

333.33

ก 886 0

7.3

การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา: ศึกษากรณีหมู่บ้านภาคกลาง

17 พ.ย. 2538

ปริญญาโท

ของ

เลิศชาย ศิริชัย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

มีนาคม 2538

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

195461

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขบัณฑิต สาขา
พัฒนศึกษาศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน

(ผศ.ดร.นภาพร หะวานนท์)

..... กรรมการ

(รศ.ดร.ดำรงค์ ฐานดี)

..... กรรมการ

(รศ.ดร.ดำรงค์ อุดมไพจิตรกุล)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน

(ผศ.ดร.นภาพร หะวานนท์)

..... กรรมการ

(รศ.ดร.ดำรงค์ ฐานดี)

..... กรรมการ

(รศ.ดร.ดำรงค์ อุดมไพจิตรกุล)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ผศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ของมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ดร.ศิริภา พูลสุวรรณ)

วันที่ ..10.. เดือน ..มิถุนายน.. พ.ศ. 2538

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนดังนี้

- 1 ทุนภูมิพล
- 2 ทุนมหาวิทยาลัยสุรวิทยาคาร

คำประกาศคุณูปการ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยผลความกรุณาอย่างสูงจากผศ.ดร.เนาวรัตน์ เทะวานนท์ ประธานกรรมการควบคุมปริญญาโท วศ.ดร.ดำรงค์ ฐานดี กรรมการควบคุมปริญญาโท วศ.ดร.ดำรงค์ อุดมไพจิตรกุล กรรมการควบคุมปริญญาโท โดยท่านได้ให้คำแนะนำตรวจแก้ไข สนับสนุน และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด ซึ่งผู้วิจัยซาบซึ้งในพระคุณเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี ที่กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่ามาเป็นกรรมการสอบปริญญาโท และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์แก่การปรับปรุงปริญญาโทนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

งานวิจัยนี้จะสำเร็จไม่ได้เลยถ้าไม่ได้รับร่วมมือและความเอื้ออาทรจากชานาบ้านน้ำว่าที่ได้ออกตนถ่ายทอดความทรงจำที่หมั่นชั่งของตนเอง ทั้งที่มิได้มีความหวังนึกว่าประสบการณ์ดังกล่าวจะให้ประโยชน์อะไรกับตนเองหรือผู้อื่นได้ ทั้งนี้ขอขอบพระคุณเป็นพิเศษแก่นายพิชัย เจริญญาณ ที่ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยอย่างเต็มที่ทั้งการอยู่ในชุมชน และการเก็บข้อมูลด้วยวิธีต่าง ๆ

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานในศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ที่ให้ความช่วยเหลือในหลายเรื่อง ขอขอบคุณคุณจันทนา เตชธรรมพงษ์ ที่กรุณาช่วยเหลือประสานงานและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ "The Ethnograph"

คุณพ่อคุณแม่ของผู้วิจัยคือผู้มีพระคุณสูงสุด ซึ่งนอกจากท่านทั้งสองได้ส่งเสริมให้ผู้วิจัยได้เรียนหนังสือมาโดยตลอดแล้ว ในการวิจัยครั้งนี้ท่านทั้งสองยังมีส่วนช่วยเหลืออย่างเต็มที่ด้วย โดยคุณพ่อระเบียบ ศิริชัย ได้ใช้เวลาหลายเดือนช่วยผู้วิจัยถอดเทปคำให้สัมภาษณ์ของชานาหลายสิบคน คุณแม่ทองลวน ศิริชัย มีส่วนสำคัญที่กระตุ้นเตือนให้ผู้วิจัยเร่งทำงานให้สำเร็จทันเวลา แต่ท่านได้เสียชีวิตก่อนที่จะได้เห็นงานวิจัยนี้เสร็จสมบูรณ์และเห็นความสำเร็จของลูกตามที่ตั้งใจไว้ ซึ่งผู้วิจัยยังจดจำภาพความเมตตา ความหวังดี ที่แม่มีต่อลูก และขอจดจำภาพนี้ไว้ในสำนึกตลอดไป

เลิศชาย ศิริชัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
จุดมุ่งหมายการวิจัย	8
ปัญหาการวิจัย	9
ขอบเขตและข้อจำกัดของการวิจัย	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	11
2 ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
การสูญเสียที่ดิน	12
การตอบสนองด้านอาชีพ	58
กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย	72
3 วิธีดำเนินการวิจัย	79
4 ประวัติหมู่บ้าน	88
ที่ตั้ง อาณาเขต และสภาพภูมิศาสตร์	88
ประวัติการตั้งหมู่บ้าน	94
เส้นทางการติดต่อกับสังคมภายนอก	100
บ้านน้ำว่าในระบบเศรษฐกิจของประเทศ	103
บ้านน้ำว่าในระบบการเมืองการปกครองของไทย	110
บ้านน้ำว่ากับลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม	121
สรุป	145

5	การสูญเสียที่ดิน	146
	การเปลี่ยนแปลงพลังการผลิต	146
	การพัฒนาที่ดิน	147
	การพัฒนาแหล่งน้ำ	170
	การพัฒนาพันธุ์ข้าว	176
	กระบวนการทำงานและการใช้เทคโนโลยี	182
	การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต	198
	การควบคุมที่ดิน	199
	การควบคุมแรงงาน	223
	การควบคุมเงินทุน	242
	ข้าวกับการขายผลผลิต	267
	ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและการเป็นหนี้สิน	281
	การสูญเสียที่ดิน	302
	สรุป	316
6	การตอบสนองด้านอาชีพ	321
	กลยุทธ์และเงื่อนไขในการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา	323
	การทำงานในไร่นา	323
	การทำงานนอกไร่นา	342
	ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ	377
	การทำนาเช่า	377
	การกระจายชนิดของผลผลิต	379
	การทำงานรับจ้างในไร่นา	380
	การทำงานรับจ้างในเมืองแบบชั่วคราว	381
	การทำงานรับจ้างในเมืองอย่างถาวร	382

การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน	384
การค้าขาย	385
การจับจิ้งจกขายย่นต์รับจ้าง	386
การจำแนกข้าวนาตามลักษณะการสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพ	389
ครัวเรือนข้าวนาไร้ที่ดิน	390
ครัวเรือนข้าวนาเช่า	391
ครัวเรือนข้าวนาเช่าบางส่วน	393
ครัวเรือนข้าวนาที่ทำกินบนที่ดินของตนเอง	394
สรุป	396
7 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	398
บรรณานุกรม	435
ประวัติย่อของผู้วิจัย	452

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

1	ร้อยละของครัวเรือนชาวนาเช่าต่อครัวเรือนชาวนาทั้งหมด ในบางจังหวัดภาคกลาง	3
2	ต้นทุนการทำนาและราคาข้าวที่ขายได้คิดแบบเฉลี่ยทั่วประเทศ	27
3	เปรียบเทียบราคาข้าวที่ชาวนาขายได้ ราคาข้าวขายส่งกรุงเทพฯ ราคาข้าวส่งออก (หน่วย: ตัน/บาท)	28
4	แสดงจำนวนครัวเรือนที่ลดลงในแต่ละหมู่บ้าน	99
5	จำนวนที่นาที่ครัวเรือนบ้านน้ำว่าทำในฤดูกาลผลิต 2535/36	200
6	จำนวนที่ดินที่ครัวเรือนถือครองกรรมสิทธิ์	205
7	เปรียบเทียบราคาข้าวที่ชาวนาขายได้ อัตราค่าพรีเมีย และราคาข้าวส่งออก	273
8	ค่าใช้จ่ายในการทำนาต่อไร่ในฤดูกาลผลิต 2535/36	278
9	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างต้นทุนและราคาข้าวที่ชาวนาขายได้ต่อไร่ ในฤดูกาลผลิต 2535/36	279
10	สัดส่วนครัวเรือนที่มีเครื่องจักรทางการเกษตรเป็นของตนเอง	283
11	อัตราส่วนครัวเรือนที่มีเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทต่าง ๆ	290
12	จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน	301
13	แสดงกลยุทธ์การตอบสนองด้านอาชีพของครัวเรือนชาวนาที่สูญเสียที่ดิน บางครัวเรือน ปี พ.ศ. 2536	388
14	เปรียบเทียบระหว่างการทำเกษตรทางเลือกและเกษตรเพื่อขาย	419

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

หน้า

1	แสดงการเปรียบเทียบระหว่างราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ ราคาขายส่ง ณ ตลาดกรุงเทพฯ และราคาขายส่ง เอฟ.โอ.บี	30
2	ขอบเขตอำเภอตอนเหนือ	89
3	ขอบเขตตำบลบ้านหลวง	90
4	บ้านน้ำว้า	93
5	เส้นทางคมนาคมบ้านน้ำว้า	102
6	ลักษณะการครอบครองที่ดินสำหรับทำนาของครัวเรือนชาวนาบ้านน้ำว้า . .	201
7	แสดงวงจรการพึ่งพิงเมืองของชนบท	404

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยยังคงอาศัยอยู่ในเขตชนบท ดังสถิติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติปี 2529 แสดงไว้ว่ามีประชากรอาศัยอยู่ในเขตชนบทร้อยละ 73.6 ของประชากรทั้งหมดและแรงงานส่วนใหญ่ของประเทศคือประมาณร้อยละ 60-70 ของผู้มีงานทำทั้งหมดยังคงทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2530:3, 28) แต่ภาคเกษตรกรรมกลับอยู่ในสภาพที่ล้าหลัง มีสัดส่วนของความเจริญเติบโตน้อยมากเมื่อเทียบกับภาคอุตสาหกรรม ดังจะพบได้ว่าในขณะที่มีความขึ้นชมเกี่ยวกับตัวเลขความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ แต่ความเป็นจริงก็คือ ความเติบโตรุนแรงไม่ได้กระจายไปสู่ชาวไร่ชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นจึงไม่ใช่สิ่งที่แปลกที่จะพบว่าในปี พ.ศ. 2531 ซึ่งมีการกล่าวถึงตัวเลขความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราที่สูง แต่คนชนบทที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนมีถึงร้อยละ 29 (จันทนา บรรพศิริโชติ และสุวิชัย หวันแก้ว. 2533:309)

การพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม โดยดึงดูดทรัพยากรจากชนบทเข้ามา เพื่อสนับสนุนความเจริญเติบโตดังกล่าว เป็นผลให้ชนบทอ่อนแอและล้าหลัง ชาวไร่ชาวนาไม่ได้รับการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม (เสนห์ จามริก. 2528:61-70) ทำให้เส้นทางชีวิตของชาวนาต้องทอดตนสู่การเป็นหนี้สินมากขึ้น และส่งผลให้ต้องสูญเสียที่ดินมากขึ้นเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าอัตราถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยของครัวเรือนชาวนาในปีพ.ศ. 2493 ประมาณ 25 ไร่ ในพ.ศ. 2513 ลดเหลือ 15 ไร่ และในปีพ.ศ. 2519 ก็ลดลงเหลือน้อยกว่า 12 ไร่ (Luther. 1978) ซึ่งถึงแม้อัตราการถือครองที่ดินของครัวเรือนชาวนาที่ลดลงดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งจะเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร แต่ผลอันเนื่องมาจากการเป็นหนี้สินในกระบวนการผลิตที่ต่อเนื่องกันมากขึ้นนับว่ามีส่วนสำคัญยิ่ง ดังที่วิวัฒน์ชัย อรรถการ

เรียกสภาวะนี้ว่า "ข้าวลาลาน" คือชาวนานับวันจะต้องสูญเสียที่ดินทำกินมากขึ้นเป็นลำดับเพราะภาวะหนี้สิน (วิวัฒน์ชัย อัทธากร. 2533 : 32)

ถ้าเปรียบเทียบเป็นรายภาคจะเห็นได้ชัดเจนว่าครัวเรือนชาวนาภาคกลางมีสัดส่วนชาวนาเช่ามากที่สุด รองลงมาคือ ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามลำดับ ดังข้อมูลในปี 2519 พบว่าครัวเรือนชาวนาเช่าภาคกลางคิดเป็นร้อยละ 41.31 ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมดในภาค ภาคเหนือร้อยละ 26.71 ภาคใต้ร้อยละ 17.42 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 8.68 ของครัวเรือนชาวนาในแต่ละภาคตามลำดับ (สุชาย ตริรัตน์. 2524:124-125)

การที่ครัวเรือนชาวนาต้องเป็นชาวนาเช่านั้นอาจจะมีส่วนที่เริ่มเป็นมาตั้งแต่ตั้งครัวเรือน แต่มีจำนวนไม่น้อยที่เกิดจากปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดิน ดังตัวอย่างผลการศึกษาข้อมูลชาวนาในภาคกลาง พบข้อสนับสนุนหลายประการ กล่าวคือ ประการแรกพบว่าสัดส่วนครัวเรือนชาวนาเช่านั้นเพิ่มขึ้นตามลำดับเวลา เช่นผลการสำรวจครัวเรือนชาวนาในบางจังหวัดภาคกลางในตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 ร้อยละของครัวเรือนชาวนาเช่าต่อครัวเรือนชาวนาทั้งหมดในบางจังหวัด
ภาคกลาง พ.ศ. 2511/12 และ 2516/17

จังหวัด	พ.ศ. 2511/12	พ.ศ. 2516/17
ปทุมธานี	82.62	83.92
อยุธยา	62.05	76.49
สมุทรปราการ	68.22	71.59
นครนายก	46.96	67.70
ฉะเชิงเทรา	42.70	63.64
สระบุรี	42.00	53.60
อ่างทอง	39.73	49.92

ที่มา Turton.1987 : 112

ประการที่สองมีตัวเลขการสูญเสียที่ดินอันเนื่องมาจากการจำนองซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวนาจำนวนมากต้องสูญเสียที่ดินเพราะการนำไปจำนองและที่ดินนั้นหลุดจำนองไป ดังจะเห็นได้จากข้อมูลในช่วงปี 2502-2509 มีชาวนาในภาคกลางสูญเสียกรรมสิทธิ์ที่ดินเพราะหลุดจำนองปีละประมาณ 15,000-28,000 ไร่ ปี 2510-2516 อยู่ในช่วงปีละ 6,000-24,000 ไร่ ถ้ารวมตัวเลขการสูญเสียที่ดินเนื่องจากการจำนองในภาคกลางทั้งหมดนับตั้งแต่ปี 2508-2518 จะได้ประมาณ 260,000 ไร่ (กรมพัฒนาที่ดิน. 2520 ; สำนักงานสถิติแห่งชาติ. ม.ป.ป.) ตัวเลขที่กล่าวนี้เป็นเพียงตัวเลขที่ได้จากการนำที่ดินที่มีโฉนดไปจำนองเท่านั้น ถ้ารวมการสูญเสียที่ดินที่มีเพียงใบรับรองกรรมสิทธิ์ที่ดินชนิดอื่นๆ ตัวเลขการสูญเสียที่ดินจะปรากฏเพิ่มมากกว่านี้ และถ้ารวมการสูญเสียที่ดินกรณีอื่น ๆ เช่น การขายเพราะที่ดินราคาดี การแบ่งมรดก ตัวเลขการสูญเสียที่ดินก็ยิ่งต้องปรากฏอีกมาก

ประการที่สามตัวเลขการสำรวจของกรมพัฒนาที่ดินใน 11 จังหวัดภาคกลาง ในปี 2508 พบว่า ผู้เช่าล้น 7 13 % เคยมีที่ดินของตนเองมาก่อน และได้สูญเสียกรรมสิทธิ์ที่ดินไปภายหลัง (กรมพัฒนาที่ดิน. 2518) และในปี 2522 สำนักงานปฏิรูปที่ดิน ได้สำรวจ 12 จังหวัด ซึ่งมีจังหวัดในภาคกลาง 8 จังหวัด พบว่าครัวเรือนที่จัดอยู่ในประเภทที่ไม่มีที่ดิน 20.3 % เคยเพาะปลูกในที่ดินของตนเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ปัจจุบันมีเหลือเพียง 7 % เท่านั้นที่เพาะปลูกในที่เล็กมากของตน (วิทยากร เชียงกุล. 2626 : 106)

ข้อมูลที่แสดงมาข้างต้นนี้ เป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นตามสภาพการณ์การพัฒนาตามปกติ แต่ประมาณต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ภาพการณ์การสูญเสียที่ดินได้รับการกระตุ้นให้สูงขึ้นด้วยการเฟื่องฟูขึ้นของธุรกิจการซื้อขายที่ดิน ทุนได้หลั่งไหลเข้าไปกว้านซื้อที่ดินในเขตชนบทต่าง ๆ ทั่วทุกภาคเพื่อรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและบริการ และเพื่อการเก็งกำไร ดังจะเห็นได้จากข้อมูลของกรมที่ดิน ในปีงบประมาณ 2532 ว่ามีผู้ติดต่อเรื่องซื้อขายทำการโอนโฉนดที่ดินกับกรมที่ดินรวม 3.3 ล้านราย ทำให้กรมที่ดินต้องเร่งเปิดสาขาที่ทำการเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่งทั่วประเทศและสามารถเก็บค่าธรรมเนียมได้มากถึง 14,572 ล้านบาท สูงกว่าตัวเลขที่ได้ประมาณการไว้ร้อยละ 45 (อุทัย ดุลยเกษม. 2533 : 14)

นอกเหนือจากการเสียที่ดินโดยกรรมสิทธิ์ หรือที่เรียกว่าโดยนิตินัย (de jure) แล้ว ชาวนาบางส่วนยังสูญเสียที่ดินทางพฤตินัย (de facto) อีกด้วย กล่าวคือชาวนายังเป็นเจ้าของที่ดินตามกฎหมายอยู่ แต่ไม่ได้เป็นผู้ควบคุมการใช้ที่ดินในการผลิตอย่างแท้จริง เช่นชาวนานำที่ดินไปจำนองไว้แล้วถูกผู้รับจำนองบังคับเช่าที่นาในราคาถูก หรือถูกกำหนดเงื่อนไขว่าจะต้องขายพืชผลให้กับผู้รับจำนองเท่านั้น เป็นต้น (Hirsch. 1990 : 94-97; วิทยากร เชียงกุล. 2526 : 10)

ในขณะที่ชาวนาสูญเสียที่ดินหรือถูกแยกออกจากที่ทำกินมากขึ้นเป็นลำดับนั้น ภาคอุตสาหกรรมที่ดึงดูดทรัพยากรจากชนบทไปสนับสนุนการพัฒนาก็สามารถรับแรงงานจากชนบทได้น้อยมาก แรงงานส่วนใหญ่ยังคงเหลือและดิ้นรนหาเลี้ยงชีพอยู่ในชนบททั้งการดิ้นรนหาเลี้ยงชีพดังกล่าวค่อนข้างจะมีปัญหาดังจะเห็นได้ว่าชาวชนบทยัง

ได้รับส่วนแบ่งจากผลของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศน้อยมาก หรือถ้าดูจากอัตราการว่างงาน ก็จะได้เห็นว่าในชนบทยังมีอัตราการว่างงานสูงเช่นการสำรวจของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี 2525 พบว่ามีแรงงานในชนบทว่างงานตามฤดูกาลถึง 5,471,000 คน คิดเป็นร้อยละ 22.6 ของแรงงานทั้งหมด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2530:31) ดังนั้นจึงมีประเด็นที่น่าสนใจตามมาว่าเมื่อชาวนาสัญเสียที่ดินไปแล้ว ชาวนาจะตอบสนอง (response) ด้านอาชีพอย่างไรเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว

ความตึงเครียดที่ชาวนาต้องสูญเสียที่ดินและการต้องดิ้นรนในการหาเลี้ยงชีพนั้นไม่เพียงเกิดขึ้นเฉพาะตัวชาวนาเองเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นกับสังคมโดยรวมด้วย เพราะชาวนาเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ปัญหาการสูญเสียที่ดินและการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดที่เกิดขึ้นคล้ายกันในทุกเขตทั่วประเทศทำให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองของผู้เสียเปรียบเช่นการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่สามารถชักจูงชาวนาเข้าไปเป็นกำลังหลักของพรรคหรือการเมืองในระบบก็จะพบว่าช่วงใดที่ประเทศมีบรรยากาศประชาธิปไตย การเคลื่อนไหวของชาวนาก็จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่นในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีกลุ่มชาวนาเดินขบวนเข้ามาเรียกร้องต่อรัฐบาลเกี่ยวกับเรื่องที่ทำกิน การปลดปล่อยหนี้สิน และการผ่อนคลายค่าเช่าหลายครั้ง และแต่ละครั้งก็เพิ่มความตึงเครียดมากขึ้น เป็นลำดับ (Luther. 1978) แม้กระทั่งปัจจุบันปัญหาของชาวนาที่ส่งผลต่อส่วนรวมก็ยังคงดำรงอยู่ และลักษณะปัญหาก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ความตึงเครียดยังเกิดขึ้นในสังคมระดับท้องถิ่นด้วย ดังจะเห็นว่าการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 นั้น มีชาวนาถูกลอบฆ่าหลายสิบศพ ซึ่งฮันส์ ลูเธอร์ (Huns U. Luther) ที่ให้ให้เห็นว่ามีเหตุมาจากความขัดแย้งในท้องถิ่นที่ผู้เสียประโยชน์จากการเคลื่อนไหวของชาวนาได้สั่งฆ่าผู้นำชาวนาบางคนเสีย เพื่อหวังจะยุติขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาดังกล่าว (Luther. 1978)

จากความตึงเครียดที่เกิดขึ้น ทำให้รัฐบาลพยายามหาทางผ่อนคลายปัญหา โดยพยายามเพิ่มการกระจายรายได้ลงไปสู่ชาวนาให้มากขึ้นดังจะเห็นได้ว่าแผน

พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับหลังๆ ได้คำนึงถึงปัญหานี้มากขึ้น เป็นลำดับ เช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักด้านหนึ่งใน 4 ด้าน คือ การกระจายรายได้และกระจายการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ด้อยโอกาสทั่วประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ม.ป.ป. : 19-20) เป้าหมายในการกระจายรายได้ของรัฐบาลก็คือ การส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ที่เหมาะสมและมั่นคง และเป็นที่ตระหนักอย่างดีสำหรับผู้วางแผนพัฒนาว่าการศึกษาเป็นกุญแจสำคัญอย่างยิ่งที่จะนำไปสู่การประกอบอาชีพและการเพิ่มรายได้ การได้รับการศึกษามากขึ้นจะเป็นการเพิ่มโอกาสในการแสวงหารายได้ หรือมีส่วนแบ่งในความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของสังคมมากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2532 : 3) ดังนั้นจึงเห็นได้ว่ารัฐพยายามขยายการศึกษาเข้าไปชนบทให้ทั่วถึงกัน และพยายามให้ชาวชนบทได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มากขึ้น เช่น ในปัจจุบันกำลังอยู่ในขั้นของการดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาภาคบังคับถึง 9 ปี

ส่วนตัวชาวนาเองก็มีความพยายามที่จะใช้การศึกษาเป็นช่องทางสำหรับแก้ปัญหาของตนเอง เช่น เดียวกันโดยมีชาวนาบางส่วนพยายามที่จะใช้การศึกษาเป็นช่องทางสำหรับเลื่อนฐานะตัวเองหรือสมาชิกในครอบครัวให้มีอาชีพที่มั่นคงขึ้นโดยพยายามให้บุตรหลานได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น เช่น ชาวนาคนหนึ่งในกิ่งอำเภอทุ่งช้าง จ. ลำพูน ได้แสดงความคิดเห็นต่อการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานออกไปเป็น 9 ปีว่า "จะส่งลูกไปเรียนจบป. 6 แล้วไปเรียนต่อเพราะปัจจุบันจบแค่ป. 6 ไปทำอะไรไม่ได้ ความรู้มีน้อย.. ถ้าส่งลูกเรียนต่อคงหางานทำได้ ตอบแทนพ่อแม่ได้เร็ว"(มติชน. 7 พฤศจิกายน 2534)

อย่างไรก็ตามความพยายามของรัฐบาลที่จะใช้การศึกษาเพื่อช่วยพัฒนาคนในชนบทให้สามารถตอบสนองต่ออาชีพการงานไปในทิศทางที่ดีขึ้นนั้น ยังคงมีปัญหาอยู่มาก ดังที่มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอดว่า การศึกษาที่รัฐจัดให้กับชาวชนบทนั้น ไม่สอดคล้องกับชีวิตจริง ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตได้เป็นการศึกษาที่มุ่งคัดเลือกคนส่วนน้อยเข้าสู่ระบบราชการและรับใช้ภาคธุรกิจสมัยใหม่ ใน

เมืองเท่านั้น (เสน่ห์ จามริก. 2530 : 27- 56; วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2530 : 3-26) ซึ่งชาวชนบทเองก็มีจำนวนไม่น้อยที่ตระหนักในปัญหานี้ ดังจะเห็นได้จากการประเมินผลเกี่ยวกับโครงการนำร่องขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปีซึ่งพบว่าชาวชนบทจำนวนหนึ่งไม่สนใจจะให้บุตรหลานเข้าเรียนในโครงการดังกล่าว ทั้งนี้เพราะประการแรกปัญหาความยากจนทำให้ผู้ปกครองไม่สามารถจะรับภาระค่าใช้จ่ายของบุตรหลานได้ ถึงแม้จะไม่ต้องเสียค่าบำรุงการศึกษาแต่ก็มีปัญหาค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่ารถประจำทาง ค่าอาหารกลางวัน ประการที่สองผู้ปกครองไม่เห็นประโยชน์ของการเรียนชั้นมัธยมศึกษาว่าจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาสภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว อีกทั้งไม่แน่ใจว่าเมื่อจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นแล้วจะสามารถเรียนต่อในระดับสูงหรือหางานทำได้ ประการที่สามผู้ปกครองต้องการให้เด็กช่วยทำงานหาเงินมาให้ครอบครัว เพราะการส่งบุตรหลานเรียนต่อไม่เพียงแต่จะทำให้รายจ่ายของครอบครัวมากขึ้น แต่ยังต้องสูญเสียรายได้จากการทำงานของบุตร (คณะกรรมการประเมินผลโครงการนำร่องขยายการศึกษาภาคบังคับต่อจากระดับประถมศึกษาปีที่ 6 อีก 3 ปี. 2534)

ดังนั้นการขยายการศึกษาในด้านปริมาณอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอรัฐจำเป็นต้องปรับปรุงด้านคุณภาพการศึกษาอย่างจริงจัง เพื่อให้การศึกษาตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ มากยิ่งขึ้น การมุ่งหวังที่จะใช้การศึกษาสร้างความเป็นธรรมในการกระจายรายได้จึงจะมีโอกาสเป็นจริงขึ้นได้ ซึ่งการที่รัฐจะจัดการศึกษาที่ตรงเป้าเช่นนี้ได้จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลมาประกอบอย่างมากทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจว่าอะไรคือปัญหาของประชาชนและปัญหาเหล่านั้นมีกระบวนการเกิดและพัฒนาอย่างไร เพื่อที่จะสามารถวางแผนต่อไปได้ว่าการศึกษาที่จะช่วยแก้ปัญหาเหล่านั้นจะต้องเป็นการศึกษาแบบไหน และจัดอย่างไร

อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นต่างๆ นั้นไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ง่ายนัก เพราะท้องถิ่นย่อมมีความหลากหลายของปัญหาและบริบทที่แตกต่างกันออกไปจึงมีนักการศึกษาในปัจจุบันเรียกร้องให้กระจายอำนาจการจัดการศึกษาออกไปให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการศึกษาอย่าง

กว้างขวาง ตามหลักการว่าไม่มีใครรู้เรื่องท้องถิ่นดีเท่ากับคนในท้องถิ่นเอง (เสนห์ จามริก. 2530: 27-56) ถึงแม้ข้อเรียกร้องนี้จะยังไม่เป็นจริงในปัจจุบัน แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของข้อมูลในระดับท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งที่จะเสนอข้อเท็จจริงในระดับท้องถิ่นเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาพื้นฐานของชาวนา คือ เรื่องการสูญเสียที่ทำกินและการประกอบอาชีพ การเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวจะช่วยให้กระบวนการพัฒนา เพื่อความกินดีอยู่ดีของประชาชนในชนบทดำเนินไปอย่างถูกต้องและประสบผลสำเร็จ ถ้าพิจารณาในขอบเขตของการจัดการศึกษาอาจกล่าวได้ว่าการศึกษจะช่วยบรรเทาปัญหาเหล่านี้ได้ ถ้าผู้จัดการศึกษาเข้าใจปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ตรงตามความเป็นจริง และนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม เช่นอาจจะช่วยเพิ่มความรู้แก่ชาวนาให้สามารถจัดการเกี่ยวกับการทำการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อันจะช่วยทำให้อัตราการสูญเสียที่ดินของชาวนาลดลงได้หรือชาวนาที่สูญเสียที่ดินไปแล้วการศึกษาก็ช่วยให้เขาสามารถเข้าสู่อาชีพใหม่ได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

จุดมุ่งหมายการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการสูญเสียที่ดินของชาวนา โดยที่การสูญเสียที่ดินรวมถึง

1.1 การที่ชาวนาเคยมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินอยู่จำนวนหนึ่ง ต่อมาได้สูญเสียกรรมสิทธิ์นั้นไป ซึ่งอาจจะสูญเสียไปทั้งหมด หรือสูญเสียไปบางส่วน

1.2 การที่ชาวนายังคงมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ในทางปฏิบัติเขาสูญเสียอำนาจในการควบคุมที่ดิน เพราะได้นำที่ดินนั้นไปจำนองไว้ และอาจถูกกดดันจากผู้รับจำนองให้ทำการผลิตและขายสินค้าให้เขาในราคาที่ เขาเป็นผู้กำหนด โดยที่ในขั้นท้ายที่สุด เจ้าของที่ดินได้ส่วนแบ่งไม่ต่างจากค่าจ้างเช่าไถนิก หรือผู้รับจำนองอาจกดดันขอเช่าที่ดินจากชาวนาที่จำนองนั้น โดยให้ค่าเช่าในราคาถูก เพื่อที่จะทำการผลิตในที่ดินนั้นเอง

2. เพื่อศึกษากระบวนการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพของ ชาวนาในประเด็นต่อไปนี้

2.1 การเลือกใช้กลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนาระหว่าง การทำงานในไร่นา และการทำงานนอกไร่นา หรือทั้งสองอย่างรวมกัน โดยที่การทำงานในไร่นา รวมถึงการที่ชาวนายังคงทำไร่นาดำต่อไป แต่พยายามเพิ่มผลผลิตด้วยการทำนาอย่างเข้มข้น (intensification of crops) และ/หรือ การกระจาย ชนิดของผลผลิต (diversification) ส่วนการทำงานนอกไร่นา รวมถึง การทำงานรับจ้าง ทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การค้าขาย และอื่น ๆ

2.2 เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ทางสังคมวัฒนธรรม และเงื่อนไขอื่นๆ ที่มี ผลต่อการเลือกกลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพ ตัวอย่างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ เช่นขนาดของที่ดิน แรงงาน และทรัพย์สินอื่น ๆ ที่ครัวเรือนชาวนามีอยู่เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เช่น ความสัมพันธ์กับผู้อุปถัมภ์ เครือญาติและเพื่อนบ้าน ของ ครัวเรือนชาวนา การจัดการศึกษาอบรมด้านอาชีพของหน่วยราชการและเอกชนและ เงื่อนไขอื่น ๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทาน ที่ครัวเรือนชาวนาสามารถใช้ ประโยชน์ได้

ปัญหาการวิจัย

เพื่อตอบสนองจุดมุ่งหมายการวิจัย จึงตั้งปัญหาการวิจัยดังนี้

1. การที่ชาวนาเคยมีที่ดินอยู่แล้วต้องสูญเสียที่ดินไปนั้น กระบวนการสูญเสียที่ดินของชาวนาเป็นอย่างไร

2. เมื่อชาวนาสูญเสียที่ดินไปแล้วย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลงในด้านอาชีพ ไม่มากนักน้อย กระบวนการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพของชาวนาดัง กล่าวเป็นอย่างไร

ขอบเขตและข้อจำกัดของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะท้องถิ่น คือ ศึกษากรณีหมู่บ้านภาคกลาง โดยเลือกบ้านน้ำว่า ถึงอำเภอดอนพุท จังหวัดสระบุรีเป็นพื้นที่ศึกษา

บ้านน้ำว่าเป็นกลุ่มบ้านที่อยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำ ประชากรเกือบทั้งหมดมีอาชีพทำนา โดยในด้านหนึ่งชาวนายังมีพลังการผลิตต่ำ ทำให้สามารถทำนาได้เพียงปีละครั้งและปลูกได้เฉพาะข้าวคุณภาพต่ำ ทั้งที่ชาวนาได้เปลี่ยนมาใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ทั้งหมด คือใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคนและสัตว์ ใช้ปุ๋ยเคมีแทนปุ๋ยธรรมชาติ ใช้แรงงานรับจ้างแทนแรงงานในครัวเรือนและการแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นต้น ทั้งนี้เกิดจากข้อจำกัดที่สำคัญคือ ระบบชลประทานยังขาดประสิทธิภาพ ทำให้ในฤดูน้ำมีน้ำท่วมลิกอยู่เป็นเวลานานและขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งประกอบกับชาวนายังคงเป็นผู้เสียเปรียบในกระบวนการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทำให้ไม่สามารถสะสมทุนเพื่อพัฒนาพลังการผลิตของตนได้ ในอีกด้านหนึ่งบ้านน้ำว่าได้ถูกอิทธิพลของการพัฒนาแบบใหม่เข้าครอบงำโดยสิ้นเชิง โดยชาวนาต้องปลูกข้าวเพื่อขายทั้งหมดแล้วซื้อสินค้าจากท้องตลาดมาบริโภค หมู่บ้านกับเมืองติดต่อกันได้โดยสะดวกเพราะมีถนนจากหมู่บ้านเชื่อมโยงกับตัวเมืองและทางหลวงแผ่นดินในหมู่บ้านมีไฟฟ้า โทรศัพท์ และน้ำประปาหมู่บ้านใช้ บ้านน้ำว่าจึงเป็นชุมชนชาวนาที่มีความขัดแย้งกันอยู่ในตัวระหว่างพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ล้าหลังซึ่งทำให้ชาวนามีรายได้น้อย กับความเจริญทางวัตถุที่กระตุ้นการบริโภคซึ่งแผ่ขยายมาจากเมือง ทำให้ชาวนามีความจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้นเป็นลำดับ

2. บ้านน้ำว่าที่ใช้เป็นพื้นที่ศึกษาเป็นหมู่บ้านที่มีอายุตั้งแต่เริ่มก่อตั้งประมาณ 100 ปี แต่เดิมเป็นหมู่บ้านอยู่ห่างไกลตัวเมือง การติดต่อกับหมู่บ้านอื่นๆเป็นไปด้วยความยากลำบาก อิทธิพลจากภายนอกเข้าไปเกี่ยวข้องกับน้อยมาก จนกระทั่งหลังปี 2504 ซึ่งรัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 โดยมียุทธศาสตร์การพัฒนาที่สนับสนุนการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแทรกซึมเข้าสู่หมู่บ้านน้ำว่ามากขึ้น รัฐเข้าไปแทรกแซงหมู่บ้านมากขึ้น และสังคมวัฒนธรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น อันส่งผลให้เกิดการ

สูญเสียที่ดินของชาวนาตามมา ดังนั้นงานวิจัยฉบับนี้ จะอธิบายปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนาบ้านน้ำว่า ตั้งแต่ปี 2504 จนถึงปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของงานวิจัยฉบับนี้จะช่วยให้เข้าใจสภาพความเป็นจริงของชาวนาเกี่ยวกับปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพอันเนื่องมาจากการสูญเสียที่ดินของชาวนาได้ถูกต้อง ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นปัญหาพื้นฐานของชาวนา การเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างถูกต้องจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและดำเนินการพัฒนาให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงการพัฒนาด้านการศึกษาและด้านอื่น ๆ

บทที่ 2

ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง "การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของ ชาวนา: ศึกษากรณีหมู่บ้านภาคกลาง" ครั้งนี้มีประเด็นที่จะต้องศึกษา 2 ประเด็นต่อเนื่องกัน คือกระบวนการสูญเสียที่ดิน และกระบวนการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านด้านอาชีพ ซึ่งผู้วิจัยจะใช้แนวศึกษาท้องถิ่นแบบสหวิทยาการ โดยในประการแรกจะศึกษาเศรษฐกิจเป็นแกนกลาง แล้วเชื่อมโยงกับการเมืองและสังคมวัฒนธรรม ประการที่สองจะศึกษาโดยเน้นรูปธรรมท้องถิ่นและถือว่ากระบวนการที่เกิดขึ้นท้องถิ่นเป็นตัวกระทำตัวหนึ่งและมีวิถีแนวทางของตัวเอง ประการที่สามจะศึกษาท้องถิ่นกับระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมภายนอกท้องถิ่น โดยพิจารณาว่าท้องถิ่นถูกกระทบและบางกรณีถูกรอบงำได้จากภายนอก แม้เน้นศึกษาที่ท้องถิ่นก็ถือว่าท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมของประเทศและอาจโยงถึงระดับโลกด้วย ดังนั้นในการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับการสูญเสียที่ดิน จึงจะลำดับให้สอดคล้องกับแนววิธีการศึกษาดังกล่าว คือจะเริ่มค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านการผลิต จากนั้นจะพิจารณาเอกสารเกี่ยวกับการเมือง และสังคมวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตดังกล่าว

สำหรับแนวทางการศึกษาการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพของ ชาวนาจะใช้ความคิดและข้อเท็จจริงที่มีผู้เสนอไว้ ทั้งในรูปของทฤษฎีและทั้งข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นแนวทางในการพิจารณา โดยความคิดและข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับแนววิธีการศึกษาประเด็นการสูญเสียที่ดิน กล่าวคือ มีหลักว่าการสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนาเป็น กระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมเดียวกัน

การสูญเสียที่ดิน

1. การศึกษาด้านการผลิต

การจะทำความเข้าใจสังคมชาวนาได้นั้นจะต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาเรื่องการผลิต เพราะการผลิตเป็นพื้นฐานของเงื่อนไขในการกำหนดความสัมพันธ์ในสังคม กล่าวคือ การผลิตจะผลิตปัจจัยทางวัตถุซึ่งสังคมใช้ในการดำรงสภาพ และสืบทอดตัวเองต่อไป (อาณันท์ กาญจนพันธุ์. 2527 : 177) การศึกษาการผลิตนั้นจะศึกษาในเรื่องพลังการผลิต (productive forces) และความสัมพันธ์ทางการผลิต (relation of production) โดยที่พลังการผลิตหมายถึงความสามารถในการผลิต อันประกอบไปด้วยปัจจัยทางวัตถุในการผลิต (ทรัพยากร เครื่องมือ) กระบวนการทำงาน วิทยาการผลิตเทคนิคการจัดองค์การในการผลิต (วิทยากร เชียงกุล. 2526 : 85; อนุช อภาภิรม. 2522 : 77) ส่วนความสัมพันธ์ทางการผลิต เรียกย่อมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมในการผลิต (social relation of production) หมายถึง ความสัมพันธ์ของคนในกระบวนการผลิต ซึ่งแสดงออกมาในรูปการแบ่งว่าใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ใครเป็นผู้ลงมือทำการผลิตโดยตรง และต่างฝ่ายต่างจะได้ส่วนแบ่งกันอย่างไร (วิทยากร เชียงกุล. 2526 : 79) พลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตจะเกี่ยวพันกันอย่างแน่นแฟ้นโดยด้านหนึ่งการพัฒนาพลังการผลิตจะผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต ส่วนในอีกด้านหนึ่งความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นตัวกำหนดสำคัญในการยับยั้งหรือผลักดันความก้าวหน้าของพลังการผลิต (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2524 : 7) การสูญเสียที่ดินเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อวิถีการผลิตแบบยังชีพถูกแทรกซึมเข้าแทนที่โดยวิถีการผลิตแบบทุนนิยม ในวิถีการผลิตแบบยังชีพนั้น ชาวนาจะผลิตเพื่อใช้บริโภคเองเป็นหลัก ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจนั้นใช้อำนาจนอกเหนือเศรษฐกิจ เช่น การเกณฑ์แรงงาน การเก็บส่วย ซึ่งทำได้ทั้งโดยการใช้อำนาจบังคับ และใช้การครอบงำทางอุดมการณ์จิตสำนึก ที่ดินจึงมิได้มีมูลค่าการซื้อขาย และมีใช้ทรัพย์สินเอกชน ปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดินจึงยังมิได้ปรากฏ ส่วนการผลิตในวิถีการผลิตแบบทุนนิยมนั้นจะเป็นการผลิตเพื่อขาย ความสัมพันธ์ทางการผลิตจะมีลักษณะของการถือกรรมสิทธิ์เอกชนใน

ปัจจัยการผลิตไว้ในมือของนายทุน มีการใช้ทุนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นายทุนจะจ้างแรงงานรับจ้างให้ทำการผลิตสินค้าให้ตน มีการเอาเปรียบแรงงานในรูปของมูลค่าส่วนเกิน ชาวนาจะถูกเบียดขับออกจากที่ดิน กลายเป็นแรงงานรับจ้าง

อย่างไรก็ตาม ประเทศต่างๆ ในโลกนี้ มีประสบการณ์ในการพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมที่แตกต่างกัน กล่าวคือมีกลุ่มประเทศที่พัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมด้วยตนเอง และเป็นประเทศทุนนิยมรุ่นแรก เช่น ประเทศในยุโรปตะวันตก และมีกลุ่มประเทศที่เข้าสู่ระบบทุนนิยมด้วยการถูกรวบง่าจากประเทศที่พัฒนาทุนนิยมมาก่อนจนกลายเป็นประเทศมหาอำนาจ หรือที่เรียกว่าประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ประเทศที่พัฒนาเข้าสู่ทุนนิยมด้วยการถูกรวบง่าดังกล่าว คือกลุ่มประเทศที่เราเรียกว่าประเทศโลกที่สามหรือประเทศทุนนิยมบิรวาร ดังนั้นในการอธิบายกระบวนการสูญเสียที่ดินของชาวนา จึงมีแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาแตกต่างกันออกไป เพื่อที่จะใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ ได้ตรงและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างแนวความคิดและงานวิจัยต่อไปนี้

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ได้เสนอความคิดในเรื่องการสูญเสียที่ดินของชาวนาไว้ในเรื่องการสะสมทุนเบื้องต้น (primary accumulation) ซึ่งมาร์กซ์เขียนไว้ในหนังสือ Capital เล่ม 1 โดยการสะสมทุนเบื้องต้นตามความหมายของมาร์กซ์ หมายถึงกระบวนการแยกผู้ผลิตโดยตรงจากการครอบครองเงื่อนไขแห่งแรงงาน หรือปัจจัยการผลิตของตัวเองโดยเปลี่ยนปัจจัยยังชีพ และปัจจัยการผลิตให้กลายเป็นทุนเปลี่ยนผู้ผลิตโดยตรงให้เป็นแรงงานรับจ้าง กระบวนการนี้เป็นประวัติศาสตร์ ที่เกิดก่อนทุน และเกิดก่อนวิธีการผลิตแบบทุนนิยมและเมื่อวิธีการผลิตแบบทุนนิยมสามารถขึ้นด้วยซ้ำของตัวเองได้แล้ว ตรรกะของทุนไม่เพียงแต่รักษาการแยกผู้ผลิตโดยตรงออกจากปัจจัยการผลิตเอาไว้เท่านั้น แต่ยังผลิตซ้ำแบบขยายการแยกขาดดังกล่าวให้มีขอบเขตกว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ (Marx. 1986 : 874-875) การแยกชาวนาออกจากที่ดินก็คือรากฐานของกระบวนการนี้ทั้งหมด (Marx. 1986 : 876)

กระบวนการสะสมทุนเบื้องต้นตามความคิดของมาร์กซ์เป็นกระบวนการในระยะของการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยมเมื่อสังคมพัฒนาเข้าสู่วิถีการผลิตทุนนิยมแล้ว ชาวนาจะต้องถูกแยกขาดออกจากที่ดินกลายเป็นแรงงานรับจ้าง การผลิตขนาดย่อมของชาวนาจะถูกแทนที่ด้วยการผลิตแบบไร้ขนาดใหญ่นำมาใช้แรงงานรับจ้าง มาร์กซ์เชื่อว่าการผลิตขนาดใหญ่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มีพลังการผลิตที่เหนือกว่าการผลิตขนาดย่อมที่ใช้เครื่องมือการผลิตที่ล้าหลังของชาวนา (Marx. 1986 : 637) กล่าวโดยสรุปแล้วตามความคิดของมาร์กซ์ ความสัมพันธ์ทางการผลิตในภาคเกษตรกรรม ต้องพัฒนาไปถึงขั้นที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญจะตกอยู่ในมือของนายทุน เจ้าของที่ดินกลุ่มน้อย นายทุนกลุ่มนี้จะลงทุนทำการผลิตในไร่นาขนาดใหญ่ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยมีชาวนาซึ่งกลายเป็นชนชั้นกรรมมาชีพในชนบทเป็นผู้ขายแรงงานในไร่นาของนายทุน ลักษณะความสัมพันธ์การผลิตเช่นนี้จะทำให้พลังการผลิตในภาคเกษตรกรรม พัฒนาก้าวหน้าขึ้นอย่างมาก ซึ่งหมายความว่าประสิทธิภาพในการผลิตจะสูงขึ้นด้วย

ลักษณะการเบียดขับชาวนาออกจากที่ดินนั้นในแต่ละประเทศอาจมีลักษณะแตกต่างกันไป ดังที่มาร์กซ์กล่าวไว้ว่า "ประวัติศาสตร์ของการเบียดขับนั้นในแต่ละประเทศจะมีแง่มุมที่แตกต่างกัน และมีลำดับขั้นของความต่อเนื่องที่หลากหลายตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน" (Marx. 1986 : 876) สำหรับในหนังสือ Capital เล่ม 1 มาร์กซ์ได้กล่าวถึงตัวอย่างในประเทศอังกฤษซึ่งชี้ให้เห็นว่ากระบวนการสะสมทุนเบื้องต้นนั้นต้องใช้เวลาอันยาวนาน อย่างน้อยก็เริ่มมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 15 ที่อำนาจเจ้าที่ดินศักดินาเริ่มเสื่อมสลายลง และถูกแทนที่โดยคนที่มีความคิดแบบกบฏพิชิตผูกพันและพัฒนาค้าให้ก้าวหน้าขึ้น เป็นลำดับพร้อมกับการเบียดขับชาวนาออกจากที่ดิน โดยในอังกฤษนั้นมีประวัติศาสตร์ของการเบียดขับชาวนาโดยใช้อำนาจของความรุนแรงเข้าแย่งยึดและขับชาวนาออกจากที่ดินด้วย

วี.ไอ. เลนิน (V.I. Lenin) ได้นำความคิดของมาร์กซ์มาศึกษาสังคมของชาวนาในรัสเซีย และเขียนหนังสือชื่อ "พัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย" จุดน่าสนใจที่เลนินได้อธิบายไว้คือเรื่องการแยกความแตกต่าง (differentiation) ภายใน

ชาวนาด้วยตนเองให้ชัดเจนและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น เขาชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาของระบบทุนนิยมในชนบทได้ก่อให้เกิดการแยกความแตกต่างภายในชาวนาด้วยตนเอง ออกมาเป็นชาวนารวย ชาวนากลาง และชาวนาจน ชาวนารวยเป็นชาวนาสวนน้อย แต่ครอบครองที่ดินส่วนใหญ่ไว้ และมีแนวโน้มที่จะรวมศูนย์ที่ดินมากยิ่งขึ้น ชาวนารวยใช้เทคนิคการผลิตที่ทันสมัยกว่าชาวนากลางและชาวนาจนมาก รวมทั้งการใช้แรงงานรับจ้างของชาวนาจนเป็นแรงงานในการผลิตด้วย นอกจากนี้ชาวนารวยมักจะมี การนำการนำมูลค่าส่วนเกินไปใช้ในการผลิตซ้ำแบบขยาย เพื่อให้ได้มูลค่าส่วนเกิน จำนวนมากขึ้น จากการผลิตในรอบต่อไป และมักจะเป็นผู้ปล่อยเงินกู้ดอกเบี้ยสูง (เลนิน. 2527 : 65-72) ส่วนชาวนากลางทำการเพาะปลูกโดยใช้เทคโนโลยีในระดับต่ำมากเมื่อเทียบกับชาวนารวย โดยทำงานบนที่ดินของตัวเอง และใช้แรงงานในครอบครัว ลักษณะพิเศษของชาวนากลางคือ เศรษฐกิจแบบสินค้าพัฒนาไปอย่าง หมิ่นเหม่ และไม่สม่ำเสมออย่างยิ่ง มีแต่เงื่อนไขที่การเก็บเกี่ยวประจำปีที่สูงสุด และ ราบรื่นเป็นพิเศษเท่านั้น จึงสามารถชดเชยได้ ฉะนั้นชาวนาประเภทนี้จะมีฐานะ ไม่มั่นคงอย่างยิ่ง ทุกครั้งที่การเก็บเกี่ยวไม่ได้ผลก็จะมีชาวนากลางจำนวนมากถูก เบียดขับออกจากปัจจัยการผลิตและกลายเป็นกรรมาชีพในที่สุด ชาวนากลางจึงอยู่ในฐานะกวัดแกว่งไปมาระหว่างครัวเรือนชาวนาชั้นสูงกับครัวเรือนชาวนาชั้นล่าง ผู้ที่สามารถก้าวขึ้นไปเป็นชาวนารวยก็มีเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น "แต่กระบวนการ พัฒนาการของสังคมทั้งกระบวนการทำให้ชาวนากลางตกไปเป็นครัวเรือนชั้นล่าง จำนวนมาก" (เลนิน. 2527 : 206) สำหรับครัวเรือนชั้นล่างหรือชาวนาจนนั้น เลนินหมายถึงครัวเรือนชาวนาที่ไม่ได้ทำการเพาะปลูก และที่ทำการเพาะปลูกน้อย ซึ่งไม่มีอะไรแตกต่างกันมากนักในด้านภาวะทางเศรษฐกิจ เพราะล้วนดำรงชีพโดยการเป็นชาวนารับจ้างให้กับคนในหมู่บ้านเช่นเดียวกัน หรืออาศัยการรับจ้างทำงาน อย่างอื่นเป็นรายได้พิเศษ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เกี่ยวกับงานเกษตร หมายความว่าครัวเรือน ชาวนาเหล่านี้ล้วนสังกัดอยู่ในขบวนการชนชั้นกรรมาชีพในชนบททั้งสิ้น (เลนิน. 2527 : 70) ดังนั้นในที่สุดแล้วพัฒนาการของทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมจะก่อให้เกิดการแยกขั้วทางชนชั้น (polarization) มากยิ่งขึ้น คือเป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน

(landowning) กับชนชั้นแรงงาน (labouring) ดังที่เลนินกล่าวไว้ว่า " การผลิตสินค้าที่แทรกซึมเข้าไปในภาคเกษตร การต่อสู้แข่งขัน การแย่งชิงที่ดินและการช่วงชิงความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจระหว่างเกษตรกรด้วยกันก็ยิ่งดุเดือดรุนแรง กฎที่ผลักดันให้ชนชั้นนายทุนเกษตรกรเบียดขับเกษตรกรกลางและเกษตรกรจนนี้ ก็ย่อมจะยิ่งแสดงออกอย่างมีพลังแน่นอน" (เลนิน. 2525 : 68)

เลนินมีความเห็นเช่นเดียวกับมาร์กซ์ที่ว่า การประกอบเกษตรกรรมขนาดใหญ่ โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และทำการผลิตโดยใช้แรงงานรับจ้างจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าการผลิตขนาดเล็กโดยใช้แรงงานภายในครอบครัวของชาวนา (เลนิน. 2525 : 67) ดังนั้นในที่สุดแล้วพัฒนาการของทุนนิยมจะทำให้เงื่อนไขการดำรงอยู่ของครัวเรือนชาวนาถูกทำลายไปจนหมดสิ้น (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. 2533 : 26)

ความคิดเรื่องการแยกความแตกต่างในหมู่ชาวนาของเลนินมีผู้นำไปเป็นแนวทางศึกษาสังคมชาวนากันมาก ในประเทศไทยก็มียานวิจัยเกี่ยวกับประเด็นนี้หลายเรื่อง มีทั้งงานวิจัยที่มุ่งศึกษาเรื่องนี้โดยตรงเช่น เรื่อง "กระบวนการแบ่งชนชั้น ชาวนาในชนบท : ศึกษากรณีภาคกลาง พ.ศ.2485-2524" ของศิริรักษ์ ศิวารมย์ แต่ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงประเด็นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เช่น ในงานวิจัย เรื่อง "การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย : ศึกษากรณีสังคมเกษตรภาคกลาง พ.ศ.2503-2523" ของ วิทยากร เสงี่ยมกุล เรื่อง "Development Dilemmas in Rural Thailand" ของ ฟิลิป เอิร์ช (Philip Hirsch) เรื่อง "The Partial Commercialization of Rice Production in Northern Thailand (1900-1981)" ของอานันท์ กาญจนพันธุ์ อย่างไรก็ตามมีคำเตือนจากนักวิชาการว่า การนำความคิดของเลนินเรื่อง การแยกความแตกต่างในหมู่ชาวนามาใช้นั้นไม่สามารถนำคำอธิบายของเลนินที่อธิบายสังคมชาวนารัสเซียมาใช้อย่างตรงไปตรงมาเหมือนที่ใช้อธิบายชาวนาในรัสเซีย เพราะในแต่ละสังคมมีบริบทและรูปธรรมที่แตกต่างกันออกไป ดังที่เบน ไวท์ (Ben White) กล่าวเตือนไว้ว่า "ไม่มีความเป็นสากลให้เราคอยตรวจสอบ ไม่มีรูปแบบการแยกความแตกต่างในหมู่ชาวนาที่เป็นสากล" (White. 1989) จากการศึกษางานวิจัยของฟิลิป เอิร์ช และ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ดังกล่าวมาข้างต้นพบว่าได้ให้ความสำคัญกับปัญหานี้อย่างชัดเจน เช่น มีการแยกความแตกต่างของชาวนาตามความเป็นจริงที่พบในสังคม ชาวนาที่ศึกษา เช่น ฟิลิป เอิร์ธ ได้แยกความแตกต่างของชาวนาบ้านดง อำเภอลานสกา จังหวัดอุทัยธานี ออกเป็น 6 กลุ่ม คือชาวนารับจ้าง (landless labourer) ชาวนาเช่า (tenant farmer) ชาวนาเช่าบางส่วน (part tenant) ชาวนาผู้มีความเพียงพอในตัวเอง (self-sufficient) ชาวนาที่ทำไร่ขนาดใหญ่ (extensive farmer) และพ่อค้าในหมู่บ้าน (village trader) ส่วนอานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้แยกความแตกต่างของชาวนาบ้านสันโป่ง จังหวัดเชียงใหม่ ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ ชาวนารับจ้าง (landless labourer) ชาวนาจน (poor peasant) ชาวนากลาง (middle peasant) ชาวนารวย (rich peasant) และนายทุนเจ้าที่ดิน (capitalist farmer)

ความคิดของมาร์กซ์และเลนินที่ว่าชาวนาอิสระจะถูกเบียดขับออกจากที่ดิน และกลายเป็นกรรมาชีพไปในที่สุดนั้น ได้ถูกท้าทายจากข้อเท็จจริงที่ปรากฏในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก แม้ประเทศในยุโรปหรืออเมริกาซึ่งสถาปนาวิธีการผลิตทุนนิยมเป็นวิถี การผลิตหลักมาหลายศตวรรษแล้วก็ยังปรากฏว่ามีชาวนาขนาดย่อมหลงเหลืออยู่และไม่มีทีท่าว่าจะหมดไปง่าย ๆ และในประเทศโลกที่สามก็ยิ่งพบว่าการผลิตขนาดย่อม โดยใช้แรงงานคนในครอบครัวยังดำรงอยู่ในสัดส่วนที่สูงมาก (สมศักดิ์ สัมคติธรรม. 2533 : 30 ; Mann and Dickinson. 1978 : 466-467) ดังนั้นจึงมีนักคิดรุ่นหลัง พยายามพัฒนาแนวคิดเพื่อใช้อธิบายสังคมชาวนาในประเทศโลกที่สามโดยเฉพาะ โดยพิจารณาว่าระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นในประเทศโลกที่สามนั้นเป็นระบบทุนนิยมที่ครอบงำมาจากภายนอกประเทศ มิได้เกิดจากเงื่อนไขและปัจจัยภายในประเทศ และจากนั้นก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนบริวารของระบบทุนนิยมโลก เช่น วิทยากร เชียงกูล อธิบายการพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทยว่า "เกิดจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง (metropolitan capitalism) แผ่เข้ามาครอบงำและผนวกเศรษฐกิจไทยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก ทุนนิยมในประเทศไทยซึ่งเป็นทุนนิยมบริวาร (peripheral capitalism) จึงมีลักษณะที่

แตกต่างจากทุนนิยมในประเทศทุนนิยมต้นกำเนิด หรือทุนนิยมศูนย์กลาง" (วิทยากร เชียงกุล. 2526 : 22)

ลักษณะของประเทศทุนนิยมบริวารก็คือ ลักษณะของการต่อเนื่อง (articulation) และการเปลี่ยนผ่าน (transition) ระหว่างวิธีการผลิตก่อนทุนนิยมและวิธีการผลิตแบบทุนนิยม (Scott. 1976 : 323) หมายความว่า ในประเทศทุนนิมนั้น จะมีวิธีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมและแบบทุนนิยมผสมกันอยู่ ซึ่งจากทฤษฎีและผลงานการวิจัยต่างยืนยันว่าการที่ยังคงมีลักษณะวิธีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมอยู่ในประเทศทุนนิยมบริวารก็เพราะระบบทุนนิยมมิได้มุ่งทำลายวิธีการผลิตแบบเดิมทั้งหมดให้หมดไปเนื่องจากสามารถอาศัยประโยชน์จากวิธีการผลิตแบบเดิมบางส่วนในการสะสมทุนและการผลิตซ้ำของระบบ เช่น เมลลาชซูส์ ได้อธิบายไว้ว่าการรักษาความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเดิมไว้บางส่วนพร้อมกับการทำลายบางส่วนทำให้ระบบทุนนิยมสามารถเบียดบังส่วนเกินได้ในอัตราที่ถูกกว่าการทำลายความสัมพันธ์แบบเดิมลงไปทั้งหมด โดยเมลลาชซูส์ เริ่มต้นอธิบายความคิดของมาร์กซ์ที่ว่ามูลค่าพลังแรงงานถูกกำหนดโดยเวลาแรงงานที่จำเป็นสำหรับการผลิตและการผลิตซ้ำของพลังแรงงาน ซึ่งมูลค่าของพลังแรงงานจะต้องครอบคลุมถึง 1) ปัจจัยยังชีพสำหรับแรงงานในช่วงที่มีการจ้างงาน 2) ปัจจัยยังชีพสำหรับช่วงที่ว่างงาน เช่น เลิกจ้าง ช่วงเจ็บป่วย และชราภาพ 3) ปัจจัยยังชีพสำหรับการหล่อเลี้ยงเด็กที่จะเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ทำการผลิตในวันข้างหน้า ซึ่งสำหรับประเทศโลกที่สามแล้วนายทุนมักไม่ยอมจ่ายค่าจ้างในส่วนที่สองและส่วนที่สาม แต่จะถูกผลักไปให้กับวิธีการผลิตก่อนทุนนิยมในชนบทเป็นผู้จ่าย ซึ่งหมายความว่าแรงงานเกิดขึ้นและได้รับการเลี้ยงดูจนเติบโตในชนบท(ค่าใช้จ่ายส่วนที่สาม) และเข้าสู่ตลาดแรงงานในเมืองโดยนายจ้างสามารถซื้อพลังแรงงานที่พร้อมจะทำการผลิตได้ทันทีและจ่ายค่าจ้างให้เฉพาะค่าใช้จ่ายในส่วนที่หนึ่ง จากนั้นเมื่อแรงงานถูกเลิกจ้าง พิกการ เจ็บป่วยหรือชราภาพ ก็จะกลับไปใช้ชีวิตในชนบทตามเดิม (ค่าใช้จ่ายในส่วนที่สอง) (Meillassoux. 1981 : 103-110)

ส่วนในอีกด้านหนึ่ง เมลลาชซูส์ เห็นว่าวิธีการผลิตก่อนทุนนิยมจะถูกทำลาย

ลง อันเนื่องมาจากเป้าหมายในการผลิตซ้ำมิได้กระทำเพื่อบรรลุประโยชน์ของวิถีการผลิตก่อนทุนนิยมเอง แต่เพื่อตอบสนองต่อการผลิตและการเติบโตของวิถีการผลิตแบบทุนนิยม (Meillassoux. 1981 : 117-119) ดังนั้นระบบทุนนิยมในประเทศโลกที่สามจึงมีทั้งส่วนของการรักษาและทำลายวิถีการผลิตแบบทุนนิยมไปพร้อม ๆ กัน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ศึกษาสังคมชาวนาในภาคเหนือ โดยมีแนวคิดว่าการศึกษาเพื่อเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในช่วงสั้นๆ นั้น จะต้องใช้ยุทธวิธีในการศึกษาที่มีหลักสำคัญ คือ พยายามค้นหาและชี้ถึงลักษณะการจัดการผลิตที่ซับซ้อนและผันแปรในสังคม เพราะภายในความสัมพันธ์ของวิถีการผลิตอาจจะมีการประสานและปะทะกันอยู่หลายแบบได้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527 : 179-180) และจากการศึกษาสังคมชาวนาภาคเหนือ อานันท์ชี้ให้เห็นว่า ในสังคมชาวนาภาคเหนือนั้นปรากฏว่ามีรูปแบบการผลิตหลายอย่างทั้งครัวเรือนทำการผลิตอิสระ ทำการผลิตแบบแบ่งครึ่งกับเจ้าที่ดิน และการเช่ารูปแบบอื่น ๆ ลักษณะทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นก็โดยการแทรกเข้าไปเฉพาะส่วนของการแลกเปลี่ยน คือการซื้อขายเท่านั้น ยังมีได้มีส่วนมากนักในการผลิต ทุนพาณิชย์ดังกล่าว อาจมีส่วนเปลี่ยนแปลงชนบทไปสู่ทุนนิยมอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่เพียงพอด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะมีลักษณะขัดกันในตัวทุนพาณิชย์เอง ด้านหนึ่งทุนพาณิชย์ต้องพึ่งชนชั้นที่ไม่ใช่นายทุนให้รับผิดชอบการเอารัดเอาเปรียบแรงงานโดยตรง ทำให้ต้องสนับสนุนชนชั้นนั้น อีกด้านหนึ่งก็พยายามทำลายชนชั้นนั้นลงด้วยเพราะทุนพาณิชย์ก็เหมือนกับทุนอื่นๆ คือมีการสะสมทุนด้วยการขยายการผลิตสินค้าซึ่งอาจจะเข้าไปกระทบกับระบบการผลิตที่มีอยู่ได้ ทุนพาณิชย์จึงมีทั้งลักษณะปฏิกิริยาที่จะนำไปสู่ทุนนิยมและอนุรักษ์นิยมอยู่ด้วยกัน ทำให้มีส่วนสกัดกั้นการพัฒนาหลังการผลิตไปสู่การเติบโต แบบทุนนิยมเต็มที่ (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527 : 188-189)

ดำรงค์ ฐานดี ได้ศึกษาชนบทไทย พบว่าการซึมผ่านของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมเข้าไปสู่วิถีการผลิตชาวนาแบบดั้งเดิม (traditional agrarian mode of production) เป็นผลทำให้เกิดการผสมกันของสองวิถีการผลิต การอยู่ร่วมกันของวิถีการผลิตชาวนาแบบดั้งเดิม และวิถีการผลิตแบบทุนนิยมได้สร้างทิศทางการกลาย เป็นกรรมาชีพและแง่มุมอื่น ๆ ของความสัมพันธ์การผลิตแบบทุนนิยมในชนบทของ

ประเทศ อย่างไรก็ตามความแตกต่างเชิงคุณภาพระหว่างแบบแผนการพัฒนาแบบคลาสสิกในยุโรปตะวันตกกับการพัฒนาในประเทศไทยปัจจุบัน ได้แก่ อัตราส่วนของการเปลี่ยนผ่านไปสู่วิถีการผลิตแบบทุนนิยม ในกรณีของประเทศไทย การทำให้เป็นอุตสาหกรรม(industrilization) ไม่สามารถจะดูดซับแรงงานส่วนเกินเข้ามาได้ทั้งหมด แรงงานส่วนใหญ่ยังคงเหลือในชนบทซึ่งชาวนายังคงดำรงชีวิตอยู่ในวิถีการผลิตแบบยังชีพ ชาวนาไร้ที่ดินและชาวนาขนาดย่อมอาศัยรายได้เพิ่มจากการรับจ้างทำงานในไร่นาของนายทุนและงานนอกภาคเกษตร(Damrong Thandee. 1985 : 138-139)

คำรงค์ชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่า การอยู่ร่วมกันของสองวิถีการผลิตดังที่กล่าวมาข้างต้นก็เพราะทำให้สามารถเอารัดเอาเปรียบชาวนาในรูปแบบใหม่ 2 ประการ คือ ประการแรกสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้การครอบครองมูลค่าส่วนเกินดำเนินต่อไปด้วยดี เพราะว่าการทำไร่นาขนาดย่อมเป็นวิถีการผลิตที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากชาวนาขนาดย่อมใช้เทคนิคที่เหนือกว่าไร่นานายทุนขนาดใหญ่ และมีประสิทธิภาพในการใช้ทุนสูงกว่าชาวนานายทุน ในขณะเดียวกันชาวนาขนาดย่อมจะถูกเก็บภาษีจากการผลิตแบบชาวนาน้อยกว่าการใช้แรงงานรับจ้างในไร่นาของนายทุนประการที่สองเพื่อสนับสนุนการพัฒนาในภาคอุตสาหกรรม เพราะลักษณะเช่นนี้จะทำให้ภาคชนบทยังคงสามารถผลิตอาหารราคาถูกเพื่อป้อนให้คนงานในเมืองได้ เพื่อว่านายทุนจะยังคงสามารถจ่ายค่าจ้างแรงงานราคาถูกต่อไป นอกจากนี้ภาคชนบทยังเป็นแหล่งสำรองคนงานให้กับภาคอุตสาหกรรมด้วย (Damrong Thandee. 1985 : 141-142)

จากที่กล่าวมานี้สำหรับประเทศโลกที่สามรวมทั้งประเทศไทย ถ้าพิจารณาในระดับประเทศจะพบว่าในภาคอุตสาหกรรมนั้นมีวิถีการผลิตแบบทุนนิยม ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมยังคงมีวิถีการผลิตแบบเดิมหลงเหลืออยู่ ถ้าพิจารณาเฉพาะในภาคเกษตรกรรมจะเห็นได้ว่า มีทั้งส่วนที่เป็นวิถีการผลิตแบบเดิมดำรงอยู่และส่วนที่เป็นวิถีการผลิตแบบทุนนิยมแทรกซึมเข้ามาครอบงำ ดังนั้นการศึกษาสังคมชาวนาไทยนั้นต้องศึกษาในลักษณะที่มีวิถีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมผสมอยู่กับวิถีการผลิตแบบทุนนิยม

สภาพเช่นนี้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาหลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตที่มีลักษณะเฉพาะของยุคสมัย

ในด้านการพัฒนาหลังการผลิต วิทยากร เขียงกุล ชี้ให้เห็นว่าการแผ่ขยายของทุนนิยมเข้าไปในสังคมเกษตรภาคกลางทำให้มีการพัฒนาหลังการผลิตสูงขึ้นในระดับหนึ่ง เช่น มีการพัฒนาเขตชลประทานมากขึ้น มีการใช้พันธุ์พืชใหม่ ๆ มีการใช้ปุ๋ยมากขึ้น ใช้รถแทรกเตอร์มากขึ้น ใช้ยาฆ่าแมลงเพิ่มขึ้น ฯลฯ มีผลทำให้ชาวนาสามารถสร้างผลผลิตได้มากขึ้น แต่ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นจากการพัฒนาการผลิตนั้นก็มีไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดในการพัฒนา ข้อจำกัดนี้เกิดจากความสัมพันธ์ทางการผลิต เช่น การที่ชาวนาไม่มีพื้นที่ทำกินของตัวเอง ต้องเช่าที่ทำกิน ทำให้ต้องเสียต้นทุนสูงขึ้น และไม่ทำให้ผู้เช่าลงทุนปรับปรุงที่ดิน เพราะจะต้องเสียผลผลิตส่วนเกินในรูปค่าเช่าเพิ่มขึ้น การที่ชาวนาต้องเป็นหนี้สินดอกเบี้ยสูงก็เป็นอุปสรรคในการขยายการลงทุนปรับปรุงการผลิตเช่นกัน เพราะชาวนาไม่มีทุนเพียงพอ ถ้ากู้มาก็ต้องเสียดอกเบี้ยมากผลได้อาจไม่คุ้มกัน ครั้นได้ผลผลิตก็มีปัญหาการขายผลผลิตได้ราคาต่ำอีก (วิทยากร เขียงกุล. 2525 : 102-110) ดังนั้นถึงแม้จะมีการพัฒนาหลังการผลิตขึ้นบ้าง แต่ในภาพรวมแล้วยังถือได้ว่าชาวนายังใช้วิธีการเพาะปลูกที่ขาดประสิทธิภาพ (Luther. 1978) นอกจากนี้ในบางท้องที่ยังพบว่าการเพิ่มประสิทธิภาพแรงงานในภาคเกษตรกรรมด้วยวิธีใช้พันธุ์พืชใหม่ ๆ ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี และการชลประทาน แม้ทำให้ผลผลิตต่อไร่ของชาวนาสูงขึ้น แต่ชาวนากลับถูกควบคุมโดยทุนเข้มข้นขึ้นโดยผ่านการทำสัญญาซื้อขายผลผลิตล่วงหน้า และควบคุมคุณภาพของผลผลิตโดยการให้ปัจจัยการผลิตในรูปสินเชื่อ ชาวนาต้องขยายเวลาทำงานออกไปมากขึ้น และทำงานเร่งรัดเพิ่มขึ้น แต่ผลตอบแทนต่อหน่วยแรงงานมิได้เพิ่มตามไปด้วย (สมศักดิ์ สัมคติธรรม. 2533 : 162)

สำหรับความสัมพันธ์ทางการผลิตนั้นเนื่องจากในชนบทมีวิธีการผลิตมากกว่า 1 แบบผสมผสานกันอยู่ ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตจึงมีความซับซ้อนไปด้วย การพิจารณาความสัมพันธ์ทางการผลิตสามารถดูได้จากการที่แรงงานส่วนเกินของผู้ผลิตโดยตรงถูกชนชั้นที่มีได้ทำการผลิตเบียดบังไป (เดย์รี และแจนัวรี. 2527

2528 : 15) รูปแบบการเบียดบังส่วนเกิน มีลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) การเบียดบังส่วนเกินโดยความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า

ค่าเช่าหมายถึงส่วนของมูลค่าส่วนที่ผู้ผลิตในภาคเกษตรผลิตขึ้นมา แต่เจ้าของที่ดินเป็นผู้ยึดครองเอาไป โดยเรียกว่าค่าเช่าที่ดิน(วิทยากร เชียงกูล.

2532 : 62) ชาวนาเช่าเกิดจากการที่คนถูกแยกขาดออกจากที่ดินและเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับนายทุนเจ้าที่ดิน อันเป็นความสัมพันธ์ตามสัญญา เป็นการบีบบังคับด้วยกลไกทางเศรษฐกิจ หมายความว่าชาวนาไร้ที่ดินหากต้องการหลีกเลี่ยงภาวะอดตาย และไม่เลือกขายแรงงานเป็นกรรมาชีพก็ต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า ในสังคมพิตล ชาวนาก็ต้องเสียค่าเช่าให้เจ้าที่ดินศักดินาเช่นเดียวกันโดยเสียในรูปของแรงงาน แต่เป็นการเสียค่าเช่าตามอำนาจบังคับของอำนาจทางการเมืองและกฎหมายชาวนาไม่มีอิสระที่จะเลือก แต่สังคมปัจจุบันชาวนาไม่ได้ถูกบังคับให้จ่ายค่าเช่าด้วยอำนาจทางการเมืองและกฎหมาย แต่ด้วยกลไกทางเศรษฐกิจชาวนาจนก็ยากที่จะหลีกเลี่ยงความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าไปได้ (McEachern. 1982 : 183-184) การจ่ายค่าเช่าให้กับนายทุนเจ้าที่ดินนั้น อาจจ่ายเป็นผลผลิตหรือเงินสด ค่าเช่าในรูปของผลผลิตนั้นได้แก่การที่ชาวนาผู้ผลิตโดยตรงจ่ายผลผลิตส่วนหนึ่งตามข้อตกลงกันไว้ล่วงหน้าเป็นปริมาณ หรือสัดส่วนเท่าใดให้กับเจ้าของที่ดินเพื่อแลกกับสิทธิการใช้ที่ดิน ค่าเช่าในรูปผลผลิตเป็นการหักโดยตรงจากผลผลิตเบื้องต้นก่อนที่ผลผลิตที่เหลือจะถูกแบ่งเป็นส่วนที่เก็บไว้เพื่อใช้ในครัวเรือน และส่วนที่จะขายเป็นสินค้า ค่าเช่าในรูปผลผลิตอาจเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ทางการผลิตถึงศักดินา หรือเป็นรูปแบบหนึ่งในการได้มาซึ่งที่ดินและผลผลิตส่วนเกินในบรรดากลุ่มต่าง ๆ ของชาวนาด้วยกันเอง(เดย์รี และแจนว์รี. 2527 -2528: 16) ตัวอย่างเช่นผลการศึกษาของดำรงค์ ฐานดี ในหมู่บ้านหนึ่งที่จังหวัดปราจีนบุรี พบว่ามีชาวนาที่ไม่มีที่ดินและชาวนาขนาดย่อมจำนวนมากที่ต้องเช่าที่นาจากเจ้าที่ดินท้องถิ่นและเจ้าที่ดินนอกท้องถิ่น เช่น พ่อค้าในเมือง ค่าเช่านั้นจ่ายเป็นผลผลิตในอัตราสูง กล่าวคือระหว่างร้อยละ 20 ถึง 50 ของผลผลิตทั้งหมด (Damrong Thandee.1985 : 149)

สำหรับค่าเช่าในรูปเงินสดนั้นเมื่อมีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินตรา

อย่างเต็มที่ ค่าเช่าที่ดินจะถูกจ่ายเป็นเงินสดมากยิ่งขึ้น ชาวนาจึงจำเป็นต้องผลิตเพื่อค้า และต้องเพิ่มความชำนาญเฉพาะด้านมากยิ่งขึ้น การจ่ายค่าเช่าเป็นเงินสดเป็นการโยกย้ายความเสี่ยงทั้งหมดในเรื่องผลผลิตและเรื่องราคาจากเจ้าที่ดินไปยังชาวนาผู้ผลิต (เดียร์ และ แจนว์รีย. 2527-2528 : 17) ตัวอย่างการจ่ายค่าเช่าเป็นรูปเงินสด เช่น อานันท์ กาญจนพันธุ์ ศึกษาหมู่บ้านชาวนาแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่านอกจากจะมีการจ่ายค่าเช่าเป็นผลผลิตซึ่งส่วนใหญ่จะจ่ายในลักษณะที่เรียกว่าการทำนาผ่าครึ่ง (ชาวนาผู้เช่าจ่ายค่าเช่าให้เจ้าของนาด้วยผลผลิตครึ่งหนึ่งของผลผลิตทั้งหมด โดยผู้เช่าเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการลงทุนการผลิตทั้งหมด) แล้วยังมีการจ่ายค่าเช่าในลักษณะที่ เรียกว่า "การขายหลังนา" ซึ่งเป็นการเรียกเก็บค่าเช่าเป็นเงินตายตัวสำหรับผู้เช่า ทำนาได้ในช่วงหนึ่งแล้วแต่จะตกลงกันตั้งแต่ 1 ปีจนถึง 5 ปี เช่นเจ้าของนาขายหลังนา 4 ไร่ เป็นเวลา 5 ปี ในอัตรา 24,000 บาท เป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527-2528 : 100-101) สำหรับการจ่ายค่าเช่าเป็นเงินสดของชาวนาเฉลี่ยทั่วประเทศแล้ว ประมาณ 50-200 บาท ต่อไร่ ต่อการทำนา 1 ฤดู (Turton. 1987: 113)

ภายใต้สภาพการณ์ที่ชาวนาต้องจ่ายค่าเช่าสูงเช่นที่กล่าวมานี้ ชาวนาบางแห่งถึงกับกล่าวว่าข้าวที่ตนปลูกในที่นาเช่านั้นแพงยิ่งกว่าซื้อข้าวจากตลาด ผู้เช่าต้องอยู่ในสภาพที่ว่ายิงพวกเขาผลิตเข้มขันขึ้นยิ่งทำให้พวกเขาจนลง ทั้ง ๆ ที่ปลูกบ่อยครั้งขึ้น ผู้เช่าได้รับค่าตอบแทนแรงงานน้อยลงกว่าแต่ก่อนที่ปลูกเพียงครั้งเดียวเพื่อยังชีพ เหตุผลก็คือ ผลผลิตส่วนเกินถูกเจ้าที่ดินดักตวงไปหมดในรูปของค่าเช่าสูง (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527-2528 : 106) ซึ่งในประเด็นนี้ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้สรุปไว้ว่า "ในสถานการณ์ชนบทที่ประชากรหนาแน่น โครงสร้างอำนาจผูกขาดที่ดินได้ก่อให้เกิดผลร้ายแก่ชาวนาไทยอย่างรุนแรงขึ้น ความต้องการที่ดินที่เพิ่มขึ้น ย่อมหมายความว่าชาวนาเช่าจะมีที่ดินทำกินที่ขนาดเล็กลง นั่นคือชาวนาเช่าต้องทำงานหนักยิ่งขึ้น โดยได้รับผลตอบแทนแรงงานต่ำ แต่ในขณะที่เดียวกันผลผลิตส่วนรวมทั้งหมดของเนื้อที่ที่จะทำนาจะสูงขึ้น ผู้ได้รับผลประโยชน์ก็คือชนชั้นเจ้าที่ดินซึ่งสามารถสะสมรวบรวมผลผลิตเหล่านั้นมาไว้ในมือของตนได้ " (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และจำรัส

ม่วงยาม.2522 : 85-86)

2) การเบียดบังส่วนเกินผ่านอัตราดอกเบี้ย

การผลิตของชาวนานั้นต้องพึ่งธรรมชาติอย่างมาก ความเสี่ยงในผลลัพธ์จึงมีสูง เช่น ถ้าปีใดฝนแล้ง น้ำท่วม หรือเกิดศัตรูพืชระบาด พืชผลก็ได้รับความเสียหาย ชาวนาต้องกู้เงินสำหรับดำรงชีวิตและลงทุนในการผลิตฤดูกาลต่อไป นอกจากนี้การผนวกชาวนาเข้าสู่ความสัมพันธ์ทางการผลิต และการแลกเปลี่ยนสินค้าในระดับโลกมากขึ้น ทำให้ชาวนาต้องปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น และใช้ปัจจัยการผลิตสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ค่าเช่ารถไถ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. 2533 : 160) ในขณะที่ชาวนาไม่สามารถสะสมทุนได้พอที่จะซื้อปัจจัยการผลิตเหล่านี้ ความจำเป็นในการกู้ยืมเงินจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังมีรายงานว่าร้อยละ 80 ของชาวนาทั่วประเทศเป็นหนี้สินเฉลี่ยครอบครัวละ 4,000 บาท (สุธี ประศาสน์-เศรษฐ์. 2522 : 27)

การกู้ยืมเงินของชาวนาต้องพึ่งพาแหล่งเงินกู้นอกระบบอยู่มากและมีลักษณะผูกขาดโดยนายทุนเงินกู้ทั้งส่วนใหญ่ เป็นนายทุนเจ้าที่ดินด้วย อัตราดอกเบี้ยในการกู้ยืมจะสูงมากเพราะไม่ต้องขึ้นกับสภาวะทั่วไปของตลาด แต่ขึ้นอยู่กับลักษณะความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างผู้กู้กับนายทุนเงินกู้ที่ไม่มีอิสระแต่มีลักษณะพึ่งพาแบบกึ่งศักดินากับนายทุนเงินกู้ในฐานะเป็นผู้ผูกขาดที่ดินที่ผู้กู้เช่าอยู่ ชาวนาไม่มีทางเลือกเงินกู้อื่น เพราะไม่อาจมีที่ดินจำนองกับสถาบันการเงินแบบทุนนิยม ทำให้นายทุนเงินกู้สามารถกำหนดอัตราดอกเบี้ยได้ตามอำเภอใจ (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527 : 224) ดังที่มีรายงานว่าถ้ากู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินของทางราชการ ชาวนาจะเสียดอกเบี้ยร้อยละ 10-14 ต่อปี แต่ถ้ากู้จากนายทุนเงินกู้เจ้าของที่ดิน อัตราดอกเบี้ยจะเป็นร้อยละ 25 ต่อปี (Turton. 1987 : 113-114)

ก่อนปี พ.ศ.2518 ชาวนาประมาณร้อยละ 60-80 ต้องกู้ยืมเงินจากนายทุนเอกชน และเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง (วิทยากร เขียวกุล. 2525 : 56) ตั้งแต่ปี 2518 เป็นต้นมา ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ผลักดันให้ธนาคารพาณิชย์ให้สินเชื่อแก่ชาวนาทังโดยตรงและผ่านทางธนาคารเกษตรและสหกรณ์เพิ่มขึ้น แต่ชาวนาที่

สามารถกู้เงินจากสถาบันการเงินในระบบดังกล่าวส่วนใหญ่ก็เป็นเกษตรกรที่มีที่ทำกินเป็นของตัวเองและมีฐานะดีพอสมควร (ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2519)

3) การเบียดบังส่วนเกินจากการขายพืชผลได้ราคาต่ำ

ในประเทศทุนนิยมบริวาร ทูณพาณิชย์จะเป็นทุนที่มีบทบาทในการผนวกการผลิตภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ระบบทุนนิยมมากที่สุด เพราะทุนพาณิชย์นั้นจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างภาคเกษตรกรรมกับทุนนิยมภายนอกโดยการแทรกตัวเข้าไปในชนบท ในขณะที่ทุนอุตสาหกรรมยังมีบทบาทน้อย ทุนพาณิชย์เบียดบังส่วนเกินจากชาวนาโดยการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียม (unequal exchange) หรือไม่เท่ากับมูลค่าของสินค้านั้น แล้วนำไปขายตามมูลค่าที่แท้จริง ชาวนาจึงขายผลผลิตได้ราคาต่ำกว่าที่ควรจะเป็นอย่างมาก

เราสามารถแสดงให้เห็นได้ว่าชาวนาขายผลผลิตในราคาต่ำโดยการเทียบราคาของที่ชาวนาขายได้กับต้นทุนการทำนา และเปรียบเทียบกับราคาข้าวที่ชาวนาขายได้กับราคาข้าวส่งออก ดังตัวอย่างในตารางข้อมูลต่อไปนี้

ตาราง 2 ต้นทุนการทำนาและราคาข้าวที่ขายได้ (คิดแบบเฉลี่ยทั่วประเทศ)

ปีเพาะปลูก	ต้นทุนต่อเกวียน	ราคาขายได้ต่อเกวียน	ส่วนต่าง
2512/13	1028.25	860.43	-167.80
2513/14	992.38	628.63	-363.75
2514/15	1004.86	799.91	-204.95
2515/16	1138.51	1311.05	+172.54
2516/17	1232.24	1958.52	+736.28
2517/18	2067.39	2232.25	+164.86
2518/19	1995.28	1975.25	-20.03

ที่มา : กองบัญชีประชาชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ;

กองเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

จากข้อมูลในตารางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ในอดีตที่ผ่านมาชาวนาขายข้าวได้ราคาต่ำเมื่อเทียบกับต้นทุน และมีหลายปีที่ชาวนาโดยเฉลี่ยถึงกับขายข้าวได้ต่ำกว่าต้นทุน แม้ปัจจุบันสภาพการณ์ก็มิได้เปลี่ยนแปลงไป ดังมีผู้ประมาณต้นทุนการปลูกข้าวของชาวนาในปัจจุบันไว้ เกวียนละ 3,000 บาท แต่ขายได้เพียงเกวียนละ 2,500 บาท (จิตรกรรณ์ วันสพงศ์. 2536 : 13)

ตาราง 3 เปรียบเทียบราคาข้าวที่ชาวนาขายได้ ราคาข้าวขายส่งกรุงเทพฯ ราคาข้าวส่งออก (หน่วย : ตัน/บาท)

ปี	ราคาข้าวชาวนาขายได้	ราคาข้าวขายส่งกรุงเทพฯ	ราคาข้าวส่งออก F.O.B.
2513	860.43	1133.86	1712.19
2514	628.63	952.00	1511.10
2515	799.9	1145.30	1781.33
2516	1311.05	1767.43	2263.77
2517	1958.52	2342.87	6495.17
2518	2232.25	2261.75	4344.11
2519	1975.25	2233.20	2961.84

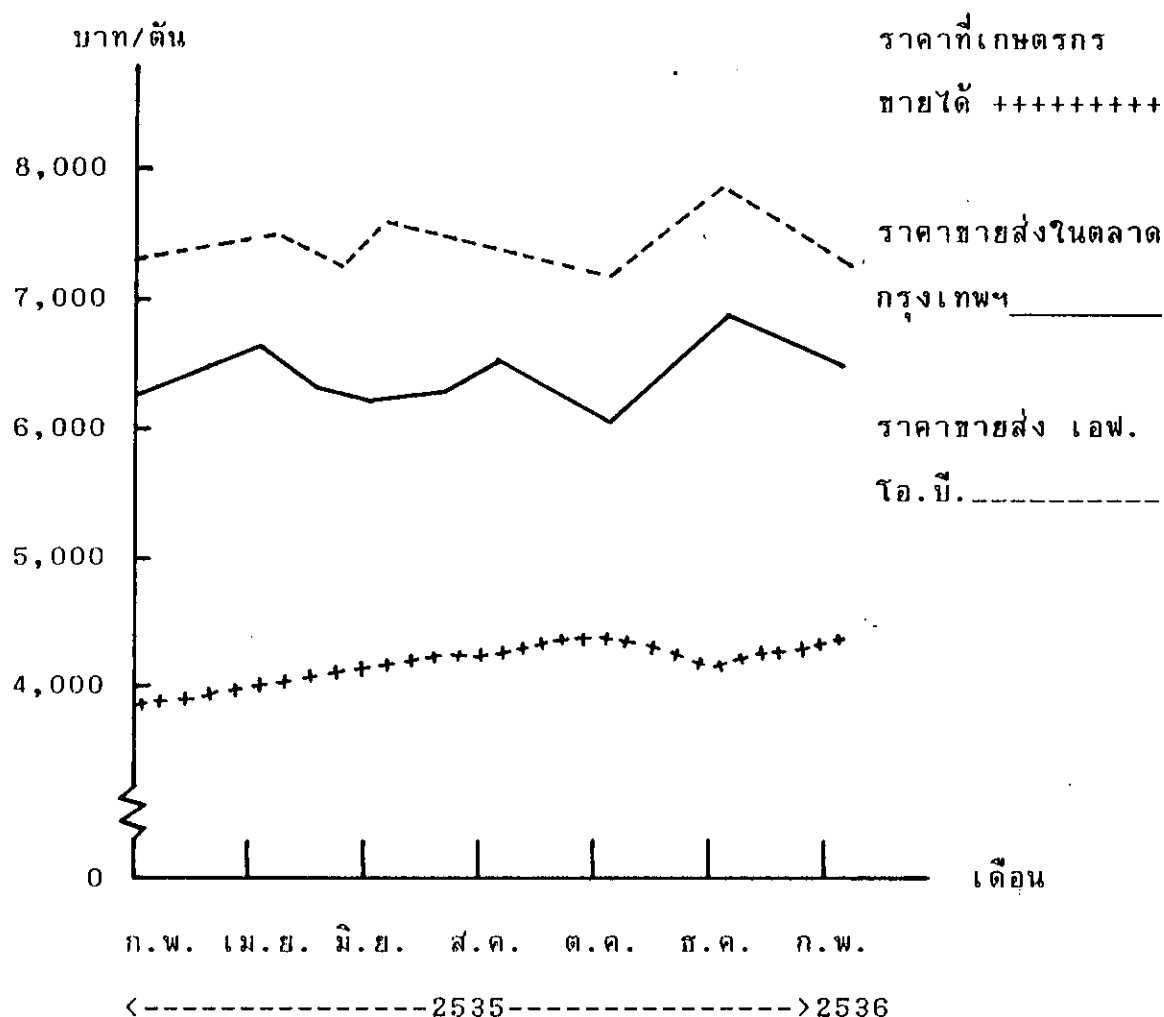
- หมายเหตุ**
1. ราคาข้าวชาวนาขายได้ = ราคาข้าวเปลือก 1 ตัน
 2. ราคาข้าวส่งกรุงเทพฯ = ราคาข้าวสารที่สีจากข้าวเปลือก 1 ตัน
(ไม่รวมค่ารำข้าวและอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากข้าวสาร)
 3. ราคาข้าวส่งออก F.O.B. = ราคาข้าวสารที่สีจากข้าวเปลือก 1 ตัน
(ไม่รวมค่ารำข้าวและอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากข้าวสาร)

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการราคาข้าว สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย; กองเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์; เจมส์คัลด์ ปิ่นทอง.

2533 : 13.

จากตารางจะเห็นได้ว่าราคาข้าวที่ชาวนาขายได้จะเป็นฐานต่ำที่สุดจากนั้นราคาจะสูงขึ้น ราคาที่เปรียบเทียบนี้ยังไม่ได้คิดรวมค่ารำข้าวและอื่น ๆ เช่น

ปลายข้าว แกลบ ที่ได้จากการสีข้าวสารซึ่งพ่อค้าก็จะเป็นผู้ครอบครองประโยชน์ในส่วนนี้เช่นกัน การขายผลิตผลได้ต่ำกว่ามูลค่าที่แท้จริงของข้าวนา เกิดจากสาเหตุที่สำคัญ 2 ประการ คือนโยบายเกี่ยวกับการค้าข้าวของรัฐบาลและระบบการค้าข้าวที่มีลักษณะกึ่งผูกขาดและต้องผ่านคนกลางหลายทอด ในประการแรกนั้นนโยบายเกี่ยวกับการค้าข้าวของรัฐบาลที่ส่งผลกระทบต่อราคาข้าวของชวานาก็คือ นโยบายเก็บค่าพรีเมียมข้าว และนโยบายระบบโควต้าและระบบอัตราสำรองข้าว ทำให้พ่อค้าส่งออกต้องเสียภาษีสูงขึ้น นอกจากการเสียภาษีส่งออกอยู่แล้ว ซึ่งพ่อค้าก็จะโยนภาระกลับไปให้ชวานาด้วยวิธีการกดราคาซื้อให้ต่ำลง (วิทยากร เชียงกุล. 2525 : 27-37) ถึงแม้ว่าในปัจจุบันรัฐบาลจะงดเก็บค่าพรีเมียมข้าวไปแล้ว ก็มีใช้เพราะเพื่อให้ชวานาขายข้าวได้ราคาสูง แต่เพราะในตลาดโลกมีการแข่งขันกันค้าข้าวมากขึ้น ราคาข้าวจากประเทศไทยสูงกว่าประเทศอื่น จึงต้องเลิกเก็บค่าพรีเมียม เพื่อลดต้นทุนของพ่อค้าส่งออกเมื่อต้นปี 2529 เพื่อให้ราคาข้าวของไทยในตลาดโลกต่ำลง (สาโรจ อังสุมาลิน. 2529 : 12) ซึ่งเมื่อถึงช่วงนี้ ถึงแม้จะไม่มีค่าพรีเมียมข้าว ชวานาก็ยังคงถูกกดราคาข้าวเช่นเดิม เพราะเมื่อราคาข้าวในตลาดโลกต่ำ ชวานาก็ถูกกดราคาจากพ่อค้า ดังเส้นกราฟแสดงการเปรียบเทียบระหว่างราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ ราคาขายส่ง ณ ตลาดกรุงเทพฯ และราคาส่งออก เอฟ.โอ.บี. ซึ่งแสดงให้เห็นว่าราคาข้าวที่ชวานาขายได้นั้นยังต่ำมากโดยเปรียบเทียบ

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ภาพประกอบ 1 แสดงการเปรียบเทียบระหว่าง ราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้
ราคาขายส่ง ณ ตลาดกรุงเทพฯ และราคาขายส่ง เอฟ.โอ.บี

ส่วนระบบการค้าข้าวที่มีลักษณะกึ่งผูกขาดและผ่านคนกลางหลายทอดนั้นเริ่มพิจารณาได้จากพ่อค้าส่งข้าวออกในประเทศไทยนั้นมีประมาณ 10 บริษัทเท่านั้น บริษัทเหล่านี้จะสามารถกำหนดราคาซื้อข้าวเปลือกหน้าโรงสีในกรุงเทพฯ เพื่อไม่ให้มีการแข่งขันกันซื้อข้าวจนข้าวมีราคาสูง ราคาซื้อข้าวเปลือกที่กำหนดดังกล่าวนี้มีผลทำ

ให้พ่อค้าซื้อข้าวเปลือกตามต่างจังหวัดทั่วประเทศถือเป็นราคารมาตรฐาน และกำหนดราคารับซื้อของตนเป็นสัดส่วนลดหลั่นกันไปตามความห่างไกล หรือค่าใช้จ่ายต่าง ๆ (วิทยากร เชียงกูล. 2525 : 38-39) และการที่ข้าวจากมือชาวนาจะไปถึงมือพ่อค้าส่งออกได้จะต้องผ่านพ่อค้าอีกหลายระดับ เช่นพ่อค้าในหมู่บ้าน พ่อค้าคนกลาง เจ้าของโรงสี และเมื่อถึงมือพ่อค้าส่งออกแล้วยังต้องไปถึงมือนายทุนผูกขาดต่างชาติอีก (ศิวัรักษ์ ศิวารมย์. 2530 : 27) ชาวนาจึงถูกเบียดบังมูลค่าของข้าวไปหลายขั้นตอน จนขายข้าวได้ราคาต่ำกว่ามูลค่าที่แท้จริงเป็นอย่างมาก

นอกจากสาเหตุหลักที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีปัจจัยเสริมอีกบางประการที่ทำให้ชาวนาขายข้าวได้ราคาต่ำ กล่าวคือชาวนามีความจำเป็นต้องรับขายข้าวทันทีเมื่อนวดข้าวเสร็จ เพราะจำเป็นต้องรับนำเงินไปใช้หนี้ไม่สามารถจะเก็บข้าวไว้รอโอกาสหรือต่อรองราคาได้ (ศิวัรักษ์ ศิวารมย์. 2528 : 106) ชาวนาบางราย ถึงกับต้องขายข้าวให้พ่อค้าล่วงหน้าก่อนที่จะเก็บเกี่ยวได้เพราะต้องนำเงินมาใช้จ่าย ซึ่งแน่นอนว่าชาวนาจะถูกกดราคาอย่างมาก (Turton. 1987 : 113) นอกจากนี้ชาวนาอาจขายข้าวได้ราคาต่ำเพราะมีการผูกขาดในท้องที่โดยผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น ทำให้ชาวนาต้องขายข้าวให้ตนแต่ผู้เดียวในราคาที่ตนกำหนด โดยให้ชาวนากู้ยืมเงิน ยืมอุปกรณ์การผลิตหรือเครื่องอุปโภคบริโภค หรือโดยใช้สิทธิพลในทางใดทางหนึ่ง (วิทยากร เชียงกูล. 2525 : 40)

4) การเบียดบังส่วนเกินผ่านความสัมพันธ์เชิงค่าจ้าง

ในท่ามกลางการผลิตเพื่อขาย และการสัมพันธ์กับกลุ่มผู้เอาวัดเอาเปรียบอันหลากหลาย ชาวนาบางส่วนต้องกลายเป็นผู้รับจ้างที่ดำรงชีวิตด้วยการขายพลังแรงงานเพียงประการเดียว ในขณะที่ชาวนาอีกบางส่วนต้องออกรับจ้างใช้แรงงานในฤดูว่างจากการทำนา ทั้งนี้เพราะพลังการผลิตต่ำไม่สามารถทำนาได้ตลอดทั้งปี และเนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบซื้อขายทำให้ชาวนาต้องชวนขายหาเงินมาใช้จ่าย เพื่อดำรงชีวิตชาวนาทั้งสองกลุ่มนี้เรียกว่าชาวนาจนหรือเรียกว่าชนชั้นกรรมมาชีพในชนบทซึ่งเป็นชาวนาที่มีจำนวนมากที่สุดและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตลอดเวลา (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2523 : 18) ภายใต้อำนาจความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม

พลังแรงงานจะถูกขายให้กับผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตโดยได้รับค่าจ้างตอบแทน ค่าจ้างในระบบทุนนิยมได้มาจากการใช้พลังแรงงานในเวลาแรงงานจำเป็น ซึ่งหมายถึงเวลาที่แรงงานใช้ไปเพื่อทำการผลิตส่วนของผลผลิตที่จะได้กลับมาเป็นปัจจัยการยังชีพสำหรับผลิตซ้ำพลังแรงงาน แต่ในกระบวนการใช้แรงงานนั้น มีสิ่งที่เรียกว่าแรงงานส่วนเกินควบคู่อยู่กับเวลาแรงงานจำเป็น เวลาแรงงานส่วนเกินหมายถึงเวลาที่แรงงานผลิตมูลค่าส่วนเกินซึ่งผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเป็นผู้เบียดบังไปครอง แต่ในชนบทนั้นมีความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ซับซ้อนมากกว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม การขายพลังแรงงานของชาวนาจะถูกขูดรีดมากกว่ากรรมกรในเมือง เนื่องจากระดับค่าจ้างที่ชาวนาได้รับจะต่ำกว่าระดับจำเป็นที่ยังชีพ สำหรับผลิตซ้ำพลังแรงงานให้ดำรงอยู่ได้ตลอดไป อันมีสาเหตุมาจากชาวนาได้ผลผลิตปัจจัยยังชีพจากแปดการผลัดทดแทนชนใหม่สำหรับพลังแรงงานบางส่วนโดยการผลิตมูลค่าการใช้ภายในครัวเรือน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. 2533 : 159, เดียรี่ และแจนว์รีช. 2527-2528 : 16) จากการศึกษาหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแห่งหนึ่งของลาวใต้ พบว่าแรงงานรับจ้างของชาวนาได้รับค่าจ้างวันละ 25 บาท (Damrong Thandee. 1985 : 151) จากการศึกษาของเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ในเขตชนบทยากจนภาคเหนือปี 2525 พบว่าแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรมจะได้รับค่าจ้างวันละ 20 บาท และมีแรงงานบางส่วนได้รับค่าจ้างเพียงวันละ 15 บาท (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2527 : 11-12) จากการศึกษาของฟิลิป เอิร์ช ที่หมู่บ้าน 2 แห่งในจ. อุทัยธานี ในปี 2528 พบว่าค่าจ้างแรงงานชาวนาตามปกติวันละ 30 บาทต่อวัน ในช่วงที่มีความต้องการแรงงานสูงจะขึ้นถึงวันละ 35 บาท (Hirsch. 1990 : 115) จากตัวอย่างค่าจ้างแรงงานในภาคเกษตรกรรมที่ยกตัวอย่างมานี้จะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นค่าจ้างที่ต่ำมาก

จากรูปแบบการเบียดบังส่วนเกินอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เป็นอยู่ในชนบทดังที่กล่าวมา ทำให้ชาวนาต้องประสบปัญหาหลายประการ คือ ประการแรก ชาวนาส่วนใหญ่ไม่สามารถจะสะสมทุนเพื่อใช้ในการผลิตซ้ำแบบขยายได้ คงผลิตซ้ำแบบธรรมดาเท่านั้น บางครั้งการผลิตซ้ำแบบธรรมดาก็ยังไม่มีทุนพอ

ประการที่สอง บางปีได้ผลผลิตน้อย ชาวนาไม่มีแม้แต่ปัจจัยจะดำรงชีวิต ประการที่สาม บางครั้งเมื่อชาวนาประสบวิกฤติการณ์ในครอบครัว เช่นสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยได้รับอุบัติเหตุ ฯลฯ ชาวนาที่ไม่มีเงินสะสมพอที่จะแก้ปัญหา นั้น ประการที่สี่ นอกจากความจำเป็นในด้านความอยู่รอดแล้ว ชาวนาก็เหมือนกับคนอื่น ๆ คือต้องมีการลงทุนทางสังคมด้วย เช่น การจัดงานตามประเพณี การทำบุญ ฯลฯ แต่ชาวนามักไม่มีเงินสะสมพอที่จะใช้จ่ายด้านนี้ได้ จากปัญหาที่กล่าวมาชาวนาจำนวนมากจึงแก้ปัญหาด้วยการนำที่ดินออกขาย หรือไม่ก็กู้หนี้ยืมสินในอัตราดอกเบี้ยที่แพงโดยการนำที่ดินไปจำนองไว้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วที่นาก็จะหลุดจำนองไปในที่สุด เป็นเหตุให้ชาวนาต้องสูญเสียที่ดินไปเรื่อยๆ ในขณะที่ที่ดินก็จะกระจุกตัวอยู่ในมือคนกลุ่มน้อยมากยิ่งขึ้นเช่นกัน

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวความคิดที่งานวิจัยฉบับนี้ใช้ในการศึกษาด้านการผลิต คือ สังคมชาวนาไทยนั้นมีวิถีการผลิตทั้งแบบก่อนทุนนิยม และแบบทุนนิยมผสมกันอยู่ คือชาวนายังคงดำเนินการผลิตในลักษณะชาวนาขนาดย่อม เป็นผู้ควบคุมการผลิตด้วยตัวเองในระดับหนึ่ง แต่โดยวิถีการผลิตและการแลกเปลี่ยนที่เป็นจริงแล้วชาวนาต้องขึ้นกับตลาดและทุนโดยสิ้นเชิง ชาวนาจึงถูกเบียดบังส่วนเกินในรูปลักษณะต่าง ๆ หลายลักษณะ เช่น ภาษี ก้าวไร ดอกเบี้ย ค่าเช่า การกดค่าแรง ทำให้ในด้านหนึ่งชาวนาสามารถพัฒนาพลังทางการผลิตได้จำกัดเนื่องจากปัญหาความสัมพันธ์ทางการผลิต ในอีกด้านหนึ่งความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เป็นอยู่จริง ทำให้ชาวนาถูกเบียดบังส่วนเกินในลักษณะต่างๆ ที่หลากหลายอันมีผลทำให้รายได้จากการทำนาไม่เพียงพอแก่การดำรงชีวิตของครอบครัวและการลงทุนในการผลิตฤดูต่อไป ชาวนาจึงต้องหาเงินมาเพิ่มเติมโดยการขายที่นา หรือนำที่นาไปจำนองแล้วหลุดจำนองไปในที่สุด ซึ่งก็คือชาวนาต้องสูญเสียที่ดินไปนั่นเอง

2. การศึกษาการแทรกแซงของรัฐ

การศึกษาเรื่องการผลิตจะเห็นความสัมพันธ์ทางสังคมด้านอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพราะการผลิตจะสะท้อนภาพทั้งหมดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในความหมายที่ว่าได้ผลิตปัจจัยทางวัตถุซึ่งสังคมใช้ในการดำรงสภาพและสืบทอดตัวเอง

ต่อไปได้ เนื่องจากการผลิตจำเป็นอย่างยิ่งต่อการคงอยู่และการสืบทอดต่อไปของสังคมนี้เองทำให้การผลิตเป็นพื้นฐานของเงื่อนไขในการกำหนดความสัมพันธ์ในสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527 : 177-178) ดังนั้นในการศึกษาสังคมชาวนาจึงพบความเกี่ยวข้องของการเมืองในการผลิตของชาวนาด้วย เพราะการเมืองก็คือการเข้าไปร่วมกิจกรรมของรัฐ กำหนดแนวนโยบายและมาตรการของรัฐเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2524 : 19) มโนทัศน์ในการศึกษาเรื่องรัฐนั้น เริ่มต้นด้วยการพิจารณาความสัมพันธ์ของรัฐกับชนชั้น เพราะในสังคมนั้น ประชาชนจะถูกจำแนกออกเป็นชนชั้น ตามความสัมพันธ์ ทางการผลิตเป็น 2 ชั้นชั้นใหญ่ๆ คือ ชนชั้นผู้ได้เปรียบ และชนชั้นผู้เสียเปรียบ โดยจะมีการต่อสู้ทางชนชั้นเพื่อครอบครองอำนาจรัฐ ซึ่งในระยะยาวแล้วชนชั้นผู้ได้เปรียบจะเป็นฝ่ายยึดครองอำนาจรัฐไว้ได้และใช้อำนาจปกครองไปในทิศทางที่ตนเองได้เปรียบ เช่นในสังคมทุนนิยมนั้นชนชั้นนายทุนเป็นชนชั้นผู้ได้เปรียบเพราะเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิต ในขณะที่ชนชั้นกรรมมาชีพเป็นชนชั้นผู้เสียเปรียบ เพราะไม่มีปัจจัยการผลิตอื่นใดต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยการขายแรงงานให้กับนายทุน ดังนั้นในสังคมทุนนิยมชนชั้นนายทุนจึงเป็นชนชั้นปกครอง

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เป็นผู้เริ่มต้นความคิดที่แสดงให้เห็นความหมายของของรัฐที่หมายถึงองค์กร หรือการใช้อำนาจที่คนกลุ่มหนึ่งหรือชนชั้นหนึ่งใช้กับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ดังคำกล่าวของมาร์กซ์ที่อ้างถึงกันอยู่เสมอว่า "รัฐไม่ใช่อะไรอื่นแต่คือกลไกสำหรับการบีบบังคับที่ชนชั้นหนึ่งกระทำกับอีกชนชั้นหนึ่ง" (อ้างจาก Sowell. 1985 : 141) สำหรับรัฐในระบบทุนนิยมนั้นมาร์กซ์กล่าวไว้ว่า "กฎหมายได้ประดิษฐ์องค์กรตัวเองไม่เฉพาะเพียงระดับท้องถิ่นเท่านั้น แต่เป็นระดับชาติด้วย และกำหนดรูปแบบทั่วไป (general form) เพื่อเป็นวิธีการที่จะได้ผลประโยชน์" (Marx and Engels. 1939 : 59) คำว่ารูปแบบทั่วไปก็คือรัฐนั่นเอง (Milliband. 1973 : 134) ซึ่งได้รับคำนิยามว่า "ไม่มีอะไรมากไปกว่ารูปแบบการจัดองค์กรซึ่งกฎหมายนำมาใช้เพื่อเป้าประสงค์ทั้งภายนอกและภายในเพื่อรองรับผลประโยชน์และทรัพย์สินของพวกเขา" (Marx and Engels. 1939 : 59) จากที่

กล่าวมาจะเห็นว่านอกจากความคิดที่ว่ารัฐในระบบทุนนิยมเกิดขึ้นและดำรงอยู่เพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นทุนแล้วมาร์กซ์ยังกล่าวถึงเรื่องรัฐชาติ(Nation State) คือรัฐทุนนิยมนั้น รัฐมิได้อำนาจแคบ ๆ เฉพาะท้องถิ่นอีกต่อไปเพราะการพัฒนาของระบบทุนนิยมทำให้เกิดการพัฒนาของพลังการผลิต และการขยายตัวของความสัมพันธ์การผลิตแบบทุนนิยม ลักษณะดังกล่าวได้ขจัดอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ เชื้อชาติ

วัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมอันล้ำหลังในทุกซอกมุมของดินแดนถูกเปลี่ยนแปลงไป ทำให้การผลิตกับการบริโภคของดินแดนอันกว้างใหญ่ผนึกกันเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน อันเป็นสภาพการณ์ที่เหมาะสมแก่การรอกงามเติบโตของเศรษฐกิจทุนนิยม สภาพการณ์ดังกล่าวนี้มิใช่เป็นเพียงการผนึกกันเข้าทางเศรษฐกิจเท่า นั้น แต่ยังหมายถึงการผนึกกันเข้าของรูปการจิตสำนึกทางสังคมด้วย ดังนั้นรัฐชาติจึงประกอบด้วยดินแดนที่แน่นอน มีประชากรที่ความสัมพันธ์ร่วมกันในความเป็นชาติเดียวกัน และกลไกราชการที่มีอำนาจล้นพ้น รัฐทุนนิยมจึงเป็นรัฐที่พัฒนาในระดับสูงสู่รูปแบบทางการที่ประกอบด้วยองค์กรทุนนางอันใหญ่โต ประกอบด้วยบุคลากรเฉพาะที่มีความรู้ความสามารถ และแบ่งงานกันอย่างซับซ้อน เป็นองค์กรที่ดำรงอยู่และมีการผลิตซ้ำตัวเองในขอบเขตที่ใหญ่โตที่สุดเท่าที่เคยมีมา (ลิซิด อุดมภักดี.

2529 : 2) อย่างไรก็ตามเราไม่อาจมองรัฐทุนนิยมอย่างนักทฤษฎีแบบเก่า (orthodox marxism) ที่มองเพียงว่ารัฐเป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองและถูกกำหนดจากฐานเศรษฐกิจ เพราะการมองเห็นนี้ไม่อาจประยุกต์ใช้ได้ในการอธิบายรัฐทุนนิยมโดยทั่วไป เช่นไม่อาจตอบคำถามได้เลยว่าทำไมนายทุนด้วยกันเองจึงแย่งอำนาจกัน หรือทำไมในบางช่วงรัฐทุนนิยมจึงมีนโยบายที่ดูแล้วก้าวหน้ากว่าอีกช่วงหนึ่ง เป็นต้น นักคิดรุ่นหลัง ๆ จึงได้เน้นอธิบายเรื่องความเป็นอิสระเชิงสัมพัทธ์ (relative autonomy) ของรัฐเพิ่มขึ้น

ความเป็นอิสระโดยสัมพัทธ์ของรัฐทุนนิยม หมายถึงรัฐมิได้กำเนิดขึ้นและดำรงอยู่เพื่อรับใช้ชนชั้นนายทุนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่จะรับใช้วิธีการผลิตแบบทุนนิยมโดยส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อมิให้นายทุนแต่ละคนดำเนินธุรกิจตามตรรกะของทุนจนแบบวิธีการผลิตแบบทุนนิยมถูกทำลาย เพราะตามตรรกะแล้วนายทุนคนต่าง ๆ ในแบบวิธีการ

ผลิตแบบทุนนิยมมีแนวโน้มทางอัตวิสัยที่จะเอารัดเอาเปรียบกำลังแรงงานในกิจการของตนให้ได้มากที่สุดเพื่อกำไรสูงสุดของกิจการตัวเอง แนวโน้มนี้จะบั่นทอนและทำลายการผลิตแบบทุนนิยมโดยรวม เนื่องจากยิ่งคนงานโดยรวมถูกนายทุนแต่ละคนเอารัดเอาเปรียบมากเท่าไร พวกเขาก็ยิ่งขาดแคลนกำลังทรัพย์เพื่อจับจ่ายซื้อสินค้า นายทุนคนอื่นๆมากขึ้นเท่านั้น รัฐทุนนิยมจึงมีอิสระเชิงสัมพันธ์ในตัวเองที่จะกระทำการโต้กลับต่อสังคมเศรษฐกิจและชนชั้น เพื่อที่จะมีปล่อยให้ระบบนายทุนถูกทำลายลง (ประเสริฐ ดงธรรม. 2528 : 35)

แนวคิดดังกล่าวมาข้างต้นใช้อธิบายรัฐในประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว หรือประเทศทุนนิยมศูนย์กลางโดยตรง แต่สำหรับประเทศทุนนิยมบริวารหรือประเทศโลกที่สามนั้น มีความสลับซับซ้อนทางชนชั้นมากกว่า กล่าวคือชนชั้นผู้ได้เปรียบมิใช่ชนชั้นนายทุนเช่นเดียวกับประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว ชนชั้นผู้เสียเปรียบก็มีใช้ชนชั้นกรรมาชีพในลักษณะเดียวกัน ทั้งนี้เพราะประเทศทุนนิยมบริวารมีประวัติศาสตร์ที่เฉพาะของตนเอง กล่าวคือประเทศทุนนิยมบริวารเติบโตมาจากการตกอยู่ภายใต้อำนาจของการล่าอาณานิคม ผลพวงที่เกิดขึ้นก็คือการทิ้งเชื้อของระบบทุนนิยมไว้ในเขตเมืองของประเทศทุนนิยมบริวาร ซึ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากรัฐในยุโรปตะวันตก และสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้เพราะวิถีการผลิตมิได้พัฒนาไปทั่วสังคม แต่มีขึ้นเฉพาะเขตของเมืองหลวงและเมืองใหญ่ ๆ ส่วนบริเวณที่ห่างไกลจากเมืองเหล่านี้ออกไป ประชากรยังคงดำเนินชีวิตตามวิถีการผลิตแบบยังชีพอยู่ ในขณะเดียวกันระบบเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาเหล่านี้มีความผูกพันใกล้ชิดกับประเทศมหาอำนาจอย่างแนบแน่น ถึงแม้จะมีการถอนตัวในลักษณะของการเป็นอาณานิคมไปแล้ว แต่เงินที่ลงทุนยังคงอยู่ในระบบเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามเป็นจำนวนมากศาล (ดำรงดี ฐานดี. 2532 : 19) ประกอบกับความต้องการวัตถุดิบไป้อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้ประเทศมหาอำนาจพยายาม ครอบงำประเทศด้อยพัฒนาต่าง ๆ ให้พัฒนาตนเองไปในทางที่ประเทศมหาอำนาจต้องการด้วยการใช้เงินลงทุน และการช่วยเหลือทั้งในรูปการให้กู้และการให้เปล่า

ฮัมซา อลาวี (Hamza Alavi) ได้ชี้ให้เห็นถึงการก่อรูปของกลุ่มชนชั้น

ปกครองในประเทศทุนนิยมบริวารว่า ประการแรก มีชนชั้นเจ้าที่ดินเกิดขึ้น คือ นายทุนเจ้าที่ดินที่เอารัดเอาเปรียบชาวนาไว้ที่ดิน ประการที่สอง มีการเติบโตขึ้นของนายทุนด้านการเงิน เช่น นายทุนนายหน้า นายทุนนายธนาคาร ประการที่สาม มีนายทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนมาลงในสังคมเหล่านี้ ประการที่สี่ มีนายทุนน้อย (petty bourgeois) ได้แก่ ข้าราชการ ทหาร ซึ่งเป็นผู้มีการศึกษาและเงินเดือน ชนชั้นย่อย ๆ ทั้งสี่นี้ได้ก่อรูปเป็นชนชั้นปกครอง บทบาทของพวกเขามีทั้งร่วมกัน และแข่งขันกัน แต่ทั้งนี้โดยปราศจากความขัดแย้งในโครงสร้าง (Alavi, 1982: 295-297) ในขณะเดียวกันชนชั้นปกครองเหล่านี้ก็นำรัฐ เข้าสู่ข้อผูกพันกับระบบจักรวรรดินิยม (imperialism) โดยถูกต้อง เข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของนายทุนในประเทศทุนนิยมก้าวหน้า

สำหรับชนชั้นผู้ถูกปกครองหรือชนชั้นต่ำนั้นจะมีจำนวนราวร้อยละ 70-90 ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ ส่วนใหญ่จะมีอาชีพในทางเกษตรหรือที่เรียกว่า ชาวนาชาวนาเหล่านี้จะเป็นเจ้าของที่ดินขนาดเล็ก หรือชาวประมงที่อาศัยอยู่ตามฝั่งทะเลส่วนกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมนั้นก็คือ ชาวนาที่อพยพเข้ามาทำนาในเมืองซึ่งก็มีจำนวนน้อย เพราะอุตสาหกรรมยังไม่สามารถขยายตัวเพื่อรับแรงงานที่เหลือจากชนบทได้หมด (ดำรงค์ ฐานดี. 2532 : 88)

ถึงแม้กลุ่มชนชั้นปกครองจะยึดครองอำนาจรัฐและใช้อำนาจปกครองชนชั้นต่ำมาโดยตลอดนั้น ก็มีอาจอธิบายได้อย่างตรงไปตรงมาว่ารัฐเป็นเครื่องมือที่ชนชั้นหนึ่งใช้สำหรับการเอารัดเอาเปรียบชนอีกชั้นหนึ่ง เพราะในความเป็นจริงในกลุ่มชนชั้นปกครองเองก็มีการแก่งแย่งอำนาจกันเองอยู่เสมอ ในขณะเดียวกันมวลชนผู้ถูกปกครองก็ใช้ว่าจะหยุดนิ่งให้เอารัดเอาเปรียบตลอดเวลา ดังที่ ฮัมซา อลาวิชี้ให้เห็นว่าชาวนาและกรรมกรจะมีการเคลื่อนไหวอยู่บ้างเพื่อท้าทายอำนาจรัฐ เพื่อขอเข้าร่วมในกระบวนการทางการเมืองและเศรษฐกิจ และภายใต้ชนชั้นปกครองซึ่งประกอบด้วยกลุ่มย่อยหลายกลุ่มก็มีการต่อสู้กันอยู่เนื่อง ๆ สถานการณ์เช่นนี้ จะทำให้รัฐมีอิสระบางส่วนหรือที่เรียกว่า อิสระเชิงสัมพัทธ์ (relative autonomy) ที่สามารถทำหน้าที่ของรัฐในการให้ประโยชน์แก่สมาชิกในสังคมมากขึ้น เช่น ออก

กฎหมายปฏิรูปที่ดิน การกำหนดค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ แต่ความเป็นอิสระของรัฐจะถูกจำกัดโดยข้อจำกัดทางโครงสร้าง (Alavi, 1982 : 294) นั่นคือรัฐจำเป็นต้องทำหน้าที่ปกป้องเพื่อให้การขยายตัวของระบบทุนนิยมดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงไม่สามารถทำหน้าที่บีบบังคับเพื่อให้มีการกระจายทรัพย์สินและความเสมอภาคให้แก่สมาชิกในสังคมได้อย่างทั่วถึง ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงบทบาทของรัฐในประเทศทุนนิยมบริวาร จึงกล่าวได้ว่าบทบาทหลักนั้น รัฐจะสนับสนุนการแพร่ขยายของระบบทุนนิยมในขอบเขตที่จะทำให้ชนชั้นปกครองจะได้ประโยชน์มากที่สุด ในขณะที่ตัวกันรัฐอาจดำเนินนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมบ้าง เพราะจะเป็นการชลอปฏิบัติต่อต้านจากมวลชน และเพื่อบรรเทาความขัดแย้งภายในกลุ่มชนชั้นปกครองด้วยตนเอง

วิธีการที่รัฐแทรกแซงในการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น เรียกว่าการพัฒนา การเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของคนในชนบทนั้นก็จะเป็นไปตามกระบวนการการใช้นโยบายการพัฒนาชนบท สำหรับประเทศในโลกที่สาม แม้แบบของการพัฒนาแล้วถูกรอปรเข้ามาจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ซึ่งมีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญคือ (1) พัฒนาเพื่อให้เกิดความทันสมัย (2) ยึดหลักการเพิ่มผลผลิตให้มีปริมาณมากขึ้น และเร่งเปลี่ยนฐานเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม (3) ถือว่าการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติและรายได้ต่อหัวของประชาชนเป็นความสำเร็จของการพัฒนา (4) ใช้การเกษตรกรรมเป็นฐานสนับสนุนให้เกิดความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมหรืออีกนัยหนึ่งก็คือใช้ทรัพยากรจากชนบทมาเป็นปัจจัยสร้างความเจริญให้แก่เมือง (5) ใช้กลไกของตลาดเป็นเครื่องกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจโดยส่งเสริมให้มีการเปิดการค้าเสรีกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก (6) รัฐทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้เกิดการลงทุน เพื่อการพัฒนา โดยรัฐเป็นผู้ลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน รถไฟ ท่าเรือ เขื่อน นิคมอุตสาหกรรม ฯลฯ ตลอดจนปรับปรุงการศึกษาและระบบราชการเพื่อให้เอกชนสามารถใช้ประโยชน์เพื่อการลงทุน นอกจากนี้รัฐยังต้องสร้างบรรยากาศเพื่อการลงทุน เช่น ยกเว้นการเก็บภาษีอากร ปรับปรุงกฎหมายให้เอื้อต่อการพัฒนา และให้กู้ยืมเงินด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำ (7) เพื่อที่จะทำให้นักลงทุนสามารถมองเห็นผลกำไรอย่างชัดเจนรัฐจะกำหนดค่าจ้างแรงงานให้อยู่ในระดับต่ำ ด้วยการข่มขู่

และบีบบังคับมิให้ชนชั้นต่ำลุกฮือเพื่อท้อแท้ค่าแรง นอกจากนี้รัฐยังกำหนดตลาดเพื่อพืชผลทางการเกษตรให้ต่ำอีกด้วย เพื่อให้อาหารในเมืองราคาถูก อันจะเป็นผลให้นายทุนสามารถกดค่าจ้างแรงงานได้ง่าย (8) รัฐจะสร้างกำลังทหารและตำรวจให้เข้มแข็ง เพื่อปราบปรามประชาชนมิให้เรียกร้องหรือต่อต้านรัฐบาล (9) เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในชนบทมีการศึกษาน้อยและโลกทัศน์แคบการพัฒนาจึงต้องเริ่มต้นจากรัฐบาล ดังนั้นการพัฒนาจึงมีลักษณะแบบสั่งงานจากเบื้องบน เพื่อให้ประชาชนยอมรับ และปฏิบัติตามนโยบาย(ดำรงค์ ฐานดี. 2532 : 136-137) เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าวรัฐจึงต้องหาวิถีที่เหมาะสม ปรากฏว่ารัฐในประเทศโลกที่สามก็รับวิถีมาจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลางเช่นเดียวกัน โดยมีวิถีที่สำคัญ คือ การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเพิ่มผลผลิต และเมื่อประเทศโลกที่สามขาดความรู้เรื่องเทคโนโลยี และขาดแคลนเทคโนโลยีที่ทันสมัย จึงจำเป็นต้องสั่งเทคโนโลยีรวมทั้งสิ่งผู้เชี่ยวชาญมาจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง อีกวิถีหนึ่งที่ใช้กันมากก็คือการให้ผู้ประกอบการหรือชาวนาหัวก้าวหน้านำความรู้และเทคนิคการผลิตสมัยใหม่ไปเผยแพร่ให้เพื่อนบ้านคนอื่นๆต่อไป เช่นจัดอบรมสัมมนาแก่นักธุรกิจชั้นนำเพื่อให้พวกเขาารู้กลวิธีและขยายธุรกิจให้ก้าวหน้า มีการให้สินเชื่อปัจจัยการผลิตโดยไม่คิดมูลค่า เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูง ยาฆ่าแมลง โดยรัฐบาลคาดหวังว่าเมื่อผู้ประกอบการและชาวนาหัวก้าวหน้าได้รับการส่งเสริมก็จะกระจายความสำเร็จไปยังคนอื่น ๆ (ดำรงค์ ฐานดี. 2532 : 138-139) เพื่อให้รัฐสามารถดำเนินนโยบายไปสู่เป้าหมาย รัฐจะต้องมีกลไกในการปฏิบัติงาน และควบคุมประชาชนในชนบทและชนชั้นคนงาน มิให้แข็งทื่อหรือขัดขวางชนชั้นปกครอง ในรัฐประเทศโลกที่สามจึงใช้ข้าราชการเป็นวิธีการและวิถีเพื่อเป้าหมายดังกล่าว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าข้าราชการอันเป็นตัวแทนของรัฐจะกระจายออกสู่ทุกส่วนของประเทศ และมีบทบาทสำคัญยิ่งทั้งการรักษาผลประโยชน์ของรัฐ และควบคุมประชาชน อัมชา อลาวิ ชี้ให้เห็นว่า ข้าราชการจะมีบทบาทสำคัญในโลกที่สาม เพราะพวกเขาดำรงตำแหน่งสำคัญในวงการรัฐบาล และมีอำนาจตัดสินใจในงานของรัฐทุกประเภท (Alavi. 1982 : 299-330) มิงานวิจัยเกี่ยวกับสังคม

ชาวนาหลายเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับรัฐดังที่กล่าวมาข้างต้นมาใช้วิเคราะห์ โดยงานวิจัยบางเรื่องเน้นบทบาทของรัฐโดยเฉพาะ และมีบางเรื่องที่ต้องการพิจารณาประเด็นปัญหาบางประการในชนบท โดยศึกษาจากการผลิต แล้วเชื่อมโยงกับการเมืองและสังคมวัฒนธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชยันต์ วรรณะภุติ ได้ศึกษาเรื่อง "รัฐ การพัฒนาชนบทและการสืบทอดลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านทางภาคเหนือของไทย" (ชยันต์ วรรณะภุติ. 2527 : 146-230) โดยพิจารณาการพัฒนาของรัฐว่าเป็นวิธีการที่รัฐใช้เพื่อผนวกหมู่บ้านต่างๆให้เข้ามาอยู่ในระบบการเมืองระดับชาติ เพื่อเอื้อต่อการแทรกซึมของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมเข้าไปในสังคมหมู่บ้าน และช่วยให้ชนชั้นบางชนชั้นสะสมความร่ำรวยขึ้นมาได้ ตลอดจนเป็นวิธีการที่รัฐใช้เพื่อสืบทอดลักษณะทางสังคมของความสัมพันธ์ทางการผลิตอีกด้วย

ชยันต์ได้พิจารณากระบวนการพัฒนาของรัฐโดยแยกออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับกว้างและระดับท้องถิ่น โดยในระดับกว้างได้พิจารณาบทบาทและความพยายามของรัฐไทยในการพัฒนาชนบทในช่วงพ.ศ. 2503-2523 รวมทั้งพิจารณาปฏิกิริยาของรัฐที่ทำการสกัดกั้นความไม่พอใจและสลายกำลังของกลุ่มพลังต่อต้านที่เกิดขึ้นมา ส่วนในระดับท้องถิ่น ชยันต์ได้วิเคราะห์โครงการพัฒนาที่ริเริ่มโดยรัฐในบ้านข้าง หมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคเหนือ โดยพิจารณาถึงผลกระทบของโครงการพัฒนาต่างๆที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตในเชิงสังคมในบ้านข้าง ตลอดจนการพิจารณาและความขัดแย้งในตัวที่เกิดขึ้นโดยตรงและโดยอ้อมจากโครงการพัฒนาดังกล่าว

การศึกษาระดับกว้างนั้นได้ข้อสรุปว่า การพัฒนาของรัฐตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ผิดพลาด นั่นคือการอธิบายสาเหตุของความยากจนว่าเนื่องมาจากการขาดโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน ขาดวิทยาการสมัยใหม่ ขาดค่านิยมบางประการ และการมีประชากรมาก ทั้งๆที่ปัญหามูลฐานอันแท้จริงในชนบทอยู่ที่ความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรมในการกระจายการถือครองที่ดิน โครงสร้างชนชั้น รวมทั้งปัญหาความไร้ประสิทธิภาพของระบบราชการ โครงการพัฒนาชนบทของรัฐจึงมักทำให้ความเหลื่อมล้ำและความขัดแย้งในชนบทรุนแรงขึ้น

การศึกษาในระดับท้องถิ่น ชัยนัต์ได้ศึกษาโครงการการปรับปรุงด้าน
กายภาพในหมู่บ้าน (ได้แก่การทำถนนและระบบชลประทาน) การจัดที่ดินและการปลูก
ป่า การพัฒนาการเกษตรและสินค้าเพื่อการเกษตร บริการสาธารณสุข บทบาทของวัด
ในการพัฒนา การจัดการศึกษา ได้ผลสรุปว่าผู้ที่มีฐานะดีอยู่แล้วในหมู่บ้านเป็นฝ่ายได้
ประโยชน์และสามารถสะสมทุนสร้างฐานะได้ยิ่งๆขึ้นไป ในขณะที่ผู้ยากจนมักเข้าไม่
ถึงทรัพยากรของรัฐ และปัญหาหลักๆ ของชาวบ้านที่ยากจนก็มีได้รับการแก้ไข เช่น
ชาวบ้านมีปัญหาเรื่องสิทธิในที่ดินทำกิน เพราะทำกินอยู่ในที่ดินที่รัฐจัดเป็นป่าสงวนแม้
จะร้องเรียนขอกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งทำกินมาเป็นเวลานานแล้ว และเสียภาษีทุกปีก็ไม่
เป็นผลแต่ปรากฏว่านายทุนเจ้าที่ดินที่อยู่ในตัวเมืองกลับได้กรรมสิทธิ์อย่างถูกต้องตาม
กฎหมายในที่ดินชนิดเดียวกันถึง 300 ไร่ หรือการที่บริการด้านการศึกษาและ
สาธารณสุขของรัฐในหมู่บ้านนั้นไม่เพียงพอ ขาดประสิทธิภาพและไม่สอดคล้องกับ
ความต้องการอันแท้จริงของชาวชนบทที่ยากจน ล้วนแล้วแต่มีส่วนแยกแยะ และเพิ่ม
ความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจน อีกทั้งยังเป็นการเผยแพร่ถ่ายทอดอุดมการณ์
แนวคิดของรัฐว่าด้วยการพัฒนาสู่ชาวบ้านอีกด้วย

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (Anan Ganjanapan. 1985) ได้สรุปบทบาทของ
รัฐที่ผนวกเอาชาวนาภาคเหนือเข้าสู่เศรษฐกิจแบบการค้าได้เป็น 4 ระยะ คือ

ระยะแรก เกิดขึ้นระหว่าง 2 ทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 20 เป็นระยะ
การแทรกแซงของอังกฤษในภาคเหนือ ซึ่งได้นำเอาระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราเข้า
มาโดยผ่านการแสวงหาผลประโยชน์จากป่าในภาคเหนือ เพื่อเป็นการตอบโต้แรงกด
ดันของอังกฤษรัฐบาลในกรุงเทพฯ ได้รวมเอาล้านนาเข้าไปสู่นโยบายของกรุงเทพฯ
กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นโดยการเรียกเก็บภาษีเป็นเงินและการบริหารอื่นๆ ผลที่
ตามมาก็คือรัฐบาลไทยสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับการปกครองเหนือภาคเหนือ
และชาวนาไทยภาคเหนือได้มีประสบการณ์ในระดับที่ชัดเจนเกี่ยวกับการถูกบีบบังคับ
เข้าไปสู่การผลิตเพื่อการค้า

ระยะที่สอง ครอบคลุมช่วงเวลาระหว่างการสร้างทางรถไฟสาย
เชียงใหม่-ลำพูนในปี ค.ศ. 1922 และการเริ่มต้นของการแทรกแซงของรัฐไทยอย่าง

จริงจังในเศรษฐกิจภาคเหนือในค.ศ. 1955 ในช่วงระยะเวลาที่รัฐบาลเริ่มพยายามที่จะแทรกแซงในการผลิตและการตลาดเกษตรกรรม บทบาทนี้มีผลอย่างมากต่อพ่อค้าจีนในเชียงใหม่ซึ่งเป็นผู้ควบคุมการตลาดและสินเชื่อ พ่อค้าจีนสามารถใช้กลไกทางราคาและความสัมพันธ์ด้านหนี้สินกระตุ้นชาวนาให้ปลูกพืชเพื่อขายสำหรับตลาด อย่างไรก็ตามการถูกรีดภาษีอย่างหนักจากการเก็บภาษีข้าวในการส่งข้าวเป็นสินค้าออกในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นตัวขัดขวางที่สำคัญที่ทำให้ชาวนาไม่สามารถเข้าไปผูกพันกับระบบตลาดได้มากนัก

ระยะที่สาม จากปี 1955 ถึง 1973 ช่วงระยะเวลานี้การพัฒนาอย่างเข้มแข็งของประเทศไทยด้วยการสนับสนุนทางเศรษฐกิจและการเมืองจากอเมริกาทำให้เกิดขั้นตอนที่สำคัญ คือการผนวกเอาชาวนาภาคเหนือให้เข้าสู่เศรษฐกิจทุนนิยมโลกโดยผ่านโครงการพัฒนาชนบทหลายโครงการ รัฐบาลได้กระตุ้นให้ชาวนายอมรับวิถีการทำนาโดยการใช้ทุนอย่างเข้มข้น โดยผลลัพธ์แล้วสัดส่วนขนาดใหญ่ของชาวนาไทยภาคเหนือโดยเฉพาะผู้ที่สามารถครอบครองสินเชื่อและการตลาดได้ก้าวไปสู่การผลิตเพื่อเป็นสินค้า

ระยะสุดท้าย เริ่มในช่วงกลางทศวรรษ 1970 รัฐบาลไทยโดยการเสนอแนะของธนาคารโลก ได้เพิ่มการเคลื่อนย้ายทุนและเทคโนโลยีเข้าสู่เศรษฐกิจชนบทและพยายามที่จะทำให้ผู้ยากจนในชนบทไทยเข้าไปสู่ตลาดแรงงานมากยิ่งขึ้นกระบวนการของการทำให้เป็นกรรมมาชีพได้รับการพัฒนาขึ้น แต่ก็เป็นการพัฒนาเพียงบางส่วน เพราะยังคงมีเจ้าของที่ดินขนาดย่อมอยู่ ซึ่งยังคงอาศัยเฉพาะแรงงานในครัวเรือนและการแลกเปลี่ยนในเครือข่ายแรงงาน การจ้างแรงงานรับจ้างได้เพิ่มขึ้นอย่างน่าสนใจแต่ก็ยังไม่ถึงขั้นที่เป็นตลาดแรงงานที่ใช้เงินตราโดยสมบูรณ์

กล่าวโดยสรุปแล้วงานวิจัยเรื่องนี้ของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ครอบคลุมระยะเวลา 80 ปี ของการแทรกซึมของระบบทุนนิยมเข้าไปในภาคเกษตรกรรมของภาคเหนือ ซึ่งประเทศไทยและพ่อค้าสามารถทำให้เกิดการพัฒนาเพียงบางส่วนเกี่ยวกับตลาดที่ดิน แรงงาน และทุนอันเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการเติบโตของการผลิตเพื่อการค้า ในสถานการณ์เช่นนี้แรงงานส่วนเกินเกือบทั้งหมดยังคงถูกเบียดบังส่วนเกิน

ไปโดยกลไกตลาดภายนอก ดังนั้นจึงมีส่วนเกินที่ถูกเบียดบังเอาไปไม่มากนักที่ถูกนำมาลงทุนซ้ำโดยตรงในภาคเกษตรกรรม พ่อค้าและเจ้าที่ดินผู้ซึ่งได้ประโยชน์ทั้งหมดจากการควบคุมตลาดการผลิตและองค์ประกอบอื่นๆของการผลิต ได้นำความมั่งคั่งเกือบทั้งหมดไปลงทุนในบริษัทนอกภาคเกษตรกรรม เช่นการค้าและกิจกรรมการให้กู้ยืมเงิน ผลลัพธ์ก็คือทำให้เกิดการแยกเป็น 2 ขั้ว (polarization) และเข้ากันไม่ได้ในชนบท

ศิวรักษ์ ศิวารมย์ (2528 : 79-95, 126-163) ได้ศึกษากระบวนการการแบ่งชนชั้นชาวนาในชนบทภาคกลาง ส่วนหนึ่งของผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ารัฐมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนการแผ่ขยายของระบบทุนนิยมในชนบท โดยเริ่มตั้งแต่รัฐเป็นผู้เปิดประเทศรับการแผ่ขยายของทุนนิยมจากภายนอก รัฐได้เปลี่ยนวิธีการเก็บภาษีมาเก็บในรูปของเงินสด รัฐได้ยกเลิกทาสและระบบไพร่ซึ่งเท่ากับเป็นการปลดปล่อยแรงงานทาสและไพร่ให้เป็นชาวนาอิสระ รัฐได้เปิดให้มีการบุกเบิกและจับจองที่ดิน รัฐได้ร่วมมือกับนายทุนในการเบียดบังส่วนเกินจากชาวนา

จากบทบาทของรัฐดังกล่าวในด้านหนึ่งทำให้ชาวนาไทยต้องเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อขายมากขึ้น เช่น การเก็บภาษีในรูปเงินสด ทำให้ชาวนาต้องหารายได้จากการผลิตเพื่อขาย การปลดปล่อยแรงงานไพร่ให้เป็นชาวนาอิสระ ก็เป็นการยกระดับพลังการผลิตให้สอดคล้องกับการผลิตเพื่อขาย ในอีกด้านหนึ่งชาวนายังคงมีความสัมพันธ์กับชนชั้นศักดินาเดิมในรูปของการเช่าที่ดิน และการกู้ยืมเงิน เพราะในประการแรกระบบทุนนิยมมิได้ทำลายความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเดิมไปทั้งหมด แต่ได้ร่วมมือกับชนชั้นปกครองหรือชนชั้นเจ้าที่ดินศักดินาเดิมในการเปลี่ยนแปลงการผลิตของชาวนา เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของนายทุนและชนชั้นปกครองเดิม ประการที่สองเมื่อรัฐศักดินาเปิดโอกาสให้มีการบุกเบิกและจับจองที่ดินนั้นได้ทำไปอย่างไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้นที่ดินจึงเริ่มไปกระจุกตัวอยู่กับเจ้าศักดินาเดิมเป็นจำนวนมากตั้งแต่นั้นแล้ว ในขณะที่ชาวนาจำนวนไม่น้อยไม่มีที่ดินทำกินมาตั้งแต่ต้นเช่นกัน ปรากฏการณ์นี้เห็นได้ชัดเจนในภาคกลาง นอกจากนั้นการปลดปล่อยแรงงานไพร่ก็มีผลทำให้ชาวนาอิสระจำนวนหนึ่งต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงคอกเบี้ย กับนายทุนเจ้าที่ดินมาตั้งแต่ต้น

เพราะชาวนาอิสระเหล่านี้เป็นอิสระโดยไม่มีทุนรอนใดๆ ติดตัว

ในการพัฒนาของระบบทุนนิยม รัฐได้ร่วมมือกับนายทุนสนับสนุนการแผ่ขยายของระบบทุนนิยมเข้าไปในชนบท นายทุนได้ผลประโยชน์จากส่วนเกินของชาวนาภายใต้ระบบการค้าขายโดยการผูกขาดที่ดินยังคงอยู่ในอำนาจของชนชั้นปกครองเก่า และจากการที่รัฐมีความเคยชินในการเบียดบังส่วนเกินในประเด็นขายข้าว ทำให้รัฐยังคงเก็บภาษีข้าวในรูปของพรี่เมียมข้าว การที่รัฐบาลยอมปล่อยให้การค้าขายข้าวอยู่ในมือของนายทุนผูกขาด ย่อมเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนว่ารัฐกลายเป็นผู้สะสมทุน และหนุนช่วยนายทุน

วิทยากร เชียงกุล (2526:56-68) ได้ศึกษาถึง บทบาทของรัฐในการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตร ซึ่งชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลไทยโดยการ สนับสนุนโครงการจากอเมริกาได้ทำการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองเกษตรโดยผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รัฐบาลได้จ่ายเงินจำนวนมากในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานในชนบท เช่น เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ถนน ผลของการพัฒนาตามแผนนี้จึงจะทำให้เศรษฐกิจเติบโตในระดับสูงแต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม

แนวคิดเบื้องหลังการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยโดยไม่ต้องกระจายรายได้ให้เป็นธรรมก็คือต้องการเพิ่มผลผลิตส่วนเกินของสินค้าเกษตรเพื่อที่จะได้มีอาหารราคาถูก และแรงงานราคาถูกไว้ช่วยทำงานพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเพื่อที่จะมีการสะสมทุนและขยายการลงทุนต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ การสะสมทุนนั้นทำผ่านการเก็บภาษีการส่งออก การหักกำไรจากการค้า การขนส่ง และการแปรรูปสินค้าเกษตร เพื่อที่จะบรรลุแนวความคิดดังกล่าว รัฐบาลไทยได้ขยายส่วนราชการที่ทำหน้าที่เป็นกลไกอำนาจรัฐเพื่อที่จะสกัดกั้นการต่อต้านและความไม่พอใจของประชาชนในประเทศ และเพื่อที่จะพิทักษ์เสริมสร้างระบบการเบียดบังผลผลิตส่วนเกิน และการสะสมทุนให้ดำรงอยู่และเจริญเติบโตต่อไป

รัฐบาลไทยสามารถหาเงินมาสนับสนุนโครงการพัฒนาต่างๆ ด้วยการเก็บภาษีที่มีลักษณะถอยหลัง เพราะส่วนใหญ่เก็บภาษีทางอ้อม เช่น ภาษีสินค้าออก สินค้า

เข้า ภาษีการค้า ด้วยการหากำไรจากรัฐวิสาหกิจที่ผูกขาดและด้วยการกักเงินจากต่างประเทศ นับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลเข้าผูกขาดการค้าข้าวเอง การผูกขาดนี้ได้ถูกยกเลิกในปี 2498 และได้เปลี่ยนเป็นการเก็บภาษีพรีเอมิยมข้าวจากผู้ส่งออกแทน การเก็บภาษีพรีเอมิยมข้าวผสมกับนโยบายบังคับให้ผู้ส่งข้าวออกต้องขายข้าวสำรองให้รัฐบาลในราคาถูก และนโยบายจัดสรรโควตาการส่งออกจำนวนน้อยราย ก่อให้เกิดผลเสียแก่สาขาเกษตร ทั้งเป็นตัวชะลอการพัฒนาสาขาเกษตรโดยส่วนรวมและทำให้ผลตอบแทนจากการปลูกข้าวต่ำกว่าผลตอบแทนจากการปลูกพืชอย่างอื่น บทบาทของรัฐในการเบียดบังผลผลิตส่วนเกินจากสาขาเกษตรเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการ ในด้านหนึ่งได้นำไปสู่การเติบโตใหญ่ของชนชั้นนายทุน อีกด้านหนึ่งก็ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่จนลง

นอกจากบทบาทของรัฐดังกล่าวมาแล้ว ประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2503 เป็นต้นมาได้เพิ่มความสนใจในการควบคุมอุตสาหกรรมและจิตสำนึกโดยผ่านทางการศึกษาและศาสนา รวมทั้งกิจการวิทยุโทรทัศน์ซึ่งควบคุมโดยรัฐบาลด้วย

ฟิลิป เอิร์ช (Philip Hirsch) ได้เสนอผลการศึกษาสังคมไทย 2 เรื่อง คือ งานวิจัยเรื่อง "Development Dilemmas in Thailand" (Hirsch, 1990) และบทความเรื่อง "หมู่บ้านสู่รัฐ-รัฐสู่หมู่บ้าน" (เอิร์ช, 2533 : 112-144) โดยงานชิ้นหลังตัดตอนและสรุปมาจากงานเรื่องแรก ประเด็นของรัฐที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ หมู่บ้านที่เอิร์ชเสนอไว้ก็คือ เมื่อประเทศทันสมัยหรือพัฒนามากขึ้น หมู่บ้านก็เชื่อมต่อกับรัฐมีผลทำให้เกิดกระบวนการทางการเมือง 2 อย่างซึ่งขัดแย้งกันในตัวในด้านหนึ่งคือกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งมองได้ว่าเป็นกระบวนการที่หมู่บ้านกำลังเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ และอีกด้านหนึ่งคือกระบวนการขยายความครอบงำโดยรัฐ อันเป็นกระบวนการ ที่รัฐเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน

เอิร์ชได้ใช้หมู่บ้าน 2 แห่งในอ. ลานสีก จ. อุทัยธานี เป็นตัวอย่างศึกษา โดยชี้ให้เห็นว่าแต่เดิมหมู่บ้าน 2 แห่งนี้อยู่โดดเดี่ยวและพึ่งตัวเอง ต่อมาเมื่อโครงการพัฒนาของรัฐเข้าสู่หมู่บ้าน การที่หมู่บ้านถูกผนวกเข้าสู่ระบบการเมืองและระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่าก็เกิดขึ้น และความขัดแย้งที่กล่าวข้างต้นก็ตามมา เอิร์ช

ได้ยกตัวอย่างโครงการพัฒนาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหลายโครงการ เช่น การที่
 ทางการนำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านเพื่อความเจริญและความสะดวกแก่ชาวบ้าน แต่ชาว
 บ้านหลายคนไม่มีเงินพอที่จะต่อไฟฟ้าเข้าบ้านได้ การโยกย้ายครัวเรือนที่เคยอยู่กัน
 อย่างกระจัดกระจายให้ไปอยู่รวมกันเพื่อจะได้ดูแลทั่วถึงแต่ชาวบ้านต้องลำบากขึ้นใน
 การเดินทางไปยังที่ทำกินของตน การจัดตั้งสภาตำบลหรือคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อ
 การมีส่วนร่วมกลับกลายเป็นการเปลี่ยนวิธีการจัดองค์กรของชาวบ้านให้เป็นแบบ
 ข้าราชการมากขึ้น อีกทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ที่เข้าไปเป็นตัวแทนของรัฐในหมู่บ้านก็
 มักเป็นคนร่ำรวยและสร้างฐานะและอำนาจของตนมาได้จากกิจกรรมที่มีข้อด้วย
 กฎหมาย การที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์อ้างว่าจะช่วยเพิ่มการกินดีอยู่ดี
 โดยลดภาระหนี้สินของชาวบ้าน แต่การกลับเป็นว่าธนาคารเพื่อการเกษตรและ
 สหกรณ์เองและความสัมพันธ์แบบทุนนิยมกลับเข้ามามีส่วนกำหนดชีวิตของชาวบ้าน
 มากขึ้น โครงการพัฒนาชุมชนกลับมีผลทำลายความชอบธรรมของค่านิยมและ
 วิถีปฏิบัติบางอย่างของท้องถิ่น ทำลายความสามารถในการคิดริเริ่มของชาวบ้าน
 การจัดตั้งไทยอาสาป้องกันชาติ และลูกเสือชาวบ้าน เพื่อความมั่นคง แต่ว่า
 วัตถุประสงค์ คือ การควบคุมและสอดส่องทางการเมือง

เอิร์ธ ยังชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นถูกบดบังด้วย
 นัยกรรม(discourse) ว่าด้วยการพัฒนา เช่นคำว่า การพัฒนา ความเจริญ ความ
 สะดวก การดูแลได้ทั่วถึง การมีส่วนร่วม ความมั่นคง ฯลฯ

จากความขัดแย้งที่อยู่ในกระบวนการพัฒนาที่ดำเนินอยู่ซึ่งเกิดจากความ
 สัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างสิ่งที่ป็นรัฐและสิ่งที่ป็นหมู่บ้านและความ
 ขัดแย้งดังกล่าวนี้ถูกบดบังด้วยนัยกรรม(discourse) ดังกล่าว ทำให้เศรษฐกิจหมู่บ้านถูกแปรรูปและถูกครอบงำโดยความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมอย่างรวดเร็ว

ดำรงค์ ฐานดี (Damrong Thandee. 1985) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้
 นโยบายการพัฒนาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชนบทไทย พบว่าสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ใน
 ชนบทปัจจุบันนั้นเป็นผลมาจากการพัฒนาของรัฐซึ่งมีลักษณะเป็นรัฐทุนนิยมบริวาร หรือ
 เป็น "อาณานิคมสมัยใหม่" (neo-colonial) โดยชนชั้นปกครองร่วมกับนายทุนต่าง

ชาติวางแผนพัฒนาตามตัวแบบการเน้นเทคโนโลยี (technocretic) หรือการทำให้ทันสมัย (modernization) เป้าหมายการพัฒนาต่างๆ ได้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

รัฐบาลได้นำทฤษฎีและวิธีบริหารงานสาธารณะจากภายนอกมาใช้ในการดำเนินนโยบาย การบริหารดังกล่าวได้สนองตอบเป้าหมายของชนชั้นปกครอง 2 ประการ คือ ประการแรก ชนชั้นปกครองได้ใช้วิธีบริหารงานสาธารณะเพื่อควบคุมชนชั้นใต้ปกครองโดยเฉพาะชาวนา โดยรูปแบบการบริหารดังกล่าวเป็นการรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง หรือส่วนกลางมีอำนาจเหนือภูมิภาค โดยเฉพาะหมู่บ้าน ประการที่สอง ระบบราชการได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาทุนนิยมในชนบท โดยเฉพาะเป็นเครื่องมือในการใช้ยุทธวิธีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของภาคเกษตรกรรม แต่ละยุทธวิธีจะกระตุ้นให้นายทุนในชนบทโดยเฉพาะชาวนาผู้มีฐานะดีได้แสดงบทบาทในการพัฒนาอาชีพ ทรัพยากรสาธารณะ (public resource) เช่นป่า ไร่ เมล็ดพันธุ์ชนิดต่าง ๆ ที่ให้ผลผลิตสูง เงินกู้ และปัจจัยนำเข้าอื่น ๆ ได้ถูกใช้เป็นช่องทางสำหรับผู้ร่ำรวย และชาวนาก้าวหน้าในการเพิ่มผลผลิต รัฐบาลเชื่อว่าชาวนาเหล่านี้จะเป็นผู้แพร่กระจายการใช้ทรัพยากรสาธารณะและการรู้วิธีใช้เทคนิคต่างๆ ไปยังชาวนาอื่นๆ ในชุมชน

ผลกระทบของโครงการพัฒนา คือ ประการแรก การควบคุมและโครงการที่ถูกกำหนดจากเบื้องบนได้ทำลายการริเริ่มของชาวนาที่จะยกระดับการดำรงชีวิตของพวกเขาโดยการควบคุมสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของพวกเขา ประการที่สองการใช้ยุทธวิธีดังที่กล่าวมาข้างต้น ชาวนารวยเป็นผู้ได้รับผลพวงของการพัฒนาขณะที่ชาวนาชนาด้อยมีชาวนาเช่า และกรรมมาชีพในชนบทได้ถูกกันออกไปจากกระบวนการพัฒนา ชาวนารวยได้รับผลประโยชน์จากนโยบายการพัฒนาแบบจากบนลงล่าง จนสามารถยกระดับตัวเองเป็นนายทุนเกษตรกรรม (agrarian capitalist) สามารถสะสมทุนได้ในระดับท้องถิ่น

การพัฒนาของรัฐภายใต้อิทธิพลครอบงำของทุนนิยมต่างชาตินั้นได้ก่อให้เกิดการแยกความแตกต่าง (differentiation) ในหมู่ชาวนา ซึ่งเป็นผลลัพธ์มาจาก

การแทรกซึมของทุนนิยมเข้าไปในชนบท โดยรัฐบาลเป็นผู้เร่งเร้าการขยายตัวของระบบทุนนิยมผ่านนโยบายและโครงการพัฒนาเพื่อที่จะผนวกเศรษฐกิจของชนบทเข้าสู่เศรษฐกิจของชาติและนานาชาติ อย่างไรก็ตามวิธีการผลิตแบบยังชีพก็ยังคงมีอยู่ในชนบทแม้ว่าจะมีการขยายตัวของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม เหตุผลหลักที่ยังคงมีความต่อเนื่องของวิธีการผลิตแบบยังชีพ คือ เป็นลักษณะทางเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐทุนนิยมแบบพึ่งพา

ลักษณะของชนชั้นทางสังคมในพื้นที่ชนบทที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษา (ได้แก่หมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดปราจีนบุรีและอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์) ได้มาสู่จุดที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น ปัจจุบันบุคคลในชนชั้นที่มีฐานะดีมีรายได้เป็น 3 เท่าของชนชั้นที่ยากจน ชาวนารวยและชาวนากลางสามารถควบคุมที่ดินได้มากกว่าร้อยละ 90 ของที่ดินทั้งหมดที่เป็นสมบัติของครัวเรือน สมาชิกของชนชั้นต่ำไม่สามารถจะดำรงชีพอยู่ได้อีกต่อไปโดยทำอาชีพการเกษตร พวกเขาต้องหารายได้เพิ่ม โดยร้อยละ 61 ได้จากการรับจ้างภายนอกภาคเกษตรกรรม ชาวนาจนมีชีวิตต่ำกว่าระดับการครองชีพ

ผู้ยากจนไม่เพียงแต่ถูกกีดกันออกจากกระบวนการพัฒนาเท่านั้น แต่ถูกดำเนินในลักษณะที่ให้เกิดข้อขัดข้องต่อการเติบโตของจำนวนประชากรและการทำลายสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงมักจะเกิดการต่อต้านของชาวนาต่อสิ่งที่เขาเห็นว่าไม่ยุติธรรม กลไกการต่อต้าน เช่นการร้องทุกข์ การแสดงความคิดเห็น และการหลีกเลี่ยงที่จะให้ความร่วมมือทางการเมืองและในกิจกรรมของรัฐบาล การลุกขึ้นต่อสู้ของชาวนาเป็นวิธีสุดท้ายที่เขาจะใช้กับผู้เอารัดเอาเปรียบและชนชั้นปกครอง อย่างไรก็ตามชาวนาต้องเผชิญกับความรุนแรงของอำนาจที่เหนือกว่าจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและกลุ่มปึกษา

ปีเตอร์ เอฟ. เบลล์ (Peter F. Bell) ได้ศึกษาเรื่อง "รัฐไทยพัฒนาการของระบบทุนนิยมกับชนบทในประเทศไทย" (เบลล์. 2527 : 75-111) โดยมีแนวคิดเบื้องต้นว่าชีวิตชาวนานั้นโยงโยอย่างใกล้ชิดกับแบบแผนการพัฒนาทั้งระดับชาติและระดับโลกและเห็นว่ารูปแบบของการผนวกชนบทให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกนี้กำหนดแบบแผนของชีวิตในชนบทด้วย

เบลล์ ได้อาศัยความคิดข้างต้นสร้างแบบแผนของประวัติศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศไทยโดยได้แบ่งช่วงประวัติศาสตร์ออกเป็นช่วงกว้างๆ 4 ช่วง คือ 1) แบบจำลองอาณานิคม (พ.ศ. 2398-2475) 2) ทุนนิยมขุนนาง (พ.ศ. 2475-2500) 3) การสะสมทุนเบื้องต้น (primary accumulation) และการเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรม (พ.ศ. 2500-2513) 4) ปฏิกริยาที่มีต่อวิกฤติการณ์ (พ.ศ. 2513-ปัจจุบัน)

ในช่วงแบบจำลองอาณานิคมนั้น เบลล์ชี้ให้เห็นว่าพลังภายนอกมีบทบาทสำคัญในการผนวกเอาบริเวณภาคกลางของประเทศไทยให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลก ทำให้การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวเพื่อการค้าขายขยายออกไปอย่างมากมาย กลไกเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานก็คือการแย่งยึดส่วนเกินโดยเจ้าภาษีนายอากร พ่อค้า ซึ่งทำงานเพื่อพระมหากษัตริย์และมุ่งตลาดส่งออกอีกทีหนึ่ง ส่วนชาวนานั้นมีส่วนได้รับผลประโยชน์อย่างจำกัดมาก สำหรับกลไกบริหารก็ถูกยกเครื่องเพื่อปรับปรุงการแย่งยึดส่วนเกินให้ดีขึ้นในลักษณะที่จะอำนวยความสะดวกให้กับพระมหากษัตริย์ และชนชั้นที่ได้รับประโยชน์ในขณะนั้น และเพื่อผนวกเอาอาณาเขตรอบนอกให้เข้ามาสู่การบริหารของส่วนกลาง

ในช่วงทุนนิยมขุนนางนั้น เบลล์ชี้ว่า ผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี 2475 ก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ที่พยายามจะสร้างฐานของชนชั้นให้อยู่นอกกระบวนการเกษตรออกไป ในช่วงนี้รัฐได้มีบทบาทอย่างมากในการวางรากฐานสำหรับการพัฒนาในอนาคตด้วยการสร้างรัฐวิสาหกิจต่างๆ ขึ้นมาในช่วงนี้ ส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมถูกควบคุมโดยชนชั้นใหม่ ได้แก่ขุนนาง และพ่อค้า

ในช่วงการสะสมทุนเบื้องต้นและความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรม เบลล์กล่าวว่าการขึ้นมาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย กระบวนการของการสะสมทุนเบื้องต้นแสดงให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ยอมให้ทุนถูกแปรเปลี่ยนนำไปใช้ประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม สำหรับประเทศไทย เกิดขึ้นภายใต้นโยบายการทดแทนการนำเข้า ซึ่งทุนต่างชาติเข้ามาเชื่อมโยงกับทุนในชาติ ในช่วงนี้รัฐได้ขยายการผนวกเขตชนบทโดยใช้แบบพัฒนาเศรษฐกิจและแผน

ต่อต้านการก่อการร้าย อันเป็นผลมาจากการปฏิเสธการเพิ่มการแทรกแซงของทุน
ในเขตชนบท โดยได้รับคำแนะนำจากเทคโนโลยีที่ได้รับการฝึกฝนตามแบบอเมริกา

ในช่วงปฏิวัติที่มีต่อวิกฤติการณ์ เบลล์ชี้ให้เห็นถึงการเกิดวิกฤติการณ์ใน
ระบบเศรษฐกิจของโลก ทำให้ต้องมีการจัดระเบียบการผลิตใหม่โดยใช้นโยบาย
ส่งเสริมการผลิตเพื่อส่งออก ทำให้เศรษฐกิจของไทยถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจ
โลกมากขึ้น การเพิ่มการเอารัดเอาเปรียบในเขตเมืองและเขตชนบทมีมากขึ้น ใน
ช่วงนี้การเพาะปลูกแบบขยายพื้นที่ทำกินถึงขีดจำกัดจึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้อง
เพิ่มผลิตภาพที่ดิน บทบาทของรัฐในช่วงนี้ได้เข้าแทรกแซงโดยตรงมากขึ้นในการ
บริหารท้องถิ่นในชนบท

กล่าวโดยสรุปแล้วรัฐได้แสดงบทบาทที่เอื้อต่อการแทรกซึมของระบบทุนนิยม
เข้าไปในชนบท และสนับสนุนสืบทอดลักษณะทางสังคมที่ดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ทาง
การผลิต ดังได้ข้อสรุปจากเอกสารที่กล่าวมา คือ ในกระบวนการทำลายเศรษฐกิจ
เพื่อชิงพื้นที่รัฐเป็นผู้แสดงบทบาทสำคัญ เริ่มตั้งแต่การขยายระบบการเก็บภาษีเข้าสู่
หมู่บ้านอันเป็นการบังคับให้ชาวนาต้องแสวงหารายได้เป็นเงินสดในการผลิตเพื่อขาย
การเก็บภาษีของรัฐจากชาวนานับว่าเป็นการเบียดบังส่วนเกินลักษณะหนึ่งที่เพิ่มขึ้น
ปกครองกระทำต่อชาวนา ในขณะที่ชาวนาต้องถูกเบียดบังส่วนเกินในลักษณะต่าง ๆ
จากกลไกทางเศรษฐกิจไปแล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อผลประโยชน์ในการสะสมทุนของชนชั้นผู้ได้
เปรียบในสังคม

รัฐเป็นผู้เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขการเข้าถึงที่ดินของผู้ผลิตโดยตรง ด้วยวิธี
นำที่ดินสาธารณะมาอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐเป็นการทำลายระบบการเข้าถึงที่ดิน
ของชุมชนท้องถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม พร้อมกับสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบ
กรรมสิทธิ์เปลี่ยนที่ดินมาเป็นสินค้าอย่างสมบูรณ์ รัฐได้แสดงบทบาทสำคัญในการส่งเสริม
การผลิตแพร่ขยายระบบทุนนิยมเข้าไปในภูมิภาคต่างๆของประเทศด้วยการดำเนิน
โครงการพัฒนาต่างๆ โครงการพัฒนาเหล่านี้มุ่งให้ชาวนาถูกผนวกเข้าสู่ความสัมพันธ์
เชิงสินค้าเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ และเป็นความพยายามที่จะทำให้การผลิตสินค้าของ
ชาวนาดำเนินการอย่างสมเหตุสมผลและได้มาตรฐานสำหรับป้อนสู่ตลาด ทั้งภายใน

และระหว่างประเทศ โครงการพัฒนาต่าง ๆ ดังกล่าวนอกจากจะเร่งให้ชาวนาเข้าสู่การเอาไรต์เอาเปรียบของระบบทุนนิยมแล้ว ยังเร่งให้เกิดความเหลื่อมล้ำ และความขัดแย้งขึ้นในชนบทด้วยเพราะจะมีเฉพาะผู้มีฐานะดีอยู่แล้วในหมู่บ้านที่สามารถเข้าถึงและได้ประโยชน์จากโครงการพัฒนาเหล่านี้ ในขณะที่ชาวนาสวนใหญ่ต้องอยู่ในสภาพที่ไร้หลักประกันในอาชีพ กล่าวคือชาวนาแทบไม่ได้รับบริการใด ๆ จากรัฐเพื่อหลักประกันดังกล่าวนี้เลย

ในขณะที่รัฐได้ดำเนินนโยบายเพื่อให้ชาวนาขึ้นต่อระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้นนั้นรัฐก็ยังสยบความเคลื่อนไหวของชาวนาที่เกิดจากความขัดแย้งในการถูกเอาไรต์เอาเปรียบ เพื่อให้กระบวนการเบียดบังผลผลิตส่วนเกินดำเนินไปด้วยความราบรื่น การสยบความเคลื่อนไหวดังกล่าว รัฐกระทำทั้งโดยการครอบงำทางความคิด และการใช้กำลังปราบปราม สำหรับการครอบงำทางความคิดนั้นรัฐจะใช้การเผยแพร่ นัยกรรม(discourse)ที่เป็นประโยชน์ต่อแนวทางการพัฒนาของรัฐ และการใช้โครงการพัฒนาในลักษณะที่เป็นโครงการทางอุดมการณ์

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปเป็นแนวคิดเรื่อง การแทรกแซงของรัฐที่ส่งผลต่อการสูญเสียที่ดินของชาวนาได้ว่า รัฐได้แทรกแซงเข้าไปในชนบทโดยผ่านกระบวนการพัฒนา การพัฒนาของรัฐมุ่งสนับสนุนการขยายตัวของระบบทุนนิยม และทำลายวิถีการผลิตแบบยังชีพของชาวนาทำให้ชาวนาถูกผนวกเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค้าขายมากขึ้น ต้องพึ่งพิงทุนและตลาดมากขึ้น อันเป็นผลทำให้ชาวนาต้องถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกินมากขึ้นจากความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวรวมทั้งรัฐพยายามรักษาความสัมพันธ์ของการผลิตให้ดำรงอยู่และพัฒนาได้ต่อไป ด้วยการใช้อำนาจกำลังปราบปรามชาวนา ใช้ความครอบงำทางความคิด รวมทั้งใช้นโยบายผ่อนคลายความตึงเครียดที่เกิดจากการที่ชาวนาถูกเอาไรต์เอาเปรียบ

3. การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม

นอกจากปัจจัย เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการเมืองแล้ว ยังมีปัจจัยและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมอีกหลายประการที่เกี่ยวข้องในกระบวนการสูญเสียที่ดิน

โดยเงื่อนไขและปัจจัยเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมให้การสูญเสียที่ดินของชาวนาในกระบวนการพัฒนาของทุนนิยมเป็นไปอย่างรวดเร็วและซับซ้อนยิ่งขึ้น

3.1 ค่านิยมความทันสมัย

ในขณะที่ระบบทุนนิยมแผ่ขยายเข้าครอบงำประเทศนั้น รัฐก็ดำเนินการพัฒนาสังคมให้ไปสู่ความทันสมัย(modernization) เป้าหมายการพัฒนาดังกล่าวจะสำเร็จได้จะต้องเคลื่อนย้าย (transfer) สิ่งที่เคยมีอยู่แล้วหรือสิ่งที่ทันสมัยกว่าจากประเทศอุตสาหกรรมเข้าสู่ประเทศ จากเมืองเข้าสู่ชนบท ในขณะที่วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตแบบประเพณีนั้นเป็นสิ่งที่ล้าสมัยต้องเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย เมื่อเปลี่ยนคนให้เป็นคนสมัยใหม่(modern man)เปลี่ยนสังคมให้เป็นสังคมทันสมัย (modern society) แล้ว จะก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ(Fagerline and Saha.1983 : 15-16) ผลที่เกิดขึ้นตามแนวพัฒนาเช่นนี้ นอกจากจะไม่สามารถทำให้สังคมของประเทศโลกที่สามพัฒนาให้ทันสมัยได้อย่างประเทศที่พัฒนาแล้ว(Delacroix and Ragin.1978: 123-150) ยังก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เป็นผลร้ายต่อชาวนาหลายประการ ที่สำคัญคือ ชาวนาได้เกิดค่านิยมที่ยึดติดกับวัตถุที่ถือว่าทันสมัย ดังจะเห็นได้ว่าชาวชนบทมีแนวโน้มที่จะครอบครองวัตถุที่เป็นแบบเดียวกับคนในเมือง ทั้งที่มีความจำเป็นต่างกัน เช่นการสร้างบ้านเรือน การแต่งกาย สิ่งของเครื่องใช้ ฯลฯ นอกจากนี้ลักษณะค่านิยมดังกล่าวยังสอดคล้องกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมที่จะเร่งสร้างการบริโภคให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน ซึ่งวิวัฒน์ชัย อัดถากร เรียกลักษณะเช่นนี้ว่า "อุดมการณ์บริโภค" โดยอธิบายว่า

อุดมการณ์บริโภคนิยมคือเป็นรากฐานอันทรงพลังยิ่งของกระบวนการสะสมทุน การโฆษณาซึ่งหลายรูปแบบจูงใจบ้าง เต็มบ้าง บั่นหน้าเป็นตัวก็มี ทั้งนี้เพื่อปลุกเร้าผู้บริโภคให้อยากซื้ออยากมี อยากเป็น อยากได้สารพัด อยากอยู่เป็นนิจ การเติบโตของทุนจึงเกิดขึ้นโดยนัยดังกล่าวนี้นี้ด้วย ขณะที่จิตสำนึกบริโภคนิยมถูกฝังลึกลงไปในประชาชนทั้งในเมืองและชนบท ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาอุตสาหกรรมการโฆษณาได้ใช้เงินประมาณ 7 พันล้านบาท สำหรับ

รณรงค์ขายอะไหล่ต่อมิอะไหล่สารพัด (วิวัฒน์ชัย อุตถากร. 2533 : 26)

เพ็ญแข ประจันปัจจนิก และอ้อมเดือน สดมณี ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ค่านิยมของชาวชนบทไทย : ค่านิยมทางวัตถุกับค่านิยมทางระเบียบประเพณี" อันมีผลมาจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามอย่างตะวันตก โดยผู้ศึกษาได้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านที่เจริญกับหมู่บ้านที่ยังไม่เจริญ ส่วนหนึ่งของงานวิจัยพบว่าหมู่บ้านที่เจริญประชากรจะลดค่านิยมทางระเบียบประเพณีลง และยอมรับค่านิยมทางวัตถุเพิ่มขึ้น ตัวอย่างเช่นประชากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะตอบว่าต้องการซื้อหาวัตถุเพื่อใช้ประโยชน์ในการบันเทิง เพื่อฟังข่าวสาร เพื่อให้ชีวิตสะดวกขึ้น เช่น เครื่องซักผ้า เครื่องปั้มน้ำ ตู้เย็น และเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทต่าง ๆ หรือต่อเติมบ้านรวมทั้งการสร้างบ้านที่อยู่อาศัยให้มีความสุขสบายยิ่งขึ้น ส่วนความตั้งใจที่จะซื้อวัตถุมาประกอบอาชีพเช่น รถไถ รถยนต์เพื่อขนส่งพืชผล ฯลฯ มีผู้ตอบน้อย สำหรับการได้มาของสิ่งของที่ต้องการนั้น บางส่วนตอบว่า ต้องทำงานเพื่อให้ได้เงินมากขึ้น บางส่วนตอบว่า ใช้วิธีกู้ยืม (เพ็ญแข ประจันปัจจนิก และอ้อมเดือน สดมณี. 2529 : 38-40)

ลักษณะการเกิดค่านิยมของชาวนาเช่นที่กล่าวมานี้ ทำให้ชาวนาต้องใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อหาสิ่งของ เครื่องใช้ที่แสดงถึงความทันสมัยเป็นจำนวนมาก ซึ่งในภาวะที่ชาวนาถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกินไปอย่างมากในกระบวนการผลิตและการแลกเปลี่ยนดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นเรื่องยากที่ชาวนาจะมีเงินสะสมพอที่จะใช้จ่ายในการซื้อหาสิ่งของเหล่านี้

3.2 การเพิ่มขึ้นของประชากรและวัฒนธรรมการสืบทอดมรดก

ประเทศไทยมีประสบการณ์ในเรื่องการเติบโตอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากรในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ระหว่างพ.ศ. 2490-2503 มีสัดส่วนความเติบโตประมาณร้อยละ 3.2 ต่อปี พ.ศ. 2503-2513 ประมาณร้อยละ 3 ต่อปี ซึ่งก่อนหน้านั้น มีสัดส่วนความเติบโตน้อย เช่นระหว่างพ.ศ. 2480-2490 มีสัดส่วนความเติบโตเพียงร้อยละ 1.9 ต่อปี (Damrong Thandee. 1985 : 4) ในอัตราความเติบโตเช่นนี้ ย่อมส่งผลให้กำลังแรงงาน (labor force) เติบโตขึ้นในเวลาต่อมา โดยในทศวรรษ 2503 เพิ่มขึ้น 3.2 ต่อปี ในทศวรรษ 2513 เพิ่มขึ้น

ร้อยละ 2.8 ต่อปี ถึงแม้ว่าการจ้างงานนอกภาคเกษตรกรรมจะเพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่สามารถดูดซับเอากำลังแรงงานเข้ามาได้ทั้งหมด โดยสถิติแล้วภาคนอกเกษตรกรรมจะสามารถรับกำลังแรงงานได้ประมาณร้อยละ 20 ของกำลังแรงงานทั้งหมดเท่านั้น (Danrong Thandee.1985 : 4) กำลังแรงงานส่วนใหญ่จึงยังคงเหลืออยู่ในชนบท ปัจจัยนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ขนาดการถือครองที่ดินของชาวนาลดลงเพราะถึงแม้จะมีสถิติชี้ให้เห็นว่าจำนวนที่ดินเพาะปลูกได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่พอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น (Napaporn Havanon.1988 : 7) และยิ่งในปัจจุบันการเพิ่มของที่ดินเพาะปลูกซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการบุกเบิกยังทำได้ยากขึ้น โดยเฉพาะภาคกลางไม่มีที่จะให้บุกเบิกได้ต่อไปอีกแล้ว (วิทยากร เขียงกุล.2526 : 86) ปัญหาความพอเพียงของที่ดินกับจำนวนกำลังแรงงานที่เพิ่มขึ้นจึงเป็นปัญหาที่กีดกันการผลิตในภาคเกษตรกรรมตลอดมา คราวเรือนจึงต้องแบ่งที่ดินที่มีอยู่ให้กับสมาชิกของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น โดยในกรณีนี้สังคมไทยมีวัฒนธรรมการสืบทอดมรดก คือ บิดามารดาจะแบ่งสมบัติซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้แก่ที่ดินให้แก่บุตรธิดาเมื่อโตขึ้นและแยกครัวเรือนออกไป ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ที่ดินของครัวเรือนถูกซอยย่อยลงไป หมายความว่าครัวเรือนที่เคยมีที่ดินอยู่จำนวนหนึ่งต้องสูญเสียที่ดินส่วนหนึ่งโดยการแบ่งมรดกให้ทายาทและเมื่อที่ดินถูกซอยย่อยลงไป เช่นนี้ที่ดินจึงมีขนาดเล็กลงของทั้งผู้ให้และผู้รับ จนอาจมีปัญหาลงทุนค่าในการลงทุนทำการผลิตบนที่ดินขนาดเล็กเช่นนั้น ชาวนาจึงอาจเลือกขายที่ดินแปลงนั้นไปเสีย

จากการศึกษาของศิริรักษ์ ศิวารมย์ เรื่องชาวนาไร่ที่ทำกินในภาคกลาง พบว่า ส่วนหนึ่งของชาวนาที่สูญเสียที่ดินเกิดจากการแบ่งทรัพย์สินมรดกที่ดินภายในครอบครัวได้มีบุตรหลานมาก การแบ่งซอยที่ดินก็ยิ่งมีมากยิ่งขึ้น (ศิริรักษ์ ศิวารมย์. 2528 : 203) แต่อย่างไรก็ตามการเพิ่มขึ้นของประชากรและการสืบทอดที่เป็นสาเหตุในการสูญเสียที่ดินนั้นไม่ใช่สาเหตุหลัก แต่เป็นองค์ประกอบที่ช่วยเสริมให้กระบวนการสูญเสียที่ดินของชาวนาเป็นไปอย่างรวดเร็วขึ้นในบางส่วนเท่านั้นดังที่ดำรงค์ ฐานดี ได้ศึกษาตัวอย่างหมู่บ้านในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้โต้แย้งไว้ว่าความต้องการที่ดินเพิ่มขึ้นเพื่อผลิตสินค้าเกษตรกรรมเพื่อขายในตลาดทั้งในประเทศและระหว่างประเทศต่างหากที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการ

สูญเสียที่ดิน เมื่อความต้องการที่ดินมากขึ้นก็ทำให้มูลค่าที่ดินเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัวซึ่งนำไปสู่การต้องเสียบค่าเช่าที่ดินสูง และการสูญเสียที่ดินเพราะหนี้สิน คนรวยสามารถใช้อำนาจที่เหนือกว่าทางเศรษฐกิจ และการเมืองซื้อที่ดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกในสัดส่วนขนาดใหญ่จากผู้ยากจน (Damrong Thandee.1985 : 202)

3.3 การลงทุนทางการศึกษาของบุตรธิดา

ชาวนาเป็นชนชั้นล่างสุดหรือเป็นชนชั้นผู้เสียเปรียบในสังคม ซึ่งชาวนาก็รับรู้ในความเสียเปรียบของตน จึงพยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้พ้นสภาพของความเสียเปรียบนั้น ดำรงค์ ฐานดี พบว่า วิธีการหนึ่งที่ชาวนาใช้ คือ การส่งบุตรธิดาให้ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น เพราะวิธีการเช่นนี้ทำให้พวกเขาสามารถเชื่อมต่อกับหน่วยงานของรัฐบาล(government authority)ได้ และเป็นการเตรียมบุตรหลานให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าชีวิตในชุมชนชนบท(Damrong Thandee.1985 : 176) แต่การส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงกว่าภาคบังคับนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับชาวนา เพราะต้องใช้ทุนสูงและมีการแข่งขันกันสูง บุตรหลานของชาวนาจึงยากที่จะเข้าสู่กระบวนการแข่งขันนี้ได้ ดังจะเห็นตัวเลขความเป็นจริงได้ว่าชาวนาเป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนมากที่สุดในประเทศ แต่มีโอกาสศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัยประมาณร้อยละ 7 ของผู้ศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยทั้งหมด(เสน่ห์ จามริก.2526: 157)

ชาวนาผู้พยายามจะส่งบุตรหลานเข้าแข่งขันในระบบศึกษาจึงมักต้องขายทรัพย์สินที่มีอยู่เพื่อเป็นค่าใช้จ่าย เช่นการศึกษาของดำรงค์ ฐานดี ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่จังหวัดปราจีนบุรี และอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์ ก็พบว่า มีชาวนาบางครอบครัวพยายามส่งบุตรหลานให้ได้เรียนในระดับสูงโดยได้ขายที่นาและวัวควายเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษา(Damrong Thandee.1985 : 176) แอนดรู เทอร์ตัน ก็ยืนยันว่า การใช้จ่ายสำหรับการศึกษาของบุตรหลานมีส่วนทำให้ชาวนาต้องเสียที่ดิน(เทอร์ตัน. 2533 : 45)

อย่างไรก็ตามชาวนาที่เลือกขายที่ดินเพื่อการศึกษาของบุตรหลานก็ไม่มีมากนัก ในการศึกษาของ ดำรงค์ ฐานดี ดังที่ยกตัวอย่างมาอย่างน้อยชาวนาที่จะ

เลือกปฏิบัติ เช่นนี้ก็ต้องเป็นชาวนากลางขึ้นไป ชาวนาสวนใหญ่ที่เป็นชาวนาจนไม่มีที่ดินพอที่จะทำเช่นนั้นได้

3.4 ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

สังคมชนบทมีวิธีการผลิตทั้งแบบก่อนทุนนิยมและแบบทุนนิยมผสมผสานกันอยู่ ดังนั้นในขณะที่มีความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ในรูปเงินตราเข้าไปมีบทบาทในชนบท ลักษณะความสัมพันธ์แบบเดิมบางประการก็ยังคงปรากฏอยู่ภายใต้การแสวงหาผลประโยชน์นี้ด้วย ทำให้รูปแบบของการเอารัดเอาเปรียบมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ระบบความสัมพันธ์แบบเดิมดังกล่าวนี้ ที่สำคัญคือ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์

ความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาจากความเป็นจริงของชาวนาในด้านต่างๆ ทั้งภาวะเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตก็เนื่องมาจากกิจกรรมบางอย่างจะต้องร่วมกันทำทั้งหมดบ้าน เช่นการทำเหมืองฝาย และเนื่องจากเครื่องมือการผลิตเป็นแบบง่ายๆทำให้ต้องมีการใช้แรงงานมากในการเพาะปลูกบางขั้นตอน เช่น ตอนปักดำ ตอนเก็บเกี่ยว ประเพณีการลงแขกการเอาแรงจึงเกิดขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มที่เป็นเครือญาติกัน (กาญจนา แก้วเทพ. 2527 : 108) เมื่ออิทธิพลของระบบทุนนิยมแทรกซึมเข้าไปในหมู่บ้านมากขึ้น ความจำเป็นดังกล่าวมาเริ่มหมดความหมาย แต่ความสัมพันธ์แบบเครือญาติก็ยังคงดำรงอยู่แต่ได้เปลี่ยนลักษณะความสัมพันธ์ไป โดยจุดเด่นของความสัมพันธ์คือความสัมพันธ์ในเชิงค่าเช่า เชิงซื้อขาย และเชิงดอกเบี้ยแทน ซึ่งแนวโน้มที่พบได้ในชนบทคือหมู่เครือญาติจะช่วยเหลือหรือพึ่งพิงต่อกันก่อนที่จะไปพึ่งพิงผู้อื่น แต่ก็มีรูปแบบของการตอบแทนผลประโยชน์ด้วยค่าเช่า หรือการซื้อขายที่ดินเช่นเดียวกัน เพียงแต่ว่าในหมู่เครือญาตินั้น มีลักษณะของการตกลงกันง่ายกว่า เช่น การซื้อขายที่ดินในหมู่เครือญาติจะทำกันง่ายกว่าการขายให้ผู้อื่นเป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527 : 89) ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้ความรู้สึก ทัศนคติที่เห็นว่าเป็นการช่วยเหลือกันมากกว่าการเอาเปรียบกัน (ศิวรักษ์ ศิวารมย์. 2528 : 216) ดังจะเห็นได้จากการศึกษาชาวนาภาคเหนือว่าจะมีการขายที่ดินและเช่าที่ดิน

ในหมู่เครือญาติกันเป็นอันดับแรกหมายความว่าชาวนาจะเลือกขายที่นา เข้าที่นาใน หมู่ที่เป็นเครือญาติกันก่อน และความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของ ตลาด หรือกฎหมาย แต่เป็นการตกลงกันเอง (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527 : 201-209)

สำหรับความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่แลกเปลี่ยนไม่เท่าเทียมกันระหว่าง 2 กลุ่มและเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่ว่า "สิ่งที่เจ้านายมอบให้เป็นการคุ้มครองมีลักษณะประทานมาด้วยความกรุณา แต่สิ่งที่ ลูกน้องเสนอให้มีลักษณะเป็นการตอบแทนบุญคุณ โดยที่เจ้านายจะไม่มีวันรู้สึกเป็นหนี้ บุญคุณของลูกน้อง" (กาญจนา แก้วเทพ. 2527 : 100) ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์นี้มีรากฐานมาจากสังคมระบบไพร่ ที่ไพร่พยายามแสวงหาความมั่นคงกับ มุลนาย แต่เมื่อระบบมุลนายถูกยกเลิกไป ความสัมพันธ์ก็ยังคงอยู่ในสังคม โดยได้ พัฒนาไปสู่การเอารัดเอาเปรียบกัน กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง เจ้าที่ดินกับชาวนา ชาวนากับชาวนา ชาวนากับนายทุนเงินกู้ ซึ่งยังมีความแตกต่าง ทางชนชั้นในหมู่ชาวนามากเท่าไร ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก็จะดำรงอยู่อย่างหนาแน่น เช่นชาวนารับจ้างจะเกรงใจและฟังฟังเจ้าของนารายใหญ่ ๆ หรือนายทุนในท้องถิ่น มากกว่าจะเกรงใจชาวนาระดับเดียวกัน (ศิวัรักษ์ ศิวารมย์. 2528 : 214-215)

ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์ ผู้ใต้อุปถัมภ์ดังที่กล่าว ทำให้ชาวนาต้องถูกเอารัดเอาเปรียบยิ่งขึ้นไปอีก โดยชาวนาอาจไม่รู้ถึงถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบนั้น แต่กลับคิดว่าเป็นบุญคุณ ตัวอย่างเช่นกรณีของชาวนานายทุนเงินกู้ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้อุปถัมภ์ที่สำคัญชนบทปัจจุบัน นายทุนเงินกู้จะให้ชาวนากู้เงินไปโดยไม่ต้องทำสัญญาและมีหลักประกันเอื้อเพื่อให้หน้าของกินของใช้ไปใช้ได้ก่อน แต่นายทุนเงินกู้ดังกล่าวสามารถเรียกค่าตอบแทนภายหลังได้อย่างมากมาย เช่นเรียกให้มาใช้แรงงานโดยไม่ต้องจ่ายค่าจ้าง หรือเสียค่าแรงที่ถูกมาก (ศิวัรักษ์ ศิวารมย์. 2528 : 215-216) อานันท์ กาญจนพันธุ์ พบว่าชาวนาภาคเหนือในหมู่บ้านที่ศึกษาหลายราย ต้องเสียที่ดินให้กับนายทุนเงินกู้ โดยอาศัยบารมีของการเป็นผู้อุปถัมภ์ เช่นให้กู้เงิน

โดยคิดดอกเบี้ยแพงแล้วบีบให้ขายที่ดินเพราะชาวนาไม่อาจชำระหนี้สินคืนได้
(อานันท์ กาญจนพันธ์. 2527 : 201)

จากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์ ในบริบทของการขยายตัวของระบบทุนนิยมเข้าไปในชนบทนี้ทำให้กลไกของตลาดหรือกลไกของราคาไม่ได้มีบทบาทเต็มที่ในการเช่า กู้ยืม หรือซื้อขายที่ดิน เพราะเป็นการกระทำในหมู่เครือญาติและในหมู่ผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ ลักษณะเช่นนี้มีส่วนในกระบวนการที่ทำให้ที่ดินกระจุกตัวอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย และชาวนาส่วนใหญ่ต้องหลุดลอยจากที่ดินทำกินของตนไป

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในงานวิจัยฉบับนี้จะพิจารณาเงื่อนไข และปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมดังที่กล่าวมามีส่วนเข้าไปเสริมกระบวนการสูญเสียที่ดินให้มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นและเป็นไปอย่างสลับซับซ้อนเกินกว่าจะอธิบายด้วยตรรกะของระบบทุนนิยมล้วน ๆ โดยลักษณะเฉพาะดังกล่าวนี้ได้มีส่วนร่วมอย่างมีพลังในกระบวนการแยกชาวนาออกจากที่ดินทำกิน

การตอบสนองด้านอาชีพ

เมื่อชาวนาได้รับแรงกดดันจากการสูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ย่อมต้องมีการตอบสนอง(response)ด้านอาชีพ เพื่อความมั่นคงและความอยู่รอดของครอบครัว การตอบสนองดังกล่าว ครีวเรือนชาวนาอาจจะยังคงทำไร่ นาต่อไป แต่เปลี่ยนวิธีการทำนาเพื่อจะเพิ่มผลผลิตให้ได้มากขึ้น หรือพยายามหารายได้จากกิจกรรมนอกไร่ นา

อย่างไรก็ตาม ชาวนาในฐานะผู้กระทำการตอบสนองด้านอาชีพย่อมมีวิธีการ และลักษณะการตอบสนองที่แตกต่างกันไป เช่น ชาวนาบางครัวเรือนอาจจะตอบสนองโดยยังทำไร่ นาของตัวเองต่อไป บางครัวเรือนอาจจะตอบสนองโดยทั้งการทำไร่ นาต่อไปและการหารายได้เพิ่มจากงานนอกไร่ นา บางครัวเรือนก็อาจจะตอบสนองโดยหารายได้จากงานนอกไร่ นาเพียงอย่างเดียว ครีวเรือนชาวนาที่ยังคงทำไร่ นาต่อไปก็อาจใช้วิธีการที่แตกต่างกันไปเพื่อเพิ่มผลผลิต ครีวเรือนที่หารายได้

เพิ่มจากงานนอกภาคเกษตรกรรมก็มีวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปได้มาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่างๆของแต่ละครัวเรือนที่มีแตกต่างกัน ซึ่งครัวเรือนชาวนาได้อาศัยเงื่อนไขที่ตนมีอยู่นั้นในการเข้าถึงงานต่าง ๆ

ดังนั้นในการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับการตอบสนองด้านอาชีพจะแบ่งเป็น 2 ตอน คือ กลยุทธ์ที่ชาวนาใช้ในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพ และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มีผลต่อการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา

1. กลยุทธ์ที่ชาวนาใช้ในการตอบสนองด้านอาชีพ

กลยุทธ์ที่ชาวนาสามารถเลือกใช้ในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพ สามารถแบ่งเป็นลักษณะกว้าง ๆ 2 ลักษณะ คือ การทำงานในไร่นาของตัวเองต่อไป และการหารายได้จากการทำงานนอกไร่นา ครัวเรือนชาวนาหนึ่งๆ อาจตอบสนองด้านอาชีพด้วยลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หรือทั้งสองลักษณะรวมกัน

1.1 การทำงานในไร่นา

ในสมัยก่อนเมื่อชาวนาถูกกดดันจากปัญหาที่ดินทำกินก็จะใช้วิธีบุกเบิกที่ทำกินใหม่ แต่เมื่อที่ดินว่างเปล่าเหลือน้อยลงและหมดไปในที่สุดนั้น การใช้ทางออกเช่นนี้ก็ทำไม่ได้อีกต่อไปซึ่งธนาคารโลกได้รายงานไว้ว่าปัจจุบันหลายประเทศในทวีปเอเชียรวมทั้งประเทศไทยไม่มีพื้นที่สำหรับขยายพื้นที่ทำการเกษตรต่อไปอีกแล้ว (World Bank, 1984)

เมื่อการขยายพื้นที่ทำกินไม่สามารถทำได้อีกต่อไป ครัวเรือนชาวนาที่ยังคงพอมีที่ดินเหลืออยู่ ซึ่งอาจจะเป็นที่ดินของตนเองหรือที่ดินเช่า และจำต้องทำไร่นาต่อไปเพื่อความอยู่รอด ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงกรรมวิธีการผลิตใหม่ เพื่อให้ได้ผลผลิตต่อหน่วยที่ดินเพิ่มขึ้น กรรมวิธีที่ชาวนาเลือกใช้มี 2 แบบ คือ การทำไร่นาแบบเข้มข้น (intensification of crops) และการกระจายชนิดของผลผลิต (diversification of farm activities)

จากการศึกษาทางเลือกของแรงงานในภาคเกษตรกรรมของสมภพ มานะ-รังสรรค์ พบว่าครัวเรือนชาวนาส່วนหนึ่งใช้กลยุทธ์แบบการกระจายชนิดของผลผลิต

พืชที่ชาวนาปลูกส่วนใหญ่เป็นพืชที่ให้ผลผลิตที่มีมูลค่าต่อหน่วยสูง เช่น ผัก ผลไม้ และรวมถึงการเลี้ยงสัตว์ด้วย แต่ทางเลือกดังกล่าวก็ยังมีปัญหาได้แก่ 1) ต้องการทุนและการจัดการสูง 2) ร่องรับแรงงานได้ไม่มากจึงไม่สามารถดูดซับแรงงานเกษตรกรจำนวนมากที่หลุดลอยมาจากการผลิตพืชหลักได้มากนัก 3) จำเป็นต้องใช้ที่ดินที่มีสาธารณูปโภคทางด้านการชลประทานอย่างพร้อมมูล 4) ตลาดจำหน่ายยังแคบ (สมภพ มานะรังสรรค์. 253:75-78)

จากการศึกษาครัวเรือนชาวนาใน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ของ นภาพรณ์ ทะวานนท์ พบว่ากลยุทธ์ในการทำเกษตรกรรมเพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันจากจำนวนที่ดินทำกินที่ลดลงนั้น ครัวเรือนชาวนาจำนวนมากในอำเภอนางรอง ใช้กลยุทธ์การทำนาแบบเข้มข้น และมีครัวเรือนจำนวนน้อยที่ใช้กลยุทธ์การกระจายชนิดของผลผลิตการทำไร่นาแบบเข้มข้นนั้นครัวเรือนชาวนาจะปลูกข้าวโดยพยายามเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยของที่ดิน ลักษณะของการทำไร่นาแบบเข้มข้น พบว่ามีลักษณะผสมกันระหว่างการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น และวิธีการสมัยใหม่ (modern input methods) การให้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ยังคงใช้อยู่ทั่วไป การใช้เครื่องจักรประเภทประหยัดแรงงาน เช่น แตรกเตอร์ เกือบจะไม่มีเลย แต่การใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช ปรากฏมีอยู่ทั่วไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของปัจจัยนำเข้าที่ยังให้มีคนปฏิบัติงาน (manufacturing inputs) การปลูกพืช 2 ชนิด หรือหลายชนิดไม่สามารถจะทำได้ ชาวนาสามารถจะทำการผลิตโดยเข้มข้น โดยการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงระหว่างฤดูเพาะปลูก (wet season) และพบว่าประสิทธิภาพของการปลูกข้าวเพิ่มขึ้นจากการใช้ปัจจัยนำเข้าเพิ่มขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประสิทธิภาพการปลูกข้าวที่เพิ่มขึ้นนั้นต้องการการประยุกต์ใช้ปัจจัยนำเข้าที่ต้องซื้อหา มาจากตลาด และพบว่าครัวเรือนชาวนาที่ทำการผลิตแบบเข้มข้นนี้จะเป็นครัวเรือนที่เหลือน้อย เพราะเป็นทางเดียวที่จะเพิ่มผลผลิตได้ ส่วนการกระจายชนิดของผลผลิตพบว่ามีน้อย เพราะครัวเรือนชาวนาในอำเภอนางรอง มุ่งที่จะผลิตข้าวไว้เพื่อตอบสนองการบริโภคของตัวเองเป็นหลัก มีเวลาเหลือจึงปลูกพืชอย่างอื่นซึ่งก็มีน้อย และพบว่าครัวเรือนชาวนาที่ถือครองที่ดินขนาดใหญ่เท่านั้นที่พอจะแบ่งที่ดินที่เหลือจาก

ปลูกข้าวมาปลูกพืชอย่างอื่น ได้แก่พืชเศรษฐกิจ (มันสำปะหลัง ปอ ล้อย กาแฟ) ผลไม้ ผัก และเลี้ยงสัตว์บ้าง เช่น วัว ควาย หมู ไก่ เป็ด (Napaporn Havanon. 1988:198-20)

1.2 การทำงานนอกไร่นา

ถึงแม้จะมีความพยายามพัฒนาหลังการผลิต แต่ครัวเรือนชาวนาจำนวนมากก็ไม่สามารถจะได้ผลลัพธ์เพียงพอกับความต้องการของครอบครัว และการลงทุนสำหรับการผลิตในฤดูต่อไป ทั้งนี้เพราะการพัฒนาหลังการผลิตไม่สามารถทำได้เต็มที่ อันเนื่องมาจากข้อจำกัดต่างๆมีมาก เช่นปัญหาการชลประทาน ปัญหาสภาพภูมิศาสตร์ และที่สำคัญคือสภาพความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ชาวนาต้องถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างมาก ประกอบกับการทำเกษตรกรรมนั้นต้องทำตามฤดูกาล ชาวนาจึงไม่มีงานทำตลอดทั้งปี จึงจำเป็นต้องหารายได้เพิ่มจากงานอื่น นอกจากนี้ชาวนาบางครอบครัวยังมีแรงงานเหลือสำหรับการทำงานในไร่นาของตัวเอง ดังนั้นถึงแม้จะอยู่ในฤดูทำไร่ นา ชาวนาก็ยังต้องให้แรงงานส่วนหนึ่งของครัวเรือนไปทำงานอย่างอื่นเพื่อสร้างรายได้เพิ่มให้กับครอบครัว ถ้ารวมกับชาวนาที่ไม่มีที่ทำกินด้วยแล้ว การทำงานนอกไร่ นาของตัวเองนั้นวันจะเพิ่มบทบาทมากขึ้นสำหรับชาวนา ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นการทำงานรับจ้าง อันเป็นการทำงานที่ต้องออกไปนอกหน่วยการผลิตของครัวเรือน และการทำงานในลักษณะที่ครัวเรือนยังเป็นหน่วยการผลิต เช่น อุตสาหกรรมในครัวเรือน การค้าขาย ฯลฯ (Napaporn Havanon. 1988 : 24)

1.2.1 การทำงานรับจ้าง

การออกไปขายแรงงานภายนอกหน่วยการผลิตครัวเรือนเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนในชนบทปัจจุบัน และมีลักษณะเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ เช่น กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้สำรวจแรงงานรับจ้างในชนบทในภาคกลางบางจังหวัดใน พ.ศ. 2517-2520 พบว่ามีหลายจังหวัดที่มีครัวเรือนแรงงานรับจ้างในสัดส่วนที่สูงเมื่อเทียบกับครัวเรือนทั้งหมดในจังหวัดนั้น เช่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีครัวเรือนแรงงานรับจ้างร้อยละ 37-55 สมุทรปราการร้อยละ 30-96 นครนายก ร้อยละ 25-48 เป็นต้น (วิทยากร เทียงกุล. 2526 : 147) จากการศึกษาภาคสนาม

ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปี 2512/13 พบว่าครัวเรือนไม่มีที่ทำกินต้องทำงานรับจ้างกำลังเพิ่มขึ้น ชาวนาดังกล่าวนี้นี้เป็นกลุ่มที่ลำบากที่สุด เนื่องจากมีงานทำต่ำกว่าระดับในบางฤดูกาล โดยจะทำงานก็เฉพาะในช่วงไถหว่านหรือเก็บเกี่ยว ในช่วงที่ไม่มีงานจำเป็นจะต้องเคลื่อนย้ายไปหางานนอกภาคเกษตรทำ ซึ่งงานเหล่านี้ก็หาได้ยากขึ้นทุกที (Fuhs. 1979)

การศึกษาการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากครัวเรือนที่ผ่านมานี้ มักจะให้ความสนใจการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมือง ตัวแบบคลาสสิกที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว คือ ตัวแบบของ หลุยส์ (W.A.Lewis) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานตามมโนทัศน์ของเศรษฐกิจวิลักษณ์ (dual-economy) คือภาคเกษตรกรรมแบบยังชีพซึ่งมีลักษณะของการว่างงาน (unemployment) และภาคทันสมัยที่มีการจ้างงานอย่างเต็มที่ ตามตัวแบบนี้จะจัดว่าการจ้างงานในภาคที่ทันสมัยอยู่เหนือระดับของการยังชีพในชนบท ดังนั้น การเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคชนบทสู่ภาคที่ทันสมัย จึงถูกกระตุ้นจากลักษณะดังกล่าว ในทางกลับกันการเคลื่อนย้ายแรงงานดังกล่าวจะยังทำให้อุตสาหกรรมและความผลประโยชน์เกี่ยวกับทุนได้รับการพัฒนามากขึ้น ตัวแบบนี้มีข้อสมมุติ (assumption) ว่าผลกำไรจะทำให้มีการลงทุนซ้ำในภาคทันสมัย ซึ่งจะทำให้ความต้องการแรงงานจากภาคชนบททวีมากขึ้น การอพยพแรงงานระหว่างชนบทกับเมือง จะยังคงมีต่อไปจนกว่าจะไม่มีแรงงานส่วนเกินอยู่ในชนบท และจนกว่าค่าจ้างในชนบทและในเมืองจะเท่าเทียมกัน (Lewis. 1954)

ข้อสมมุตินี้มีนัยความหมายว่า ตลาดแรงงานในเมืองมีความแปรผันและประชากรชนบทเข้าไปได้ง่ายนั้น ปรากฏว่าไม่เหมาะสมกับการอธิบายสังคมชาวนาในประเทศโลกที่สาม เพราะการดูดซับแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมืองทำได้จำกัดมาก ในขณะที่แรงงานยังเหลืออยู่ในชนบทเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ข้อสมมุติดังกล่าวยังมองว่าการย้ายถิ่นเข้าเมืองจะมีลักษณะถาวร และการเปลี่ยนอาชีพของผู้ย้ายถิ่นจะเป็นการเปลี่ยนโดยสมบูรณ์ ซึ่งสำหรับในประเทศโลกที่สามแล้วกลับมีลักษณะตรงกันข้ามกับข้อสมมุติฐานนี้ กล่าวคือการย้ายถิ่นจะมีลักษณะของการย้ายถิ่นชั่วคราวมากกว่า และการเปลี่ยนอาชีพของผู้ย้ายถิ่นก็ไม่ใช่ว่าจะเปลี่ยนโดยสมบูรณ์

แต่มีลักษณะ เปลี่ยนกลับไปกลับมา ระหว่างอาชีพในภาคการผลิต เดิมกับภาคการผลิต
สมัยใหม่ แนววิธีการศึกษาอีกวิธีหนึ่งที่แตกต่างจากตัวแบบของหลุยส์ในการอธิบาย
เรื่องการเคลื่อนย้ายแรงงานมีข้อสมมุติ (assumption) อยู่ที่ระดับของความมีเหตุผล
ที่แท้จริงในการตัดสินใจของผู้อพยพเคลื่อนย้าย กล่าวคือประชาชนจะอพยพเคลื่อนย้าย
เมื่อผลประโยชน์มีค่าเกินกว่าต้นทุน ผลประโยชน์ของการอพยพได้รับการนิยามใน
ลักษณะมูลค่าของรายได้เต็มที่ที่ได้รับระหว่างการอยู่ที่เดิมกับการอพยพไปยังจุดหมาย
ปลายทางส่วนต้นทุนรวมทั้งค่าใช้จ่ายในการเคลื่อนย้าย ค่าสูญเสียโอกาสที่ละทิ้งรายได้
ระหว่างเปลี่ยนงาน และต้นทุนทางจิตใจ เช่น ทุพพิกาลและที่ตั้งในสิ่งแวดล้อมที่ไม่
คุ้นเคย การประเมินผลที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งที่จะได้รับโดยเปรียบเทียบขึ้นอยู่กับข่าว
สารและการรับรู้ของปัจเจกบุคคลในแต่ละเงื่อนไข (Todaro, 1969) ซึ่งตามตัวแบบ
นี้ก็สอดคล้องกับแนวความคิดของ แซมมวล พอปกิน (Samuel L. Popkin) ในการ
อธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมของชาวนา ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการที่ชาวนาจะเลือกอาชีพอะไร
นั้น จะเลือกโดยคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุด คือจะเลือกช่องทางที่จะให้ผลประโยชน์
แก่เขาและครอบครัวมากที่สุด โดยจะเลือกวิถีทางอย่างสมเหตุสมผล เพื่อบรรลุจุด
มุ่งหมาย (Popkin, 1979) ดังนั้นการที่ชาวนาเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานนอก
ครัวเรือนนั้นก็เพราะได้ผลประโยชน์มากกว่า อย่างไรก็ตามตัวแบบนี้ก็สามารถใช้
อธิบายสังคมชาวนาได้บางส่วนเท่านั้น เพราะปรากฏว่ามีผลงานการศึกษาจำนวน
มากที่แสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนย้ายแรงงานในสังคมชาวนาไม่จำเป็นต้องเกิดมา
จากความมีเหตุผลของชาวนาเกี่ยวกับความแตกต่างของรายได้ระหว่างเมืองกับ
ชนบท ดังที่พีค (P. Peek) กล่าวไว้ว่า "การอพยพไม่ใช่เพราะว่าความแตกต่าง
ของรายได้ที่คาดหวังไว้แล้ว แต่เพราะว่าเขาไม่สามารถที่จะมีรายได้พอยังชีพ ถ้าปัจจัย
การผลิตมีเพียงพอ การอพยพไม่จำเป็นต้องเพิ่มขึ้น ถึงค่าจ้างในเมืองจะเพิ่มขึ้น
ก็ตาม" (Peek, 1981)

ยังมีข้อถกเถียงอีกว่าการเคลื่อนย้ายแรงงานจำนวนมากในสังคมชาวนา
ปัจจุบันไม่ใช่เป็นการเลือกที่แท้จริงของชาวนาระหว่างการคงอยู่ในภาคเกษตรกรรม
หรือจะเปลี่ยนไปสู่วิถีการผลิตอื่น การเคลื่อนย้ายดังกล่าวคือ กลยุทธ์ของชาวนาใน

การหาทางออกทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย กลยุทธ์นี้ตั้งอยู่บนพื้นฐาน "การลดการเสี่ยงให้น้อยที่สุด" (risk minimization) แทนที่จะเป็น "การคิดถึงผลประโยชน์สูงสุด" (profit maximization) ที่ชนะเกี่ยวกับการไหลเวียนของแรงงานเช่นนี้ จะเห็นได้จากงานศึกษาหลายชิ้นที่ศึกษาการเคลื่อนย้ายแรงงานในอาฟริกา ซึ่งงานทั้งหมดชี้ให้เห็นถึงการไหลเวียน (circulation) ของแรงงานระหว่างวิธีการผลิตในสังคมชาวนา คือครัวเรือนชาวนายังเป็นหน่วยการดำรงชีพสำหรับสมาชิกในการผลิตอาหารส่วนใหญ่เอง สมาชิกบางคนอาจจะออกไปทำงานยังที่อื่น ระหว่างฤดูว่างงาน (slack season) หรือเมื่อโอกาสของงานได้แปรผันไป สมาชิกเหล่านี้ยังคงถือว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของครัวเรือนและยังคงต้องพึ่งพาอาศัยครอบครัวในลักษณะเป็นแหล่งจำเป็นสำหรับการครองชีพ (Hugo. 1985; Maude. 1981; Singhanetra-Renard. 1981) มีเหตุผล 2 ประการสำหรับครัวเรือนที่ให้สมาชิกหมุนเวียนไปมาในการทำงาน คือประการแรกรายได้ที่ได้จากการทำเกษตรกรรมไม่เพียงพอต่อการบริโภคของครัวเรือน ประการที่สองการจ้างงานนอกภาคเกษตรกรรมนั้นไม่แน่นอน รวมทั้งค่าจ้างจากงานต่างๆมักจะต่ำเกินไป (Elkan. 1959 : 195) การไหลเวียนของแรงงานเช่นนี้ ก็คือกลยุทธ์ "การลดการเสี่ยงให้น้อยที่สุด" เพราะการได้รายได้จากทั้งการทำไร่นาและการทำงานนอกไร่นา ทำให้ชาวนาสามารถเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนซึ่งจะเสี่ยงน้อยกว่าการพึ่งพิงกิจกรรมการทำไร่นาเพียงอย่างเดียว หรือการเปลี่ยนไปสู่การรับจ้างโดยสมบูรณ์ในอีกวิธีการผลิตหนึ่ง

ถ้าพิจารณาเปรียบเทียบกับแนวความคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์ศีลธรรม (Moral Economic) ของ เจมส์ สก็อต (James C. Scott) จะเห็นได้ว่ากลยุทธ์แบบ "การลดการเสี่ยงให้น้อยที่สุด" จะสอดคล้องกับที่ สก็อต อธิบายไว้ว่า การที่ชาวนาจะเลือกอาชีพอะไรนั้น ชาวนาจะตัดสินใจโดยใช้หลักปลอดภัยไว้ก่อน (safety first principle) กล่าวคือชาวนาจะยึดหลักประกันพอมีพอกินไว้ก่อน โดยเลือกวิธีที่มีความเสี่ยงน้อยที่สุด (Scott. 1976) สำหรับกรณีประเทศไทยนั้น นภาพร หะวานนท์ ได้ศึกษาครัวเรือนชาวนาในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เห็นว่ากลยุทธ์การตอบสนองทางด้านอาชีพแบบ "ลดการเสี่ยงให้น้อยที่สุด" นั้นเหมาะสม

สมที่จะอธิบายครัวเรือนชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยชี้ให้เห็นถึงสถิติการเคลื่อนย้ายแรงงานในอำเภอนางรองว่า ถ้าใช้หลักที่ว่าสมาชิกบางครัวเรือนไปอยู่ที่อื่น 1 เดือนใน 1 ปี ถือว่าเป็นผู้อพยพแล้ว จะมีเพียง 5% ของประชากรเท่านั้นที่ถือว่าเป็นผู้อพยพ ในอีกด้านหนึ่งพบว่า 50% ของครัวเรือนที่ปลูกข้าวต้องออกไปทำงานนอกไร่นา และ 75% ของจำนวนนี้ที่ต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ช่องว่างระหว่างจำนวนของประชาชนซึ่งถูกจัดว่าเป็นผู้อพยพ และจำนวนของประชากรซึ่งต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกไร่นาภายนอกหมู่บ้านนั้น ชี้ให้เห็นว่าแบบแผนที่เป็นอยู่ในพื้นที่นี้ คือ การเคลื่อนย้ายในระยะสั้น ๆ (Napaporn Havanon.1988 : 28) นอกจากนี้ ตำรงค์ ขวานดี ได้ศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดปราจีนบุรี ก็พบปรากฏการณ์ในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือพบว่าในเวลาว่างงาน(slack time) กลุ่มชาวนาวัยรุ่นและผู้ใหญ่ที่อายุไม่มากนักจะไปรับจ้างทำงานในไร่นาทุณนิยมขนาดใหญ่ในจังหวัดใกล้เคียง เช่น ฉะเชิงเทรา ชลบุรี เป็นเวลา 1 เดือนบ้าง 6 สัปดาห์บ้าง เมื่อฤดูเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวก็จะกลับบ้าน มีชาวนาบางคนเดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ และในเมืองอุตสาหกรรม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเกือบทั้งหมดจะเดินทางกลับบ้านในฤดูเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว มีน้อยมากที่เป็นแรงงานอพยพถาวรคือจะอยู่ทำงานในเมือง เมื่อเห็นว่างานนั้นให้ผลตอบแทนดีกว่า โดยจะส่งเงินมาช่วยเหลือครอบครัวและจะกลับบ้านทุกครั้งในช่วงเทศกาล (Damrong Thandee.1985 : 149-150)

1.2.2 กิจกรรมนอกไร่นาอื่น ๆ

การทำงานนอกไร่นาของตัวเองของครัวเรือนชาวนา นอกจากจะเป็นไปในลักษณะของการออกไปขายแรงงาน ซึ่งเป็นงานในลักษณะที่ครัวเรือนไม่ได้เป็นหน่วยการผลิตดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีงานหรืออาชีพที่ครัวเรือนยังคงเป็นหน่วยการผลิตอยู่ เช่น งานศึกษาของนภาพรณ์ หะวานนท์ พบว่าครัวเรือนชาวนาในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ บางส่วนตอบสนองทางด้านอาชีพด้วย 1) การประกอบอาชีพค้าขาย ได้แก่ ขายของปลีกล้วยขายอาหาร 2) การประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือนได้แก่ การตัดเย็บเสื้อผ้า การทำตระกร้า งานไม้ไผ่ การถนอมอาหาร 3) การให้เช่าสัตว์ ได้แก่ การให้เช่าควายสำหรับไถนา โดยมีครัวเรือนทำอาชีพค้าขายร้อยละ 4

ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนร้อยละ 34.2 ให้เข้าสัตว์ร้อยละ 2.9 ของครัวเรือนทั้งหมด

อาชีพในลักษณะดังที่กล่าวมานี้ อาชีพทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนน่าจะเป็นอาชีพที่มีผลต่อชาวบ้านมากที่สุดในโอกาสต่อไป เพราะถ้าพิจารณาดูงานศึกษาของภาภรณ์ หะวานนท์ ก็เห็นได้ว่าเป็นอาชีพที่มีครัวเรือนชาวนาในอำเภอนางรองทำถึงร้อยละ 34.2 ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด และถ้าดูแนวการพัฒนาในปัจจุบันที่นับวันชนบทจะถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนนิยมมากยิ่งขึ้นนั้น การส่งเสริมทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อให้ครัวเรือนชาวนาได้ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนเป็นอาชีพเสริม นับวันจะเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นว่าในส่วนของเอกชนนั้น มีบริษัทห้างร้านต่าง ๆ ได้ประกอบธุรกิจในลักษณะที่ใช้แรงงานของชาวนาผลิตสินค้าหัตถอุตสาหกรรมให้ โดยผลิตอยู่ที่บ้านของชาวนาเอง เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้า การทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ การทอผ้า ฯลฯ โดยบริษัทห้างร้านดังกล่าวจะเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบทุกอย่างให้ด้วย ชาวนาผู้ประกอบการจะได้ค่าจ้างตามที่บริษัทห้างร้านดังกล่าวกำหนด ทั้งนี้เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเจ้าของธุรกิจ เช่นตัวอย่างเรื่องเสื้อผ้าสำเร็จรูปซึ่งในปัจจุบันอยู่ในภาวะที่แข่งขันกันสูงมาก โรงงานอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป ต่างพยายามให้นโยบายตัดราคาเป็นเครื่องมือในการแข่งขัน การลดต้นทุนการผลิตโดยเฉพาะต้นทุนด้านค่าจ้างแรงงานให้ต่ำที่สุดเท่าที่จะทำได้ถูกนำมาใช้เป็นกลยุทธ์สำคัญ เพื่อให้สามารถครอบครองส่วนแบ่งของตลาดไว้ได้มากขึ้น วิธีหนึ่งที่ใช้กันมากในปัจจุบัน คือ การจ้างเหมาช่วงการผลิตให้กับโรงงานขนาดเล็ก กิจกรรมห้องแถว หรือแจกจ่ายไปตามครัวเรือน ยิ่งถ้าแจกจ่ายไปให้ครัวเรือนในชนบทได้ค่าจ้างก็จะยิ่งต่ำลงอีก (วรวิทย์ เจริญเลิศ. 2534 : 22-23; ภาวดี ทองอุไทย. 2534)

สำหรับทางราชการก็พยายามที่จะฝึกทักษะให้กับชาวนา เพื่อที่จะรองรับความต้องการของธุรกิจในภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นโครงการพัฒนาในด้านทักษะฝีมือทางอาชีพจึงปรากฏให้เห็นได้ทั่วไป หน่วยงานของทางราชการที่รับผิดชอบงานด้านนี้ก็มี เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมอาชีวศึกษา สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน วิชาชีพที่มีผู้สนใจเข้าศึกษามากที่สุดจากรายงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียน คือ วิชาใน

สาขาศิลปกรรมศาสตร์ ช่างศิลปหัตถกรรมทั่วไป เช่นตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดผม เสริมสวย การถักทอ การจักสาน การประดิษฐ์สิ่งของต่าง ๆ ฯลฯ โดยมีผู้เข้าเรียนในวิชาชีพสาขานี้ถึงร้อยละ 47.5 ของจำนวนผู้เข้าศึกษาวิชาชีพทั้งหมดในช่วงปี 2530-2532 (วิบูลลักษณ์ ทองเชื้อ และคนอื่น ๆ. 2533 : 74) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันยังกล่าวได้ว่าครัวเรือนชาวนายังอาศัยรายได้จากงานประเภทนี้ได้น้อยมาก เช่นงานศึกษาของนภาพร หะวานนท์ พบว่ารายได้ของครัวเรือนชาวนาในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ร้อยละ 89.6 มาจากการทำไร่ นา ร้อยละ 9 มาจากการเป็นแรงงานรับจ้าง มีเพียงร้อยละ 0.4 เท่านั้นที่มาจากการค้าขาย การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน และการให้เช่าสัตว์ (Napapan Havanon. 1988 : 149-163)

2. เจื่อนไซที่มีต่อการเลือกกลยุทธ์ตอบสนองด้านอาชีพ

การที่ครัวเรือนชาวนาจะตอบสนองทางด้านอาชีพอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับเจื่อนไซต่าง ๆ ที่ชาวนามีและประสบอยู่ ตัวแบบในลักษณะนี้เห็นได้ตั้งแต่แนวคิดของพาร์สัน (Talcott Parsons) ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้กระทำทางสังคม (social actor) จะตัดสินใจทำอะไรนั้น จะมีวิถีการและลักษณะที่หลากหลายแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับข้อบังคับหรือบรรทัดฐาน และสถานการณ์ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2531 : 63-66)

มีงานศึกษาหลายเรื่องที่ชี้ให้เห็นว่า การที่ครัวเรือนชาวนาจะตอบสนองทางด้านอาชีพอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับเจื่อนไซต่าง ๆ ที่ชาวนามีและประสบอยู่ เช่น บาร์เลต (P. F. Barlett) ได้ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การปรับตัวในการผลิตทางการเกษตรของชาวนา ที่ชี้ให้เห็นว่ามีความแตกต่างกันบางประการระหว่างชาวนาจนและชาวนารวยเกี่ยวกับความเข้มข้นในการใช้แรงงาน โดยยกตัวอย่างชาวนาในคอัสตาริกา ที่พบว่าชาวนาจนผู้ถือครองที่ดินขนาดเล็ก ทำกินเพียงเพื่อยังชีพต้องลงทุนแรงงานเป็นจำนวนมากเพื่อจะเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยที่ดิน สำหรับชาวนารวยในการทำเกษตรนั้นจะมีความเข้มข้นทางแรงงานน้อยกว่าซึ่งประสิทธิภาพการผลิตต่อหน่วยที่ดินย่อมต่ำด้วย แต่เนื่องจากชาวนารวยจะถือครองที่ดินขนาดใหญ่ ดังนั้นถึงแม้ประสิทธิภาพการผลิตจะต่ำ ก็สามารถจะได้ผลผลิตเพียงพอแก่ความต้องการในการ

บริโกล (Barlett.1980 : 480-486) ผลการศึกษาชาวนาในประเทศโคลัมเบียของทอสสิก (M. Taussig) ก็พบว่าวิธีการผลิตแบบยังชีพ ยังคงดำรงอยู่ในชนบทก็เพราะว่าไร่ขนาดเล็กมีประสิทธิภาพการผลิตต่อหน่วยที่ดินสูงกว่าไร่ขนาดใหญ่ที่ทำการผลิตแบบทุนนิยม (Taussig.1978) ความสัมพันธ์แบบผกผันระหว่างขนาดของที่ดินและขนาดของการใช้แรงงานเช่นนี้เป็นเพราะไร่ขนาดเล็กนั้นมีต้นทุนแรงงานต่ำกว่าไร่ขนาดใหญ่ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานการใช้แรงงานรับจ้าง ไร่ขนาดเล็กจึงได้รับการเพาะปลูกอย่างเข้มข้น และให้ผลผลิตต่อหน่วยของที่ดินสูงกว่า

ประสิทธิภาพการผลิตของชาวนา ยังอาจได้รับผลกระทบจากลักษณะภายในครัวเรือน เช่นบาร์เล็ท (Barlett) ชี้ให้เห็นว่า ครัวเรือนขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกในวัยทำงานมากกว่าจะสามารถใช้ประโยชน์จากโอกาสใหม่ ๆ มากกว่า เช่นการปลูกพืชเศรษฐกิจ เพราะว่าครัวเรือนไม่ต้องถูกจำกัดด้วยเรื่องการขาดแคลนแรงงาน (Barlett.1980 : 480-486) การปลูกพืชมากกว่า 1 ชนิดใน 1 ปี จะต้องใช้แรงงานมากกว่า เพราะว่าภายใต้ระบบการทำไร่แบบเข้มข้น จำเป็นจะต้องใช้เวลาเพิ่มมากขึ้นในการเตรียมดิน หว่านเมล็ด กำจัดวัชพืช และการบำรุงรักษาต้นอ่อน (World Bank.1980) การศึกษาการทำไร่ในแอฟริกาและเอเชีย แสดงให้เห็นว่าการเพิ่มขึ้นของความเข้มข้นในการทำนาโดยเฉลี่ย 10 % จะเท่ากับการเพิ่มขึ้นของจำนวนแรงงานโดยเฉลี่ย 3-4 % ต่อเฮคเตอร์ (Napaporn Havanon. 1988 : 22)

นภาพรณ์ หะวานนท์ ได้ศึกษาครัวเรือนชาวนาในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินน้อย จะลงทุนทั้งแรงงานและเงินต่อหน่วยที่ดินมากกว่า เพื่อที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในที่ดิน เพื่อว่าจะได้ผลผลิต คือ ข้าว เพียงพอแก่ความต้องการของครอบครัว ส่วนครัวเรือนที่ถือครองที่ดินทำกินขนาดใหญ่ การปลูกข้าวจะใช้เวลาเข้มข้นน้อยกว่าซึ่งส่งผลให้ประสิทธิภาพการผลิตต่อหน่วยที่ดินต่ำ แต่เนื่องจากมีที่ดินมากผลผลิตโดยรวมจึงเพียงพอแก่ความต้องการของครอบครัว (Napaporn Havanon.1988 : 79-117)

ในการศึกษารายได้ของชาวนาในประเทศไทยของทองโรจน์ อ่อนจันทร์

พบว่ารายได้ของครัวเรือนชาวนายากจน ที่ได้จากงานนอกไร่ นาของครอบครัวนั้นสูงมากในทุกภาค (Tongrot Onchan.1981) ซึ่งหมายความว่าครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินขนาดเล็กจะออกไปทำงานรับจ้างยังนอกไร่ นาของตัวเองมากเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ เคน (M. Cain) ที่พบว่าบุตรชายของครัวเรือนชาวนาที่มีที่ดินมากในบังคลาเทศจะอยู่ทำงานเพาะปลูกของตัวเองมากกว่าและออกไปเป็นแรงงานรับจ้างน้อยกว่าบุตรชายของครัวเรือนที่มีที่ดินขนาดเล็ก (Cain.1977) ซึ่งทั้งหมดนี้ตรงกับที่ เบดฟอร์ด (R. D. Bedford) ได้ให้เหตุผลในการเคลื่อนย้ายแรงงานของชาวนาออกจากครัวเรือน เพื่อไปทำงานรับจ้างว่าจะเกิดกับครัวเรือนชาวนาที่มีที่ดินทำกินขนาดเล็กเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะครัวเรือนชาวนาดังกล่าวมักจะได้ผลผลิตไม่พอแก่ความต้องการของครอบครัว จึงจำเป็นต้องดิ้นรนหารายได้มาเพิ่มเติมในช่วงที่ว่าง ในขณะที่ครัวเรือนชาวนาที่มีที่ดินขนาดใหญ่สามารถผลิตได้เพียงพอกับความต้องการแม้กระทั่งจะเป็นฤดูว่างงานก็ตาม (Bedford.1981 : 27)

ขนาดของที่ดินทำกินยังสัมพันธ์กับความต้องการแรงงาน เช่น พบว่าขนาดของที่ดินทำกินมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับจำนวนเวลาที่ต้องใช้ในการผลิต (Yongyut Chalamwong.1982) กล่าวคือ ขนาดไร่ นาที่ใหญ่กว่าจะต้องมีแรงงานมากกว่า จึงมีเวลาน้อยที่จะออกไปทำงานยังนอกไร่ นา นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะแรงงานของแต่ละครัวเรือนอาจจะมีอิทธิพลกับที่ดินและความสัมพันธ์ในการเคลื่อนย้ายแรงงาน ครัวเรือนที่มีจำนวนที่ดินเท่ากัน มีระดับการปฏิบัติงานเกษตรกรรมเหมือนกัน ครัวเรือนที่มีแรงงานส่วนเกินมักจะมีสมาชิกออกไปทำงานรับจ้างภายนอกไร่ นามากกว่า (Napaporn Havanon.1988 : 33) ประสิทธิภาพการผลิตในไร่ นาของแต่ละครัวเรือนก็มีความสัมพันธ์กับการเคลื่อนย้ายแรงงานชาวนาออกจากครัวเรือน เช่น นภาพรน์ หะวานนท์ ชี้ให้เห็นว่าขีดจำกัดการผลิตที่เป็นผลมาจากจำนวนที่ดินมีจำกัด อาจจะถูกทำให้เบาบางลงถ้าครัวเรือนชาวนาสามารถทำไร่ นาแบบเข้มข้น (intensive cropping) และ/หรือการกระจายชนิดของผลผลิต (farm diversity) ซึ่งทำให้รายได้จากการทำงานเกษตรเพิ่มขึ้น แต่การทำเกษตรทั้ง

2 แบบนี้ล้วนต้องการเวลาการทำงานในไร่นามากขึ้น จึงมีความเป็นไปได้ไม่น้อยที่ครัวเรือนจะจัดสรรสมาชิกให้ไปทำงานยังนอกไร่นา (Napaporn Havanon.1988 : 31)

สำหรับงานนอกไร่นาที่ครัวเรือนยังเป็นหน่วยการผลิตอยู่นั้น จากการศึกษาของนภาพร หะวานนท์ พบว่าส่วนหนึ่งของชาวนาในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ จะทำการค้าขาย ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การให้เช่าสัตว์ โดยครัวเรือนที่มีที่ทำกินขนาดเล็กมีโอกาสน้อยมากที่จะประกอบอาชีพเหล่านี้ได้ ทั้งนี้เพราะขาดแคลนเงินทุน เนื่องจากครัวเรือนขนาดเล็กโดยทั่วไปจะได้ผลผลิตจากไร่นาดำและโอกาสที่จะได้ค่าจ้างจากการทำงานนอกไร่นาจึงจำกัด ดังนั้นรายได้ของครัวเรือนขนาดเล็กจึงมักจะเพียงพอแค่การบริโภคเท่านั้น ไม่มีเหลือสำหรับการลงทุนสำหรับงานอื่น ๆ (Napaporn Havanon.1988 : 155)

นอกจากเงื่อนไขทางปัจจัยการผลิตที่มีอิทธิพลต่อภาวให้กลยุทท์ในภาวตอนสนองทางด้านอาชีพดังที่ยกตัวอย่างมาแล้ว ยังมีเงื่อนไขอื่น ๆ อีกหลายด้าน เช่น แฮอริน (A. N. Herrin) ได้ศึกษาชาวนาในแถบฟิลิปปินส์ตอนใต้ พบว่าชาวนาในพื้นที่ที่มีไฟฟ้าใช้จะลงทุนในเรื่องชุดปั้มน้ำ เครื่องมือ ระบบการเก็บกักน้ำ การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และยากำจัดวัชพืชมากกว่าในพื้นที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ (Herrin.1979 : 61-86) นภาพร หะวานนท์ ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยของการขนส่งก็เป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการตอบสนองในการปรับตัวเรื่องการผลิตทางการเกษตร ความสะดวกในลักษณะของความง่าย และต้นทุนในการขนส่ง จะทำให้ชาวนาง่ายที่จะเข้าถึงตลาดและติดต่อกับโลกภายนอก การที่จะเพิ่มผลผลิตหรือจะปลูกพืชมากกว่า 1 ชนิดชาวนาจะต้องซื้อปุ๋ย และปัจจัยนำเข้า(input) อื่น ๆ ถ้าปราศจากแหล่งที่จะบริการ(supply) และตลาดของขอบเขตทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ชาวนาจะไม่ได้ทั้งปัจจัย (mean) สิ่งส่งเสริม(incentive) ที่จะเพิ่มผลผลิต (Napaporn Havanon.1988 : 23)

ในเรื่องเกี่ยวกับการทำงานนอกไร่นาที่ครัวเรือนยังเป็นหน่วยการผลิตงานบางอย่างผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีทักษะพอสมควรดังนั้นบทบาทของหน่วยงานหรือของรัฐและเอกชนนั้นได้เข้ามามีบทบาทในการฝึกอาชีพให้กับสมาชิกของครัวเรือนชาวไร่

และฐานะที่ดีกว่าชาวนาไร่ที่ดินครอบครัวยื่นๆ นั้นก็เนื่องมาจากพวกเขามี และ/หรือ ไร่เงื่อนไชทางสังคมและเศรษฐกิจมากกว่า ซึ่งทำให้มีทางเลือกในการหารายได้ สำหรับครัวเรือนในลักษณะต่างๆ มีมากกว่า เป็นผลให้มีรายได้จากหลายทางเข้าสู่ ครอบครัว ซึ่งเป็นผลให้สภาพความเป็นอยู่และปัญหาเศรษฐกิจดีขึ้นเป็นลำดับ(อารยะ ภูสาคัส. 2531 : 141) เงื่อนไชทางสังคมที่สำคัญที่งานศึกษานี้กล่าวถึงก็คือ ระบบ อุปถัมภ์ และระบบเครือญาติ

จากงานศึกษาที่ยกตัวอย่างมาโดยสังเขปนี้ พอที่จะสร้างเป็นแนวคิดได้ว่าการที่ครัวเรือนชาวนาจะใช้กลยุทธ์ใดในการตอบสนองด้านอาชีพนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไชต่าง ๆ ที่ชาวนานั้นประสบอยู่ เงื่อนไชดังกล่าวนี้อาจสรุปได้เป็น 3 ด้านกว้างๆ คือ

1) เงื่อนไชทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ทรัพยากรที่มีอยู่ของครัวเรือนชาวนา แต่ละครัวเรือน เช่น แรงงาน ขนาดของที่ดินทำกิน ทรัพย์สินอื่น ๆ

2) เงื่อนไชทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ของ คนที่มีอิทธิพลต่อการตอบสนองทางอาชีพของครัวเรือนชาวนา เช่น ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์อื่น เช่น ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์กับ พ่อค้า ฯลฯ การฝึกอบรมด้านอาชีพของหน่วยราชการและเอกชน

3) เงื่อนไชอื่น ๆ ได้แก่ลักษณะทางกายภาพของชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทาน ฯลฯ

กล่าวโดยสรุปแล้วในงานศึกษานี้จะพิจารณาว่าหลังจากสูญเสียที่ดิน แล้ว ครัวเรือนชาวนาจะใช้กลยุทธ์อะไรเป็นทางออกเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ระหว่างการทำงานในไร่นาต่อไป หรือทำงานนอกไร่นาหรือทั้ง 2 อย่างรวมกัน นั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไชทางเศรษฐกิจ ทางสังคม และเงื่อนไชอื่นๆ ที่ครัวเรือนชาวนานั้นๆ มีประสบการณ์อยู่

กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนาเป็นปรากฏการณ์ ที่สำคัญ เพราะเป็นจุดรวมของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชาวนาที่เป็นคนส่วนใหญ่ของ

ประเทศโดยเฉพาะปัญหาความยากจน งานวิจัยฉบับนี้จึงสนใจที่จะศึกษากระบวนการสูญเสียที่ดิน และกระบวนการตอบสนองด้านอาชีพ เพื่อจะชี้ให้เห็นว่ากระบวนการต่างๆ เหล่านี้ดำเนินการและพัฒนาการมาอย่างไรโดยมีความคิดพื้นฐานว่าการสูญเสียที่ดินเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตที่ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบโดยมีรัฐแสดงบทบาทในการสนับสนุนการเอารัดเอาเปรียบดังกล่าวและมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่สนับสนุนให้ชาวนาต้องสูญเสียที่ดินมากขึ้น

ในด้านการผลิต การสูญเสียที่ดินเกิดขึ้นเมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแทรกซึมเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ชาวนาต้องผลิตเพื่อขาย ก่อให้เกิดการพัฒนาหลังการผลิตของชาวนาขึ้นในระดับหนึ่งซึ่งอยู่ในขอบเขตจำกัดเพราะต้องขึ้นต่อทุนและตลาด และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ทำให้ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบในรูปต่างๆ กล่าวคือระบบทุนนิยมแทรกซึมเข้าสู่หมู่บ้านโดยผ่านด้านการค้าขายเป็นหลัก มิใช่เข้าไปในส่วนของการผลิต ทำให้ชนบทมีวิธีการผลิตมากกว่า 1 แบบ ผสมกันอยู่ชาวนาต้องสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ได้เปรียบที่หลากหลายจึงถูกเบียดบังส่วนเกินในหลายลักษณะ ได้แก่ ภาษี ค่าเช่า ดอกเบี้ย ค่าไถ ค่ารถคว่ำจ้าง เป็นเหตุให้ชาวนาต้องอยู่ในวงจรของหนี้สิน และต้องสูญเสียที่ดินไปในที่สุด

ในด้านบทบาทของรัฐ รัฐได้แทรกแซงหมู่บ้านเพื่อสนับสนุนการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและสืบทอดลักษณะทางสังคมของความสัมพันธ์ทางการผลิต เริ่มด้วยรัฐเป็นผู้เบียดบังส่วนเกินของชาวนาในรูปของภาษีเพื่อนำไปสนับสนุนการพัฒนา ระบบทุนนิยม ดำเนินโครงการต่างๆ ที่มุ่งให้ชาวนาถูกผนวกเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงสินค้าขั้นขั้นเรื่อยๆ อันทำให้ชาวนาต้องเข้าสู่การเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมมากขึ้น ทำให้เกิดการแยกความแตกต่างทางชนชั้นในหมู่บ้านมากยิ่งขึ้น พร้อม ๆ กันนี้รัฐก็พยายามระงับการเคลื่อนไหวของชาวนาที่เกิดจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ ทั้งโดยการใช้กำลังปราบปรามและการครอบงำทางความคิด ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการเบียดบังผลผลิตส่วนเกินดำเนินไปด้วยความราบรื่น

ในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการแทรกซึมของระบบทุนนิยม และการแทรกแซงของรัฐเข้าไปในหมู่บ้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

สังคมวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาระบบทุนนิยม กล่าวคือทำให้ชาวนาต้องใช้จ่ายเงินมากขึ้น หรือถูกเอารัดเอาเปรียบมากขึ้น และมีส่วนทำให้ต้องขายที่ดินไปในที่สุด การเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมดังกล่าวได้แก่ ประการแรกเกิดค่านิยมความทันสมัย ทำให้ชาวนาต้องใช้จ่ายเงินซื้อวัตถุสมัยใหม่มาบริโภค ทั้งที่ไม่จำเป็นต้องการผลิตและการดำรงชีวิต ประการที่สองการเพิ่มขึ้นของประชากรและวัฒนธรรมการสืบทอดมรดกทำให้ที่ดินของชาวนาถูกขอย่อยลงเป็นลำดับ ประการที่สาม การลงทุนทางการศึกษาสำหรับบุตรธิดาทำให้ชาวนาบางส่วนต้องขายที่ดินของตน ประการที่สี่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในขณะที่รูปแบบยังคงอยู่ทำให้ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างลึกซึ้งมากขึ้น

เมื่อชาวนาต้องสูญเสียที่ดินไป จำเป็นต้องมีการตอบสนองด้านอาชีพเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว โดยชาวนาจะใช้กลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพ 2 ประการ คือประการแรกทำงานในไร่นาต่อไป แต่พยายามเปลี่ยนแปลงกรรมวิธีการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิตให้ได้มากขึ้น ประการที่สอง ทำงานนอกไร่นาอันรวมถึงการรับจ้างในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร การค้าขาย การประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือนและอื่น ๆ การที่ชาวนาจะใช้กลยุทธ์ใดในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพนั้นเป็นไปตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และเงื่อนไขอื่นๆ ที่ครัวเรือนนั้น ๆ มีอยู่

เพื่อให้ได้คำตอบที่ครอบคลุมปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาได้ครบถ้วน ผู้วิจัยได้ศึกษากระบวนการการผลิตเป็นแกนกลาง โดยได้เชื่อมโยงการแทรกแซงของรัฐ และปัจจัยเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเข้าสู่กระบวนการผลิตดังกล่าว เพื่อให้เห็นกระบวนการทั้งหมดของการสูญเสียที่ดินและการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพด้านอาชีพ โดยแบ่งขั้นตอนการศึกษาไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง ศึกษาสภาพข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ขั้นตอนที่สอง ศึกษาการเปลี่ยนแปลงพลังการผลิต

ขั้นตอนที่สาม ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของการผลิต

ขั้นตอนที่สี่ ศึกษาการสูญเสียที่ดิน

ขั้นตอนที่ห้า ศึกษาการตอบสนองด้านอาชีพ

ขั้นตอนที่หก สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาสภาพข้อมูลพื้นฐานของชุมชนนั้นก็เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับ
บริบทต่างๆของหมู่บ้านเพื่อที่จะเข้าใจประเด็นปัญหาที่ศึกษาได้ดียิ่งขึ้น โดยศึกษา
เรื่องต่างๆ ต่อไปนี้

1. ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

2. ลักษณะทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศน์

3. การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในภาพกว้าง เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับ
การที่หมู่บ้านถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่ใหญ่กว่าโดยศึกษาเกี่ยวกับ

3.1 การเปลี่ยนแปลงการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิต

เพื่อขาย

3.2 การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากนโยบายและโครงการพัฒนาของ
รัฐเช่น การเก็บภาษี การปฏิรูปสถาบันการปกครอง การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน
การพัฒนาการเกษตร การจัดการศึกษา การบริการสาธารณสุข การจัดตั้งชาวบ้าน
ในลักษณะกลุ่มพัฒนาและกลุ่มทางการเมือง

3.3 ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมบางประการที่เปลี่ยนแปลงไปและมีผล
ต่อการสูญเสียที่ดินของชาวนาเช่นการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาความสัมพันธ์แบบเครือญาติ
และระบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ การเพิ่มขึ้นของประชากรกับการเสื่อมถอย การเปลี่ยนแปลง
ค่านิยมไปสู่ค่านิยมแบบความทันสมัย การลงทุนทางการศึกษาเพื่อเลื่อนชั้นทาง
สังคม

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงพลังการผลิต เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการ
พัฒนาพลังการผลิตของชาวนาในหมู่บ้าน เช่นการพัฒนาเขตชลประทาน การใช้
เครื่องจักรกล การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ยาฆ่าแมลง การใช้พันธุ์พืชใหม่ๆ การปรับปรุง
กระบวนการทำงาน โดยพิจารณาว่าทำไมชาวนาต้องพัฒนาพลังการผลิต ชาวนา
ได้รับแบบอย่างหรือความรู้มาจากใครหรือแหล่งใด กระบวนการพัฒนาพลังการผลิต
เป็นเช่นไร มีปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้างในการพัฒนาพลังการผลิต ทั้งนี้โดย

ศึกษาเชื่อมโยงกับบทบาทของรัฐและปัจจัย เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม โดยใน
ด้านบทบาทของรัฐนั้นได้พิจารณาบทบาทของรัฐที่เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาหลังการ
ผลิตโดยผ่านนโยบายและโครงการต่าง ๆ เช่น การสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ
การสนับสนุนเงินทุนสำหรับการพัฒนาหลังการผลิต การเผยแพร่ความรู้ เทคนิควิธี
และพันธุ์พืชใหม่ๆ การใช้นโยบาย (discourse) เพื่อชักจูงให้ชาวนาได้พัฒนาหลัง
การผลิตตามที่รัฐเห็นสมควร ส่วนในด้านปัจจัยและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม ได้
พิจารณาเครือข่ายความสัมพันธ์แบบเครือญาติและผู้อุปถัมภ์-ผู้ได้อุปถัมภ์ที่มีส่วน
สนับสนุนหรือกีดขวางการพัฒนาหลังการผลิต

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต เพื่อทำความเข้าใจ
เกี่ยวกับพัฒนาการของการควบคุมที่ดิน การควบคุมแรงงาน การควบคุมเงินทุนและ
ความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยน โดยด้านการควบคุมที่ดินพิจารณาว่าที่ดินที่ชาวนาใช้
ทำการเพาะปลูกนั้นเป็นที่ดินของตัวเองหรือที่ดินเช่า ถ้าเป็นที่ดินของตัวเองได้ที่ดิน
นั้นมาอย่างไร เป็นเจ้าของที่ดินถูกต้องตามกฎหมาย (de jure) หรือเป็นเจ้าของที่
ดินตามพฤตินัย (de facto) ถ้าเป็นที่ดินเช่าผู้เช่ามีความสัมพันธ์กับผู้ให้เช่าอย่างไร
เสียค่าเช่าด้วยอะไรและจำนวนเท่าไร ความขัดแย้งที่เกิดจากการควบคุมที่ดินเป็น
อย่างไร ในด้านการควบคุมแรงงานพิจารณาลักษณะการใช้แรงงานในการทำนาของ
ชาวนา คือใช้แรงงานในครอบครัวหรือแรงงานแลกเปลี่ยนหรือแรงงานรับจ้าง หรือ
หลายลักษณะรวมกัน โดยกระบวนการใช้แรงงานเหล่านี้เป็นอย่างไร เช่น ถ้าใช้
แรงงานแลกเปลี่ยนจะใช้ในงานอะไร มีข้อตกลงแลกเปลี่ยนกันเช่นไร ถ้าใช้แรง
งานรับจ้างจะใช้ในงานอะไร แรงงานรับจ้างมาจากไหน จ้างด้วยอะไร ติดต่ोज้าง
กันอย่างไร เป็นต้น นอกจากนี้ยังพิจารณาว่าความขัดแย้งในการควบคุมแรงงานเป็น
เช่นไร ในด้านการควบคุมเงินทุนมุ่งศึกษาว่าเงินที่ชาวนาใช้ลงทุนในการผลิต เช่น
ซื้ออุปกรณ์ต่างๆ จ่ายค่าเช่า จ่ายค่าแรงงาน ฯลฯ และเงินสำหรับซื้อสิ่งของบริโภค
ในครัวเรือนนั้น ชาวนาได้มาจากที่ไหน เป็นเงินที่สะสมไว้เองหรือเป็นเงินกู้ ถ้า
เป็นเงินกู้ก็มาจากใคร ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กู้กับผู้ให้กู้เป็นอย่างไร เงื่อนไขใน
การกู้ยืมอะไรบ้าง คิดดอกเบี้ยอย่างไร ความขัดแย้งในการควบคุมเงินทุนเป็น

อย่างไร สำหรับความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนนั้นจะพิจารณาว่าข้าวที่ชาวนาผลิตได้ ใช้เพื่อการบริโภคและขายในสัดส่วนเท่าไร ในการขายนั้นชาวนามีกระบวนการขาย ผลผลิตอย่างไร เช่น ขายตอนไหน มีทางเลือกเป็นอย่างอื่นหรือไม่ ขายให้ใคร ติดต่อกันอย่างไร ราคาเท่าไร ทำไมได้ราคาเท่านั้น ถ้าเทียบกับต้นทุนการผลิตได้ กี่ไร่หรือขาดทุนมากน้อยเพียงใด เงินที่ได้จากการขายข้าวนำไปใช้ทำอะไรบ้าง ในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตได้พิจารณาเชื่อมโยงกับ บทบาทของรัฐ และปัจจัย เงื่อนไข ทางสังคมวัฒนธรรม โดยในด้านบทบาทของรัฐ นั้นพิจารณาบทบาทของรัฐในการส่งเสริมการผลิตเพื่อตอบสนองตลาดทุนนิยมมากยิ่งขึ้น และบทบาทในการพัฒนาความสัมพันธ์ของการผลิตให้ดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปได้ โดยพิจารณาจากนโยบายและโครงการพัฒนา และการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐในหมู่บ้าน เช่นโครงการของกรมพัฒนาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โครงการของธนาคารเกษตรและสหกรณ์ โครงการของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย นโยบายแทรกแซงราคาข้าวของรัฐบาล ฯลฯ รวมทั้งการพิจารณาถึง นัยทววม (discourse) ที่ทางราชการใช้เพื่อสนับสนุนบทบาทของรัฐดังกล่าว ในด้าน ปัจจัยและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมพิจารณาระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติและ ผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ที่เข้าไปมีส่วนในการควบคุมที่ดิน แรงงาน และทุนและพิจารณา ค่านิยมแบบความทันสมัยที่มีส่วนต่อแบบแผนการบริโภคสินค้าอุตสาหกรรม

การศึกษาการสูญเสียที่ดินเพื่อทำความเข้าใจว่าชาวนาที่สูญเสียที่ดินไปนั้นมี กระบวนการสูญเสียที่ดินอย่างไร เพื่อชี้ให้เห็นว่าตั้งแต่เริ่มตั้งครัวเรือนมาชาวนาทำ การผลิตอย่างไร พัฒนาลงการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตมาอย่างไร การสูญเสียที่ดินเกิดในช่วงไหนบ้างเพราะเหตุใด โดยเน้นถึงการถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกิน ในรูปต่างๆ รวมทั้งปัจจัยและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่เข้ามาเสริมให้การ สูญเสียที่ดินเกิดเร็วขึ้น เช่น การลงทุนทางการศึกษาของบุตรหลาน เป็นต้น

การศึกษาการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพเพื่อทำความเข้าใจว่า เมื่อครัวเรือนชาวนาต้องสูญเสียที่ดินไปไม่ว่าจะสูญเสียไปทั้งหมดหรือสูญเสียบางส่วน ครัวเรือนชาวนานั้นๆ ตอบสนองด้านอาชีพอย่างไร ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ

ใช้กลยุทธ์อะไรในการตอบสนองด้านอาชีพ ระหว่างการทำงานในไร่ นา และการ
ทำงานนอกไร่ นา หรือทั้ง 2 อย่างรวมกัน ถ้าทำงานในไร่ นา ทำอะไร อย่างไร
ช่วงไหน มีวิธีการเพิ่มผลผลิตอย่างไรหรือไม่ ปัญหาความสัมพันธ์ของการผลิตเป็น
อย่างไร แกะไขบ้างหรือไม่ อย่างไร รายได้ที่ได้จากการทำไร่ นาพอเป็นค่าใช้จ่าย
ในครอบครัวได้หรือไม่อย่างไร ถ้าทำงานนอกไร่ นา ทำอย่างไร ที่ไหน เมื่อไร
และอย่างไร ลักษณะของงานเป็นอย่างไร มีรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิต
อย่างไร รายได้ที่ได้สามารถช่วยเหลือครอบครัวมากน้อยเพียงใด มีเงื่อนไขทาง
เศรษฐกิจ ทางสังคมวัฒนธรรม และเงื่อนไขอื่น ๆ อะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับการเลือก
ใช้กลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพของครัวเรือนชาวนาและครัวเรือนชาวนา
ดังกล่าวใช้เงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้อย่างไร

การสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ได้สรุปผลการศึกษาที่ได้
อภิปรายผลที่ได้ และเสนอแนะประเด็นสำหรับผู้สนใจจะทำการศึกษาต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษากระบวนการสูญเสียที่ดิน และกระบวนการตอบสนองด้านอาชีพอันเนื่องมาจากการสูญเสียที่ดิน ซึ่งการจะศึกษาประเด็นปัญหาดังกล่าวได้ลึกซึ้งนั้น จำเป็นต้องศึกษาในระดับหมู่บ้าน เพราะหมู่บ้านย่อมอยู่ในบริบทที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ลักษณะวัฒนธรรมของชุมชน ลักษณะของความเข้มแข็งในการแทรกซึมของระบบทุนนิยม และการแทรกแซงของรัฐ

พื้นที่ศึกษา

ผู้วิจัยเลือกบ้านน้ำว่า กิ่งอำเภอดอนพุด จังหวัดสระบุรี เป็นพื้นที่ศึกษาภาคสนาม บ้านน้ำว่าประกอบด้วยหมู่บ้านที่ทางราชการกำหนด 3 หมู่บ้าน โดยทั้ง 3 หมู่บ้านมีประชากรรวมกัน 197 คน ครัวเรือน ประชาชนเกือบทั้งหมดประกอบอาชีพทำนา พื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำซึ่งคล้ายกับพื้นที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่ในภาคกลาง การเลือกบ้านน้ำว่าเป็นพื้นที่ศึกษาจึงเป็นประโยชน์ที่จะศึกษาเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่น ๆ ต่อไป

วิธีการศึกษา

การได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการนั้นผู้วิจัยได้ใช้วิธีสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกต เป็นวิธีการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้เข้าไปพำนักอยู่กับญาติในหมู่บ้านซึ่งประกอบอาชีพทำนาและเป็นที่รู้จักดีของชาวนาในหมู่บ้าน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังอาศัยญาติคนหนึ่งเป็นผู้ช่วยวิจัย โดยผู้ช่วยวิจัยจะนำผู้วิจัยไปพบปะพูดคุยกับชาวนารวมทั้งการเข้าไปสังเกตการณ์ในกิจกรรมต่างของชาวนาด้วย ทำให้สามารถรวบรวมข้อมูลได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้ง เพราะผู้ช่วยวิจัยเป็นคนในหมู่บ้าน ซึ่งนอกจากจะทำนามาโดยตลอดแล้วยังรู้เรื่องความเป็นไปในหมู่บ้านเป็น

อย่างดีและรู้จักคุ้นเคยกันดีกับชาวบ้านทั่วไป ทำให้ผู้วิจัยสามารถทำความรู้จักและคุ้นเคยกับชาวบ้านได้ในเวลาอันรวดเร็ว

ผู้วิจัยพำนักอยู่ในบ้านน้ำว้าเป็นเวลา 6 เดือนต่อเนื่องกัน ระหว่างเดือนสิงหาคม 2536 ถึง เดือนมกราคม 2537 โดยในช่วงแรกผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยได้ร่วมกันออกสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน โดยใช้เวลาดังสิ้น 15 วัน จากนั้นส่วนใหญ่จะออกไปสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้าน บางวันจะออกไปสังเกตการณ์ชาวบ้านในกิจกรรมบางอย่าง และหลังจากผู้วิจัยได้กลับออกมาจากหมู่บ้านแล้วได้ย้อนกลับไปหมู่บ้านอีก 4 ครั้ง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลบางส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์

1. การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน

ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลพื้นฐานของทุกครัวเรือนในบ้านน้ำว้า เพื่อให้ทราบถึงโครงสร้างอายุและเพศของสมาชิกในแต่ละครัวเรือน การศึกษา การประกอบอาชีพ การถือครองที่ดิน การสูญเสียที่ดิน รายได้ของครัวเรือน ทรัพย์สินของครัวเรือน รายจ่ายของครัวเรือนในรอบปี และหนี้สินของครัวเรือน

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นข้อมูลหลักสำหรับสำหรับงานวิจัยฉบับนี้ โดยได้สัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนที่สูญเสียที่ดิน

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากครัวเรือนที่มีประสบการณ์การสูญเสียที่ดินได้อย่างทั่วถึง และได้ข้อมูลการตอบสนองด้านอาชีพ อันเนื่องมาจากการสูญเสียที่ดินอย่างครบถ้วน งานวิจัยฉบับนี้ ได้จำแนกครัวเรือนชาวนาผู้สูญเสียที่ดินออกเป็น 4 กลุ่ม โดยใช้ลักษณะการตอบสนองด้านอาชีพมาพิจารณาประกอบด้วย ดังนี้

2.1.1 ครัวเรือนชาวนาไร้ที่ดิน

ครัวเรือนชาวนาไร้ที่ดิน ได้แก่ ครัวเรือนชาวนาที่เคยมีที่ดินทำกินแล้วสูญเสียที่ดินไปทั้งหมดปัจจุบันดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำงานนอกไร่นา ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์

หัวหน้าครัวเรือนชาวนาในกลุ่มนี้ 5 ครัวเรือน ครอบงำนครัวเรือนชาวนาที่สูญเสียที่ดินที่เข้า ลักษณะนี้ทั้งหมด

2.1.2 ครัวเรือนชาวนาเช่า

ครัวเรือนชาวนาเช่า ได้แก่ ครัวเรือนชาวนาที่เคยมีที่ดินทำกินแล้วสูญเสียที่ดินไปทั้งหมด แต่ปัจจุบันยังคงทำงานในไร่นาโดยเช่านาของผู้อื่น ทั้งนี้ครัวเรือนชาวดังกล่าว อาจจะมีอาชีพนอกไร่นาต่าง ๆ เป็นอาชีพเสริมหรือไม่ก็ได้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนาในกลุ่มนี้ 17 ครัวเรือน จากครัวเรือนชาวนาที่สูญเสียที่ดินที่เข้าลักษณะนี้ทั้งหมด 21 ครัวเรือน

2.1.3 ครัวเรือนชาวนาเช่าบางส่วน

ครัวเรือนชาวนาเช่าบางส่วน ได้แก่ ครัวเรือนที่เคยมีที่ดินทำกินแล้วสูญเสียที่ดินไปบางส่วน ปัจจุบันยังคงมีที่ดินของตัวเองเหลือบางส่วน และใช้ที่ดินนั้นทำนา แต่อาจไม่เพียงพอ ต้องเช่าที่ดินของผู้อื่นเพิ่มเติม ทั้งนี้ครัวเรือนชาวดังกล่าวอาจหารายได้เสริมจากงานนอกไร่นาต่าง ๆ หรือไม่ก็ได้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนาในกลุ่มนี้ 18 ครัวเรือน จากครัวเรือนชาวนาที่สูญเสียที่ดินที่เข้าลักษณะนี้ทั้งหมด 25 ครัวเรือน

2.1.4 ครัวเรือนชาวนาที่ทำนาบนที่ดินของตนเอง

ครัวเรือนชาวนาที่ทำนาบนที่ดินของตนเอง ได้แก่ ครัวเรือนชาวนาที่เคยมีที่ดินและสูญเสียที่ดินบางส่วนไป ปัจจุบันใช้ที่ดินที่ยังเหลืออยู่ทำนาต่อไป โดยมีได้เช่าที่ดินเพิ่มเติม แต่พยายามเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยที่ดินให้มากขึ้น ทั้งนี้ครัวเรือนชาวดังกล่าวอาจหารายได้เพิ่มจากการทำงานนอกไร่นาต่าง ๆ หรือไม่ก็ได้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนาในกลุ่มนี้ 3 ครัวเรือน จากครัวเรือนชาวนาที่สูญเสียที่ดินที่เข้าลักษณะนี้ทั้งหมด 4 ครัวเรือน

การได้มาซึ่งชาวนาทั้ง 4 กลุ่มนี้อาศัยข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน จากนั้นผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ครัวเรือนแรกของในแต่ละกลุ่มแล้วถามถึงครัวเรือนอื่น ๆ ในลักษณะของการใช้ Snowball Sampling ประกอบด้วย

ข้อมูลที่จะสัมภาษณ์ครัวเรือนชาวนากลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ข้อมูลต่อไปนี้

1. ประวัติชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การเกิดขึ้นของชุมชน

ประวัติการผลิตในชุมชน การถูกผนวกเข้าสู่ระบบการเมืองและเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่า พัฒนาการของพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตในชุมชน การเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐ การเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสูญเสียที่ดิน ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงอยู่ในอิทธิพลของสังคมที่กว้างกว่า อันจะช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการสูญเสียที่ดิน และกระบวนการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพของชาวนาได้ดีขึ้น

2. ประวัติการผลิตของครัวเรือนตนเอง ตั้งแต่ก่อตั้งครอบครัวจนถึงปัจจุบัน

ในประเด็นเกี่ยวกับการผลิต การแทรกแซงของรัฐ และปัจจัยเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม ที่ส่งผลต่อการสูญเสียที่ดิน และการตอบสนองด้านอาชีพ

ในด้านการผลิตได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับพัฒนาการของพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตของชาวนา เพื่อทำความเข้าใจว่าชาวนามีการเปลี่ยนแปลงพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตอย่างไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อชาวนาอย่างไร

ในด้านการแทรกแซงของรัฐได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับนโยบายและโครงการต่าง ๆ ของรัฐ ตลอดจนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ทางราชการที่เข้าไปมีผลต่อการพัฒนาพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตของชาวนา รวมทั้งบทบาทในการรักษาความสัมพันธ์ทางการผลิตให้คงอยู่ต่อไป ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจว่ารัฐมีนโยบายและดำเนินการพัฒนาชนบทอย่างไร การพัฒนาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อชาวนาอย่างไรบ้าง

ในด้านสังคมวัฒนธรรม ได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาพลังการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต และการสูญเสียที่ดิน เพื่อทำความเข้าใจว่าเงื่อนไขและปัจจัยทางวัฒนธรรมอะไรบ้างที่เข้ามามีผลต่อกระบวนการสูญเสียที่ดินของชาวนา และเข้ามามีผลอย่างไร

การสูญเสียที่ดินได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกินในรูปแบบ

ต่าง ๆ จากความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เป็นอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันรวมทั้งปัจจัย
เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่เข้ามามีส่วนในการสูญเสียที่ดินของชาวนา เพื่อทำ
ความเข้าใจว่าอะไรทำให้ชาวนาต้องขายที่ดิน มีขั้นตอนหรือกระบวนการอย่างไร

การตอบสนองด้านอาชีพได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับกลยุทธ์ที่ครัวเรือนชาวนาเลือก
ในการตอบสนองด้านอาชีพ กระบวนการของกลยุทธ์ดังกล่าว ผลของการใช้กลยุทธ์
เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ทางสังคมวัฒนธรรม และเงื่อนไขอื่น ๆ ของครัวเรือนที่
สัมพันธ์กับการเลือกใช้กลยุทธ์ดังกล่าว เพื่อทำความเข้าใจว่าชาวนาเมื่อสูญเสียที่ดิน
แล้วจะประกอบอาชีพอะไร มีกระบวนการเข้าสู่อาชีพได้อย่างไร อาศัยเงื่อนไข
อะไรบ้าง และอาชีพนั้น ๆ มีความมั่นคงหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

การสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนนี้ปรากฏว่าได้สัมภาษณ์เฉพาะผู้เป็นสามี 14
ครัวเรือน สัมภาษณ์เฉพาะผู้เป็นภรรยา 7 ครัวเรือน สัมภาษณ์สามีและภรรยา
พร้อมกัน 17 ครัวเรือน สัมภาษณ์ผู้ที่ไม่ได้แต่งงาน 2 ครัวเรือน และสัมภาษณ์สามี
หรือภรรยาแต่มีผู้อื่นร่วมให้สัมภาษณ์ด้วย เช่น ลูก เพื่อนบ้าน อีก 3 ครัวเรือน

2.2 สัมภาษณ์ผู้รู้ในหมู่บ้าน

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน 6 คน เพื่อทราบข้อมูลต่าง ๆ ของหมู่บ้านในอดีต สัมภาษณ์อดีตครูประจำบาล 1 คน อดีตกำนัน 1 คน กำนัน 1 คน อดีต
ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 3 คน เพื่อทราบข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง
ในหมู่บ้านทั้งด้านการผลิตของชาวนา การพัฒนาของรัฐ และสภาพทางสังคมวัฒนธรรม
สัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มพัฒนาต่าง ๆ ที่ทางราชการสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นได้แก่ หัวหน้ากลุ่ม
จักสาน กลุ่มงอบ กลุ่มเย็บถุงมือ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน เพื่อทราบเกี่ยว
กับความเป็นมาของกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม ความสำเร็จและความล้มเหลว
ของกลุ่ม สัมภาษณ์ตัวแทนของชาวนาบ้านน้ำว่าที่เข้าไปเป็นกรรมการขององค์กรที่
ที่ทางราชการตั้งขึ้นในระดับจังหวัด และระดับอำเภอ เพื่อประโยชน์ของชาวนา
ได้แก่ ผู้ที่เข้าไปเป็นกรรมการสหกรณ์การเกษตรดอนพุด 1 คน กรรมการสหกรณ์
การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. 1 คน เพื่อทราบเกี่ยวกับบริการต่าง ๆ
ที่องค์กรดังกล่าวเข้ามามีบทบาทต่อการผลิตของชาวนาและข้อผูกพันต่าง ๆ ที่ชาวนา

มีต่อองค์กรทั้งสอง

2.3 สัมภาษณ์ข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับชาวนา

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ข้าราชการที่มีส่วนต่อการผลิตและการประกอบอาชีพของชาวนา โดยได้สัมภาษณ์เกษตรอำเภอดอนพุด 1 คน พัฒนาการตำบล 1 คน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยน้ำว่า 2 คน เพื่อทราบเกี่ยวกับลักษณะงานที่หน่วยงานและข้าราชการดังกล่าวเกี่ยวข้องกับชาวนา และปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ ที่มีในการปฏิบัติงาน

ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้บันทึกเทปไว้ทั้งหมด และได้ถอดเทปออกมาเป็นคำพูดคำต่อคำ โดยได้พิมพ์คำให้สัมภาษณ์ดังกล่าวอยู่ในรูปแบบที่จะใช้กับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ "The Ethnograph" คือพิมพ์บรรทัดละ 28 คอลัมน์ หน้าละ 33 บรรทัด โดยเฉลี่ยแล้วผู้ให้สัมภาษณ์ 1 คนจะมีคำให้สัมภาษณ์ยาว 98 หน้า รวมแล้วจะเป็นคำให้สัมภาษณ์ทั้งหมดประมาณ 6147 หน้า

3. การสังเกต

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต 4 กรณี คือ กรณีแรกสังเกตการร่วมกิจกรรมของชาวบ้านที่ร้านค้าประจำหมู่บ้านในวันอาทิตย์ ซึ่งจะมีชาวบ้านออกมาดูรายการมวยในโทรทัศน์กันมากและพูดคุยปัญหาต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมในเหตุการณ์นี้หลายครั้งเพื่อสังเกตว่าชาวบ้านมีความสนิทสนมแน่นแฟ้นกันมากน้อยแค่ไหน เมื่อเกิดการถกเถียงกันเรื่องจะไปยุติกันอย่างไร ชาวบ้านมีความสนใจที่จะพูดคุยกันในเรื่องอะไรบ้าง พูดคุยกันในบ้านใครไหน เป็นต้น

กรณีที่สองผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์ในงานทางประเพณีของชาวบ้านและงานบุญของชุมชน โดยเข้าไปร่วมงานศพ 2 ครั้ง ร่วมงานทอดกฐินที่วัดน้ำว่า 1 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อสังเกตถึงความสนิทสนมของคนในหมู่บ้าน และของคนบางกลุ่มในหมู่บ้าน การลงทุนในงานประเพณี การช่วยงานของชาวบ้าน กิจกรรมของชาวบ้านในงานดังกล่าว การจัดระดับความเคารพเพื่อถือของคนที่อยู่ในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัด บทบาทของผู้นำในท้องถิ่นที่มีต่อการควบคุมพฤติกรรมคนใน

หมู่บ้าน เป็นต้น

กรณีที่สามผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการณ์การประชุมชาวบ้านในโครงการแก้ไข ปัญหาความยากจน ของกรมพัฒนาชุมชน โดยมีพัฒนากรตำบลเป็นผู้เรียกชาวบ้าน ผู้ที่อยู่ในโครงการ 20 คนเข้าประชุม มีกำนัน สารวัตรกำนัน และอาสาพัฒนาชุมชน (อ.ช.) เข้าร่วมประชุมด้วย ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมอยู่กับชาวบ้านเพื่อสังเกตการณ์เกี่ยวกับความกระตือรือร้นของข้าราชการที่จะช่วยเหลือชาวบ้าน การติดต่อระหว่าง ข้าราชการกับชาวบ้าน ทำทีของข้าราชการที่มีต่อชาวบ้าน ความสนใจของชาวบ้าน ที่มีต่อโครงการช่วยเหลือของทางราชการ บทบาทของผู้นำท้องถิ่นที่มีต่อโครงการช่วยเหลือของรัฐ เป็นต้น

กรณีที่สี่ผู้วิจัยได้ไปสังเกตกิจกรรมการเกี่ยวข้าวของชาวนาบ้านน้ำว่า และ แรงงานรับจ้างเกี่ยวข้าว โดยได้เข้าไปตีสนิทกับแรงงานรับจ้างต่างถิ่นที่เข้ามา รับจ้างเกี่ยวข้าว เพื่อสังเกตว่าแรงงานเหล่านี้อยู่ในวัยใด มีความเข้มแข็งในการ เกี่ยวข้าวอย่างไร หยุดพักเวลาใด การติดต่อกับเจ้าของนาเป็นอย่างไร การ ปฏิบัติงานของหัวหน้าชุดแขกเกี่ยวข้าวกับเจ้าของนาเป็นอย่างไร ความพอใจหรือไม่ พพอใจในงานที่ปฏิบัติอยู่ และเมื่ออยู่ในช่วงพักผู้วิจัยได้พูดคุยกับแรงงานเหล่านี้เพื่อให้ ได้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าพวกเขามาจากไหน มีอาชีพอะไรบ้าง ก่อนหน้านี้ไปรับจ้างเกี่ยว ข้าวที่ไหนมาบ้าง เมื่อเสร็จที่บ้านน้ำว่าแล้วจะไปเกี่ยวที่ไหนต่อ ได้ค่าจ้างเกี่ยวข้าว ไร่อย่างไรและเท่าไร วันหนึ่งเกี่ยวได้เท่าไร จ่ายเงินให้หัวหน้าชุดอย่างไร เดินทาง มาบ้านน้ำว่าได้อย่างไร บทบาทของหัวหน้าชุดมีอะไรบ้าง เป็นต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตกิจกรรมนี้ 4 ครั้ง

ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตผู้วิจัยได้บันทึกเป็นข้อความไว้ และนำไปเป็นส่วน ประกอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล

1 ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์เชิงบรรยาย เช่น การ แยกแยะความถี่ การหาค่าเฉลี่ย

2 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกต ผู้วิจัยได้นำมา กำหนดหมวดหมู่ที่สอดคล้องกับปัญหาการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดรหัสในแต่ละหัวข้อ โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ "The Ethnograph" ช่วยจัดระบบข้อมูล ซึ่งโปรแกรมดังกล่าวจะช่วยให้ผู้วิจัยมีความสะดวกในส่วนที่เป็นเทคนิคการจัดข้อมูล โดยสามารถแบ่งข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ ตามสถานที่ เวลา เหตุการณ์ หรือ ตามคุณลักษณะของผู้ให้สัมภาษณ์ จัดข้อมูลที่มีความเชื่อมโยงหรือมีความสัมพันธ์กัน เข้าไว้ด้วยกัน ดึงข้อมูลที่จัดแบ่งไว้แล้วมาใช้ รวมทั้งการแก้ไขหมวดหมู่ของข้อมูลที่ จัดไว้แล้วโดยไม่ทำให้ผู้วิจัยยุ่งยากสับสน (นภาพร หะวานนท์, 2536)

3 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อตอบปัญหาการวิจัยที่ตั้งไว้ โดยในการวิเคราะห์ผู้วิจัยพยายามเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในระดับประเทศ ผู้วิจัยได้เสนอผลการศึกษาออกมาเป็นบทต่าง ๆ ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 ทฤษฎี เกษตร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 ประวัติหมู่บ้าน

วิเคราะห์ให้เห็นว่าบ้านน้ำว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร มีการ

เปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างไร หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงจากการ

พึ่งพิงตนเองไปสู่การพึ่งพิงภายนอกอย่างไร

บทที่ 5 การสูญเสียที่ดิน

วิเคราะห์ให้เห็นว่าชาวนามีการเปลี่ยนแปลงพลังการผลิตและ

ความสัมพันธ์ทางการผลิตอย่างไร รัฐได้เข้ามามีบทบาทในการ

เปลี่ยนแปลงนี้อย่างไร ปัจจัย เงื่อนไข ทางสังคมวัฒนธรรมได้

เข้ามามีส่วนในกระบวนการนี้อย่างไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ส่งผลต่อการสูญเสียที่ดินของชาวนาอย่างไร

บทที่ 6 การตอบสนองด้านอาชีพ

วิเคราะห์ให้เห็นว่าหลังจากชาวนาสูญเสียที่ดินแล้วชาวนาใช้กลยุทธ์อะไรในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพ และต้องอาศัยเงื่อนไขอะไรบ้าง กลยุทธ์ที่ชาวนาเลือกใช้มีความมั่นคงหรือไม่ เพียงใด

บทที่ 7 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปให้เห็นว่ากระบวนการสูญเสียที่ดิน และกระบวนการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพของชาวนาเป็นอย่างไร แนวทางการแก้ปัญหาชาวนาควรปฏิบัติเช่นไร ควรจะมีการค้นคว้าวิจัยในประเด็นปัญหาใดต่อไปอีกบ้าง

4 ในการนำเสนอข้อมูลการวิเคราะห์ผู้วิจัยได้กำหนดข้อสมมุติให้กับหมู่บ้านและชาวนาทุกคน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ผู้วิจัยบอกกับชาวนาทุกครั้งเมื่อขอสัมภาษณ์ เพื่อให้ชาวนายินดีเล่าเรื่องต่างๆให้ฟัง และเพื่อไม่ให้ข้อมูลที่วิเคราะห์ได้เกิดผลกระทบต่อชาวนาไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ก็ตาม

บทที่ 4

ประวัติหมู่บ้าน

4.1 อาณาเขต และสภาพภูมิศาสตร์

บ้านน้ำว้าเป็นกลุ่มบ้านที่ประกอบด้วยหมู่ที่ 5 ที่ 6 และที่ 7 ของต.บ้านหลวง อ.ดอยหล่อ จ.สระบุรี

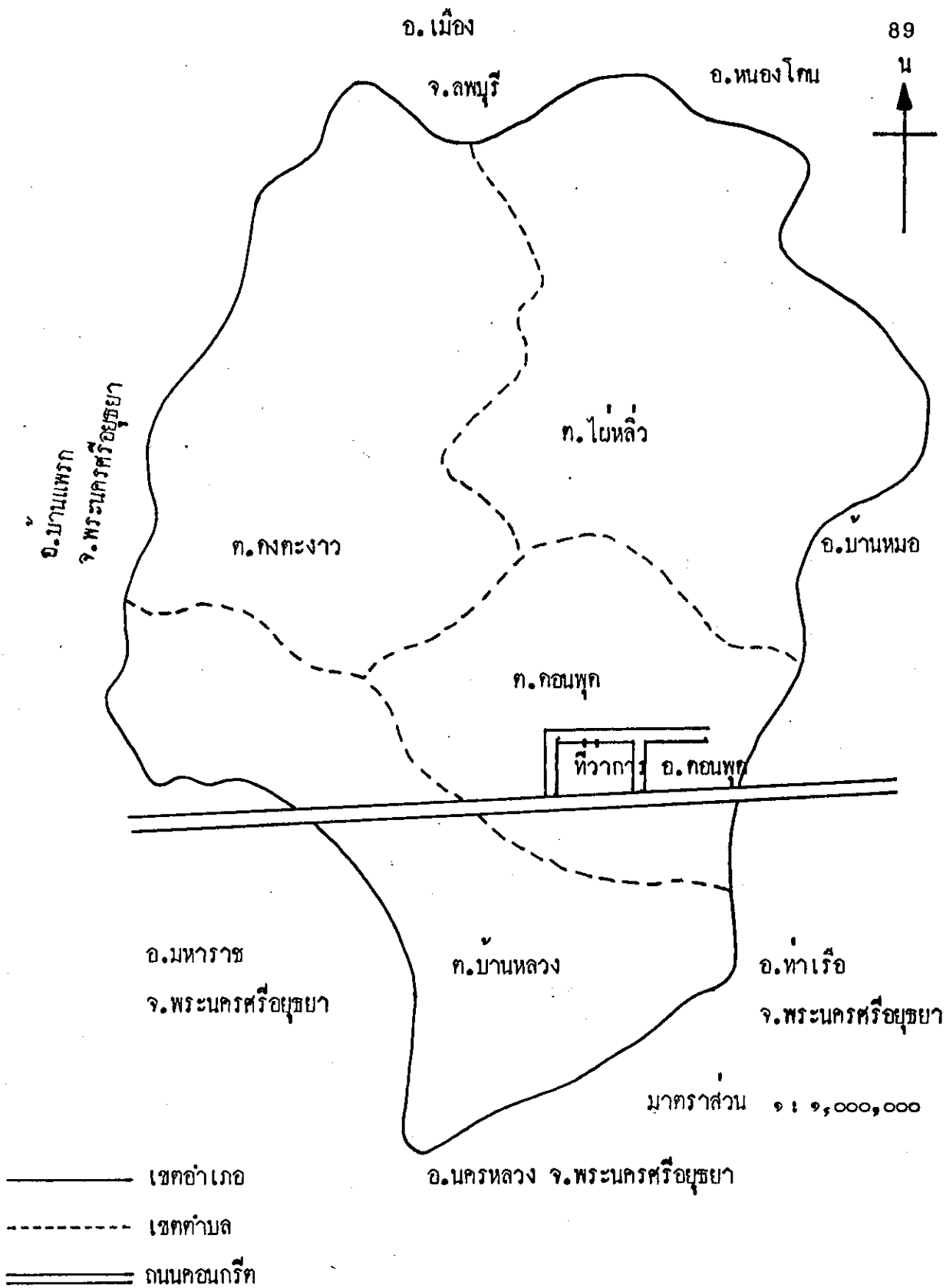
อำเภอหนองแคเป็นอำเภอรอบนอกของจังหวัดสระบุรีได้รับการยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเมื่อปีพ.ศ. 2514 และยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2536 อำเภอนี้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 ตำบล คือ ต.ดอยหล่อ ต.ดงตะกั่ว ต.ไผ่หล้าและต.บ้านหลวง แต่เดิมตำบลเหล่านี้ขึ้นอยู่กับ อ.หนองโดน จ.สระบุรี ต่อมาย้ายมาขึ้นกับอ.บ้านหมือ จังหวัดเดียวกัน และได้รับยกฐานะเป็น อ.ดอยหล่อ ซึ่งเป็นอำเภอขนาดเล็ก ปัจจุบันมีประชากร 6,668 คน

ปัจจุบันบ้านน้ำว้ามีครัวเรือนทั้งหมด 197 ครัวเรือน โดยเป็นครัวเรือนในหมู่ที่ 5 จำนวน 88 ครัวเรือน หมู่ที่ 6 จำนวน 32 ครัวเรือน และหมู่ที่ 7 จำนวน 77 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 847 คน แบ่งเป็นประชากรในหมู่ที่ 5 จำนวน 408 คน หมู่ที่ 6 จำนวน 124 คน และหมู่ที่ 7 จำนวน 315 คน ในจำนวนประชากรทั้งหมดนี้แยกเป็นชาย 409 คน หญิง 438 คน

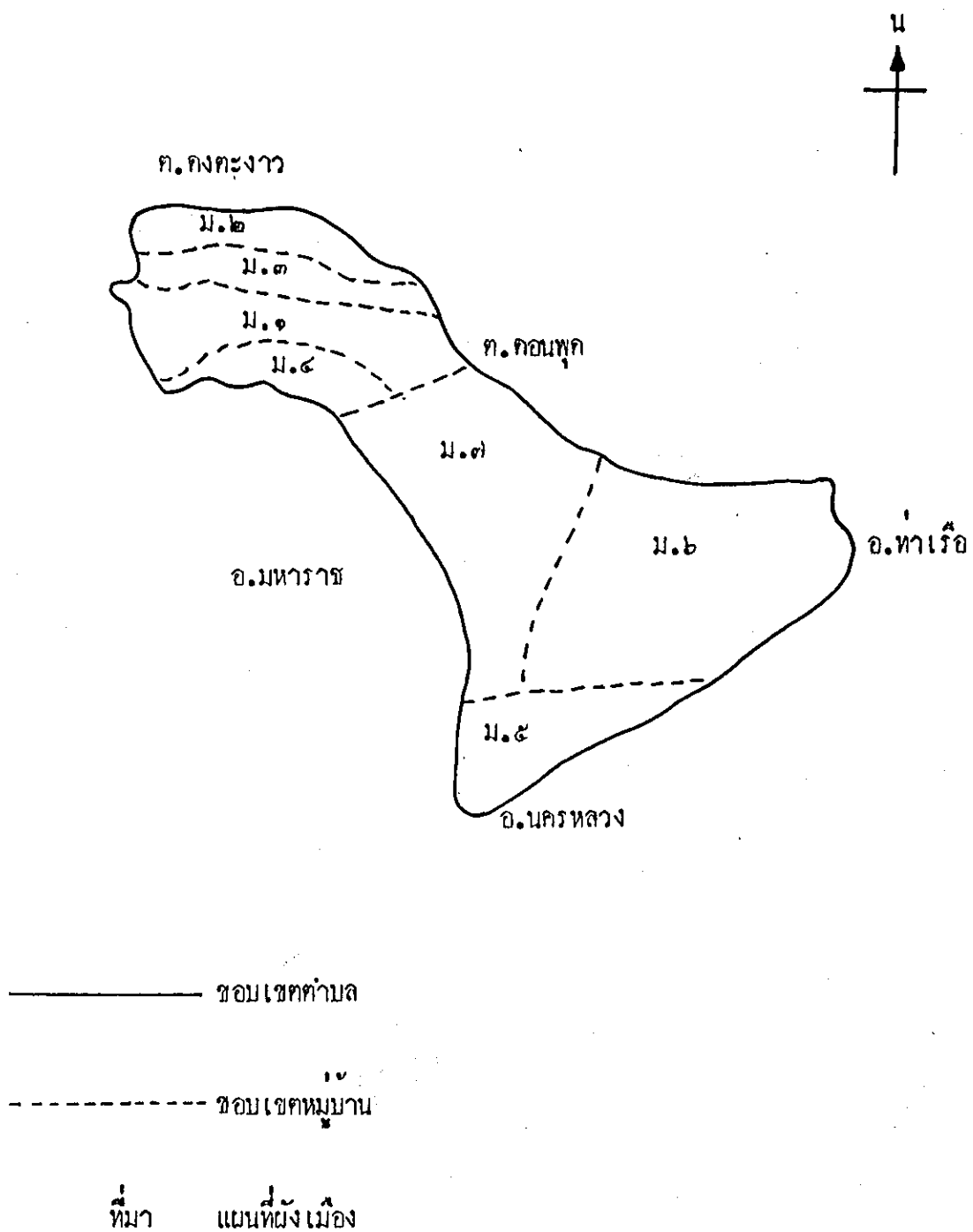
บ้านน้ำว้าเป็นหมู่บ้านชายแดนของอำเภอ ทำให้มีเขตติดต่อกับหลายอำเภอของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 4 ของต.บ้านหลวงและต.ดอยหล่อ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อ.มหาราช อ.นครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ต.ดอยหล่อ และอ.ท่าเรือ จ.พระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อ.มหาราช จ.พระนครศรีอยุธยา

การที่บ้านน้ำว้าเป็นหมู่บ้านชายแดนดังกล่าวทำให้พื้นที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่ในเขตของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในขณะที่ตัวหมู่บ้านอยู่ในเขต อ.ดอยหล่อ จ.สระบุรี ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่ต้องติดต่อกับทางราชการทั้ง 2 จังหวัดคือถ้ามีเรื่องทางด้าน

ภาพประกอบ 2 ขอบเขตอำเภอตอนพูด

ภาพประกอบ 3 ขอบเขตตำบลบ้านหลวง

ปกครองจะติดต่อกับ อ.ดอนพุด จ.สระบุรี แต่มาติดต่อเรื่องเกี่ยวกับที่ดิน เช่นการ
เสียภาษี การโอน การซื้อขาย ต้องไปติดต่อกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลักษณะที่
คาบเกี่ยวสองพื้นที่เช่นนี้ บางครั้งสร้างปัญหาให้ชาวบ้าน เช่น ชาวบ้านน้ำว่ามิเหตุ
วิวาทถึงขั้นฆ่ากันตายในบริเวณที่นาซึ่งพื้นที่ อ.ดอนพุด ไปเล็กน้อย เมื่อไปแจ้ง
ความที่ อ.ดอนพุด เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่รับแจ้งความ โดยให้ชาวบ้านไปแจ้งความกับ
เจ้าหน้าที่ในอำเภอหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับบ้านน้ำว่ามาก
และไม่สะดวกในการเดินทาง

พื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่ทำกินของบ้านน้ำว่าเป็นที่ลุ่มลึกหรือที่ชาวบ้านเรียก
ว่าที่ลุ่มท้องกะทะ ในแต่ละปีมีน้ำท่วมลึกเฉลี่ย 4 เมตร และในแต่ละปีจะมีน้ำท่วมถึง
หมู่บ้านและท้องนาอยู่ประมาณ 4-5 เดือน ลักษณะเช่นนี้ทำให้พื้นที่นาเกือบทั้งหมดของ
ชาวบ้านน้ำว่าเป็นนาลุ่ม หรือที่เรียกว่านาฟางลอย จะมีก้นแต่ในเขตที่ติดต่อกับ
อ.ดอนพุด พื้นที่จะค่อย ๆ สูงขึ้น จึงมีพื้นที่บางส่วนที่เป็นนาดอน แต่ก็ยังเป็นพื้นที่ทำกิน
ของชาวบ้านน้ำว่าน้อยมาก

ลักษณะเป็นที่ลุ่มท้องกะทะของบ้านน้ำว่าดังกล่าว เป็นปัจจัยที่กำหนดลักษณะ
การทำมาหากินของชาวบ้านน้ำว่า เช่น ลักษณะการทำนา ความเข้มข้นในการทำนา
รวมทั้งการประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากการทำนาด้วย และกำหนดความ
อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรบางอย่างที่ชาวบ้านน้ำว่าอาศัยเลี้ยงชีพที่สำคัญคือปลาที่มีอยู่
อย่างชุกชุม

บ้านน้ำว่ามีคลองน้ำว่าเป็นลำน้ำที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต การทำ
มาหากิน และเป็นเส้นทางคมนาคมมาตั้งแต่อดีต ลำคลองสายนี้มีความกว้างประมาณ
40 เมตรโดยเฉลี่ย เป็นลำคลองที่แยกมาจากแม่น้ำลพบุรีที่ อ.บ้านแพรก
จ.พระนครศรีอยุธยา และไหลไปบรรจบกับแม่น้ำป่าสักที่ อ.นครหลวง จ.พระนคร-
ศรีอยุธยา

ชาวบ้านน้ำว่าอาศัยน้ำจากคลองน้ำว่าซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติในการทำ
การเกษตรเป็นหลัก ส่วนน้ำจากโครงการชลประทานนั้นได้ใช้ประโยชน์น้อย เพราะ
บ้านน้ำว่ามีพื้นที่อยู่ในเขตชลประทานเพียงร้อยละ 40 และโครงการชลประทานที่มี

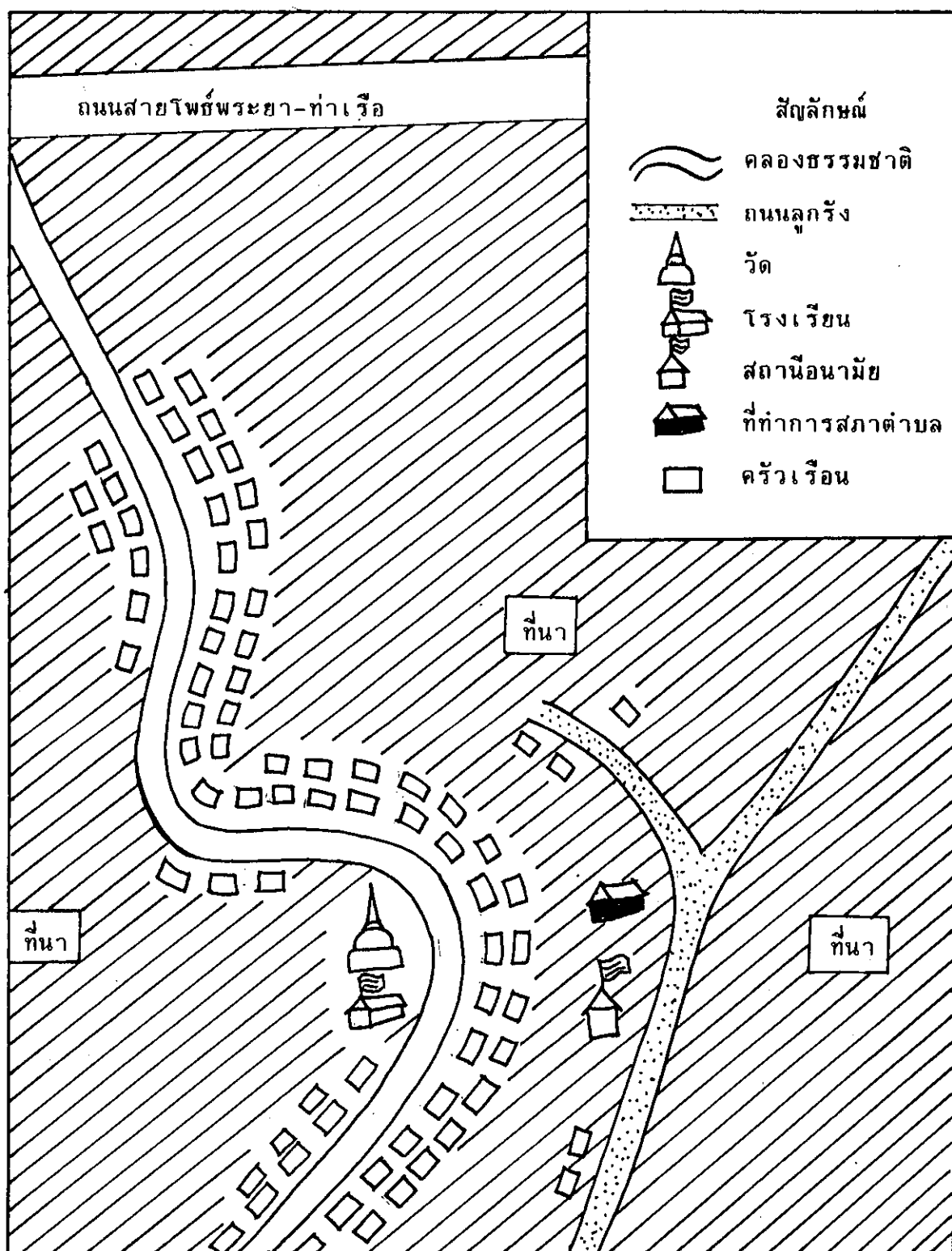
อยู่ก็ไม่บังเกิดผลในทางปฏิบัติ ดังจะเห็นได้ว่าคลองชลประทานที่จ่ายน้ำให้ทุ่งน้ำว่า และบริเวณใกล้เคียงไม่มีน้ำส่งมาพอที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเกษตรในหน้าแล้งได้ ส่วนหน้าน้ำชาวนาได้อาศัยน้ำจากคลองธรรมชาติอยู่แล้ว เป็นผลให้คลองไส้ไก่ที่ทางราชการขุดแยกย่อยไปตามท้องนาต่าง ๆ ไม่มีน้ำส่งไปตามโครงการด้วย ดังนั้นในปัจจุบันชาวนาจึงไถคลองไส้ไก่ที่ผ่านนาของตนทิ้งไปแล้ว เป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ บ้านน้ำว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงทำนาได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น

ประโยชน์ของโครงการชลประทานที่ชาวบ้านยอมรับว่ามีประโยชน์ก็คือ การสร้างประตูกักน้ำในคลองน้ำว่าที่บริเวณ ต.บ้านขล้อ อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ใต้บ้านน้ำว่าลงไปประมาณ 5 กิโลเมตร ประตูกักน้ำดังกล่าวสามารถช่วยกักน้ำให้ ชาวนาได้ในปีที่น้ำน้อยแต่วิธีการเช่นนี้ก็สร้างข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่อยู่เหนือประตูกักน้ำ และชาวบ้านที่อยู่ใต้ประตูกักน้ำอยู่เนื่องๆ เพราะการปิดประตูกักน้ำเพื่อกักน้ำให้ ชาวนาในบริเวณที่อยู่เหนือบริเวณประตู เป็นผลให้ทุ่งนาใต้ประตูกักน้ำมีน้ำไม่เพียงพอ

สำหรับแบบแผนการตั้งครัวเรือนของบ้านน้ำว่าตั้งแต่อดีตมาเห็นได้ชัดเจนว่ายึดเอาฝั่งคลองน้ำว่าเป็นหลัก โดยตั้งครัวเรือนเรียงไปตามฝั่งคลองและรวมเป็นกลุ่ม ๆ ตามลักษณะเครือญาติโดยหันหน้าบ้านไปทางลำคลอง แบบแผนการตั้งครัวเรือนเช่นนี้เป็นลักษณะที่พบโดยทั่วไปของหมู่บ้านในชนบทภาคกลางเขตรอบลุ่มแม่น้ำ เพราะน้ำจากแม่น้ำหรือลำคลองจะมีความสำคัญต่อชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอย่างมาก

ครัวเรือนในบ้านน้ำว่าส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกและเป็นเช่นนั้นมาแต่เดิม เพราะพื้นที่นาที่ทำกินส่วนใหญ่ของชาวบ้านน้ำว่าอยู่ทางฝั่งนี้ การตั้งครัวเรือนอยู่ฝั่งเดียวกับที่นาจะทำให้สะดวกกับการขนข้าวเข้าไปนวด เพราะไม่ต้องข้ามลำคลอง การสร้างบ้านอยู่คนละฝั่งกับที่นามักมีปัญหาาก ดังจะพบว่าชาวนาที่มีที่นาอยู่คนละฝั่งกับบ้านต้องขอยืมที่ดินคนอื่นที่อยู่ฝั่งเดียวกับที่นาทำลานนวดข้าว บางคนถึงกับขายนาเพื่อที่จะซื้อนาแปลงใหม่ที่อยู่ฝั่งเดียวกับบ้าน

แบบแผนของการตั้งครัวเรือนของบ้านน้ำว่ายังคงถือเอาแนวลำคลอง

ภาพประกอบ 5 บ้านน้ำว้า

เป็นหลักสืบทอดกันมาจนกระทั่งประมาณ 10 ปีที่ผ่านมาซึ่งมีถนนเข้าไปที่หมู่บ้านได้สะดวกมากขึ้น จึงมีบางครัวเรือนที่ย้ายบ้านจากริมน้ำออกมาปลูกใกล้ถนนหลังบ้านพร้อม ๆ กับการถมโคกสูงให้พื้นน้ำ

ประวัติการตั้งหมู่บ้าน

หมู่บ้านน้ำว้ามีอายุนับแต่การตั้งถิ่นฐานประมาณ 100 ปี โดยพิจารณาตั้งแต่การอพยพมาตั้งถิ่นฐานของคนรุ่นแรกซึ่งพบว่าคนรุ่นปัจจุบันที่มีอายุประมาณ 30 ปีขึ้นไปจะเป็นคนรุ่นที่ 4 และคนรุ่นที่ 2 ซึ่งเป็นลูกของคนรุ่นที่ 1 ยังคงมีอายุเหลืออยู่ในปัจจุบัน 3 คน ซึ่งเมื่อไล่อายุเทียบเคียงกันแล้วการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกที่บ้านน้ำว้าน่าจะเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 100 ปี

การที่บรรพบุรุษของชาวน้ำว้าได้อพยพมาตั้งถิ่นฐาน ณ บริเวณดังกล่าวเนื่องมาจากแรงกดดัน 2 ประการ คือ ประการแรกแรงกดดันที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ดังจะเห็นได้จากประชากรรุ่นแรกที่มาตั้งถิ่นฐานล้วนเป็นคนในชั้นลูกหลาน ไม่ใช้หัวหน้าครอบครัวแต่เดิม แต่เป็นสมาชิกของครัวเรือนที่เกิดขึ้นใหม่ เมื่อสมาชิกเหล่านี้แต่งงานมีครอบครัวของตัวเองก็ไม่มีที่ทำกินเพียงพอ ครั้นจะขยายที่ทำกินหรือหักร้างทางพงในบริเวณเดิมก็ทำไม่ได้อีกต่อไป หรือทำได้ก็ไม่พอเพียงจึงต้องขยับขยายไปหาที่ทำกินยังถิ่นอื่น การอพยพครอบครัวไปตั้งถิ่นฐานใหม่จึงเกิดขึ้น

ประการที่สองนับว่าเป็นแรงกดดันที่สำคัญสำหรับช่วงเวลาที่ยุโรปบุรุษของชาวน้ำว้ามาตั้งถิ่นฐานและ เป็นส่วนที่ทำให้การเพิ่มขึ้นของประชากรสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นมากขึ้น คือในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่การปลูกข้าวเพื่อขายขยายตัวอย่างมากโดยเฉพาะในเขตภาคกลาง วิธีการเพิ่มผลผลิตในหัวเวลานั้นทำโดยการขยายพื้นที่เพาะปลูกเท่านั้นเพราะพลังการผลิตของชาวนาไทยยังอยู่ในระดับที่ต่ำมาก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2527 : 53-73)

การขยายตัวของการปลูกข้าวเพื่อขายดังกล่าว ทำให้เกิดการอพยพอย่างกว้างขวางไปสู่ที่ว่างเปล่าเพื่อหักร้างทางพงหาที่ทำกิน และที่ดินที่ต้องการใหม่นี้ไม่ใช่ต้องการเพียงแต่พอทำกินเท่านั้น แต่เพื่อทำการเพาะปลูกสำหรับขายด้วย ประกอบกับ

พลังการผลิตต่ำ ดังนั้นการหักล้างทางพงเพื่อจับจองที่ดินในช่วงเวลานี้ จึงเป็นความต้องการที่ดินขนาดใหญ่ ดังที่คนรุ่นที่2 ของบ้านน้ำว่าเล่าถึงการจับจองที่ดินของบิดาของเขาว่าได้มาหักล้างทางพงที่บริเวณบ้านน้ำว่าและบริเวณใกล้เคียงกว่า300ไร่และคนในรุ่นแรกที่มาจับจองที่ดินโดยการหักล้างทางพงซึ่งมีอยู่ประมาณ5กลุ่มนั้นแต่ละกลุ่มจับจองที่ดินได้200-300ไร่ทั้งสิ้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความต้องการผลิตข้าวเพื่อขายทำให้บรรพบุรุษของชาวน้ำว่าต้องอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่เพื่อหาที่ทำกินขนาดใหญ่

ถ้าพิจารณาการตั้งหมู่บ้านน้ำว่าพอคะเนได้ว่าการอพยพไปหาที่ทำกินทางพงที่ทำกินในภาคกลางเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้วยังทำได้โดยไม่ยากนัก เพราะรกรากเดิมของคนกลุ่มแรกสุดที่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านน้ำว่านี้มาจากบ้านแม่ลา อ.นครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านน้ำว่าไปประมาณ 10 ก.ม. เท่านั้น หมายความว่าไม่ต้องอพยพไปไกลนัก ชาวบ้านก็สามารถหาที่ทำกินได้ แต่ก็เริ่มเห็นความยุ่งยากของการแสวงหาที่ว่างเปล่าแล้ว ดังจะเห็นได้ว่าบ้านน้ำว่านี้ตามลักษณะภูมิศาสตร์แล้วเป็นทำเลที่ไม่เหมาะแก่การตั้งหมู่บ้านเพราะเป็นที่ลุ่มท้องกะทะเมื่อถึงฤดูน้ำ ๆ จะท่วมลึกมาก บางปีท่วมสูงเกือบ 10 เมตรและน้ำจะท่วมอยู่ประมาณปีละ 4-5 เดือน แม้เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้วน้ำก็ท่วมหนักจนชาวบ้านต้องขึ้นไปอาศัยอยู่บนหลังคาบ้าน และถ้าจะเทียบกับหมู่บ้านเก่าที่มีมาแต่เดิมที่อยู่ห่างไปประมาณ 10 กิโลเมตร เช่นหมู่บ้านในเขต อ.นครหลวง อ.ท่าเรือ จ.พระนครศรีอยุธยา ก็จะได้เห็นว่าไม่ไกลกันนัก แต่ก็ไม่มีใครมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านน้ำว่า ทั้งนี้คงเพราะเป็นทำเลที่ไม่เหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนนั่นเอง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความยุ่งยากที่จะหาที่ว่างเปล่าคงจะเกิดขึ้นแล้ว จึงทำให้จำเป็นต้องมีการตั้งหมู่บ้านขึ้นที่บ้านน้ำว่าดังกล่าว

นอกจากนี้ยังพบว่าแท้จริงแล้วบริเวณที่ดินรอบ ๆ บ้านน้ำว่าไม่ใช่ที่รกร้างทั้งหมด แต่มีชาวนาจากแถบ อ.นครหลวง อ.ท่าเรือ จ.พระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นเขตที่อยู่ในพื้นที่ที่ดอนกว่า และมีการตั้งหมู่บ้านมาก่อนหน้านั้นนานแล้ว ได้มาจับจองที่ดินทำกินบริเวณบ้านน้ำว่าก่อนหน้านี้แล้ว ชาวบ้านน้ำว่าเรียกพวกนี้ว่า "พวกดอน" พวกดอนนี้จะทำนาดำในเขตของตัวซึ่งเป็นคนละห้วงเวลากับการทำนาทุ่งแถบบ้านน้ำว่า เมื่อถึงเวลาทำนาทุ่งก็จะพากันอพยพมาตั้งห้างอยู่ในที่นาที่ดินจับจองไว้ทำการ

ไถหว่าน เมื่อไถหว่านเสร็จแล้วก็อพยพกลับ ปลอยข้าวทิ้งไว้ให้โตตามธรรมชาติ แล้วจะกลับมาอีกครั้งเมื่อน้ำแห้งและข้าวสุก เพื่อเก็บเกี่ยว การที่ชาวนากลุ่มนี้ใช้การอพยพไปมาก็เพื่อจะหลบเลี่ยงความยากลำบากที่จะเกิดจากน้ำท่วมนั่นเอง

ผู้ที่มาตั้งครัวเรือนในระยะแรกมีอยู่ไม่เกิน 5 ครัวเรือน การมาลงหลักปักฐานของคนกลุ่มดังกล่าวได้เป็นตัวอย่างให้เห็นว่าที่บริเวณดังกล่าวนี้สามารถตั้งถิ่นฐานได้ จึงมีผู้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ครัวเรือนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติมจะมาจาก 4 กลุ่ม คือ

1. ญาติของคนกลุ่มแรก ๆ ที่อพยพตามมา แต่คนกลุ่มนี้มีไม่มาก เพราะการอพยพครั้งแรกนั้นผู้อพยพจะนำภรรยาและลูกมาด้วยกัน คนที่จะตามมาก็หลังก็เป็นพี่ ๆ น้อง ๆ ซึ่งคงจะไม่เดือดร้อนเรื่องที่ทำกินนักเพราะมีเงินคงจะอพยพมาพร้อมกันแล้ว และพบว่าผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนก็ไม่ค่อยได้ชวนญาติพี่น้องมา เพราะถ้าชวนมากก็ต้องแบ่งที่ดินที่ตนจับจองไว้ให้เป็นที่ทำกิน ทั้งนี้เพราะที่ดินบริเวณบ้านน้ำว่าที่เหลือจาก "พวกดอน" จับจองไว้ได้ถูกคนที่อพยพมารุ่นแรกจับจองไปหมดสิ้นแล้ว ดังจะเห็นว่านายหนุ่ยแก้วหน้าครัวเรือนแรกสุดที่จับจองที่ดินได้ประมาณ 300 ไร่ นั้น ในจำนวนนี้เป็นที่ป่าดอนเสียเกือบร้อยละ 70 ที่ดอนดังกล่าวเป็นที่ทำการเพาะปลูกเกือบไม่ได้ และไม่มีใครสนใจจับจองเพราะเป็นที่น้ำท่วมไม่ถึง และเป็นป่ารก รวมทั้งห่างจากบ้านน้ำว่าถึง 5-6 กิโลเมตร หรือนายจันทร์ผู้อพยพมารุ่นแรกอีกครัวเรือนหนึ่ง สนใจจับจองเฉพาะนาหลุมจึงจับจองที่นาได้ประมาณ 200 ไร่เท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าที่ดินบริเวณบ้านน้ำว่านั้นถูกจับจองหมดไปตั้งแต่คนรุ่นแรกแล้ว

2. กลุ่มชาวนา "พวกดอน" ที่มีที่ดินอยู่ในทุ่งนาบ้านน้ำว่าอยู่แล้ว เมื่อเห็นว่าผู้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านน้ำว่าจึงได้อพยพมาอยู่บ้าง ซึ่งจากข้อมูลที่พบ คนกลุ่มนี้จะเข้ามาด้วยสาเหตุ 2 ประการคือประการแรกพ่อแม่ได้ยกที่ดินบริเวณบ้านน้ำว่าให้กับทายาทที่แต่งงานแยกครัวเรือนออกมา แล้วมาตั้งครัวเรือนใหม่อยู่ในที่ดินที่ได้รับแบ่งประการที่สอง เกิดจากชาวนาจาก "ดอน" ได้มาแต่งงานกับชาวนาบ้านน้ำว่าแล้วอพยพมาตั้งครัวเรือนใหม่ซึ่งมักจะได้รับการแบ่งที่ดินที่อยู่ในทุ่งนาบ้านน้ำว่าจากพ่อแม่มาด้วย ในลักษณะทั้งสองนี้ทำให้ที่ดินในทุ่งน้ำว่า ตั้งแต่เดิมเจ้าของอยู่แถบดอนค่อย ๆ

กลายมาเป็นที่ดินที่มีเจ้าของอยู่ที่บ้านน้ำว้า นอกจากนี้ยังมีหนุ่มสาวจากหมู่บ้านอื่นที่ไม่ใช่พวกดอน แต่ได้มาแต่งงานกับชาวบ้านน้ำว้า ซึ่งก็ทำให้เกิดครัวเรือนใหม่ ๆ ขึ้นเช่นกัน

3. กลุ่มผู้รับจ่านานา กลุ่มนี้เป็นชาวนาในหมู่บ้านอื่นที่ชาวบ้านน้ำว้าจ่านานาไปจ่านาไว้ การจ่านานาหมายถึงผู้จ่านาไปเอาเงินจากเจ้าของเงินมาแล้วเอาเงินของตนเองในจำนวนที่ตกลงกันไว้ให้เจ้าของเงินทำ ดังนั้นจึงมีกลุ่มผู้รับจ่านาอพยพเข้ามาทำนาที่รับจ่านาไว้ที่บ้านน้ำว้าในช่วงฤดูทำนา และต่อมาปรากฏว่าชาวนาที่นำนาไปจ่านาไว้มักไม่ไถ่เอาคืนพร้อมกับขายต่อให้กับผู้รับจ่านาเลย เมื่อผู้รับจ่านามีนาถาวรในบ้านน้ำว้าแล้ว บางคนก็อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานถาวรในบ้านน้ำว้าในเวลาต่อมา จากคำบอกเล่าของชาวบ้านการอพยพในลักษณะนี้ก็มีมานานอย่างน้อยก็ประมาณ 70 ปีมาแล้ว แต่ชาวนาที่อพยพในลักษณะนี้มีไม่มากนัก ประมาณ 5 ครัวเรือนแต่ชาวนาในกลุ่มนี้ได้ชักชวนเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องเข้ามาทำนาที่บ้านน้ำว้าทำให้มีครัวเรือนในบ้านน้ำว้าเพิ่มขึ้น

4. กลุ่มชาวนาไร้ที่ดินอพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านน้ำว้า ซึ่งชาวนาไร้ที่ดินนี้มีปรากฏอยู่ตามหมู่บ้านอื่น ๆ ที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างมั่นคงก่อนหน้าการปรากฏขึ้นของหมู่บ้านน้ำว้าแล้ว ซึ่งชาวนาไร้ที่ดินเหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเช่านาผู้อื่นทำหรือเป็นแรงงานรับจ้างทำนา หรือทั้งสองอย่าง เพราะปรากฏว่าคนกลุ่มแรก ๆ ที่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านน้ำว้าซึ่งจับจองที่ดินไว้มากนั้นได้ไปจ้างลูกจ้างจากแถบดอน และแถบบ้านท่าตอ บ้านใหม่ อ.มหาราช จ.พระนครศรีอยุธยา มาเป็นลูกจ้างโดยอยู่ประจำที่บ้านและว่าจ้างกันเป็นฤดู แยกเป็น 2 ฤดู คือฤดูไถ และฤดูเก็บเกี่ยว ชาวนาที่มาเป็นลูกจ้างนี้ ถ้ามาจากดอนก็มักจะกลับไปทำนาในฤดูที่สลับกัน เพราะทางดอนจะทำนาดำซึ่งห้วงเวลาการทำนาไม่ตรงกับนาทุ่งที่บ้านน้ำว้า แต่ถ้าเป็นลูกจ้างที่มาจากแถบ อ.มหาราช มักจะไม่ค่อยกลับไป เพราะทำนาทุ่งเดียวกันระยะเวลาทำนาจึงตรงกัน เมื่อไม่กลับไปก็มักขออาศัยอยู่กับเจ้าของนา ต่อมาจึงขยายจากการเป็นลูกจ้างมาเป็นผู้ขอเช่าทำนา โดยมักจะขอปลูกเพิงพักอาศัยอยู่ในที่ของเจ้าของนาที่จ้างมาแต่เดิม และจากการที่ที่นาบริเวณบ้านน้ำว้าจำนวนไม่น้อย มี

เจ้าของอยู่แถบดอนซึ่งเจ้าของมีความยุ่งยากในการเดินทางมาทำนา เจ้าของนา
ดังกล่าวจึงพร้อมที่จะให้คนเช่าถ้ามีคนขอเช่า หรือขายถ้ามีคนขอซื้อ ดังนั้นชาวนาไร่
ที่ดินที่มาตั้งรกรากที่บ้านน้ำว่าจึงหาเช่าได้ง่าย และด้วยเหตุนี้ชาวนาไร่ที่ดินดัง
กล่าวจึงมักชักชวนญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ไร่ที่ทำกินให้อพยพมาหาเช่าที่
ทำกินที่บ้านน้ำว่าซึ่งต่อมาชาวนาไร่ที่ดินดังกล่าวนี้จำนวนหนึ่งก็ตั้งรกรากอยู่ที่บ้าน
น้ำว่า

นอกจากนี้ผู้ที่รู้ข่าวว่าที่บ้านน้ำว่าหาเช่าได้ง่ายก็พยายามเข้ามา โดยใน
ขั้นแรกจะปลูกที่ปลูกชั่วคราวอยู่บริเวณนาที่เช่า เมื่อสิ้นฤดูทำนาก็อพยพกลับ พอหลายปี
ผ่านไปก็ทยอยมาตั้งหลักฐานมั่นคงที่บ้านน้ำว่า เช่นนางพาน ปัจจุบันอายุ 82 ปี
เล่าให้ฟังว่ามีบ้านเดิมอยู่ที่บ้านใหม่ อ.มหาราช พ่อแม่ได้มาทำนาเช่าที่บ้านน้ำว่า
ตั้งแต่นางพานยังเด็ก โดยยกครอบครัวมาทั้งหมด เอาวัวควายมาด้วย พอหมดหน้า
ไถหว่านแล้วก็กลับ หน้าเกี่ยวก็มาใหม่ ทำอยู่อย่างนี้ไม่กี่ปีก็เห็นว่าการทำนาที่บ้าน
น้ำว่านี้ดีกว่าจะอยู่ที่บ้านเดิมต่อไปประกอบกับได้มารู้จักกับคนที่บ้านน้ำว่าพอที่จะอาศัย
ที่ปลูกบ้านได้พ่อและแม่ของนางพานจึงซื้อบ้าน ปลูกๆ ทั้งหมด 5 คนมาตั้งหลักแหล่ง
อยู่ที่บ้านน้ำว่าอย่างถาวร และลูกๆ ดังกล่าวนี้อย่างมาแต่งงานแยกครัวเรือนอยู่ในบ้าน
น้ำว่าทั้งหมด บิดามารดาของนางพานเป็นคนรุ่นเดียวกับคนรุ่นแรกของบ้านน้ำว่าและ
นางพานเป็นคนรุ่นเดียวกับลูกๆ ของคนรุ่นแรกดังกล่าว ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการอพยพ
เข้ามาตั้งหลักแหล่งในลักษณะนี้คงเกิดขึ้นตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านน้ำว่าได้ไม่นานนัก

การขยายตัวขึ้นของจำนวนครัวเรือนในบ้านน้ำว่าระยะแรก เกิดจากคน
จากหมู่บ้านอื่นอพยพมาเป็นสำคัญ และรูปแบบเช่นนี้ก็ยังคงดำรงอยู่เป็นระยะนาน แม้
เมื่อ 50 ปีที่แล้วก็ยังมีคนจากที่อื่นมาตั้งหลักแหล่งที่บ้านน้ำว่า แต่รูปแบบการเพิ่มครัว
เรือน ในลักษณะนี้จะลดความสำคัญลงเรื่อยๆ พร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของครัวเรือน
ใหม่ๆ จากการแยกตัวของบุตรธิดาออกจากพ่อแม่หลังจากการแต่งงานกล่าวคือบุตร
ธิดาเมื่อแต่งงานแล้วก็จะแยกตัวออกมาตั้งครัวเรือนใหม่ ส่วนพ่อแม่ก็จะอยู่กับลูกสาว
คนสุดท้าย ถ้าไม่มีลูกสาวก็จะอยู่กับลูกชายซึ่งตามปกติก็จะอยู่กับลูกชายคนสุดท้ายเช่น
เดียวกัน การแต่งงานและการแยกครัวเรือนใหม่นี้ทำให้จำนวนครัวเรือนในบ้านน้ำว่า

เพิ่มขึ้นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วบ้านน้ำว้ามีครัวเรือนประมาณ 90 ครัวเรือน ซึ่งช่วงหลังจากนี้การที่คนข้างนอกจะอพยพเข้ามาตั้งครัวเรือนในบ้านน้ำว้าก็น้อยแล้ว จำนวนครัวเรือนที่มีอยู่ในปัจจุบัน 197 ครัวเรือน จึงเพิ่มขึ้นจากการแยกครัวเรือนมาของบุตรหลานเป็นส่วนใหญ่

จนล่วงมาเมื่อประมาณ 15 ปีที่แล้วเป็นต้นมาจำนวนครัวเรือนในบ้านน้ำว้าแทนที่จะเพิ่มขึ้นกลับลดลงดังข้อมูลในตารางที่ 4 ทั้งนี้เพราะมีครัวเรือนอพยพไปอยู่ข้างนอกหมู่บ้าน

ตาราง 4 แสดงจำนวนครัวเรือนที่ลดลงในแต่ละหมู่บ้าน

หมู่ที่	จำนวนครัวเรือนที่เคยมี	จำนวนครัวเรือนที่มีในปัจจุบัน	จำนวนครัวเรือนลดลง
5	92	88	4
6	38	32	6
7	93	77	14
รวม	211	197	24

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยปี 2536

นอกจากนี้ยังพบว่าสมาชิกครัวเรือนอายุในช่วง 30 ปีลงมาในปัจจุบันมักจะออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ไปรับจ้างแบบถาวรอยู่ในกรุงเทพฯ และเมืองปริมณฑล บางส่วนยังคงมีชื่ออยู่ในสำเนาทะเบียนบ้านที่บ้านน้ำว้า แต่ตัวไปทำงานอยู่อย่างถาวรในเมืองแล้ว และผู้ที่ไปทำงานรับจ้างอย่างถาวรนี้มักจะไปมีครอบครัวอยู่ในเมือง ดังนั้นแนวโน้มจำนวนครัวเรือนในบ้านน้ำว้าจึงไม่น่าจะเพิ่มขึ้นจากนี้

เส้นทางติดต่อกับสังคมภายนอก

นับแต่ตั้งหมู่บ้านมาเส้นทางน้ำนับว่าเป็นเส้นทางที่สำคัญที่ชาวบ้านใช้ติดต่อกับสังคมภายนอก ส่วนทางบกนั้นจะอาศัยการเดินเท้าเป็นหลัก จนแม้เมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้วเมื่อผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันจะไปประชุมที่ อ.บ้านหมอ ยังต้องเดินไปหรืออย่างดีก็ใช้จักรยาน หรือไม่ก็ขี่ม้า

ทางน้ำที่มีความสำคัญมาแต่เดิมนั้นจะมีคลองน้ำว่าเชื่อมออกสู่แม่น้ำสำคัญ 2 สาย คือเชื่อมกับแม่น้ำลพบุรีที่ อ.บ้านแพรก จ.พระนครศรีอยุธยา และเชื่อมกับแม่น้ำป่าสักที่ อ.นครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา ดังนั้นถึงแม้บ้านน้ำว่าจะขึ้นกับ จ.สระบุรี แต่เส้นทาง การติดต่อโดยลำคลองและแม่น้ำสามารถติดต่อกับ จ.พระนครศรีอยุธยาได้สะดวกกว่าโดยให้คลองน้ำว่าออกไปสู่แม่น้ำป่าสักซึ่งไหลผ่าน จ.พระนครศรีอยุธยาและไหลไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ จ.พระนครศรีอยุธยา ทำให้ชาวบ้านน้ำว่าสามารถเข้าถึงกรุงเทพฯ ได้โดยทางน้ำ รวมทั้งพ่อค้าชาวสามารถลำเลียงข้าวจากบ้านน้ำว่าเข้าสู่กรุงเทพฯ ได้ด้วย

เมื่อติดต่อกับ จ.พระนครศรีอยุธยา ได้สะดวกกว่า สินค้าที่รับมาขายในบ้านน้ำว่าจึงรับมาจาก จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นส่วนใหญ่ ในสมัยที่ยังไม่มีเรือหางยาวติดเครื่อง การไปจังหวัดพระนครศรีอยุธยาก็จะใช้เรือแจว เวลาที่ใช้เดินทางเที่ยวหนึ่งใช้เวลาประมาณ 5-6 ชั่วโมง ในห้วงเวลาที่ยังใช้เรือแจวนี้นักบ้านน้ำว่าก็แทบจะไม่มีใครเดินทางไป จ.พระนครศรีอยุธยาเพราะต้องแจวเรือกันไปเอง พวกที่ไปประจำได้แก่พ่อค้าในหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อประมาณ 60-80 ปีที่แล้ว ยังคงมีอยู่ร้านเดียว เจ้าของเป็นชาวจีน นอกจากนี้ก็มีพ่อค้าของเก่าจากต่างหมู่บ้านขายขายซึ่งก็ต้องไปซื้อของจากตลาด จ.พระนครศรีอยุธยา เช่นกัน

ต่อมาเมื่อเรือเมล์แดงวิ่งจาก อ.มหาราช ถึง จ.พระนครศรีอยุธยาโดยจะมาแวะรับผู้โดยสารที่ ต.บ้านขล้อย อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยาด้วย ชาวบ้านน้ำว่าจึงไป จ.พระนครศรีอยุธยาได้สะดวกขึ้น โดยพายเรือไปขึ้นเรือเมล์แดงที่บ้านขล้อย อ.บางปะหัน เรือเมล์แดงสายนี้เริ่มมีมาไม่ต่ำกว่า 60 ปี

สำหรับทางบกนั้นจะใช้สำหรับติดต่อกับสถานที่ที่ไม่สามารถใช้ทางน้ำเดิน

ทางได้สะดวก เช่น การเดินทางไป อ.หนองโดน และ อ.บ้านหมอ จ.สระบุรี ซึ่งบ้านน้ำว่าสังกัดอยู่ตามลำดับ เวลาผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันไปประชุม หรือชาวบ้านไปติดต่อราชการ ก็จะต้องเดินเท้าไปเป็นหลักระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตรหรือไม่ก็ต้องให้จักรยาน บางคนมีม้าก็ใช้ม้า การเดินทางไปล่าเฝ้าด้วยวิธีที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ดำเนินมาจนประมาณกลางทศวรรษ 2510 ซึ่งทางหลวงแผ่นดินสายโพธิ์พระยา-ท่าเรือถูกสร้างขึ้น การเดินทางไป อ.บ้านหมอจึงสะดวกขึ้น

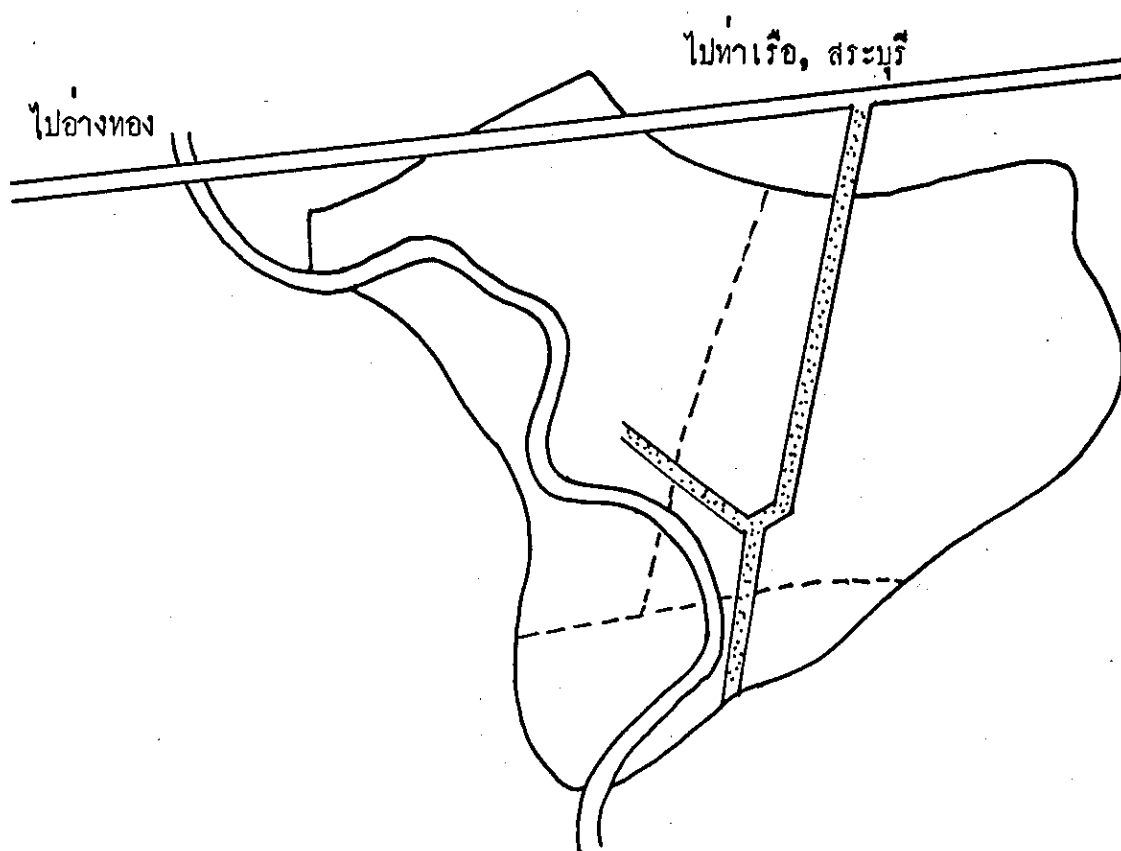
ประมาณ 35 ปีที่แล้วเป็นต้นมาเริ่มมีผู้นำเรือหางยาวมาใช้วิ่งไปมาระหว่างบ้านน้ำว่ากับ จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งก็ทำให้ชาวบ้านน้ำว่าไป จ.พระนครศรีอยุธยาได้สะดวกขึ้น เพราะใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง

เรือหางยาวเป็นพาหนะของชาวบ้านน้ำว่ามาจนถึงประมาณ 20 ปีที่แล้ว ก็เริ่มหมดบทบาทเพราะเกิดทางหลวงแผ่นดินสายโพธิ์พระยา-ท่าเรือ ซึ่งแต่เดิมเป็นถนนลาดยาง และได้รับการปรับปรุงให้เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ถนนสายนี้แยกจากถนนสายเอเชียตัดผ่านเขต อ.ดอนพุด จ.สระบุรี ไปถึง อ.ท่าเรือ จ.พระนครศรีอยุธยา จากนั้นก็มีถนนเชื่อมไปสู่ จ.สระบุรี ถนนสายนี้ห่างจากบ้านน้ำว่าเพียง 4 กิโลเมตร ทำให้ชาวบ้านน้ำว่าสามารถติดต่อกับเมืองต่าง ๆ ได้ทั่วประเทศโดยถนนสายนี้เป็นตัวเชื่อม

สำหรับถนนดินที่ตัดเข้าเขตบ้านน้ำว่ามีมาไม่น้อยกว่า 30 ปีแล้ว แต่ก็ เป็นเพียงถนนดินเล็ก ๆ เพียงคนเดินและจักรยานไปได้เท่านั้น และเมื่อฤดูน้ำถนนสายนี้ก็จะถูกน้ำท่วมทั้งหมด ถนนสายนี้ไปเชื่อมกับคันคลองสาธารณะซึ่งสามารถเป็นเส้นทางเดินทางไป อ.บ้านหมอได้ แต่คนก็ไม่นิยมใช้เพราะพื้นผิวถนนไม่ดีและฤดูฝนจะให้ไม่ได้เลย

ประมาณปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาถนนภายในบ้านน้ำว่าได้รับการปรับปรุงและสร้างเพิ่มเติมขึ้นตลอดเวลา จนปัจจุบันมีถนนลูกรังเชื่อมจากทางหลวงแผ่นดินสายโพธิ์พระยา-ท่าเรือ เข้าสู่บ้านน้ำว่ายาวตลอดหมู่บ้านฝั่งตะวันออก ทำให้รถทุกประเภทสามารถเข้าออกบ้านน้ำว่าได้

แต่เดิมชาวบ้านน้ำว่าถ้าจะเดินทางไปกรุงเทพฯ ต้องใช้เวลาเป็นวันซึ่ง

——— ถนนคอนกรีต สายโพธิ์พระยา-ท่าเรือ

~~~~~ ถนนลูกรัง

~~~~~ คลองน้ำว่า

ภาพประกอบ 4 เส้นทางคมนาคมบ้านน้ำว่า

ส่วนใหญ่จะนั่งเรือไปต่อรถไฟที่ จ.พระนครศรีอยุธยา แต่ปัจจุบันสามารถเดินทางเข้าถึงกรุงเทพฯ ได้ในเวลาเพียง 2 ชั่วโมง และเมื่อมีถนนสะดวกเช่นนี้ เส้นทาง การผ่านของสินค้าก็เปลี่ยนไป แต่เดิมที่ยังใช้ทางน้ำชาวบ้านน้ำว่าจะไปซื้อสินค้าที่ ตลาด จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นหลัก แต่ปัจจุบันชาวบ้านน้ำว่าจะไปที่ตลาด จ.อ่างทอง เป็นส่วนมาก เพราะมีระยะใกล้เพียง 25 กิโลเมตรใช้เวลานั่งรถ ประจําทางเพียงครึ่งชั่วโมง ซึ่งจะใกล้กว่าไปตลาด จ.สระบุรี ซึ่งมีระยะทาง 40 กิโลเมตร

สำหรับตัวอำเภอและตัวตลาดดอนพุดนั้นห่างจากบ้านน้ำว่า 5 กิโลเมตร แต่ชาวบ้านไม่นิยมซื้อของที่ตลาดดอนพุดยกเว้นแต่จะซื้อไม่มากเพราะเป็นตลาดขนาดเล็กมาก มีสินค้าน้อยและราคาแพงกว่า

บ้านน้ำว่าในระบบเศรษฐกิจของประเทศ

ก่อนที่ประเทศไทยจะเปิดการค้าข้าวกับระเทศตะวันตก ประชาชนในหมู่บ้านต่างๆ ในชนบทยังทำการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลัก หมู่บ้านจึงสามารถอยู่ได้ด้วย ความเพียงพอในตัวเองถึงแม้รัฐจะมีการเกณฑ์แรงงานหรือการบังคับให้ส่งส่วย แต่ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบอะไรกับหมู่บ้านนักเพราะหมู่บ้านก็ยังถูกปล่อยให้อยู่โดยลำพังตนเอง ต่อเมื่อมีการเปิดตลาดค้าข้าวกับต่างประเทศอย่างกว้างขวางนับแต่การทำสนธิสัญญา บาวริง ในปีพ.ศ. 2398 เป็นต้นมาหมู่บ้านต่าง ๆ เริ่มมีบทบาทในการปลูกข้าวเพื่อ ขายมากขึ้น หมู่บ้านจึงถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของประเทศและของโลกหรือที่ เรียกว่าถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่า โดยผ่านการค้าข้าว การถูกผนวก ดังกล่าวนี้นี้จะเข้มข้นขึ้นตามลำดับเวลา โดยเฉพาะเมื่อรัฐประกาศใช้แผนพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ซึ่งเน้นการพัฒนาภาค อุตสาหกรรมโดยการดึงดูดต่างชาติและการดูดซับทรัพยากรและความมั่งคั่งจากชนบท เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาดังกล่าว ชนบทก็ถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่า อย่างลึกซึ้งและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

หมู่บ้านน้ำว่ากำเนิดขึ้นด้วยแรงผลักดันของการปลูกข้าวเพื่อขาย นอก

เนื่องจากการบริโภคเอง ซึ่งในขณะนั้นการปลูกข้าวเพื่อขายแพร่หลายมากในเขตที่ราบลุ่มภาคกลาง เพราะข้าวที่ขายให้ต่างประเทศประมาณร้อยละ 98 มาจากภาคกลาง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2527 : 34) แหล่งปลูกข้าวที่สำคัญก็คือเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มที่มีพื้นที่กว้างขวางเชื่อมต่อกับหลายจังหวัด ท่งนาบ้านน้ำว้าก็เป็นส่วนหนึ่งในที่ราบลุ่มดังกล่าว ดังนั้นก่อนที่หมู่บ้านน้ำว้าจะเกิดขึ้น หมู่บ้านเก่าที่อยู่ห่างออกไปบริเวณนั้นก็มีพ่อค้าเข้ามาซื้อข้าวแล้วคนรุ่นแรกของบ้านน้ำว้าจึงเริ่มปลูกข้าวขายมาตั้งแต่ต้นและบางรายปลูกไว้ขายในปริมาณที่มากกว่าเก็บไว้บริโภคเอง ดังนั้นนางหระปัจจุบันอายุ 85 ปีให้สัมภาษณ์ถึงนายหรุ่น ผู้เป็นบิดาซึ่งเป็นคนรุ่นแรกของบ้านน้ำว้า ตอนหนึ่งว่า

ถาม : ท่านหรุ่นถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้ไหมครับ

ตอบ : มี

ถาม : ได้ส่วนต่างมาจากไหนครับ

ตอบ : ขายข้าว ทำนาได้ข้าวตั้ง 2 กิ่งใหญ่ ๆ เลย

ถึงแม้ชาวบ้านน้ำว้าจะปลูกข้าวขาย แต่ก็ต้องเก็บข้าวไว้บริโภคให้พอในแต่ละปี และเก็บไว้เป็นข้าวปลูกในฤดูต่อไปเสียก่อน ลักษณะเช่นนี้การขายข้าวจะเป็นกิจกรรมที่เสริมการผลิตเพื่อบริโภคอย่างที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านทั่วไปในห้วงเวลานั้นกันนั้น แต่สำหรับชาวบ้านน้ำว้าจะเห็นได้ชัดเจนว่า ชาวนานั้นให้ความสำคัญกับการขายข้าวมาก เพราะนอกจากจะต้องการเงินสดสำหรับเสียภาษีแล้ว ยังอาจกล่าวได้ว่า ความเป็นอยู่ของชาวบ้านน้ำว้านั้นต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกหมู่บ้านมาก ถึงแม้จะยังคงมีการทอผ้าในบ้านน้ำว้าถึงเมื่อ 70 ปีที่แล้ว แต่นอกจากการเก็บข้าวไว้กิน การหาปลาได้ การทอผ้า ชาวนาน้ำว้าจะต้องซื้อสิ่งบริโภคและเครื่องใช้อื่นๆ เกือบทั้งสิ้น เพราะหมู่บ้านน้ำว้าเป็นแอ่งท้องกระทะ มีน้ำท่วมนานถึงปีละ 4-5 เดือน เป็นเหตุให้ไม่สามารถปลูกผักและผลไม้ที่บริโภคได้เลย ต้นไม้ที่ขึ้นได้ต้องเป็นต้นไม้ทนน้ำ เช่น กอไผ่ป่า ก้ามปู กุ่ม ซึ่งใช้บริโภคไม่ได้ ส่วนไม้ที่ให้ผลบริโภคได้ เช่น

มะม่วง มะพร้าว มะนาว ละมุด ทุเรียน ฯลฯ ไม่สามารถจะขึ้นได้ เนื่องจากไม่สามารถจะทนกับน้ำที่ท่วมลึกเป็นระยะเวลานานได้ ครั้นหน้าแล้งพวกผักสวนครัวก็ปลูกไม่ค่อยได้ เพราะน้ำในลำคลองแห้ง และเป็นเวลาเดียวกับชาวนาจะต้องออกไปไถหว่าน ซึ่งสมัยก่อนต้องใช้เวลาเป็นเดือนดังนั้นชาวบ้านน้ำว่าจึงต้องใช้เงินซื้อหาของบริโภคเป็นส่วนใหญ่ เช่น พริก หอม กระเทียม น้ำตาล น้ำมันทอด ผักผลไม้แม้กระทั่งกล้วย นอกจากนี้แม้การทอดผ้าจะคงเหลืออยู่ถึงประมาณ 30 ปีหลังตั้งหมู่บ้าน แต่ก็จะมีตลาดกันเพียงบางบ้าน โดยผู้ที่ไม่ได้ทอดก็จะซื้อหาจากผู้ทอดในหมู่บ้านนั้นเอง ซึ่งก็จะต้องใช้เงินเช่นกัน และการทอดผ้าดังกล่าวก็ต้องไปซื้อด้วยทอดจากตลาดมาตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้านแล้ว ประเด็นความจำเป็นที่จะต้องใช้เงินนี้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นจากการสูญเสียที่ดินของชาวนาในระยะต้น ๆ ซึ่งมีหลายรายที่มีสาเหตุมาจากปลูกข้าวได้น้อย ถึงแม้จะมีข้าวเก็บไว้บริโภคแต่มีข้าวเหลือขายน้อย จึงต้องกู้เงินผู้อื่นมาใช้จ่ายในการซื้อของบริโภคอื่นๆ เช่น นายถ้าย อายุ 86 ปี เล่าถึงการสูญเสียที่ดินของพ่อแม่เมื่อครั้งตนเองยังเยาว์วัยว่า

ถาม : สมัยก่อนนั้นเป็นหนี้กันแล้วหรือครับ

ตอบ : ทำไมจะไม่เป็น เป็นกันเยอะ เป็นกันเรื่อยมา

ถาม : ทำไมจึงเป็นครับ

ตอบ : มันไม่พอกิน ต้องไปกู้เขามากินบ้างอะไรบ้าง

ถาม : แล้วทำนามันไม่ได้ผลหรือครับ

ตอบ : มันก็ได้ แต่มันไม่ค่อยพอ ถ้าพวกที่มีนาเองหรือมีนามาก ๆ ก็ค่อยยังชั่วหน่อย

นอกจากนี้ยังพบว่าหลังจากการตั้งหมู่บ้านน้ำว่าได้ไม่นานก็มีการใช้แรงงานรับจ้าง ซึ่งแรงงานส่วนหนึ่งก็เป็นแรงงานจากผู้ที่ทำนาน้อย เมื่อทำนาของตนเสร็จแล้วก็ไปรับจ้างผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อหาเงินเพิ่มเติม เนื่องจากการมีข้าวพอกินแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้

สำหรับตลาดที่จะหาซื้อของในช่วงแรกนั้นก็ไม่ยุ่งยากมากนัก เพราะหมู่บ้านน้ำว้าเป็นหมู่บ้านใหม่ ในบริเวณชลประทาน 10 กิโลเมตรออกไปจะมีหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ก่อนหน้านั้นหลายหมู่บ้าน เมื่อถึงหน้าน้ำก็จะมีพ่อค้าแม่ค้าจากหมู่บ้านดังกล่าวพาขายเรือมาขายของ หน้าแล้งก็จะมีตลาดนัด ๆ ที่สำคัญ คือ ตลาดนัดหนองหม้อซึ่งตั้งอยู่ในเขต อ.มหาราช จ.พระนครศรีอยุธยา ห่างจากบ้านน้ำว้าประมาณ 10 กิโลเมตร ตลาดนัดดังกล่าวเป็นตลาดนัดเก่าแก่จะมีอยู่ตลอดฤดูแล้งพอหน้าน้ำจะต้องเลิกเพราะเป็นบริเวณที่น้ำท่วม ที่ตลาดนัดจะมีชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ หาผัก ผลไม้ น้ำตาล และสินค้าอื่นๆ มาขายเป็นจำนวนมาก ส่วนสินค้าจากตลาดภายนอกก็จะมีพ่อค้านำใส่เรือมาขาย สินค้าบางอย่างชาวบ้านน้ำว้าต้องไปหาซื้อที่ท้องตลาดเอง เช่น เสื้อผ้า ต้องไปหาซื้อที่ตลาดหนองโดน ตลาดท่าเรือ เป็นต้น

ถึงแม้ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราจะเข้าไปมีอิทธิพลในบ้านน้ำว้า และบ้านน้ำว้าถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของประเทศและของโลกผ่านการค้าข้าวมาตั้งแต่ระยะต้น ๆ ของการตั้งหมู่บ้านแล้ว แต่เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองก็ถูกทำลายไปช้ามากเช่น จะเห็นได้ว่า การทอผ้ายังคงอยู่ถึงประมาณ 30 ปีหลังตั้งหมู่บ้าน การห่อข้าวส่วหับบริโภคทั้งหมดไปเมื่อประมาณ 40 ปีที่แล้ว การเก็บข้าวไว้บริโภคทั้งหมดไปเมื่อไม่เกิน 10 ปีนี้เอง จึงแสดงให้เห็นว่าเงินตราที่ได้จากการค้าข้าวนั้นไม่เพียงพอที่จะให้ชาวบ้านอยู่ได้ ชาวบ้านจะต้องทำกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะของการพึ่งตนเองควบคู่ไปด้วย ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยเหตุผลที่สำคัญ 2 ประการ

ประการแรก เนื่องด้วยการกีดกันของระบบทุนนิยมเข้าสู่หมู่บ้านนั้นเพียงอาศัยนายทุนพ่อค้าเป็นตัวเชื่อมเท่านั้น ไม่มีการเข้าไปจัดความสัมพันธ์ทางการผลิตใหม่ในลักษณะของการทำไร่ขนาดใหญ่ และการใช้แรงงานรับจ้าง นายทุนพ่อค้าเพียงเข้าไปแสวงหากำไรจากการซื้อข้าวไปขาย จากการเอาสินค้าจากตลาดภายนอกเข้าไปขายในหมู่บ้าน และบางครั้งรวมถึงการปล่อยเงินกู้ด้วยดอกเบี้ยที่แพงให้กับชาวบ้านด้วย ส่วนชาวนาที่ยังคงผลิตด้วยกรรมวิธีการผลิตแบบเดิม คือใช้แรงงานคนและสัตว์ และทำนาบนที่ดินขนาดเล็กของตนเอง หรือที่ดินเช่า พลังการผลิตที่ต่ำเช่นนี้ทำให้ชาวนาผลิตข้าวได้จำนวนจำกัด แล้วยังถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกินใน

การเก็บภาษีของรัฐ การแสวงหากำไรของพ่อค้าข้าว เสียค่าเช่านาให้กับเจ้าของที่ดิน และเสียดอกเบี้ยให้กับเจ้าของเงินกู้ ดังนั้นผลลัพธ์ที่ชาวนาได้นอกจากจะไม่สามารถสะสมทุนเพื่อผลิตข้าวแบบขยายได้แล้ว แม้แต่การผลิตข้าวแบบเดิมก็ยังมีปัญหา จำต้องมิกิจกรรมอื่นเพื่อหารายได้เพิ่มเติม

นอกจากนี้ยังพบว่า การได้เงินจากกาวทากข้าวไม่อาจช่วยการดำเนินชีวิตของชาวนาได้นานนักหรือน้อยก็น้อยก็ได้ไม่ตลอดปี เพราะพบว่าชาวนาจำนวนไม่น้อยต้องเอาข้าวเปลือกที่เก็บไว้เพื่อรอขาย หรือที่เก็บไว้บริโภคออกมาแลกกับสินค้าที่มีพ่อค้าแม่ค้านอกหมู่บ้านนำเข้ามาแลก ซึ่งการแลกเปลี่ยนดังกล่าวนี้ชาวนารู้ว่าเสียเปรียบแต่ก็ต้องแลกเพราะไม่มีเงินสด ดังที่ นางเจือ อายุ 76 ปี เล่าให้ฟังว่า

แม่ค้าบ้านบึงเขาจะหาบมาขาย ไ้ไหนไ้ไหน เป็นมะม่วง มะขวิด มะตูม
อะไรพวกนี้ เราเอาข้าวแลกได้ เขามีกะบายตวง จะเอาไ้ไหนไ้ไหน
เขาจะเอาข้าวก็กะบาย ไ้กะบายเวลาดั่งมันจะอยู่ยังงี้ เวลาใส่ข้าว
มันจะยวบลง ตกลงมันบาง มันเลยพองจุข้าวได้เยอะ ไม่อยากจะเอา
หรอก เอาเก็บไว้ตวงดีกว่า

ลักษณะของการใช้วิธีการผลิตแบบเก่าที่ให้แรงงานคน และสัตว์ และอาศัยน้ำจากธรรมชาติซึ่งทำให้มีพลังการผลิตต่ำยังคงดำรงอยู่ในบ้านน้ำว่า จนเมื่อ 20 ปีที่แล้วก็ยังคงเห็นได้ และในปัจจุบันถึงแม้จะเปลี่ยนวิธีการผลิตมาใช้เครื่องจักร ใช้ปุ๋ย ใช้ยาฆ่าวัชพืช แต่ก็เป็นการใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตทดแทนผลผลิตที่ต่ำลง เพราะความเสื่อมลงของระบบนิเวศน์ ดังจะเห็นได้ว่าผลผลิตข้าวโดยเฉลี่ยต่อไร่ของชาวนาบ้านน้ำว่าปัจจุบันยังคงพอ ๆ กับการทำนาด้วยวิธีแบบเดิม

การที่ระบบเศรษฐกิจไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตในชนบท ยังคงปล่อยให้ครัวเรือนเป็นหน่วยการผลิตในลักษณะของการทำนาขนาดย่อมก็เพราะระบบเศรษฐกิจจะได้ประโยชน์จากวิธีการผลิตเช่นนี้ของชาวนา ดังที่เมลลาชซูส์ชี้ให้เห็นว่าในประเทศโลกที่สาม นายทุนอุตสาหกรรมมักไม่ยอมจ่ายค่าจ้างในส่วนที่เป็นปัจจัย

ยังชีพ สำหรับแรงงานในช่วงที่ว่างงานและปัจจัยยังชีพสำหรับการหล่อเลี้ยงเด็กๆ ที่
จะเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ผลิตในวันหน้า แต่จะถูกผลักดันไปให้วิถีการผลิตก่อนทุนนิยมใน
ชนบท และชนบทจะยังคงสามารถผลิตอาหารราคาถูกเพื่อป้อนให้กับคนงานในเมือง
ได้เพื่อว่านายทุนจะยังคงสามารถจ่ายค่าจ้างแรงงานราคาถูกได้ต่อไป รวมทั้งชนบท
ยังเป็นแหล่งสำรองคนงานให้กับภาคอุตสาหกรรมด้วย (Meillassoux, 1980 :
198-199; 1981 : 102-110)

ประการที่สอง การพัฒนากลไกของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมในชนบทในอดีต
นั้นเป็นไปด้วยความล่าช้า ดังนั้นชาวบ้านน้ำว้าจึงจำเป็นต้องดำรงกิจกรรมแบบพึ่งตน
เองอยู่ เนื่องด้วยไม่มีกลไกทางเศรษฐกิจแบบใหม่เข้าไปแทนที่ เพราะพบว่าเมื่อมี
กลไกทางเศรษฐกิจแบบใหม่เข้ามาเมื่อไรชาวบ้านน้ำว้าจะไปใช้บริการดังกล่าว
ในเวลาไม่ช้า เช่น ชาวนายยังซื้อวัวสำหรับบริโภคเพราะยังไม่มีโรงสีเกิดขึ้นใน
บริเวณที่สามารถจะไปใช้บริการได้ ครั้นเมื่อมีโรงสีเกิดขึ้นในต้นทศวรรษ 2492 ที่
อ.มหาสาร จ.พระนครศรีอยุธยา แม้ว่าจะมีระยะทางห่างจากบ้านน้ำว้ากว่า 10
กิโลเมตร ชาวบ้านก็ยังพากันไปใช้บริการและเลิกการซื้อวัวบริโภคภายในเวลา
ประมาณ 5 ปีหลังจากนั้น เหตุผลที่ชาวบ้านน้ำว้าบอก ก็คือ "มันสะดวกกว่าซื้อ
วัวกินเอง กว่าจะได้มันเหนื่อย" หรือการที่ชาวบ้านน้ำว้าทอผ้าให้เองก็หมดจาก
หมู่บ้านไปเมื่อปลายทศวรรษ 2460 ก็เพราะว่ามีผ้าจากตลาดมากขึ้น และชาวบ้าน
ซื้อหาได้สะดวกขึ้นชาวบ้านจึงเลิกทอผ้า เหตุผลที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังก็คือ "มันไม่สวย
ไม่ต่ออย่างผ้าที่เราซื้อ มันเป็นขน"

ดังนั้นถึงแม้บ้านน้ำว้าจะถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่า ตั้งแต่
ระยะต้นของการตั้งหมู่บ้าน แต่เศรษฐกิจแบบเลี้ยงชีพก็ยังคงดำรงอยู่มาเป็นระยะ
เวลานาน ซึ่งการดำรงอยู่ดังกล่าวนี้น้อย ๆ ลดบทบาทลง และการผนวกเข้าสู่
ระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่าก็เข้มข้นขึ้น ดังจะเห็นแนวโน้มนี้ได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า
เมื่อหมู่บ้านมีอายุประมาณ 30 ปี การทอผ้าก็หมดไป เมื่อมีอายุ 60 ปีการซื้อวัว
บริโภคก็หมดไปเมื่ออายุ 90 ปี หรือเมื่อ 10 ปีที่แล้วการเก็บข้าวไว้บริโภคก็หมดไป
ขณะที่ชาวบ้านน้ำว้าต้องสูญเสียบทบาทการพึ่งตนเองไปโดยลำดับนี้ ในทาง

ตรงกันข้ามก็จะเห็นการพึ่งพิงตลาดภายนอกมากขึ้นพวักม ๆ กับต้องหาเงินให้มากขึ้นด้วยและเมื่อการทำงานไม่สามารถจะสร้างรายได้ให้เพียงพอเพราะผลการผลิตต่ำและถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกินไปมาก ชาวบ้านน้ำว่าจึงต้องดิ้นรนหารายได้เสริมจากทางอื่นซึ่งงานที่ทำให้มีรายได้แรกสุดนอกเหนือจากทำคือการจับปลาขาย ต่อมาก็คือการออกไปรับจ้างต่าง ๆ และเกี่ยวข้าวแถบ อ.ท่าเรือ อ.นครหลวง และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2506 ก็มีชาวบ้านน้ำว่า ออกไปทำไร่ และไปรับจ้างทำไร่แถบ จ.ลพบุรี และจ.นครราชสีมา ในฤดูที่ไม่ตรงกับการทำงาน ซึ่งงานที่จะได้เงินดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าเป็นงานที่แสดงถึงพลังการผลิตที่ล่าหลังเพราะยังใช้แรงงานคนเป็นหลัก จนกระทั่งเมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว จึงมีความพยายามจะปลูกพืชสร้างรายได้อื่น ๆ ในฤดูแล้งเพิ่มขึ้น เช่น พริก ข้าวโพดฝักอ่อน แต่ก็ทำกันได้ในวงจำกัด เพราะมีปัญหาเรื่องน้ำ ขาดแคลนที่ทำกิน และความไม่แน่นอนของตลาด นอกจากนี้ก็มีความพยายามจะเลี้ยงปลาขาย แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จนัก เพราะขาดเงินทุนและตลาดไม่แน่นอน แต่ทางออกของคนรุ่นอายุ 30 ปีลงมาส่วนใหญ่จะมุ่งเข้าไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม เส้นทางจากท้องนาสู่โรงงานของชาวบ้านน้ำว่าเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับ เหตุผลเป็นไปตามที่ลูกชาวนาคนหนึ่งเลือกการไปทำงานรับจ้างในเมืองแทนการทำงานเล่าให้ฟังว่า "ทำงานเดี๋ยวนี้ไม่มีใครเอากันแล้ว ต้นทุนมันสูง แต่ขายข้าวได้ราคาถูก มีแต่เป็นหนี้ ทำงานรับจ้างเขาดีกว่า วันหนึ่ง ๆ เป็นที่ได้"

ส่วนด้านการบริโภคนั้น ชาวบ้านน้ำว่าในปัจจุบันนี้ต้องพึ่งพิงสิ่งของบริโภคจากตลาดทั้งหมด โดยมีร้านค้าย่อยในหมู่บ้านถึง 6 ร้าน มีแม่ค้าขายเรือขายอีก 2 เจ้า ร้านค้าเหล่านี้จะออกไปจ่ายของที่ตลาด จ.อ่างทองทุกวัน โดยที่ร้านค้าดังกล่าวจะมีเครื่องบริโภคทุกอย่างที่ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้ รวมทั้งสินค้าที่ได้รับการพิจารณาว่าไม่มีประโยชน์และโทษมากเกินไป เช่น เบียร์ สุรา เครื่องดื่มที่กำลังเป็นต้น สินค้าแบบใหม่จากท้องตลาดกลายเป็นสินค้าที่ต้องการสำหรับชาวบ้าน เช่น โทรทัศน์ หม้อหุงข้าวไฟฟ้า พัดลม เตารีด ตู้เย็น รถจักรยานยนต์ ฯลฯ ถึงแม้จะพบว่าสินค้าบางอย่างชาวบ้านซื้อไปแล้วไม่ได้ใช้เลยก็ตาม และพบว่าชาวบ้านมักนำเงินไปซื้อสินค้าเหล่านี้มากกว่า ที่จะนำไปพัฒนาผลผลิต ซึ่งก็สอดคล้องกับการพัฒนา

ทองรัฐที่เข้าไปในหมู่บ้าน เช่นพบว่ารัฐแทบจะไม่มีโครงการพัฒนาพลังการผลิตของชาวบ้านอย่างจริงจังเลย แต่กลับสามารถขยายบริการโทรศัพท์เข้าไปในหมู่บ้านเมื่อต้นปี พ.ศ. 2537 เป็นต้น

ในปัจจุบันสามารถกล่าวได้ว่าชาวบ้านนำว่าถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่าโดยสิ้นเชิง ชาวนาต้องผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดหรือไม่ก็ต้องเลือกขายแรงงานตามความต้องการของตลาดเช่นเดียวกันทั้งนี้ เพื่อจะหาเงินไปจับจ่ายซื้อสิ่งของดำรงชีวิตซึ่งต้องพึ่งพิงจากตลาดทั้งสิ้น

บ้านน้ำว้าในระบบการเมืองการปกครองของไทย

บ้านน้ำว้าแม้จะเกิดขึ้นด้วยแรงผลักดันของความต้องการที่ดินทำกินเพื่อขยายพื้นที่ปลูกข้าว แต่รัฐเองก็มีส่วนกระตุ้นที่สำคัญ กล่าวคือรัฐได้ปลดปล่อยแรงงานทาสและไพร่และเปิดโอกาสอย่างเต็มที่ในการบุกเบิกที่ดินใหม่ เพราะรัฐมุ่งหวังที่จะรับผลผลิตส่วนเกินจากชาวนาในรูปของภาษี เช่น อากรด่านา ค่ารูปพรรณสัตว์ ภาษีเรือ และผลผลิตข้าวที่ชาวนาทำการเพาะปลูกจนเป็นสินค้าออก เป็นรายได้ของแผ่นดินมากมาย (สุวิทย์ ไพบยวัฒน์. 2527:261) รวมทั้งการเก็บเงินช่วยราชการหรือที่ต่อมาเรียกว่าเงินรัชชูปการ ซึ่งเป็นภาษีที่เก็บแทนการเกณฑ์แรงงาน วิธีการเช่นนี้จะทำให้รัฐมีรายได้มากกว่าวิธีการควบคุมและเกณฑ์แรงงานแบบเดิม วิธีการหารายได้ด้วยการเก็บภาษีอื่นเนื่องมาจากการทำนา เป็นวิธีที่รัฐบาลไทยใช้มาอย่างยาวนานเพื่ลดความสำคัญลงไปเมื่อไม่กี่ปีมานี้

การที่รัฐมุ่งหารายได้โดยการเรียกเก็บภาษีจากชาวนาในรูปเงินตรานี้เท่ากับเร่งให้ชาวนาเข้าสู่ความสัมพันธ์แบบค้าขายไปในตัวด้วยเพราะชาวนาจะต้องหาเงินไปเสียเป็นค่าภาษีดังกล่าว นอกจากนี้รัฐยังพยายามกระตุ้นให้ชาวนาขยันทำงานเพื่อผลิตข้าวให้ได้มากๆ โดยรัฐได้ออกเอกสารสิทธิในที่ดินให้แก่ชาวนา ซึ่งทუნ่าบ้านน้ำว้าทางรัฐได้ออกโฉนดให้ในปี พ.ศ. 2459 ประมาณ 20 ปีหลังตั้งหมู่บ้าน และเป็นช่วงเวลาของคนรุ่นแรกเท่านั้น การให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินดังกล่าวนี้ รัฐได้ให้ตามจำนวนที่เจ้าของจับจองไว้ได้ทั้งหมด

ในระยะต้นจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐมุ่งเก็บภาษีในปัจจัยการผลิต ที่สำคัญ คือ การเก็บอากรค่านา ซึ่งเป็นภาษีที่ถือว่าเป็นส่วนเกินที่สำคัญที่สุดที่มีผลต่อชาวนาโดยตรง ขณะเดียวกันก็ถือว่าเป็นรายได้ที่สำคัญที่สุดของแผ่นดิน รัฐได้ฝากความหวังไว้กับภาษีค่านาชนิดนี้อย่างมาก (เศวริักษ์ ศิวารมย์. 2528 : 86) ดังนั้นรัฐบาลจึงตั้งมรดกในการเก็บอากรค่านา และจะปรับอัตราค่าอากรขึ้นเป็นลำดับ เช่นในปี พ.ศ. 2448 รัฐบาลได้ออกประกาศเพิ่มภาษีค่านาคู่โคจากไร่ละ 0.25 บาทเป็นไร่ละ 1.00 บาท นาฟางลอยจากไร่ละ 0.375 บาท เป็นไร่ละ 1.25 บาท และยังได้เพิ่มภาษีรูปพรรณโคกระบือจาก 0.50 บาท เป็น 4 บาท (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 กษ.1/4) จากการสอบถามผู้สูงอายุในบ้านน้ำว่าก็พบว่าตัวแทนของรัฐที่อยู่ในหมู่บ้าน ที่มีมาตั้งแต่ท้าวต้น ๆ ของการตั้งหมู่บ้านคือกำนัน มีหน้าที่ที่เห็นเพียงอย่างเดียว คือ แรงจูงใจให้ชาวนาเสียอากรค่านา ซึ่งก็สอดคล้องกับคำตอบแทนที่รัฐให้กับกำนันในสมัยนั้นที่คิดสัดส่วนจากจำนวนเงินอากรค่านาที่เก็บได้ในแต่ละหมู่บ้านซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้กำนันเคร่งครัดในการควบคุมลูกบ้านให้เสียอากรค่านา

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การเก็บอากรค่านาและเงินรัชชูปการได้ถูกยกเลิกในปี พ.ศ. 2482 รัฐใช้วิธีเก็บภาษีใหม่ที่เรียกว่าเงินช่วยบำรุงท้องที่ ซึ่งช่วยแบ่งเบาภาษีของชาวนาไปได้บ้าง แต่ในช่วงพ.ศ. 2489 ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยถูกบังคับให้ชดใช้ข้าวจำนวน 1.5 ล้านตันเป็นค่าปฏิกรรมสงครามแก่บรรดาประเทศพันธมิตร (อัมมาร์ สยามวาลา. 2522 : 167) รัฐบาลประกาศห้ามพ่อค้าเอกชนส่งข้าวออกแล้วมอบให้องค์การข้าวเป็นผู้ส่งข้าวออกแต่ผู้เดียวโดยรัฐบาลบังคับซื้อข้าวในประเทศด้วยราคาถูกซึ่งก็คือรัฐบาลได้ผลักภาระความรับผิดชอบไปให้ชาวนาตัวเอง และเมื่อเหตุการณ์คลี่คลายเข้าสู่สภาวะปกติ รัฐบาลก็ประกาศใช้ภาษีแบบใหม่ที่เก็บจากการส่งข้าวขายต่างประเทศ โดยเริ่มในปี พ.ศ. 2493 ภาษีที่สำคัญคือภาษีที่เรียกว่า "พรีเมียมข้าว" ซึ่งคือเงินจำนวนหนึ่งที่รัฐบาลเรียกเก็บจากพ่อค้าที่ส่งข้าวออกนอกต่อข้าวที่ส่งออก 1 ตัน อัตราที่เรียกเก็บนี้แล้วแต่รัฐบาลจะกำหนด (โสภณ ภระมรทัต. 2510 : 2) แต่ในทางปฏิบัติที่

เป็นจริง พ่อค้าส่งออกก็ไปกดราคาซื้อข้าวในประเทศลึกที่ซึ่งในที่สุดแล้วชาวนาก็คือผู้
รับภาระในการเสียภาษีในส่วนนี้แน่นอน นอกจากนี้ในเวลาต่อมาก็ยังมีการเสียภาษีในรูปแบบอื่นๆ
อีก เช่น อากรส่งออกและยังมีมาตรการอีกบางประการที่ทำให้ระดับข้าวในประเทศ
ต่ำ ได้แก่ การบังคับให้ผู้ส่งออกขายข้าวให้กระทรวงพาณิชย์หรือที่เรียกว่าข้าวสำรอง
ในราคาต่ำกว่าตลาด การกำหนดปริมาณโควตาส่งออกโดยกรมการค้าต่างประเทศ
กระทรวงพาณิชย์ (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2533:15) ซึ่งในที่สุดแล้วชาวนาก็เป็นผู้รับ
ภาระในเมื่อข้าวในประเทศถูกกดราคาให้ต่ำ

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่ารัฐสนใจหมู่บ้านในครั้งแรกรักด้วยความสนใจที่จะเก็บ
ภาษีให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย สำหรับบ้านน้ำว่าซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ชายแดนของจังหวัด
อาจกล่าวได้ว่าจนถึงประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.
2504 หมู่บ้านน้ำว่าได้รับการตอบสนองจากรัฐเพียงการเก็บภาษีเท่านั้น ประชาชน
ในหมู่บ้านยังคงถูกทอดทิ้งให้ดิ้นรนต่อสู้ชีวิตกันเองรัฐไม่ได้เข้าไปทำอะไรในหมู่บ้านที่
เป็นการช่วยเหลือชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาหลังการผลิต การบรรเทาการถูก
เอารัดเอาเปรียบ การพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่มีหน่วยงานใดของรัฐที่มีตัวว่าราชการใน
ตำแหน่งใดของรัฐเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านยกเว้นครูประจำบาล ซึ่งก็เป็นคนในหมู่บ้านนั้น
เองโดยอาศัยวัดเป็นที่สอนหนังสือข้าราชการอื่นเป็นบุคคลที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เคย
เห็นเข้าไปในหมู่บ้าน

แม้ในห้วงเวลาที่รัฐประกาศนโยบายหรือให้กฎหมายที่เป็นประโยชน์ต่อ
ชาวนา แต่ปรากฏว่าในความเป็นจริงไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ เพราะรัฐไม่มีกลไกที่จะ
ดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย หรือกฎหมายนั้นได้ เช่นในปี พ.ศ. 2475 รัฐบาล
คณะราษฎรได้ออกกฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา (เสถียร ลายลักษณ์. ม.ป.ป.
: 347-379) แต่ที่บ้านน้ำว่ามีกรักเงินโดยเสียดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือนแล้วใน
ช่วงนั้น

นับแต่ต้นทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา รัฐบาลได้นำประเทศไทยเข้าสู่ผูกพัน
กับระบบทุนนิยมโลกอย่างใกล้ชิด รูปธรรมดังกล่าวปรากฏออกมาเป็นแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งเริ่มประกาศใช้ฉบับแรกในปีพ.ศ. 2504 ปัจจุบันอยู่

ระหว่างการใช้แผนฉบับที่ 7

ยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับ คือ 1) เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราสูง 2) เน้นบทบาทของรัฐในการส่งเสริมระบบเศรษฐกิจเสรี 3) เน้นการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ เปิดประเทศเต็มที่ทั้งด้านการค้า การลงทุน การซื้อเทคโนโลยีและส่งเสริมการรับความรู้ความคิด และวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ ที่ร่ำรวยแล้ว 4) เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม 5) เน้นบทบาทของรัฐในการรับภาระในด้านการเงินเพื่อการลงทุน จัดให้มีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างบรรยากาศการลงทุนที่ดีสำหรับภาคธุรกิจเอกชน 6) เน้นให้รัฐแสวงหาทรัพยากรทางการเงินจากต่างประเทศ มาใช้ในโครงการพัฒนา เช่น โครงการด้านการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน โดยการกู้เงินจากต่างประเทศและการขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2530 : 7-8)

จากนโยบายการพัฒนาประเทศดังกล่าว รัฐบาลได้นำประเทศเข้าแนบแน่นกับระบบทุนนิยมโลกอย่างไม่เคยมีมาก่อน ทำให้ประเทศไทยถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกซึ่งนอกจากจะต้องพัฒนาประเทศไปตามอิทธิพลของทุนนิยมโลกแล้วประเทศยังถูกดูดซับความมั่งคั่งเพื่อไปหล่อเลี้ยงประเทศทุนนิยมศูนย์กลางอีกด้วย ในขณะที่ตัวกันรัฐบาลก็มีนโยบายในการพัฒนาชนบทเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของเมือง โดยกำหนดให้ชนบทเป็นเพียงแหล่งผลิตอาหารราคาถูกเพื่อหล่อเลี้ยงคนในเมือง เป็นแหล่งเตรียมวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมภายในและการส่งออก เป็นแหล่งผลิตแรงงานราคาถูกสำหรับภาคอุตสาหกรรม และเป็นแหล่งให้ภาคอุตสาหกรรมดูดซับทุนเพื่อไปใช้พัฒนาภาคอุตสาหกรรมด้วย

เป้าหมายการพัฒนาชนบทของรัฐก็คือ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรเพื่อให้สามารถผลิตอาหารและวัตถุดิบได้เพียงพอกับความต้องการของภาคอุตสาหกรรม และต่างประเทศโดยการพัฒนาด้านการชลประทาน การสื่อสาร การขยายบริการด้านการเกษตร การส่งเสริมการลงทุนของเอกชนในด้านเครื่องมือทางการเกษตร รวมทั้งการส่งเสริมการทำเกษตรที่หลากหลายชนิดมากขึ้น และเพื่อให้

ชาวชนบทสามารถผลิตข้าวตัวเอง และผลิตข้าวแรงงานรุ่นใหม่อยู่ได้ในชนบท รัฐบาลจึงดำเนินโครงการพัฒนาด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย เป็นต้น

นอกจากนี้รัฐบาลยังเร่งสร้างโครงสร้างพื้นฐานประเภทถนน รางรถไฟ เพื่อที่จะสามารถลำเลียงวัตถุดิบจากชนบทเข้าป้อนภาคอุตสาหกรรมในเมือง และส่งออกตลาดต่างประเทศ พร้อมกับเพื่อลำเลียงสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมเข้าสู่ชนบททั่วประเทศ และเพื่อให้ชาวชนบทสามารถเข้าไปใช้บริการต่าง ๆ ในเมืองได้

ผลการพัฒนาประเทศโดยพึงพิงภายนอกและเน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมทำให้เกิดช่องว่างอย่างมากระหว่างเมืองกับชนบท หรือภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม กล่าวคือ ภาคอุตสาหกรรมมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมมีความเจริญเติบโตน้อย ปัญหาความยากจนและความด้อยพัฒนาของชนบทเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ดังจะเห็นได้ว่าในช่วง พ.ศ. 2490-2503 ภาคเกษตรกรรมมีความเจริญเติบโตของผลผลิตถึงร้อยละ 8.23 ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีเพียงร้อยละ 4.22 แต่ในช่วง พ.ศ. 2504-2515 ภาคอุตสาหกรรมกลับมีความเจริญพุ่งขึ้นถึงร้อยละ 10.39 ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมลดลงเหลือเพียงร้อยละ 4.13 (ไตรรงค์ สุวรรณคีรี. 2525 : 178-179)

แม้ในช่วงหลังรัฐบาลได้ตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท และพยายามเพิ่มนโยบายการกระจายรายได้ ออกสู่ชนบท ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 เป็นต้นมา แต่นโยบายการกระจายรายได้เพื่อลดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทของรัฐบาลก็ไม่บรรลุผล ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไม่เคยเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ คือ เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และเน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ดังจะเห็นจากการสรุปผลการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 ในช่วง 3 ปีแรก ของคณะกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งแสดงความพอใจกับอัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจโดยรวมเฉลี่ยร้อยละ 8.2 ต่อปี ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับว่ารายได้และผลการพัฒนา ยังไม่กระจายไปสู่ภูมิภาคและชนบทเท่าที่ควร (มติชน. 21 ธันวาคม 2537 : 17)

สำหรับบ้านน้ำว่าซึ่งเป็นหมู่บ้านชายแดนของจังหวัด ในระยะแรกยังได้รับ

ผลของการพัฒนาโดยผ่านตลาดและผ่านตัวอย่างของการพัฒนาเท่าที่ชาวบ้านน้ำว้าจะไปเห็นมาจากที่อื่น โดยตลาดได้ส่งสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมผ่านทางพ่อค้าคนกลางเข้าสู่หมู่บ้าน และรับผลผลิตและวัตถุดิบต่าง ๆ จากหมู่บ้านผ่านพ่อค้าคนกลางไปสู่ตลาด ส่วนชาวบ้านน้ำว้าที่มีโอกาสติดต่อกับเมืองหรือติดต่อกับหมู่บ้านอื่นที่พัฒนามากกว่าก็จะนำแบบอย่างที่ได้เห็นมาปฏิบัติในหมู่บ้านทั้งวิถีการดำรงชีวิต และการผลิต

ส่วนบทบาทของรัฐที่เข้าไปพัฒนาน้ำว้าโดยตรงนั้นช้ามาก ดังจะเห็นได้ว่ากว่าจะมีถนนที่ชาวบ้านน้ำว้าสามารถติดต่อกับสังคมภายนอกได้สะดวก ก็ถึงปลายทศวรรษ 2510 มีสถานีอนามัยในหมู่บ้านปี 2522 มีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2524 นอกจากนั้นพบว่ากว่ารัฐจะส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปพัฒนามหาหมู่บ้านน้ำว้าโดยตรงก็เพิ่งเมื่อประมาณ 20 ปีมานี้เอง โดยก่อนหน้าการตั้งกิ่ง อ.ดอนพุด ในปี พ.ศ. 2514 ไม่มีข้าราชการใด ๆ เข้าไปดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาในบ้านน้ำว้าเลย ดังที่นายเอก อติศครุประชาบาลวัย 66 ปี ให้สัมภาษณ์ว่า

ถาม : ข้าราชการที่เข้ามาบ้านน้ำว้าในช่วงนั้น เท่าที่เห็นได้แก่พวกไหน

บ้างครับ

ตอบ : โดยมากเป็นฝ่ายปกครอง พวกปลัดอำเภอบ้าง นายอำเภอบ้าง

ปลัดอำเภอมาบ่อย นายอำเภอนาน ๆ ถึงจะมาสักครั้ง

ถาม : มาทำอะไรครับ

ตอบ : คล้าย ๆ มาตรวจท้องที่ มาดูเฉย ๆ บางทีผู้ใหญ่บ้าน คนไหนเลี้ยงสัตว์มาบ่อยหน่อย

ถาม : ข้าราชการที่มาแนะนำเรื่องที่เป็นประโยชน์กับชาวบ้านจริง ๆ เช่น เรื่องการทำมาหากิน การรักษาสุขภาพอะไรอย่างนี้ มีมานานหรือยังครับ

ตอบ : มันมารุ่นหลังประมาณ 10 กว่าปีมานี้แหละ ตั้งแต่เขามีเกษตรอำเภอ เกษตรตำบล อนามัยมาที่ ดั้ง

เหตุการณ์ที่จะช่วยยืนยันถึงอำนาจรัฐที่เข้ามามีบทบาทโดยตรงในบ้าน
น้ำว่าเพิ่งจะเกิดขึ้นในช่วง 20 ปีมานี้เอง คือในช่วง พ.ศ. 2507-2513 ปรากฏว่า
หมู่บ้านน้ำว่าและหมู่บ้านใกล้เคียงมีโจรผู้ร้ายชุกชุม ชาวบ้านมีความหวาดกลัวมาก
พอตกเย็นก็จะเริ่มหลบหนี บางคนหนีหลบไปนอนบ้านอื่น บางคนไปนอนในป่า บางคน
หลบไปนอนในกะพ้อมใส่ข้าว ในแต่ละวันจะมีโจรสะพายปืนเดินผ่านหลังบ้านหรือนั่ง
เรือผ่านหน้าบ้านอยู่เสมอ ชาวบ้านน้ำว่าถูกปล้นและถูกยิงตายไปหลายราย โดยทาง
ราชการไม่ได้เข้ามาช่วยเหลืออะไรเลย ดังตัวอย่างคำบอกเล่าของชาวบ้านต่อไปนี้

นางมี (อายุ 60 ปี)

ถาม : ตอนนั้นมันปล้นกันเยอะไหมครับ

ตอบ : ก็มีเรื่อยแหละ ปล้นมั่ง ฆ่านมั่ง

ถาม : ตอนนั้นไม่มีใครปกป้องเลยหรือ

ตอบ : ไม่มีเลย

ถาม : กำหนดผู้ใหญ่บ้านล่ะ

ตอบ : กลัวเขา โดยมากไม่มีใครหรอก กลัวเขาทั้งนั้น คล้าย ๆ ว่าต้อง

ยอมเขา

นายมา (อายุ 63 ปี อดีตกำนัน)

ถาม : ตอนเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนัน ได้ท้าวว่าที่นั้นโจรผู้ร้ายมาก

ตอบ : ตอนที่ผมเป็นผู้ใหญ่บ้าน มีพวกเสือทางใต้ครับ คุณเคยได้ยินไหม

พวกเสือมลายู เสือแกละ ช่วงปี 2507 คนที่มีเงินเขาก็เข้าเมือง

อยู่ไม่ได้ ปล้นแล้วฆ่า ตอนที่ผมเป็นผู้ใหญ่บ้านก็ตายหลายราย ปล้น

แล้วมันยิง อ้าวมันดี พวกตำรวจมัน พวกสองวิถี พวกเจาะเกราะ

ตอนนั้นปล้นกัน โอ้โฮน่าดู

ถาม : ตอนนั้นตำรวจไม่มีหรือครับ

ตอบ : มีครับ มีหน่วยอยู่ที่ตอนพูด แต่มีแค่ 3-4 คน เสือเดินผ่านหน้าโรง

พักยังไม่กล้าทำอะไรเลย สู้ไม่ได้หรอก มาอยู่ก็ต้องทำอะไรอย่าง
ผมเป็นผู้ใหญ่บ้าน ใ้มาจะมา ผมกำลังไถนาอยู่กลางทุ่ง เวลากลาง
คืน ผมรับจ้างเช่า มันไปปล้นที่ไหนมาก็ไม่รู้ มันเห็นไฟแดง ๆ มันก็
แฉะเข้ามา มันถามว่ารู้จักมันไหม มันมาขอข้าวกิน เราก็ให้มันกิน
เราต้องทำอะไรไม่รู้^{นี้} ต้องทำตัวเลย เภาจะไปปล้นที่ไหนก็เรื่องของ
เขาทางราชการปกป้องเราไม่ได้หรอก ต้องเอาตัวรอดกันตอนนั้น

ในเอกสารทางราชการของ อ.ดอนพุด ก็ระบุไว้ชัดเจนว่าความทุกข์
ของโจรสลัดเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้มีการจัดตั้งทั้ง อ.ดอนพุดขึ้นในปี พ.ศ.
2514 ดังข้อความที่ระบุไว้ว่า "พื้นที่ตำบลบ้านหลวงในอดีต การคมนาคมติดต่อไม่
สะดวก ต้องให้การคมนาคมทางน้ำ เพราะเป็นกลุ่มน้ำท่วมถึง เป็นแหล่งที่มีโจรสลัด
หลบหนีมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ยากแก่การปราบปราม จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้
ให้ตั้งเป็นกิ่งอำเภอขึ้นเพื่อสะดวกในการปกครอง" (โครงการปรับปรุงระบบแผนและ
พัฒนาเกษตรกร. 2535. : 1)

เมื่อรัฐบาลเริ่มสร้างทางหลวงแผ่นดินสายโพธิ์พระยา-ท่าเรือในปี พ.ศ.
2513 ตั้งกิ่งอ.ดอนพุดในปีพ.ศ. 2514 อิทธิพลของอำนาจรัฐก็เข้าสู่บ้านน้ำว้ามากขึ้น
และหลังทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา อิทธิพลเหล่านี้จะยิ่งชัดเจนขึ้นตามลำดับ ดังจะ
เห็นได้ว่าในปัจจุบันมีหน่วยงานหลายหน่วยงานที่มีตำแหน่งข้าราชการที่มุ่งให้เข้าไป
ปฏิบัติงานในหมู่บ้าน เช่น พัฒนาการตำบล เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่เคหกิจ และมีบาง
หน่วยงานไปตั้งสำนักงานอยู่ในหมู่บ้าน เช่น สถานีอนามัย เป็นต้น นอกจากนี้ทาง
ราชการยังตั้งกลุ่มพัฒนาต่าง ๆ ขึ้นในหมู่บ้านหลายกลุ่ม โดยทางราชการเป็นผู้กำกับ
ดูแล จนอาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมหรือปัญหาทุกๆ ด้านของชาวนานี้มีหน่วยงานของรัฐ
เข้าไปดูแลแผ่อิทธิพลเข้าไปครอบงำในหมู่บ้านโดยสิ้นเชิง การเข้าไปของอำนาจรัฐ
เช่นนี้^{นี้} เพื่อผนวกหมู่บ้านเข้าสู่การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบเศรษฐกิจ-
กิจภายนอกมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาที่ทางราชการเข้าไปดำเนินการใน
หมู่บ้าน เช่น การสนับสนุนด้านสินเชื่อ การปลูกพืชเศรษฐกิจ การใช้เทคนิคการผลิต

ใหม่ ๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามรัฐได้อนุญาตให้ประชาชนในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจทางการเมืองในบางระดับ ที่เห็นได้ชัดเจนได้แก่ การให้สิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเพิ่งจะมีความต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา การเลือกผู้นำในระดับท้องถิ่น เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสภาตำบล เป็นต้น แต่การมีส่วนร่วมเหล่านี้ประชาชนบ้านน้ำว่าแทบจะไม่ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่เลย เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยอมรับว่าที่ตัวเองใช้สิทธิเลือกใครนั้น เพราะผู้นั้นนำเงินมาแจก ไม่ได้หวังว่าผู้ที่ตนเลือกไปจะเข้าไปทำอะไรให้ ส่วนชาวบ้านที่เลือกด้วยเหตุผลอื่นนั้นเป็นส่วนน้อย เช่น เลือกเพราะสงสารหรือเพราะเห็นเป็นคนดี ซึ่งถึงแม้ว่าจะไม่ได้เลือกเพราะสินจ้างแต่ก็สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านน้ำว่าไม่ได้มีจุดมุ่งหมายอะไรมาในการเลือกตัวแทนของตนเข้าไปทำงาน เพราะเหตุผลว่าสงสารหรือเป็นคนดีไม่ได้บอกเลยว่าชาวบ้านเลือกเพราะหวังให้ตัวแทนของตนเข้าไปทำประโยชน์อะไรให้ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

นางสาวนาง (อายุ 55 ปี)

ถาม : เมื่อพี่บ้ายคุยเรื่องเลือกผู้แทนนครรับว่าเขาให้เลือกเราก็กเลือก
เขาที่ว่านั้นคือใครครับ

ตอบ : ก็พวกตัวแทนเขานั่นแหละ

ถาม : เขามีอะไรมาให้เราไหมครับ

ตอบ : เอาสตางค์มาให้ ก็บอกตรง ๆ เลย

ถาม : เคยคิดไหมว่าเขาให้เงินเราแล้ว เราไม่ลงคะแนนให้

ตอบ : ไม่เคยหรอก เอาเงินเขาแล้วต้องลงให้เขา รับเงินเขาแล้วไป
ลงให้คนอื่นเขาเกลียดตายเลย กำนันผู้ใหญ่บ้านเอื้อมมาเสี่ยงกันฉิบหาย
เลย ว่าจะไม่เอา บ๊ะปวดหัวเลย ไอ้โน่นก็มาให้ ไอ้โน่นก็มาให้

ถาม : คนไม่มีเงินจะสมัครกำนันผู้ใหญ่บ้าน บ้ายคิดว่าได้ไหม

ตอบ : ไม่มีทาง อย่ามาสมัครเลย

ถาม : กำหนดผู้ใหญ่นานเป็นหัวคะแนนให้ผู้แทนข้างไหม

ตอบ : ส่วนใหญ่จะมีส่วนสิ แต่ให้คนอื่นไปแจกแทน

ถาม : เลือกผู้แทนคราวที่แล้วกันแจกกันเท่าไร

ตอบ : เบอร์ละร้อย สามคนก็สามร้อย

นายหนู (อายุ 70 ปี)

ถาม : เลือกตั้งส.ส. ละครับ ที่เป็นอย่างไรบ้าง

ตอบ : นายประมาณนี้โกงทั้งชาติ เกล็ดจึงเลย แล้วลูกมันก็คงกินเหมือน
กันตั้งแต่เป็นมามันก็เป็นมาเรื่อย เป็นที่ไรก็เสียเงินทุกที่

ถาม : ที่นี้ใช้เงินซื้อกัน

ตอบ : โอ้โฮ เงินใส่กระสอบเลย ที่ดอนพุดนะ

ถาม : แล้วนายเงินล่ะแจกไหม

ตอบ : คนนี้ก็สบบ แจก แล้วเขาเป็นนักเลงนิด ๆ

นายสง่า (อายุ 45 ปี กำหนดคนปัจจุบัน)

ตอบ : ก็พินเอามาลงแข่งกำหนด สนนกว่าประมาณแสนสอง แต่คู่แข่งที่ว่า
ว่าหมดไป 3 แสน ยังไม่ได้เลย

ถาม : ถ้าไม่เล่นกำหนดก็คงไม่เป็นหนี้

ตอบ : ตอนเล่นผู้ใหญ่ผมเป็นหนี้ 5 หมื่น แต่ช่วงนั้นผมก็ขายไร่ให้ทั้งหมด
แล้ว มากำหนดนั้นผมละเป็นหนี้พันกหน่อย

การที่ชาวบ้านไม่สนใจว่าการเลือกตั้งแทนของตนในระดับต่าง ๆ จะมี
ผลต่อความเป็นอยู่ของตนอย่างไรนั้น ก็เพราะชาวบ้านมีประสบการณ์ที่ผ่านมาว่า
"ไม่ว่าจะเลือกใครก็เหมือนกัน เลือกไปแล้วเขาก็ไม่สนใจเราหรอก เราจะเป็น
ยังงี้ก็ช่าง ไม่เคยเห็นใครกลับมาให้เห็นหน้าเลย เขาสนใจแต่จะไปคดโกงกัน
เท่านั้น" แม้แต่กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านก็เชื่อว่าจะไปร่วมกับข้าราชการทุจริต

คอร์ปชั่น มากกว่าจะทำเพื่อประชาชน เช่น นายเอก อายุ 66 ปี กล่าวถึงกำนันผู้ใหญ่บ้านว่า "สมัยก่อนกำนัน ผู้ใหญ่บ้านประชุมก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่อง แยกความรู้ไม่ค่อยจะดี ไม่ค่อยจะพัฒนาขึ้นมา ที่นี้ใครคนความรู้ดีก็อยากจะทำอะไรก็กลัวเสียอีก มันไปยังบ้านเรานะ อย่างผู้ใหญ่บ้านเดียวรู้ดี ถ้าวันไหนจะกินเสียอีก เล่นเปอร์เซ็นต์เสียแล้ว" หรือถ้าไม่คิดเรื่องทุจริตชาวบ้านก็มักคิดว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านคือตัวแทนของข้าราชการ ไม่ใช่ผู้ที่ทำงานเพื่อประโยชน์ของชาวบ้าน เช่น ค่าให้สัมภาษณ์ของ น.ส.กาหลง อายุ 53 ปี ดังนี้

ถาม : ตอนที่คุณว่ามาประชุม พวกเราได้พูดอะไรบ้างไหม

ตอบ : ไม่ได้พูด ส่วนใหญ่พวกเขาที่มาแหละเป็นคนพูด เราก็ฟัง

ถาม : เขาถามไหมว่าใครจะถามอะไร

ตอบ : เขาก็ถาม แต่ไม่มีใครพูด ที่จริงกำนันจะต้องพูดให้ไหม ไอ้เรา
จะไปพูดอะไรล่ะ ไม่กล้าหรอก เราไม่ได้เป็นอะไรกับเขา
แล้วมันก็เยอะ

ถาม : กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านอะไรนี้ได้พูดอะไรบ้างไหม

ตอบ : ไม่พูดเลย เป็นพวกเขาหมด มันน่าจะติดจ้างเขาบ้างสิ นี่ไม่มีเลย

สำหรับชาวบ้านที่เข้าไปมีส่วนในตำแหน่งหน้าที่ผู้นำชุมชนตามที่ราชการกำหนดนั้น ถ้าเป็นตำแหน่งที่ไม่มีค่าตอบแทนหรือมีเพียงเล็กน้อยชาวบ้านก็ไม่อยากจะเป็น หรือถ้าเป็นก็ไม่มีการทำงานตามหน้าที่ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะวิถีคิดของทางราชการนั้น คิดว่าชาวบ้านจะต้องเสียสละเพื่อชุมชนของตนเอง แต่ในความเป็นจริง ชาวบ้านส่วนใหญ่ คือผู้มีรายได้น้อย เขาจะต้องทำงานหาเงินอยู่ตลอดเวลาจึงจะมีรายได้พอใช้ไปในแต่ละวันหรือแต่ละเดือน ดังนั้นจึงไม่มีเวลาที่จะมาทำงานให้ได้อย่างที่ทางราชการคิด ซึ่งปัญหานี้ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยก็ยอมรับว่าอาสาสมัครสาธารณสุข (อ.ส.ม.) และผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (อ.ส.ส.) ซึ่งคัดเลือกมาจากประชาชนนั้นก็ไม่มีการทำงานกันอย่างจริงจัง แม้แต่

เรียกประชุมก็มาไม่ได้ เพราะติดปัญหาการทำมาหากิน

ดังนั้นกล่าวโดยสรุปแล้ว บ้านน้ำว่าในระบบการเมืองไทยนั้น หมู่บ้านจะอยู่ในฐานะที่ถูกอำนาจรัฐส่วนกลางเข้ามามีครอบงำ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านไปในแนวทางที่อำนาจรัฐส่วนกลางกำหนด เพื่อสนองหมู่บ้านเข้าสู่ระบบทุนนิยมให้มากขึ้นนั่นเอง และเป็นการเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเสียเปรียบเพราะระบบทุนนิยมต้องการให้ชนบทเป็นแหล่งผลิตอาหารราคาถูกให้กับคนในเมือง และเป็นแหล่งผลิตข้าวแรงงานราคาถูกให้กับภาคอุตสาหกรรมเท่านั้นดังจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตในชนบทไม่เคยเปลี่ยน รัฐไม่เคยเข้ามามีการปฏิรูปที่ดินอย่างจริงจังให้กับชาวนา ส่วนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวนาบ้านที่รัฐเปิดโอกาสให้นั้นก็เป็นการมีส่วนร่วมภายใต้หลักประกันที่ว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการเมืองที่เป็นอยู่จะไม่ได้มีการกระทบกระเทือน เพราะวิธีการเลือกตั้งที่ใช้อยู่นั้น นายทุนและผู้ได้เปรียบอยู่ในระบบจะเป็นผู้ได้รับเลือกตั้งเป็นส่วนใหญ่นั่นเอง

บ้านน้ำว่ากับลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม

ก่อนที่จะถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่ใหญ่กว่า หมู่บ้านในชนบทมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสังคมเกษตรกรรมที่มีพลังการผลิตต่ำ และมีการติดต่อกับสังคมภายนอกน้อย ต่อเมื่อหมู่บ้านตกอยู่ใต้อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจและการเมืองสมัยใหม่หมู่บ้านก็เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลดังกล่าวมากขึ้น การศึกษาลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านน้ำว่าจึงต้องศึกษาในกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

1. คติความเชื่อ

ชาวบ้านน้ำว่าทุกครัวเรือนตั้งแต่อดีตล้วนนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งการนับถือศาสนาพุทธของชาวบ้านน้ำว่านี้คงมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษยังอยู่ในหมู่บ้านเดิม ก่อนอพยพมาอยู่บ้านน้ำว่าแล้ว เพราะปรากฏว่าหลังตั้งหมู่บ้านน้ำว่าได้ไม่นาน ชาวบ้านที่อพยพมาทุกกลุ่มก็ช่วยกันสร้างวัดขึ้น คือ วัดน้ำว่า ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงเป็นวัดเดียวที่มีอยู่ใน

ความเชื่อเรื่องอำนาจนอกตัวกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองของชาวบ้านน้ำว้าไม่เพียงมีแหล่งกำเนิดมาจากความเชื่อเรื่องบุญกรรมเท่านั้นแต่ยังมีความเชื่ออย่างอื่นผสมผสานอยู่ด้วยความเชื่อดังกล่าวมีแหล่งกำเนิดมาจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งก็แพร่มาจากราชสำนักในสมัยก่อนเช่นกัน และมีความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นรากเหง้าของสังคมไทยมาแต่เดิมด้วย เช่น ในการทำนาของชาวบ้านน้ำว้าจะมีพิธีกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับการทำนาในหลายขั้นตอน ได้แก่ตอนไถมีพิธีกรรมที่เรียกว่า "แรกนา" ตอนที่ข้าวจะออกรวงที่ชาวนาเรียกว่าข้าวตั้งท้อง จะมีพิธีกรรม "ทำขวัญข้าว" และเมื่อนำข้าวขึ้นเก็บในยุ้งเรียบริ้วแล้วจะมีพิธีกรรมที่เรียกว่า "รับขวัญข้าวขึ้นยุ้ง" ซึ่งทุกพิธีกรรมเป็นการบูชาบวงสรวงพระแม่โพสพในลักษณะขอให้ผลผลิตข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเรื่องเทพเจ้าจากศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องผีอันเป็นรากเหง้าของสังคมไทยนั้นจะเชื่อว่ามีสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอย่างอยู่ของมนุษย์จะมีผีประจำเพื่อปกป้องรักษา และมีอำนาจที่จะอำนวยความสะดวกสำเร็จหรือลงโทษมนุษย์ เช่น ผีเรือน พระภูมิเจ้าที่ ผีประจำต้นไม้ต่าง ๆ ส่วนความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์นั้นอธิบายว่า ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของมนุษย์นั้นเทพเจ้าเป็นผู้ประทานให้ ซึ่งจะเห็นว่าพระแม่โพสพมีลักษณะผสมผสานกันระหว่างผีกับเทพเจ้า

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในบ้านน้ำว้าอย่างต่อเนื่อง รูปแบบพิธีกรรมบางประการจึงไม่สอดคล้องกับยุคสมัยก็สูญหายไป เช่น พิธีกรรมแรกนา และพิธีกรรมรับขวัญข้าวขึ้นยุ้ง ยังคงเหลือแต่พิธีกรรมรับขวัญข้าว ที่เป็นเช่นนั้นเพราะชาวนาเปลี่ยนกรรมวิธีการทำนาไปจากเดิม กล่าวคือเมื่อเปลี่ยนจากการใช้ควายไถมาเป็นใช้รถไถการแรกนาก็หายไป เมื่อชาวนาขายข้าวหลังจากได้ข้าวเปลือกเลยเป็นส่วนมาก โดยไม่ทนขึ้นเก็บในยุ้งเหมือนสมัยก่อนพิธีกรรมรับขวัญข้าวขึ้นยุ้งก็หมดไปเป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้รูปแบบพิธีกรรมหลายอย่างจะสูญหายไป แต่เนื้อหาสาระของความเชื่อที่อธิบายว่าความเป็นอยู่ของมนุษย์ถูกกำหนดโดยอำนาจลี้ลับนั้นยังคงดำรงอยู่ ซึ่งความเชื่อเรื่องบุญกรรมจะมีพลวัตรที่สุดในเรื่องนี้ และถือว่าเป็นอุดมการณ์

ของศาสนาที่สามารถควบคุมประชาชนชาวบ้านได้ว่าให้ยอมรับสภาพการณ์ถูกเอาอัดเอาเปรียบโดยไม่โต้แย้งทัดทานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ซึ่งเห็นตัวอย่างได้จากคำให้สัมภาษณ์ของชาวนาบ้านน้ำว่า โดยส่วนใหญ่จะอ้างถึงความเชื่อเรื่องเวรกรรมในการอธิบายปัญหาของตนเองมากกว่าความเชื่ออย่างอื่น เช่น

นางสหาย (อายุ 53 ปี)

ถาม : ที่วัดน้ำเป็นอย่างไร เคยโทษอะไรหรือใครไหมครับ ทำไมเราจึง

ลำบาก

ตอบ : โทษเวรกรรมชาติก่อน นึกอยู่คนเดียว ไม่ได้พูดกับใครเขา นึกว่า

ชาติก่อนคงทำเวรทำกรรมกับใครมาเยอะ

ถาม : เคยโทษรัฐบาล โทษทางราชการบ้างไหมครับ

ตอบ : ไม่เคยนึกเลย นึกแต่เวรกรรมของตัวเอง

นางปาน (อายุ 58 ปี)

ถาม : คิดอย่างไรครับถึงไปทำบุญ เห็นบ้านนอกที่ไม่ค่อยมีสวดคำ

ตอบ : คือว่าเคยลำบากมานานแล้ว คิดว่าไม่เคยทำบุญมาหรือไง

คิดตามโบราณว่าทำบุญมาน้อย แม่บอกมาอย่างนั้น แม่บอก

ว่าลูกเอ๊ย ชาติปางก่อนเราทำบุญมาน้อย ถึงได้ยากจนอย่าง
นี้

นายหลน (อายุ 67 ปี)

ถาม : แล้วที่ลำบากทำนาทำไมเหนื่อยแสนเหนื่อย ยิ่งทำก็ยิ่งเป็นหนี้

เคยนึกโทษอะไรบ้างไหมครับ

ตอบ : ก็ไม่โทษอะไร เราทำนาไม่ค่อยได้ผลบ้าง จะไปโทษอะไร

ใครเขา

ถาม : ถ้าเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ทำไมเขาสุขสบาย ทำงานเหนื่อย

น้อยกว่าเราอีก

ตอบ : ก็เขาทำมาดี

ถาม : เขาทำมาดีนี่ หมายถึงอะไรครับ

ตอบ : ซาติก่อนเขาทำมาดี เราไม่ได้ทำ

นางประนอม (อายุ 72 ปี)

ถาม : ที่ชีวิตยายลำบาก แล้วคนอื่นสบายนี้ ยายเคยคิดไหมครับว่า
ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น

ตอบ : เราไม่สบาย เพราะซาติก่อนเราทำไม่ได้ คงจะลำบาก
อย่างนี้

ถาม : ไม่โทษอะไรอย่างอื่นเลยหรือครับ

ตอบ : ไม่โทษอะไร เพราะเราไม่ได้ทำของเราไว้ เราจึงไม่มี
กิน ไม่มีใช้อย่างเขา นี่ก็ใส่บาตรทุกวัน แล้วก็อยู่วัดมา 7
ปีแล้ว

นอกจากความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ทำให้ชาวบ้านน้ำว้ายอมรับในชะตากรรม
ของตนเองแล้ว ความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ก็ยังมีอิทธิพลอยู่บ้าง เช่น ความเชื่อ
เรื่องดวง นอกจากนั้นความเชื่อในอำนาจของผีก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่บ้างเช่นกัน โดย
เฉพาะเรื่องการทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งในหมู่บ้านน้ำว้าเองก็มีหมอลงทรงเจ้าเข้าผีอยู่ด้วย
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นางชา (อายุ 48 ปี)

ถาม : เคยคิดไหมครับว่าเราทำไมถึงแ่อย่างนี้

ตอบ : เป็นเพราะดวง คิดไปอย่างนี้

ถาม : โทษดวงนะไม่โทษใคร

ตอบ : ไม่ได้โทษใคร มันเป็นดวงของเรา ที่คนอื่นเขาทำไมไม่เป็นอย่าง

เรา ผมคิดไปอย่างนั้น บางทีพวกเรารู้คนเดียวกันเขาไปรวย เรากลับ

จน

นางสมบัติ (อายุ 36 ปี)

ถาม : แพนเขาไปทรงเจ้าด้วยหรือ

ตอบ : ทอบ แต่เสียที่เขากลายอย่าง แพนหนูเขือเขา เสียที่เขาคง 5 หมื่น

ถาม : ไปเสียที่อะไรครับ

ตอบ : เขือเขาต่ออายุให้ไม่ตาย แล้วจะรวยอย่างนี้

ถาม : แล้วเราไม่ตกทั้งแพนหรือ

ตอบ : หนูก็กลัวเขาตาย

ถาม : เขือเหมือนกัน

ตอบ : เขือ ก็เลยต้องซื้อชีวิต

ถ้าพิจารณาความเชื่อในลักษณะต่าง ๆ ประกอบกันจะเห็นว่า ชาวนาไม่ว่าอายุน้อยหรืออายุมาก ต่างก็มีความเชื่อไปในทำนองเดียวกัน คือ ความยากไร้ของตนเองเป็นเพราะการกระทำของอำนาจลี้ลับที่ตนต้องยอมรับ และจากการสัมภาษณ์กลุ่มชาวนาผู้สูญเสียที่ดินในบ้านน้ำว่าจำนวนหลายสิบคนไม่มีใครตอบเลยว่าคุณความยากจนของตนนั้นเป็นเพราะถูกเอาผิดเอาเปรียบ จะมีอยู่ประมาณ 5 รายที่พูดถึงรัฐบาล แต่ก็พูดอย่างผิวเผิน ไม่ชัดเจน เช่นกล่าวว่าตำหนิรัฐบาลในเรื่องราคาข้าวต่ำ แต่เมื่อถามถึงสาเหตุความยากจนกลับโทษเวรกรรม เช่น นายสำราญ อายุ 66 ปี

ถาม : ทำนามาทั้งชีวิตเลยนะครับ

ตอบ : ทั้งชีวิต

ถาม : แล้วจะเหลืออะไรเป็นอนุสรณ์บ้างครับ

ตอบ : ก็หนี้ละสิ ก็ดูสิครับ มันจะไหวหรือ รัฐบาลชุดนี้ อานเลยราคาข้าว

ถ้าผมพูดได้ผมจะจวกเลย

ถาม : คิดบ้างไหม เราทำไมจึงลำบากอย่างนี้

ตอบ : เพราะเรามาทำมาไม่ได้ เป็นบุญกรรมของเรา เราทำมาไม่ได้

การที่ความเชื่อบุญกรรมมีอิทธิพลกับชาวบ้านน้ำว้ามากที่สุด น่าจะมาจาก เหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ คือประการแรกมีสถาบันที่ผลิตซ้ำความเชื่อนี้อยู่ตลอดเวลา สถาบันดังกล่าวก็คือวัด ซึ่งมีอยู่ทั่วไป รวมทั้งวัดประจำหมู่บ้านน้ำว้าด้วย ถ้าพิจารณาจากกิจกรรมของวัดน้ำว้า จะเห็นได้ว่าวัดไม่เพียงเป็นศูนย์กลางความเชื่อ เรื่องบุญกรรม ที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาแต่อดีตโดยผ่านการเทศน์ การอบรมสั่งสอน วัดยังพยายามดึงดูดคนให้เข้าไปถวายเงินกับวัดให้มากที่สุด เพราะวัดในปัจจุบันมีการ พัฒนาทางวัตถุเป็นอย่างมาก จึงต้องการเงินเพื่อไปพัฒนาวัตถุดังกล่าว สิ่งที่วัดให้เป็นแรงจูงใจกับชาวบ้านก็คือ บุญ ยิ่งบริจาคเงินมากก็ยิ่งได้บุญมาก และบุญไม่เพียงจะส่งผลไปถึงชาติหน้าเท่านั้น แม้แต่ชีวิตที่เหลืออยู่ในชาตินี้บุญก็จะช่วยให้มีชีวิตที่ดีขึ้นได้ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากในพิธีจุลกฐินที่ทางวัดจัดขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2536 ทางวัดได้สร้างพระบูชาขึ้น 2 รุ่น เพื่อมอบให้ชาวบ้านที่ถวายเงินให้วัดใน จำนวนที่วัดกำหนด โดยทางวัดได้ตั้งชื่อพระทั้ง 2 รุ่นนี้ว่ารุ่น "หมดหนี้" และรุ่น "เหลือกินเหลือใช้" ซึ่งก่อนจะถึงวันงานทางวัดก็ได้โฆษณามาตลอดถึงความศักดิ์สิทธิ์ ของพระทั้ง 2 รุ่นนี้ที่จะช่วยชาวบ้านได้ตามชื่อของรุ่น ปรากฏว่าเกือบทุกครัวเรือน ในบ้านน้ำว้าถวายเงินให้วัดตามจำนวนที่วัดระบุ เพื่อรับพระไปบูชา จากตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่าวัดน้ำว้าได้ใช้กลวิธีตั้งชื่อพระให้เชื่อมโยงกับปัญหาที่ชาวบ้านน้ำว้าเกือบ ทุกครัวเรือนประสบอยู่เพื่อให้ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญจะทำให้ตนมีโอกาสหลุดพ้น จากปัญหาที่ประสบซึ่งก็คือการเป็นหนี้สินนั่นเอง ตามนัยความหมายนี้หมายความว่าวัด จะพยายามสรรหากลวิธีต่างๆ เพื่อให้ชาวบ้านปฏิบัติในสิ่งที่วัดต้องการโดยเชื่อมโยง พฤติกรรมที่ชาวบ้านจะปฏิบัติเข้ากับบุญที่จะได้รับ ลักษณะการผลิตซ้ำทางความเชื่อ เช่นนี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้ความเชื่อ เรื่องบุญกรรมยังคงอยู่คู่กับชาวบ้านน้ำว้ามาโดยตลอด

ประการที่สอง คือวิทยุโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านในปัจจุบันมาก โดยพบว่ารายการที่ชาวบ้านน้ำว้านิยมดูมากที่สุดก็คือละคร และพบว่าละครในวิทยุและโทรทัศน์ส่วนใหญ่คือละครที่ถูกเรื่องในลักษณะของ "บุญทำกรรมแต่ง" กล่าวคือจะมีตัวละครฝ่ายดีและฝ่ายร้าย ตัวละครฝ่ายดีถึงจะมีอุปสรรคอะไรก็จะรอดพ้นและพบกับความสุขในที่สุด เหมือนกับว่าเป็นบุญกุศลที่สร้างมา ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายก็จะได้รับผลร้ายของตนในตอนท้ายเหมือนกับว่าเป็นผลกรรมที่ตนสร้างขึ้น จากการสอบถามชาวบ้านถึงละครที่ชอบดูในรอบปี พ.ศ. 2536 ก็ปรากฏว่าเป็นละครที่มีแก่นเรื่องทำนองนี้ การชมทับเนื้อหาสาระในทำนองนี้จะทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องบุญกรรมแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

บทบาทของวัดและบทบาทของวิทยุโทรทัศน์ดังที่กล่าวมา ย่อมแยกไม่ออกจากบทบาทของอำนาจรัฐ และพลวัตของระบบทุนนิยมที่เข้าไปกระทำต่อหมู่บ้าน เพราะความเชื่อเรื่องบุญกรรมจะทำให้ชาวบ้านยอมรับในชะตากรรมที่ตนเองต้องประสบ จะทำให้การพัฒนาประเทศภายในกรอบของระบบทุนนิยมดำเนินไปด้วยดี บทบาทของวัดและวิทยุโทรทัศน์ดังกล่าว แท้จริงได้รับการสนับสนุนจากกลไกของรัฐ และกลไกทางเศรษฐกิจ การที่วัดเน้นพัฒนาทางวัตถุจนต้องเร่งผลิตทำความเชื่อเรื่องบุญกรรมอย่างทนานใหญ่ก็เพราะการเลื่อนตำแหน่งหรือเลื่อนสมณศักดิ์ต้องอาศัยการพัฒนาทางวัตถุเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นไปตามกฎหมายที่รัฐได้ออกไว้เป็นแนวให้คณะสงฆ์ปฏิบัติ ส่วนสถานีวิทยุโทรทัศน์ส่วนใหญ่ก็เป็นของรัฐ ดังนั้นรายการที่จะออกอากาศได้จะต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์ของรัฐ ในขณะเดียวกันก็ต้องได้รับการสนับสนุนจากบริษัทห้างร้านด้วยมิเช่นนั้นการผลิตรายการจะเกิดขึ้นไม่ได้ ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องเป็นรายการที่สนับสนุนการเอาวัดเอาเปรียบที่มีอยู่ในสังคมที่ชนชั้นนายทุนเป็นฝ่ายได้ประโยชน์ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องเป็นรายการที่ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐและระบบทุนนิยม

ด้วยความเชื่อดังที่กล่าวมา ทำให้ชาวบ้านในบ้านน้ำว้าอยู่อย่างสงบเรียบร้อย ไม่เคยไปร่วมประท้วงหรือเรียกร้องใด ๆ จากรัฐบาลไม่ว่าจะยุคไหน ยกเว้นทางราชการจะเกณฑ์ไปต้อนรับบุคคลสำคัญของประเทศ และจากคำถามเรื่อง

การไปเรียกร้องขอความเป็นธรรม ปรากฏว่าไม่มีชาวนาสักรายเดียวที่แสดงความ ต้องการจะไปเรียกร้องขอความเป็นธรรมจากรัฐบาล ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่า การใช้อุดมการณ์ครอบงำความคิดชาวบ้านนำว่าของชนชั้นปกครองต่อเนื่องกันมาจน ปัจจุบันสามารถควบคุมชาวบ้านนำว่าให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยได้เป็นอย่างดี

2. ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ของคนในบ้านนำว่าที่มีมาแต่เดิม คือ ความสัมพันธ์ใน ลักษณะเครือญาติ และความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์

ความสัมพันธ์แบบเครือญาติเกิดขึ้นเพราะตั้งแต่เริ่มต้นหมู่บ้านนั้น ส่วนใหญ่ผู้ที่อพยพมาอยู่บ้านนำว่าจะพาญาติพี่น้องมาด้วยไม่ได้มาตัวคนเดียว และถึงแม้จะมีกลุ่มที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องของตนก็พบว่ามีการแต่งงานข้ามกลุ่มกันไปมา ทำให้เกิดความ เป็นญาติพี่น้องกันระหว่างกลุ่มโดยผ่านการแต่งงาน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า บ้านนำว่าในปัจจุบันมีครัวเรือนทั้งหมด 197 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 847 คนนั้น จะมีตระกูล ใหญ่ ๆ ทั้งหมดไม่เกิน 8 ตระกูล

นอกจากนี้ในสังคมเกษตรกรรมที่อาศัยแรงงานคนและสัตว์ มีความจำเป็น จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันโดยเฉพาะในด้านแรงงานทำให้คนในหมู่บ้านมีลักษณะ ความสัมพันธ์กันคล้ายเครือญาติคือมีความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังในหมู่บ้านนำว่าเองมีการเอาแรงกันเกี่ยวข้าวหรือที่เรียกว่า"ลงแขก"มาตั้งแต่อดีตจนเพิ่งหมดไปเมื่อประมาณ 20 ปีนี้เอง

อย่างไรก็ตามความช่วยเหลือกันในหมู่เครือญาติหรือคล้ายเครือญาตินี้ก็มี ข้อจำกัด กล่าวคือไม่ได้ช่วยกันได้ทุกเรื่อง สิ่ง que ช่วยเหลือกันได้ก็มีการช่วยเหลือด้าน แรงงานเป็นหลัก มีการให้ยืมปัจจัยการผลิตบ้างเช่นควาย พันธุ์ข้าวปลูก แต่ก็ไม่แพร่ หลายนัก เพราะหวังเวลาที่ชาวนาไถนนั้นชาวนาทุกคนล้วนต้องไถพร้อมๆ กัน และ ตามปกติชาวนาจะเก็บพันธุ์ข้าวปลูกของตัวเองไว้ นอกนั้นก็มีการแบ่งปันอาหารกันใน หมู่ญาติสนิท และการช่วยเหลือกันในงานประเพณีต่าง ๆ

การช่วยเหลือที่เกิดขึ้นยากมาตั้งแต่อดีตแล้วก็คือการช่วยเหลือกันด้านการ

เงิน ทั้งนี้เป็นเพราะเงินเป็นสิ่งที่หายากและชาวนาส่วนใหญ่ก็ไม่มีเงินเหลือพอจะ
ช่วยกันได้ ผู้ที่พอมีเงินก็พอใจที่เอาเงินออกให้มากกว่า เพราะการออกเงินก็นับ
เป็นรายได้ที่สำคัญประการหนึ่งโดยที่บ้านน้ำว่ามีการติดดอกเงินกู้ในอัตราที่แพงมา
แต่อดีตแล้ว อย่างน้อยก็มีการติดดอกร้อยละ 2 ต่อเดือน ถ้าขาดส่งก็ต้องทบต้นมา
ประมาณ 50 ปีแล้ว จากการสอบถามผู้สูงอายุถึงเรื่องราวในสมัยก่อน ก็พบว่าใน
หมู่ญาติพี่น้องนั้นมีปัญหาเรื่องการช่วยเหลือด้านการเงินมานานแล้ว โดยส่วนใหญ่จะ
พึ่งพากันไม่ได้ ถ้าจะพึ่งพากันก็ต้องเป็นการกู้ยืมแบบคณธรรมดาทั่วไป โดยมีทรัพย์สิน
ไว้ค้ำประกัน ถ้าจะมีการช่วยเหลือกันบ้างก็ต้องเป็นเงินจำนวนเล็กน้อย และมักจะ
ยืมได้ครั้งเดียว ถ้าไม่มีการใช้คืน ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่จะพบว่าคนที่มีนามสกุล
เดียวกันภายในหมู่บ้าน แต่มีฐานะความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันมาก

เมื่อหมู่บ้านพัฒนาไปในทางที่อาศัยเครื่องจักรแทนแรงงานคนและแรงงาน
สัตว์เกือบสิ้นเชิง และมีการพึ่งพาสิ่งของบริโภคอุปโภคและปัจจัยการผลิตต่างๆจาก
ท้องตลาดทั้งหมด ชาวบ้านจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันน้อย ความเป็นอยู่ของ
ชาวบ้านจึงเป็นอิสระจากข้อผูกพันของชุมชนมากขึ้น ปัจจุบันพบว่าเครือญาติที่ยังช่วย
เหลือกันอย่างแน่นแฟ้นก็มีเฉพาะพ่อแม่กับลูกเท่านั้น พี่กับน้องจะช่วยเหลือกันบ้างใน
ช่วงที่ต่างฝ่ายต่างยังไม่แต่งงาน ถ้าแต่งงานมีครอบครัวแล้ว การช่วยเหลือจะเกิด
ขึ้นยาก ส่วนเครือญาติอื่นๆ นั้นมีความห่างเหินกันจนกลายเป็นเหมือนคณธรรมดาทั่ว
ไป นอกจากนั้นพบว่าความช่วยเหลือในกลุ่มคนที่มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันบาง
ครั้งจะเกิดขึ้นง่ายกว่าในหมู่เครือญาติ เช่นกรณีของนางแปด อายุ 48 ปี ดังต่อไปนี้

ถาม : เดี่ยวนี้ถ้าพี่เดือดร้อนเรื่องเงิน จะไปขอความช่วยเหลือจากญาติพี่

น้องได้ไหมครับ

ตอบ : ไม่ได้ เราไม่มีอะไรให้เขา หลักลอย

ถาม : ใช่ว่าความเป็นญาติกันก็ไม่ได้

ตอบ : จะ อย่าไปขอหยิบขอยืมเขาเลย ไม่มีทองมีหยอง ไม่ต้องไป

ถาม : แล้วเราเดือดร้อนเราจะไปหาเงินที่ไหนครับ ถ้าไม่มีทองไปให้เขา

ยึดไว้อย่างนี้

ตอบ : บางทีหนูก็ไปเอาของพ่อค้าปลา ที่อ่างทอง

ถาม : เอามาได้อย่างไรครับ

ตอบ : รู้จักกันเราส่งปลาเขาประจำ เราเอาเงินมาก่อนแล้วส่งปลาให้

เขา

ถาม : เขาคิดดอกเบี้ยไหม

ตอบ : ไม่คิด เขาให้เราไป พอได้ปลาเราก็เอาไปให้เขา อาศัยว่าเขา

ต้องได้ปลาแน่ ๆ

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้คนในหมู่บ้านจะมีความห่างเหินกับมากกว่าในอดีต แต่ก็ไม่ถึงกับแปลกหน้ากันอย่างสิ้นเชิง เพราะยังมีความสัมพันธ์ทางสังคมเหลืออยู่ เช่น ยังมีประเพณีหลายอย่างที่ชาวบ้านยังยึดถือร่วมกัน และช่วยเหลือกัน เช่น ประเพณีการบวช การแต่งงาน และการตาย เป็นต้น ตลอดจนความสัมพันธ์ทางเครือญาติถึงแม้จะลดบทบาททางเศรษฐกิจไป แต่ทางสังคมก็ยังยอมรับว่าเป็นญาติกัน ยังมีลำดับเครือญาติกัน คนในชุมชนยังรู้สึกว่าเป็นคนบ้านเดียวกัน ยังคงมีกิจกรรมการทักทายกัน การร่วมงานประเพณีกัน เป็นต้น

สำหรับความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์นั้นเกิดขึ้นเพราะในหมู่บ้านนั้น มีชาวนาที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเช่านาผู้อื่นทำ กู้เงินผู้อื่นมาใช้เป็นทุนหรือใช้ในการกินอยู่ สภาพเช่นนี้มีมาตั้งแต่ระยะต้น ๆ ของการตั้งหมู่บ้านแล้ว เจ้าของที่นาผู้ให้เช่า และเจ้าของเงินกู้ มีทั้งที่เป็นผู้อยู่นอกหมู่บ้านและในหมู่บ้าน ลักษณะพิเศษของการให้เช่านาและการให้กู้เงิน ก็คือ ชาวนาจะต้องไปหาหรือใช้ความพยายามที่จะให้เจ้าของนาหรือเจ้าของเงินกู้ให้ตนเองเช่านาหรือกู้เงิน ทั้งนี้เพราะนาที่ให้เช่าและเงินที่ให้กู้มีจำกัด รวมทั้งเจ้าของนาหรือเจ้าของเงินอาจจะไม่ให้ก็ได้ ถ้าเห็นว่าผู้ขอเช่าหรือผู้ขอกู้ไม่น่าไว้วางใจ และในกรณีของการเช่านานั้น ชาวนาต้องการความมั่นคงว่า เจ้าของนาจะไม่เปลี่ยนนาไปให้คนอื่นเช่า ความสัมพันธ์เช่นนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกในลักษณะของการเป็นผู้อุปถัมภ์และผู้ใต้อุปถัมภ์ กล่าวคือชาวนา

จะรู้สึกว่าเป็นเจ้าของนาและเจ้าของเงินกู้ให้เบียดเบียนกับตนเอง ถึงแม้จะต้องเสียค่าเช่า และดอกเบี้ยในอัตราสูงก็ตาม เพราะเจ้าของนาหรือเจ้าของเงินจะไม่ให้เช่านา หรือไม่ให้กู้เงินก็ได้ ส่วนเจ้าของนาหรือเจ้าของเงินก็คิดว่าตนเองเป็นผู้มีบุญคุณกับ ชาวนา เพราะถ้าไม่มีตน ชาวนาก็จะเดือดร้อน ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ผู้อุปถัมภ์จะ ได้เปรียบอย่างมากเพราะเป็นผู้กำหนดอัตราค่าเช่านา และดอกเบี้ยเอง โดยฝ่าย ชาวนาจะยินยอมโดยดี

จากตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ของนายชาน อายุ 69 ปี ต่อไปนี้จะเห็นได้ อย่างชัดเจนถึงลักษณะของผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์

ถาม : ตอนที่เช่านาพวกคุณทำ ธรรมดาเราไปมาหาสู่กันไหม

ตอบ : ก็ไปเวลาขายข้าวได้ เราก็ไปเอาเงินไปให้เขา บอกว่านี่เราทำ

ต่อนะ

ถาม : เรามีอะไรติดไม้ติดมือไปฝากเขาน้างไหม

ตอบ : ธรรมดาหน้านี้เรามีปลา เราก็ติดมือไปกิเลสสองกิเลส

ถาม : ไม่ได้เป็นญาติกันใช่ไหม

ตอบ : ไม่ได้เป็นเลย มาขอพบกันตอนทำนาที่แพนะ

ถึงในปัจจุบันหมู่บ้านจะเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่ระบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ ก็ยังคงเหลืออยู่ ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ทางการผลิตยังไม่เคยเปลี่ยน เช่นไม่เคยมี การปฏิรูปที่ดิน ชาวนาส่วนใหญ่ก็ยังเป็นชาวนาเช่าเหมือนเดิมและมีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และชาวนายังคงอาศัยเงินกู้เอกรระบบจากนายทุนเงินกู้เป็นส่วนสำคัญเหมือนเดิม เช่นกัน การที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตยังคงเหมือนเดิมเช่นนี้ ทำให้รากเหง้าของ ระบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ไม่ได้ถูกทำลายไป เพราะการที่ชาวนาจะมีหลักประกันใน เรื่องการมีที่ดินทำกิน การมีเงินทุนก็ต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เช่นนี้ นอกจากนี้ ชาวนาที่ยังทำนาอยู่ในปัจจุบันล้วนแต่เป็นผู้สืบทอดการทำนามาแต่ครั้งพ่อแม่ ทั้งยอม สืบทอดความคิด และประสบการณ์มาจากบรรพบุรุษไม่มากก็น้อย ซึ่งรวมถึงความคิด

และประสบการณ์ในลักษณะของผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ด้วย

ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในบ้านนี้ว่าแบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ยังคงมีอยู่ในหลายๆ เรื่อง เช่น เป็นเวลา 2 ทศวรรษแล้วที่รัฐบาลออกกฎหมายเกี่ยวกับการให้เช่าที่ดินที่ให้ประโยชน์แก่ชาวนาเช่ามากขึ้น เช่น กำหนดระยะเวลาเช่าว่าต้องไม่ต่ำกว่าคราวละ 6 ปีต่อเนื่องกัน แต่ชาวนาในบ้านนี้ว่าส่วนใหญ่ไม่เคยใช้ประโยชน์จากกฎหมายนี้ เจ้าของนาจะเลิกให้เช่านาเมื่อไรก็สามารถบอกเลิกได้ทันที เช่น ตัวอย่างจากประสบการณ์ของนายริด อายุ 60 ปี

ถาม : ตอนนั้นกี่ปีครับที่ ไม่ได้ส่งดอก

ตอบ : ปีหนึ่งถึงหรือ 2 ปี ไม่ได้ส่งดอกส่งต้นเขาเลย

ถาม : ทำไมจึงไม่ได้ส่งครับ

ตอบ : ตอนนั้นมันมาช่วงเขาเอานาคืนไปหมด เราไม่มีนาทำ ทำนายน้อย

ถาม : เขาเอาคืนไปทำไมครับ

ตอบ : เอาไปทำ

ถาม : ตอนนั้นยังไม่มีกฎหมายหรือ ที่ให้เราเช่าได้ 6 ปีเป็นอย่างต่ำ

ตอบ : ตอนนั้นไม่มีแล้ว แต่เราไม่อ้างสิทธิ์

ถาม : ทำไมไม่อ้างสิทธิ์ครับ

ตอบ : อ้างไม่ได้หรอก เดี่ยวต่อไปไม่มีใครให้เราเช่า ที่นี้เจ้าของจะ

เอาคืนไปทำอะไรให้เขาทั้งนั้น ที่นี้ไม่ให้ต่อไป ใครก็ไม่ให้เรา

เช่าอีก คนใครก็คบไม่ได้ ให้เราเช่าก็ต้องถือว่าเขาดีกับเราแล้ว

จากตัวอย่างที่ยกมา จะเห็นได้ว่าการเข้าสู่ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์นี้ไม่ใช่เป็นเพียงความยินยอมเฉพาะคน 2 คนเท่านั้น แต่เป็นบรรทัดฐานทางสังคมด้วยที่ทำให้ชาวนาไม่กล้าขัดขึ้นทั้ง ๆ มีกฎหมายที่ให้ประโยชน์แก่ชาวนามากกว่า เพราะถ้าขัดขึ้น ชาวนาจะถูกตำหนิและถูกลงโทษจากสังคมไม่ใช่เฉพาะจากตัวเจ้าของนา

3. การศึกษา

การศึกษานับว่าเป็นช่องทางสำคัญที่ชาวนาสามารถใช้ในการเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการเข้าไปดำรงชีวิตอยู่ในอีกรวิถีการผลิตหนึ่งที่ก้าวหน้ากว่า หรือเข้าไปเป็นข้าราชการ ถ้าพิจารณาความเกี่ยวข้องกับการศึกษาของชาวบ้านน้ำว่า ก็จะเห็นถึงความพยายามของชาวบ้านที่จะส่งบุตรหลานเข้าสู่ระบบการศึกษามากขึ้นตามลำดับ

การศึกษาภาคบังคับเข้าไปสู่หมู่บ้านน้ำว่าในปี พ.ศ. 2481 หรือประมาณ 56 ปีที่แล้ว หรือหลังจากที่รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา 17 ปี โดยเปิดสอนที่วัดน้ำว่า ชื่อว่า "โรงเรียนวัดน้ำว่า" ชาวบ้านที่เรียนหนังสือภาคบังคับเป็นรุ่นแรกได้แก่คนที่มีอายุประมาณ 62 ปีในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีการศึกษาภาคบังคับอย่างเป็นทางการดังกล่าว ที่วัดน้ำว่าได้เปิดสอนเด็ก ๆ ให้อ่านออกเขียนได้มาก่อนหน้านั้นแล้ว โดยพระเป็นผู้สอนบ้าง หรือพ่อแม่ของเด็กที่เรียนช่วยกันออกเงินจ้างชาวบ้านที่รู้หนังสือมาสอนให้บ้าง ดังที่นายเกา อายุ 66 ปี อดีตครูโรงเรียนวัดน้ำว่าซึ่งเรียนหนังสือมาด้วยวิธีการเช่นนี้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

ถาม : ตอนต้นเลยครูเรียนหนังสือที่ไหนครับ

ตอบ : ตอนนั้นโรงเรียนยังไม่มี ต้องเรียนที่วัดน้ำว่า ไม่มีชั้นมีอะไรหรอก

พระสอนบ้าง ชาวบ้านสอนบ้าง มีหลาย ๆ คนก็จ้างชาวบ้านมาสอน

บ้างเดือนละ 1 บาท พออ่านออกเขียนได้ คิดเลขได้บ้าง

ถาม : มีคนเรียนเยอะไหมครับ

ตอบ : มีไม่กี่คนหรอก ประมาณ 6-7 คน เป็นลูกศิษย์วัด พระท่านก็สอนด้วย

การเรียนการสอนหนังสือดังกล่าวนี้ มีมาก่อนการศึกษาภาคบังคับเข้าไปสู่หมู่บ้านไม่น้อยกว่า 10 ปี แต่ผู้มีโอกาสได้เรียนนั้นมีแต่เฉพาะผู้ชาย และมักเป็นผู้ที่

พ่อแม่เห็นการณ์ไกล เพราะมีโอกาสดูไปเห็นความเจริญจากภายนอก เช่น กรณีของ นายเกานั้น บิดาเป็นชาวจีน เจ้าของร้านขายของชำในหมู่บ้านซึ่งนอกจากจะเข้าไปซื้อของที่ตลาด จ.พระนครศรีอยุธยาสัปดาห์ละ 2-3 ครั้งแล้ว ก่อนจะมาตั้งหลักแหล่ง อยู่ที่บ้านน้ำว้าก็เป็นผู้ใช้ที่วัดค้าขายเร่ร่อนมาหลายจังหวัดดังนั้นจึงมีโอกาสดูเห็นความสำคัญของการศึกษาที่จะช่วยให้คนเลื่อนฐานะได้ หรืออีกกรณีหนึ่ง นายประสงค์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันอายุ 65 ปี ซึ่งได้เรียนหนังสือในลักษณะนี้เช่นกัน ถึงแม้พ่อแม่ของ นายประสงค์จะไม่ค่อยมีโอกาสดูเข้าไปในเมืองมากนัก แต่มีนาชายบวชเป็นพระอยู่ที่ วัดเสนาสนาราม จ.พระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นวัดที่อยู่ติดกับโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย โรงเรียนประจำมณฑลในสมัยนั้น จึงเห็นความสำคัญของการศึกษา ได้บอกพ่อแม่ของ นายประสงค์ว่า พยายามให้ลูกเรียนแล้วส่งให้ไปอยู่กับท่านที่วัดเพื่อศึกษาต่อ เป็นต้น

เมื่อเล่าเรียนจนพออ่านออกเขียนได้แล้ว พ่อแม่ที่มีเงินพอสมควร และที่ ทางบ้านไม่มีปัญหาเรื่องการขาดแคลนแรงงานก็จะส่งลูกเข้าไปเรียนต่อในเมืองซึ่งใน สมัยนั้นการเรียนต่อส่วนใหญ่พ่อแม่จะส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนที่ จ.พระนครศรีอยุธยา เพราะมีพระซึ่งเป็นชาวน้ำว้าบวชอยู่ที่วัดเสนาสนารามยินดีรับบุตรหลานของชาวน้ำว้าเข้าไปอาศัยเป็นเด็กวัด เด็กส่วนใหญ่ก็จะได้เข้าเรียนที่โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย โรงเรียนประจำมณฑล จนสำเร็จชั้นมัธยม 6 แต่ผู้ที่สามารถเข้าไปเรียนต่อ ดังกล่าวก็ยังมีน้อยมาก เพราะนอกจากจะต้องเป็นผู้ชาย และเป็นผู้ที่พ่อแม่เห็นการณ์ไกลแล้ว ยังต้องเป็นครอบครัวที่ไม่มีปัญหาเรื่องแรงงานถ้าปล่อยให้ลูกไปเรียน และจะต้องมีเงินพอสมควรด้วย เพราะถึงแม้จะไปอาศัยวัดแต่ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อีก มากพอสมควร

เมื่อทางราชการจัดตั้งโรงเรียนบ้านน้ำว้าเปิดสอนชั้นประถมปีที่ 1-4 บุตรหลานชาวน้ำว้าจึงได้มีโอกาสเรียนหนังสือในภาคบังคับกันทั่วถึง แต่จุดมุ่งหมายของการเรียนในสมัยนั้นก็มุ่งเพียงอ่านออกเขียนได้ ผู้ที่จบแล้วไปทำนา ไม่ค่อยได้มีโอกาสได้อ่านหรือเขียนก็มักจะค่อยๆ ลืมหนังสือไป ดังปรากฏว่าชาวน้ำว้าหลายคนที่ผ่านมาชั้นประถมปีที่ 4 มาแล้ว แต่ในปัจจุบันอ่านหนังสือไม่ได้ หรือบางคนก็อ่านได้เล็กน้อย

สำหรับผู้เข้าไปเรียนต่อระดับมัธยมนั้น ก่อนปี พ.ศ.2518 ซึ่งเป็นปีที่ถนนสายโพธิ์พระยา-ท่าเรือให้ได้สะดวกพอสมควรแล้วชาวบ้านน้ำว้าก็ยังส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อชั้นมัธยมไม่มากนัก เพราะยังหาที่เรียนลำบากอยู่ กล่าวคือต้องส่งบุตรหลานไปอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ เช่น จ.พระนครศรีอยุธยา อ.ท่าเรือ เป็นต้น ซึ่งผู้เรียนจะต้องไปพักอยู่ที่เมืองนั้นเลย เนื่องจากอยู่ห่างจากบ้านมวก และด้วยเหตุนี้ผู้ที่ย้ายจึงได้รับการสนับสนุนให้เรียนได้มากกว่าผู้หญิงเพราะสามารถไปอาศัยวัดได้

เมื่อถนนสายโพธิ์พระยา-ท่าเรือเปิดให้ได้สะดวก การเข้าไปเรียนมัธยมที่ จ.อ่างทอง และที่ อ.ท่าเรือก็สามารถทำได้ง่ายขึ้น เพราะสามารถไปกลับได้โดยรถประจำทาง แต่ชาวบ้านที่ฐานะยากจนก็ยังไม่สามารถส่งลูกเข้าเรียนต่อระดับมัธยมได้ เพราะยังต้องเสียค่าใช้จ่ายมากพอสมควร

จนกระทั่งปี พ.ศ.2519 ทางราชการได้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมขึ้นที่กิ่งอ.ดอนพุด คือ "โรงเรียนดอนพุดวิทยา" ชาวบ้านน้ำว้าจึงส่งลูกเข้าเรียนระดับนี้ได้สะดวก เพราะโรงเรียนอยู่ห่างหมู่บ้านเพียง 4 กิโลเมตรเท่านั้นและสามารถเดินทางได้โดยใช้จักรยาน จนปัจจุบันชาวบ้านน้ำว้าได้ส่งบุตรหลานเข้าเรียนระดับมัธยมศึกษาเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ของเด็กวัยเรียน จะเว้นก็แต่รายที่ลูกไม่ยอมเรียนเท่านั้น ดังการสำรวจข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ปี 2535 ของทางราชการ พบว่ามีเด็กในบ้านน้ำว้าสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในปีการศึกษา 2534 ทั้งสิ้น 16 คน ในจำนวนนี้ได้ศึกษาต่อระดับมัธยม 13 คน คิดเป็นร้อยละ 81.25

การที่พ่อแม่ส่งบุตรธิดาเข้าศึกษาต่อระดับมัธยมมากขึ้นนั้น ด้วยเหตุผลหลายประการ ได้แก่ ประการแรก บิดามารดาไม่จำเป็นต้องให้แรงงานบุตรธิดาที่เพิ่งจบการศึกษาภาคบังคับ เพราะการทำงานในปัจจุบันส่วนใหญ่ใช้เครื่องจักร และเป็นการจ้างทั้งสิ้นไม่มีงานสำหรับเด็กประกอบกับเด็กที่เพิ่งจบการศึกษาระดับประถมยังอายุน้อยไม่สามารถจะไปทำงานรับจ้างใด ๆ ได้ ประการที่สอง การเดินทางไปเรียนสะดวกมากขึ้นทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย ครอบครัวที่มีรายได้โดยก็ยังอยู่ในวิสัยที่จะส่งลูกเข้าเรียนได้ ประการที่สาม ผู้ที่จบชั้นมัธยมแล้วสามารถเข้าไปหางานทำในเมืองได้พอสมควรซึ่งบิดามารดาส่วนใหญ่ก็ต้องการเพียงให้ลูกมีงานทำไม่ต้องลำบาก

ในการทำนาเหมือนตนเองทำนั้นก็พอใจแล้ว เช่นนายชิน อายุ 60 ปีให้สัมภาษณ์ถึงการ
ส่งลูกซึ่งมีอยู่คนเดียวเรียน

ถาม : นิกอย่างไรงถึงอยากส่งให้ลูกเรียนครับ

ตอบ : มันลำบาก เราเห็นตัวเราแล้วมันลำบาก นาก็มีนิดเดียว งานมันมี
รออยู่แล้ว ม.3 เขาก็เอา แต่มันลำบากหน่อย ก็ว่าจะให้จบ ม.6

ถาม : งานที่ว่างงานอะไรครับ

ตอบ : ประกอบมอเตอร์ไซด์ ถ้า ม.6 เป็นคนดูแล ๆ ถ้า ม.3 ต้องเป็น
คนประกอบเอง ม.6 ค่อยยังชั่วหน่อย โรงงานอยู่ที่วังสิต

สำหรับการส่งลูกให้ได้รับการศึกษามากกว่าระดับมัธยมนั้น ชาวบ้านน้ำว่า
ได้กระทำมาไม่ต่ำกว่า 30 ปีแล้ว แต่เฉพาะรายที่พ่อแม่มีฐานะและเห็นประโยชน์ของ
การที่จะให้ลูกเรียนต่อ จนกระทั่ง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาผู้ที่ศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่า
ระดับมัธยมจึงมีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจนแต่ถึงจะเพิ่มอย่างไรก็ไม่อาจนับว่ามากนัก
เช่นในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา พบว่ามีผู้เรียนเพียงประมาณร้อยละ 30 ของผู้ที่เรียนในระดับ
มัธยมเท่านั้น ทั้งนี้เพราะชาวบ้านน้ำว่าส่วนใหญ่ฐานะไม่ดีจึงไม่มีรายได้พอจะส่งบุตร
ศิдаให้เรียนในระดับที่สูงกว่าระดับมัธยมได้ ประกอบกับการเรียนสำเร็จระดับมัธยมก็
พอจะหางานทำได้ดังที่กล่าวมาแล้ว ดังที่นางหระอายุ 86 ปีเล่าให้ฟังถึงข้อเท็จจริงที่
ลูกของแกส่งลูกเรียนต่อจากระดับมัธยม ดังนี้

ถาม : หลานโตแล้วหรือยังครับ

ตอบ : โต อายุ 14, 15 แล้วมัน เรียนหนังสืออยู่อย่างทอง (ระดับ ปวช.)

อีกคนเรียนดอนพุด (ระดับมัธยม) จะออกเมื่อไรไม่รู้ละ ไอ้ธานินทร์

เงินไม่มีส่ง ที่เขาเรียก 350 ค่ารถรับส่งแล้วยังจ่ายค่าหนังสืออะไร

อีก บอกว่าทำไม่ได้เอาออกเสียเถอะวะ ไม่ไหวหรอก ส่งก็กู้เขานะซี

จะได้ที่ไหนแล้ว ข้างก็ไม่คืนนะ ราคาไม่ดี

การศึกษาต่อจากระดับมัธยมของบุตรหลานชาวบ้านน้ำว้านั้น ส่วนใหญ่จะศึกษาสายอาชีพ และส่วนใหญ่จะจบเพียงระดับ ปวช. ทั้งนี้เพราะเป็นสายการศึกษาที่สามารถออกมาหางานทำได้เร็วและสามารถหาสถานศึกษาได้ง่าย รวมทั้งค่าใช้จ่ายไม่สูงนัก กล่าวคือสามารถนั่งรถประจำทางไปศึกษาที่วิทยาลัยเทคนิคอ่างทองโดยไปเข้าเย็นกลับเป็นต้น ดังนั้นจึงพบว่าบุตรหลานของชาวบ้านน้ำว้าที่อาศัยการศึกษาเป็นช่องทางเข้าไปทำงานในอภิวិถีการผลิตหนึ่งหรือภาคอุตสาหกรรมนั้น จะเข้าไปทำงานอยู่ในโรงงานที่กรุงเทพมหานคร และเมืองปริมณฑลเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการศึกษาต่อสายสามัญของบุตรหลานชาวบ้านน้ำว้านั้น พบว่าเกือบทั้งหมดจะเรียนสายครูและผู้ที่เรียนจบแล้วส่วนใหญ่ก็สามารถประกอบวิชาชีพครูได้ทั้งสิ้น

อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันชาวบ้านน้ำว้าเกือบทุกคนรู้เรือนประสงค์ให้บุตรหลานศึกษาต่อมากกว่าการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งจะเป็นวิถีทางเดียวที่จะทำให้บุตรหลานของเขาพ้นจากการทำนาและสามารถเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมโดยเข้าไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม หรือรับราชการ ซึ่งชาวนาเห็นว่า เป็นงานที่ดีกว่าการทำนา เพราะการทำนานอกจากจะเหนื่อยยากแล้ว ยังเป็นงานที่ไม่มีอนาคตอีกด้วย

4. การรักษาสุขภาพอนามัย

บ้านน้ำว้าเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมที่อยู่ห่างไกลตัวเมืองความเจริญแบบใหม่ จึงเข้าไปสู่หมู่บ้านได้ช้า โดยเฉพาะด้านการรักษาอนามัย เพราะความเจริญด้านนี้จะขึ้นอยู่กับการขยายงานของรัฐลงไปโดยตรง ซึ่งปรากฏว่าหมู่บ้านน้ำว้าเพิ่งจะมีสถานีอนามัยเข้าไปตั้งในปี พ.ศ. 2522 อำเภอดอนพุดเพิ่งจะมีโรงพยาบาลประจำอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2535

กล่าวได้ว่าก่อนที่จะทางราชการจะเข้าไปตั้งสถานีอนามัยใน พ.ศ. 2522 นั้น ชาวบ้านน้ำว้ายังพึ่งพาอาศัยบริการรักษาสุขภาพอนามัยเท่าที่มีอยู่ในหมู่บ้านเป็นหลัก ได้แก่การรักษาด้วยยาแผนโบราณ การทำคลอดด้วยหมอตำแย และการฉีดยาด้วยหมอเสนารักษ์ ซึ่งได้แก่ผู้ที่เคยไปเป็นทหารเกณฑ์ แล้วได้รับการอบรมด้าน

เสนารักษามาด้วย

สภาพความเป็นอยู่ของชาวหมู่บ้านน้ำว่า จะเห็นได้ชัดเจนจากคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนแรกที่เข้าไปประจำการที่สถานีอนามัยบ้านน้ำว่าในปี พ.ศ. 2522

ถาม : ตอนแรกที่มาอยู่ที่นี้ บ้านน้ำว่าเป็นอย่างไรบ้างครับ

ตอบ : โอ้โฮ อยากย้ายกลับบ้าน มันเป็นสภาพที่ไม่เคยอยู่มาก่อน ถนนก็แทบไม่มี น้ำก็ไม่มีใช้ ไฟฟ้าก็ไม่มี ไม่อยากอยู่ พอได้ค้นเคยรู้สึกว่าการเดินทางประเพณีที่นี่เขาดีมากเลย เมื่อก่อนจะได้ยินเสียง อย่างหน้าน้ำนี้ละ มีการพายเรือ หน้าแล้งก็ใช้เดิน พอหน้าน้ำพายเรือ พอกลางคืนจะได้ยินเสียง เสียงของอู้อู้อั่ว รุ้สึกมันเป็นวัฒนธรรมบ้านที่ยังมีอยู่ แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว

อย่างไรก็ตามถึงแม้ชาวบ้านน้ำว่าจะอยู่ด้วยการรักษาแบบพื้นบ้านมาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่การได้รับการรักษาด้วยวิธีแผนใหม่ก็เริ่มมา ก่อนการมีสถานีอนามัยประจำหมู่บ้านและการมีโรงพยาบาลประจำอำเภอเหมาะสมควร โดยเดินทางเข้าไปรักษาในตัวจังหวัดแต่ก็มีข้อจำกัดมากเพราะจะต้องเดินทางไกล โดยในช่วงที่ยังไม่มีถนนติดต่อกับเมืองต่างๆ นั้น ต้องอาศัยเรือเข้าไปที่โรงพยาบาลในตัวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งถึงแม้จะให้เรือติดเครื่องยนต์ก็กินเวลาถึง 2 ชั่วโมง และถึงแม้ในช่วงที่มีถนนเดินทางได้สะดวกแล้ว การไปโรงพยาบาลก็ยังไกล ที่ไกลที่สุด คือโรงพยาบาลในจังหวัดอ่างทอง ก็มีระยะห่างจากหมู่บ้านถึง 25 กิโลเมตร และจะต้องหารถเหมาไปเป็นการพิเศษอีกต่างหาก ซึ่งต้องใช้เงินมากสำหรับชาวบ้าน ดังนั้นถ้าไม่อาการหนักจริง ๆ ก็ไม่มีใครไปโรงพยาบาล หรือบางคนอาการหนักก็ไม่ได้ไปโรงพยาบาล เพราะยากจน รวมทั้งบางคนพยายามไปโรงพยาบาลก็ไปไม่ทันเพราะไกลมาก เช่น เมื่อปี พ.ศ. 2510 มีชาวบ้านน้ำว่าคนหนึ่งถูกยิงโดยโจรที่บุกเข้าปล้น แต่ถูกยิงในตำแหน่งที่ไม่สำคัญ ญาติพยายามนำตัวส่งโรงพยาบาล แต่กว่าจะหาเรือมาได้ กว่าที่จะเดินทางไปถึงโรงพยาบาลคนไข้ก็เสียชีวิตเสียก่อนเพราะเสียเลือดมาก

เกินไป ด้วยการอยู่ห่างไกลบริการทางสาธารณสุขของรัฐดังกล่าว จึงพบได้ว่าแม้เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้วเด็กในช่วงอายุไม่เกิน 1 ปียังมีการเสียชีวิตได้ง่ายและมีอัตราที่สูง ดังจะพบว่ามารดาที่มีลูกหลายๆ คนมักจะมีประสบการณ์การเสียชีวิตของบุตรธิดา เช่นนางสบาย (อายุ 53 ปี)

ตอบ : แต่ลูกมันคลอดมาแล้วก็ตายนะ 7 วัน 2 เดือน 3 เดือนก็เสียชีวิต

ถาม : แล้วเหลือกี่คนครับ

ตอบ : เหลือ 4 คน ตาย 5 คน

ถาม : ทำไม่ถึงตายครับ

ตอบ : ก็อยู่คนที่สอง ที่หก ที่แปด แล้วก็ที่เก้า

ถาม : ตายตอนไหนครับ ตอนคลอดหรือหลังคลอด

ตอบ : คลอดแล้ว

ถาม : เป็นอะไรตายครับ

ตอบ : ก็แรกมันเป็นทาง

ถาม : ตอนนั้นหมอยังไม่มี

ตอบ : ไม่มี ยาคูก็ไม่มีสมัยนั้น

ถาม : เป็นโรคเดียวกันหมดเลยหรือครับ

ตอบ : จะ เป็นโรคเหมือนกัน เขาเรียกทาง ทางลำไส้

ถาม : แล้วตอนนั้นรักษากันอย่างไรครับ

ตอบ : ก็มันต่ำกว่าดกับพื้น

ถาม : ตอนนั้นมีโรงพยาบาลหรือมีหมอที่ไหนบ้างหรือยังครับ

ตอบ : ก็อยู่รยบบ้าง

ถาม : แล้วน้ำไม่ได้พาลูกไปเลยหรือ

ตอบ : ไม่ได้ไปเลย ลูกรยบเมื่อก่อนลงเรือไปหาก

นางปาน : (อายุ 58 ปี)

ตอบ : ลูกฉันมี 5 คน ตายซะ 2 คน ไอ้คนหนึ่งมันเป็นฝีดาษตาย
ออกมาอยู่ได้เดือนเดียวก็ตาย ตายที่บ้านเราในแหละ หมอ
เขามาผ่าออก ผ่าฝ่อออกก็ตาย หมอเชื่อเป็นหมอประจำตำบล
ไปแจ้งกำนันตอนตาย กำนันบอกผีกาฬมันขึ้นมันไม่รอดหรอก

ถาม : ไม่ได้พาไปโรงพยาบาลหรือครับ

ตอบ : ฉันไม่มีสตางค์ ฉันก็รักลูกฉัน ฉันก็กอดแน่น ฉันก็หาหมอพื้นบ้าน
เขาเรียกหมอโบราณ มาเป่าลูกฉัน แล้วฉันก็กอดลูกฉันจนลูก
ฉันทาดใจ ฉันก็ไม่รู้จะทำยังไง หาหมอมานั่นมาเป่าก็ไม่ดีขึ้น
จะไปโรงพยาบาลก็ไม่มีสตางค์ ต้องจ้างเงินค่ารถ ค่าเรือ
ฉันจึงไม่ได้ไป

เมื่อมีสถานื่อนามัยในปี พ.ศ. 2522 บ้านน้ำว้าก็ได้รับการดูแลเรื่องการ
รักษาสุขภาพอนามัยดีขึ้น ในระยะเวลา 15 ปีนับตั้งแต่การตั้งสถานื่อนามัยถึงปัจจุบัน
การรักษาสุขภาพอนามัยเบื้องต้นเป็นไปเกือบสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น เด็กจะได้รับการดู
แลอย่างทั่วถึง ตั้งแต่อยู่ในครรภ์และหลังคลอด ทำให้อัตราเด็กตายก่อนวัน 1 ขวบลด
จนเหลือศูนย์ในปัจจุบัน ประชาชนในหมู่บ้านน้ำว้าอยู่ในโครงการส่งเสริมด้านการ
รักษาพยาบาลของทางราชการถึงร้อยละ 67.30 ครึ่งเรือนบ้านน้ำว้ามีส่วนร่วมให้ถึง
ร้อยละ 97 ของครึ่งเรือนทั้งหมดเป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการรักษาสุขภาพอนามัยที่ถือได้ผลนั้น มักจะเป็น
กิจกรรมที่ทางเจ้าหน้าที่อนามัยเป็นฝ่ายปฏิบัติให้ชาวบ้าน เช่น การฉีดยาป้องกันโรคให้
กับเด็กอ่อนซึ่งสามารถทำได้ร้อยละ 90 ขึ้นไป แต่ถ้าเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านนำไปปฏิบัติ
เอง มักจะมีปัญหา เช่นพบว่าถึงแม้เด็กจะปลอดภัยจากโรคติดต่อ แต่ก็ยังมีเด็กในวัย
ก่อน 5 ขวบขาดสารอาหารถึง 22 คนจากเด็กในวัยนี้ทั้งหมด 46 คนคิดเป็นร้อยละ
48 สาเหตุก็คือพ่อแม่ให้อาหารเด็กไม่ถูกต้อง ทั้งนี้สาเหตุมาจากปัญหาครอบครัว
ยากจน และความรู้ ซึ่งในทัศนะของเจ้าหน้าที่อนามัยเห็นว่า สาเหตุมาจากการไม่

รู้มากกว่า

นอกจากนี้ยังเห็นแนวโน้มได้ว่าในปัจจุบันชาวบ้านจะออกไปใช้บริการด้านการรักษาสุขภาพอนามัยจากบริการภายนอกหมู่บ้านเอง โดยไม่อยู่ในการดูแลของเจ้าหน้าที่อนามัยมากขึ้น ซึ่งจะผิดจากในช่วงที่เพิ่งเปิดสถานอนามัยใหม่ๆ ชาวบ้านจะฟังและเชื่อถือเจ้าหน้าที่อนามัยมาก ดังที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขหัวหน้าสถานอนามัยบ้านนำว่าคนปัจจุบันซึ่งอยู่มาตั้งแต่ตั้งสถานอนามัยเล่าให้ฟังว่า

ถาม : หมออยู่ที่มานานแล้วคิดว่าความสนใจของชาวบ้านต่องานของสถานอนามัยที่เปลี่ยนไปไหม

ตอบ : เปลี่ยน คือเราขอความร่วมมือมันจะยากขึ้น มันยากขึ้นกว่าเดิม อาจเป็นเพราะสังคมมันเปลี่ยนไป เทคโนโลยีมันเข้ามาเยอะก็ได้จะคิดว่าแบบนั้น คนเลยไม่สนใจส่วนรวมเท่าที่ควรเหมือนเดิม เหมือนก่อน บางครั้งเชิญเขามาประชุม ทั้ง ๆ ที่เรื่องเป็นประโยชน์กับเขาก็ยังไม่ค่อยมีใครมา

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ชาวบ้านจะออกไปโรงพยาบาลเองมากขึ้น แทนที่จะผ่านขั้นตอนไปจากสถานอนามัยและมีชาวบ้านไปใช้บริการโรงพยาบาลเอกชนมากขึ้น แม้ว่าจะเสียเงินมากก็ตามรวมทั้งการซื้อยารับประทานเองแทนที่จะใช้บริการยาจากสถานอนามัย แม้ผู้ที่อยู่ในบริการสงเคราะห์ที่จะได้รับบริการฟรี เช่นผู้สูงอายุ ผู้มีบัตรสุขภาพก็ยังมักจะไปหาสถานบริการรักษาสุขภาพอนามัยเองดังกล่าว ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านต่อไปนี้

นางแปด (อายุ 48 ปี)

ถาม : ปกติถ้าเจ็บป่วย พี่ทำอย่างไรครับ

ตอบ : ไปหาหมอที่อ่างทอง หมอคลีนิด

ถาม : เคยไปที่อนามัยไหมครับ

ตอบ : เคยเหมือนกัน แต่ยามันอ่อน

ถาม : รู้ได้อย่างไรครับ

ตอบ : ก็ให้ยา กินแล้วมันไม่ตรงกับโรค มันไม่หาย ต้องไปหาหมอคลินิก

นางประนอม (อายุ 72 ปี)

ถาม : ยายเคยได้รับยาจากสถานีนอนามัยบ้างไหมครับ

ตอบ : เคยแต่ไม่ค่อยได้ไปเอา โรคมันสูงกว่ายา มันกินไม่ถูกโรค
ไม่ยากเอามาเก็บไว้

ถาม : ถ้าอย่างนั้นยาที่ยายกิน ยายได้จากไหนครับ

ตอบ : ซื้อตามอ่างทองมั่ง ซื้อหมอเขามาบ้านเพื่อบ้าง

ถาม : หมอบ้านเพื่อบ้าง หมออะไรครับ

ตอบ : หมอตุ้ เขาเป็นหมอมหาพร เขาเรียนเภสัชหรืออะไรเนี่ยะ

ปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านน้ำจ้วให้ความเชื่อถือในบริการของสถานีนอนามัย
บ้านน้ำจ้วน้อยลงนั้น หัวหน้าสถานีนอนามัยคนปัจจุบันก็สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงนี้
และให้ความเห็นไว้ว่า

ถาม : มีคนประเภทที่ห้ามการให้บริการที่นั่นไปเลย ห้ามทันตอนไปเลย
เช่น ไปโรงพยาบาลเอกชนเลย

ตอบ : มีล่ะ

ถาม : เพราะอะไรครับ

ตอบ : ความพอใจของเขา อีกอย่างเขามีเงิน แล้วเขาพอใจที่จะไป
อันนั้นเราห้ามไม่ได้ คือเขาต้องการ เขาคิดว่าโรงพยาบาล
เอกชนให้ความปลอดภัยที่สุด

ถาม : แต่บางคนไม่ค่อยมีเงินก็ไปนะครับ

ตอบ : อันนั้นมันอยู่ที่ความเชื่อของเขาว่า เขารักษาดีกว่าอะไรอย่างนี้

แนวโน้มที่ชาวบ้านน้ำว้าออกไปแสวงหาสถานบริการรักษาสุขภาพอนามัย
เองนั้น มีสาเหตุหลายประการ ได้แก่ ประการแรกในท้องที่สถานีอนามัยเข้ามาตั้งที่
บ้านน้ำว้าในครั้งแรกนั้น บ้านน้ำว้ายังได้รับอิทธิพลการเปลี่ยนแปลงแบบใหม่น้อยมาก
บริการของสถานีอนามัยจึงได้รับความสนใจ ประกอบกับในช่วงนั้นช่องทางได้รับข่าว
สารของชาวบ้านมีน้อย ที่ราชการจึงเป็นแหล่งข่าวสารที่สำคัญ ความเชื่อถือในตัว
เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจึงมีมาก แต่เมื่อความเจริญแบบใหม่เข้าสู่หมู่บ้าน การคมนาคม
สะดวกขึ้น ชาวบ้านออกติดต่อกับเมืองด้วยตนเองมากขึ้นรวมทั้งการมีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน
ในปีพ.ศ. 2524 เท่ากับเป็นการเปิดช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพแบบใหม่ผ่าน
รายการโทรทัศน์ ดังนั้นแหล่งข่าวสารสำหรับชาวบ้านที่ได้จากที่ราชการจึงลดความ
สำคัญลงตามลำดับ การได้รับข่าวสารในเรื่องการรักษาพยาบาลก็เช่นเดียวกันรวมทั้ง
ในปัจจุบันชาวบ้านสามารถจะไปติดต่อหาสถานบริการด้านรักษาสุขภาพอนามัยได้
สะดวก ประการที่สองเนื่องจากกระบวนการมีมีความล่าช้าและสิ้นเปลืองมาก ทำให้
ชาวบ้านไม่อาจจะรอได้หรือไม่อยากเข้าไปใช้บริการ เช่น การรับบริการในลักษณะ
ของการส่งเคราะห์ ซึ่งรวมถึงการที่ถือบัตรส่งเคราะห์ด้วยนั้น เมื่อผู้ถืออยู่ในโครงการนี้
ป่วยลง และประสงค์จะให้รับบริการก็ต้องเริ่มด้วยการไปที่สถานีอนามัย เมื่อทาง
เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเห็นว่าเกินความสามารถจึงจะทำเรื่องส่งไปที่โรงพยาบาล
ดอนพุด เมื่อแพทย์จากโรงพยาบาลดอนพุดเห็นว่าเกินความสามารถก็จะทำเรื่องส่ง
ต่อไปที่โรงพยาบาลพระพุทธบาท จากนั้นก็จะส่งไปโรงพยาบาลสระบุรี ตามลำดับ
จะลัดขั้นตอนไม่ได้ ถ้าชาวบ้านไปเองโดยลัดขั้นตอนก็จะไม่ถือว่าอยู่ในโครงการ
การส่งเคราะห์ จะต้องเสียเงินเองตามปกติ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ามันค่อนข้างยากแก่
การใช้บริการ หรือกลัวว่าจะไม่ทันการณ์ที่จะรักษาอาการเจ็บป่วย จึงพากันออกไป
หาบริการรักษาสุขภาพอนามัยเอง

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการรักษาสุขภาพอนามัยของชาวบ้าน
น้ำว้า นั้นจะดำเนินจากการพึ่งพากันเองภายในหมู่บ้าน ไปสู่การพึ่งพาบริการของรัฐ
จากนั้นก็แนวโน้มการพึ่งพาลดลงในระบบทุนนิยมมากขึ้น

สรุป

บ้านน่าว่าเกิดขึ้นด้วยแรงผลักดันจากความต้องการที่าวสำหรับทายให้ต่างประเทศซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับการเกิดขึ้นของหมู่บ้านส่วนใหญ่ในภาคกลางที่เกิดขึ้นในช่วงประมาณ100ปีที่ผ่านมา เมื่อหมู่บ้านเกิดขึ้นแล้วก็ถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่ใหญ่กว่าโดยปริยาย การถูกผนวกดังกล่าวนี้จะเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ตามอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจและการเมืองจากภายนอกที่แผ่เข้าไปในหมู่บ้าน อิทธิพลดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรม โดยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่หมู่บ้านหมดสภาพจากการพึ่งตนเองและกลายเป็นส่วนบริวารของเมืองมากยิ่งขึ้น

บทที่ 5

การสูญเสียที่ดิน

บ้านน้ำว้า เป็นหมู่บ้านที่มีผู้เริ่มตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว ถึงแม้จะมีหลักฐานว่าชาวบ้านมีกิจกรรมการพึ่งพาตนเองมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้มีความเพียงพอในตัวเองทางเศรษฐกิจโดยไม่ต้องพึ่งพิงภายนอก เพราะพบว่าชาวบ้านต้องให้เงินเพื่อซื้อสินค้าจากภายนอกเพื่อบริโภคมาตั้งแต่ระยะต้น ๆ ของการตั้งหมู่บ้านแล้ว ซึ่งลักษณะของการพึ่งพิงภายนอกดังกล่าวมีลักษณะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

การที่ชาวบ้านน้ำว้าต้องพึ่งพิงภายนอกมากขึ้นเป็นลำดับนั้น ก็เนื่องด้วยนโยบายของรัฐที่เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมโดยตัดทับทรัพยากรและความมั่งคั่งจากชนบทเข้าไปก่อหนุ่การพัฒนาดังกล่าว ในด้านหนึ่งรัฐพยายามส่งเสริมการพัฒนาพลังการผลิตของชาวนา ในอีกด้านหนึ่งรัฐก็ส่งเสริมการเบียดบังส่วนเกินของชาวนา ดังนั้นในขณะที่ชาวนาต้องลงทุนในการผลิตมากขึ้นแต่กลับถูกเบียดบังส่วนเกินมากขึ้นเช่นกัน ปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดินของชาวนาจึงเกิดขึ้นในภาวะที่ไม่สมดุลระหว่างรายรับกับรายจ่ายของชาวนาเช่นนี้

การทำความเข้าใจเรื่องการสูญเสียที่ดินของชาวนา จึงต้องทำความเข้าใจเรื่องการผลิตของชาวนาที่ถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ และการเมืองที่ใหญ่กว่า โดยศึกษาได้จาก การเปลี่ยนแปลงพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตของชาวนา

การเปลี่ยนแปลงพลังการผลิตของชาวนา

พลังการผลิต หมายถึง ความสามารถในการผลิต ประกอบด้วยวัตถุดิบ เครื่องมือ และแรงงาน (อนันต์ ปิ่นเอี่ยม. 2522: 99) การจะเข้าใจเรื่องการสูญเสียที่ดินของชาวนาจะต้องเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจเรื่อง การเปลี่ยนแปลงพลังการผลิตของชาวนาดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาที่ดิน

เมื่อเริ่มตั้งหมู่บ้านใหม่ ๆ นั้น บรรพบุรุษของชาวบ้านน้ำว่าต้องหักร้าง
ถางพงเช่นเดียวกับการตั้งหมู่บ้านอื่น ๆ แต่เนื่องจากเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมลิกบริเวณทุ่งนา
บ้านน้ำว่าจึงไม่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้น มีแต่ป่าระกำ สะอึก แซง กล้วยหวายเป็นส่วนใหญ่ แต่
ชันหนาแน่นมากจนไม่สามารถจะถากถางให้บางเบาได้โดยง่าย การทำนาในระยะ
แรกชาวบ้านจึงไม่สามารถจะเอาควายลงไปไถได้ ต้องทำนาโดยไม่มีการไถ ทำได้
เพียงเอาควายมาผูกต่อกันเป็นพวงเพื่อย่ำวัชพืชดังกล่าวให้ราบลงบ้างแล้วหว่านข้าว
ลงไปในพื้นที่นั้นเลย ดังที่นางพระอายุ 86 ปีเล่าถึงวิธีการทำนาเมื่อครั้งรุ่นพ่อซึ่งเป็น
คนรุ่นแรกของบ้านน้ำว่า "แต่ก่อนนี้เขาไม่ได้ไถนา เขาผูกควายเป็นพวง ๆ พ่อนัก
ควายเยอะ ใช้ควายย่ำ หว่านข้าวก็ขึ้นหลังควาย ข้าวใส่กระบุง ขึ้นหลังควาย เอา
ควายวน ผูกควายเท้า พ่อดันมะลูกเก่าเขาเล่า ไม่ได้โกหกหรอกว่าระกำมันเยอะ"
ซึ่งก็ตรงกับที่นางเจืออายุ 77 ปี เล่าว่า "เขาไม่ได้ใช้ควายนาลูกนา ตอนที่ฉันยังไม่
เกิดรุ่นแม่ฉันนะ เอาย่ำสะพายขึ้นหลังควาย คั่วข้าวได้ที่ขว้างไป" การเตรียมดินที่
ทำไม่ได้แม้กระทั่งการไถดังกล่าวนี้ คงจะดำเนินอยู่หลายปีพอสมควรและคงจะค่อยๆ
หมดไป ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของคนต่างรุ่นกัน ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีที่ใช้
ในการผลิตในสมัยนั้นต่ำมาก เพียงอาศัยต้นข้าวขึ้นปนวัชพืชต่างๆ ในท้องนา เมื่อต้น
ข้าวสุกแล้วจึงเลือกเก็บเกี่ยวต้นข้าวออกมา และถึงแม้ชาวบ้านจะสามารถเอาชนะ
วัชพืชได้บ้างจนสามารถเอาควายลงไปไถได้ แต่ก็พบว่าวัชพืชต่าง ๆ เหล่านี้ยังเป็น
อุปสรรคต่อการพัฒนาพื้นผิวดินเป็นอย่างมากตลอดช่วงเวลาอันยาวนานซึ่งชาวบ้านต้อง
ใช้ความพยายามอย่างหนักที่จะควบคุมวัชพืชไม่ให้ขึ้นมาแย่งพื้นที่และแย่งความอุดม
สมบูรณ์จากดิน แต่ก็ไม่สามารถควบคุมได้ทั้งหมด ดังที่นายชานอายุ 69 ปีได้กล่าวถึง
การทำนาเมื่อประมาณ 25 ปีที่แล้วว่า "มันเสียอย่างเดียวหัวมันรก ถ้าหัวไม่รก
ข้าวจะได้ดี" ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไร เมื่อให้ชาวบ้านเล่าถึงความเหนื่อยยากในการ
ทำนาสมัยก่อนกิจกรรมหนึ่งที่ชาวบ้านเน้นให้เห็นก็คือการกำจัดวัชพืช "สมัยก่อนเหนื่อย
มาก คือหัวมันรกและครึบ หน้าทำเนี่ยะ เอาไฟจุดมันก็ไม่ติดหมด เวลาไถมันก็เป็น
เครือกล้วยหวายยาว ๆ แต่ ๆ นี้ ไถก็ลู่ ๆ แล่ ๆ พอปลดไถเราก็ต้องเก็บเศษหญ้า

อะไรกองถึงจะเข้าบ้านได้ บางทีก็เข้าบ้านก่อน ให้ความยากินฟางเสียก่อน เราจึงออกไปเก็บ จนเย็นจนค่ำถึงเลิก"

การที่ชาวนาไม่สามารถกำจัดวัชพืชได้หมดนั้น ทำให้ไม่สามารถใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกได้เต็มที่ สำหรับชาวนาที่พยายามจะกำจัดวัชพืชก็ต้องทำงานหนัก และจะต้องทำปีละหลายครั้ง ทำให้ไม่มีเวลาเหลือพอที่จะไปทำงานอย่างอื่นได้อย่างจริงจังพร้อมทั้งเป็นข้อจำกัดสำหรับชาวนาส่วนใหญ่ให้ไม่สามารถทำนาในจำนวนที่มากได้ เพราะไม่มีแรงงานพอจะไปต่อสู้กับวัชพืช ยกเว้นชาวนาที่มีเงินจ้างลูกจ้าง เช่น นายพนต์ อายุ 65 ปี เล่าให้ฟังว่า " ทำนามากไม่ได้หรอก ใ้ควาย 2 ไถ ทำ 21 ไร่ก็เต็มที่แล้ว บางทีไถได้วันละ 2 งานเท่านั้นเอง หนำซ้ำนรกมาก"

การกำจัดวัชพืชของชาวนาอย่างน้อยต้องทำกัน 4 ครั้งในแต่ละฤดูผลิต คือ ครั้งแรก เฝ้าวัชพืชก่อนจะไถนา ขึ้นตอนนี้ทำให้วัชพืชเบาบางลงได้บ้าง ครั้งที่สอง เมื่อไถนาไถจะขุดหรือตัดต้นหญ้าขึ้นมา ตรงไหนที่ไถไม่ทั่ว หรือไถเข้าไปไม่ได้ เช่นริมขอบคันนาก็จะใช้จอบสับ ขึ้นตอนนี้มีข้อจำกัดคือ การให้ควายไถนั้นจะไถได้ต้นทำให้ไม่มีประสิทธิภาพในการทุกลอนรากของวัชพืช ครั้งที่สาม เมื่อหว่านข้าวแล้วข้าวขึ้นต้นมาสักระยะหนึ่งจะมีวัชพืชงอกขึ้นมาด้วย ชาวนาก็จะใช้มีดหวดวัชพืชทิ้ง ครั้งที่สี่ เมื่อน้ำเท่านาวัชพืชก็จะโต โผล่พ้นน้ำมากับต้นข้าว ชาวนาจะเอามีดมาหวดอีกครั้งหนึ่งที่ระดับใต้วงน้ำโดยหวดไปพร้อมกับต้นข้าวอาศัยว่าต้นข้าวจะทะลิ่งขึ้นน้ำได้ดีกว่าวัชพืช

ถ้าชาวนาที่ไม่เอาใจใส่กับขั้นตอนการกำจัดวัชพืชก็หมายความว่ายินยอมที่จะได้รับผลผลิตต่ำ เช่นชาวนาที่อยู่หมู่บ้านอื่นแล้วเดินทางมาไถหว่านแล้วก็กลับบ้านปล่อยให้ข้าวโตขึ้นมาเองนั้น จะได้ผลผลิตน้อยกว่าชาวนาที่อยู่บ้านน้ำว่า

อย่างไรก็ตาม ชาวนาก็พยายามที่จะรับวิทยาการสมัยใหม่ที่แพร่มาจากเมืองเข้าไปใช้กำจัดวัชพืช โดยพบว่าชาวนาเริ่มรับเอายากำจัดวัชพืชมาใช้เมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้วโดยนายเกาอดีตครูประจำบาลซึ่งทำนาไปพร้อมกับกำกับการเป็นครูเป็นคนแรกที่นำมาใช้ในบ้านน้ำว่า ดังคำให้สัมภาษณ์ของนายเกา ดังนี้

ตอบ : มีใช้อยู่ยาวมาหลาย วัชพืชชนะ อันนั้นผมใช้ก่อนเขาเลย มันก็ได้ผล

ถาม : คุณนำมาใช้เป็นรายแรกเลยหรือครับ

ตอบ : เป็นเจ้าแรกเลย

ถาม : คุณไปได้ความรู้ที่ไหนมาครับ

ตอบ : ตอนนั้นมันมีโฆษณาวิทยุอยู่พักหนึ่ง ก็ลองเอามาให้ดูก่อน มันก็ได้ผล

ถาม : นานมาแล้วหรือยังครับ

ตอบ : ้อโฮ 30 ปีได้ ประมาณปี 2500 หลัง ๆ มาพอจะไปซื้อสบมา
ซื้อยามา มีอยู่เจ้าเดียวในบ้านน้ำว่า ตอนนั้นผมใช้คนเดียว
ซื้อยามา 5 ถัง เอามาฉีด

ถาม : ไปซื้อที่ไหนครับ

ตอบ : อรุณยา ตอนนั้นลูกผมไปเรียนอยู่อรุณยา ก็ไปซื้อที่อรุณยา เอามา
ฉีดแล้วก็ได้ผล มันตาย ข้าวไม่ตาย ตายแต่หญ้า เออมันเข้าทำดี

เมื่อนายเพิ่มซื้อยากำจัดวัชพืชมานำใช้แล้วได้ผล ชาวนาอื่นก็ซื้อมาใช้ตาม
บ้าง และค่อย ๆ ใช้กันมาจนทั่วถึง แต่ก็ใช้อย่างจำกัด คือจะให้ฉีดครั้งเดียวในช่วง
ที่น้ำขึ้นมากท่วมข้าวและวัชพืช เพราะจะเป็นช่วงที่ประหยัด และกระทำได้ง่าย เนื่อง
จากต้นวัชพืชถูกน้ำท่วมไปส่วนหนึ่งแล้ว ส่วนช่วงอื่นชาวนายังต้องให้แรงงานของตัวเอง
ในการไถ สับ หรือหว่านเช่นเดิม ทั้งนี้เพราะราคายากำจัดวัชพืชนั้นมีราคาแพง
เมื่อเทียบกับราคาข้าว ชาวนาจึงไม่สามารถเพิ่มค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ได้มากนัก

แม้ชาวนาจะรับเอายากำจัดวัชพืชเข้ามาใช้ แต่ก็ยังไม่สามารถกำจัด
วัชพืชให้หมดไปได้ พอถึงฤดูการทำนาใหม่ วัชพืชก็จะงอกขึ้นมาอีก กิจกรรมการต่อสู้
กับวัชพืชของชาวนา จึงต้องทำกันอย่างต่อเนื่องเช่นเดิม ประสิทธิภาพในการใช้ที่ดิน
ยังคงไม่ได้รับการพัฒนาขึ้นเพียงพอช่วยลดภาระงานหนักของชาวนาไปได้บ้างเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การมีวัชพืชอยู่ และชาวนาต้องทำลายวัชพืชด้วยการไถ
หว่าน สับ ดังที่กล่าวมาก็มีผลดีต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน เพราะเศษของวัชพืชที่ถูก
กำจัดทิ้งอยู่ตามท้องนาได้กลายเป็นปุ๋ยสำหรับต้นข้าวในเวลาต่อมา ซึ่งชาวนาเองก็
สังเกตเห็นถึงประโยชน์ข้อนี้ แต่ถ้าให้เลือกระหว่างปุ๋ยที่ได้จากวัชพืชกับทุ่งนาที่

ปราศจากวัชพืช ชาวนาจะเลือกอย่างหลังทั้งนี้ นอกจากความเหนื่อยยากที่จะต้องผลง
กับวัชพืชแล้วจากประสบการณ์ของชาวนาเองพบว่าความอุดมสมบูรณ์ของดินจะได้จาก
น้ำท่วมมากกว่า โดยในสมัยก่อนนั้นน้ำจะท่วมตามธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า"น้ำ
เหนียว"หรือ"น้ำเหนียวป่า" น้ำดังกล่าวจะพัดพาเอาหน้าดินจากที่ต่างๆ มาด้วยแล้ว
จะมาทับถมอยู่ตามทุ่งนาทำให้ดินในทุ่งนามีความอุดมสมบูรณ์ ดังคำบอกเล่าของชาวนา
ดังนี้

นายพยนต์ (อายุ 65 ปี)

ตอนก่อนจะรับปุ๋ยจากขี้ควายและน้ำ น้ำยังแดงแจ๋เลย เพราะมันพาดินมา

นายชาน (อายุ 69 ปี)

ปุ๋ยยังไม่ได้ใช้ รุ่นนั้นมันยังงาม ดินมันยังดี รุ่นนั้นเขื่อนฝายนาที่ยังไม่มี เขื่อน
อะไร ๆ ยังไม่มี น้ำมันพาดินมา เรียกว่าน้ำแดง แดงพริบเข้าในไร่ในนา

นอกจากนี้ การใช้ควายไถนายังได้ปุ๋ยจากขี้ควาย เยี่ยวควาย ทั้งขณะไถ
และระหว่างการนำควายไปเลี้ยงซึ่งควายของชาวนาบ้านน้ำว่าถ้ารวมกันแล้วก็มีเป็น
จำนวนมาก ขี้ควายจึงสามารถสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องนาได้อีกทางหนึ่งด้วย

นายมา (อายุ 63 ปี)

เมื่อก่อนเกษตรกรมีควายปล่อยไปเลี้ยงตามทุ่งกว้าง มันขี้มันเยี่ยว กลาย
เป็นปุ๋ย ดีกว่าสมัยนี้

นางสาวนาง (อายุ 53 ปี)

ตอนเดิมไม่ใช้ปุ๋ย เพราะใช้ควาย ควายขี้ ขาวงาม ไม่ต้องใช้ปุ๋ย

ถึงแม้ชาวนาไม่สามารถพัฒนาที่ดินให้สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่

เพราะปัญหาพืชพืชดังที่กล่าวมาแล้วแต่ก็นับว่าผลผลิตต่อไร่ของชาวนานั้นอยู่ในเกณฑ์ดี ทั้งนี้เพราะดินมีความอุดมสมบูรณ์เป็นสิ่งชดเชย จากคำบอกเล่าของชาวนาพอจะเน ได้ว่าผลผลิตของชาวนาสมัยก่อนนั้นได้ถึงประมาณ 40 ถึงต่อไร่ แต่ข้อจำกัดที่ทำให้ ชาวนาไม่สามารถทำนาได้ในจำนวนที่มากขึ้น นับว่าเป็นข้อจำกัดของการพัฒนาพลัง การผลิตที่สำคัญประการหนึ่ง

กิจกรรมที่ถือว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาที่ดินที่สำคัญ และเห็นได้ ชัดเจนก็นับแต่กลางทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาล ที่ต้องการเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อเป็นแหล่งอาหารราคาถูกให้กับแรงงานในภาค อุตสาหกรรม และเป็นสินค้าออกของประเทศ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้คือการนำ ปัจจัยการผลิตแผนใหม่เข้าไปใช้ในการทำนา เช่น รถไถนา ปุ๋ยเคมี วิธีการพัฒนาที่ จะให้ชาวนารับเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าไปใช้ นั่น รัฐบาลให้แบบแผนการกระจาย ข้าวสารผ่านกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มเกษตรกรก้าวหน้า กลุ่มนายทุนเจ้าที่ดิน โดยที่คน กลุ่มนี้จะรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้ง่ายและเมื่อคนกลุ่มนี้นำเทคโนโลยีแบบใหม่ไปใช้ แล้ว ก็จะเป็นตัวอย่างให้ชาวนาคนอื่น ๆ ได้ทำตาม

การนำรถไถเข้ามาใช้แทนควายในบ้านน้ำว้า นั้น แรกสุดเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2507 โดยชาวนารวยที่ทำนาเป็นร้อยไร่ไปว่าจ้างมาจากนอกหมู่บ้าน นายพยนต์ ชาวนาบ้านน้ำว้าคนหนึ่งเล่าเหตุการณ์ครั้งนั้นให้ฟังว่า "จำได้เลย ครั้งแรกนาตาแต่ ไม่รู้ว่าลูกชายเขาไปเอามาจากไหน เอารถมาไถ คนไปมุงดูกันมาก เพราะไม่เคย เห็นผมก็ไปมุงดูกับเขาด้วยไม่เคยเห็นนี่ เป็นรถลาก ผมก็สงสัยว่าจวนเหล็กมันทำไม ถึงไถได้" แต่การที่รถไถเข้ามาครั้งแรกนี้ ชาวนาบ้านน้ำว้ายังไม่สนใจนักเพราะรถ ไถยังมีประสิทธิภาพไม่ดี คือยังเป็นรถพานลาก ซึ่งเมื่อวิ่งผ่านนาใครก็จะลากพานไป ตลอดผ่านหัวคันนาก็จะลากหัวคันนาพังด้วยและไม่สามารถจะถอยหลังได้ เวลาไถ จึงไม่สามารถจะเข้าไปตามพื้นที่บริเวณมุมคันนาได้ ต่อมาก็มีชาวนาบ้านน้ำว้าชื่อ นาย สมจิตร ได้ซื้อรถไถมาเพื่อรับจ้างไถโดยเฉพาะ นายสมจิตรไม่ได้ทำนาแต่เป็นพ่อค้า ได้มีโอกาสเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ จึงเห็นตัวอย่างการใช้รถไถจากที่อื่น และคิดว่า

จะสามารถนำมาปรับรับจ้างได้แต่รถที่นายสมจิตรซื้อมาครั้งแรกนั้นยังเป็นรถขนาดเล็กประสิทธิภาพการไถยังไม่ได้ดีนัก เพราะเข้าไปไถในที่ที่มีวัชพืชขึ้นรกหนาได้ยาก จนประมาณปี พ.ศ. 2510 นายมาซึ่งขณะนั้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน และนายประจวบเจ้าของที่นาขนาดใหญ่ได้ซื้อรถไถอีกคนละคัน เป็นรถไถขนาดใหญ่ มีฟันไฮโดรลิก สามารถยกฟันได้ จึงมีประสิทธิภาพในการไถมาก จะเห็นได้ว่าชาวบ้านน้ำว่าที่ซื้อรถไถในรุ่นแรก ๆ นั้นล้วนแต่เป็นคนในกลุ่มที่เป็นผู้นำชุมชน เกษตรกรก้าวหน้า และชาวบ้านรวย โดยเริ่มจากการได้ไปเห็นการใช้รถไถจากที่อื่น ๆ ที่มีให้กันอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว และเห็นว่าถ้านำมาใช้จะสามารถแก้ปัญหาการไถนาโดยใช้ควายได้โดยผู้ซื้อที่เป็นชาวนาก็จะเป็นผู้ที่ทำนามาก โดยหวังที่จะซื้อมาใช้สำหรับนาตนเองเป็นประการแรก เช่น นายมาเล่าให้ฟังว่า "เราดูเขาที่ออกมาแล้ว ทางเราก็ทำนามากด้วย ไถควายนี้บางทีฝนตกฟ้าร้องไถไม่ได้แล้ว หนุ่ยมันพาต้องหยุดไถ แล้วควายที่เราต้องเลี้ยงมากกว่าเขา ไถต้อง 5-6 ไถ มันเป็นภาระ หนุ่ยมันก็ต้องเลี้ยงมันก็เลยตัดสินใจขาย แล้วก็ออกรถเลย ตอนนั้นก็พาเขาไปออกเหมือนกัน ออกมาก็ได้ผล หนุ่ยตายหมด ไร่ที่เลี้ยงเดี่ยวนี้รถพวกผมทั้งนั้น"

นอกจากนี้ผู้ที่ซื้อรถไถในรุ่นแรกยังมุ่งหวังที่จะออกรับจ้างไถนาด้วยซึ่งก็ได้ผล เพราะสามารถหารับจ้างได้ทั้งในหมู่บ้านน้ำว่าและหมู่บ้านอื่น เช่น นายสมจิตร ก็ซื้อรถไถนาเพื่อการรับจ้างโดยตรง นายมาถึงจะทำนาของตนเองมาก แต่เวลาส่วนใหญ่ก็ใช้ไปในการรับจ้าง ถึงขนาดต้องไถทั้งกลางวันและกลางคืน "ตอนก่อนผมขับเองครับ ขับกัน 3 คน เข้ากะกัน กะละ 8 ชั่วโมง กลางคืนก็แจ้ง"

เมื่อมีรถไถที่มีประสิทธิภาพเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเริ่มสนใจที่จะใช้รถไถแทนควาย และไล่ ๆ กันนี้ก็มีรถไถจากภายนอกหมู่บ้านเข้ามารับจ้างในบ้านน้ำว่าด้วย จึงเท่ากับเพิ่มความสะดวกให้กับชาวนาที่จะว่าจ้างรถไถนา แรงผลักดันที่ทำให้ชาวนาหันมาใช้รถไถแทนควายดังกล่าว มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นลักษณะที่ชาวนาเห็นประโยชน์ของรถไถที่สามารถแก้ปัญหาและข้อจำกัดจากการใช้ควายไถ ลักษณะที่สองเป็นลักษณะที่ถูกบังคับจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ทำให้หลักการใช้รถไถไม่ได้

แรงผลักดันในลักษณะแรกนั้น ชาวนาส่วนใหญ่เห็นว่าการไถด้วยรถนั้นดีกว่าไถด้วยควาย คือ ประการแรก ทำให้วัชพืชตาย เพราะรถไถสามารถไถดินได้ลึก ซึ่งจะขุดรากของวัชพืชขึ้นมาได้ "ผานมันหนักกว่าไถตายเรียบ ไถแล้วถ้าฝนไม่ตก 2 วันอย่างนี้หญ้าก็ตายแดงเกือบเลย เจ้าของนาไม่ต้องย้อนกลับไปพรวน มันไถตายหมด เมื่อก่อนรกรับ แล้วก็ขุม แล้วยี่ป่าระวาง ป่าพงพืดหมด รถไถมันไถสะอาดหมดครับ" ประการที่สอง การไถด้วยรถนั้นไถได้เร็วกว่าควายมาก "หนึ่งรถไถงานได้เร็วกว่าไถมากแล้วเร็ว สองผลงานดีเหนือขึ้นเยอะ ไถควายนี่นะ ชาวบ้านรกรับแล้วอยากจะมีหญ้า ผลงานก็แล้วช้า เครื่องกลไกที่แรงนี้ไถวันหนึ่งไถไปได้ตั้ง 40, 50 ไร่ ควายตัวหนึ่งจะได้วันหนึ่ง ๆ อย่างมากก็ไร่เดียว" ประการที่สาม การใช้ควายไถนั้นชาวนาต้องเหนื่อยมาก ในขณะที่การจ้างรถไถนั้น ชาวนาไม่ต้องเหนื่อยเลย "เหนื่อยมากไถเองไม่มีรถมีราเหมือนสมัยนี้ มาอนอกก็อยู่ทุกวัน สมัยนี้เขาสบายกันจังนะ เขาใช้ควายเมื่อไร เขาใช้รถใช้เครื่องทั้งนั้น"

อย่างไรก็ตาม ถึงชาวนาจะเห็นถึงข้อดีของการใช้รถ แต่ชาวนาจำนวนไม่น้อยก็ยังไม่ได้เลิกใช้ควายแล้วหันมาใช้รถไถอย่างทันทีทันใด ทั้งนี้เพราะการจ้างรถไถนั้นชาวนาต้องเสียเงิน หรือต้องลงทุนเพิ่มอีก ซึ่งชาวนาส่วนใหญ่จะขาดแคลนทุนอยู่แล้ว ดังนั้นจึงพบได้ว่า นับแต่มีรถไถเข้ามาหมู่บ้านจนถึงชาวนาเลิกใช้ควายไถนาหมดทุกครัวเรือนกินเวลาเกือบ 10 ปี และการใช้รถไถนาแทนควายนั้นในระยะแรก ชาวนาใช้รถเฉพาะเที่ยวแรก หรือที่เรียกว่าไถตะ พอไถหว่านหรือที่เรียกว่าไถแปร ชาวนาจะใช้ควายไถ ทั้งนี้ก็เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายนั่นเอง แต่เมื่อพบกับแรงผลักดันลักษณะที่สอง ชาวนาที่ไม่ค่อยมีทุนและพยายามใช้ควายไถก็จำต้องเลิกไปโดยปริยาย แรงผลักดันดังกล่าว เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมไปจากเดิมกล่าวคือ ประการแรกเนื่องด้วยบ้านน้ำว้ามีน้ำท่วมลึกประมาณปีละ 4-5 เดือนทำให้ในช่วงนี้ ชาวนาไม่สามารถเลี้ยงควายไว้ในหมู่บ้านได้ วิถีที่ปฏิบัติมาแต่เดิม คือ การส่งควายไปให้ชาวนาแถบที่ดอนใน อ.ท่าเรือ อ.นครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา และ อ.บ้านหม้อ อ.พยุหะ จ.สระบุรี เป็นต้น ซึ่งแถบนั้นเป็นที่ดอนชาวนาจะทำนาได้โดยจะเริ่มฤดูการไถคราดช่วงเดือน 8-9 อันเป็นช่วงที่บ้านน้ำว้ามีน้ำท่วมพอดี ดังนั้นชาวนา

แถบดองดังกล่าวบางครั้งวิ่งเรือไม่ต้องมีควายเอง แต่คอยรับควายจากชาวบ้านน้ำว่ามาเลี้ยงและใช้งาน เมื่อบ้านน้ำว่าน้ำแห้งก็ส่งคืน จะวนเวียนอยู่เช่นนี้ทุกปี ชาวบ้านน้ำว่าเรียกว่าเอาควาย "ส่งดอน" เมื่อมีรถไถนาเข้ามาบ้านน้ำว่านั้น ทางแถบดอนก็เริ่มใช้รถไถมาก่อนแล้ว และแพร่หลายเร็วกว่า ดังนั้นชาวนาแถบดอนจึงปฏิเสธที่จะรับควายจากบ้านน้ำว่าอย่างเช่นเคย ชาวนาบ้านน้ำว่าจึงหาที่ส่งควายได้ยากขึ้น และในที่สุดหาไม่ได้เลย ดังที่ชาวนาอธิบายให้ฟังว่า "เกี่ยวกับอย่างนี้ คือหน้าหน้าน้ำมันท่วมเอาควายไว้ไม่ได้ต้องส่งดอน ที่นี้ทางดอนเขามีรถมีอะไร เขาไม่เอาควายแล้ว จะเอาไว้ก็ไม่ได้ ก็เลยต้องเลิก ดอนก่อนผมส่งไปกระทั่งพุด แลพอถึงหน้านา ก็ไปเอา"

ประการที่สอง จากการที่รถไถสามารถไถนาได้เร็ว ทำให้ชาวนาที่จ้างรถไถสามารถหว่านข้าวได้ไวในขณะที่ชาวนาที่ใช้ควายไถยังไถไม่เสร็จซึ่งทำให้เกิดปัญหาตามมาคือชาวนาไม่สามารถนำควายผ่านนาคนอื่นที่หว่านข้าวไว้แล้ว เพราะจะย่ำข้าวเสียหายเนื่องด้วยที่นาของชาวนาส่วนใหญ่เน้นจะปลูกด้านในถัด ๆ กันเข้าไป ชาวนาที่มีประสบการณ์นี้เล่าให้ฟังว่า "เขาใช้รถไถกันหมดแล้ว ไถวันเดียว 40 ไร่ เราจะมาไถอยู่ไม่ได้ มันได้ไม่ทันเขา เขาพรวนกันแล้ว ข้าวงอกแล้ว เรายังไถไม่เสร็จจะเอาควายผ่านที่เขาไปก็ไม่ได้ เพราะต้องผ่านนาของคนอื่นที่ทาสีเสร็จแล้ว"

จากแรงผลักดันดังกล่าวทำให้ชาวนาบ้านน้ำว่าเลิกใช้ควายไถนา แล้วหันมาใช้รถไถนาแทน ซึ่งไม่เพียงจ้างรถไถผู้อื่นเท่านั้น แต่มีชาวนาหลายคนซื้อรถไถขนาดเล็ก ซึ่งรวมถึงรถไถเดินตามหรือที่เรียกว่า "ควายเหล็ก" และรถไถนั่งขับ ปรากฏว่าในช่วงที่เลิกใช้ควายใหม่ ๆ นั้นชาวนาจะซื้อรถประเภทนี้กันมาก ประมาณไม่ต่ำกว่า 10 คัน การที่ชาวนากลุ่มนี้ซื้อรถไถดังกล่าว ก็เพราะเห็นผู้อื่นใช้ก่อนเห็นว่าได้ผลจึงซื้อมาให้บ้าง เช่น นางจินให้สัมภาษณ์ว่า

ถาม : รถที่ข้าซื้อนี้ ทำไม่ถึงซื้อครับ

ตอบ : เคยเห็นทางดอนไ้ เขามีกัน เราดูแล้วค่อยยังชั่วดีกว่าเลี้ยงควาย เราไปหาพวกรมาก็ยาก ก็ซื้อเองเสียเถอะ ว่าจัน

นอกจากนี้รถไถดังกล่าวราคาไม่แพงนัก ชาวนาพอจะรวบรวมเงินมาซื้อได้ ประกอบกับในช่วงที่เลิกใช้ควายในระยะแรก ๆ นั้นยังหารถรับจ้างยาก เพราะรถรับจ้างยังมีไม่มาก เช่นที่นางสาวบาง เล่าให้ฟังว่า "หายากกว่าจะมารอไปเถอะ มันแย่งกัน เลยซื้อ" รวมทั้งรถไถประเภทนี้หาซื้อได้ไม่ยาก เพราะมีโรงงานผลิตอยู่หลายโรงงานที่ จ.พระนครศรีอยุธยา

การที่ชาวนาใช้รถไถแทนการใช้ควายไถนั้น มีผลต่อการพัฒนาที่ดินของชาวนาเป็นอย่างมาก เพราะชาวนาสามารถเอาชนะวัชพืชได้ และสามารถไถหว่านเสร็จในเวลาที่รวดเร็ว พื้นที่จึงปราศจากวัชพืชแย่งที่ดินเจริญเติบโตมาพร้อมกับต้นข้าว ที่ยังเหลืออยู่บ้างก็มีเล็กน้อย สามารถให้ยาฉีดครั้งเดียวก็ทำลายได้ แต่ที่สำคัญคือ ชาวนาสามารถทำนาในปริมาณที่เพิ่มขึ้นกว่าเดิมได้มาก เพราะไม่จำกัดเรื่องการไถและการกำจัดวัชพืช ซึ่งปรากฏว่าในช่วงนับแต่การใช้รถไถเป็นต้นมา ชาวนาแต่ละครัวเรือนสามารถทำนาเพิ่มขึ้นได้มาก เช่น ตัวอย่างต่อไปนี้

นายนัน (อายุ 70 ปี)

ถาม : ในช่วงแรก ๆ ไถนทำนาที่ไร่ครับ

ตอบ : ประมาณ 30 ไร่ เมื่อก่อนมันยังใช้ควายไถ ทำมากไม่ได้

บางครั้งลูกอ่อนต้องไปหาลูกจ้างมาไถ

ถาม : แล้วมาทำเพิ่มตอนไหนครับ

ตอบ : ก็มาจ้างรถสิ รถมันไถวันหนึ่ง 50 ไร่ก็แล้ว สม 80 ไร่ก็เคย

ทำ 100 กว่าก็เคยทำ

นายชาน (อายุ 69 ปี)

ถาม : ลุงเคยทำนาที่ไร่ครับ

ตอบ : แต่เดิมทำไม่เกิน 30 ไร่หรอก เมื่อตอนใช้ควายอย่างมากที่สุด

40 ไร่ 3 ไถ มาตอนใช้รถนี้แหละเคยทำ 80, 90 ไร่

การปลูกข้าวในจำนวนพื้นที่ที่มากขึ้นเช่นนี้ ทำให้ชาวนาแต่ละครัวเรือนสามารถผลิตข้าวตอบสนองความต้องการของตลาดในจำนวนที่เพิ่มขึ้น แต่การเพิ่มขึ้นของจำนวนผลผลิตดังกล่าวก็ยังคงเกิดจากการทำนาในจำนวนที่มากขึ้น มิใช่เกิดจากผลผลิตต่อไร่สูงขึ้น เพราะชาวนาก็ยังคงผลิตข้าวได้ประมาณ 40 ถังต่อไร่เช่นเดิม ทั้งนี้เพราะถึงแม้ชาวนาจะใช้เทคโนโลยีการผลิตที่สูงขึ้นแต่โดยตัวมันเองก็ได้ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดินไปด้วย โดยการทำลายวงจรวัชพืชในท้องนาที่จะกลายเป็นปุ๋ย รวมทั้งการเลิกใช้ควาย ทำให้ชาวนาหมดโอกาสที่จะได้ปุ๋ยจากที่ควาย ปรารถนา กับในช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงจากควายมาสู่วัวนั้นรัฐก็ได้พัฒนาพื้นที่ชลประทานในเขตภาคกลางไปได้มาก โดยรัฐพยายามควบคุมน้ำอยู่ตามเขื่อน ตามประตูเก็บน้ำต่าง ๆ เพื่อจะได้แจกจ่ายไปยังพื้นที่เกษตรกรรมต่าง ๆ ได้ทั่วถึง ทำให้ลักษณะการบ่าของน้ำตามธรรมชาติแบบเดิมหมดไป ดินตะกอนที่น้ำเคยพัดพามา เป็นปุ๋ยให้กับท้องนาทั้งหมดไปด้วย ซึ่งชาวนาก็สังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ชัดเจนด้วยตนเอง

นายเอก (อายุ 66 ปี)

ถาม : ตั้งแต่ตอนไหนครับที่ทางบ้านเราใช้ปุ๋ยกัน

ตอบ : ใช้ปุ๋ย เริ่มใช้ตั้งแต่คลองชลประทานตัดเข้ามา

ถาม : พอจำปี หรือช่วงเวลาได้ไหมครับ

ตอบ : ประมาณปี 20, 30 ปีมาแล้ว

ถาม : คลองชลประทานตัดมาแล้วทำไมต้องใช้ปุ๋ยครับ

ตอบ : เพราะว่าพอชลประทานมา ตั้งแต่มีเขื่อนปุ๊บ เขื่อนนี้มันจะกักน้ำไว้ปุ๋ยธรรมชาติที่มันได้จากน้ำธรรมชาติ น้ำขุ่น ๆ ที่เคยเห็นนั้นแหละ พอกักปุ๊บน้ำมันก็ตกตะกอน น้ำที่เขาล่อยมมาก็จะใส มองดูเห็นเลขน้ำใสแจ๋ว ปุ๋ยธรรมชาติก็ไม่มี

นายสง่า (อายุ 45 ปี กำนันคนปัจจุบัน)

ป่วยเพิ่งมาไว้ประมาณปี 2520 เพราะดินจืดสาเหตุเพราะน้ำไม่

พัดพาโคลนตมมาทับถม และไม่มีที่ควาย เพราะใช้รถไถนา

นายหุ่น (อายุ 70ปี)

ถาม : แล้วป่วยล่ะครับ เริ่มใช้เมื่อไร

ตอบ : เมื่อก่อนไม่ได้ใช้ มาใช้เมื่อไถรถนี้แหละ ไถรถมันหมดปุ๋ยนะ ไม่เหมือนใช้ควาย ใช้ควายมันมีปุ๋ย มันมีขี้มั่ง อะไรมั่ง ยังมีปุ๋ย สักยกก่อนมันรกรกหญ้าเฝ้าะมันก็เป็นปุ๋ย ที่นี้ไถนาก็ได้ย่นไถมันไม่มีปุ๋ย เดินเข้าไปมันไม่มีเลนเลย เป็นน้ำใส ๆ เลย เป็นโคลนใส ๆ เลย ไม่มีพหล่มอะไรเลย

ในขณะที่การทำนาโดยอาศัยปุ๋ยธรรมชาติมีปัญหาที่นั่นรัฐก็เข้ามาจับบทบาทในการรณรงค์ให้ชาวนาใช้ปุ๋ยเคมีพร้อม ๆ กับการขยายตัวของตลาดปุ๋ยเคมีเข้ามาตามตลาดที่ชาวนานำว่าสามารถออกไปซื้อหาได้ ทั้งนี้โดยรัฐมีเป้าหมายที่จะกระตุ้นให้ชาวนาใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน รูปแบบที่รัฐใช้นั้นมี 2 ลักษณะ คือ การกระจายข่าวสาร และการให้สินเชื่อกว่าชาวนานำว่าจึงได้ใช้ปุ๋ยเคมีกันอย่างแพร่หลายประมาณปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา

สิ่งที่รัฐพยายามทำในระยะแรก คือ การพยายามกระจายข่าวสารผ่านผู้นำชุมชน เกษตรกรก้าวหน้า ชาวนารวย โดยการเรียกตัวไปประชุมอบรมบ้าง การให้เอกสารสิ่งพิมพ์บ้าง การเผยแพร่ข่าวสารทางสื่อสารมวลชนของรัฐบ้าง ทั้งนี้โดยหวังว่ากลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นตัวกลางของการนำไปใช้ แล้วคนอื่นจะได้นำไปปฏิบัติตาม นอกจากนี้ทางราชการจะส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาเรียกประชาชนในหมู่บ้านประชุมเพื่อแนะนำในเรื่องการทำนาเกษตรสมัยใหม่ซึ่งรวมถึงการใช้ปุ๋ยด้วย และปัจจุบันรัฐบาลได้กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ระดับตำบลเพื่อดูแลในเรื่องนี้ในหมู่บ้านต่าง ๆ โดยเฉพาะ คือ เกษตรตำบล สำหรับการให้สินเชื่อนั้นรัฐพยายามช่วยให้ประชาชน

สามารถกู้เงินจากสถาบันการเงินในระบบของรัฐเพื่อนำไปลงทุนในการซื้อปุ๋ยรวมทั้ง
ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ด้วย

รูปแบบการกระจายข่าวสารเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยที่นับว่ามีผลต่อชาวบ้านน้ำว่า
มากที่สุด คือ การสร้างตัวอย่างการใช้ปุ๋ยในหมู่บ้านชุมชน เกษตรกรก้าวหน้า ชาวนา
รวย เมื่อชาวนาทัวไปได้มาเห็นตัวอย่างก็นำไปปฏิบัติตาม กลุ่มคนตัวอย่างดังกล่าวมี
ทั้งผู้ที่เป็นคนในหมู่บ้านน้ำว่าและคนนอกหมู่บ้าน เพราะชาวนาสามารถจะไปเห็น
ตัวอย่างมาจากนอกหมู่บ้านได้ ดังนั้นจึงพบได้ว่าชาวนาบ้านน้ำว่า ส่วนใหญ่จะใช้ปุ๋ย
เพราะเห็นตัวอย่างมาจากผู้อื่นทั้งสิ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายท่า (อายุ 48 ปี)

ถาม : พี่จำได้ไหมตอนที่ใช้ปุ๋ยตอนแรกเลยทำไมจึงคิดใช้ปุ๋ย

ตอบ : เห็นเขาได้กัน

ถาม : คนอื่นเขาใช้ชื้อก่อนหรือครับ

ตอบ : พวกตอน พวกทำนาต่ำนะ พวกตอนนั้นมาทำนาถิ่นเรา นี่ มันทำนา

ข้าง ๆ ผม มันใส่ปุ๋ยได้ไร่รวงเป็นพุ่มเลย เราเลยเอาบ้าง

จากนั้นก็เอามาเรื่อย

นางแอ๊ด (อายุ 48 ปี)

ถาม : เป็นมาอย่างไรครับเราถึงต้องใช้ปุ๋ยกัน

ตอบ : เขาใช้เราก้ใช้ ถ้าไม่ใช้ข้าวมันจะลีบเยอะ ข้าวมันไม่งามแล้ว

ถาม : แล้วพี่รู้ได้อย่างไรครับว่าต้องใช้ใส่ปุ๋ยมันถึงจะงาม

ตอบ : เขาพูดกัน สังเกตดูก็เห็น เราไม่ใส่ปุ๋ย อันปลงที่ติดกับเราเขา

ใส่ปุ๋ย ตอนลิบเห็นเลย ที่ลิบจะมากกว่ากันไม่ใช่น้อย เป็นเขา

เลย ที่เขาใส่ปุ๋ยไม่มีลิบ

ถาม : ตอนที่เราเริ่มใช้ เราใส่ทุกแปลงไหมครับ

ตอบ : ไม่หมด ลองดูก่อน

ถาม : มีใครแนะนำให้เราไปซื้อปุ๋ยไหมครับ

ตอบ : ก็ไม่มีใครแนะนำหรอก ก็ชาวบ้านเรานี้แหละ เห็นเขาทำกันไป
กันมา เขาทำไม่ถึงดี รู้เลยถ้าไม่ใส่ปุ๋ยนะ จะลำบาก

นางริน (อายุ 63 ปี)

ถาม : ป้ามาเริ่มใช้ปุ๋ยตอนไหนครับ

ตอบ : สิบกว่าที่แล้ว กันใช้ก่อนเลยแหละ

ถาม : ใช้ก่อนเขาเลยหรือครับ

ตอบ : กันไม่ได้หรอกพวกหัวทึบแล

ถาม : ก็ยังงั้นถึงเอาปุ๋ยมาใช้ครับ

ตอบ : ดูเขา เห็นเขา ขี้วเขาเขี้ยวเขี้ยว

ถาม : เห็นที่ไหนครับ

ตอบ : ตามแถวดอนไผ่

นายประสงค์ (อายุ 65 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้าน)

ตอบ : ที่ผู้ใหญ่เริ่มใช้ปุ๋ยนั้นเริ่มมายังไงครับ

ถาม : ผมไปประชุม เกษตรเขามาแนะนำให้ใช้ ก็พอดีตัวมันไม่งาม
ก็ลองซื้อมาใช้ดู ก็ได้ผล

จากตัวอย่างที่ยกมานี้จะเห็นว่าการที่ชาวบ้านนำปุ๋ยมาใช้ปุ๋ยนั้น เริ่มต้น
เพราะข้าวไม่งาม จากนั้นได้เห็นตัวอย่างการใช้ปุ๋ยจากผู้อื่น เช่น นายชา และ
นางรินได้ตัวอย่างมาจากชาวนาแถบดอน ซึ่งเป็นแถบที่ทำนาดอน และมีการพัฒนา
พลังการผลิตมากกว่าชาวบ้านน้ำว่า นางแปดได้ตัวอย่างจากชาวบ้านน้ำว่าด้วย
กันเอง ส่วนนายประสงค์เป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับคำแนะนำมาจากทางราชการโดยตรง

สำหรับลักษณะที่ทางราชการเข้ามาจัดประชุมชี้แจงกับชาวบ้านหรือการมี
เกษตรตำบล เพื่อดูแลแนะนำเรื่องการทำนาให้กับชาวนานั้น มีผลกับชาวนาน้อย
เหตุผลก็คือ ประการแรก ที่ราชการไม่ได้เอาใจใส่ชาวนาอย่างแท้จริง มาจัด

ประชุมพอเป็นพิธีแล้วก็พูดให้ชวณาวัง จากนั้นก็รับปากกับชวณาวังว่าจะช่วยเหลืออย่าง
โน้นอย่างนี้พอกลับแล้วก็เจียบหายและในความเป็นจริงมีน้อยมากที่ข้าราชการจะเข้า
มาประชุมแนะนำเรื่องการทำการเกษตร ส่วนเกษตรตำบลก็ไม่เข้ามาทำหน้าที่ มัก
จะนั่งทำงานอยู่แต่ที่อำเภอ ชวณาส่วนใหญ่จะไม่รู้จักเกษตรตำบล และไม่เคยได้รับ
ประโยชน์อะไรจากเกษตรตำบล และจากการไปสังเกตการณ์ ณ ที่ทำการเกษตร
อำเภอดอนพุด ก็พบว่าเกษตรตำบลเกือบทุกคนนอกจากจะไม่ได้เข้าไปปฏิบัติงานใน
หมู่บ้านแล้ว บนสำนักงานก็ไม่ได้อยู่ด้วย สอบถามจากเกษตรอำเภอก็ได้ความว่าไม่รู้
ไปไหนและพบว่าเกษตรตำบลส่วนใหญ่มีบ้านพักอยู่ต่างอำเภอ เดินทางมาทำงานแบบ
มาเช้าเย็นกลับซึ่งแต่ละวันมักจะมาถึงที่ทำงานสาย และกลับก่อนเวลาเลิกงาน ส่วน
เกษตรอำเภอทั้งเป็นผู้บังคับบัญชาเกษตรตำบลก็จะเดินทางกลับบ้านในต่างจังหวัดทุก
วันศุกร์ นอกจากนี้เกษตรอำเภอยังให้สัมภาษณ์ว่าวิถีการส่งเสริมความรู้ด้านการ
เกษตรแก่ชวณาของเกษตรอำเภอดอนพุดนั้น ส่วนใหญ่จะใช้วิธีแนะนำฝากไปกับ
กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจะพบกันที่อำเภอเสมอ เจ้าหน้าที่ไม่ได้ลงไปหมู่บ้านเอง
ทั้ง ๆ ที่หน่วยงานนี้ มีเกษตรตำบลซึ่งเป็นตำแหน่งงานที่จะต้องรับผิดชอบงานใน
หมู่บ้านต่าง ๆ อยู่ นอกจากนี้เกษตรอำเภอยังยอมรับว่า ชวณาน้ำน้ำว่าทั้งให้ปุ๋ย
ไม่ถูกหลัก เช่นใช้ปุ๋ยสูตร 16-20-0 ตอนข้าวตั้งท้องซึ่งที่จริงปุ๋ยสูตรนี้ควรใช้ตอนข้าว
ต้นอ่อน แต่ทางเจ้าหน้าที่เกษตรก็ไม่เคยดำเนินการใด ๆ ที่จะทำให้ชวณาได้ใช้ปุ๋ย
ถูกตามหลักที่อ้างถึง

ตัวอย่าง

นายชา ชวณาอายุ 48 ปี ทำนาถึง 200 กว่าไร่ มีการใช้ปุ๋ยเป็น
จำนวนมาก แต่นายชาก็ได้ความรู้เรื่องปุ๋ยจากการเห็นตัวอย่าง ไม่เคยได้รับคำ
แนะนำจากทางราชการ

ถาม : การใช้ปุ๋ยนี้เคยได้รับคำแนะนำจากทางราชการไหมครับ

ตอบ : ไม่เคยเลยเรื่องนี้

ถาม : เกษตรล่ะ

ตอบ : เกษตรไม่เคยเจอเลย ไม่เคยเจอกันเลย

ถาม : เห็นแบบอย่างกันเองนะ

ตอบ : ปรึกษากันเอง ทดลองกันเอง

นายแก้ว ชาวนาอายุ 47 ปี เคยทำนา 60 ไร่ ปัจจุบันลดเหลือ 30 ไร่ เพราะสู้ต้นทุนไม่ไหว นายแก้วมีประสบการณ์กับทางราชการว่านอกจากจะไม่ให้ความรู้ละไรแล้ว ยังทุจริตยกผลผลิตทองที่ทางรัฐบาลส่งมาช่วยเหลือชาวนาด้วย

ถาม : ความรู้ที่เราได้รับจากทางราชการเพื่อสนับสนุนการทำนาของเรามีไหมครับ

ตอบ : เมื่อก่อนพวกเกษตรมันก็เคยอบรม ได้ยืมพวกเกษตรมันเข้าสามเย็นสาม มันไม่ค่อยบอก ของอะไรตกมาซื้อใครไม่รู้เข้าไปอย่างปื๊อที่จะเอามาใช้เนี่ยะ เกษตรเขาจะมีทุกปี ได้ยืมมันได้ยืมห้าพัน ไม่ได้รับหรอก พวกเขาพวกอะไรนี่ตกมามันก็ไม่บอก เยอะแยะ ปลายอย่างตกมาเรื่อยแหละ มันเอาไปขายที่ไหนไม่รู้มันให้เมื่อไรแล้ว พวกเกษตรนี่มันเข้าสามเย็นสาม มีอะไรมันไม่บอกให้เรารู้ มันเอาที่พี่น้องมัน จดชื่อเอาไปกุทำงานอยู่ตอนพูดจริง แต่บ้านกูอยู่อย่างทอง กูไปเอาพี่น้องกูจดเสีย เป็นวิศวกรของเขา

ประการที่สอง ชีวราชการไม่รู้ปัญหาของชาวนาในแต่ละหมู่บ้าน รวมทั้งบ้านนำว่าด้วยจะรู้แต่ปัญหาทั่ว ๆ ไป แล้วพยายามเอาความรู้ที่ว่ามันแนะนำชาวบ้าน เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเคยมาจัดประชุมชาวบ้านก็จะพูดแต่เรื่องการทำการเกษตรในจังหวัดเก่า ๆ ที่ตนเคยเป็นผู้ว่าราชการมา ซึ่งสิ่งแวดล้อมแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับบ้านนำว่าแม้แต่ชาวนาบ้านนำว่าก็รู้ว่าสิ่งที่ผู้ว่าราชการจังหวัดพูดนั้นเป็นสิ่งที่ชาวบ้าน

ทำไม่ได้ และกล่าวว่าผู้ว่าราชการจังหวัดรู้เรื่องการทํานาสู้ชานาไม่ได้ ซึ่งเกษตรอำเภอก็ยอมรับว่าเมื่อแนะนำเรื่องปุ๋ยกับชาวบ้าน ๆ มักไม่ฟังแต่บอกว่าใช้อย่างชาวบ้านดีกว่าที่ชาวบ้านไม่ฟังเจ้าหน้าที่การเกษตรเช่นนี้เพราะเจ้าหน้าที่ยึดแต่หลักวิชาที่เรียนมา และมองปัญหาเฉพาะด้านหลักวิชาของตนไม่ได้คำนึงถึงสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชาวนาที่ย่อมมีปัญหาต่าง ๆ ประกอบกันอยู่หลายด้าน เช่น เจ้าหน้าที่การเกษตรบอกชาวนาว่าในการทํานาแต่ละฤดูต้องใส่ปุ๋ยอย่างน้อย 2 ครั้ง แต่ชาวนาใส่ได้ครั้งเดียวเพราะไม่มีทุน และถ้าใครเกิดใส่ปุ๋ย 2 ครั้งก็กลับจะเกิดความเสียหายมากกว่าใส่ครั้งเดียว เพราะข้าวจะงามและโตเร็วกว่าข้าวของชาวนาคนอื่น ทำให้หนูซึ่งกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ จะมารวมกันกัดกินข้าวในนาที่งามกว่าใครนี้ หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง ทางเจ้าหน้าที่เกษตรไปแนะนำให้ชาวนาทำปุ๋ยหมักให้ โดยไม่ได้คิดว่าที่นาบ้านน้ำว่านั้นเป็นนาฟางลอยซึ่งผลผลิตต่อไร่ต่ำ และเป็นข้าวราคาถูก ชาวนาแต่ละครัวเรือนจึงต้องทํานาในปริมาณที่มากเพื่อเพิ่มผลผลิต ลักษณะเช่นนี้ไม่สามารถจะทำปุ๋ยหมักให้ได้เลยดังคำให้สัมภาษณ์ของนายมา อดีตกำนันว่า

ตอบ : เขาก็ส่งเสริมให้ทำปุ๋ยหมัก ก็मतํานาตั้ง 100 ไร่ ปุ๋ยหมักที่ไร่หนึ่งต้องใช้ 2 ตัน แล้วเราทำปุ๋ยหมักกองละตันเศษ ทำ 2 กองได้ 2 ตัน ได้ไร่เดียว แล้วमतําตั้ง 100 ไร่ แล้วผมจะเอาอะไรไปหว่าน โอ้โฮแล้วเหนื่อยจังเลย

ถาม : ใครคนแนะนำให้ทำครับ

ตอบ : เกษตรอำเภอครับ ให้ผู้ใหญ่บ้านกำนันทำเป็นตัวอย่าง โอ้โฮเหนื่อยด้วยกว่าจะได้ พริก ๆ ข้าว ข้าวบ้านระอา พริก ๆ ข้าว พวกเกษตรอำเภอ หัวหน้ากิ่ง ปลัดอะไรเหี้ยมระอาไปด้วยกัน โอ้โฮผมที่มีวิสัยทัศน์ใหม่ พลเลิกจากเกษแล้ว ฟางที่เราแหวดเสร็จแล้วมีเยอะนี่ ผักปลอดหน้าบ้านเราก็มั แล้วเขาก็เอาเรือให้เรา เชื้อพวกจุลินทรีย์ พวกปุ๋ยยูเรียอะไรนี่มาผสม แต่ที่มันเหนื่อย โอ้โฮแหวดแทบขาดเลย ต้องกลับต้องอะไร กองหนึ่งต้อง 4-5 คน แล้ว

2 ต้นได้แค่ไร่เดียว แล้วทำเป็นเดือน มันจะไปคุ้มอะไร มัน
เปลืองจิงเลย ก็เลยต้องเอาปุ๋ยวิทยาศาสตร์กัน

ดังนั้นชาวบ้านน้ำว่าจึงมักไม่ได้ปฏิบัติตามที่เจ้าหน้าที่การเกษตรแนะนำ
และเจ้าหน้าที่การเกษตรก็มักมองมองชาวบ้านว่ารู้ดีไม่เชื่อฟังตนประกอบกับเจ้าหน้าที่
ดังกล่าวก็ไม่ได้สนใจทำงานเพื่อชาวบ้านอย่างแท้จริง จึงได้ทำตัวห่างเหินจากชาวบ้าน
ไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงาน จึงไม่แปลกอะไรที่เกษตรกรอำเภอดอนพุดคนปัจจุบันให้
สัมภาษณ์ว่าตั้งแต่ย้ายมาทำงานที่อำเภอดอนพุด ชาวบ้านน้ำว่าไม่เคยมาร้องเรียน
หรือขอความช่วยเหลือด้านใดเลย

นายสำราญ อายุ 66 ปี ชาวนาที่ทำนามาตั้งแต่เด็ก ได้พบเห็นการ
ปฏิบัติงานด้านการส่งเสริมการเกษตรของทางราชการมาากพลสมควร ได้ให้
สัมภาษณ์ว่า

ถาม : ทางราชการเคยมานแนะนำอะไรลงบ้างไหมครับ

ตอบ : มาแนะนำเรื่องทำสวน ทำอะไร ก็ผมไม่มีนากับเขา จะไปเอาที่
ไหนทำ

ถาม : เขามาประชุมที่ไหนครับ

ตอบ : ที่ศาลาวัด

ถาม : ลงก็ไปประชุมหรือ

ตอบ : ไปซี ไม่ไปได้หรือ ก็มีผู้ว่าฯ จะให้ปลูกต้นไม้ ปลูกกอไผ่ตง ปลูก
หญ้าขน เอ๊ะได้ฉิบหายนี่มาแปลก จะให้ปลูกยังงี้ น้ำมันท่วม แล้ว
วัวที่เลี้ยงกันก็ จึงไปหมดแล้ว

ถาม : แล้วยังมีใครมานแนะนำอีกไหมครับ

ตอบ : ก็ทางจังหวัดหรือทางอะไรเขาแนะนำ จะพวกนักศึกษารัฐพวก
อะไรผมไม่เข้าใจ เขามาเจอผมเขาจะให้ทำอะไร จะให้ปลูกถั่ว
บอกว่าเขาเอาที่ไหน ฟากนี้ไม่เหมือนฟากโน้น คุณมานแนะนำก็ดี

แต่ผมทำไม่ได้

ถาม : มันไม่สอดคล้องกับบ้านเรา

ตอบ : ครับ ที่เขามาแนะนำเขาก็จะหาถึงวิชาการให้ใหม่ครับ แต่มัน
 ผู้พวกผมไม่ได้หรอก เพราะผมรู้ของผมอยู่ แล้วอย่างพวกเกษตร
 แนะนำอะไรครับ ไร่หนึ่งต้องใส่ปุ๋ย 9 ลูก 10 ลูก เขาทำแบบวิชาการ
 แล้วมาทำอย่างผม เขาปล่อยจะทำอย่างนั้นได้อย่างไร ไร่โกลอง
 มาใส่ทางฝั่งตะวันตกไร่หนึ่งลูกเดียวเท่านั้น ไม่ต้องเกี่ยวพรวน
 กินหมด

นายชา ชาวนาผู้ทำนาถึง 200 กว่าไร่ได้ประสบปัญหาในการทำนา
 หลายประการ จนการทำนาไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ ต้องเป็นหนี้สินจำนวนมาก ซึ่ง
 ที่จริงนายชาต้องการข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาก แต่ก็ไม่เคยได้รับคำแนะนำที่เป็น
 ประโยชน์จากทางราชการแต่อย่างใด

ถาม : แล้วทางราชการเขาเคยเรียกเราไปประชุมที่วัดหรือที่ศาลา

อเนกประสงค์นี้ ไปกับเขาบ้างหรือเปล่าครับ

ตอบ : ไป แต่ไม่ค่อยมีหรอกไปประชุมเฝ้าะ

ถาม : ที่ไปเฝ้าะ จำได้ไหมครับ เขาประชุมเรื่องอะไร

ตอบ : พูดกันง่าย ๆ เรื่องไร่สาระไม่ได้เรื่องเลย

ถาม : ที่ทางราชการมาประชุมเฝ้าะ

ตอบ : ถึงผู้ว่าฯก็เฝ้าะ ไม่ได้ทันถม

ถาม : มันเป็นอย่างนี้ครับ

ตอบ : เรื่องไร่สาระ เรื่องทวนนาทาวไร่เตือครือนไม่มีเลย ว่าอะไร
 ต่ออะไรเรื่อยเลย

ในระยะต้นของการใช้ปุ๋ยเคมีนั้น ชาวบ้านน้ำว้ายังใช้ไม่ทั่วเร็วเรือน เพราะอยู่ระหว่างการสังเกตการณ์ เนื่องจากเป็นทองใหม่ ประกอบกับขาดแคลน เงินทุนด้วย แต่หลังจากนั้นเพียง 2-3 ปี การใช้ปุ๋ยเคมีก็แพร่หลายทั่วไป โดยรัฐได้ เข้ามากระตุ้นด้วยการมอบบทบาทให้กลุ่มเกษตรกร ซึ่งเป็นกลุ่มที่รัฐบาลสนับสนุนให้มี ขึ้นทั่วประเทศ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา โดยให้เกษตรกรรวมตัวจัดตั้งกลุ่มกัน เอง บริหารกลุ่มกันเอง ตามกฎเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ในปี พ.ศ. 2518 รัฐบาลได้ สนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรจัดหาปุ๋ยเงินเชื่อให้กับชาวนาในหมู่บ้าน โดยกลุ่มเกษตรกร ไปซื้อปุ๋ยเงินเชื่อจากองค์การตลาดเพื่อเกษตรกร (อ.ต.ก.) แล้วนำมาจำหน่ายให้กับ สมาชิกในหมู่บ้านด้วยเงินเชื่อเช่นเดียวกัน ซึ่งการนำปุ๋ยมาจำหน่ายครั้งนี้มีปริมาณ มาก ชาวนาบางส่วนที่ยังไม่เริ่มใช้ปุ๋ยก็ได้เริ่มใช้ในคราวนี้ จนกล่าวได้ว่าเมื่อมาถึง ทั่วเวลาที่กลุ่มเกษตรกรมาจำหน่ายปุ๋ยนี้ชาวบ้านน้ำว้ายเกือบทุกครัวเรือนได้ใช้ปุ๋ย เคมีในการทำนา แต่การดำเนินการเรื่องปุ๋ยของกลุ่มเกษตรกรกระทำได้เพียงปี เดียวก็ล้มเหลว เป็นเหตุให้กลุ่มเกษตรกรล้มสลายไปโดยปริยาย กล่าวคือกรรมการ กลุ่มได้กระทำการทุจริต โดยประการแรกคณะกรรมการกลุ่มเกษตรกรได้ปลอมแปลง หลักฐานการสั่งซื้อปุ๋ยของสมาชิก ทำให้สามารถใช้น้ำเงินเชื่อซื้อปุ๋ย อ.ต.ก. มาได้มาก เกินความเป็นจริงเพื่อนำไปขายแสวงหากำไรภายในหมู่คณะกรรมการ ประการ ที่สอง เมื่อคณะกรรมการกลุ่มเกษตรกรเก็บเงินจากชาวนาเป็นค่าปุ๋ยที่ซื้อไปแล้ว แต่ ไม่นำไปจ่ายให้องค์การตลาดเพื่อเกษตรกร (อ.ต.ก.) แต่ได้นำไปใช้ส่วนตัว เมื่อ สมาชิกทราบเรื่องจึงได้ทยอยกันออกจากกลุ่มดังตัวอย่างคำบอกเล่าของนายพยนต์ว่า

ต่อมาเมื่อกลุ่มเกษตรกร กรรมการของกลุ่มเขาที่ไปซื้อปุ๋ยมาจาก อ.ต.ก. ซื้อ เงินเชื่อ ขายได้แล้วจึงเอาเงินไปใช้ แต่คณะกรรมการทำกันอย่างไรไม่รู้ ไม่ได้เอาเงินไปให้เขาทั้งหมด เก็บเงินได้ก็เอาเงินไปใช้เสียหมด อย่าง สมเป็นสมาชิก สมเอาปุ๋ยไปสมจ่ายเขาหมดนะ อยู่ที่กรรมการนะ สมก็ไป เอาปุ๋ยกับเขาเหมือนกัน เขามาลงไว้ที่สะพานโหนด สมก็พายเรือไปเอา เพราะมันขนมาในบ้านนี้ไม่ได้ ถนอยังไม่ดีเหมือนเดิมนั้น น้ำท่วมหมด

กลุ่มเกษตรกรเอาปุ๋ยมาขายปีเดียวก็เลิก แล้วคนก็เริ่มลาออกเพราะข้าว
ไม่ได้ ทิดช่วยออกก่อนเลย สมก็คิดเอ้อออกดีกว่า ผมเลยลาออกเลยลาออก
ครั้งนั้นพร้อมกัน 5 คน

เมื่อกลุ่มเกษตรกรหมดบทบาทลงหลังจากดำเนินงานได้เพียงไม่กี่ปีก็เป็นที่
ท้วงพดด้กับธนาคารเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ได้ขยายบริการเข้ามาในหมู่บ้าน
ซึ่งในระยะแรก ธ.ก.ส. จะดำเนินงานให้ชาวนากู้เงินเพียงอย่างเดียว ชาวนาต้อง
ไปซื้อปุ๋ยจากท้องตลาด แต่ต่อมาประมาณพ.ศ. 2522 ธ.ก.ส. ได้จัดตั้งสหกรณ์การ
เกษตรเพื่อการตลาดลูกค้าธ.ก.ส. (ส.ก.ต.) ซึ่งลูกค้าธ.ก.ส. จะเป็นสมาชิกของ
สหกรณ์แห่งนี้ในแต่ละจังหวัด โดยส.ก.ต. จะจำหน่ายปัจจัยการผลิตทุกประเภทให้กับ
เกษตรกร

สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้าธ.ก.ส. (ส.ก.ต.) ของแต่ละ
จังหวัดจะมีบริษัทแม่ซึ่งเป็นหน่วยงานของธนาคารเกษตรและสหกรณ์ บริษัทแม่
ดังกล่าวจะติดต่อกับบริษัทห้างร้านต่าง ๆ เป็นคู่ค้าประจำ เมื่อสมาชิกส.ก.ต. ใน
จังหวัดใดต้องการสินค้า ก็จะสั่งซื้อที่ส.ก.ต. จังหวัดนั้น ๆ ส.ก.ต. จังหวัดก็จะสั่ง
จากบริษัทแม่ ๆ ก็จะสั่งจากบริษัทคู่ค้าอีกต่อหนึ่ง

สำหรับชาวนาบ้านน้ำว่าที่ เป็นลูกค้า ธ.ก.ส. นั้นจะสั่งซื้อปุ๋ยจากส.ก.ต.
เป็นหลักและซื้อเป็นประจำทุกปี โดยส.ก.ต. จะหักเงินจากเงินที่ชาวนาจะกู้ธ.ก.ส.
เป็นประจำทุกปีนั่นเอง การสั่งซื้อปุ๋ยจาก ส.ก.ต. นี้จะมีราคาถูกกว่าท้องตลาดทั่วไป
เล็กน้อย เช่นปัจจุบันปุ๋ยสูตร 16-20-0 ถูกกว่าท้องตลาดลูกละ 2 บาท เป็นต้น

นอกจากนี้ หลังจากการเข้ามาสู่หมู่บ้านของธ.ก.ส. ได้ไม่นานก็เกิด
สหกรณ์การเกษตรดอนพุด ซึ่งเป็นองค์กรที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์สนับสนุนให้ตั้ง
ขึ้น โดยตัวแทนของเกษตรกรในอำเภอเป็นผู้บริหารงานกันเอง และมีเจ้าหน้าที่จาก
กรมส่งเสริมการสหกรณ์มาประจำเป็นที่ปรึกษา ซึ่งสหกรณ์แห่งนี้จะจำหน่ายปุ๋ยเท่า
เดียวกัน แต่เป็นการจำหน่ายด้วยเงินสด และราคาถูกยิ่งท้องตลาดทั่วไป
ประกอบกับสหกรณ์แห่งนี้ได้รับการวิจารณ์ว่าคณะกรรมการบริหารงานหละหลวม และ

มีการทุจริต สมาชิกจึงได้เงินปันผลน้อยมาก ดังนั้นจึงมีผู้นิยมซื้อปุยที่สหกรณ์แห่งนี้น้อย แม้แต่สมาชิกก็ไม่นิยมซื้อ

ปัจจุบันทุกครัวเรือนในบ้านน้ำว่าที่ทำงานจะให้ปุยเคมีทั้งสิ้น และครัวเรือนที่ทำงานส่วนใหญ่จะเป็นลูกค้า ธ.ก.ส. จึงสั่งซื้อปุยจากส.ค.ก. เป็นประจำซึ่งชาวนาเรียกว่า "ปุย ธ.ก.ส." นอกจากนั้นก็ซื้อจากร้านค้าทั่วไปบ้างซื้อจากสหกรณ์ดอนพุดเล็กน้อยแต่ไม่ว่าจะซื้อที่ไหนก็แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงตลาดอย่างสิ้นเชิงของชาวนาในเรื่องปุย เพราะแม้จะซื้อผ่านองค์กรที่รัฐสนับสนุนแต่องค์กรเหล่านี้ก็ทำหน้าที่เพียงสั่งซื้อปุยจากตลาดมาอีกทอดหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้เรื่องการให้ปุยยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ารัฐได้ดำเนินนโยบายที่จะดึงชาวนาให้ขึ้นกับตลาดมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการบริการของ ส.ก.ต. ที่เปิดโอกาสให้บริษัทห้างร้านต่าง ๆ ที่เป็นคู่ค้าอยู่กับ ส.ก.ต. เข้ามาติดต่อเพื่อโฆษณาขายสินค้าให้กับชาวนาโดยตรงโดยชาวนาจะสั่งซื้อสินค้านั้น ๆ ผ่าน ส.ก.ต. และกู้เงินจาก ธ.ก.ส. ซึ่งพบว่าทางบริษัทที่จำหน่ายสินค้าได้เข้ามาโฆษณาชวนเชื่อกับชาวนาให้ซื้อสินค้าจากบริษัททั้งที่สินค้านั้นชาวนาไม่จำเป็นต้องใช้ เช่น บริษัทจำหน่ายปุยบริษัทหนึ่งได้เข้ามาพบชาวนาในบ้านน้ำว่าโดยตรงเพื่อชักชวนให้ซื้อปุยเคมีของบริษัทสูตรใหม่ ซึ่งมีราคาแพงกว่าปุยเคมีสูตรปกติที่ชาวนาใช้อยู่เกือบ 2 เท่า โดยทางบริษัทได้โฆษณาชวนเชื่อว่าจะช่วยให้ชาวนาได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นอีกมาก ปรากฏว่ามีชาวนาหลายรายเชื่อคำชักชวนซื้อปุยดังกล่าวมาไว้ในฤดูกาลผลิต 2536/37 ด้วยความเชื่อว่า "บริษัทเขามาแนะนำ มันบอกว่าให้ล่าคันดี" ซึ่งโดยข้อเท็จจริงนั้นทางเกษตรอำเภอดอนพุดระบุว่า ปุยเคมีสูตรดังกล่าวไม่จำเป็นสำหรับดินที่บ้านน้ำว่า เพราะเป็นปุยที่เหมาะกับดินทรายเพื่อทำให้ดินเหนียวขึ้น เช่นดินทางภาคเหนือ แต่ดินที่บ้านน้ำว่านั้นเป็นดินเหนียวอยู่แล้วจึงไม่มีประโยชน์อะไรที่จะใช้ปุยสูตรนี้ และเกษตรอำเภอยังระบุว่าทางส.ก.ส. ไม่เคยถามทางเกษตรอำเภอหรือเปิดโอกาสให้เกษตรอำเภอเสนอความคิดเห็นว่าปุยแบบไหนเหมาะหรือไม่เหมาะกับบ้านน้ำว่า พร้อมกับแสดงความคิดเห็นว่า ธ.ก.ส. ก็เหมือนกับร้านค้าทั่วไปที่มุ่งแสวงหากำไรจากชาวนาโดยไม่มีการแนะนำที่ถูกต้อง

จากประสบการณ์ของชาวนาบ้านน้ำว่าพบว่า เมื่อใช้ปุยเคมีแล้วจะต้องใช้

เพิ่มขึ้นเรื่อย มิเช่นนั้นข้าวจะไม่งาม ดังคำบอกเล่าของชาวนาว่า "ต้องพึ่งปุ๋ยตลอด
 ปุ๋ยหนัก ๆ เข้าทำให้ดินเสีย เช่นปีนั้นผมหว่าน 10 ไร่ 3 ลูก ปีหน้าผมใส่เท่านี้ข้าวก็
 ไม่งามต้องเพิ่มขึ้น" แต่ถึงแม้ชาวนาจะรู้ว่าต้องใส่ปุ๋ยเพิ่ม ชาวนาก็ไม่สามารถจะใช้
 ปุ๋ยได้ตามที่ต้องการ เพราะขาดเงินทุนประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งถึงจะใส่มากก็
 ไม่คุ้มค่าเพราะราคาผลผลิตต่ำ ดังนั้นจึงพบว่าชาวนาบ้านน้ำว่าไม่ว่าจะทำนาน้อย
 หรือทำนามาก ไม่ว่าจะป็นนาเช่าหรือนาตัวเอง ล้วนใส่ปุ๋ยในปริมาณต่อไร่ไม่
 แตกต่างกัน โดยหวังจะให้ข้าวพองามเท่านั้น บางรายที่ขาดแคลนเงินทุนก็จะเลือก
 หว่านเฉพาะที่ข้าวต้นเล็กมาก ในปัจจุบันตามปกติชาวนาจะใส่ปุ๋ยเฉลี่ย 3 ลูกต่อ 10 ไร่
 ซึ่งเกษตรกรอำเภอดอนพุดระบุว่าป็นอัตราที่น้อยกว่าที่ควรจะเป็น

นางริน (อายุ 63 ปี ทำนา 90 ไร่ เป็นนาเช่า 29 ไร่)

ถาม : ที่ป่าตองใช้ปุ๋ยเพราะอะไรครับ

ตอบ : ก็เห็นมันไม่งาม ก็ทดลองดูที่แรก 10 ไร่ 2 ลูก เดียวนี้เป็น
 2 ลูกครึ่ง จะใส่เกินไ้ไปก็ไม่ได้ มันสดางค์ทั้งนั้น เราก็ใส่ไป
 ที่ละน้อย กระจุกกระจิกกันไป 20 ไร่บ้างที่ 5 ลูกครึ่งก็พอ

ถาม : ใส่ปุ๋ย ๕ ไร่ อย่างนี้ได้ผลหรือครับ

ตอบ : พอได้

ถาม : ถ้าใส่เยอะ ๆ ละครับมันจะเป็นอย่างไร

ตอบ : มันก็ดีขึ้นนะสิ แต่มันไม่มีเงินซื้อปุ๋ยนะไอ้หนู

นายสำราญ (อายุ 66 ปี ทำนาเช่า 40 ไร่)

ถาม : ค่าใช้จ่ายซื้อปุ๋ยมากไหมครับ

ตอบ : ไร่ไร่ก็กลายเป็นปุ๋ยลูกสองร้อยกว่า

ถาม : ปุ๋ยที่ใส่ใส่มาทั้งปีได้ไหมครับ

ตอบ : ก็ได้สิ

ถาม : แล้วลงทุนมากไหม

ตอบ : ใส่มากไม่ได้หรอก เราไม่มีเงิน ผมเลือกใส่เอาที่ไหนข้าว
เล็กน้อยผมก็เลือกหวาน ไม่ไหวหรอกราคาข้าวยังงี้

ด้วยข้อจำกัดดังกล่าวมาจึงพบว่าถึงแม้ชาวนาสามารถพัฒนาผลผลิต
มาได้ระดับหนึ่ง กล่าวคือมีการเตรียมดินโดยใช้เครื่องจักร และปุ๋ยเคมี แต่ผลผลิต
ต่อไร่ก็ยังคงพอ ๆ กับในช่วงที่ยังใช้แรงงานคนและสัตว์และยังไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ต่อผล
ผลิตเฉลี่ยประมาณ 40 ถึงต่อไร่ ทั้งนี้เพราะชาวนาไม่สามารถใช้ปุ๋ยได้มาก จึงไม่
อาจชดเชยความอุดมสมบูรณ์ของดินที่สูญเสียไปเพราะการเปลี่ยนแปลงของระบบ
นิเวศน์ ชาวนาบางคนยืนยันว่าการทำนาที่อาศัยปุ๋ยธรรมชาติในสมัยก่อนได้ผลผลิตต่อ
ไร่สูงกว่าการทำนาสมัยปัจจุบันที่ใช้ปุ๋ยเคมีเสียอีก เช่น คำให้สัมภาษณ์ของนายเภา
ดังต่อไปนี้

ถาม : ทำนาเดี๋ยวนี้ต้องใส่ปุ๋ย มันได้ผลดีกว่าสมัยก่อนไหมครับ

ตอบ : เมื่อรุ่นผมทำ 50 ไร่ บางทีผมได้ตั้ง 2,000 ถึง 2,000 กว่า
ถึง เดี่ยวนี้อย่างเก่ง 50 ไร่ ก็ไม่เกิน 1,500 เมื่อก่อนบางปี
ได้ถึง 3,000 ฟ่อนนะ ผมเคยได้ 2,500 กว่าถึง เดี่ยวนี้ไม่
ได้หรอก

ถาม : ที่ว่าเดี๋ยวนี้ไม่ถึง 1,500 ถึง เราใส่ปุ๋ยด้วยหรือเปล่าครับ

ตอบ : ใส่ปุ๋ยด้วยก็ไม่ถึง ไร่หนึ่งก็ประมาณ 30 ถึง

ในความเป็นจริงนั้น ชาวนารู้ดีว่าสามารถเพิ่มผลผลิตได้โดยการหว่าน
ปุ๋ยเพิ่มขึ้นกว่าที่ใช้อยู่ แต่ชาวนาไม่อาจทำได้ เพราะไม่คุ้มค่ากับราคาข้าวที่ต่ำ ดัง
ที่ชาวนาบอกว่า "ผมต้องประหยัด ผมบอกตรง ๆ ถ้าไม่จำเป็นผมไม่อยากจะใส่ เงิน
ทั้งนั้น ถ้าข้าวมันอยู่ในระดับ 36, 37 ถึง กับ 40 ถึง ผมก็ไม่อยากใช้ ใส่มากไปมัน
อาจมากกว่ากันไร่ละ 3, 4 ถึง มันก็ไล่ ๆ กันนั้นแหละ แต่เวลาขายลิ้มมันไม่คุ้ม"

จากการพัฒนาที่ดินดังที่กล่าวมา จะพบข้อสรุปที่น่าสนใจหลายประการ ได้แก่ ประการแรก แนวพัฒนาหลังการผลิตของชาวนานั้นได้นำชาวนาออกจากการพึ่งตนเองมาสู่การพึ่งพิงตลาดมากขึ้นตามลำดับดังจะเห็นได้จากการเลิกไถควายมาสู่การใช้รถไถ การใช้ปุ๋ยธรรมชาติมาสู่การใช้ปุ๋ยเคมี เป็นต้น ประการที่สอง รัฐบาลบทบาทในการกระตุ้นให้ชาวนาพัฒนาหลังการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิตพร้อม ๆ กับชักนำให้ชาวนาเข้าสู่การพึ่งพิงตลาด ดังจะเห็นได้จากการใช้ปุ๋ยเคมีที่รัฐพยายามเผยแพร่ข่าวสารและให้สินเชื่อ เพื่อให้ชาวนาได้ซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ ประการที่สาม แบบแผนในการพัฒนาของรัฐจะเป็นไปในรูปของการสร้างกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ ซึ่งมักจะได้อีกผู้นำชุมชน ชาวนารวย เกษตรกรก้าวหน้าเพื่อให้ชาวนาคนอื่น ๆ นำไปปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพราะชาวนากลุ่มตัวอย่างดังกล่าวมักจะเป็นผู้ที่มีการศึกษามากกว่าชาวนาทัวไป หรือมีโอกาสได้เห็นสิ่งใหม่ ๆ มากกว่าคนอื่น จึงพร้อมที่จะรับวิทยาการใหม่ ๆ ได้เร็วกว่าชาวนาทัวไป ดังจะเห็นว่าผู้ที่ใช้ยาฆ่าหญ้าเป็นคนแรกคือ นายเกา ซึ่งเป็นครูประจำบาล ผู้ที่ซื้อรถไถรุ่นแรก ๆ คือ นายสมจิตร์ ซึ่งเป็นพ่อค้า นายมาซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้าน นายประจวบซึ่งเป็นชาวนารวย ผู้ใช้ปุ๋ยรุ่นแรก ๆ คือ นายประสงค์ ซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้าน เป็นต้น ประการที่สี่ ข้าราชการซึ่งเป็นกลไกที่รัฐส่งมาเพื่อดำเนินการช่วยเหลือพัฒนาหลังการผลิตให้ชาวนานั้น มักทำงานไม่เกิดผล ทั้งนี้เพราะข้าราชการไม่มีความสนใจในการรับใช้ประชาชนอย่างเพียงพอ และไม่เข้าใจปัญหาที่แท้จริงของท้องถิ่น ทำให้นโยบายของรัฐบาลที่มุ่งหวังให้ชนบทเป็นแหล่งผลิตอาหารและวัตถุดิบ เพื่อตอบสนองภาคอุตสาหกรรมและส่งขายต่างประเทศ ซึ่งแม้ว่าจะเป็นนโยบายที่ล้ำหลัง แต่ก็ยังไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างเต็มที่ด้วยฝีมือของข้าราชการ ประการที่ห้า การพัฒนาหลังการผลิตของชาวนายังอยู่ในระดับที่จำกัด สาเหตุสำคัญอยู่ที่การขาดแคลนเงินทุน และความไม่คุ้มค่านี้อาจได้รับผลตอบแทนจากการขายผลผลิตต่ำ

2. การพัฒนาแหล่งน้ำ

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อการทำการเกษตร เพราะการมีน้ำ

ที่อุดมสมบูรณ์หรือขาดแคลนน้ำจะส่งผลโดยตรงต่อความเป็นไปได้ในการเพาะปลูก ที่บ้านน้ำว้าก็ไม่อยู่เหนือกฎเกณฑ์นี้ เพราะที่บ้านน้ำว้าชาวนาสามารถทำนาได้ปีละครั้ง และเป็นนาหว่านด้วยข้าวคุณภาพต่ำ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยปัญหาเรื่องน้ำนั่นเอง ดังที่ นายบัว ชาวนาอายุ 82 ปีกล่าวว่า "หน้าน้ำว้าก็ขาดน้ำ พอหน้าน้ำว้าก็มีเสียจนเกินไป"

บ้านน้ำว้าเป็นกลุ่มท้องกะทะ นับแต่อดีตมาน้ำธรรมชาติจะบ่าท่วมลึกทุกปี และจะท่วมอยู่ปีหนึ่งประมาณ 4-5 เดือนโดยปกติจะเริ่มท่วมตั้งแต่เดือนสิงหาคม และจะไปแล้งในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคมของทุกปี ลักษณะการท่วมของน้ำดังกล่าวได้ส่งผลสำคัญต่อการทำงานของชาวบ้านน้ำว้าดังนี้

1) ชาวนาบ้านน้ำว้าต้องทำนาหว่านหรือนาฟางลอย ซึ่งเป็นนาที่ขึ้นอยู่กับความยาวนานของการท่วมของน้ำทำให้ระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นการทำนาไปจนได้ผลผลิตในแต่ละฤดูการผลิตกินเวลานาน 9-10 เดือนในแต่ละปีโดยชาวนาจะเริ่มไถตั้งแต่ประมาณเดือนเมษายน หรือเดือน 5 เป็นต้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฝนจะตกช่วงไหน เพราะการไถนายังต้องอาศัยน้ำฝนข้าวจะขึ้นต้นอยู่ 2-3 เดือน จากนั้นทองนาจะถูกน้ำท่วม ข้าวจะขึ้นต้นอยู่ในน้ำประมาณ 4-5 เดือน กว่าที่จะเกี่ยวและนวดเสร็จก็ตกช่วงเดือนกุมภาพันธ์ หรือเดือน 3 และเมื่อเป็นนาหว่านที่ต้องอาศัยพันธุ์ข้าวขึ้นน้ำ พันธุ์ข้าวที่ใช้จึงเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีคุณภาพต่ำ จึงส่งผลให้ราคาขายต่ำไปด้วย

2) เมื่อการทำนาขึ้นอยู่กับการท่วมของน้ำตามธรรมชาติ ชาวนาบ้านน้ำว้าจึงมีประสบการณ์การสูญเสียจากน้ำท่วมกระทันหัน หรือน้ำท่วมสูงเกินปกติจนข้าว ทะลิ่งขึ้นน้ำไม่ทัน หรือบางปีเกิดภัยแล้งข้าวก็จะเสียเช่นกัน ชาวนาอาวุโสในหมู่บ้านสังเกตถึงความสูญเสียดังกล่าวนี้มาตั้งแต่อดีต คะเนได้ว่าประมาณ 12 ปี หรือ 1 รอบนักษัตรข้าวจะเสียทั้งทุ่ง 1 ครั้ง แต่สำหรับชาวนาบางคนข้าวในนาอาจจะสูญเสียบ่อยกว่านี้ เพราะถึงแม้ข้าวจะไม่เสียทั่วทั้งทุ่ง แต่ในบางส่วนของพื้นที่ข้าวอาจจะเสียได้ ถ้าข้าวเสียเช่นนี้ก็หมายความว่าใน 1 ปี ชาวนาเกือบจะไม่มีรายได้อะไรเลย

ชาวนาต้องทำนาแบบพึ่งน้ำหลากตามธรรมชาติเช่นนี้มาตลอดจนถึงทศวรรษ 2510 ชาวนาสูงอายุที่ทำนามานานจะมีประสบการณ์ในเรื่องความสูญเสียที่เกิดจาก

ความไม่แน่นอนของน้ำทั้งสิ้น ซึ่งถ้าเกิดขึ้นกับใครก็จะพบกับความเดือดร้อนมาก เพราะมักจะหมายถึงการกักน้ำขึ้นมลินกันสำหรับชาวนายากจน เช่น ดังคำให้สัมภาษณ์ของนางประนอมอายุ 72 ปี

ถาม : ที่ย้ายเป็นพื้นที่วังแวกเลข ทำไมถึงเป็นครับ

ตอบ : ก็ไม่พอใช้

ถาม : แล้ววิธีหารายได้เพิ่มแบบเก่าละครับ เช่นที่ไปตกข้าว หาปลา ไปรับจ้าง

ตอบ : ไม่พอ ไม่พอใช้ ที่เป็นหนี้เขาเพราะน้ำไม่ท่วม

ถาม : ปีที่ย้ายเป็นหนี้เขา เพราะข้าวเสียหรือครับ

ตอบ : น้ำไม่ท่วม ข้าวไม่ได้เลย แล้วเอาควายไปไว้ที่ดอนก็หายหมด
วัวควายหาย น้ำก็ไม่ท่วม เวลาปลูกก็เล็กไม่ไหวหรอก เลยต้อง
เป็นหนี้เขา

หลังทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา การพัฒนาชลประทานในเขตที่ราบลุ่มภาคกลางมีมากขึ้น โดยรัฐบาลได้สร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ ประตูกักน้ำมากขึ้นทำให้สามารถป้องกันอุทกภัย และภัยแล้งได้ในระดับหนึ่ง จนกระทั่งกลางทศวรรษ 2510 ทางราชการได้สร้างประตูกักน้ำในลำคลองน้ำว่า ณ บ้านขล้อ อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ใต้บ้านน้ำว่าไปประมาณ 5 กิโลเมตร การเกิดขึ้นของประตูกักน้ำดังกล่าวได้ช่วยแก้ปัญหาภัยแล้งหรือปัญหาน้ำน้อยให้กับทุ่งนาบ้านน้ำว่าได้พอสมควร เพราะประตูนี้สามารถปิดเพื่อตุนน้ำให้เข้าทุ่งนาได้ทำให้ปรากฏการณ์ที่น้ำเสียเพราะปัญหาน้ำน้อยจึงลดน้อยลง

การพัฒนาเขตชลประทานในภาคกลางโดยรวมทำให้ปัญหาน้ำท่วมในทุ่งนาบ้านน้ำว่าได้รับการแก้ไขดีขึ้น และการสร้างประตูกักน้ำในคลองน้ำว่าก็ช่วยแก้ปัญหา น้ำน้อยได้ในระดับหนึ่ง แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ปลอดภัยจากปัญหาน้ำโดยสิ้นเชิง เพราะการพัฒนาด้านชลประทานสามารถแก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น เช่นในปี พ.ศ. 2532

เกิดมีดีเปรสชั่น ฝนตกหนัก ขณะที่ทางเจ้าหน้าที่ได้ปิดประตูกักน้ำในคลองน้ำว่าไว้น้ำฝนจึงไม่สามารถไหลไปตามลำคลองได้ น้ำจึงบ่าเข้าทุ่งนาทั้งหมด น้ำท่วมนาอย่างรวดเร็วจนต้นข้าวทะลิ่งขึ้นน้ำไม่ทันข้าวในทุ่งจึงเสียหายเป็นส่วนใหญ่ ดังที่นายภอเล่าให้ฟังว่า "วันนั้นฝนตก 3 วัน 3 คืน น้ำขึ้นวันหนึ่งเป็นศอก ประตูไม่ยอมเปิด สองคืนเท่านั้นแหละท่วมเลย คืนหนึ่งขึ้นเป็นศอก ๆ วา ๆ เลย"

ประเด็นที่น่าสนใจคือการพัฒนาด้านชลประทานของรัฐทำให้ชาวนาบ้านน้ำว่าปลอดภัยมากขึ้นจากความเสียหายที่เกิดจากการรอน้ำตามธรรมชาติ แต่ชาวนาก็ต้องเข้าสู่ปัญหาแบบใหม่ ก็คือปัญหานโยบายของรัฐหรือของทางราชการที่จะกำหนดความเป็นไปของน้ำในทุ่งนาบ้านน้ำว่า ดังกรณีที่ยกตัวอย่างข้างต้น ซึ่งชาวนาอธิบายตรงกันว่าถ้าทางเจ้าหน้าที่ของชลประทานเปิดประตูกักน้ำในคลองบ้านน้ำว่า น้ำฝนก็จะระบายไหลไปตามคลอง น้ำฝนก็จะไม่ท่วมนา ข้าวก็จะไม่เสียหาย แต่ทางราชการเลือกที่จะปิดประตูน้ำมากกว่า ซึ่งชาวนาบางคนให้ความเห็นว่า ทางราชการคงกลัวว่าน้ำจะบ่าไปท่วมเมือง จึงใช้วิธีกักน้ำไว้ให้ลุ่มตามทุ่งนา เพราะชาวนาย่อมไม่มีปากเสียงอะไร นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างที่รัฐเข้ามามีส่วนกำหนดความเป็นไปในเรื่องน้ำสำหรับทำนามากขึ้น และชาวนาจะต้องเป็นฝ่ายรับผลกระทบของทางราชการ ทั้ง ๆ ที่เห็นว่าจะสร้างความเสียหายให้กับตน ที่เห็นได้ชัดเจนได้แก่การปิด-เปิดประตูกักน้ำในคลองน้ำว่า ซึ่งชาวนาเห็นว่าทางราชการเปิดปิดประตูน้ำไม่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านในทุ่งนาคือบ้านน้ำว่า จนชาวนาสรุปรูปว่าเป็นเพราะ "ชาวนาไม่ได้คุมประตูน้ำ" ดังคำบอกเล่าของนายเด่น ผู้นำชุมชนวัย 53 ปีว่า

การมีประตูน้ำทำให้มีปัญหาเหมือนกัน เพราะเจ้าหน้าที่ไม่เปิดน้ำตามที่ชาวนาต้องการ คือเมื่อข้าวเกือบสุกชาวนาต้องการให้เปิดน้ำทิ้ง ก็ไม่ยอมเปิด ถ้าวันไหนหมู่บ้านเคยเข้าล้งร้องเรียนก็ไม่ยอมเปิด และทางประตูน้ำก็ไม่เคยบอกให้ชัดเจนว่าจะเปิดน้ำเมื่อไร ทำให้ชาวนาพากันฉะวันออกกับพากันฉะวันตกเกิดขัดแย้งกันในเรื่องการทำข้าวหนักข้าวเบา เพราะชาวนา

วางแผนปลูกข้าวไม่ถูกว่าจะปลูกข้าวเหนียวหรือข้าวเบา พวกปลูกข้าวเหนียวก็
อยากให้น้ำเข้า พวกที่ทำข้าวเบาก็อยากให้น้ำเร็ว ๆ เมื่อก่อน
ชาวนาจะปลูกข้าวคล้าย ๆ กันหมด เพราะน้ำตามธรรมชาติน้ำจะลดลง
เหมือนกันหมด แต่เมื่อมีประตูน้ำจะถูกควบคุมโดยประตู

ชาวนาหลายคนจะมีประสบการณ์ข้าวในนาเสีย เพราะการปิดเปิดประตู
กักน้ำดังกล่าว เช่น นายดำ ชาวนาวัย 38 ปี เล่าว่านาที่ท่าเคยเสียทั้งหมดเพราะ
เจ้าหน้าที่ปิดประตูน้ำไวเกินไป ทำให้น้ำเข้านาจนต้นข้าวโตไม่ทัน ตามความคิด
ของชาวนาเห็นว่า "ผู้ที่สั่งให้ปิดเปิดประตูน้ำเป็นใครอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ไม่เข้าใจเรื่อง
ของชาวนา ก็จะสั่งให้เปิดก็เปิด ก็จะสั่งให้ปิดก็ปิด"

นอกจากการสร้างประตูกักน้ำในคลองน้ำว่าแล้วรัฐยังขยายเขตชลประทาน
เข้าไปในเขตอ.ดอนพุด ด้วยการขุดคลองส่งน้ำเข้าไปในตำบลต่าง ๆ สำหรับ
บ้านน้ำว่าถึงแม้จะไม่มีคลองส่งน้ำเข้าไปโดยตรง แต่ก็มีคลองส่งน้ำอยู่ในเขต
อ.ดอนพุดซึ่งติดต่อกับหมู่ที่ 6 ของบ้านน้ำว่า ทางชลประทานได้ขุดคลองใส่ไถ่แยกย่อย
ไปตามทุ่งนาบ้านน้ำว่าฝั่งตะวันออกโดยอาศัยน้ำจากคลองส่งน้ำดังกล่าว แต่ว่าคลอง
ส่งน้ำดังกล่าวพอน้ำบ้างในฤดูแล้งหลังจากขุดคลอง 3-4 ปี หลังจากนั้นก็แทบไม่มี
น้ำส่งมาให้ ทำให้คลองใส่ไถ่ก็ไม่มีน้ำผ่านไปด้วย และทางราชการเมื่อมาขุดคลอง
ใส่ไถ่ไว้แล้วก็ไม่ได้มาพัฒนาอะไรสักตั้งนั้นในไม่ช้าชาวนาจึงพากันไถ่คลองใส่ไถ่ที่ตัด
ผ่านเข้าไปในนาของตนทั้งหมด ตั้งแต่นายมาอดีตกำนันเล่าให้ฟังว่า

คลองชลประทานที่นอกจากจะมีคลองใหญ่แล้ว เขายังขุดคลองใส่ไถ่ไป
ตามท้องนาด้วย แต่ว่ามาทำไว้เลย ๆ ไม่มีการพัฒนาต่อไป ขุดทิ้งไว้เลย ๆ
แล้วก็หายไปเลย ชาวนาจึงไถ่ทิ้งทั้งหมด เพราะไม่ได้ประโยชน์ ใช้น้ำมัน
ลุ่มดอนไม่เท่ากันน้ำจึงไปไม่ได้ตลอดสาย แล้วน้ำก็ไม่ค่อยปล่อยมาให้ด้วย
ไถ่คลองชลประทานใหญ่ก็เหมือนกัน ในตอนแรกพอมันบ้าง เจ้าหน้าที่
เกษตรกรก็แนะนำชาวนาที่อยู่ในเขตนาดอนไถ่คลองนะให้ทำนาดำ แต่

ก็ทำได้ไม่นาน ก็น้ำไม่ปล่อยมาให้ จะทำได้อย่างไร

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ถึงแม้รัฐจะพัฒนาทางด้านชลประทานมากขึ้น แต่ก็ยังมีผลสำหรับชาวนาไม่มากนัก เพราะยังเป็นการชลประทานที่ทำได้เพียงการควบคุมน้ำในคลองธรรมชาติได้บ้างเท่านั้น โครงการอื่นๆ ล้วนสูญเปล่าไม่บังเกิดผล ชาวนาก็ยังคงต้องอาศัยน้ำฝนและน้ำธรรมชาติในการทำนา หมู่บ้านและทุ่งนาบ้านน้ำว่ายังคงถูกน้ำท่วมลึกและท่วมนานเหมือนเดิม ในขณะที่น้ำแล้งก็ขาดแคลนน้ำเหมือนเดิมเช่นกัน ทางผู้นำหมู่บ้านเคยร้องเรียนกับทางราชการว่าขอให้ช่วยดำเนินการให้น้ำไม่ท่วมหมู่บ้านเหมือนที่เป็นอยู่ เพื่อชาวนาจะได้พัฒนาการเกษตรได้บ้าง คำตอบจากทางราชการก็คือทำไม่ได้ ถ้าฝนไม่แล้ง ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาด้านพัฒนาการเกษตรของชาวนา และมีหลายครั้งที่ทางราชการเข้าไปดำเนินการตามนโยบายพัฒนาการเกษตรของรัฐบาลโดยไม่คำนึงถึงปัญหาน้ำท่วม ทำให้ชาวนาที่คล้อยตามได้รับความเสียหายตามมา เช่นการชักชวนให้ชาวนาทำนาค่าเพราะจะได้ผลผลิตดี มีชาวนาบางรายปฏิบัติตาม ปรากฏว่าเมื่อน้ำขึ้นน้ำก็ท่วมต้นข้าวจมหายไปทั้งหมด เพราะพันธุ์ข้าวสำหรับนาค่านั้นเป็นข้าวไม่ขึ้นน้ำ หรือเมื่อต้นปี พ.ศ. 2537 ชาวนาบ้านน้ำว่า 5 รายได้เปลี่ยนที่นาเป็นไร่นาสวนผสม ตามโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตรเพื่อลดพื้นที่ปลูกข้าวตามนโยบายของรัฐบาล โดยสามารถกู้เงินดอกเบี้ยต่ำจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์มาลงทุนจ้างรถขุดดินเป็นคันดินล้อมรอบ และก่อพนังไม้ ซึ่งวิธีการทำไร่นาสวนผสมนี้เป็นวิธีที่ทางราชการเสนอเป็นทางออกให้ประชาชนทั่วไปทั่วประเทศ ทางเกษตรอำเภอดอนพุดก็มาดำเนินการชักชวนให้ชาวนาในบ้านน้ำว่าทำเช่นกันโดยมิได้คำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านน้ำว่า ผลก็คือปี 2537 นี้ น้ำท่วมมากกว่าปีก่อนๆ น้ำจึงท่วมถึงคันขอบดินที่ขุดไว้ และถึงแม้ช่วงที่น้ำยังท่วมไม่ถึงคันขอบดินแรงน้ำก็ดันคันขอบดินให้พังไปได้ ไร่นาสวนผสมที่ชาวนาทั้ง 5 รายกู้เงินธนาคารเกษตรและสหกรณ์มาทำตามนโยบายของรัฐบาลจึงสูญเสียเกือบทั้งหมด อีกทั้งที่บริเวณนี้แต่เดิมชาวนาก็ใช้ทำนาเมื่อมาเปลี่ยนเป็นไร่นาสวนผสม นาก็ไม่ได้อายุ ผลประโยชน์ที่เคยได้ก็ไม่ได้อีก กลับต้องมาเป็นหนี้สินอีก

อย่างไรก็ตามผู้นำชุมชนบางคนที่มีประสบการณ์และมีความคิดเคยเสนอ แนวทางที่จะผันน้ำเข้าทุ่งนาว่าในฤดูแล้ง เพื่อให้ชาวนาสามารถปลูกพืชในฤดู แล้งได้ โดยตั้งเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่ 2 เครื่อง เพื่อสูบน้ำจากคลองน้ำว่าเข้าพื้นที่ นา ซึ่งในปัจจุบันคลองน้ำว่าในหน้าแล้งก็ยังพอน้ำอยู่เพราะมีประตูกักน้ำไว้ กลุ่มผู้นำ ดังกล่าวจึงนำเรื่องเสนอขอเครื่องสูบน้ำจากเกษตรอำเภอ ทางเจ้าหน้าที่ยอมรับว่า เป็นวิธีการที่ดี แต่ทางราชการไม่มีนโยบายเช่นนี้ จึงไม่มีงบประมาณที่จะสนับสนุน เครื่องสูบน้ำได้

ด้วยข้อจำกัดในเรื่องน้ำทำการเกษตรดังกล่าวมา ชาวนาบ้านน้ำว่าใน ปัจจุบันยังคงทำนาหว่านหรือนาฟางลอย ซึ่งเป็นการทำนาที่ให้ระยะเวลายาวนานใน แต่ละฤดูการผลิต ให้ผลผลิตต่ำ ได้ข้าวคุณภาพต่ำ และราคาต่ำ ในฤดูแล้งที่นาส่วนใหญ่จะถูกทิ้งว่างเปล่า เพราะไม่มีน้ำ ถ้าปีใดฝนผิดปกติ คือฝนแล้ง หรือฝนตกมาก เกินไป ชาวนาก็จะประสบปัญหาข้าวเสียหายตั้งแต่ต้นฤดู เพราะยังต้องอาศัยน้ำฝน สำหรับการไถหว่าน และการเจริญงอกงามของข้าวในระยะต้นก่อนน้ำจะเข้านา

3. การพัฒนาพันธุ์ข้าว

พันธุ์ข้าวที่จะใช้สำหรับการทำนาในบ้านน้ำว่าต้องเป็นพันธุ์ข้าวที่ขึ้นน้ำ ซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นข้อกำหนดสำคัญมาจนถึงปัจจุบัน พันธุ์ข้าวประเภทนี้ยังคงเป็นพันธุ์ข้าว พันธุ์เมืองที่ให้ผลผลิตและคุณภาพต่ำ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลมีความสำเร็จในการพัฒนาพันธุ์ ข้าวสำหรับนาดำเท่านั้นแต่สำหรับนาทุ่งแล้วมีความสำเร็จน้อยมาก พันธุ์ข้าวให้ชาวนา ใช้กันมาแต่เดิมมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น ข้าวนางงาม ข้าวปิ่นแก้ว ข้าวสายบัว ข้าวพวง ข้าวทาวตาแพ

ก่อนหน้า 20 ปีที่ผ่านมา การซื้อข้าวจากบ้านน้ำว่ายังไม่ซับซ้อนนัก ชาวนาจะปลูกข้าวอะไรพ่อค้าก็ซื้อเหมือน ๆ กัน ชาวนาจึงยังคงใช้พันธุ์ข้าวพันธุ์เมือง ที่สืบทอด หรือเสาะหากันมาเอง หลักในการเลือกว่าจะให้ข้าวพันธุ์อะไรของชาวนา จึงขึ้นอยู่กับความสะดวกในการปลูกไม่ใช่หลักว่าตลาดต้องการข้าวแบบไหน วิธีเลือก พันธุ์ข้าวของชาวนาจึงใช้หลักที่เรียกว่า "ข้าวหนักข้าวเบา"

ข้าวเบาคือพันธุ์ข้าวที่แก่หรือสุกก่อนข้าวหนัก ที่ต้องใช้ข้าวหนักข้าวเบา ก็เพราะว่านาในทุ่งบ้านน้ำว่านจะเป็นนาลุ่มเหมือนกัน แต่ความลุ่มดอนก็ไม่เท่ากันทั้งหมด ที่ตรงไหนดอนกว่าก็จะใช้ข้าวเบาที่ตรงไหนลุ่มก็จะใช้ข้าวหนักกว่าเพราะเมื่อถึงฤดูน้ำลดนาที่ดอนกว่าก็จะแห้งเร็วกว่าจึงต้องใช้ข้าวเบา เพื่อว่าข้าวจะสุกพอดีกับน้ำแห้ง และจะลงมือเกี่ยวได้ทันที ลักษณะเช่นนี้มีความจำเป็นมากสำหรับการทำนาในสมัยก่อน เพราะน้ำที่ลงตามธรรมชาตินั้นจะค่อย ๆ ลดลง ความดอนลุ่มถึงจะต่างกันไม่มากก็มีผลต่อความสุกก่อนหลังของข้าว

ปัจจุบันการลดลงของน้ำจะเกิดจากการเปิดประตูน้ำ น้ำจึงลดลงอย่างรวดเร็ว ความต่างกันระหว่างการใช้ข้าวหนักข้าวเบาจึงมีน้อย แต่เดิมที่น้ำยังลดลงตามธรรมชาติและความจำเป็นในการใช้ข้าวหนักข้าวเบายังมีอยู่มากนั้นจะสอดคล้องกับการเกี่ยวข้าวที่ต้องใช้การแลกเปลี่ยนแรงงาน เพราะสามารถค่อย ๆ ทอยเกี่ยวไปได้ ปัญหาข้าวกรอบเพราะเก็บเกี่ยวช้าจึงไม่ร่นแรงนัก แต่เมื่อน้ำลดลงอย่างรวดเร็วเพราะการเปิดประตูน้ำดังที่กล่าวมาทำให้ต้องรีบเก็บเกี่ยวมากขึ้น การร่อนหักมาทอยกันเก็บเกี่ยวเหมือนที่เคยปฏิบัติมาจึงมีปัญหา เพราะกว่าจะเกี่ยวได้หมดข้าวก็สุกเกินไปและกรอบ

การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวในสมัยก่อนจะเกิดขึ้น 2 กรณี คือข้าวที่ใช้ปลูกอยู่แต่เดิมคุณภาพเสื่อมลง และได้พบพันธุ์ข้าวที่จะให้ผลผลิตต่อไร่ดีกว่า ในกรณีแรกจากประสบการณ์ของชาวนาพบว่าพันธุ์ข้าวที่ปลูกอยู่เดิมพอเวลาผ่านไป 3-4 ปีข้าวจะแดงพ่อดำจะขึ้นในราคาต่ำ ชาวนาจะต้องไปหาข้าวใหม่มาเป็นพันธุ์โดยไปขอแลกเปลี่ยนหรือซื้อจากชาวนาในหมู่บ้าน ส่วนในกรณีหลังจะเกิดจากชาวนาเดินทางไปที่ต่างถิ่นพบข้าวนาทุ่งที่ให้ผลผลิตต่อไร่ดีกว่า หรือมีคนมาบอกถึงพันธุ์ข้าวดังกล่าวจึงนำมาใช้บ้าง เช่น การนำข้าวพวงเข้ามาของนายเกา เป็นต้น

ตอบ : พี่ชายผมไปได้ภรรยาที่ฉะเชิงเทรา (อ.ฉะเชิงเทรา จ.พระนครศรีอยุธยา)

ที่นั่นผมก็ทำนาอยู่ต่อเท่านั้น เขาก็คุยว่าข้าวของเขาข้าวพวง

ให้ผลต่อไร่ดีกว่า เวลาเกี่ยวเป็นฟ่อน ก็ได้ร้อยต่อร้อย

ชาวบ้านเราเพิ่งได้เริ่มไม่ได้หรือร้อยต่อร้อย คือร้อยฟ่อนไม่ได้ร้อย
ถึง แต่ไอ้ข้าวพวงนะ ของเขาร้อยฟ่อนบางที่ก็ได้ร้อยกว่าถึง ผล
ที่สุดก็เลยไปเอาที่โน่นมาขายต่อ ๆ มา

ถาม : หมายความว่าครูเริ่มเอาข้าวพวงมาใช้ที่นี่เป็นคนแรกหรือครับ

ตอบ : กับพี่ชายผมอีกคน เริ่มเป็นคนแรกไปเอามา ที่นั่นเขาเห็นรวง
มันดี อะไรวดี ก็แผ่ขยายไปเรื่อย

เมื่อตลาดค้าข้าวมีความซับซ้อนขึ้น เพราะมีการเปลี่ยนแปลงในความ
ต้องการของตลาดข้าวต่างประเทศและภาวะการแข่งขันค้าข้าวในตลาดต่างประเทศ
มีสูงขึ้น ความต้องการของตลาดจึงเข้าไปกำหนดพันธุ์ข้าวที่ชาวนาควรปลูก ถ้าผิด
ไปจากความต้องการของตลาด ราคาข้าวก็จะต่ำมาก ปรากฏการณ์นี้เกิดมาไม่เกิน
20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งส่งผลให้ชาวนาพยายามหาพันธุ์ข้าวที่พอจะได้ราคาและสามารถ
ปลูกได้ในนาชุ่มอย่างบ้านน้ำบัว ความต้องการของตลาดที่ชาวนาบ้านน้ำบัวต้องคำนึง
ถึงก็คือ ประการแรก ต้องการข้าวเมล็ดยาวหรือเมล็ดสั้น ประการที่สองต้องเป็นภาพที่
มีคุณภาพดี คือ เป็นเมล็ดใหญ่ เม็ดยาว เม็ดเสมอ

การพยายามหาพันธุ์ข้าวเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดนั้น
ชาวนาจะเสาะหากันเองทั้งจากในหมู่บ้านเดียวกันเอง และจากหมู่บ้านอื่น ๆ ใน
ลักษณะที่เลียนแบบตาม ๆ กันไป โดยทางราชการเข้ามามีส่วนช่วยเหลืออย่างมาก

นายชา (ปัจจุบันทำนา 200 กว่าไร่)

ถาม : การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวต่าง ๆ เราเปลี่ยนกันยังงัยครับ

ตอบ : ก็เปลี่ยนกันเอง

ถาม : เราเลือกกันยังงัยครับ ข้าวพันธุ์ใหม่ที่เราเอามาใช้

ตอบ : เห็นเม็ดเขาสวย ราคาเขาดี

ถาม : แล้วได้มาจากไหนครับ พันธุ์ข้าวที่นำมาเปลี่ยน

ตอบ : โหนดพอดีไปโคกกลุ่ม ขึ้นกับ อ.บ้านหมอ

นายเมฆ (เคยทำนา 80 ไร่ ปัจจุบันทำ 30 ไร่)

ถาม : พันธุ์ข้าวที่ปลูกไว้ที่นี้ มันเปลี่ยนกันมาอย่างไรครับ

ตอบ : เปลี่ยนเอง อีไทม่มันไม่ดี เราก็ย้ายเอาข้าวโหม่ข้าวเฒ่ามาใส่
แล้วแต่เราจะชอบ เห็นเขาใส่อีไทม์ก็เอา

นางมี (ปัจจุบันทำนา 80 กว่าไร่)

ถาม : การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวของป้าเคยได้รับคำแนะนำจากทางราชการบ้างไหมครับ

ตอบ : เปลี่ยนเอง พันธุ์ข้าวที่เปลี่ยนเอง

ถาม : นึกอย่างไรครับถึงเปลี่ยน

ตอบ : ตอนนั้นข้าวเม็ดสั้นราคาดี ก็เปลี่ยนมาเป็นเม็ดสั้น ที่แรกก็ข้าว
เม็ดยาว พวกข้าวนางงาม

ถาม : เวลาเปลี่ยนเอาพันธุ์ข้าวมาจากไหนครับ

ตอบ : ก็เอากับคนตามบ้านเรานี่

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชาวนาจะรู้ถึงต้องการของตลาด แต่ชาวนาก็ไม่สามารถตอบสนองได้มากนัก เพราะยังคงต้องอาศัยพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ตอ้งทนน้ำ ดังนั้นถึงจะเลือกพันธุ์ข้าวอย่างไรก็ยังคงเป็นข้าวคุณภาพต่ำ สิ่งที่ชาวนาพอจะทำได้ก็คือการเลือกปลูกข้าวเม็ดยาวหรือเป็นเม็ดสั้นตามที่ตลาดต้องการแต่ละช่วง และการพยายามหาข้าวที่ให้ผลผลิตต่อไร่มากที่สุด

เนื่องจากพันธุ์ข้าวที่ใช้หว่านในนาลุ่มนั้นเป็นข้าวคุณภาพต่ำซึ่งนอกจากมีราคาต่ำแล้ว ยังหาตลาดในต่างประเทศได้ยากด้วย รัฐบาลจึงพยายามรณรงค์ให้ชาวนาหันมาปลูกข้าวคุณภาพดี แต่พันธุ์ข้าวคุณภาพดีที่ทางราชการสามารถพัฒนาได้สำเร็จมีแต่พันธุ์ข้าวที่ให้สำหรับนาดี ให้สำหรับนาลุ่มไม่ได้เพราะไม่ขึ้นน้ำ เมื่อรัฐบาลรณรงค์ให้ชาวนาปลูกข้าวคุณภาพดี เจ้าหน้าที่ในระดับจังหวัดและระดับอำเภอจึงเอาพันธุ์ข้าวนาดีมาแนะนำให้กับชาวนาบ้านน้ำว่า ซึ่งเกษตรกรอำเภอดอนพุดก็ยอม

รับว่า "การส่งเสริมการทำงาน เรามีหน้าที่แนะนำพันธุ์ข้าว แต่ไม่ค่อยได้ผลเพราะบ้านน้ำจืดเป็นที่ลุ่มแต่พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรก็เป็นข้าวนาดอนปลูกในที่ลุ่มอย่างบ้านน้ำจืดไม่ได้เพราะน้ำลึกมาก" ดังนั้นชาวนาส่วนใหญ่จึงไม่เชื่อตามที่ทางราชการแนะนำ

นายเน่น (เคยทำนา ร้อยกว่าไร่ ปัจจุบันทำ 62 ไร่)

ถาม : ที่ลุ่มเปลี่ยนพันธุ์ข้าว เพราะอะไรครับ หรือทางราชการแนะนำ

ตอบ : ทางราชการไม่เคยแนะนำหรอก แนะนำแต่ ก.ช. เราเห็นว่าไม่ได้หรอก มันข้าวนาดำ เกษตรมันแนะนำแต่ข้าวนาดำ เราต้องว่าของเราไปเอง

นางริน (เคยทำนา 120 ไร่ ปัจจุบันทำ 90 ไร่)

ถาม : ทำนามาที่ มีการเปลี่ยนพันธุ์ข้าวอย่างไรครับ

ตอบ : เปลี่ยนเรื่อย

ถาม : เปลี่ยนเองหรือทางราชการแนะนำครับ

ตอบ : เปลี่ยนเอง ทางไหนเขาไม่แนะนำหรอก เขาแนะนำแต่พวกนาดอน อย่างพวกหอมมะลิ อะไรอย่างนี้

นอกจากนี้ทางเกษตรอำเภอดอนพุดมีพันธุ์ข้าวตามโครงการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวของทางราชการ โดยชาวนาสามารถนำข้าวไปแลกได้ถึงต่อถึงเพื่อนำมาทำพันธุ์ แต่ปรากฏว่าชาวนาบ้านน้ำจืดไม่เคยไปแลกพันธุ์ข้าวมาเลย เพราะเป็นข้าวคนละแบบกับที่ใช้ในสภาพภูมิศาสตร์อย่างบ้านน้ำจืด และไม่เพียงบ้านน้ำจืดเท่านั้น ชาวนาในตำบลอื่นๆของอ.ดอนพุดก็ไม่มีใครนำมาแลกเปลี่ยนกัน จนทางเกษตร อ.ดอนพุดต้องส่งข้าวคืนส่วนกลางเสมอซึ่งแสดงให้เห็นว่าทางราชการดำเนินงานอย่างไม่สอดคล้องกับปัญหาในท้องถิ่น แต่จะปฏิบัติตามนโยบายซึ่งให้เหมือนกันทั่วประเทศ กวรดำเนินงานจึงมักไม่มีประโยชน์ต่อชาวนา

จนกระทั่งเมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว ตลาดข้าวคุณภาพต่ำในต่างประเทศมี

ปัญหาอย่างมากจนข้าวในประเทศไทยขายไม่ออกซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อชาวนาอย่าง
แน่นอน คือราคาข้าวตกต่ำ ในขณะที่ข้าวคุณภาพดีหรือข้าวนาดอนยังพอขายได้ราคาดี
กว่ามาก ชาวนาจึงพยายามแสวงหาข้าวนาดอนมาทดลองให้ โดยได้นำข้าวพื้นเมือง
ที่เคยใช้ทางนาดอน ปรากฏมีอยู่พันธุ์หนึ่งที่ได้ผลพอสมควร เพราะขึ้นน้ำได้ ถ้าน้ำไม่
ท่วมมากเกินไป และไม่ท่วมอย่างรวดเร็ว ชาวนาเรียกข้าวพันธุ์นี้ว่า "ข้าวพวงทอง"
ชาวนาบ้านน้ำว่าหันมาใช้ข้าวพันธุ์นี้เกือบทั้งหมดในฤดูกาลผลิต 2537/38 เพราะ
ในฤดูกาลผลิต 2536/37 ข้าวพันธุ์นี้ขายได้ราคาดีกว่าข้าวพวงที่ใช้อยู่แต่เดิม แต่ถึง
ราคาจะดีขึ้น แต่ก็ไม่มากเพราะก็ยังเป็นข้าวคุณภาพต่ำ เนื่องจากยังเป็นข้าวพันธุ์พื้น
เมืองและราคาที่ติดกล่าวก็น่าจะไม่ดีเกินไปกว่าข้าวพื้นเมืองที่ชาวนาเคยขายได้เพียงแต่
ว่าในระยะ 2-3 ปีมานี้ข้าวพันธุ์เดิมที่ไว้กันอยู่โดยทั่วไป คือข้าวพวงซึ่งเป็นข้าวเมล็ดสั้น
ตลาดต่างประเทศไม่ต้องการราคาจึงตกต่ำลงมาก ชาวนาจึงเปลี่ยนมาปลูกข้าวเม็ด
ยาว ซึ่งข้าวพวงทองเป็นข้าวที่ให้น้ำหนักดีที่สุด โดยในฤดูกาลผลิต 2536/37 ข้าว
พวงทองนี้ขายได้เฉลี่ยเกวียนละ 4,000 บาท ในขณะที่ข้าวพันธุ์เดิมคือข้าวพวงขายได้
เฉลี่ยเกวียนละ 3,000 บาท และด้วยเหตุที่ข้าวพวงทองซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองจาก
นาดอนมีราคาดีกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองเดิมในท้องถิ่นนั้นจึงมีชาวนาบางคนพยายาม
ทวนขวายหาข้าวพันธุ์พื้นเมืองจากนาดอนมาทดลองให้อีก ดังจะเห็นได้ในฤดูกาลผลิต
2537/38 มีชาวนา 3-4 รายนำข้าวพันธุ์ใหม่จากนาดอนมาทดลองให้ ด้วยเหตุผลว่า
"อยากจะให้มีดีกว่า" ผลปรากฏว่าเมื่อน้ำท่วม ข้าวก็จมน้ำทั้งหมด นานที่หว่านข้าว
ดังกล่าวจึงเสียหายทั้งหมด

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพันธุ์ข้าวที่ชาวนาบ้านน้ำว่าใช้ขึ้น ทางราชการ
ไม่สามารถจะพัฒนาได้ ชาวนาต้องทวนขวายหาพันธุ์ข้าวเองเพื่อตอบสนองความต้องการ
การของตลาดแต่ก็ทำได้จำกัด เพราะต้องเป็นพันธุ์ข้าวที่ขึ้นน้ำ พันธุ์ข้าวที่ชาวนา
น้ำว่าใช้จึงยังคงเป็นข้าวคุณภาพต่ำและยังไม่มีลูทางที่จะพัฒนาคุณภาพข้าวให้ดีกว่านี้
ได้ซึ่งทางราชการก็ยอมรับเห็นจึงกำหนดให้ทุ่งนาบ้านน้ำว่า เป็นพื้นที่อยู่ในโครงการ
ปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตรเพื่อลดพื้นที่การปลูกข้าวตามนโยบาย
ของรัฐบาล แต่นโยบายนี้ก็ยังไม่มีการดำเนินการใดอย่างจริงจัง

4. กระบวนการทำงานและการใช้เทคโนโลยี

การเริ่มฤดูกาลทำนาไปจนถึงเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนาในแต่ละปี ชาวนาจะมีขั้นตอนในการทำงานที่สำคัญ 4 ขั้นตอน คือ การไถหว่าน การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว และการนวด การศึกษาขั้นตอนทั้งหมดนี้จะเห็นถึงการพัฒนาของกระบวนการทำงาน และการใช้เทคโนโลยีในการทำงานนอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว

4.1 การไถหว่าน

การไถหว่านของชาวนาสามารถบอกถึงวิธีการทำนาแบบเดิม หรือแบบใหม่ได้ โดยพิจารณาได้ว่าช่วงที่ยังใช้เทคโนโลยีที่อาศัยแรงงานคนและแรงงานสัตว์ หรือที่เรียกว่าใช้ควายไถเป็นการทำนาแบบเดิม และช่วงที่ใช้รถไถนาแทนควายเรียกว่าการทำนาแบบใหม่ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีดังกล่าวไม่เพียงแสดงถึงการเปลี่ยนวิธีการไถนาเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการทำงานด้านอื่น ๆ ตามมาด้วย

ในช่วงที่ยังทำนาแบบเดิมซึ่งยังใช้ควายไถนา นั้น ชาวนาจะทำงานหนักมาก และฤดูกาลทำนาจะยาวนานกว่าการทำนาแบบใหม่ ที่กล่าวว่าชาวนาทำงานหนักเพราะจะต้องทำงานตั้งแต่เช้ามืดจรดค่ำ ในระยะเวลาเป็นเดือน โดยจะเริ่มเอาควายออกไปนาตั้งแต่เวลาประมาณ 04.00 น. หรือตี 4 ซึ่งนาจะอยู่ห่างจากบ้าน 1-4 กิโลเมตร จากนั้นก็จะเริ่มลงมือไถไปจนถึงประมาณ 11.00 น. จึงเลิกไถ แล้วชาวนาก็จะรับประทานอาหารเช้า และอาารกลางวันควบกัน จากนั้นก็ต้องสับหญ้าเก็บเศษหญ้าไปจนมืด ดังคำบอกเล่าของชาวนาอายุ 80 คนหนึ่งว่า "ไอ้โยเห็น้อยทำนา ตั้งแต่แม้อยู่ ไถนามาแต่เด็ก แรกไถหนทางไถกระดือกกระแฉัก แต่ก่อนไถมันเปียกๆ ดินมันพอกหิวหมุยกทางไถก็ไ่มไถมีหญ้าหิวมันติดหัวหมุยกันเต็มไป เรื่องทำนาไอ้โยเห็น้อยโซก" การไถนานั้นจะไถ 2 ครั้งหรือที่เรียกว่า 2 รอย คือไถตะครั้งแรก แล้วตากดินทิ้งไว้เพื่อให้วัชพืชตาย รอจนฝนตกอีกครั้งก็จะทำการหว่านแล้วไถหว่าน หรือที่เรียกว่าไถแปรอีกอีกครั้ง

ส่วนในกรณีฤดูทำนาในสมัยก่อนมีระยะเวลายาวนานกว่านั้น เพราะจะ

ต้องใช้เวลานานาน อย่างน้อยก็เป็นเดือนขึ้นไป เพราะควายตัวหนึ่งหรือที่ชาวนา เรียกว่าไถหนึ่งจะไถได้อย่างเร็วที่สุดได้เพียงวันละไร่ แต่ตามปกติจะไม่ถึงไร่ถ้านา ไหนหนักรมากก็อาจไถได้วันละงานเท่านั้น ในฤดูกาลผลิตหนึ่งไถหนึ่งจะไถนาได้ไม่ เกิน 20 ไร่ ถ้าทำนามากจะต้องใช้หลายไถตามไปด้วย โดยชาวนาจะเริ่มไถตั้งแต่ ปลายเดือน 4 หรือต้นเดือน 5 หรือที่ชาวบ้านบอกว่าจะเริ่มไถในช่วงตรุษซึ่งเป็นช่วง ที่ฝนเริ่มตก แต่เนื่องจากพื้นที่นาในสมัยก่อนวัชพืชรุมมากงานของชาวนาจึงเริ่มมาตั้ง แต่ก่อน "ตรุษ" แล้ว ดังชาวนาเล่าให้ฟังว่า "พอเดือน 3 เราก็เริ่มหว่านแล้ว มัน เป็นป่า ระหว่างเดือน 4 เราก็จุดไฟเผาทั้ง"

เมื่อเปลี่ยนมาใช้รถไถนา นอกจากจะทำให้ชาวนาสามารถทำนาได้มาก ขึ้นดังที่กล่าวมาในหัวข้อการพัฒนาที่ดินแล้ว ยังทำให้ชาวนาไม่ต้องใช้แรงงานในการ ไถ เพราะจะเหลือพื้นที่เพียง "กว่าเงินไว้ปลูกข้าว ไร่ค่อยจ่ายเขาไม่ต้องทำอะไร เห็น้อยหรอก" และระยะเวลาการทำนายังเหลือสั้นลงด้วย เพราะสามารถไถได้ไว ดังนั้น "รอให้ถึงเดือน 6 ก็ยังลงมือไถกัน" เวลาที่ชาวนาต้องใช้ในการทำนาจึงลด ลง การเปลี่ยนแปลงมาใช้รถไถทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ คือการว่างงานของแรง งานชาวนา ซึ่งเท่ากับเป็นการเตรียมแรงงานให้กับภาคอุตสาหกรรม และปลดปล่อย แรงงานเด็กให้เข้าสู่ระบบการศึกษาได้มากขึ้น

สำหรับการหว่านนั้นเป็นงานที่ไม่มีปัญหา เพราะเป็นงานที่ทำได้ง่าย ใช้ แรงงานน้อยดังนั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชาวนาก็ยังคงใช้กรรมวิธีที่การหว่านแบบเดิม คือการนำเอาข้าวเปลือกที่เก็บไว้ทำพันธุ์มาหว่านได้เลย โดยให้แรงงานในครัว เรือนที่เหลืออยู่ 1-2 คนก็พอ

4.2 การบำรุงรักษา

การทำนาท่งไม่ค่อยมีปัญหาในการบำรุงรักษาข้าวในนาเท่ากับนาดำ เพราะไม่ค่อยถูกรบกวนจากแมลงต่างๆ เนื่องจากน้ำท่วม การบำรุงรักษาข้าวในนา ท่งจึงเหลืองานที่สำคัญอยู่ 3 อย่างคือ การกำจัดวัชพืช การหว่านปุ๋ย และการกำจัดหนู การกำจัดวัชพืชแม้ยังใช้ควายไถนั้นเป็นงานหนักสำหรับชาวนา ดังที่กล่าว

มาแล้วในเรื่องการพัฒนาที่ดิน เมื่อมีการเปลี่ยนมาให้รถไฟปัญหาจากวิชาชีพก็เบาบางลง งานของชาวนาจะเหลือเพียงการใช้ยาฉีดฆ่าวัชพืชซึ่งในปัจจุบันจะได้แก่ หญ้า ผักบุ้ง ผักปอด เป็นส่วนใหญ่ โดยจะฉีดในช่วงที่น้ำท่วมแล้ว ยาปราบวัชพืชจะทำให้วัชพืชตาย แต่ต้นข้าวไม่เป็นอันตราย

สำหรับการให้ปุ๋ยนั้น ชาวนาจะใช้วิธีหว่านปุ๋ยเคมีลงในแปลงข้าว โดยจะหว่านฤดูละครั้งในช่วงที่ข้าวขึ้นต้นพอสมควร และมีฝนตก ถ้าไม่มีฝนตกก็จะรอน้ำท่วมเล็กน้อยแล้วจึงหว่าน ซึ่งวิธีนี้ทางเกษตรอำเภอดอนพุดอธิบายว่าเป็นวิธีใส่ปุ๋ยที่ผิด เพราะเนื้อปุ๋ยส่วนหนึ่งจะละลายหายไปกับน้ำ การให้ปุ๋ยของชาวนายังอยู่ในระดับต่ำ เพราะขาดแคลนเงินทุน และไม่คุ้มค่ากับราคาพืชผลที่ต่ำ

ปัญหาศัตรูพืชที่เกิดกับชาวนาบ้านน้ำว่ามากที่สุด คือ หนู โดยมีหนูกระจายอยู่ทั่วไป ชาวนาพยายามปราบหนูโดยการให้ยาเบื่อ แต่ก็ไม่หมดเพราะหนูแพร่พันธุ์ได้เร็ว ความช่วยเหลือจากทางราชการก็มีน้อยโดยเกษตรอำเภอมียาเบื่อหนูไว้แจกแต่ก็มีชาวนาน้อยมากที่ไปขอมาใช้ ต้องปล่อยให้เสียทั้งไปอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะทางเจ้าหน้าที่ไม่ได้แจ้งข่าวสารให้ชาวนาได้รู้เพียงพอ ชาวนาส่วนใหญ่จึงไม่รู้ว่ามียาเบื่อหนูแจก บางคนพอรู้ข่าวบ้าง แต่ก็ไม่รู้วิธีที่จะไปขอ มีเฉพาะคนที่ไปติดต่อราชการที่อำเภอบ่อย ๆ เช่นผู้นำชุมชน หรือคนใกล้เคียงที่มีโอกาสไปขอใช้ ซึ่งทางเกษตรอำเภอให้เหตุผลในเรื่องนี้ว่า การปราบหนูจะได้ผลต้องปราบในฤดูแล้ง เพราะเป็นการกำจัดการเพาะพันธุ์ด้วย ทางเกษตรอำเภอจึงมียาแจกในช่วงนั้น แต่ชาวนาไม่มาขอไปใช้ เพราะเป็นช่วงที่ไม่เดือดร้อน จึงไม่เห็นความสำคัญ การให้เหตุผลของเกษตรอำเภอดังกล่าวนั้น จะโทษความไม่เอาใจใส่ของชาวนา แต่ในความเป็นจริงทางเกษตรอำเภอ และเกษตรตำบลไม่ได้ไปเผยแพร่ข่าวสาร หรือไปกระตุ้นหรือทำโครงการใด ๆ ที่จะให้ชาวนาไปรับยามาปราบหนู เพียงแต่มียาเก็บไว้ที่ทำการเกษตรอำเภอเท่านั้น นอกจากนี้ ชาวนาที่เคยไปขอยาเบื่อหนูมาใช้ก็พบว่า "ไอ้ที่หลวงแจกใช้ไม่ค่อยเป็นเรื่อง" ชาวนาจึงไม่สนใจไปขอยามาใช้ และเห็นว่ายาที่ซื้อจากตลาดมีคุณภาพดีกว่า

อย่างไรก็ตามถึงชาวนาจะไม่สามารถกำจัดหนูได้ แต่โดยส่วนรวมแล้ว

ชาวนา ก็ยังได้รับผลเสียจากหนูไม่มากนัก เนื่องจากทุ่งนาบ้านน้ำว้า เป็นทุ่งใหญ่ เมื่อน้ำ
 บ่ามาแล้ว หนูจะมีแหล่งพักไม่มาก และเมื่อหนูกระจายไปกัดกินข้าวในที่ต่างๆ แต่ละ
 แห่งจึงเสียเล็กๆ น้อย ๆ แต่ก็จะมีนาของบางรายที่ได้รับความเสียหายมาก ถ้าในปี
 นั้นเกิดมีหนูรวมตัวไปกัดกินข้าวในนามาก ซึ่งมักได้แก่ นาที่ข้าวงามมากกว่านาอื่น ๆ
 หรือพอดินาอยู่ใกล้ๆ แหล่งที่อาศัยของหนู ดังตัวอย่างผู้ได้รับความเสียหายจากหนู
 ในฤดูกาลผลิต 2535/36 ดังนี้

นายกร (อายุ 66 ปี)

ถาม : ปีที่แล้วได้ข้าวดีไหมครับ

ตอบ : ปีที่แล้วหนูไล่เสียเรียบเลย 32 ไร่ ทำ 60 ไร่ได้ข้าว 18

เกวียนเท่านั้นเอง

ถาม : แล้วของคนอื่นหนูไม่กินหรือครับ

ตอบ : นาเรามันอยู่ชายคลอง หนูมันอาศัยอยู่ตามผักปอด ได้นาที่เขา

อยู่ข้างใน ๆ ไปไม่เสียหรอก

นางมาลี (อายุ 51 ปี)

ถาม : ปีที่แล้วได้ข้าวเยอะไหมครับ

ตอบ : 30 ไร่ ได้ข้าว 600 ฟ่อนเท่านั้นเอง หนูกินหมด

ถาม : หนูที่เราไม่มีวิธีจัดการมันเลยหรือครับ

ตอบ : จัดการไม่ไหวหรอกหน้านา ก็ได้มาแต่ไอ้ที่แตกกระไดง

นายชาน (อายุ 69 ปี)

ผมมีข้อเสียอยู่อย่างที่ทำนา ตอนที่อยู่หนูไม่ไหว ข้าวเน่าดีจริง ทั้ง

ในเรือมิดหัวเลย พอหน้าจะได้เกี่ยวก็ดะ 2 วัน เรียบเลย

การที่ชาวนาไม่สามารถจะกำจัดหนูได้หมดนั้น สาเหตุสำคัญก็คือ ไม่มีการ

ดำเนินการปราบอย่างจริงจัง เช่น ตอนหน้าแล้งก่อนการทำนาเกือบจะไม่มีกิจกรรมการปราบหนูเลย ทั้งนี้เพราะประการแรก ชาวนาสวนใหญ่จะเป็นชาวนาเช่า และทำนาจำนวนมาก จึงไม่สามารถจะดำเนินการปราบหนูได้หมดในพื้นที่ขนาดใหญ่เช่นนั้น ประกอบกับในหน้าแล้งชาวนามักจะออกไปรับจ้างหาเงินนอกหมู่บ้าน เช่น ไปรับจ้างหักข้าวโพดเพราะการมีรายได้จากการทำนาอย่างเดียวไม่เพียงพอแก่การดำรงชีวิต และในความเป็นจริงแรงงานของแต่ละครัวเรือนที่เหลือไว้สำหรับทำนาก็มีน้อยเพราะแรงงานส่วนหนึ่งได้เข้าไปทำงานอยู่อย่างถาวรในภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นครัวเรือนชาวนาจึงไม่มีแรงงานพอจะไปดำเนินการปราบอย่างจริงจังในฤดูแล้ง รวมทั้งรายได้จากการทำนาไม่มีแรงจูงใจให้ชาวนาต้องทุ่มเทแรงงานสำหรับการปราบหนู ประการที่สองการที่จะปราบหนูได้นั้นจะต้องอาศัยชาวนาทั้งหมดร่วมมือกัน เพราะหนูไม่ได้อยู่เฉพาะนาใครคนหนึ่ง แต่มีอยู่ทั่วไป และเคลื่อนย้ายไปมาตลอดเวลา แต่ในปัจจุบันการที่ชาวนาจะร่วมมือกันทั้งหมดเป็นไปไม่ได้อีกแล้วซึ่งนอกจากแต่ละคนมีภาระในการทำมาหากินของตนแล้ว ยังเกิดจากการพัฒนาแบบใหม่ที่แยกชาวนาออกจากข้อผูกพันทางเศรษฐกิจแบบเดิมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันมาสู่ต่างคนต่างทำมาหากินเพื่อตนเอง และการพึ่งพาบริการของรัฐ ซึ่งรัฐเองก็ไม่มีมาตรการอย่างจริงจังที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว ทั้งนี้เพราะรัฐไม่เข้าใจปัญหาในแต่ละท้องถิ่นอย่างถ่องแท้ และไม่มีกลไกที่จะดำเนินการเรื่องนี้ให้สำเร็จได้ดังจะเห็นว่าสิ่งที่เจ้าหน้าที่รัฐกระทำก็มีเพียงการมียาเบื่อหนูเก็บไว้ที่ทำการเกษตรอำเภอ การมีเงินไว้รับซื้อหางหนูจากชาวนาทางละ 25 สตางค์แต่ก็ไม่มีชาวนาไปจับหนูเพื่อเอาหางไปแลกเงินดังกล่าว ซึ่งเกษตรอำเภอตอนพูดก็ยอมรับว่าจะมีคนมาแลกเพียงเล็กน้อย และจะเป็นผู้ที่จับหนูเพื่อเอาเนื้อไปขายอยู่แล้ว

สำหรับปัญหาหนูกัดกินข้าวในสมัยก่อนนั้นไม่ค่อยมี เพราะจะมีผู้คอยกีดกันหนู ทั้งนี้ทั้งที่บ้านน้ำว่าจะมีงูทุกชุมมาก แต่ในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมาได้มีการจับงูส่งขายในเมืองเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในบ้านน้ำว่ามีผู้จับงูขายไม่ต่ำกว่า 10 คน บางคนจับงูเป็นอาชีพหลัก ในแต่ละปีจะมีงูถูกจับไปขายไม่ต่ำกว่า 10,000 ตัว จำนวนงูในทุ่งจึงลดลงอย่างรวดเร็ว พร้อม ๆ กับการเพิ่มขึ้นของหนูที่เป็นอันตราย

ต่อต้านข้าวของชาวนา

การที่ชาวนาจับงูตายจนเป็นเหตุหนึ่งทำให้หนูชุกชุมในเวลาต่อมาตัว ชาวนาเองไม่สามารถจะเชื่อมโยงปรากฏการณ์นี้ได้ คือชาวนาไม่ได้คิดว่าถ้าจับงู แล้วหนูจะมากขึ้น ดังจะเห็นว่าในการให้สัมภาษณ์เรื่องหนูกัดกินข้าวชาวนาไม่เคยพูดถึงเรื่อง การจับงูและชาวนาบางคนก็ท้าวเสียดเพราะหนูก็ยังมีส่วนในการจับงูตายด้วย ส่วนทางราชการก็ไม่เคยให้ความรู้เรื่องนี้แก่ชาวนา ๆ ส่วนใหญ่จะเข้าใจว่าการจับงู ให้เหลือน้อย ๆ จะเป็นการดี เพราะงูเป็นอันตรายต่อชีวิตคน ซึ่งในอดีตก็มีตัวอย่าง ให้ชาวนาเห็น คือมีชาวนาต้องเสียชีวิตเพราะถูกงูกัดในขณะที่ถือออกไปทำนา

4.3 การเก็บเกี่ยว

ประมาณปลายเดือนกันยายน (เดือนเอ้าย) ของทุกปี น้ำจะลดลงพอที่จะเกี่ยว ได้ ชาวนาจะทำการเก็บเกี่ยวพืชผล การเปลี่ยนแปลงของกรรมวิธีการเก็บเกี่ยว เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิต แบบเก่ากับแบบใหม่ เพียงแต่ว่าไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนของเทคโนโลยีการเกี่ยว เพราะ ยังคงใช้แรงงานคนกับเครื่องมือที่เรียกว่าเคียวแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของการ ใช้แรงงาน จากการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือที่เรียกว่าการเอาแรงหรือการ ลงแขกไปสู่การใช้แรงงานรับจ้าง

การเกี่ยวข้าวแต่เดิมจะให้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลักแต่จะให้เฉพาะ แรงงานในครัวเรือนอย่างเดียวยังไม่ได้เพราะจะเสร็จช้า ชาวจะเสียดหาย ประกอบกับ ชาวในทุ่งจะสู้ไม่พร้อมกันทั้งหมด เพราะมีการให้พันธุ์ข้าวหนักข้าวเบา ดังนั้นชาว นาจึงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในการเกี่ยว และถึงแม้ในห้วงเวลาดังกล่าวชาว นาที่ ทำนามาก ๆ จะมีการจ้างแรงงานแล้ว แต่ก็ยังเป็นการจ้างแรงงานเพื่อนมาเป็น ตัว แทนของครัวเรือนในการแลกเปลี่ยนแรงงานกับคนอื่นเป็นส่วนใหญ่

การเกี่ยวข้าวเป็นงานอีกอย่างหนึ่งที่ชาวนาต้องเหน็ดเหนื่อยมาก ดังมีคำ เปรียบเทียบความทุกข์ยากของชาวนาว่า "หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน" ซึ่งก็เปรียบเทียบกับ ภาระการเกี่ยวข้าวของชาวนานั้นเอง ดังที่นางยาชาวนาวัย 85 ปีผู้มีประสบการณ์ใน

การทำนาทั้งการเกี่ยวข้าวเองและการจ้างเกี่ยวเล่าว่า "ลำบากมาก จ้างเกี่ยวเมื่อไรเล่า ต้องเกี่ยวกันเอง ลงแขกบ้านและวันๆ แล้วก็หอบเอง ย่นเอง ไม่ได้จ้างเขาอย่างสมัยนี้หรอก ลำบาก" ในช่วงหลัง ๆ ที่มียากระตุ้นประสาทเข้ามาขาย ชาวนาจำนวนไม่น้อยถึงกับใช้ยากระตุ้นดังกล่าว เช่น นายพรชาวนาวัย 53 ปีเล่าให้ฟังว่า "เอาแรงกับเขา บางทีเขาติดมาก ๆ ไปเกี่ยวให้แรงเขาหมด กลับมาที่ต้องกลับมาหอบข้าวบางที่หาคัด แปรคุด ยังไม่ได้หลบเลยเป็นสิบ ๆ ไร่ บางที่มืด ๆ ค่ำ ๆ มันมันบังคับเรา ไม่ทำก็ไม่ได้ให้แรงเขามาสองงานสามงานแล้วต้องมาหลบของเราอีกห้าสิบร้อยถึง อาศัยยามา ยานี้ก็ทนเหนื่อย เรายังงั้นเราก็กทำไม่ไหว"

การเอาแรงกันเกี่ยวนี้ก็ยังไม่ได้ทำให้นาเสร็จเรียบร้อย เพราะยังมีข้าวส่วนที่เหลือจากการลงแขกเจ้าของนาจะต้องมาเกี่ยวต่อหลังจากไปให้แรงงานคืนให้กับเจ้าของนารายอื่น ๆ แล้วในแต่ละวัน นอกจากนั้นในช่วงกลางคืนชาวนาจะต้องมัดคะเน็ดสำหรับมัดฟ่อนข้าวในวันต่อไปโดยเกี่ยวซึ่งข้าวมาเตรียมไว้ในแต่ละคืน แบบแผนการใช้แรงงานแบบการเอาแรงกันนี้ได้ดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนานเพิ่งจะหมดไปเมื่อเวลา 15 ปีที่ผ่านมา

การเอาแรงเกี่ยวข้าวนี้ว่าเป็นความก้าวหน้าของการใช้แรงงานมากกว่าการใช้แรงงานเฉพาะของแต่ละครัวเรือนทำให้ชาวนาสามารถทำงานที่ใหญ่เกินกว่าการใช้แรงในครัวเรือนแต่ลำพัง แต่ก็มีข้อจำกัด คือ ประการแรกการเอาแรงกันเกี่ยวข้าวนี้จะต้องมีแรงงานอยู่ในหมู่บ้านมากพอ เมื่อใดที่แรงงานในหมู่บ้านมีไม่พอหรือมีน้อยลง การเอาแรงจะเกิดขึ้นไม่ได้ ประการที่สองถึงแม้จะมีการรวมแรงงานแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้าน แต่ชาวนาแต่ละครัวเรือนก็ยังไม่สามารถทำงานได้มากนักเพราะไม่มีแรงงานพอจะหมุนเวียนกันไปเกี่ยวได้ทัน ประการที่สามชาวนาจะต้องสามารถกำหนดพันธุ์ข้าวปลูกได้เอง เพื่อแยกความ เป็นข้าวหนักข้าวเบาตามลักษณะพื้นที่ อันจะทำให้ข้าวทยอยกันสุก การเอาแรงกันเกี่ยวจึงจะสามารถดำเนินไปได้ ประการที่สี่ตลาดซื้อข้าวจะต้องมีราคาไม่แตกต่างกันมากนักระหว่างข้าวกลมและข้าวสด ทั้งนี้เพราะถึงแม้ชาวนาจะปลูกข้าวหนักข้าวเบาทำให้สามารถทยอยเกี่ยวกันได้ แต่การแก้ปัญหาเพียงนี้ก็ไม่เพียงพอ เพราะยังมีข้าวจำนวนมากได้รับการเกี่ยวไม่

ทันตามกำหนดที่ควรจะต้องเกี่ยวทำให้ข้าวกรอบแต่ในสมัยก่อนการซื้อขายไม่ค่อยเคร่งครัด เรื่องข้าวกรอบโก ซึ่งผิดกับปัจจุบันราคาจะแตกต่างกันมากจึงส่งผลให้ชาวนาจำเป็นต้องรับเกี่ยวเพื่อให้ได้ข้าวสด

เมื่อมีการนำรถไถนามาใช้แทนควาย คราวเรือนจึงไม่ต้องการแรงงานช่วยเหลือในการไถนา แรงงานที่เหลือในภาคเกษตรกรรม จึงมีโอกาเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมืองเพื่อหารายได้เพิ่มเติมให้กับครอบครัว ส่วนบุตรหลานก็ออกไปเรียนหนังสือกันมากขึ้น แรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะไม่กลับมาช่วยทำนาอีกมักจะใช้วิธีส่งเงินมาช่วยครอบครัว ดังนั้นครัวเรือนจึงไม่มีแรงงานเหลือพอที่จะเอาแรงเกี่ยวข้าวกันได้อีกต่อไปอีก ในขณะที่เดียวกันการใช้รถไถนาทำให้ชาวนาสามารถทำนาได้มากขึ้น ยิ่งทำให้การลงแขกเกี่ยวข้าวเป็นไปได้น้อยมากขึ้นตามไปด้วย

นอกจากนี้ตลาดยังเข้ามากำหนดลักษณะข้าวที่ต้องการมากขึ้น ซึ่งทำให้ชาวนาต้องเลือกพันธุ์ข้าวเหมือน ๆ กัน เมื่อถึงกำหนดข้าวจึงสุกพร้อม ๆ กัน ชาวนาจึงต่างก็ต้องรีบเกี่ยวเพราะต่างก็อยากจะได้ข้าวสดเพื่อจะขายได้ราคาดีกว่าข้าวกรอบ ประกอบกับชาวนาส่วนใหญ่ในช่วงทำนาสมัยใหม่จะรับขายข้าวทันทีหลังจากนวดเสร็จทั้งนี้เพราะชาวนาต้องรีบนำเงินไปใช้หนี้เนื่องจากชาวนามักมีกำหนดใช้หนี้หลังฤดูได้ข้าว โดยเฉพาะการให้สินเชื่อจากสถาบันการเงินในระบบ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และสหกรณ์การเกษตร ซึ่งจะกำหนดการใช้หนี้ในแต่ละปีไว้ไม่เกินวันที่ 31 มีนาคม รวมทั้งชาวนามักจะไม่มั่นใจว่าถ้าเก็บข้าวไว้จะได้ราคาดีกว่าขายข้าวหน้าลานหรือไม่ ปรากฏการณ์การรับขายข้าวของชาวนาจะเห็นได้ชัดเจนว่าชาวนาในปัจจุบันเกือบจะไม่มีผู้ใส่ข้าวอยู่เลย ซึ่งผิดจากเดิมที่เกือบทุกครัวเรือนจะมีผู้ใส่ข้าวเพราะบ้านน้ำว่าจะมีน้ำท่วมลึกจึงต้องมียุ้งสูงไว้เก็บข้าว กรณีเช่นนี้ทำให้ชาวนาอยากจะได้เกี่ยวข้าวให้เสร็จไวที่สุดเพื่อรับขาย การเอาแรงกันจึงไม่ทันเหตุการณ์

ดังนั้นจึงปรากฏว่าหลังจากที่ชาวนาใช้รถไถอย่างทั่วถึงไม่เกิน 5 ปีการเอาแรงกันเกี่ยวข้าวก็หมดไปโดยปริยาย

นายสง่า (ปัจจุบันทำนาเช่า 80 ไร่)

ที่การลงแขกหมดไปก็เพราะได้กรุณหลังไปเรียน เมื่อเรียนแล้วก็
ออกไปทำงานข้างนอก พวกที่ไม่ได้เรียนก็ออกไปทำงานโรงงาน
กันหมด แรงงานตามบ้านเรือนจึงเหลือน้อยไม่พอจะลงแขกกันก็
เลยต้องจ้างเขา

นายเด่น (ปัจจุบันทำนาของตนเอง 45 ไร่ นาเช่า 45 ไร่)

ถาม : ทำไมจึงเลิกลงแขกเกี่ยวข้าวกันเสียครับ

ตอบ : กำลังเราไม่พอ กำลังที่เราจะเกี่ยวกันมันไม่พอ อย่างผมทำนา
90 ไร่ มีแรงงาน 2 คนไปเอาแรงกับเขาอย่างนี้ผมไม่ต้องทำ
อะไรเลยที่บ้าน กลับมาแล้วข้าวเราก็กรอหมด แล้วสมมุติมีนา
พันไร่ ทำกัน 10 เจ้า 10 เจ้าที่รับรองมีคนทั้งหมดไม่เกิน
30 คน เดียวนั้นะ

ถาม : ทำไมตอนก่อนลงแขกกันได้ครับ

ตอบ : มันทำนากันคนละไม่มาก แล้วคนก็มีเยอะ

นายชาน (ปัจจุบันทำนา 40 ไร่)

ถาม : บ้านเราทำไมจึงเลิกลงแขกกันครับ

ตอบ : ที่เลิกกันมันไม่ใช่อะไรหรอก กูจะเอาก่อนนยากจะได้ข้าวด
กันเข้าไว้

นายพยนต์ (ปัจจุบันทำนา 35 ไร่)

ถาม : การลงแขกทำไมจึงเลิกไปเสียครับ

ตอบ : ก็อย่างว่ามันทำนากันมากขึ้น เจ้าหนึ่งมันทำนากันมากขึ้น พอมี
รถไถทำกันได้มาก ลงแขกกันก็ไม่ทันแล้ว

การเปลี่ยนจากการเอาแรงกันเกี่ยวข้าวมาสู่การจ้างแรงงานเป็นปรากฏการณ์ที่ชาวนาจำเป็นต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์นี้โดยอัตโนมัติไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ ดังจะเห็นว่าชาวนาหลายคนตอบไม่ถูกว่าทำไมจึงเลิกเอาแรงกันเอง เอาเล็กกันก็เลยต้องเลิก

นางแปด (ปัจจุบันทำนา 50 ไร่)

ถาม : ตอนนั้นที่มีการเอาแรงกันเกี่ยวข้าวพี่ไปเอาแรงกับใครเขาหรือเปล่าครับ

ตอบ : ตอนแรก ๆ เลยยังลงแขกไม่ต้องเสียเงิน นาวาลงแขกกันไม่ต้องจ้างใครเลย

ถาม : แล้วเป็นมาอย่างไรถึงเลิกไปเสียครับ

ตอบ : มันอย่างไรล่ะ ก็ไม่มีใครเขาเอาแรงกันเลยนี่ ต่างคนต่างนั้นกัน แล้ว ก่อนไหมมีการเอาแรงกัน ยกไปนาโน้นวัน นานี้วัน

ถาม : แล้วทำไมถึงเลิกไปครับ

ตอบ : ก็ถึงว่าเขาไม่เอากัน มีสตาจค์เขาก็จ้างกัน แล้วแขกข้างนอกทางสุพรรณภักมันเข้ามาใหญ่ด้วย เขาจ้างกันก็จ้างได้มึงก็จ้างได้หมดไปเลย

นางมี (ปัจจุบันทำนา 80 ไร่)

ถาม : ลงแขกเกี่ยวข้าวเลิกไปนานหรือยังครับ

ตอบ : เลิกนานแล้ว หลายปีแล้ว

ถาม : ทำไมจึงเลิกกันเสียครับ

ตอบ : ก็เขาไม่เอากันแล้วนี่

ถาม : ก็เลยต้องจ้างเหมือนคนอื่น

ตอบ : ต้องจ้างเหมือนกันแหละ ต้องไปตามเขา คนจนก็เลยเหมือนคนมี ไม่มีเงินก็ต้องไปหาแล้ว

ความจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานรับจ้างนี้แม้แต่ชาวนาที่ทำนาไม่มากซึ่งตามปกติสามารถใช้แรงงานในครอบครัวเกี่ยวได้พอเพียงแต่ต้องใช้เวลาหลายวันแต่ปัจจุบันไม่สามารถจะเกี่ยวโดยแรงงานในครัวเรือนได้ เพราะชาวนาทั่วไปที่ใช้แรงงานรับจ้างจะเกี่ยวข้าวเสร็จเร็วมาก เช่น นา 50 ไร่ใช้เวลาเพียง 1-2 วันเท่านั้น เมื่อข้าวในนาเสร็จแล้วก็มักจะมีการจุดไฟลามนาคือการจุดซึ่งข้าวในนาให้ไหม้ลามต่อ ๆ กันไป ทำให้ชาวนาที่เกี่ยวข้าวเองไม่สามารถจะปักข้าวอยู่ได้เพราะไฟจะลามไหม้ข้าวของตน ในที่สุดก็เลยต้องใช้แรงงานรับจ้าง เช่น ประสพการณ์ที่เกิดขึ้นกับนางปานที่เคยทำนาเช่า 25 ไร่

ถาม : ตอนแรกก็เกี่ยวกันเองได้แล้วทำไมจึงเปลี่ยนมาจ้าง

ตอบ : เพราะตอนหลังนี้ก็กลัวไฟ ตอนหลังนี้เขาจ้างแยกกันเป็นสิบคน

เราเกี่ยวคนเดียว เราก็จะเป็นไข้แดง เขาเสร็จล้มเราหมด

แล้วเขามีรถของเขาเอง เขาลากกลางคืนก็ได้กลางวันก็ได้

เราก็เกี่ยวไม่เสร็จ กลัวไฟเราก็ต้องจ้างเขา มันบังคับในตัว

กลัวไฟไหม้

แรงงานรับจ้างนี้มาจากนอกหมู่บ้านแทบทั้งสิ้น ส่วนใหญ่จะมาจากจังหวัดอ่างทอง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยแรงงานดังกล่าวนี้ทั้งเป็นแรงงานรับจ้างอาชีพคือไม่ได้ทำนาของตัวเองแต่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป และมีทั้งส่วนที่เป็นชาวนาแต่ข้าวในนาของตัวเองสุกไม่พร้อมทั้งบ้านน้ำว่าจึงมารับจ้างเกี่ยวหารายได้พิเศษ

การเปลี่ยนแปลงแผนการใช้แรงงานเกี่ยวข้าวก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียแก่ชาวนา ผลดีได้แก่ชาวนาสามารถพัฒนาหลังการผลิดขึ้นได้สักระดับหนึ่งคือสามารถใช้แรงงานของตนเองน้อยลงในขณะที่ทำนาได้มากขึ้น แรงงานที่เหลือในครัวเรือนก็สามารถออกไปรับจ้างในเมืองได้ ส่วนผลเสียก็คือชาวนาจะต้องให้จ่ายเงินมากขึ้น ขณะที่ราคาขายข้าวไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างเหมาะสม เงินที่ชาวนาต้องให้จ้างแรงงานในการเกี่ยวข้าวนี้ถือว่าเป็นกิจกรรมที่ชาวนาต้องเสียรายจ่ายมากที่สุดในบรรดาขั้นตอน

การทำนาดังที่กล่าวมา และเป็นรายจ่ายที่หลักเลียงและลดหย่อนไม่ได้ เช่นในฤดูการผลิต 2535/36 ชาวนาต้องจ้างแรงงานเกี่ยวข้าวถึงไร่ละ 300 บาท ในขณะที่ราคาข้าวในท้องตลาดเพียงเกวียน 2,000-2,300 บาท ถ้าจำนำ ธกส. เกวียนละ 3,420 บาท

การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการให้แรงงานในการเกี่ยวข้าวของชาวนาจึงเท่ากับเป็นการดึงชาวนาออกมาจากการพึ่งตนเองและการพึ่งแรงงานซึ่งกันและกัน ในชุมชนมาสู่การพึ่งพิงทุนในการผลิตมากยิ่งขึ้น การเสื่อมสลายของการแลกเปลี่ยนแรงงานในการเกี่ยวจึงเป็นปรากฏการณ์สำคัญของสังคมชาวนาแบบดั้งเดิมที่ถูกสังคมแบบใหม่ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจแบบเงินตราเข้าไปแทนที่

4.4 การนวดข้าว

เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก็ถึงขั้นที่จะต้องนวดข้าวเพื่อให้เมล็ดข้าวแยกออกจากลำต้น กิจกรรมนวดข้าวจากอดีตถึงปัจจุบันก็แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาเทคโนโลยีในการทำนาเช่นกัน

การนวดข้าวแต่เดิมเป็นงานที่เหนื่อยยากเช่นเดียวกัน จะเริ่มตั้งแต่การรวบรวมข้าวที่เกี่ยวแต่ละแปลงมามัดเป็นฟ่อนเรียกว่าการหลอบ จากนั้นก็จะรวบรวมข้าวที่มัดฟ่อนไว้ไปรวมกองไว้ที่กลางนา ขั้นตอนนี้ใช้แรงงานคนทั้งคัน หลังจากนี้จะล่ำเลียงฟ่อนข้าวจากนาไปสู่ลานในบริเวณบ้าน เรียกว่าการลาก ผู้ที่ทำนออยู่ไกลบ้านมากๆ ก็จะยุ่งยากในการลากข้าวมากตามไปด้วย วิธีการลากข้าวจะใช้แรงงานควายลากเลื่อนและล้อ เลื่อนเป็นอุปกรณ์บรรทุกข้าวที่ไม่มีล้อทำด้วยไม้ไผ่เป็นอุปกรณ์ที่ใช้มาแต่เดิม ส่วนล้อเป็นอุปกรณ์ที่ทันสมัยขึ้นกว่าเลื่อน คือมีการใช้ล้อทำให้เคลื่อนที่ได้สะดวกเบาแรงงานควาย และสามารถบรรทุกข้าวได้มากกว่าโดยบรรทุกได้ประมาณ 10 ฟ่อน ในขณะที่เลื่อนบรรทุกได้ 5-6 ฟ่อน นอกจากนี้ชาวนาก็จะหาฟ่อนข้าวเข้าบ้านพร้อมๆกับการให้ควายลากเลื่อนและล้อด้วย นายทุน ผู้มีประสบการณ์ในการทำนาแบบเก่าได้เล่าในฟังถึงความเหนื่อยยากในการทำนาในขั้นตอนที่ว่า "ไถ ทำนาบ้านผมที่มันหนักจริง ๆ นะ ไม่ได้จ้างเขาหาบหรอก ขนาดไปลากข้าวควาย

СОВЕТСКОМУ СОЮЗУ : ПОД

ПРЕДСЕДИТЕЛЮ КОМИТЕТА : ПОД

КОМИТЕТА ПО ВОПРОСАМ ВОССТАНАВЛИВАНИЯ

ВРЕМЕНИ И РАБОТЫ С НАСЕЛЕНИЕМ ВОССТАНАВЛИВАНИЯ

2. ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

(11 11

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

КОМИТЕТА ПО ВОПРОСАМ ВОССТАНАВЛИВАНИЯ

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

(11 11 11 11 11 11 11 11 11 11 : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

(11 11 11 11 11 11 11 11 11 11 : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ ИЛИ : ПОД

ገዢዎች ለጥቅም ላይ የዋለውን ስጦታ ለሌሎች ለማስተላለፍ ምክንያት ለሆነው ምርጫ ስርዓት ማሳሰብ ይቻላል። ለዚህም ምሳሌ ለሆነው የጥቅም ላይ የዋለውን ስጦታ ለሌሎች ለማስተላለፍ ምክንያት ለሆነው ምርጫ ስርዓት ማሳሰብ ይቻላል።

ԵՄՄԵԼԱՆԼԱԿՈՒՄԵՐԵԼԸՆԵՐԻՊԵՐԵՐԻՆԵԼՍ

၆၉၇၅၆၆၆ ၆၆၆၆၆၆

[illegible][illegible]

$C.H.C.L.D$ $U.L.N.M.S$ I $S.G.A.B.O.W.$ $U.L.N.E.B.Y.H.M$ I $A.B.O.H.J.L.S$? $A.L.E.U.N.L.P.L.Q?$

[illegible][illegible]

የጥቅምቱን ስራዎች ለማጠናከርና ለማረጋገጥ የሚያስፈልጉትን ሰነዶችና ሰነዳዎች ይጠቅሙ፡

የገንዘብ ፅሁፍ የገንዘብ ፅሁፍ የገንዘብ ፅሁፍ : በጽሁፍ

[illegible][illegible][illegible]

$\frac{A}{B} = \frac{C}{D}$

ALCANTARA PERMANENTE CUBANA DE BLANCO

[illegible]

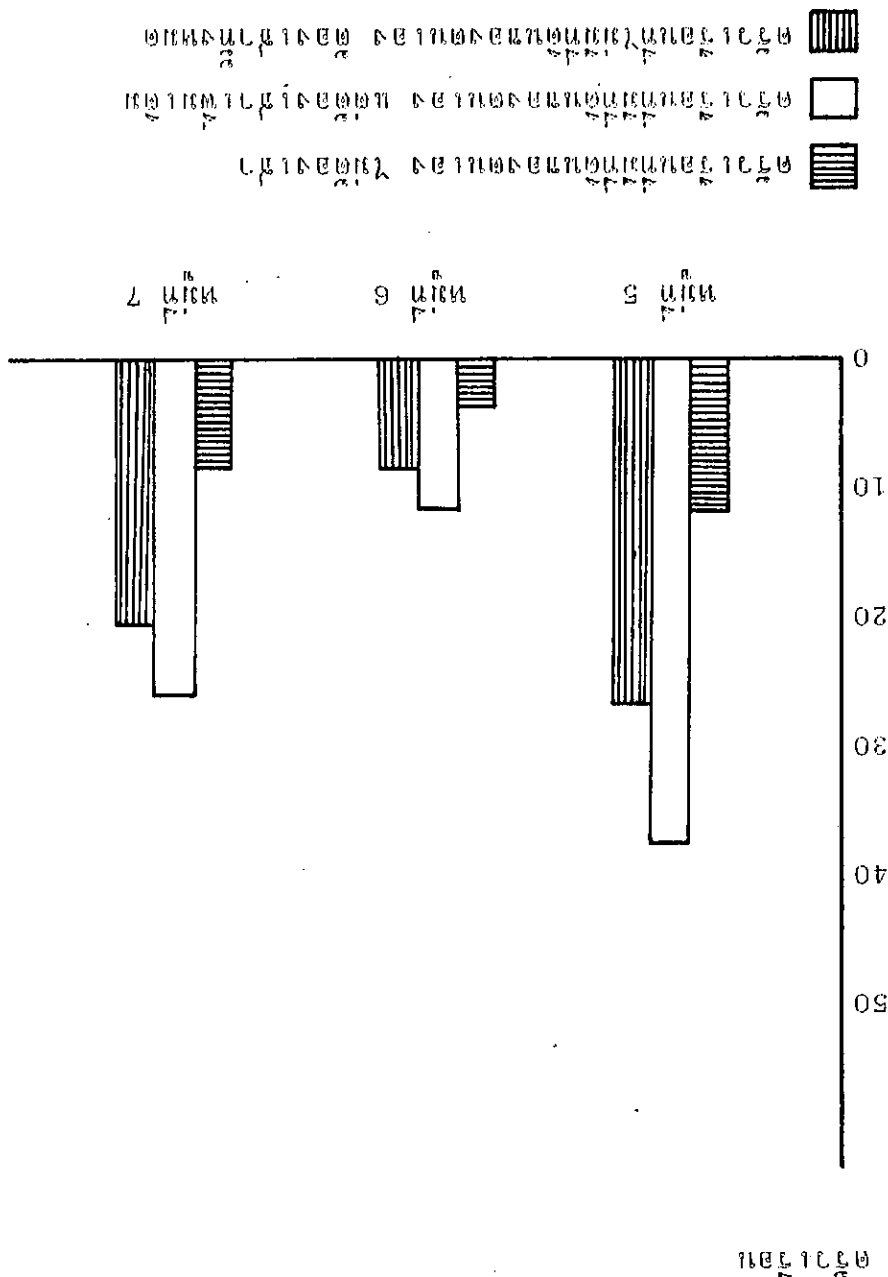
ჩვენი მზრუნველობა და სურვილია, რომ თქვენს შვილებს უფრო მეტი ინფორმაცია ჰქონდეთ თქვენს სახლის მფლობელების შესახებ. ამიტომ გთხოვთ, შეავსოთ ეს ფორმა და დაუბრუნოთ მას შემდეგ, რაც დასრულდება.

[illegible]

[illegible][illegible]

Figure 6. Comparison of the results of the two methods of analysis.

Figure 6. Comparison of the results of the two methods of analysis.

1. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 2. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 3. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 4. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 5. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 6. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 7. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 8. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 9. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
 10. หน้าที่ของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ

3) การค้า

ที่มา : การค้าระหว่างประเทศ พ.ศ. 2536

รวม	197
รวมทุกปี	104
1 - 5	6
6 - 10	29
11 - 20	25
21 - 50	23
มากกว่า 50	10
จำนวนคนในวัย	จำนวนคนในวัย

ตาราง 6 จำนวนคนในวัย 15-64 ปี

[illegible][illegible]

$\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & i \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$: $\frac{1}{\sqrt{2}}$

L. 12 9 8 12 L. 14 12 9 8 12 L. 15 9 8 12 9 8 12 9 8 12
 ' * 2 2 2 2 2 2 2 2

[illegible]

የፎቃይ ልዩነት ለፍጥነት ለውጥ ምክንያት ሲሆን ፡ ለዚህ

2911A 60 E : NEW

$\frac{P}{\rho} \left(\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 v}{\partial y^2} \right) = K_L U$

[illegible]

புலகுடி, புலகாடு பெருங்குடி உ?

[illegible][illegible]

БЕЛЫЕ И ЧЕРНЫЕ

ሰላም ላይ ስለሚገኝ ስለሚባል ማረጋገጥ

[illegible]

உள்ளுறை : பதிவு

ମୃତ୍ୟୁରୁଦ୍ଧ : ମୃତ୍ୟୁ

ԱՅԼԱՆԵՐԸ ԵՐԱՅԻՐԱՆ : ՌԵԹ

የጽሑፍ ስም

[illegible][illegible][illegible]

ԵՄՔԵՆԱԿԱՆ ՕՐ ԲԵՊԵՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԵՆԼՈՒՄԻՆ

የሀገሪቱ ልማትና የሕዝቧ ጤናማ እና ጥሩ ግብርና ማግኘት ማስቀመጥ ማለት ነው፡፡

[illegible][illegible]

ԲԵՆԵՐԱԹՅԱՆՆԵՐՆԵՐԸ ԻՄԵՐԱԲԵՐԱԹՅԱՆՆԵՐԸ : ԽԼՍ

ALPHEBUS : 100

[illegible]

(P 77) 12/12/1912

[illegible][illegible][illegible][illegible]

(Ք ԵՍ ԵՆԵԼՄԻԼՈՒԼԸ) ԱՆԵԼՈՒ

BEIUBBETHINLEI b. d. e. BEILKEILBEIULLEICLUBB

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

॥ ॐ नमो भगवते वसुदेवाय ॥ : ॥ १ ॥

(U 99 8284111111) 8284111111

[illegible][illegible]

ԱՇԽԱՏԱՆԵՐԻ ՄԱՍԸ

[illegible]

2) 22.05.2022

213

215

[illegible]

[illegible]

(በፀሐይና ምሽት ጥረት) የጥራት ማረጋገጫ

[illegible]

የጤና ጥራት ማረጋገጫ ማረጋገጫ

[illegible][illegible]
$$C.B.D \cap C.E.H = C.A.C \cap A.F.L \cap C.A.P \cap E.H.F \cap L.C \cap C.B.D \cap C.E.H = A.F.L$$

2000 1000 500 0 1000 2000 3000 4000 5000 6000 7000 8000 9000 10000

$\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & i \\ 0 & 1 \end{pmatrix} = \frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} + \frac{i}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}$

[illegible][illegible][illegible]

የገንዘብ ገቢዎች 1976 ዓ.ም. የገንዘብ ገቢዎች 1977 ዓ.ም. የገንዘብ ገቢዎች 1978 ዓ.ም. የገንዘብ ገቢዎች 1979 ዓ.ም. የገንዘብ ገቢዎች 1980 ዓ.ም.

[illegible]

1877. 11. 17. 1877. 11. 17.

[illegible]

$\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & i \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & -i \\ 0 & 1 \end{pmatrix} = \frac{1}{2} \begin{pmatrix} 1-i & 1+i \\ 0 & 2 \end{pmatrix}$

$\frac{L}{\rho} \cdot \frac{\partial^2 \eta}{\partial x^2} = \frac{\partial^2 \eta}{\partial t^2}$: 波動方程式

ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ЧИСЛА 6 ЧИСЛО : КЛБ
 2 2 5

[illegible][illegible]

$\frac{A}{B} \cdot \frac{C}{D} = \frac{AC}{BD}$

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

ԹԱՄԱՐԱՆ ԲԱՇԽԱՏԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԵՎ ԳՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԶԵՆՈՒԹՅՈՒՆ : ՌԵԾ

[illegible]

$\frac{C_0}{\Gamma} \left(1 + \frac{\Gamma}{C_0} \right) \leq C \leq \frac{C_0}{\Gamma} \left(1 + \frac{\Gamma}{C_0} \right)$

[illegible][illegible]

፲፱፻፲፯ ዓ.ም. ጥቅምት ፳፯ ቀን

[illegible]

የዚህ ሰነድ ገጽ ፩ ላይ የተገለጸውን ማረጋገጫ ሰነድ ይጥቅም፡፡

[illegible][illegible]

[illegible]

၆၉၇၇

[illegible][illegible][illegible]

ถาม : ตอนนั้นจ้างมาทำอะไรครับ

ตอบ : ก็จ้างมาไถ เมื่อก่อนเราว่าเขามาไถนา ก็ว่ากันเป็นฤดู ฤดูหนึ่งก็ไถเสร็จหัวนาเสร็จ มาแต่ตัวไถควายของเรา

ถาม : แล้วจ้างเป็นอะไรครับ

ตอบ : เป็นเงิน เขาเรียกเป็นฤดู

ถาม : คิดอย่างไรครับ

ตอบ : ฤดูละมันไม่แพงนะ ตอนนั้นที่จ้าง สิบกว่าบาทก็จ้างหมดไถนะ

ถาม : แล้วราคา 10 บาทที่ว่าเป็นราคาทั่วไปหรือเฉพาะที่บ้านของเรา

ตอบ : มันทั่วไปแหละ คนจ้างมันราคาเหมือนกันหมดทั้งนั้น ก็ต้องจ้างราคาเดียวกันอย่างนั้นแหละ

ถาม : ไปจ้างคนที่ไหนมาครับ

ตอบ : ก็แถวตอนนั้นแหละ

ถาม : เขาไม่ได้ทำนาหรือครับ

ตอบ : พวกนี้เขาทำนาค่า เขาก็ยังว่างอยู่

ถาม : คนที่มาเป็นลูกจ้างเราเนี่ย เป็นคนยากจนหรือเปล่า

ตอบ : มันมีหลายอย่าง ไ้พวกยากจนก็มี ไ้พวกที่เขาหาเงินก็มี เพราะมันเป็นหน้าว่าง บ้านเขาไม่มีงานอะไร

ถาม : วิธีหาลูกจ้างที่เราทำอย่างไรครับ

ตอบ : ก็ต้องไปหาเขา ไปว่าเขาไว้ แล้วก็ไปรับเอามา บางที่เราก็นัดกันมา แล้วแต่ตกลงกัน บางที่เราจะไปรับ บางที่เขาจะมาเอง

ถาม : คนที่เราจ้างต้องรู้จักกันไหมครับ

ตอบ : ก็รู้จัก บางที่เราจ้างประจำเลย ถึงปีบางทีก็มากัน เราว่าไว้ พอเนั้นเราก็ไปรับ บางทีมันก็มากันเลย

การหาแรงงานมาไว้ประจำบ้านดังกล่าว จะมีแรงงานมาอยู่ไม่มากนัก ตามปกติ 1-2 คน ถ้า 3 คนก็ถือว่ามากแล้ว ทั้งนี้เพราะครัวเรือนยังคงใช้แรงงาน

ในครัวเรือนเป็นหลัก แรงงานจ้างเป็นเพียงส่วนเสริมเท่านั้น นอกจากนี้การนำแรงงานจากภายนอกเข้ามาอยู่ในครัวเรือนในลักษณะประหนึ่งสมาชิกของครัวเรือน เช่นนี้ไม้อาจจะนำมาอยู่ได้มากนัก

นอกจากลักษณะของการจ้างลูกจ้างมาประจำในครัวเรือนชาวนาในสมัยก่อนดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีการจ้างแรงงานเป็นรายวันอีกด้วย โดยจ้างชาวนาในหมู่บ้านนั้นเองซึ่งสามารถจ้างทำกิจกรรมได้ทุกอย่าง ตั้งแต่ไถนา เกี่ยวข้าว หอบข้าว นวดข้าว แต่ก็ เป็นเพียงแรงงานที่เสริมแรงงานในครัวเรือนสำหรับผู้ที่ทำนามากเช่นกัน แรงงานลักษณะนี้มีทั้งผู้ที่ทำนาน้อยแล้วทำเสร็จก่อน จึงไปรับจ้างคนอื่น และมีทั้งที่มาจากครัวเรือนที่ไม่ได้ทำนาเลย แต่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการรับจ้างอย่างเดียว เช่นนางสบาย อายุ 53 ปี ให้สัมภาษณ์ว่าเมื่อครั้งยังอยู่กับพ่อแม่ ๆ ไม่เคยทำนาเลย พ่อแม่ทำงานรับจ้างมาโดยตลอด

ถาม : ตอนน้ายังเด็กอยู่กับพ่อแม่ช่วยพ่อแม่ทำนาหรือเปล่าครับ

ตอบ : ไม่ได้ทำ พ่อแม่ไม่ได้ทำนา ยากจนเมื่อก่อนนี้

ถาม : ครอบครัวพ่อแม่ไม่มีที่นาหรือไร่ครับ

ตอบ : ไม่มีที่นา

ถาม : รับจ้างตอนนั้นรับจ้างทำอะไรบ้างครับ

ตอบ : รับจ้างทั่วไป

ถาม : เห็นอะไรบ้างครับ

ตอบ : ก็มีเกี่ยวข้าว ไถนาลู้อย่างนั้น เมื่อก่อนนี้ไถนาควาย บางทีก็ไปอยู่บ้านเขาไปเลี้ยงลูกให้เขา รับจ้างเรื่อย

แบบแผนการให้แรงงานในครัวเรือน และการแลกเปลี่ยนแรงงานโดยมีการจ้างแรงงานชาวนาบ้างเล็กน้อยดังกล่าว ดำรงอยู่ในกระบวนการผลิตของชาวนาตลอดมา แต่แรงงานรับจ้างยังคงเป็นแรงงานในระบบการผลิตแบบเดิมที่เจ้าของแรงงานไม่มีหลักประกันในความอยู่รอด เพราะการจ้างแรงงานมีเพียง

เล็กน้อย จึงเป็นการยากลำบากที่คนรับจ้างอย่างเดียวจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ดังจะเห็นได้ว่าแรงงานรับจ้างส่วนใหญ่ก็คือผู้ที่ทำนา เพียงแต่อาศัยเวลาว่างมารับจ้าง ส่วนคริวเรือนที่เคยรับจ้างและไม่ได้ทำนาก็พบว่าในช่วงหลังก็พยายามจะหาเช่านาทำ เช่น นางสนายที่กล่าวถึงข้างต้นก็ปรากฏว่าในระยะหลังได้หานาเช่าทำเป็นต้น

จนกระทั่งเมื่อมีการนำรถไฟเข้ามาให้กันอย่างแพร่หลายนับแต่กลางทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา แบบแผนการให้แรงงานก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน โดยรูปแบบการจ้างงานในไร่นามีส่วนสำคัญขึ้น และแทนที่การให้แรงงานในคริวเรือนและการแลกเปลี่ยนแรงงาน เพราะการพัฒนาพลังการผลิตในห้วงเวลาดังกล่าวได้ปลดปล่อยแรงงานจากคริวเรือนให้หลุดพ้นมาจากการทำงานในไร่นา พร้อม ๆ กับการเพิ่มปริมาณในการทำนามากขึ้นตลอดแต่ละคริวเรือน และการให้พันธุ์ข้าวเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดแทนความเหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์ ความต้องการแรงงานรับจ้างจึงมีเป็นเงาตามตัว

เมื่อเกิดการพัฒนาพลังการผลิตในบ้านน้ำว้าไปในแนวทางที่ชาวนาให้แรงงานในคริวเรือนน้อยลง แต่สามารถทำนาในปริมาณที่มากขึ้นพร้อมกับความจำเป็นที่จะต้องให้เงินมากขึ้นเป็นเงาตามตัวนั้น ในหมู่บ้านในจังหวัดอื่น ๆ ก็เกิดปรากฏการณ์ในลักษณะเดียวกัน และในหลายหมู่บ้านปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นก่อนบ้านน้ำว้าด้วยซ้ำ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดผลที่สำคัญตามมา คือ ประการแรกเกิดการว่างงานขึ้นในหมู่บ้าน เพราะถึงแม้แรงงานส่วนหนึ่งจะเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม แต่ภาคอุตสาหกรรมก็สามารถรองรับแรงงานจากชนบทได้บางส่วนเท่านั้น จึงมีแรงงานที่เหลือว่างงานอยู่ในชนบทเป็นจำนวนมาก แรงงานที่ว่างงานเหล่านี้ได้กลายเป็นกองทัพอแรงงานที่เคลื่อนตัวไปรับจ้างเกี่ยวข้าวยังท้องที่ต่าง ๆ รวมทั้งที่ทุ่งบ้านน้ำว้าด้วย เช่นหัวหน้าชุดเกี่ยวข้าวจาก อ.สามโก้ จ.อ่างทองเล่าให้ฟังว่าได้นำแรงงานจากหมู่บ้านมาเกี่ยวข้าวที่ทุ่งบ้านน้ำว้า 15 คน ทุกคนไม่ได้ทำนาเลยรับจ้างเป็นอาชีพ โดยเฉพาะการเกี่ยวข้าวนี้จะตระเวนเกี่ยวไปทั่ว โดยก่อนหน้าจะมาเกี่ยวที่บ้านน้ำว้าก็ไปเกี่ยวที่ อ.ท่าเรือเสร็จมาแล้ว และเมื่อเสร็จจากบ้านน้ำว้าก็จะไปเกี่ยวต่อที่ อ.วิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง แล้วก็จะต่อ

ไปที่อื่นอีก โดยปกติทุกปีพฤษภาคมถึงเดือนสิงหาคม ก็จะเริ่มออกรับจ้างเกี่ยวข้าวแล้ว
กว่าจะหมดงานเกี่ยวก็ตกกลางเดือนกันยายน งานฤดูนี้ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาว มี
ความชำนาญในการเกี่ยว คณะ 15 คนสามารถเกี่ยวได้วันละประมาณ 20 ไร่
ประการที่สองไม่เพียงแรงงานรับจ้างอาชีพเท่านั้นที่เข้ามารับจ้างในบ้านน้ำว้า แต่มี
แรงงานของชาวนาที่นาของตนยังไม่ได้ฤดูเก็บเกี่ยว จึงมาหารายได้พิเศษด้วยการ
รับจ้างเกี่ยวข้าว ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันความต้องการเงินสำหรับใช้จ่ายมีมาก จะรอ
รายได้จากข้าวอย่างเดียวไม่ได้ ซึ่งก็เช่นเดียวกับแรงงานในบ้านน้ำว้าที่ยังเหลืออยู่
ในหมู่บ้าน พอฤดูว่างการทํานาก็ต้องออกไปหารับจ้างเช่นกัน แรงงานลักษณะนี้ที่เข้า
มารับจ้างเกี่ยวข้าวในบ้านน้ำว้า เช่น กลุ่มแรงงานที่มาจากบ้านโพธิ์ลาว บ้านน้ำหัก
อ.มหาราช จ.พระนครศรีอยุธยา หัวหนากลุ่มที่นำมาเล่าให้ฟังว่าลูกกลุ่มมีประมาณ
80 คน ผู้ที่มาส่วนใหญ่จะทํานาด้วยแต่จะเกี่ยวที่หลังบ้านน้ำว้า ก่อนหน้าที่จะมาเกี่ยว
ที่บ้านน้ำว้าก็ไปเกี่ยวที่อื่นต่อเนื่องกันมา เช่นที่ อ.นครหลวง อ.ภาชี จ.พระนคร
ศรีอยุธยา อ.เสนาห์ จ.สระบุรี เสร็จจากบ้านน้ำว้าก็จะได้เวลาไปเกี่ยวที่นาของ
ตัวเองพอดี แรกฤดูนี้ส่วนใหญ่จะสูงอายุ เพราะคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านไปทำงานใน
เมืองกันหมดแถมฤดูนี้จึงเกี่ยวข้าวไม่ค่อยได้มากนัก โดยจะเกี่ยวได้ประมาณคณะ
3 งานต่อ 1 วัน

รูปแบบการเข้ามาของแรงงานเกี่ยวข้าวจะมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก
เจ้าของนาในบ้านน้ำว้าจะไปหาแรงงานรับจ้างเกี่ยวข้าวทั้งชาวนาเรียกว่า "แขก"
มาจากหมู่บ้านอื่น ให้มาปลูกฝังปักดำอยู่บริเวณบ้านของตน โดยแขกที่มานี้จะ
เกี่ยวข้าวให้กับเจ้าของนาที่ไปรับเสียก่อน จากนั้นจึงจะไปรับจ้างคนอื่นต่อไปได้
ส่วนเจ้าของนาจะไม่ได้ละไรนอกจากได้เกี่ยวข้าวก่อนแขกเกี่ยวข้าวที่มาในลักษณะ
นี้จะมาเป็นคณะเช่นกัน ประมาณคณะละ 10-20 คน รูปแบบนี้ที่จริงพัฒนามาจากการ
หาลูกจ้างมาอยู่บ้านในสมัยก่อน แต่เป็นการว่าจ้างในลักษณะของการจ้างตามผลงาน
ที่ทำได้ คือ การเกี่ยวข้าวต่อไร่ ไม่ใช่แบบเหมาจ่ายเหมือนเดิม รูปแบบนี้เกิดขึ้นกับ
ด้วยความจำเป็นในหัวเลี้ยวหัวต่อที่เลิกการเอาแรง ซึ่งเป็นช่วงที่แรงงานรับจ้างยัง
ไม่เข้ามาในหมู่บ้านมากนัก เจ้าของนาต้องออกไปหาแรงงานจากหมู่บ้านอื่นที่ตนเอง

รู้จักเข้ามาเกี่ยวข้าวดังที่กล่าวมา และต่อมาถึงแม้จะมีแขกเกี่ยวข้าวแบบไปเข้าเย็น กลับเข้ามาในบ้านน้ำว่ามากขึ้น แต่รูปแบบการรับแขกมาไว้ที่น้ำนั้นก็ยังไม่หมดไปเสียทีเดียว เพราะผู้ที่ทำนามาก ๆ ยังคงต้องการหลักประกันว่าจะมีแขกเกี่ยวข้าวให้อย่างแน่นอนตั้งแต่ต้นฤดูการเกี่ยว ทั้งนี้เพราะการทำนาในปัจจุบันชาวนาต้องการที่จะเกี่ยวข้าวให้เสร็จโดยเร็ว เพราะทุกคนต้องการข้าวสด เพื่อขายได้ราคาดีและถ้าได้ข้าวไวก็สามารถจะขายได้ตั้งแต่ต้นฤดู ดังนั้นถึงจะมีแขกจากต่างหมู่บ้านเข้ามารับจ้างเกี่ยวข้าวในบ้านน้ำว่ามาก แต่ก็ไม่พอสำหรับชาวนาที่ต่างก็ต้องการแขกเป็นเจ้าแรกทั้งสิ้น วิถีชีวิตการปลูกและการแย่งแขกเกี่ยวข้าวนี้รุนแรงพอสมควร มิเช่นนั้นรูปแบบการรับแขกมาอยู่บ้านคงจะหมดไปแล้ว เนื่องจากเจ้าทองบ้านจะต้องรับภาระมากกว่าการให้แขกแบบไปเข้าเย็นกลับ เพราะนอกจากจะจัดที่ให้ปลูกเพิงพักอยู่อาศัยแล้วชาวนาจะต้องมีค่าให้จ่ายให้กับคนงานเพิ่มเติมจากค่าเกี่ยวตามปกติ เช่น ค่ารถเดินทาง ค่า่านหุงข้าว ค่าไฟฟ้า เป็นต้น ดังค่าให้สัมภาษณ์ของนายพรชัยทำนา 60 ไร่ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการจ้างแรงงานในลักษณะดังกล่าว

ถาม : เมื่อปีที่แล้วแย่งแขกเกี่ยวข้าวได้ตอนต้น ๆ ไหมครับ

ตอบ : ไม่ได้แย่งใคร เราไปหาแขกมาประจำอยู่บ้าน ที่นี้ค่าแรงมันก็แพง หนึ่งค่ารถมาสี่ร้อย ห้าร้อย เราต้องลอคค่ารถให้เขา

ถาม : ไปหาที่ไหนมาครับ

ตอบ : โยนเตะวันตกอำเภอวิเศษฯ นอกจากค่ารถแล้วยังต้องออกค่า่านค่าไฟ หม้อหุงข้าวก็ลูก น้ำเย็น น้ำแข็งในตู้เย็นเราก็ยกให้เขา ไข่ ไหมเราทิ้งกินเหล้า เราจะนั่งดูดาอย่างไ้ ท้อให้เขาแล้วครึ่งขวด พอแขกเกี่ยวข้าวให้วันนั้น 2 ขวดนะ บางทีลอคค่ารถนม 50 บาทก็แล้ว แต่เราจะไปลอคเตาซัก 10 บาทไม่ได้เลย

ถาม : เมื่อเป็นเช่นนี้เราขอแขกกรมาเองไม่ได้หรือ ไม่ต้องยุ่ง ไม่ต้องเลี้ยงด้วย

ตอบ : โอ้โฮ วันนั้นบอกจะมาไม่มาอีกแล้ว บางทีต้องไปเดินหา ตั้งแต่
เข้ามืดไม่ได้สักแล้ว บางทีรับปากแล้วก็ไม่มา บอกว่าพรุ่งนี้ได้
บางทีไปเจอใคร ไปกับเขาเสียอีกแล้ว จะมาเที่ยวของเรามีคน
ถามเลยว่าจะไปเที่ยวเท่าไร บอก 250 ไปกับผมดีกว่าผมให้
300 ไปเลย บังเลย ไม่สนแล้ว

ถาม : อ้อ ถ้าเราลดหย่อนอย่างนั้นบางทีไม่ได้

ตอบ : ไม่ได้ บางทีมาให้เราเหมือนกันเพื่อไม่ให้เสียสัจจะ แต่แบ่ง
มาให้นิดเดียว 4 คน 5 คน แล้วก็ไม่ได้มาอีกแล้ว แล้วราคาก็
ขึ้น ๆ ไม่ทรงอยู่เลย ๆ

รูปแบบที่สอง คือ ชาวนารับจ้างจะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม มีหัวหน้ากลุ่ม ซึ่ง
มักจะมีรถ 4 ล้อหรือ 6 ล้อเป็นของตนเองด้วย ถ้าไม่มีก็เหมารถไว้ประจำ หัวหน้า
กลุ่มนี้จะทำหน้าที่หาหมู่บ้านที่จะเข้าไปรับจ้างเกี่ยวและเป็นผู้รับผิดชอบ และจัดรถให้
กับชาวนาที่จ้าง โดยจะเข้าไปหมู่บ้านตั้งแต่เช้าตรู่ แล้วกลับตอนเย็น โดยสมาชิก
ในกลุ่มจะเสียค่ารถตามราคาที่กำหนด เกี้ยวได้เท่าไรเป็นของตนเองทั้งหมด ส่วน
หัวหน้ากลุ่มจะมีรายได้จากการเรียก "ค่าหัว" จากเจ้าของนาที่ต้องการจ้างเกี่ยว
ในอัตราที่ตกลงกันในแต่ละปี ในฤดูการผลิต 2535/36 หัวหน้ากลุ่มจะได้ค่าหัวคนละ
10 บาท เช่น ถ้าสมาชิกในกลุ่มมี 20 คน หัวหน้ากลุ่มก็จะได้ค่าหัวจากเจ้าของนา
200 บาท ต่อวัน นอกเหนือจากค่าจ้างต่อไร่ที่เจ้าของนาต้องจ่ายให้กับผู้เกี่ยว แยก
ที่เข้ามาหมู่บ้านในลักษณะนี้ ชาวนาจะเรียกว่า "แขกจร"

นอกจากแรงงานรับจ้างนอกหมู่บ้านที่เข้ามารับจ้างเกี่ยวทั่วดังกล่าว
มาแล้ว ยังมีแรงงานรับจ้างจากในหมู่บ้านน้ำว่าอีกด้วย โดยมาจากครัวเรือนที่ไม่ได้
ทำนาและยังมีแรงงานเหลืออยู่ในครัวเรือน แรงงานส่วนนี้ส่วนใหญ่ก็เป็นผู้ที่เคย
ทำนามาก่อน แต่ผู้ทำให้จ่ายไม่ไหวเลยเลิกทำมาเป็นแรงงานรับจ้าง ในฤดูการผลิต
2535/36 ประมาณได้ว่ามีแรงงานรับจ้างเกี่ยวข้าวในหมู่บ้านน้ำว่าประมาณ 600 คน
แบ่งเป็นแขกที่มาจากหมู่บ้านประมาณ 150 คนแขกจรประมาณ 350 คนและแรงงาน
ในหมู่บ้านประมาณ 100 คน

สำหรับค่าจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวนั้นนับว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่มากสำหรับชาวนา ทั้งนี้เพราะต้องจ้างแรงงานเกี่ยวข้าวในอัตราที่แพงถ้าเทียบกับราคาข้าวที่ขายได้ เห็นในฤดูกาลผลิต 2535/36 ชาวนาขายข้าวทั่วไปเพียงเกวียนละประมาณ 2,100 บาท ถ้าจำนำ ธกส.จะได้เกวียนละ 3,420 บาท ในขณะที่ราคาเกี่ยวข้าวไร่ละ 300 บาท คิดเป็นร้อยละ 39 ของราคาข้าวสำหรับผู้ขายเกวียนละ 2,100 บาทและร้อยละ 25 สำหรับผู้ที่ขายข้าวเกวียนละ 3,420 บาท นอกจากนี้ยังพบว่าราคาเกี่ยวข้าวไม่ได้แปรผันไปตามราคาขายข้าวของชาวนา แต่แปรผันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ กล่าวคือ ราคาข้าวของชาวนาขึ้น ๆ ลง ๆ ในแต่ละปี ในขณะที่ราคาเกี่ยวข้าวจะขึ้นตลอด ทั้งเป็นไปตามภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้นตลอดเวลา โดยเฉพาะที่บ้านไผ่ว่าการเพิ่มขึ้นของค่าเกี่ยวข้าวจะเพิ่มขึ้นค่อนข้างเร็ว เห็นในฤดูกาลผลิต 2535/36 ราคาเกี่ยวข้าวไร่ละ 300 บาท ในขณะที่สิบปีก่อนหน้านี้ค่าเกี่ยวข้าวไร่ละประมาณ 100 บาทเท่านั้น ค่าจ้างเกี่ยวข้าวที่เพิ่มขึ้นสูงนี้ นอกจากจะเพิ่มขึ้นโดยสภาวะทางเศรษฐกิจแล้วการโยงค่าแรงของแรงงานรับจ้างก็มีส่วน เพราะชาวนามักจะไปแย่งแขกเกี่ยวข้าวเพื่อให้เขาของตนเกี่ยวได้ในระยะแรก ๆ จึงเปิดโอกาสให้มีการเรียกค่าแรงเพิ่มขึ้น หรือบางครั้งชาวนาก็เป็นผู้เสนอเพิ่มเอง

นายสำราญ (ปัจจุบันทำนา 40 ไร่)

ถาม : บ้านเราทำไมค่าเกี่ยวข้าวจึงแพงครับ

ตอบ : อะไร่ละ ไร่ละ 300 ต่อด่านะครับพอลงมือเกี่ยว 200 พวกล้วนแล้ว
ให้ 220 240 250 ตามสะดวก

ถาม : แย่งกันใช้ไหมครับ

ตอบ : มึงไม่เอา เขาเอา มันไม่ได้มันตั้งกันช่วยกันหว่านครับ แย่งกันบวกล้าง
เราไม่เอาก็ต้องเอา ข้าวกรอบหน่อยหมดราคาเสียอีกแล้ว ก็ต้อง
ตามดูเตาไปสักแล้ว เราไม่เอาเขาก็ต้องเอาไปหมด

นายณัน (ปัจจุบันทำนา 62 ไร่)

ถาม : ที่บ้านเราถึงกับแย่งแขกเกี่ยวข้าวกันเลยหรือครับ

ตอบ : แย่งสิ ทะเลาะกันเกือบยี่สิบหัวกันแต่ก็มี พวกกดเสียหัวแดงเลย คล้ายว่าเขาพากันไถละ 200 ไถนี้ก็มาพูดว่าเมื่อกี้ข้าไปเอามายัง 220 เลย ก็มาพูดต่อหน้าแขกมาก ๆ แขกมันก็อยากได้ค่าตัวเพิ่มสิ เดี่ยวเห็นหัวแดงแล้วได้คนพูด

ถาม : แขกไม่พอถึงขนาดนั้นเลยหรือครับ

ตอบ : ต่างคนอยากจะได้แล้ว จะเกี่ยวให้เสร็จเลย ถ้าต่างคนต่างไม่ขึ้นราคา แขกมันก็เยอะไป ที่ไหนไม่เก็บบ้านน้ำว่าพรวก เขาเรียกกันว่าชาอู บอกว่าเกี่ยวที่ไหนไม่เก็บบ้านน้ำว่าพรวก แล้วข้าวที่งานหนึ่งตก 10 ฟ่อนก็ไม่ถึงพรวก บางคนเกี่ยววันหนึ่งถึงไร่ บางคนเลยไปทำงานก็มี

กล่าวโดยสรุปแล้วในปัจจุบันกิจกรรมการทำนาที่เคยใช้แรงงานของครัวเรือนและการแลกเปลี่ยนแรงงานแต่เดิมของชาวนาได้ถูกเข้าแทนที่โดยการให้แรงงานรับจ้าง ดังนี้

1) การไถนา

ชาวนาส่วนใหญ่จ้างรถไถนาซึ่งมีทั้งเจ้าของอยู่ในหมู่บ้าน และอยู่นอกหมู่บ้าน ส่วนผู้ที่มิถารถไถขนาดเล็กของตัวเองก็จะให้รถของตนบ้าง จ้างเพิ่มเติมบ้างในฤดูกาลผลิต 2535/36 ค่าจ้างรถไถนานั้นจะจ้างในอัตราไร่ละ 110 บาท

2) การหว่านข้าว

ชาวนาถ้าไม่หว่านข้าวเองสามารถจ้างแรงงานในหมู่บ้านได้ โดยฤดูกาลผลิต 2535/36 ค่าจ้างแรงงานหว่านข้าวคิดเป็นไร่ ๆ ละ 10 บาท แต่กิจกรรมนี้ครัวเรือนที่มีแรงงานที่พอทำได้จะทำเองเพราะเป็นกิจกรรมที่ต้องการความละเอียดในการหว่าน มิฉะนั้นอาจจะได้ผลผลิตไม่ดี และเป็นกิจกรรมที่ทำได้ไม่ยาก

3) การฉีดยาฆ่าวัชพืช

ชาวนาสามารถจ้างแรงงานในหมู่บ้านได้เช่นกัน โดยในฤดูกาลผลิต 2535/36 อัตราค่าจ้างฉีดยาฆ่าวัชพืชไร่ละ 10 บาท กิจกรรมนี้ใคร่รว เรือนบางส่วนก็ ยังทำเองเพราะเป็นกิจกรรมที่ไม่ยาก

4) การเกี่ยวข้าว

ในการเกี่ยวข้าวชาวนาจะต้องจ้างแรงงานทั้งหมด ส่วนแรงงานในครัวเรือนที่พอมีอยู่จะเกี่ยวเศษที่เหลือเล็ก ๆ น้อยๆ กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ใช้แรงงานรับจ้างมากที่สุดชาวนาต้องเสียเงินมากที่สุด ในฤดูกาลผลิต 2535/36 ค่าจ้างเกี่ยวข้าว จ้างกันในอัตราไร่ละ 300 บาท ไม่รวมค่าหอบและค่าใช้จ่ายส่วนอื่น ๆ

5) การหอบข้าว

กิจกรรมนี้ชาวนาจะทำเองบางส่วน และจ้างเป็นบางส่วน มีทั้งที่จ้างแรงงานในหมู่บ้านและจ้างแรงงานนอกหมู่บ้าน ยกเว้นชาวนารายที่ทำนาไม่มากนัก อาจจะให้แรงงานในครัวเรือนหอบได้เพียงพอ อัตราค่าจ้างหอบคิดเป็นฟ่อน โดยในฤดูกาลผลิต 2535/36 ค่าจ้างหอบข้าวฟ่อนละ 1.50 บาท

6) การรวมข้าว

เมื่อชาวนานำข้าวที่เกี่ยวตั้งแต่ดึกไว้มาหอบเป็นฟ่อนแล้วจะต้องนำข้าวที่หอบไว้ในที่ต่าง ๆ มารวมอยู่ที่เดียวกันในบริเวณนั้น กิจกรรมการรวมข้าวชาวนาจะให้แรงงานในครัวเรือนบางส่วนถ้าทำนามากก็ต้องจ้างแรงงานซึ่งส่วนใหญ่จะจ้างแรงงานในหมู่บ้าน ค่าจ้างคิดเป็นฟ่อน ฟ่อนละ 50 สตางค์

7) การลากข้าว

การลากข้าว คือ การจ้างรถขนข้าวฟ่อนเข้ามาในบริเวณบ้าน กิจกรรมนี้ในปัจจุบันจะเกิดขึ้นเฉพาะครัวเรือนที่ไม่สามารถนำเครื่องนวดข้าวเข้าไปถึงที่นาได้ เพราะไม่สะดวก จึงขนข้าวเข้ามานวดในบริเวณบ้าน โดยจ้างรถเกี่ยวนวดหรือรถเกี่ยว ถัดมาค่าจ้างในฤดูกาลผลิต 2535/36 ฟ่อนละ 1 บาท

8) การส่งข้าวขึ้นรถ

การส่งฟ่อนข้าวขึ้นรถ คือ การขนฟ่อนข้าวขึ้นรถเพื่อลากข้าวเข้าบ้าน

กิจกรรมนั้นนอกจากจะใช้แรงงานในครัวเรือนได้แล้วยังอาจจ้างแรงงานในหมู่บ้านเพิ่มเติมโดยอัตราค่าจ้างจะคิดเป็นฟ่อน ในฤดูกาลผลิต 2535/36 อัตราค่าจ้างฟ่อนละ 50 สตางค์

9) การนวดข้าว

ชาวนาเรียกการนวดข้าวโดยให้เครื่องนวดข้าวว่า การแฉับ โดยชาวนาจะจ้างเครื่องนวดข้าวซึ่งส่วนใหญ่จะมาจากนอกหมู่บ้าน ตามปกติเครื่องนวดข้าวนี้จะสามารถเข้าไปปฏิบัติงานได้ในบริเวณที่นาเลย ยกเว้นบางรายที่เครื่องเข้าไม่ได้ อัตราค่าจ้างคิดจากเมล็ดข้าวที่เครื่องนวดออกมาได้ ในฤดูกาลผลิต 2535/36 ค่านวดข้าวถึงละ 1.50 บาท

10) การขนข้าวเปลือก

ชาวนาที่ให้เครื่องนวดข้าวไปปฏิบัติงานที่กลางนาก็จะต้องจ้างรถเกี่ยวนวดหรือรถเกี่ยวนวดข้าวเปลือกมาเก็บที่บ้าน การขนข้าวเปลือกคิดเป็นถัง โดยในฤดูกาลผลิต 2535/36 อัตราค่าจ้างถึงละ 1.50 บาท

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในขณะที่ชาวนาสามารถพัฒนาผลผลิตไปถึงระดับที่ชาวนาสามารถทำนาได้มากขึ้นโดยให้แรงงานน้อยลง ชาวนาก็ต้องให้แรงงานรับจ้างมากขึ้นเป็นเงาตามตัว จนปัจจุบันกล่าวได้ว่าชาวนาต้องทำนาโดยอาศัยแรงงานรับจ้างเกือบทั้งสิ้น มีกิจกรรมน้อยมากที่ยังให้แรงงานในครัวเรือนอยู่ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าในชนบทนั้นมีวิถีการผลิตมากกว่าหนึ่งแบบผสมผสานกันอยู่ คือครัวเรือนชาวนายังเป็นหน่วยการผลิตในลักษณะชาวนาทนอดทน ซึ่งจะเป็นลักษณะของวิถีการผลิตก่อนทุนนิยม ส่วนการจ้างแรงงานเพื่อทำการผลิตในวันนั้นเป็นวิถีการผลิตแบบทุนนิยม เป็นต้น และลักษณะเช่นนี้เองชาวนาจึงตกอยู่ในสภาพที่พึ่งพิงระบบเศรษฐกิจในส่วนที่กว้างขึ้นกว่า

3. การควบคุมเงินทุน

ในการทำนาแบบเดิมนี้ชาวนาไม่ต้องลงทุนในปัจจัยการผลิต เพราะยังใช้แรงงานในครัวเรือน และการแลกเปลี่ยนแลกเปลี่ยนแรงงาน และยังทำนาแบบแบ่ง

ครึ่งเป็นหลัก ดังนั้นการอาศัยแต่เพียงแรงงานก็สามารถที่จะทำนาได้ แต่ชาวนาก็จะถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกินไปมากโดยเฉพาะต้องเสียผลผลิตให้เจ้าของนาไปถึงครึ่งต่อครึ่ง นอกจากนี้ยังถูกเบียดบังส่วนเกินไปโดยพ่อค้าข้าวอีกด้วย เป็นผลให้ชาวนานอกจากจะไม่เหลือผลผลิตพอเพื่อที่จะสะสมทุนสำหรับการผลิตแบบขยายแล้ว แม้แต่การดำรงชีวิตก็มีปัญหา ดังนั้น เรื่องทุนที่เข้ามามีปัญหากับชาวนาในระบบการผลิตแบบเดิมก็คือทุนที่จะใช้ในการบริโภคนครวัดเรือน

ตามปกตินอกจากทำนาแล้ว ชาวนายังต้องทำมาหากินอย่างอื่น และทำกิจกรรมการพึ่งตนเองหลายประการไปพร้อมกันด้วย แต่สภาพภูมิศาสตร์ของบ้านน้ำว่าก็เป็นข้อจำกัดทำให้ชาวนาพึ่งตนเองได้ไม่มากนัก ประการแรกในฤดูทำนาในบ้านน้ำว่าในสมัยก่อนนั้นยาวนานถึง 9-11 เดือน ทำให้ชาวนาต้องใช้เวลาอยู่กับนานานและไม่สามารถใช้ที่ดินเพาะปลูกพืชอย่างอื่นได้ ประการที่สองการที่บ้านน้ำว่ามีน้ำท่วมลึกปีละ 4-5 เดือนทำให้พืชสำหรับบริโภคไม่สามารถขึ้นได้ พบว่าบ้านน้ำว่าก่อนหน้า 5 ปีนี้ขึ้นไปไม่มีแม้แต่พืชพื้น ๆ ที่หมู่บ้านตามปกติต้องมี เช่นมะม่วง มะกรูด มะพร้าว ละคร ฯลฯ พืชที่ขึ้นได้ในบ้านน้ำว่าต้องเป็นพืชทนน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้บริโภคไม่ได้

การที่บ้านน้ำว่าอยู่กับน้ำอาจจะมิใช่ได้เปรียบหมู่บ้านที่อยู่ในแถบที่เป็นที่ดอน เพราะในทำเลที่ลุ่มอย่างบ้านน้ำว่ามีปลาชุกชุมมาก แต่ซื้อได้เปรียบนี้ถูกทำลายไปโดยรัฐ คือรัฐได้ให้นายการประมูลการจับปลาตามแหล่งต่าง ๆ ทั้งหมด โดยเฉพาะในคลองน้ำว่าซึ่งถือว่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชาวบ้าน แต่ปรากฏว่าชาวบ้านไม่สามารถจะจับปลาได้ จะได้ก็เพียงแฉกจับมาให้บริโภคได้บ้างเล็กน้อย เพิ่งเมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้วเองที่รัฐเลิกประมูลดังกล่าว แล้วคืนหนอง คลอง บึง ให้ประชาชนเข้าไปจับสัตว์น้ำได้ ในอดีตที่ปลายังชุกชุม ประชาชนบ้านน้ำว่ามีโอกาสน้อยที่จะได้รับประโยชน์จากการจับปลา ด้วยเหตุที่กล่าวมา ชาวนาน้ำว่าจึงต้องให้เงินซื้อหาสิ่งบริโภคมาตั้งแต่ดั้งเดิมแล้ว ซึ่งไม่เพียงจะซื้อสิ่งของประเภท พริก หอม กระเทียม น้ำตาล น้ำมันก๊าด แม้แต่ยกลูกไม้ที่มีตามหมู่บ้านอื่น ๆ แต่ที่บ้านน้ำว่าก็ยังต้องซื้อเช่นกัน เช่นกล้วย มะม่วง มะพร้าว มะนาว มะกรูด ละคร ฯลฯ สิ่งสิ่งของประเภทเสื้อผ้าของใช้ในครัวเรือน ชาวนาก็ต้องซื้อหาเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้การกลด้า

จะคงอยู่ในหมู่บ้านน้ำว่าหลังจากตั้งหมู่บ้านแล้วประมาณ 30 ปี แต่ก็จะมีทอกันเฉพาะบางบ้าน ส่วนผู้ที่ไม่ได้ทอกก็จะต้องซื้อผ้าจากผู้ทอผ้าในหมู่บ้านนั้นเอง ต่อเมื่อมีผ้าจากท้องตลาดไปขายมากขึ้น และชาวบ้านซื้อหาได้สะดวกขึ้น การทอผ้าในหมู่บ้านก็หมดไป

ปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้เงินซื้อหาสิ่งบริโภค และเครื่องใช้ในขณะที่การทำนาต้องถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกินไปมาก ดังนั้นถึงแม้การผลิตจะไม่ต้องลงทุนอะไร แต่การลงทุนเพื่อการบริโภค อุปโภคนั้น ชาวนาไม่สามารถจะเลี่ยงพ้นได้ จึงพบว่าชาวนาบางครัวเรือนต้องแสวงหาทุนมาเพิ่มเติมเพื่อการดังกล่าว วิธีหาทุนเพิ่มเติมของชาวนาในระยะต้น ๆ มีอยู่ 3 วิธี คือ

1) การกู้ยืมเงิน วิธีการนี้ชาวนาใช้มาตั้งแต่เดิมแล้ว โดยผู้ที่กู้ยืมได้จะต้องมีเอกสารสิทธิ์ที่ดินค้ำประกัน ซึ่งจะมี 2 วิธี วิธีแรกชาวนาเรียกว่า การจำนำ คือการที่ชาวนาไปกู้ยืมได้ให้เอกสารสิทธิ์ที่ดินไว้เป็นประกัน และมอบสิทธิ์ให้เจ้าของเงินได้ทำนาของตนตลอดเวลายังไม่ได้ใช้เงินคืน โดยที่ชาวนาไม่ต้องเสียดอกเบี้ย วิธีที่สอง ชาวนาเรียกว่าจำนอง คือการกู้เงินที่ชาวนาจะมอบเอกสารสิทธิ์ที่ดินให้กับเจ้าของเงินเป็นหลักประกันและเสียดอกเบี้ยให้อัตราที่ตกลงกัน ซึ่งตามปกติจะเป็นอัตราที่ปฏิบัติทั่ว ๆ กันไปในหมู่ผู้กู้ยืมเงิน การกู้เงินในลักษณะนี้ชาวนาน้ำว่าต้องเสียดอกเบี้ยสูงมาตั้งแต่อดีตแล้ว เช่นพบว่าเมื่อ 60-70 ปีที่แล้ว ชาวนาต้องเสียดอกเบี้ยถึงร้อยละ 12 ต่อปีในขณะที่ราคาข้าวขณะนั้นเกวียนละประมาณ 20 บาท เมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วดอกเบี้ยก็ขึ้นถึงร้อยละ 2 ต่อเดือน หรือร้อยละ 24 ต่อปี ถ้ากู้ระยะยาวหลายปีเจ้าของเงินบางคนอาจจะลดเหลือร้อยละ 20 ต่อปี

แหล่งเงินที่ชาวนาไปกู้ดังกล่าวมีทั้งผู้ที่อยู่ในบ้านน้ำว่าและผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านอื่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มั่งคั่งมาก และพบว่าชาวนาจะใช้วิธีกู้แบบจำนองมากกว่าจำนำ เพราะการจำนองยังสามารถทำกินบนที่ดินตนเองได้เหมือนเดิม ในขณะที่เจ้าของเงินซึ่งมั่งคั่งมากอยู่แล้วก็ไม่ประสงค์จะรับที่ดินมาทำนาเพิ่มเติมอีก

อย่างไรก็ตาม การหาทุนโดยการกู้ยืมเพื่อมาใช้ในการบริโภคในสมัยก่อนนั้นก็ยังมิไ้มากนัก เพราะส่วนใหญ่ครัวเรือนชาวนาก็ยังพอดำรงกันได้ด้วยวิธีการอื่น

ครัวเรือนที่จะกู้ยืมมักจะ เป็นครัวเรือนที่สมาชิกไม่ค่อยขยันขันแข็งในการทำมาหากิน หรือไม่ก็ประสบกับกับภัยแล้งหรือน้ำท่วมติดต่อกันหลายปี หรือไม่ก็ติดการพนัน

2) การตกแรง วิธีนี้ชาวนาจะไปขอรับเงินจากเจ้าทองเงินมาก่อนแล้ว จะไปใช้แรงเกี่ยวข้าวให้เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว โดยเงินที่ได้มานี้จะไม่เกินครึ่งของค่าใช้จ้างเกี่ยวทั่วไป เช่นในหัวงเวลานั้นถ้ามีการจ้างเกี่ยวข้าวไร่ละ 20 บาท ผู้ที่ได้ตกแรงมาก็จะได้ไม่เกินไร่ละ 10 บาทเป็นต้น วิธีการหาเงินแบบนี้พบว่ายังมีมาแต่ดั้งเดิม เช่นกัน เช่น นางประนอม ปัจจุบันอายุ 72 ปีเล่าให้ฟังว่า เมื่อครั้งพ่อแม่ของตนก็ ใช้วิธีเช่นนี้เป็นประจำ ผู้ที่จะรับตกแรงก็คือผู้ที่ทำนามากๆ เพราะต้องการแรงงานไป ช่วยเกี่ยวเพิ่มเติมจากที่ใช้การแลกเปลี่ยนแรงงานแล้วตามปกติ และพบว่าชาวนาจน ในปัจจุบันซึ่งมักจะมียุทธพบุรุษเป็นชาวนาจนด้วย มักจะมีประสบการณ์การตกแรงมา ทั้งสิ้น

3) การตกข้าว วิธีนี้ชาวนาจะขอยืมเงินด้วยการสัญญาว่าจะใช้เป็นข้าว คืนเมื่อเก็บเกี่ยวแล้ว โดยปกติการตกข้าวนี้ชาวนาจะได้เงินในอัตราเพียงครึ่งเดียว ของราคาซื้อขายข้าวโดยทั่วไป ส่วนเจ้าทองเงินจะยอมให้ชาวนาตกข้าวได้ต่อเมื่อ เห็นข้าวในนาของผู้ที่จะมาขอตกนั้นขึ้นงามแล้ว ถ้าข้าวยังขึ้นไม่ดี เจ้าทองเงินจะไม่ รับตกข้าว

การตกข้าวนี้ชาวนาจนจะให้ควบคุมมากับการตกแรง แต่ก็ เป็นวิธีที่จะได้ เงินมาไม่มากนัก เพียงเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้ผ่านไปได้เฉพาะครั้ง เพราะเจ้าทองเงินเองก็ไม่ประสงค์จะให้เงินมากนัก เพราะไม่มีหลักฐานอะไรยึดไว้เป็นประกัน ในขณะที่ชาวนาก็ไม่กล้าจะเอาเงินมามาก เพราะจะให้ข้าวหรือแรงคืนยาก เนื่องจาก เป็นรูปความสัมพันธ์ที่ชาวนาเสียเปรียบมาก การตกข้าว และการตกแรงดังกล่าว ชาวนาจะมองผู้ให้เงินในลักษณะผู้อุปถัมภ์ ดังนั้นการบิดพลิ้วไม่เกิดขึ้น เพราะมิฉะนั้น แล้วก็จะไม่มีใครให้ตนได้ตกแรงหรือตกข้าวอีก และเป็นการกระทำที่สังคมถือว่า เป็น ความผิด เช่น นางปาน ชาวนาผู้มีประสบการณ์ทั้งการตกแรง และตกข้าวว่า "ไม่มี สัญญาใช้สัญญาค่าพูดว่าหน้าเกี่ยวมาเกี่ยวนะ ต่อไปไม่มีเราก็กินเอาใหม่ เพราะเขา คิดเรา"

การตกแรง และการตกข้าวค้อย ๆ หมดไปเมื่อการทำนาแบบใหม่ได้พัฒนาขึ้นในหมู่บ้าน เพราะชาวนาต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นมาก ทำให้เงินที่จะได้จากการตกแรงหรือตกข้าวซึ่งน้อยมากนั้นไม่มีประโยชน์อีกต่อไป ดังจะเห็นได้ว่าในห้วงเวลาดังกล่าว ชาวนาต้องใช้รูปแบบการกั้มเงินจำนวนมากที่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันมากขึ้น แต่สำหรับผู้ไม่มีหลักทรัพย์อะไรที่จะใช้ค้ำประกันในการกั้ม ยังคงใช้วิธีตกแรงอยู่บ้างในปัจจุบันแต่ก็น้อยมาก

นางประนอม (อายุ 72 ปี)

ถาม : สมัยโน้นขายทำนา 40 ไร่แบ่งครึ่งหะครับ มันพอมีเงินเหลือ

ไหมครับ

ตอบ : มันไม่ค่อยจะเหลือ

ถาม : ทำไหมครับ

ตอบ : กินหมด บางทีก็ไม่ค่อยพอ ต้องไปเอาใหม่

ถาม : ไปเอาที่เก้เขาหรือไงครับ

ตอบ : ก็เมื่อก่อนเขาตกข้าวกันได้

ถาม : ตกข้าว คือเขาจะเอาข้าวเรา เมื่อได้ข้าว

ตอบ : จะ 10 ถึง 20 ถึง มันขาดมือก็เอาละ

ถาม : เขาให้ราคาเราอย่างไรครับ

ตอบ : เขาก็ให้ถูกสิ ถูกกว่าครึ่ง

ถาม : มีมานานหรือยังครับตกข้าวนี้

ตอบ : ก็ตกเหลาะแหละมาเรื่อยแหละ

ถาม : รุ่นแม่ของยายมีไหมครับ

ตอบ : ก็มี

ถาม : แล้วตกแรงละครับ ป้าเคยใช้ไหม

ตอบ : ก็เคยใช้เหมือนกัน

ถาม : มีมานานไหม

ตอบ : มีมานานแล้วหนอ นานก็แล้วกัน จันเด้ก ๆ จันก็เห็น

ถาม : ตกข้าวนี้เขาต้องเห็นข้าวเราก่อนหรือเปล่าครับ

ตอบ : ต้องเห็นข้าว ถ้าเขาเห็นเราดี เขาก็ให้เราตก ถ้าข้าวเราไม่ดี เขาก็ไม่ให้ตก

นางปาน (อายุ 53 ปี)

ถาม : แบบนี้เราก็คงไม่ต้องมีอะไรไปค้าประกัน

ตอบ : สมมติว่าเขาจะเอาเป็นตกข้าวก็ให้เขา คือสามร้อย สี่ร้อยนี้ เขาเอาข้าว 50 ถัง เขาเรียกว่าตกข้าวคือเอาข้าวในนาที่เราทำได้ เขาไม่ให้เรากู้เลย ๆ หรือ

ถาม : ตกข้าวแบบนี้ ถ้าใช้บ่อยไหมครับ

ตอบ : แม่ฉันไปตกมา เขาตกกันตอนที่เขาเห็นรวงข้าว

ถาม : อ้อ เห็นว่าข้าวเราดี และได้แน่

ตอบ : ข้าวเราดีแน่ ได้ใช้เขาแน่ เอาเงินเขาต้องยังงั้น เราทำเช่นนี้เสมอมา

ถาม : แล้วการตกแรงล่ะครับ

ตอบ : ตกแรงก็หมายความว่า เขาจ้างกันไร่ละ 200 เขาก็จ้างเกี่ยวได้เลย ที่นี้เราจะไปเอาเงินเขามาตอนที่ข้าวยังเหลือง ยังเกี่ยวไม่ได้ เขาก็ให้เอาร้อยหนึ่ง เราก็เอาเขามา พอหน้าเกี่ยวเราก็ไปเกี่ยวให้เขาไร่หนึ่ง มันเป็นอย่างนี้ แต่เราก็ไม่เอาของเขามากหรอก

ถาม : ถ้าแบบนี้ก็เหมือนเราได้ค่าแรงถูก

ตอบ : มันจะถูกเพราะเขาให้เราก่อน เขาเกี่ยวกัน 200 เราก็จะได้ร้อยเดียว ครั้งหนึ่งเลย เราก็ต้องเอา เพราะมันไม่มี

ถาม : ตกแรงนี้ถ้าใช้บ่อยไหมครับ

ตอบ : ใช้บ่อย ปีนั้นฉันไปตกแรงเขาถึง 11 ไร่ 500 บาท

เมื่อชาวนาเข้าสู่ช่วงของการทำนาแบบใหม่ ที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิตจึงเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในขณะที่เดียวกับการดำรงชีวิตทุกด้านต้องพึ่งพิงตลาดมากขึ้นเช่นกัน ดังนั้นชาวนาจึงจำเป็นต้องใช้ทุน ทั้งในด้านการผลิต การดำรงชีวิตและอื่น ๆ มากขึ้น ในขณะที่ราคาของผลผลิตมิได้เพิ่มขึ้นอย่างสอดคล้องกับต้นทุน ชาวนาจึงต้องแสวงหาทุนมาหมุนเวียนอยู่เป็นประจำ โดยมีแหล่งเงินทุนทั้งจากนายทุนเอกชนและสถาบันเงินทุนในระบบที่สนับสนุนโดยรัฐ

1) การกู้เงินจากนายทุน

การกู้เงินจากนายทุนซึ่งเป็นสถาบันเงินกู้นอกระบบ เป็นวิธีหาเงินทุนที่ชาวนาใช้มาแต่ดั้งเดิมจนมาถึงปัจจุบัน แม้ว่าการบริการด้านเงินกู้ของสถาบันเงินทุนในระบบได้เข้าสู่หมู่บ้านแล้วตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 แต่นายทุนก็ยังเป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญเหมือนเดิม ทั้งนี้เพราะเป็นแหล่งเงินทุนที่ชาวนาสามารถเข้าถึงได้ง่าย กล่าวคือประการแรกชาวนาสามารถเข้าไปติดต่อขอกู้ได้ง่ายเพราะนายทุนและชาวนาที่ขอกู้มักจะรู้จักกันอยู่แล้ว เนื่องจากเป็นคนอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือถ้าเป็นคนนอกหมู่บ้านก็มักจะรู้จักกันได้ เพราะบรรพบุรุษของชาวบ้านน่าจะมาจากหลายหมู่บ้าน มักจะมีญาติพี่น้องสืบเนื่องรู้จักกันหรือถ้าไม่รู้จักกันก็ให้คนในหมู่บ้านที่รู้จักกันพาไปได้ นายทุนนอกหมู่บ้านดังกล่าวนี้มีทั้งนายทุนที่เป็นชาวนารวยตาม หมู่บ้านต่าง ๆ และเป็นพ่อค้าอยู่ในตัวเมือง ประการที่สอง การกู้เงินจากนายทุนนั้นขั้นตอนน้อย ปฏิบัติได้ง่าย เพียงมีทรัพย์สินไปให้นายทุนยึดไว้เป็นประกัน ซึ่งตามปกติจะเป็นโฉนดที่ดิน แล้วเขียนสัญญาอีกเล็กหน่อยเป็นอันเรียบร้อย ประการที่สามการกู้เงินจากนายทุนนั้นสามารถกระทำได้ทันทีเมื่อต้องการ ลักษณะของการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายเช่นที่กล่าวมานี้จะไม่พบในสถาบันการเงินในระบบ เพราะสถาบันการเงินในระบบที่จะให้ชาวนากู้เงินนั้นมีน้อย มีขั้นตอนการปฏิบัติมาก กว่าที่จะกู้ได้ก็กินระยะเวลานาน ประการที่สี่การกู้เงินจากนายทุนไม่มีข้อจำกัดในเรื่องจุดมุ่งหมายการกู้ และเพดานเงินกู้ คือชาวนาจะกู้ไปทำอะไรก็ได้ เท่าไรก็ได้ถ้ามีหลักทรัพย์เพียงพอ ในขณะที่สถาบันการเงินในระบบจะมีการกำหนดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายการกู้ และเพดานเงินกู้ นอกจากนี้การกู้เงินนายทุนที่ชาวนานำโฉนดที่ดินไปค้ำประกันไว้ชาวนาสามารถไปขอเพิ่มยอดเงินกู้เพิ่มเติมได้อีกใน

วันข้างหน้า โดยใช้หลักฐานโฉนดใบเก่าที่ยังอยู่กับนายทุนนั่นเอง ดังที่ชานาเล่าให้ฟังว่า "ถ้าไปอยู่กับชาวบ้าน เขาให้เพิ่มได้ ถ้าไปอยู่กับธ.ก.ส. เขาไม่ให้เพิ่ม"

นายถ้าย (ชานาอายุ 82 ปี) ได้ให้สัมภาษณ์ถึงการกู้ยืมเงินเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วดังนี้

ถาม : ตาก็เคยกู้เงินเมื่อก่อนเหมือนกันหรือครับ

ตอบ : มี มี

ถาม : กู้ทำอะไรหรือครับ

ตอบ : กู้มากิน มาใช้อะไรในแหละ

ถาม : สมัยก่อนเวลาที่ต้องมีอะไรไปประกันไหมครับ

ตอบ : เอาโฉนดไปประกัน

ถาม : นายทุนที่ตากู้ยืมในบ้านน้ำว่าหรือที่อื่นครับ

ตอบ : ในบ้านน้ำว่าก็มีบ้าง ที่อื่นก็มีบ้าง มันก็หลาย ๆ ที่ ย้ายไปที่โน่น ย้ายไปที่โน่น

ถาม : แล้วตากู้ที่ไหนบ้างครับ

ตอบ : บ้านน้ำว่าบ้าง กับบ้านชลล้อยบ้าง ไม่รู้ละ

ถาม : คนที่เขาให้เราต้องรู้จักกันหรือเปล่าครับ

ตอบ : ต้องรู้จัก ต้องรู้จัก

ถาม : รู้จักกันได้อย่างไรครับ

ตอบ : รู้จักแบบคนบ้านเดียวกัน

ถาม : แล้วคนบ้านชลล้อยละครับ

ตอบ : บ้านชลล้อยก็ญาติเมื่อยเขารู้จักอีกที่ ก็พาเราไป ญาติเมื่อยเขารู้จักกับนายทุนบ้านชลล้อย เขาพาเราไป

นายสง่า ให้สัมภาษณ์ถึงการกู้เงินจากนายทุนเมื่อ 3 ปีที่แล้วซึ่งเป็นการกู้แบบ

ต้องการรับด่วน

ถาม : ที่กำหนดเป็นหนี้แสนกว่าบาทนั้น ดอกร้อยละเท่าไรครับ

ตอบ : ร้อยละสองบาทห้าสิบ

ถาม : สองบาทห้าสิบเชียวหรือ

ตอบ : พักเข้าไปอีก

ถาม : เรามีเงินสดให้เขายึดเป็นประกันไว้หรือเปล่าครับ

ตอบ : มี เอาที่ของแม่ไป

ถาม : แล้วทำไมดอกถึงแพงกว่าเขาครับ

ตอบ : คือช่วงนั้นเราฉุกเฉินที่ เขาฝากประจำอยู่ เราไปดึงมาเลย

ถาม : เขาให้เพราะอาศัยเขาปล่อยเงินกู้หรือเพราะเขาเกรงใจเรา

ตอบ : เขาก็เป็นอาชีพของเขาแหละ

ถาม : เขาเรียกหรือเราให้เขาเองครับ

ตอบ : เขาเรียกเอา เขาเห็นเราจำเป็นต้องเอา ไร่เราก็ไม่รู้จะไป

เอาที่ไหน

ความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนเงินกู้กับชาวบ้านนั้น อาศัยความสัมพันธ์ลักษณะผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนจากการตกลงเรื่องดอกเบี้ย ไม่ได้แปรผันไปตามตลาดการเงินและกฎหมายแต่ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของฝ่ายเจ้าของเงิน ซึ่งจะสูงกว่ากฎหมายกำหนดมาตลอด เช่น อย่างน้อยตั้งแต่ 50 ปีที่แล้วจนถึงปัจจุบัน ชาวนาต้องจ่ายดอกเบี้ยให้กับนายทุนร้อยละ 2 บาทต่อเดือน ในขณะที่ปัจจุบันกฎหมายกำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ไว้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี แต่ถ้าชาวนาต้องการเงินด่วนหรือไม่มีทางไปกู้ที่อื่น นายทุนยังมักจะเรียกดอกเบี้ยเกินปกติที่กฎหมายกำหนด เรียกถึงสองบาทห้าสิบ สามบาท สามบาทห้าสิบ เป็นต้น ตัวอย่าง เช่น

เมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้ว นายพยนต์ ได้ตกลงจะซื้อไร่ที่ลำนาวรายณ์ จังหวัดลพบุรี โดยทำสัญญากับเจ้าของแล้ว แต่ไม่มีเงินเลยต้องหาเงินโดยรีบด่วน ต้องไปหาเงินจากนายทุน

ถาม : ตกกลงล้มเงินเขาไปข้อไรหรือครับ

ตอบ : เผลอพี่น้องของพวกบ้านเขาอยู่ล่านารายณ์ เขาหักงูให้ไปทาง
โน้น เราก็เห็นว่าทำทั้งนาทั้งไร่แล้วจะดี ไปตกลงซื้อกับเขาเลย
มัน 23 ไร่ ดูเหมือนมันจะ 15,000 บาท เงินแดงเดี๋ยวก็นำ
เลย ไปกู้เงินครูเกรียง ร้านมงคลโฮสเทล

ถาม : รู้จักกันอยู่ก่อนหรือเปล่าครับ

ตอบ : เขาเป็นพี่น้องกับภรรยา นายเกรียงเขามีพี่น้องอยู่ตอนนั้น
ไอ้เราความที่ว่าไปตกลงซื้อกับเขาไว้แล้ว เงินไม่มีเลย
กะว่าจะได้ที่โน่นที่นี้ไม่ได้ ก็ไปหาครูเกรียง

ถาม : ตอนนั้นยังหาเงินยากหรือครับ ทั้ง ๆ ที่เรามีโฉนดให้ยึดไว้

ตอบ : ยากเหมือนกัน เพราะเรารีบด่วน

ถาม : แล้วตอบร้อยละเท่าไรครับที่ไปกู้ครูเกรียง

ตอบ : ก็ไปเอาครูเกรียง เอาโฉนดที่ว่า 21 ไร่ไปให้เขาไว้เขาคิด
สิบสิ่งเหลือไหม แล้วคิดเป็นเดือนเสียด้วยสิ ขนาดเป็นญาติกัน
ไอ้เราก็ไปมัดจำไว้เขาไว้แล้วไม่เงินเขาจะกินมัดจำเสีย เลย
เอาที่ครูเกรียงแพงก็ต้องเอา

นายชาน ชาวนาอายุ 69 ปีได้ไปกู้เงินจากนายทุนเมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้วก็
ต้องยอมเสียดอกเบี้ยราคาแพงกว่าปกติเหมือนกัน

ถาม : ตอนทีลุงเริ่มเอานาไปค้ำประกันกู้เงินนี้ ตอนนั้นมีเหตุการณ์อะไร
หรือจะเอาเงินมาทำอะไรครับ

ตอบ : มันก็ส่งลูกเรียนบ้าง ตอนนั้นไม่มี ค่าใช้จ่ายในบ้านก็ไม่พอ เอา
มาลงทุนทำมาหากินบ้าง

ถาม : กู้จากนายทุนที่ไหนครับ

ตอบ : แก้วแก้วร้านขายของ ชื่อ ยายไล่ อยู่ตลาดอ่างทอง

ถาม : เรารู้จักเขาอยู่ก่อนหรือเปล่าครับ

ตอบ : รู้จัก ที่นี้แก็เก็บดอกแพงไปหน่อย 3 บาท 10 สลึง

ถาม : ทำไมเราถึงยอมครับ

ตอบ : มันจำเป็น เราไม่มีที่จะไปเราก็เอา

การที่นายทุนเงินกู้สามารถเรียกดอกได้เกินที่กฎหมายกำหนดก็เพราะ
ชาวเขานิยมพร้อมใจด้วยเพราะในสัญญาที่ทำกันนั้นจะกำหนดว่าดอกเบี้ยตามกฎหมาย
แต่โดยตกลงกันเองมากกว่านั้นและชาวเขาจะจ่ายตามที่ตกลงกันได้ไว้ ไม่มีใครคิดโต้แย้ง
หรือฟ้องร้องตามกฎหมาย แต่คิดว่าเขาให้ก็เป็นบุญคุณแล้ว ทั้งนี้เพราะชาวเขาไม่มีทาง
เลือกประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเป็นเพราะอิทธิพลของระบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์
โดยชัดเจน การฝ่าฝืนระบบนี้แล้วหันไปพึ่งกฎหมายแทน จะทำให้ชาวเขาอยู่ในสังคมหมู่บ้านไม่ได้

นายพนต์ (อายุ 65 ปี)

ถาม : เรากู้เงินดอกเบี้ยแพงกว่ากฎหมายแล้วทำสัญญายังไงครับ

ตอบ : ตอนเขียนก็ว่าตามกฎหมาย แต่จริง ๆ แพงกว่าเป็นที่รู้จักกัน
เดี๋ยวนี้กะเหอะกู้เงินต้องยังงั้นทั้งนั้น เราถูกร้อยละ 2 ปีละ 20
หมื่นละ 2,000 เลย

นายเน่น (อายุ 70 ปี)

ถาม : เรากู้เงินจากนายทุน ดอกมันเหมือนกันหมดไหม

ตอบ : มันคล้ายกันหมด บางทีมันก็เอา 20 บาท 30 บาท มันเขียน
ดอกตามกฎหมาย มันไม่เขียนดอก 15 หรือก มันเขียนดอกตามกฎหมาย
กฎหมายไว้เลย ๆ จริง ๆ เอาเกิน บางคนเอาดอกทบต้น
เราตกลงกันเองว่าเท่าไร ไว้ที่ตามกฎหมายก็เขียนไว้อย่างนั้น

ถาม : ถ้าเราไม่เชื่อเขา เราล้งดอกตามกฎหมาย ตามที่เขียนไว้ได้
ไหมครับ

ตอบ : มันไปโกงเขาเราก็เสียสิ คราวหลังก็ไปเอาใครไม่ได้ ถ้าเรา
ให้ตามที่ตกลงกัน เราไปเอาอีกก็ต้องได้อยู่แล้ว

ลักษณะที่ชาวแหม่มมองนายทุนเงินกู้ เป็นเหมือนผู้อุปถัมภ์ ปรากฏว่ามีชาวนาบาง
คนเชื่อในความเมตตาปราณีของนายทุนเงินกู้ หรือเชื่อว่านายทุนเงินกู้จะพูดกันง่าย
กว่าการช่วยเหลือของรัฐ โดยมองรัฐอย่างไม่วิไวจ คือมองว่ารัฐเป็นผู้มีอำนาจอาจ
จะใช้อำนาจรังแกตนเมื่อไรก็ได้ ดังตัวอย่างกรณีนายหิน ซึ่งแต่เดิมเป็นหนี้สหกรณ์การ
เกษตรดอนพุด ประมาณ 10,000 บาท นายหินเกรงว่าการเป็นหนี้ทางราชการอาจถูก
ฟ้องร้องได้ง่ายจึงได้กู้เงินจากนายทุนไปใช้สหกรณ์โดยเอาโฉนดที่นาให้นายทุนยึดไว้
เป็นประกัน ผลที่เกิดขึ้นก็คือนายหิน ต้องเสียดอกเบี้ยที่แพงกว่าในที่สุดก็ไม่มีเงินใช้
หนี้ ต้องสูญเสียที่นาไปในที่สุด

ถาม : ตอนที่เป็นหนี้ชาวนามันมาก ๆ มันลงไม่ได้เป็นสมาชิก ธกส. หรือ
สหกรณ์หรือครับ

ตอบ : เป็นสหกรณ์ แล้วย้ายมา กลัวไม่มีส่งแล้วเขาฟ้องยึดที่ เลยกู้
ชาวนามันไปใช้สหกรณ์

ถาม : กลัวสหกรณ์เขายึด

ตอบ : นั่นแหละ กลัวว่าไม่มีเงินใช้เขาปล่อยป้แล้วเขาจะยึด นึกว่า
ชาวนามันเราดีกว่า ยังพอพูดกันรู้เรื่องเลยหนักเข้าไปอีก

การกู้ยืมเงินจากนายทุน นอกจากจะต้องเสียดอกเบี้ยแพงดังที่กล่าวมา
แล้ว ถ้าเกิดปีไหนชาวนาไม่ได้ส่งดอกตามปกติ นายทุนก็จะนำดอกไปทบเป็นเงินต้น
แล้วให้ชาวนาไปทำสัญญาฉบับใหม่ ดังนั้นจึงพบว่าชาวนาบางคนกู้เงินครั้งแรกเพียง
หนึ่งหมื่นบาท ได้ส่งดอกบ้างไม่ได้ส่งดอกบ้าง จนเป็นเงินต้นรวมถึงห้าหมื่นบาทใน
เวลาไม่กี่ปี เป็นต้น

นายทุนเงินกู้ยืม ถ้าเป็นนายทุนที่อยู่นอกหมู่บ้านมักจะเป็นนายทุนเงินกู้

อาชีพ เพราะการจะให้คนต่างหมู่บ้านกันนั้นจะต้องมีความมั่นคงทางการเงินพอสมควร ถ้าเป็นนายทุนในหมู่บ้านจะเป็นทั้งนายทุนเงินกู้อาชีพซึ่งในบ้านน่าจะจากอดีตถึงปัจจุบัน จะมี 4-5 คน นายทุนประเภทนี้จะเป็นชาวนารวยที่ปล่อยเงินกู้มาก และได้มาเพิ่มมาจากการปล่อยเงินกู้ดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีชาวนาที่พอมีเงินมักจะเอาเงินออกให้กู้ เพราะดอกเบี้ยแพง รายได้จากดอกเบี้ยจะดีกว่ารายได้จากการทำนาซึ่งพบว่าชาวนาบางคนเอาเงินที่มีอยู่ออกให้กู้ทั้งหมด ส่วนตัวเองก็ทำนาจ้างบ้างหรือทำนาเองบ้าง พร้อม ๆ กับรอรับผลประโยชน์จากดอกเบี้ย

สำหรับชาวนาที่จะกู้เงินได้นั้นจะต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน หลักทรัพย์ที่ใช้กันเป็นหลักคือโฉนดที่ดิน มีน้อยมากที่ใช้หลักทรัพย์อย่างอื่น เช่น ทอง นาก ยกเว้นการกู้เงินเล็กๆน้อยๆ อาจใช้ความเชื่อถือส่วนตัวแต่ก็มีน้อยราย และนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่ามีน้อยมากที่การกู้ยืมเงินของชาวนาที่ใช้หลักทรัพย์ประกันจะทำได้ตามกฎหมาย กล่าวคือการทำงานหรือการทลายฝากตามกฎหมาย แต่จะเป็นการทำสัญญาที่บ้านนายทุนเงินกู้ซึ่งจะมีอยู่ 2 รูปแบบคือ รูปแบบแรกชาวนานำโฉนดที่ดินไปให้นายทุนเงินกู้ยึดไว้เป็นหลักประกัน แล้วชาวนามอบที่ตามโฉนดให้นายทุนเงินกู้ทำทั้งหมดหรือนายทุนเงินกู้อาจจะเอานำนั้นไปให้คนอื่นเช่าต่อทำก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้เช่าเวลานั้นก็คือเจ้าของนาผู้กู้เงิน ซึ่งก็คือการเช่านาตัวเองทำนั่นเอง รูปแบบนี้จะคล้ายกับการขายฝากตามกฎหมาย แต่นายทุนเงินกู้และชาวนาจะทำสัญญากันเอง โดยเรียกรูปแบบนี้ว่าการจำนำเป็นรูปแบบที่ใช้กันน้อยและในปัจจุบันไม่พบแล้ว เนื่องจากชาวนาจะเสียเปรียบมากกว่าการกู้เงินรูปแบบอื่น ส่วนอีกรูปแบบหนึ่ง คือชาวนาจะนำโฉนดที่ดินไปให้นายทุนเงินกู้ยึดไว้แล้วส่งดอกเบี้ยตามที่ตกลงกัน โดยปีหนึ่งจะส่งดอกเบี้ยครึ่งหนึ่ง รูปแบบนี้ชาวนายังมีสิทธิทำนาของตนเหมือนเดิมซึ่งก็คล้ายกับการจำนองตามกฎหมาย เพียงแต่นายทุนเงินกู้และชาวนาทำสัญญากันเองที่บ้าน รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ใช้กันแพร่หลาย ปัจจุบันก็ยังคงนิยมใช้กันรูปแบบนี้อยู่

นอกจากนี้พบว่าไม่มีความแตกต่างกันในการกู้ ยืมเงิน ระหว่างญาติพี่น้องและไม่ใช่อุปการชาติน้องโดยเฉพาะในปัจจุบันยังเห็นได้ชัดเจน กล่าวคือไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องดอกเบี้ยถูกหรือแพง ไม่แตกต่างกันในเรื่องดอกเบี้ยเป็นเงินต้นหรือไม่

เพราะญาติพี่น้องกันก็ต้องเสียดอกเบี้ยยในอัตราเหมือนกับคนอื่น ญาติพี่น้องบางคนยังเรียก ดอกเบี้ยแพงกว่าปกติด้วย เช่นรายของนายพยนต์ที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งก็เหมือนกับคนที่ ทั่วไปที่มีโอกาสกู้เงินดอกเบี้ยที่แพงกว่าคนอื่นได้เสมอ และยังพบว่านายทุนบางรายมี ความระมัดระวังเป็นพิเศษที่จะให้ญาติกู้เงิน ถึงแม้จะมีโฉนดที่ดินไว้ค้ำประกันเหมือน คนอื่นก็ตาม ทั้งนี้เนื่องด้วยผู้ให้กู้เกรงว่าจะมีความยุ่งยากถ้าจำเป็นต้องฟ้องร้องเพื่อ ยึดที่นาเมื่อญาติที่กู้เงินบิดพลิ้ว เพราะการฟ้องร้องญาติพี่น้องอาจกระทำให้อุกตีดิน นิินเทาได้ทั้งจากญาติ คนอื่น และจากสังคมทั่วไป ทางออกของเจ้าของเงินมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกบอกรับการขอกู้เงินนั้นเลยโดยอ้างเหตุผลว่าไม่มีเงิน เช่น นายชาน ชาวนาวิย 69 ปี มีประสบการณ์การกู้เงินจากญาติว่า

ถาม : ลุงต้องกู้เงินดอกเบี้ยแพงกว่าคนอื่น ดอกเบี้ยเราต่อไม่ได้เลยหรือ
ครับ

ตอบ : เราหาที่ไหนไม่ได้ที่ลูกนี่

ถาม : ลุงก็ไปหาหลายที่เหมือนกันหรือครับ

ตอบ : หลายที่สิ หลานสาวก็รวย เราไปขอกู้ไม่ได้

ถาม : ทำไมครับ

ตอบ : เขากลัวจะสูญมัน ไร่นาเราก็มี มันจะสูญได้ยังไง ถ้ามันมาก
ไปจะเอาโฉนดเราไป เราก็ใจกว้างอยู่แล้ว

ลักษณะที่สอง ถึงแม้เจ้าของเงินจะยอมให้ญาติกู้เงินแต่ก็ทำให้ถูกกฎหมาย คือไปทำหนังสือสัญญาต่อหน้าพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายในลักษณะของการจำนอง เพียงแต่ว่าได้มาตกลงอัตราดอกเบี้ยกันเองภายนอก ซึ่งเป็นอัตราดอกเบี้ยที่แพงกว่า กฎหมายกำหนด การที่เจ้าของเงินที่เป็นญาติต้องไปทำสัญญาการกู้เงินให้ถูกต้องตาม กฎหมายนั้นก็เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เพื่อว่าญาติจะได้ไม่กล้าบิดพลิ้ว เช่นนางแปด อายุ 48 ปี ไปขืมเงินลูกของลุงดังนี้

ถาม : ที่พี่ว่ากู้เงินแล้วไม่มีโอกาสให้หนี้เลยนั้น ก็จากญาติหรือครับ

ตอบ : จะ เอาดอกทำต้นเลย เป็นลูกพี่ลูกน้องกัน

ถาม : เราคิดอยู่ก่อนไหมว่า เขาจะเอาดอกทำต้น

ตอบ : ไม่คิดหรอก เห็นคนอื่นยังมีไม่เอากัน สามปีถึงจะเอากัน
ปีนี้ देखเขาเอาทำเลย

ถาม : ตอนกู้กันนั้นไปทำสัญญาที่ไหนครับ

ตอบ : ไปจังหวัด ไปที่ที่ดิน

ถาม : แล้วเราเสียดอกตามกฎหมายหรือเปล่า

ตอบ : แพงกว่าสิ เขาเอาร้อยละสอง ในสัญญาเวลาทำก็ 15 บาท
เป็นที่รู้กันเราต้องให้เขา 2 บาท

ถาม : ตามปกติที่บ้านเราใช้เวลากู้เงินทำสัญญากันเองที่บ้านใช้ไหมครับ

ตอบ : นั่นแหละ แต่ให้เขาให้ไปทำที่จังหวัดเลย เราก็ต้องไป

การกู้เงินจากนายทุนเงินกู้ดอกเบี้ยยจะแพงดังที่กล่าวมา และถ้าขาดส่งดอกตามปกติก็จะมีกรทบดอกเป็นเงินต้น ดังนั้นทางด้ำนนายทุนจะร่ำรวยเพราะดอกเบี้ยย ในขณะที่ชาวนาก็จะยิ่งยากจนเพราะดอกเบี้ยย จึงไม่แปลกอะไรที่ชาวนาจะมีความรู้สึกว่ "เงินดอกมันดี ผมนจะตก ผมนจะล้งก้งาม", "เสวว่าดอกมันงาม มันไม่มีสูญหาย ดอกอ่แย้งโรยได้ ดอกนี้ไม่มีการโรย"

จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2536 พบว่ามีครัวเรือนบ้านน้ำว้าที่ใช้บริการเงินกู้จากนายทุนเป็นเงินจำนวนหมื่นขึ้นไปทั้งหมด 77 ครัวเรือน คิดเป็นยอดเงินไม่ต่ำกว่า 6,300,000 บาท

2) การกู้เงินจากสถาบันการเงินในระบบ

สถาบันการเงินในระบบเข้าไปมีบทบาทให้เงินกู้กับชาวบ้านน้ำว้าประมาณปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา การเข้าไปของสถาบันการเงินเกิดขึ้นโดยนโยบายของรัฐที่จะสนับสนุนเงินทุนให้กับชาวบ้านเพื่อนำไปใช้ลงทุนในการผลิตมากขึ้น เพื่อที่ชาวนาจะสามารถผลิตอาหารราคาถูกลงได้เพียงพอกับความต้องการของเมือง และตลาดต่างประเทศ

ประเทศ ทำให้เกิดผลที่สำคัญ 2 ประการคือ ประการแรกทำให้ชาวนามีโอกาสได้กู้เงินมากขึ้นโดยเฉพาะชาวนาจนเพราะการกู้เงินจากสถาบันการเงินในระบบตามนโยบายของรัฐบาล สามารถทำได้โดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันและยังมีดอกเบี้ยต่ำกว่ากู้จากนายทุนประมาณครึ่งต่อครึ่ง ประการที่สองทำให้ครัวเรือนชาวนาเข้าสู่ความสัมพันธ์ในลักษณะลูกหนี้ในจำนวนที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก อย่างไม่เคยมีมาก่อนเช่นในปัจจุบันมีครัวเรือนที่เป็นลูกหนี้สถาบันในระบบที่ให้กู้เงินเป็นจำนวนหมื่นบาทขึ้นไปถึง 117 ครัวเรือน จากครัวเรือนในบ้านน้ำว่าทั้งหมด 197 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 60 สถาบันการเงินในระบบที่เข้าไปมีบทบาทต่อการกู้เงินของชาวนาบ้านน้ำว่ามีดังนี้

ก. กลุ่มเกษตรกร

กลุ่มเกษตรกรเกิดขึ้นตามประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 140 ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2515 (ศิริ ผาสุก. 2522:184) โดยกลุ่มเกษตรกรดังกล่าวมีฐานะเป็นนิติบุคคลด้วยเพื่อให้สามารถแสวงหาทุนจากสถาบันการเงินของรัฐบาลและเอกชนมาดำเนินการให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น กลุ่มเกษตรกรมีการขยายตัวและดำเนินการอย่างจริงจังในช่วงปี 2517-1519 แต่ในช่วงปี 2521-2522 การเพิ่มขึ้นมีอัตราลดลง เพราะการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ผ่านมาไม่ประสบผลสำเร็จ (ประเสริฐ โจมจันทร์ และนางนุช โสรัตน์.ม.ป.ป. : 386)

ในตำบลหนึ่งชาวนาสามารถรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรหนึ่ง มีคณะกรรมการบริหารมาจากตัวแทนของสมาชิก โดยกลุ่มเกษตรกรหนึ่งจะประกอบไปด้วยกลุ่มชาวนาย่อย ๆ หลายกลุ่ม กลุ่มเกษตรกรของชาวน้ำว่าเกิดขึ้นในช่วงปี 2517-2518 โดยงานในระยะแรกของกลุ่มเกษตรกร คือ ออกเงินกู้ให้กับสมาชิก วิธีการกู้เงินของสมาชิกจะใช้วิธีให้สมาชิกในกลุ่มเห็นชื่อค้ำประกันกันเอง โดยเงินที่กลุ่มเกษตรกรนำมาให้สมาชิกในบ้านน้ำว่าก็นั้นเป็นเงินที่ได้รับการสนับสนุนมาจากธนาคารพาณิชย์และธนาคารเกษตรและสหกรณ์ตามนโยบายของรัฐบาล แต่การกู้เงินด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ก็ได้ไม่มากนักประมาณรายละ 3,000-4,000 บาท

การดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรการดำเนินงานมาได้เพียง 4-5 ปีกลุ่มก็ล้มไปโดยปริยายเพราะคณะกรรมการกลุ่มได้ทุจริตเงินจำหน่ายปุ๋ยของกลุ่มซึ่งได้กล่าวรายละเอียดมาแล้วในตอนต้น ทำให้สมาชิกเกิดความไม่ไว้วางใจจึงพากันลาออกจากกลุ่มจนหมด

ท. ธนาคารเกษตรและสหกรณ์

ธนาคารเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) เป็นสถาบันการเงินที่เข้ามามีบทบาทกับชีวิตชาวนาบ้านน้ำว่ามากที่สุด เพราะเป็นสถาบันการเงินที่มีชาวนาเป็นสมาชิกมากที่สุด และกู้เงินมากที่สุด

ธนาคารเกษตรและสหกรณ์ได้ขยายบริการเข้ามาในบ้านน้ำว่าตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 หลังจากที่ถูกกลุ่มเกษตรกรล้มลงได้ไม่นาน โดยวิธีการกู้ยืมเงินก็คล้ายกับกลุ่มเกษตรกร คือ ให้ชาวนารวมกันเป็นกลุ่มย่อยๆ เมื่อสมาชิกคนใดจะกู้เงินก็ให้สมาชิกในกลุ่มเซ็นชื่อค้ำประกันกันเอง

อย่างไรก็ตามการที่ ธ.ก.ส. จะรับใครเป็นสมาชิกกลุ่มลูกค้านั้น ทางธ.ก.ส. จะส่งเจ้าหน้าที่มาดูทรัพย์สินด้วยคือใครจะเป็นลูกค้าในลักษณะดังกล่าวได้จะต้องมีทรัพย์สินพอสมควร อย่างน้อยก็ต้องมีบ้านที่ค่อนข้างมีหลักฐาน ปรากฏว่าชาวนาไร้สมบัติหลายครัวเรือนเข้าเป็นสมาชิกไม่ได้ และในความเป็นจริงชาวนาไร้สมบัติก็มักจะได้ไม่สมัครเข้ากลุ่มเพราะรู้ว่าไม่มีใครอยากจะเซ็นชื่อค้ำประกันให้ตอนกู้เงิน เพราะกลัวจะต้องใช้หนี้แทน นอกจากนั้นชาวนาที่มีฐานะดีก็มักจะไม่สมัครเป็นลูกค้า ธ.ก.ส. ด้วยเช่นกัน ด้วยเกรงว่าจะต้องลงชื่อค้ำประกันให้กับชาวนาที่ยากจนแล้วจะมีปัญหากับตนทีหลัง ดังที่ชาวนาคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ดี๊ เกียจยุ่ง มึงประกันกู กูประกันมึง เดี่ยวมึงไม่ส่ง ที่นี้เดี๋ยวมันก็มีวุ่นกันไป ไอ้ท้าว เดี่ยวกูจะต้องใช้แทนมึงอีก ไม่เอาแล้วผม ยังสอนลูกอยู่ทุกวัน มึงคุณนะจะประกันใคร ผมเห็นที่บางมอญ ไอ้หนี้ที่ตายใจละ ไอ้ทงวนนะในกลุ่มต้องใช้หมดเลย 7 คนพวกไม่ให้เลย"

ในระยะเริ่มต้น ธ.ก.ส. ต้องการที่จะให้ชาวนานำเงินไปลงทุนด้านการเกษตรจริง ๆ จึงมีกฎเกณฑ์ในการพิจารณาให้กู้เงินหลายข้อ โดย ธ.ก.ส. จะส่งเจ้าหน้าที่มาดูข้อเท็จจริงด้วย เช่น ผู้ขอกู้จะต้องระบุว่ากู้มาทำอะไรในจำนวนเงิน

เท่าไร แต่ต่อมากฎเกณฑ์ต่าง ๆ ไม่มีผลในทางปฏิบัติ เพราะทางธ.ก.ส. ไม่มีเจ้าหน้าที่ที่จะมาตรวจสอบเพียงพอ การใช้วิธีสุ่มมาดูก็ไม่เป็นผล เพราะเจ้าหน้าที่ไม่มีทางรู้ข้อเท็จจริงในหมู่บ้านได้ เช่นพบว่าเจ้าหน้าที่ธ.ก.ส. มาตรวจดูลูกค้ารายหนึ่งที่ขอกู้เงินมาซื้อวัวพันธุ์เลี้ยง ซึ่งในความเป็นจริงลูกค้าดังกล่าวไม่ได้นำเงินมาซื้อวัวตามที่ขอกู้เงิน แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ธ.ก.ส. มาตรวจดูจึงได้นำวัวของเพื่อนบ้านมาให้ดู ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ธ.ก.ส. ก็ไม่รู้ข้อเท็จจริงดังกล่าว ในระยะหลังธ.ก.ส. จึงไม่มีการเข้มงวดนัก โดยใครที่ขอกู้โดยบอกกฎเกณฑ์ถูกต้องก็จะกู้ได้ในวงเงินที่กำหนด ดังนั้นจึงพบว่ามีชาวบ้านบางคนไม่ได้เดือดร้อนเรื่องเงิน แต่กู้เงินธ.ก.ส. มาเพื่อออกเงินกู้ยืมต่อหนึ่ง หรือชาวบ้านบางคนกู้เงินเพื่อซื้อเครื่องใช้ประเภทโทรทัศน์ ตู้เย็น เป็นต้น

ในระยะแรกธ.ก.ส. จะบริการการเฉพาะเงินกู้ระยะสั้น คือ กู้แล้วคืนภายใน 1 ปี ผู้กู้จะค้ำประกันกันเองภายในกลุ่ม โดยจะต้องมีผู้ค้ำประกันไม่ต่ำกว่า 5 คนซึ่งจำนวนเงินที่กู้ขึ้นทางธ.ก.ส. จะกำหนดจำนวนสูงสุดไว้โดยจะมีการเพิ่มจำนวนเงินสูงสุดดังกล่าวอยู่เรื่อย ๆ โดยในช่วงต้นกำหนดไว้ไม่เกิน 10,000 บาทจนปัจจุบันเพิ่มขึ้นเป็นไม่เกิน 50,000 บาท ชาวนาที่กู้เงินประเภทนี้จะเสียอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12.5 ต่อปี

ต่อมาทางธกส. ได้บริการเงินกู้ระยะกลาง และระยะยาวเพิ่มขึ้นอีกโดยระยะกลางนั้นเป็นเงินกู้ที่ชาวบ้านจะต้องส่งคืนภายในระยะเวลา 3 ปี มีเพดานเงินกู้ไม่เกิน 50,000 บาทเช่นกัน โดยชาวบ้านจะเสียอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 13 ต่อปี ส่วนวิธีการกู้ก็ใช้คนในกลุ่มค้ำประกันกันเองแต่ให้จำนวนคนค้ำประกันน้อยลง ส่วนการกู้ระยะยาวนั้นไม่มีการกำหนดเพดานเงินกู้แต่กำหนดระยะเวลาการชำระเงินคืนในระยะ 10-15 ปี โดยผู้กู้ต้องมีหลักทรัพย์ซึ่งตามปกติก็ได้แก่โฉนดที่ดินไปจำนองกับธนาคารตามกฎหมาย การกู้เงินประเภทนี้ผู้กู้จะเสียอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 13-15 ต่อปี

ชาวบ้านส่วนใหญ่จะกู้เงินระยะสั้น เพราะมีความสามารถจะใช้เงินคืนได้ไม่มากนัก จึงกู้แต่พอใช้ ในขณะที่ยากจนถึงต้องการจะเพิ่มการกู้ระยะกลางสักก็หาคนค้ำประกันให้ยากเพราะการกู้ระยะกลางนั้นให้คนค้ำประกันเพียง 2 คนซึ่งหมายความว่า 2 คนนี้จะต้องรับผิดชอบทั้งหมดถ้าผู้กู้ให้เงินคืนไม่ได้ซึ่งผิดกับการกู้เงินระยะ

สิ้นที่ใช้สมาชิกในกลุ่มค้าประกันถึง 5 คน ส่วนผู้ที่กู้เงินระยะยาวนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีที่ดิน ซึ่งพบว่าชาวนาที่มีที่ดินและเป็นสมาชิกธ.ก.ส. มักจะกู้เงินธ.ก.ส. ระยะยาวทั้งสิ้น

การเข้ามาบริการเงินกู้ของธ.ก.ส. ในบ้านน้ำว่านนั้นพบว่า เป็นบริการที่ประสบความสำเร็จในเชิงธุรกิจ จะเห็นได้ว่าเป็นแหล่งเงินกู้ที่ชาวนาใช้บริการเงินกู้มากที่สุด จากการสำรวจในปีพ.ศ. 2536 พบว่ามีชาวนาบ้านน้ำว่านเป็นลูกหนี้ธ.ก.ส. ถึง 87 ราย ในขณะที่เป็นลูกหนีนายทุนเอกชน 77 ราย และเป็นลูกหนี้สหกรณ์การเกษตร 36 ราย นอกจากนั้นถ้าพิจารณาจากการขยายบริการก็จะเห็นความสำเร็จในเชิงธุรกิจเช่นกัน เพราะจะเห็นได้ว่าธ.ก.ส. ได้เปิดโอกาสให้ชาวนากู้เงินมาไว้ในจุดมุ่งหมายต่าง ๆ มากขึ้น เช่นแต่เดิมกำหนดให้กู้ไปทำการเกษตรเป็นหลัก และยินยอมให้กู้ไปซ่อมแซมหรือสร้างบ้านได้บ้าง แต่ปัจจุบันชาวนาสามารถจะขอเงินได้แม้กระทั่งเหตุผลว่าจะนำมาซื้อรถปิคอัพ ซึ่งแม้แต่ชาวบ้านก็สังเกตเห็นว่าธ.ก.ส. ในปัจจุบันแสวงหาผลประโยชน์จากชาวนามากกว่าเดิม ในการขยายบริการของธ.ก.ส. นั้นนอกจากจะเป็นนโยบายของรัฐบาลแล้ว สาเหตุที่สำคัญน่าจะมากจากชาวนาเป็นลูกค้าที่ดีของธ.ก.ส. ด้วยเพราะปรากฏว่าที่บ้านน้ำว่านไม่มีชาวนาบิดพลิ้วไม่ยอมจ่ายหนี้เงินถึงกับต้องฟ้องร้องหรือต้องให้ผู้ค้าประกันให้เงินแทนเลยแม้แต่รายเดียว และชาวนาที่รู้ว่าตนจะโกงธ.ก.ส. ไม่ได้เพราะ "อย่างธ.ก.ส. จะโกงเขาไม่ได้แน่นอน ก็ในกลุ่มมันเชื่อมโยงกัน ถ้าเราเบี้ยวโล้ที่ประกันในกลุ่มเขาจะจัดการเอง เขาจะตอกเราละ"

ถ้าพิจารณาในแง่ของชาวนาผู้กู้เงินพบว่าในด้านหนึ่งบริการของธ.ก.ส. ชาวนามีโอกาสกู้เงินได้มากขึ้นเพราะไม่มีหลักทรัพย์จำนองก็กู้ได้ ถ้าไม่มีบริการเช่นนี้ชาวนาจนยากจะมีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้เลย ซึ่งในลักษณะนี้ชาวนาย่อมพึงพอใจบริการของธ.ก.ส. "มีธ.ก.ส. ดีดี มันเอาง่ายตลอด มันแบ่งความเดือดร้อนได้ ไม่มีก็ไม่มีรู้จะไปเอาที่ไหนกัน" ถ้าพิจารณาในอีกด้านหนึ่งพบว่าธ.ก.ส. มีส่วนสำคัญทำให้ชาวนาถูกดึงเข้าสู่ความสัมพันธ์ในเชิงลูกหนี้มากขึ้น เช่น ชาวนาจนคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าแต่เดิมไม่เคยเป็นหนี้ใครเลยเพราะไม่มีใครให้กู้ แต่พอมีธ.ก.ส. ก็เป็นหนี้มาโดยตลอด "ธ.ก.ส. นี่แหละทำให้ชาวนาเป็นหนี้หนัก เพราะเอาง่าย สมมุติกู้ธ.ก.ส. มา

บื้ออยากจะได้ตุ๋นเอา โทษก็คืนก็เอา มันเอาง่าย"

จากการสำรวจในปีพ.ศ. 2536 มีครัวเรือนในบ้านน้ำว่า เป็นลูกค้าช.ก.ส. จำนวน 90 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 46 ของครัวเรือนทั้งหมด เป็นลูกหนี้ 87 ครัวเรือน รวมเงินที่กู้ทั้งหมดประมาณ 6,100,000 บาท

ค. สหกรณ์การเกษตรดอนพุด

สหกรณ์การเกษตรดอนพุดเกิดขึ้นในระยะเวลาไล่เลี่ยกับที่ช.ก.ส. ขยายบริการเข้าไปในหมู่บ้านน้ำว่าโดยเป็นสหกรณ์ที่ได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ซึ่งมอบหมายให้กรมส่งเสริมสหกรณ์ส่งเจ้าหน้าที่มาเป็นที่ปรึกษาประจำและรัฐบาลสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนผ่านธนาคารเกษตรและสหกรณ์ โดยสหกรณ์จะกู้เงินจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์ในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าช.ก.ส. ปลอยกู้ให้กับลูกค้าทั่วไปร้อยละ 3 และรัฐบาลกำหนดให้สหกรณ์ปลอยกู้ให้กับสมาชิกในอัตราดอกเบี้ยที่เท่ากับช.ก.ส. ปลอยเงินกู้ให้กับลูกค้า แม้ว่าตามหลักการสหกรณ์นั้นสหกรณ์มีหน้าที่ต่อสมาชิกหลายประการเช่น การพัฒนาการผลิต การจำหน่ายปัจจัยการผลิตในราคาถูก การรับซื้อผลผลิต การให้กู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ แต่ในความเป็นจริงสหกรณ์การเกษตรดอนพุดแทบไม่มีหน้าที่อื่นใดเลยนอกจากการให้สมาชิกกู้เงิน แม้แต่การขายปุ๋ยก็ต้องเฟื่องมีบริการเมื่อไม่เกิน 3 ปีมานี้เอง และขายเงินสดราคาใกล้เคียงกับท้องตลาด สมาชิกจึงไม่ค่อยนิยมซื้อนัก การรับซื้อผลผลิตในอดีตก็ทำเป็นบางปีและเกิดการทุจริต โดยคณะกรรมการได้ใช้วิธีซื้อข้าวจากพรรคพวกในราคาที่สูงกว่าท้องตลาด เป็นเหตุให้สหกรณ์ต้องขาดทุน จนไม่มีเงินทุนจะซื้อข้าวในปีต่อๆมาได้อีก ในปัจจุบันสหกรณ์ก็ยังไม่มีการรับซื้อผลผลิตจากสมาชิก นอกจากนี้ยังเห็นได้ชัดเจนจากครัวเรือนชาวนาบ้านน้ำว่าที่สมัครเป็นสมาชิกสหกรณ์ ไม่มีครัวเรือนใดเลยที่เป็นสมาชิกช.ก.ส. ด้วย ทั้งนี้เพราะครัวเรือนเดียวกันจะกู้เงินทั้งจากช.ก.ส. และสหกรณ์พร้อมกันไม่ได้ เพราะเป็นแหล่งเงินที่มาจากช.ก.ส. เหมือนกัน ดังนั้นครัวเรือนชาวนาบ้านน้ำว่าที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ก็เพื่อหวังกู้เงินเท่านั้น การกู้เงินสหกรณ์การเกษตรมีหลักการเหมือนกับการกู้เงิน ช.ก.ส. คือสมาชิกจะรวมกันเป็นกลุ่ม แล้วลงชื่อค้ำประกันกันเอง กู้เงินในวงเงินที่จำกัดและต้องใช้นี้คืนภายใน 1 ปีเช่นกัน ถ้าจะกู้มากในระยะยาวก็

ต้องมีหลักทรัพย์มาจำนอง จากการสำรวจในปีพ.ศ. 2536 พบว่าในจำนวนครัวเรือน ชาวบ้านน้ำวัว 40 ครัวเรือนที่เป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรดอนพุดมี 36 ครัวเรือน ที่กู้เงิน โดยส่วนใหญ่กู้ระยะสั้นเฉลี่ยครัวเรือนละ 20,000 บาท มีผู้ที่กู้ระยะยาวโดย ใช้ที่นาจำนองเพียง 3-4 ราย

การเป็นสมาชิกสหกรณ์ต่างกับการเป็นสมาชิกธ.ก.ส. ตรงที่ว่า การกู้เงิน จากสหกรณ์จะหักเงินสะสมไว้ร้อยละ 15 และเมื่อถึงเวลาสิ้นปีสหกรณ์จะมีการปันผลให้ กับสมาชิก ในขณะที่ธ.ก.ส. ให้กู้เงินได้ครบเต็มจำนวนเหมือนธนาคารทั่วไป จาก บริการการกู้เงินของทั้งสองสถาบันชาวบ้านน้ำวัวจะนิยมเป็นลูกค้าธ.ก.ส. มากกว่า ทั้งนี้ เพราะประการแรกธ.ก.ส. ไม่หักเงินสะสมในขณะที่สหกรณ์หักเงินสะสม แล้ว เงินปันผลที่ได้ไม่คุ้มเพราะปรากฏว่าบางปีไม่มีผลกำไรที่จะปันผลให้กับสมาชิกเลย และ ปีที่มีปันผลก็เป็นจำนวนที่น้อยมาก เช่น นายทุน สมาชิกคนหนึ่งมีเงินสะสมที่ถูกหักไว้ถึง 20,000 บาท แต่ได้รับเงินปันผลประมาณปีละ 100 บาทเท่านั้น ซึ่งถ้านำเงินจำนวน นี้ไปฝากธนาคารก็จะได้ออกเบี้ยมากกว่านี้ ทั้งนี้ชาวบ้านทั้งที่เป็นสมาชิกสหกรณ์และ ไม่ได้เป็นต่างวิจารณ์ตรงกันว่าคณะกรรมการบริหารงานไม่มีประสิทธิภาพ และเกิด การคอร์รัปชัน ประการที่สองเพราะธ.ก.ส. ให้เครดิตในการกู้เงินมากกว่า โดยมีทั้ง การกู้เงินระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ในขณะที่สหกรณ์มีระยะสั้นกับระยะ ยาวเท่านั้น ประการที่สามธ.ก.ส. มีบริการจำหน่ายปัจจัยการผลิตให้กับสมาชิกมากกว่า และราคาถูกกว่าท้องตลาดโดยการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด ลูกค้าธ.ก.ส. (ส.ก.ต.) ซึ่งเป็นสหกรณ์ที่ดำเนินงานโดยธ.ก.ส. แต่ที่ชาวบ้านเข้าเป็น สมาชิกสหกรณ์มากพอสมควรนั้น เนื่องจากเป็นมาตั้งแต่ระยะแรก เพราะมีชาวบ้าน น้ำวัวคนหนึ่งได้เป็นกรรมการบริหารสหกรณ์จึงชักชวนคนรู้จักให้เข้าเป็นสมาชิก และในระยะแรกนั้นการติดต่อเป็นสมาชิกธ.ก.ส. ยังทำได้ยาก เพราะต้องเดินทางไปติดต่อกับอำเภอบ้านหมอ เนื่องจากที่กิ่ง อ. ดอนพุดยังไม่มีสำนักงานของธ.ก.ส. และการเดินทางในช่วงนั้นก็ยังไม่ค่อยสะดวก

จากปรากฏการณ์ที่ไร้ประสิทธิภาพของการบริหารสหกรณ์ดังกล่าวมีแนวโน้ม ว่าสมาชิกสหกรณ์จะลาออกมาเป็นสมาชิกธ.ก.ส. กันมากขึ้น เช่นชาวบ้านคนหนึ่งเล่า

ให้ฟังว่า "เริ่มจะทยอยกันลาออกแล้วตอนนี้"

ปัจจุบันครัวเรือนชาวนาบ้านน้ำว้า เป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรดอนพุด 40 ครัวเรือนเป็นลูกหนี้ 36 ครัวเรือน ในวงเงินทั้งหมดประมาณ 1,000,000 บาท การสนับสนุนเงินทุนของรัฐบาลโดยผ่านธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรนั้นก็ด้วยความมุ่งหวังให้ชาวนามีทุนที่จะนำไปพัฒนาการผลิตให้เข้มขึ้นขึ้น ซึ่งถ้าพิจารณาผิวเผินก็อาจจะเห็นว่าเป็นความสำเร็จ เพราะชาวนาได้เข้ามาใช้บริการเงินกู้จากสถาบันที่รัฐสนับสนุนอย่างกว้างขวาง ดังพบว่ามีครัวเรือนบ้านน้ำว้าเป็นลูกหนี้ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรรวมกันถึงร้อยละ 66.5 ของครัวเรือนทั้งหมดในขณะที่เป็นลูกหนี้ของนายทุนเอกชนร้อยละ 39 แต่ถ้ามองให้ลึกแล้วจะเห็นว่าเงินที่ชาวนากู้มาได้มีส่วนในการลงทุนในการผลิตตามวัตถุประสงค์ของรัฐบาลมากนักเพราะชาวนาไม่ได้กู้เงินมาลงทุนในการผลิตอย่างเดียว แต่กู้เงินมาใช้อย่างอื่นด้วย ภายใต้เหตุผลการกู้ว่าเพื่อจะนำเงินมาใช้ในการผลิต ในการกู้เงินจากธ.ก.ส. หรือสหกรณ์นั้นตามปกติชาวนาจะให้เหตุผลว่าเพื่อนำมาใช้ในการเกษตร เช่น ทำนา เลี้ยงวัว เลี้ยงปลา และมีบ้างที่ทอกู้มาเพื่อให้ในการซ่อมแซมบ้านเรือน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นกรณีที่ชาวนาสามารถให้เป็นเหตุผลเพื่อขอกู้ได้แต่พบว่าชาวนาเกือบทั้งหมดได้นำเงินมากกว่าครึ่งหนึ่งที่กู้มาทำการเกษตรไปใช้ในการบริโภค หรือให้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการผลิต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายประสงค์ (อายุ 65 ปี ลูกค้าธ.ก.ส.)

ถาม : ผู้ใหญ่กู้เงินธ.ก.ส. ทำไรครับ

ตอบ : ปีที่แล้วกู้ 30,000 ปีนี้กู้ 20,000 กู้มาก็ใช้ไปมาเดือนนี้ก็ต้อง

ใช้มากเพราะลูกเขยตาย ตัวเราเองก็หมดไปเกือบ 20,000

เหมือนกัน

ถาม : ตอนผู้ใหญ่กู้ใช้เหตุผลว่าอย่างไรครับ

ตอบ : กู้มาเลี้ยงปลาก็เอามาใช้งานนี้เสียก่อน

นางสมบัติ (อายุ 36 ปี ลูกค้าท.ก.ส.)

ถาม : ที่น้องบอกว่าไปจำนองเอาเงินท.ก.ส.มา เอาเงินมาทำอะไรครับ

ตอบ : เอาใช้ในครอบครัว อะไรอย่างนี้

ถาม : เช่นอะไรบ้างครับ

ตอบ : ก็ใช้จ่ายทั่วไป แล้วพอได้ของแต่งงานด้วยกันก็ช่วยกันไป

นางแปด (อายุ 48 ปี ลูกค้าท.ก.ส.)

ถาม : ที่พี่ๆเงินท.ก.ส.มา พี่มาทำอะไรครับ

ตอบ : มันก็ปนเปกัน กันอยู่ ค่าจ้างไถมั่ง ส่งลูกเรียนมั่ง มันปนกัน

หมดแหละ แยกกันไม่ออก

การที่ชาวนาต้องใช้เงินกู้ที่ควรจะใช้ลงทุนในการผลิตมาไว้ในกรณีอื่น ๆ เช่นการบริโภค การจัดงานพิธี การส่งลูกเรียนด้วยนั้น ก็เนื่องด้วยการทำงานในแต่ละปีไม่มีรายได้เพียงพอต่อการใช้จ่าย ดังนั้นจึงพบต่อไปว่าชาวนาที่กู้เงินจากท.ก.ส. หรือจากสกรณ์การเกษตรนั้น ส่วนใหญ่จะกู้ระยะสั้นเป็นรายปี และจะกู้ในลักษณะนี้ต่อเนื่องกันไปหยุดไม่ได้ กล่าวคือชาวนาจะกู้เงินมาตั้งแต่ต้นฤดูการผลิตแล้วก็นำเงินจำนวนนี้รวมกับเงินต่าง ๆ ที่มีอยู่ในครัวเรือนและเงินที่หาได้ระหว่างปีให้จ่ายไปในครัวเรือนทุก ๆ ด้าน เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวและขายข้าวได้ก็จะนำเงินไปใช้หนี้คืน เมื่อครัวเรือนนำเงินไปใช้หนี้คืนเช่นนี้ เงินที่เหลือก็ไม่พอใช้จ่าย ก็จำต้องกู้ออกมาอีกวนเวียนอยู่เช่นนี้ และพบว่าถ้าปีใดชาวนาได้ผลผลิตไม่ดี ขายผลผลิตได้ไม่พอใช้หนี้ ก็จำต้องกู้เงินมาลงทุนในระยะสั้นประมาณ 1-2 เดือน เพื่อรวมไปใช้หนี้ท.ก.ส. หรือสหกรณ์เสียก่อนแล้วก็กู้เงินออกมาสำหรับฤดูการผลิตใหม่ได้ นอกจากนี้ถ้าปีใดผลผลิตของชาวนาเสียหายมากหรือราคาตกต่ำมากชาวนาอาจไม่มีเงินใช้หนี้ บางครัวเรือนส่งได้เฉพาะดอก บางครัวเรือนต้องค้างชำระทั้งดอกทั้งเงินต้นซึ่งก็หมายความว่าจะถูกปรับดอกเบี้ยให้สูงขึ้นไป ในปัจจุบันมีครัวเรือนที่ไม่อาจใช้หนี้ได้ทั้งสองลักษณะนี้หลายครัวเรือน

นายสำราญ (อายุ 66 ปี ลูกค้าธ.ก.ส.)

ถาม : ยังกู้เงินธ.ก.ส. อยู่หรือเปล่าครับ

ตอบ : ผมไม่ได้กู้มาหลายปีแล้ว ค้างส่งเขา ผมส่งแต่ดอก ปีกลายส่ง
ดอกไปหมื่นห้า

ถาม : เฉพาะดอกก็หรือครับ

ตอบ : ครับมันหลายปี

ถาม : เงินต้นเท่าไรครับ

ตอบ : เงินสองหมื่นเก้า

ถาม : หมื่นห้าที่มันดอกหลายปีใช้ไหมครับ

ตอบ : ไว้ ผมไม่ได้ส่ง แล้วปีนี้ก็ไต่ยังงี้ ผมจะเอาที่ไหนดไปส่งเล่า

นายพยนต์ (อายุ 65 ปี สมาชิกสหกรณ์การเกษตรดอนพุด)

ถาม : แล้วหนี้สหกรณ์แล้วครับ มากู้ตอนไหน

ตอบ : ก็กู้มาทุกปี หมุนเวียนเป็นวัฏจักร ก็กู้ตั้งแต่เริ่มเข้ามาเลย
ใช้เก่าแล้วกู้ใหม่ อย่างปีนี้เป็นหนี้สหกรณ์ 30,000 แล้วเป็น
หนี้ข้างนอกอีก ได้ก็ใช้สหกรณ์ก่อนแล้วกู้สหกรณ์ใหม่ ทำใช้ดอกเขา
เริ่มเป็นหนี้อีกแล้ว เป็นวัฏจักรหมุนเวียนแบบนี้

ส่วนกำหนดเวลาการให้หนี้สำหรับการกู้ระยะสั้น 1 ปีนั้นทั้งธ.ก.ส.

และสหกรณ์การเกษตรกำหนดไว้ตรงกับ คือ ภายในวันที่ 31 มีนาคมของแต่ละปีซึ่ง
เป็นช่วงที่ชาวนาได้ผลผลิตแล้ว การกำหนดระยะเวลาเช่นนี้มีส่วนทำให้ชาวนาต้อง
รีบขายข้าวเพื่อนำเงินไปใช้หนี้ให้ทันเวลา ซึ่งนับว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ชาวนาไม่
สามารถเก็บข้าวไว้ขายในช่วงที่ข้าวราคาดีได้ ชาวนาเองก็เข้าใจถึงสาเหตุนี้แต่
ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ชาวนาคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า

ถาม : การที่เราต้องส่งหนี้ภายในวันที่ 31 มีนาคม มันมีผลอะไรกับเรา

บ้างไหมครับ

ตอบ : มันมีสิ สหกรณ์ต้องส่ง 31 มีนาคม ธ.ก.ส.ก็ต้องส่ง 31 มีนาคม เรา
ก็ต้องรีบหาเงินไปส่งเขาให้ทัน

ถาม : ถ้าเราไม่ส่งเขาตามกำหนดล่ะ

ตอบ : เขาก็ปรับดอกเบี้ยร้อยละ 12 เป็น 15 อะไรอย่างนี้ สมัยก่อนนะ
ไม่มีธ.ก.ส. ไม่มีสหกรณ์ราคาข้าวพื้นเมืองไม่ต่ำ ตอนเพื่อเดือน
มีนาราคาข้าวต่ำหมด คนรีบขายเพราะจะเอาเงินไปส่งธ.ก.ส.
ส่งสหกรณ์ ให้ธ.ก.ส.มันคุมชาวนาไว้หมด ชาวนาทั้งประเทศเป็น
หนี้ธ.ก.ส.กันหมด พอหนี้ธ.ก.ส.ก็เร่งแล้วสิ ถึงมีนาต้องส่ง ไม่
ส่งธ.ก.ส.ปรับดอกเบี้ยแพงไปอีก และถ้าไม่ส่งธ.ก.ส.ก็ไม่ให้กู้
อีก

ถ้าพิจารณาแหล่งเงินกู้ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าถึงแม้รัฐพยายามให้สถาบัน
การเงินในระบบเข้ามาช่วยเหลือชาวนามากขึ้น แต่ชาวนาก็ยังต้องอาศัยแหล่งเงินกู้
นอกระบบอยู่ และถือว่ายังเป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะการกู้เงินจากสถาบัน
การเงินในระบบนั้นมีข้อจำกัดทั้งเพดานเงินกู้และจุดมุ่งหมายในการกู้ มีขั้นตอนการ
ปฏิบัติที่ยุ่งยาก ดังจะเห็นได้ว่าถึงแม้ชาวนาจะเป็นลูกหนี้ธ.ก.ส.และสหกรณ์การ
เกษตรรวมกันถึง 123 ครีวเรือน คิดเป็นร้อยละ 62.5 ของครัวเรือนทั้งหมด ใน
ขณะที่เป็นลูกหนี้รายทุน 77 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 39ของครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งจะ
เห็นว่ายอดจำนวนครัวเรือนที่เป็นลูกหนี้ต่างกันเป็นจำนวนมาก แต่ยอดจำนวนเงิน
กู้กลับต่างกันน้อยมาก กล่าวคือจากการสำรวจในปีพ.ศ.2536 ชาวนานำมาว่าอาศัย
เงินกู้จากธ.ก.ส.และสหกรณ์การเกษตรรวมกันประมาณ 7,100,000 บาท ในขณะที่
ที่อาศัยเงินกู้จากนายทุนประมาณ 6,300,000บาท ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชาวนาแต่ละ
คนโดยเฉลี่ยแล้วสามารถกู้เงินจากนายทุนได้มากกว่าจำนวนที่กู้จากสถาบันการเงิน
ในระบบ และแสดงว่าชาวนาจำนวนนี้ยังต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงกว่าตลาดการ
• เงินและตามที่กฎหมายกำหนดอยู่เช่นเดิม

ถ้าพิจารณาด้านการช่วยเหลือของรัฐที่มีต่อชาวนาก็จะเห็นได้ว่าการ
ดำเนินการด้านเงินกู้โดยผ่าน ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรนั้นไม่ได้ช่วยเหลือชาวนา
อย่างจริงจัง เพราะประการแรกชาวนาก็คงยังกู้เงินโดยเสียดอกเบี้ยตามปกติเพียง
แต่เป็นการกู้เสียดอกเบี้ยตามตลาดการเงินเท่านั้น และการที่ ธ.ก.ส. และสหกรณ์
การเกษตรมีวิธีปฏิบัติต่อชาวนาที่ไม่สามารถส่งชำระเงินให้หนี้ได้ตามกำหนดด้วยการ
เพิ่มอัตราดอกเบี้ยขึ้นไปนั้น ก็เท่ากับเป็นการทำเต็มชาวนาที่เดือดร้อนอยู่แล้วซึ่งเป็น
วิธีคิดที่ไม่แตกต่างไปจากการใช้ดอกเบี้ยทบต้นของนายทุน เพียงแต่แตกต่างกันในวิธี
การเท่านั้น ประการที่สอง ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรไม่ได้มุ่งช่วยเหลือไปถึง
ชาวนาระดับล่างสุด เพราะถึงแม้จะมีบริการเงินกู้โดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์จำนวน
แต่ชาวนาที่จะเข้าเป็นลูกค้าหรือสมาชิกได้ก็ต้องมีทรัพย์สินที่พอเป็นหลักฐานให้เชื่อถือ
และเมื่อจะกู้เงินก็ต้องมีสมาชิกในกลุ่มเซ็นชื่อค้ำประกันตามกำหนดในระเบียบ ซึ่ง
ชาวนาที่ได้รับสมบัติย่อมยากที่จะมีผู้ค้ำประกันให้ ดังนั้นจึงพบว่าชาวนาได้รับสิทธิส่วนใหญ่
ไม่ได้เป็นลูกค้าของ ธ.ก.ส. หรือสมาชิกของสหกรณ์การเกษตร คนยากจนกลุ่มนี้
จึงยังต้องดิ้นรนพึ่งพิงบริการเงินกู้จากนายทุน ซึ่งย่อมต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่แพง
กว่าบริการของ ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตร ประการที่สาม การที่ ธ.ก.ส. และ
สหกรณ์การเกษตรมีขั้นตอนมากในการปฏิบัติสำหรับการกู้ยืมเงิน และความสัมพันธ์
ระหว่างชาวนากับ ธ.ก.ส. หรือสหกรณ์การเกษตรนั้น ชาวนาจะไม่ค่อยเข้าใจ
ระเบียบ หรือความเป็นจริงต่าง ๆ ในองค์กรทั้งสอง ในขณะที่ ธ.ก.ส. และ
สหกรณ์การเกษตร ก็ไม่ได้เอาใจใส่ที่จะสื่อสารข่าวสารต่างๆ ให้ชาวนาเข้าใจอย่าง
ถ่องแท้ ทำให้ชาวนาไม่ได้รับประโยชน์จากบริการของ ธ.ก.ส. และสหกรณ์การ
เกษตรอย่างที่ควรจะได้

4. ชาวนากับการทาสผลผลิต

ชาวนาบ้านน้ำป่าปลูกข้าวขายมาตั้งแต่ระยะต้นของทวารวดีมา แต่ข้าว
ที่จะขายนั้นต้องเหลือจากการเก็บไว้บริโภคและการเก็บไว้ทำพันธุ์แล้ว ลักษณะเช่นนี้
สืบทอดมาเป็นระยะเวลายาวนานเพราะชาวนาถูกเบียดบังผลผลิตส่วนเกินไปมาก

โดยเฉพาะจากการทำนาแบบแบ่งครึ่งทำให้ชาวนาไม่สามารถสะสมทุนเพื่อนำไปลงทุน การผลิตแบบขยายได้ชาวนาจึงต้องป้องกันตัวเองให้อยู่รอดด้วยการเก็บข้าวไว้บริโภคเองก่อน จนกระทั่งเมื่อระบบเศรษฐกิจจากภายนอกหมู่บ้านเข้ามามีอิทธิพลในหมู่บ้านมากขึ้น ทั้งในด้านการผลิต และการบริโภค ทำให้ชาวนามีความจำเป็นที่จะต้องให้เงินเป็นเงาตามตัวไปด้วย การผลิตของชาวนาจึงเป็นการผลิตเพื่อขายทั้งหมด

ในสมัยดั้งเดิมนั้นการค้าข้าวยังไม่สะดวกเพราะพ่อค้ายังต้องใช้เรือขนาดใหญ่เข้ามาซื้อข้าว ซึ่งจะต้องรอฤดูน้ำมาก อย่างน้อยก็ต้องเดือนแปดขึ้นไป ดังนั้นในสมัยก่อนชาวนาบ้านน้ำว่าจึงต้องมียุ้งขนาดใหญ่แทบทุกบ้าน และชาวนาที่ยากจนจะให้ความสำคัญในการปลูกอ้อยมากกว่าปลูกข้าว โดยปลูกแต่อ้อยแล้วต่อพะไลออกมาเป็นที่พัก แต่ความต้องการข้าวจากที่ราบลุ่มภาคกลางเพื่อส่งขายต่างประเทศในสมัยนั้นก็มีสูง ในฤดูแล้งที่เรือพ่อค้ายังเข้ามาในหมู่บ้านไม่ได้ จึงมีความพยายามที่จะนำข้าวจากหมู่บ้านออกไปสู่เรือพ่อค้า ซึ่งสามารถไปมาได้ในแม่น้ำสายใหญ่ โดยในระยะแรกจะมีชาวนาจาก อ.ท่าเรือซึ่งตามปกติจะมีเกวียนใช้กันอยู่แล้วพากันขับเกวียนมาเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 3-5 เล่ม มาซื้อข้าวจากบ้านน้ำว่าไปขายให้กับพ่อค้าที่จอดเรือซื้อข้าวอยู่ที่ อ.ท่าเรือ แต่การซื้อด้วยเกวียนนี้ก็ทำได้ไม่มากเพราะเกวียนเล่มหนึ่งบรรทุกข้าวได้ 1 เกวียนเท่านั้น เมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วการซื้อข้าวในฤดูแล้งด้วยเกวียนก็ยังคงมีอยู่ ต่อมาพ่อค้าข้าวมีความพยายามที่จะนำข้าวจากหมู่บ้านออกไปขายในฤดูแล้งให้มากขึ้นโดยการใช้เรือขนาดเล็กซึ่งสามารถไปมาได้ในน้ำตื้น ทอยขนข้าวออกจากหมู่บ้านไปขึ้นเรือใหญ่ ชาวนาบ้านเรียกว่าการให้ "เรือทอย" วิธีนี้ทำให้สามารถทอยข้าวออกไปขายได้ทั้งปี เพราะปรากฏว่าแม้บางช่วงของลำคลองน้ำตื้นเขิน เรือประเภทนี้ก็ถูกเข็นออกไปได้ และด้วยความจำเป็นเช่นนี้ ปรากฏว่ามีชาวนาบ้านน้ำว่าหลายรายที่ต่อเรือเพื่อรับจ้างพ่อค้าขนข้าวไปส่งที่เรือใหญ่ แต่ชาวนาที่ต้องการขายข้าวได้ราคาดีก็ต้องรอหน้าน้ำ ซึ่งพ่อค้าข้าวจะเข้ามาซื้อข้าวได้โดยตรง การให้เรือทอยข้าวออกไปนั้น พ่อค้าก็กดราคาข้าวเพื่อนำเงินไปจ่ายเป็นค่าเรือทอย แต่การมีเรือทอยก็นับว่าสร้างความสะดวกต่อการขายข้าวของชาวนาซึ่งสามารถขายได้ตลอดปี ไม่ต้องรอเรือใหญ่เข้ามา ชาวนาบางส่วนจึงรื้อยุ้งมาสร้างเป็นที่พักอาศัย คราวเรือน

ชาวนาที่เกิดขึ้นใหม่ก็มักจะไม่มีสร้างยัง เพราะนอกจากจะสิ้นเปลืองแล้วความจำเป็นยังมีน้อยอีกด้วย

วิธีการซื้อข้าวโดยใช้เรือดังกล่าวมาดำรงอยู่เป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนกระทั่งเมื่อกลางทศวรรษ 2500 พ่อค้าก็เริ่มใช้รถยนต์เข้ามาซื้อข้าวมากขึ้นโดยในระยะแรกนั้นรถจะต้องวิ่งผ่านท้องนาเพราะถนนยังไม่มีพอถึงฤดูน้ำรถก็วิ่งไม่ได้ การซื้อข้าวทางเรือจึงยังไม่หมดไปทีเดียวจนกระทั่งมีรถมาซื้อข้าวมากขึ้นเพราะมีถนนเดินทางไปมาสะดวก ชาวนาส่วนใหญ่จึงขายข้าวตั้งแต่หน้าแล้ง เพราะสะดวกกว่าที่จะเก็บข้าวไว้นาน และเมื่อมีผู้เก็บข้าวไว้น้อยรายเรือก็ไม่เข้ามาซื้อข้าวอีก ในที่สุดการซื้อข้าวทางเรือก็หมดไป ซึ่งหมดไปประมาณกลางทศวรรษ 2510

เมื่อชาวนาขายข้าวตั้งแต่หน้าแล้ง คราวเรือนที่ยังมีขนาดใหญ่ไว้เก็บข้าวก็หมดความจำเป็น ยิ่งจึงถูกรื้อไปสร้างเป็นที่พักเก็บหมดสั้น ทำให้ในระยะต่อมาเกิดความบิบบังคับกับชาวนาที่จะต้องเร่งขายข้าวก่อนจะถึงเดือน 8 ซึ่งน่าจะท่วม แม้ว่าในปีนั้นราคาข้าวจะถูกมากก็ตาม

การขายข้าวของชาวนานั้นต้องผ่านพ่อค้าคนกลางเป็นส่วนใหญ่ คือมีพ่อค้ามาซื้อข้าวไปขายให้โรงสีอีกต่อหนึ่ง การซื้อข้าวจากชาวนานับจากอดีตมาพ่อค้าเป็นคนกำหนดราคาทั้งสิ้น แม้ในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นมารัฐบาลพยายามเข้ามาแทรกแซงราคาด้วยวิธีประกันราคาซื้อข้าวขั้นต่ำ แต่ชาวนาบ้านน้ำวาก็ไม่ค่อยได้รับผลประโยชน์จากนโยบายนี้นัก เพราะชาวนาจะรีบขายข้าวแต่ต้นฤดู และในระยะหลังที่รัฐบาลใช้วิธีให้ช.ก.ส. รับจำนำข้าวด้วยดอกเบี้ยต่ำ ชาวนาเกือบทั้งหมดก็ไม่ได้ใช้บริการนี้ เพราะประการแรกนโยบายของรัฐบาลมักไม่เป็นผลเนื่องจากราคาข้าวที่รัฐบาลกำหนดให้ช.ก.ส. รับประกันนั้นมักจะเป็นราคาพอ ๆ กับราคาในท้องตลาดที่พ่อค้ารับซื้อ ทั้งนี้เพราะชาวนาไม่มีผู้ที่จะเก็บข้าวให้พื่อน้ำ ถึงแม้จำนำข้าวกับช.ก.ส. ก็จำนำได้ไม่นาน ต้องเอาข้าวออกมาขาย มิฉะนั้นน้ำจะท่วมข้าว

ประการที่สอง ชาวนามักไม่ค่อยรู้เรื่อง หรือรู้ก็ไม่รู้รายละเอียดนโยบายของรัฐบาลและวิธปฏิบัติ ซึ่งทางราชการเองก็ไม่มีหน่วยงานใดจะเข้าไปดำเนินการในเรื่องนี้อย่างจริงจังมีแต่ชี้แจงกว้าง ๆ เช่นชี้แจงผ่านผู้ใหญ่บ้านกำนัน หรือผ่านการ

ประชุมลูกค้าช.ก.ส. เท่านั้น

ความไม่เอาใจใส่ของทางราชการผู้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลเห็นได้ชัดเจนในฤดูกาลผลิต 2535/36 ที่ราคาข้าวตกต่ำอย่างไม่เคยมีมาก่อนเพราะรัฐบาลไม่สามารถระบายข้าวออกสู่ตลาดต่างประเทศได้ โดยเฉพาะข้าวคุณภาพต่ำ ถ้าชาวนาขายข้าวตามราคาที่พ่อค้าหรือโรงสีรับซื้อก็จะได้เกวียนละประมาณ 2,000-2,200 บาท รัฐบาลจึงทุ่มงบประมาณจำนวนมากเพื่อให้ช.ก.ส. รับจำนำข้าวจากชาวนาแบบขอมขาดทุน โดยให้รับจำนำเกวียนละ 3,420 บาทซึ่งก็ยังเป็นเพียงราคาที่ใกล้เคียงกับต้นทุนการผลิตของชาวนา แต่ปรากฏว่ามีชาวนาบ้านน้ำว้าหลายครัวเรือนที่ไม่ได้จำนำกับช.ก.ส. ต้องขายไปในราคาเกวียนละ 2,000-2,200 บาทเท่านั้น สาเหตุก็คือประการแรกชาวนาไม่คิดว่าราคาข้าวจะต่ำเช่นนี้เพราะในอดีตไม่เคยพบ ชาวนารู้แต่ว่าที่ผ่านมาราคาขายกับราคาที่ช.ก.ส. รับจำนำจะใกล้เคียงกัน ประการที่สองชาวนาไม่เข้าใจวิธีปฏิบัติในการจำนำข้าว และเห็นว่ายุ่งยาก ประการที่สามชาวนาที่ค้างชำระหนี้ช.ก.ส. อยู่ไม่กล้าจำนำข้าวกับช.ก.ส. ด้วยกลัวว่าช.ก.ส. จะหักหนี้ เพราะถ้าถูกหักหนี้ชาวนาก็จะไม่มีเงินเหลือเลยซึ่งตามนโยบายของรัฐบาลแล้วช.ก.ส. จะหักหนี้เองไม่ได้ ถ้าเจ้าของข้าวไม่ยินยอม แต่ช.ก.ส. นอกจากจะไม่ชี้แจงให้ชาวนาเข้าใจแล้วยังมีการหักหนี้ชาวนาที่ไปจำนำข้าวในระยะแรก ๆ โดยไม่ได้ถามเจ้าของข้าวเสียก่อน จึงทำให้ลูกหนี้ที่ค้างชำระของช.ก.ส. บางคนไม่กล้าจำนำข้าว ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเพราะทางราชการไม่ได้เอาใจใส่ชาวนาอย่างจริงจัง ซึ่งในภาวะที่วิกฤติเช่นนี้ ทางราชการกลับไม่มีโครงการพิเศษใดๆ ที่จะทำให้ชาวนารู้ข่าวสารอย่างถ่องแท้ คงดำเนินงานตามหน้าที่ที่มีตามปกติเช่นทุกปี

นายสำราญ

ถาม : ที่ลุงไม่จำนำช.ก.ส. เพราะอะไรครับ

ตอบ : ผมถือว่าข้าวผมไม่มาก มันจะยุ่งต้องให้เขามาวัดมาตวงก็ต้องไป

แจ้งเขา แล้วผมเป็นหนี้เขา เดี่ยวเขาก็หักเอาหมด แล้วผมจะ

เอาอะไรกิน

ถาม : กลัวเขาจะหักหน้าหรือครับ

ตอบ : ผมดูโทรทัศน์ ใจคนหนึ่งเหลือ 7 บาท ธ.ก.ส.หักหมด

น.ส.บาง

ถาม : ปีนชายข้าวได้เกี่ยวอะไรครับ

ตอบ : 2,000

ถาม : แล้วป่าไม้จำนำธ.ก.ส.หรือครับ

ตอบ : ไม่รู้ ไม่เป็น

ถาม : ที่ไม่จำนำข้าวเพราะป่าไม้รู้หรือครับ

ตอบ : ไม่รู้ ปีนหน้าคงต้องจำนำกับเขามั่งละ

ถาม : ไม่รู้ว่าเขามีการรับจำนำหรือยังครับ

ตอบ : ไม่เป็นว่ายังงั้นแหละ

ถาม : แต่รู้ว่าเขามีการจำนำกันไหม

ตอบ : รู้ แต่ไม่รู้จะทำยังไง ถึงไม่จำนำ

ถาม : แล้วไม่ได้ถามใครเลยหรือครับ

ตอบ : ชี้เกียวยุ่งยาก นึกว่าราคาเหมือนอย่างเก่า

นอกจากทางราชการจะไม่สนใจชี้แจงข่าวสารให้ชาวนาเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้ว ทางธ.ก.ส. ยังไม่สนใจถึงผลประโยชน์ที่ชาวนาควรจะได้รับอย่างเต็มที่อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการคำนวณข้าวที่จะรับจำนำจากชาวนาแต่ละครัวเรือน เจ้าหน้าที่จากธ.ก.ส. จะใช้วิธีคำนวณข้าวที่ชาวนาเสียประโยชน์ คือคำนวณข้าวให้น้อยกว่าความเป็นจริงเพื่อว่า ธ.ก.ส. จะได้ไม่จ่ายเงินให้ชาวนาเกินข้าวที่มีอยู่ จึงปรากฏว่าชาวนาส่วนใหญ่จะเหลือข้าวจากจำนำครัวเรือนหลายเกวียน และต้องขายไปในราคาต่ำ ทั้งที่นโยบายของรัฐบาลกำหนดให้ชาวนาครัวเรือนหนึ่งสามารถจำนำข้าวได้ในวงเงินไม่เกิน 100,000 บาท

นายพนต์

ถาม : ปีนี้นายขายข้าวอย่างไรครับ

ตอบ : ได้ข้าว 14 เกวียน จำนำได้ 11 เกวียน ได้เงินสามหมื่นแปด

ถาม : ทำไมจำนำไม่หมดครับ

ตอบ : เขามาวัดไม่ครบเขาถามเราเหมือนกัน เรามองว่ายังมีข้าวอีก
ซอกสี่หมื่น เขายังไม่ยอม

ถาม : ถ้าเขาวัดครบเราต้องได้ 40,000

ตอบ : ได้สิ แต่โดยมากเขายักไว้ เขากลัวว่าข้าวเราจะไม่ครบ เขา
ต้องเผื่อไว้ เหลือ 3 เกวียน ขาย 20 กว่า ๆ เท่านั้นเอง

นากหลน

ถาม : ปีนี้นายจำนำข้าวได้หมดไหมครับ

ตอบ : ข้าว 16 เกวียน เขาให้ 12 เกวียน ต้องขาย 20 กว่าพวกที่
เหลือ แยกเนื้อ

ถาม : เขาทำไมให้เท่านั้นครับ

ตอบ : เขาวัดได้เท่านั้น มันวัดเหลือเอง

สำหรับราคาข้าวที่ชาวเขาขายได้นั้น ชาวนาจะไม่มีส่วนกำหนด เพราะ
การผลิตข้าวเพื่อขายให้กับต่างประเทศเป็นหลักนั้น ชาวนาผู้ผลิตโดยตรงจะเป็นฐาน
ล่างสุด กว่าข้าวจะไปถึงมือผู้บริโภคในต่างประเทศจะมีผู้ที่แสวงหาผลประโยชน์จาก
ผลผลิตของชาวนาหลายชั้น ได้แก่รัฐบาล และพ่อค้าระดับต่าง ๆ

รัฐบาลนั้นจะอาศัยมาตรการทางภาษี และมาตรการอื่น ๆ บางประการ
เพื่อดูซับรายได้จากการค้าข้าวบางส่วนเข้าเป็นรายได้ของรัฐ มาตรการสำคัญ
ที่รัฐบาลให้ ได้แก่

1) การเก็บค่าพรีเมียมข้าว

ภาษีประเภทนี้เก็บจากการส่งออกข้าวโดยกรมการค้าต่างประเทศ

กระทรวงพาณิชย์ ซึ่งเก็บมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 จนถึงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2529 ราคาข้าวพรีเมียมที่เรียกเก็บจะเปลี่ยนแปลงขึ้นลงตามราคาข้าวในตลาดโลกกล่าวคือ ถ้าราคาข้าวในตลาดโลกสูง ค่าพรีเมียมข้าวก็จะถูกกำหนดในอัตราที่สูงตามไปด้วย จนที่สุดในเดือนมกราคม พ.ศ. 2529 กระทรวงพาณิชย์ได้ประกาศเก็บค่าพรีเมียมข้าวในอัตราศูนย์ แต่ก็มิได้ยกเลิกค่าพรีเมียมดังกล่าว ที่กำหนดอัตราค่าพรีเมียมข้าวเหลือศูนย์ก็เนื่องจากราคาข้าวในตลาดโลกต่ำมาก ถ้ารัฐบาลยังเก็บค่าพรีเมียมอยู่ เช่นเดิมชาวนาจะอยู่ไม่ได้ ค่าพรีเมียมข้าวนับว่าเป็นภาษีสำคัญที่ชาวนาถูกรัฐเบียดบังส่วนเกินไป ดังจะเห็นได้จากรายได้ของรัฐจากค่าพรีเมียมข้าวในตารางต่อไปนี้

ตาราง 7 เปรียบเทียบราคาข้าวที่ชาวนาขายได้ อัตราค่าพรีเมียม และราคาข้าวส่งออก

ปี	ราคาข้าวที่ชาวนาขายได้	อัตราค่าพรีเมียม	ราคาส่งออก
2517/18	2232	1700	6152
2518/19	1978	700	4359
2519/20	1870	700-900	4542
2520/21	2368	700-900	6488
2521/22	2314	700-900	5575

ที่มา : 1. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร สถิติการเกษตรของประเทศไทย

ปีเพาะปลูก 2521/2522

2. กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์

3. ธนาคารแห่งประเทศไทย รายงานเศรษฐกิจ เดือนมกราคม 2524

2) การเก็บอากรส่งออก

กรมศุลกากรกระทรวงการคลังได้เรียกเก็บอากรส่งออกข้าวออกในอัตรา ร้อยละ 5 มาเป็นระยะเวลานาน เพิ่งมาลดลงเหลือร้อยละ 2.5 ในปี พ.ศ. 2517, 2518 เนื่องด้วยราคาข้าวในตลาดโลกตกต่ำอย่างมากและได้ยกเลิกไปเมื่อปลายปี พ.ศ. 2528

3) การบังคับให้ผู้ส่งออกขายข้าวสำรอง

มาตรการนี้กระทรวงพาณิชย์บังคับให้ผู้ส่งออกขายข้าวสำรองให้ในราคาต่ำกว่าราคาตลาดโลก ซึ่งเริ่มบังคับมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 และยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2525

4) การกำหนดปริมาณโควต้าส่งออก

กระทรวงพาณิชย์มีมาตรการกำหนดโควต้าส่งออกข้าว โดยมาตรการดังกล่าวนี้กระทรวงพาณิชย์จะประกาศให้เป็นระยะตามนโยบายของผู้บริหารกระทรวงในแต่ละสมัย

การเก็บภาษีส่งออกในรูปแบบต่าง ๆ และการกำหนดปริมาณโควต้าส่งออกส่งผลให้ระดับราคาข้าวในประเทศตกต่ำทั้งนี้เพราะพ่อค้าย่อมผลักภาระไปให้ชาวนาหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าภาษีที่รัฐได้จากการส่งออกส่วนสำคัญก็ได้มาจากการเบียดบังผลผลิตส่วนเกินจากชาวนานั้นเอง ดังที่ อัมมาร์ สยามวาลา และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ได้ประเมินภาระภาษีส่งออกข้าวไว้ว่าร้อยละ 25 ของภาระภาษีส่งออกจะสามารถผลักภาระไปให้ผู้ซื้อข้าวในต่างประเทศได้ แต่อีกร้อยละ 75 ผู้ส่งออกจะผลักภาระให้กับชาวนาโดยการกดราคาซื้อข้าวในประเทศให้ต่ำลง (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2533 : 19)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในห้วงเวลาที่ราคาข้าวในตลาดโลกสูงรัฐบาลก็จะมีมาตรการเก็บภาษีการค้าข้าว และกำหนดมาตรการบางอย่างเพื่อเบียดบังรายได้จากผลผลิตส่วนเกินของชาวนา ซึ่งก็หมายความว่ารัฐบาลไม่เปิดโอกาสให้ชาวนาได้สะสมทุนเพื่อพัฒนาผลผลิต นอกจากนี้การดำเนินการของรัฐบาลดังกล่าวยังมุ่งเพื่อรักษาระดับราคาข้าวในประเทศให้ต่ำเพื่อว่านายทุนอุตสาหกรรมจะยังสามารถ

จ่ายค่าจ้างแรงงานในอัตราที่ต่ำได้ต่อไป

ดังนั้นจึงพบว่าในขณะที่ราคาข้าวในตลาดโลกสูงชาวนาก็คงทำนาได้อย่างมากแค่พอมีพอกินเหมือนเดิม ไม่มีช่วงไหนเลยที่ชาวนาสามารถสะสมทุนจนสามารถพัฒนาพลังการผลิตได้ด้วยตัวเองและการที่รัฐบาลลดภาษีหรือยกเลิกภาษีบางประเภทไปก็มีให้รัฐบาลต้องการเพิ่มรายได้ให้กับชาวนา แต่เพราะราคาข้าวต่ำมากถ้ารัฐบาลยังแสวงหาผลผลิตส่วนเกินจากชาวนาในลักษณะดังกล่าวอีก ชาวนาจะไม่สามารถดำรงชีวิตและดำเนินการผลิตอยู่ในภาคเกษตรกรรมต่อไปได้อีก

ส่วนพ่อค้าก็นับว่ามีส่วนสำคัญในการเชื่อมต่อระหว่างชนบทกับพ่อค้าส่งออก เพราะการพัฒนาประเทศแบบไม่เท่าเทียมกันระหว่างภาคเมืองกับชนบท ผู้ที่ทำหน้าที่ติดต่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างเมืองกับชนบทก็คือพ่อค้า ซึ่งก็มีอยู่หลายระดับขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แต่ละอย่าง พ่อค้าเหล่านี้จะตีผลประโยชน์จากการเบียดบังส่วนเกินของชาวนาโดยซื้อข้าวถูกและไปขายแพงและได้ประโยชน์จากการแสวงหากำไรจากการซื้อสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมมาขายให้ชาวนาในราคาแพง

สำหรับผลผลิตของชาวนายานน้ำว่านั้นจะต้องผ่านพ่อค้าอย่างน้อยถึง 2 ขั้นตอน ถึงจะไปถึงมือพ่อค้าส่งออก คือ ต้องผ่านพ่อค้าคนกลางและเจ้าของโรงสี พ่อค้าคนกลางนั้นจะทำหน้าที่รับซื้อข้าวจากชาวนาไปขายให้โรงสีอีกทอดหนึ่งโดยได้กำไรจากการขายข้าวให้เจ้าของโรงสีในราคาที่แพงกว่าราคาที่รับซื้อจากชาวนา ในขณะที่เจ้าของโรงสีจะได้กำไรจากการขายข้าวให้พ่อค้าส่งลอกอีกทอดหนึ่ง

ในสมัยที่พ่อค้ายังซื้อข้าวทางเรือนั้น พ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนมาจากในเมืองหรือต่างหมู่บ้าน เมื่อซื้อข้าวได้เต็มเรือแล้วก็จะล่องไปขายให้กับโรงสีในกรุงเทพฯ เมื่อการใช้รถซื้อข้าวสะดวกขึ้นพร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของโรงสีขนาดใหญ่ในหัวเมืองที่ อ.ท่าเรือ ค.พระนครศรีอยุธยา การเข้ามาซื้อข้าวของพ่อค้าคนกลางก็หลากหลายขึ้น คือมีพ่อค้ามากขึ้นและไม่จำกัดเฉพาะชาวจีน รวมทั้งมีคนในบ้านน้ำว้าเองทำหน้าที่พ่อค้าคนกลางรับซื้อข้าวไปขายให้กับโรงสีด้วย ทั้งนี้เพราะการซื้อข้าวง่ายขึ้น เพียงมีเงินทุน มีรถก็สามารถรับซื้อข้าวไปขายให้กับโรงสีได้แล้ว จน

กระทั่งปัจจุบันพ่อค้าคนกลางในลักษณะดังกล่าวยังมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงการซื้อข้าวจากชาวนาไปสู่โรงสี ยกเว้นในฤดูที่ราคาข้าวตกต่ำมาก เช่นในฤดูการผลิต 2535/36 พ่อค้าจะไม่เข้ามารับซื้อข้าว เพราะได้กำไรน้อย กรณีเช่นนี้ชาวนาจะใช้รถนำข้าวไปขายที่โรงสีเอง

การที่ชาวนาถูกเบียดบังส่วนเกินในการขายผลผลิตโดยคนกลุ่มต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา ผสมกับการถูกเบียดบังส่วนเกินในรูปค่าเช่าและดอกเบี้ย พบว่าถึงแม้ในห้วงเวลาที่ชาวนายังทำนาแบบเดิม คือให้แรงงานในครัวเรือนและใช้แรงงานสัตว์ ชาวนาก็ยังไม่สามารถสะสมทุนได้ ชาวนาจึงไม่สามารถพัฒนาพลังการผลิตได้เป็นระยะเวลานานจนกระทั่งถูกอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาครอบงำ ทำให้ชาวนาสามารถพัฒนาพลังการผลิตได้ระดับหนึ่ง คือมีการใช้รถไถแทนควาย มีการใช้ปุ๋ยเคมี มีการใช้แรงงานรับจ้าง เป็นต้น แต่การพัฒนาพลังการผลิตดังกล่าวเป็นอิทธิพลจากภายนอก มิได้เกิดจากการสะสมทุนของชาวนา ดังนั้นจึงพบว่าในห้วงเวลาที่ชาวนาทำนาแบบใหม่ ชาวนาจะให้ทุนมากขึ้นในขณะที่ราคาผลผลิตมิได้เพิ่มขึ้นตามสัดส่วน ชาวนาที่มีประสบการณ์ทั้งการผลิตแบบเดิมและการผลิตแบบใหม่ ต่างตอบตรงกันว่า การผลิตแบบใหม่ดีกว่าในแง่ที่ชาวนาไม่ต้องเหนื่อยยาก แต่ผู้การผลิตแบบเก่าไม่ได้ตรงที่ชาวนาต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก และทำให้พวกเขาต้องจนลง

นายณรงค์ (อายุ 58 ปี)

ถาม : รายได้ของชาวนาสัมัยก่อนกับสมัยนี้มันแตกต่างกันอย่างไรบ้างครับ

ตอบ : มันไม่ได้ดี สมัยก่อนดีกว่า ราคามันถูกจริง แต่มันก็ไม่ต้องลงทุน

อะไร ตอนที่ไถก็อายุได้ขวบหนึ่ง ข้าวผมเกวียนละ 600

ได้ข้าว 20 เกวียน ดีใจจะตาย ดีกว่าเดี๋ยวนี้อีก ของมันถูก

ถาม : เราไม่ค่อยได้ใช้เงินหรือครับ

ตอบ : ไถโย ก็โยควายอะ โยควายค่าใช้จ่ายมันน้อย

นายวิด (อายุ 60 ปี)

ถาม : เมื่อก่อนที่ยังทำนาแบ่งครึ่งขายข้าวแล้วพอมีเงินเหลือไหมครับ

ตอบ : มันก็พอเหลือ พอใช้ไปไม่เป็นหนี้เขาหรอก

ถาม : แล้วสมัยนั้นล่ะครับ

ตอบ : สมัยนี้เป็นหนี้เขาทั้งนั้น ก็สมัยก่อนไม่ได้จ้าง

เดี๋ยวนี้ต้องรอลาการอะไร พร้อมหมด สมัยก่อนควายลาก ปุ๋ย

ก็ไม่ได้ใส่ นวดก็นวดกันเอง สมัยนี้ไม่ต้องทำสบายแต่มันไม่เหลือ

จะไม่ไหวกัน สมัยก่อนราคาข้าวเกี่ยวนละพันสาม แป้งกล่งละ

6,7 บาท เดียวนี้ขึ้นไปกล่งละเท่าไรแล้วราคาข้าวล่ะ ราคา

ข้าวขึ้นไปไม่มาก

นายพยนต์ (อายุ 65 ปี)

ถาม : การทำนาสมัยก่อนกับสมัยนี้แตกต่างกันอย่างไรครับ

ตอบ : สมัยก่อนนี้เราทำเองแทบทั้งนั้นเลย ไถเอง สับหญ้าเอง เกี่ยวเอง

หอบเอง สารพัดเลย ไม่ต้องจ้างใครเลยมันจึงพอเหลือ พอกินพอ

ใช้ สมัยนี้เทคโนโลยีมันเยอะ เราแทบไม่ต้องทำอะไรเลย จ้าง

สารพัด มีปุ๋ย มียาฉีดสารพัด ต้องใช้เงินทั้งนั้นราคาข้าวก็ถูก มันถึง

ไม่เหลือ

ดังนั้นในเส้นทางชีวิตของชาวนา ความสัมพันธ์ระหว่างค่าใช้จ่ายและ
ราคาข้าวที่ชาวนาขายได้จึงมีลักษณะที่เข้าใกล้กันมากทุกที จนชาวนาแทบจะไม่เหลือ
กำไรในแต่ละปี ดังตัวอย่างในฤดูกาลผลิต 2535/36 ชาวนาที่ทำนาของตัวเองจะ
มีต้นทุนการผลิตประมาณไร่ละ 768 บาท ถ้าเป็นชาวนาเช่า จะเพิ่มเป็นประมาณ
ไร่ละ 1,108 บาท ดังรายละเอียดค่าใช้จ่ายต่อไร่ต่อไปนี้

ตาราง 8 แสดงค่าใช้จ่ายในการทำนาต่อไร่ในฤดูการผลิต 2535/36

รายการใช้จ่าย	ค่าใช้จ่าย(บาท/ไร่)	ร้อยละของค่าใช้จ่ายทั้งหมด
ค่าเช่านา
(ข้าวเปลือก10ถัง)	340.20	30.70
ค่าแรงงานเกี่ยว	300	27.07
ค่ารถไถ	110	9.92
ค่าข้าวปลูก	70	6.32
ค่ายาฉีดฆ่าวัชพืช	20	1.81
ค่าจ้างฉีดยา	10	0.90
ค่าจ้างหว่านข้าว	10	0.90
ค่าหอบข้าว	52	4.69
ค่ารวมข้าว	17.50	1.58
ค่าลากข้าว	35	3.16
ค่าส่งข้าวฟ่อนขึ้นรถ	17.50	1.58
ค่าเครื่องนวดข้าว	52	4.69
ค่าเชือกมัดข้าว(คะเน็ด)	8.75	0.008
ค่าน้ำ	66	5.96
รวม	1,108.95	100.00

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยในปี พ.ศ. 2536

จากราคาดันทุนการผลิตต่อไร่ดังกล่าว ปรากฏว่าชาวนาจะขายข้าวต่อไร่ได้ประมาณไร่ละ 1,197 บาท ถ้าชาวนาจำนำกับธ.ก.ส. แต่ถ้าชาวนาไม่ได้จำนำธ.ก.ส.จะได้ไร่ละประมาณ 735 บาท ทั้งนี้คิดจากผลผลิตเฉลี่ยในฤดูกาลผลิตดังกล่าวซึ่งได้ไร่ละ 35 ถึง

ดังนั้นในฤดูกาลผลิต 2535/36 ความสัมพันธ์ของต้นทุนในการผลิตกับราคาข้าวจะเป็น ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 9 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างต้นทุน และ ราคาข้าวที่ชาวนาขายได้ต่อไร่
ในฤดูกาลผลิต 2535/36

กรรมสิทธิ์ที่นา	จำนำ ธ.ก.ส.			ไม่ได้จำนำ ธ.ก.ส.		
	ต้นทุน	ราคาขาย	ผลต่าง	ต้นทุน	ราคาขาย	ผลต่าง
ทำนาของตัวเอง	768	1,197	+429	768	735	- 33
ทำนาเช่า	1,108	1,197	+ 89	1,108	735	-373

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยในปี พ.ศ. 2536

ความใกล้เคียงระหว่างทุนและผลตอบแทนของชาวนาดังที่กล่าวมานั้น เป็นสภาพการณ์ที่ชาวนายังได้ผลผลิตตามปกติ แต่ถ้าปีใดชาวนาประสบปัญหาไ้น้ำมาก หรือ ปัญหาความแห้งแล้ง ชาวนาก็จะยิ่งประสบปัญหาเรื่องรายได้มากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะไม่มีผลผลิตขาย ซึ่งในประสบการณ์ของชาวนามักจะพบปัญหานี้อยู่เสมอ เช่น นายณันได้ให้สัมภาษณ์ถึงการทำนาในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ว่า

ถาม : ตอนนั้นที่ลุงทำนาแล้วเป็นหนี้เพราะอะไรครับ

ตอบ : ก็ค่าเช่านาออกเป็นเงินสดไปบ้าง แล้วมาหาโล่งบ้าง แล้งบ้าง

หันมาโล่งชะ 2 ปีติดต่อกัน

จากการที่ผลผลิตของชาวนายังผันผวนตามสภาพฟ้าฝนนั้นทำให้ราคาผลผลิตของชาวนาผันผวนตามไปด้วย กล่าวคือถ้าปีใดชาวนาได้ผลผลิตน้อย เพราะสภาพฝนแล้งหรือน้ำมาก ราคาข้าวก็จะสูง แต่ชาวนาจะมีผลผลิตขายน้อย ถ้าปีใดผลผลิตของชาวนาดีราคาข้าวก็จะต่ำ ซึ่งชาวนาจะบอกปัญหาที่ตรงกันว่า "ไม่รู้เป็นยังไงตอนข้าวแพง ข้าวเราก็ได้น้อย ตอนข้าวเราได้น้ำข้าวก็ต่ำอีก" ลักษณะเช่นนี้ก็คือลักษณะอุปสงค์-อุปทานของตลาดนั่นเอง จึงพบได้ว่าในช่วงที่ราคารับซื้อข้าวของตลาดค่อนข้างแพง ชาวนามักจะไม่ได้รับผลของราคาดังกล่าว

ด้วยการลดถอยของรายได้จากการทำนาของชาวนาดังกล่าวมา ทำให้ครัวเรือนชาวนาเข้าบางส่วนต้องเลิกทำนาด้วยเหตุผลว่า "ไปรับจ้างดีกว่าไม่ต้องลงทุน แล้วเป็นที่ได้แน่ ทำนาต้องลงทุนสูงแล้วราคาก็ไม่แน่นอน" ชาวนาส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่า ชาวนาที่พอจะอยู่ได้ด้วยการทำนาต้องเป็นชาวนาที่มีที่ดินของตนเองอย่างเพียงพอ และมีปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เช่นรถไถเป็นของตัวเองเท่านั้น แต่ถึงแม้จะรู้เช่นนี้ชาวนาส่วนใหญ่ก็ยังคงทำนาอยู่ และเป็นนาเช่าเป็นส่วนใหญ่ด้วย ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไปในบทที่ ๖ ด้วยการตอบสนองด้านอาชีพ

จากการพิจารณาความสัมพันธ์ทางการผลิตของชาวนามาทั้งหมดจะพบว่า ชาวนาถูกเบียดบังส่วนเกินไปหลายรูปแบบทั้งในรูปของค่าเช่า ดอกเบี้ย ค่าไร่ และภาษี ทำให้ชาวนาเหลือผลผลิตเพียงแค่ยังชีพ และลงทุนการผลิตซ้ำแบบเดิมเท่านั้น ไม่สามารถจะสะสมทุนเพื่อทำการผลิตซ้ำแบบขยายได้ ชาวนาจึงวนเวียนอยู่ในวัฏจักรของความยากจนอย่างไม่เปลี่ยนแปลงนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สำหรับบทบาทของรัฐในชนบทนั้น รัฐไม่เคยเข้าไปเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ชาวนาเป็นฝ่ายเสียเปรียบอยู่เลย ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงเป็นชาวนาเช่า ยังคงเป็นลูกหนี้เงินกู้ที่เสียดอกเบี้ยแพง ในขณะที่รัฐมีบทบาทสำคัญในการ

เมื่อรัฐบาลเร่งดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมนับแต่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ปีพ.ศ. 2504 เป็นต้นมารัฐบาลได้เริ่มสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า การสื่อสาร เพื่อที่จะลบล้างอาหารราคาถูกลงและทรัพยากรจากชนบทเข้าไปหล่อเลี้ยงการพัฒนาอุตสาหกรรมในเมือง และส่งขายต่างประเทศเพื่อนำกำไรมาพัฒนาภาคอุตสาหกรรม และเพื่อลบล้างสินค้าจากเมืองทั้งปัจจัยการผลิต เครื่องบริโภค เครื่องอุปโภคเข้าสู่หมู่บ้าน รวมทั้งเพื่อให้ชาวนาเข้าไปใช้บริการต่างๆ ในเมือง เช่น การรักษาพยาบาล การศึกษา เพราะการจะพัฒนาอุตสาหกรรมได้นั้นต้องดึงดูดทุนจากภาคเกษตรกรรมไปสะสมทุนสำหรับการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นชาวนาจึงพยายามขยายปริมาณการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดโดยให้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในขณะที่ตัวเขาก็เข้าสู่การพึ่งพาสินค้าและบริการจากเมืองมากขึ้น ปัญหาที่คือชาวนาต้องให้เงินมากขึ้นในขณะที่รายได้ต่ำ ความไม่สัมพันธ์กันระหว่างรายรับและรายจ่ายเห็นได้ชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ ในขณะที่ชาวนามีทางเลือกน้อยมาก ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไม่ได้พัฒนาชนบทอย่างจริงจัง เพียงแต่ต้องการให้ชนบทเป็นแหล่งอาหารราคาถูก เป็นแหล่งป้อนแรงงานราคาถูก และเป็นแหล่งป้อนทรัพยากร และความมั่งคั่ง ให้กับการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเท่านั้น ส่งผลให้ชาวนาต้องแก้ปัญหาด้วยการกู้หนี้ยืมสิน และเมื่อเป็นหนี้แล้วก็ยากจะไถ่ถอนได้

ค่าใช้จ่ายของชาวนาที่สำคัญได้แก่การลงทุนในการผลิต การซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค การลงทุนให้บุตรหลานได้รับการศึกษา การลงทุนในการจัดงานประเพณี และการรักษาพยาบาล เป็นต้น

1. การลงทุนในการผลิต

การทำงานแบบเดิมเกือบไม่ต้องลงทุนอะไร เพราะชาวนามีเพียงพันธุ์ข้าว แรงงานในครัวเรือน และควายก็สามารถทำนาได้แล้ว จะมีก็แต่การเสียค่าเช่านา แต่ที่จ่ายเมื่อได้ผลผลิตแล้ว ลักษณะการทำงานที่อาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ทำให้ชาวนาพึ่งตัวเองได้ในระดับหนึ่ง ชาวนาจึงพอจะดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่เมื่อชาวนาเข้าสู่การทำงานแบบใหม่ ค่าใช้จ่ายในการผลิตก็สูงขึ้น เพราะชาวนาต้องใช้วิธีจ้าง

เกือบทุกขั้นตอน ปัจจุบันชาวนาจะต้องลงทุนในการผลิตประมาณไร่ละ 1,197 บาท สำหรับผู้ทำนาเช่า และไร่ละ 735 บาทสำหรับชาวนาที่ทำนาของตัวเอง ดังรายละเอียดที่กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม การลงทุนในด้านการผลิตของชาวนานั้น ส่วนใหญ่จะเป็น ค่าจ้างแรงงาน ส่วนการซื้อปัจจัยการผลิตนั้นมีน้อย จะมีปัจจัยการผลิตที่ทุกครัวเรือน จำเป็นต้องซื้อสำหรับการทำนาก็คือ ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าวัชพืชเท่านั้น ซึ่งก็เป็นการลงทุนเพียงเล็กน้อย ส่วนปัจจัยการผลิตอื่น ๆ โดยเฉพาะเครื่องจักรในการเกษตรซึ่งมีความจำเป็นต่อการทำการเกษตรแผนใหม่นั้น ชาวนาลงทุนที่น้อยมาก ดังตัวอย่างในตารางต่อไปนี้

ตาราง 10 สัดส่วนครัวเรือนที่ทำนาในฤดูกาลผลิต 2535/36 ที่มีเครื่องจักรทางการเกษตรเป็นของตนเอง

| ชนิดเครื่องจักร | จำนวนครัวเรือนที่มี
เครื่องจักร | คิดเป็นร้อยละของครัวเรือน
ที่ทำนาทั้งหมด |
|----------------------|------------------------------------|---|
| รถไถขนาดใหญ่ | 7 | 4.6 |
| รถไถขนาดเล็ก | 18 | 11.8 |
| รถอีแต่นหรือรถเกียร์ | 29 | 18.9 |
| เครื่องนวดข้าว | 2 | 1.3 |

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยในปี พ.ศ. 2536

การที่ชาวนาไม่ค่อยได้ซื้อปัจจัยการผลิตนั้น ก็เนื่องจากปัจจัยการผลิตโดยปกติจะมีราคาแพง โดยเฉพาะประเภทเครื่องจักร ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่ไม่มีเงินก้อนพอจะซื้อได้ อีกประการหนึ่งชาวนาก็ไม่กระตือรือร้นที่จะซื้อด้วย เพราะบ้านน้ำว่านั้น

ทำนาได้เพียงปีละครั้งและเพาะปลูกได้เฉพาะข้าวคุณภาพต่ำ ดังนั้นถ้าชาวนาจะซื้อเครื่องจักรมาใช้เฉพาะในครัวเรือนจึงไม่คุ้มค่า ยกเว้นผู้ที่ทำนามากๆ ซึ่งก็มีอยู่ไม่กี่ราย และถ้าจะซื้อมารับจ้างด้วย ก็พบว่าแม้แต่เฉพาะผู้ที่ซื้อเครื่องจักรเข้ามาในรุ่นแรก ๆ ในช่วงเริ่มใช้เครื่องจักรประเภทนั้นเท่านั้นที่พอจะคุ้มค่า หรือพอมีกำไรจากการไปรับจ้าง แต่ผู้ที่ซื้อมาในช่วงหลัง ๆ มักไม่คุ้มค่าเพราะเครื่องจักรประเภทนั้นมีเพิ่มขึ้นมาก ทั้งในหมู่บ้านเอง และเจ้าของที่อยู่นอกหมู่บ้านนำเข้ามารับจ้างในหมู่บ้าน ทำให้งานรับจ้างมีน้อย ในขณะที่เครื่องจักรนอกจากจะมีราคาแพงแล้วยังต้องเสียค่าซ่อมบำรุงอยู่ตลอดเวลาด้วย จึงพบว่าชาวนาบางรายขายนาเพื่อซื้อรถไถขนาดใหญ่มาเพื่อหวังรับจ้างไถด้วย ปรากฏว่าประสบปัญหาทั้งงานไถมีน้อย และรถไถเสียอยู่เป็นประจำ จนในที่สุดต้องขายไปในราคาที่ขาดทุนอย่างมาก

2. การลงทุนในการซื้อสิ่งของบริโภคอุปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

แต่เดิมชาวนาจะเก็บข้าวไว้บริโภค อาหารการกินอื่น ๆ ส่วนหนึ่งก็หาได้ตามธรรมชาติ เช่น จับปลา ถึงแม้จะต้องซื้ออาหารบางอย่างเช่น พริก หอม กระเทียม น้ำตาล แต่ก็ยังใช้เงินไม่มากนัก เครื่องใช้ต่าง ๆ ชาวนาก็มีแต่ที่จำเป็น ทั้งนี้เพราะตลาดจากภายนอกหมู่บ้านยังมีการพัฒนาน้อย และรัฐเองก็ยังไม่ได้เข้าไปดำเนินการพัฒนาอะไรในหมู่บ้าน ครั้นเมื่อรัฐบาลดำเนินนโยบายเน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในเมืองโดยการดูดซับความมั่งคั่งจากชนบท เข้าไปสนับสนุนการพัฒนา ดังกล่าว สินค้าจากเมืองก็เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตของชาวนา สำหรับบ้านน้ำว่าสามารถพบสภาพการณ์เช่นนี้ได้ตั้งแต่ก่อนทศวรรษ 2510 แล้ว โดยเมื่อดำพ่อค้าใช้เรือเครื่องนำสินค้าจากเมืองเข้ามาขายในหมู่บ้าน แต่ก็ยังเป็นเพียงสินค้าเพื่อการกินอยู่ที่ราคายังไม่แพงนักและชาวบ้านก็ยังคงพึ่งตนเองในทางการบริโภคอยู่หลายอย่างเช่นยังคงเก็บข้าวไว้สีกินเอง หาปลากินเอง เป็นต้น จนกระทั่งก่อนทศวรรษ 2520 เล็กน้อยมีถนนตัดต่อระหว่างหมู่บ้านกับเมืองสะเดกขึ้น การติดต่อ

เข้าไปในหมู่บ้าน เมื่อเงื่อนไขทั้งสองประการนี้เปลี่ยนแปลงไป ปรากฏการณ์ที่
ชาวนาชายข้าวเปลือกแล้วหือข้าวสารบริโภคก็เกิดขึ้น

ครัวเรือนในชนบทสมัยใหม่จะถูกผนวกเข้าสู่การพึ่งพิงตลาดแทบทุกด้าน
สภาพที่ชาวไร่ให้ข้าวไว้เท่านั้นไม่ต้องกลัวลดตายเริ่มเห็นชัดเจนว่าไม่เป็นจริงอีกต่อไป
เพราะครัวเรือนจะมีค่าใช้จ่ายด้านอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น ไม่เพียงเฉพาะค่าอาหาร
การกินในแต่ละวัน แต่ยังรวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ด้วย เช่นการซื้อเครื่องใช้ประเภท
เสื้อผ้า เครื่องจักร เครื่องยนต์ เครื่องไฟฟ้า ฯลฯ และการใช้จ่ายภาคบริการ เช่น
การรักษาพยาบาล การศึกษาของบุตรหลาน ดังนั้นค่าใช้จ่ายในเรื่องค่าข้าวสารจึง
กลายเป็นเรื่องเล็กน้อยไปเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายอื่น ๆ การมีข้าวสารไว้บริโภคเอง
จึงไม่ใช่หลักประกันการอยู่รอดของครัวเรือนในปัจจุบัน และพอดีกับตลาดข้าวสาร
คุณภาพดีได้แพร่หลายเข้าสู่หมู่บ้าน ทั้งข้าวสารคุณภาพดีที่ชาวบ้านต่างบอกตรงกันว่า
อ่อนนุ่ม และกลิ่นหอมกว่าข้าวนาทุ่งของตนเอง ประกอบกับหม้อหุงข้าวไฟฟ้าได้รับ
ความนิยมจากชาวบ้านมากขึ้น เพราะสะดวกกว่าการให้ถ่านหรือฟืนหุงข้าว โดยหม้อ
ไฟฟ้าจะเป็นอุปกรณ์ที่ได้รับการออกแบบให้เหมาะสมกับข้าวคุณภาพดี ซึ่งถ้าใช้กับข้าว
คุณภาพต่ำอย่างข้าวนาทุ่งจากบ้านน้ำจืด ข้าวจะออกมาแข็ง ไม่น่ารับประทาน นอก
จากนี้สมาชิกของครัวเรือนในชนบทในยุคหลังๆ ก็ลดน้อยลง ความต้องการข้าวสาร
ไว้บริโภคจำนวนมากๆในแต่ละปีจึงลดความจำเป็นลง ทั้งหมดนี้มีส่วนทำให้ข้าวนาเล็ก
เก็บข้าวไว้สีกินเองแล้วหันมาซื้อข้าวสารบริโภคแทน ดังตัวอย่างค่าใช้จ่ายสัมภาระของ
ชาวนาต่อไปนี้

นายชาน (อายุ 69 ปี)

ถาม : ตอนก่อนเราต้องเก็บข้าวสารไว้สีกินก่อนใช้ไหมครับ

ตอบ : จังสิ ต้องเอาไว้กินก่อนกะว่าให้พอกินได้ตลอดปี

ถาม : แล้วมันเป็นมาอย่างไรครับ เราถึงขายหมดไม่เก็บไว้กิน

ตอบ : เดี่ยวมันเกิดหม้อไฟฟ้าขึ้น ชาวบ้านเราถ้าหุงถ่านหุงฟืนเข็ดน้ำ

แล้วต้องอย่างนี้กันได้ อ่อนตัวดี ถ้าหุงหม้อไฟฟ้าเย็นแล้วมันเป็นอีก

แข็ง

ถาม : เพราะไปลำบากหรือเปล่าครับ

ตอบ : ไม่ลำบาก โรงสีก็ใกล้แค่นี้

นายกร (อายุ 66 ปี)

ถาม : ตกลงลูกก็ขายข้าวเปลือกหมดแล้วซื้อข้าวสารกิน

ตอบ : ขาย ข้าวทุ่งไม่กินกันแล้ว ไปซื้อข้าวลูกกินกัน

ถาม : เพราะอะไรครับเราจึงไม่เก็บข้าวไว้กินแบบเดิม

ตอบ : ข้าวมันแข็ง พอเย็นแล้วกินไม่อร่อย หุงแล้วมันแข็งโต

น.ส.บาง (อายุ 53 ปี)

ถาม : ข้าวเราขายหมดแล้วซื้อข้าวสารกินหรือครับ

ตอบ : ซื้อสิ ลูกหนึ่งใจดีร่อยกว่า

ถาม : ป้าเลิกสีกินเองมานานหรือยังครับ

ตอบ : นานสิ เขากินข้าวลูกกันก็กินมัน

ถาม : ทำไมจึงเลิกครับ

ตอบ : ของเราไม่ดี จะเอาดี ๆ กิน มันแข็ง

2.2 การเปลี่ยนจากการใช้เครื่องใช้พื้นบ้านไปสู่การใช้เครื่องไฟฟ้า

เมื่อมีไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านน้ำว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 วิถีชีวิตของชาวบ้านน้ำว่าก็เปลี่ยนแปลงไปหลายประการ ที่สำคัญคือชาวบ้านได้หันมาใช้เครื่องไฟฟ้าแทนเครื่องใช้พื้นบ้านที่มีมาแต่เดิม รวมทั้งการใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าที่อำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นตั้งแต่เดิมชาวบ้านไม่มีใช้

เมื่อไฟฟ้าเริ่มเข้าสู่หมู่บ้าน ปรากฏว่าชาวบ้านเกือบทุกคนรีบร้อนยินดีที่จะต่อไฟเข้าบ้านทั้งสิ้น แม้แต่ผู้มีฐานะไม่ดีก็พยายามหาเงินมาเพื่อต่อไฟเข้าบ้าน แม้ว่าเมื่อต่อเข้าไปแล้วจะมีเงินเหลือแค่ตัดไฟได้เพียงดวงเดียวก็ตามสาเหตุที่ชาวบ้านยินดี

ต่อไฟเข้าบ้านก็เพราะเห็นว่าจะให้ประโยชน์กับตนหลายประการ เก้าเต้าให้สัมภรณ์
ของช้วนาคต่อไป

นางประนอม (อายุ 72 ปี ครีวเรือนทาวนายากจน)

ถาม : ทำไฉนจึงต่อไฟเข้าบ้านครับ

ตอบ : ก็คิดว่ามันดีกว่า เมื่อก่อนมันใช้ตะเกียงมันไม่เห็น มันวับ ๆ

แวม ๆ ยังไงไม่รู้

นางปาน (อายุ 53 ปี ครีวเรือนช้วนนายากจน)

ถาม : ตอนที่ไฟฟ้าเข้าบ้านเราใหม่ ๆ บ้าต่อพร้อม ๆ กับเขาหรือเปล่าครับ

ตอบ : ต่อตอนหลัง ๆ บ้าไปรับจ้างดำนาก่อนกลับมาได้ ก็จ้างช่างเขา

มาต่อให้ ก็เป็นคนสุดท้ายเลย

ถาม : นึกอย่างไรถึงอยากมีไฟฟ้าครับ

ตอบ : พ่อเด็กเขามองว่ามันจะได้สว่าง เมื่อยามเจ็บบ้างได้ป่วย

เพราะฉะนั้นอุตส่าห์ไปรับจ้างถอนกล้า ดำนามาได้

ถาม : ตอนต่อไฟเข้าบ้านแล้วซื้อเครื่องไฟฟ้าอะไรบ้าง

ตอบ : ไม่มีเลย เพราะไม่มีเงินนะลูก ติดไฟสว่างดวงเดียว

เมื่อไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านแล้วตลาดสินค้าเครื่องไฟฟ้าก็ขยายตัวตามเข้าไป
ในหมู่บ้าน โดยในประการแรกชาวนาที่พอมีเงินมักจะไปซื้อเครื่องไฟฟ้าจากเมืองมา
ใช้ ชาวบ้านคนอื่น ๆ เห็นก็เลียนแบบตาม ประการที่สองในหมู่บ้านมีตัวแทนร้านขาย
เครื่องไฟฟ้าในตัวเมืองอยู่จึงได้โฆษณาและอำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้านในการซื้อ
เครื่องไฟฟ้า ประการที่สาม ร้านค้าเครื่องไฟฟ้าในตัวเมืองพร้อมที่จะขายสินค้าให้
ชาวบ้านด้วยเงินผ่อน ดังนั้นจึงมีชาวบ้านซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้ามาใช้มาก

เครื่องใช้ไฟฟ้าที่ชาวบ้านนำเข้ามาใช้ในระยะแรก ๆ จะเป็นสินค้า
อำนวยความสะดวกให้กับผู้ให้และมีราคาไม่แพงนัก เช่นหม้อหุงข้าว พัดลม เตารีด

ไฟฟ้า ซึ่งสินค้าดังกล่าวนี้ล้วนเข้ามาแทนเครื่องใช้สอยตามลักษณะพื้นบ้านที่ชาวบ้านใช้
อยู่ก่อนหน้านี้แล้วทั้งสิ้น แต่สะดวกสำหรับผู้ซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าไม่ได้

นายหิน (อายุ 60 ปี)

ถาม : เครื่องใช้ไฟฟ้าอย่างแรกที่ลงมือทำอะไรครับ

ตอบ : หม้อหุงข้าว

ถาม : ซื้อนานหรือยังครับ

ตอบ : ซื้อตั้งแต่เริ่มมีก็เริ่มใช้เขา

ถาม : ทำไมถึงอยากได้หม้อหุงข้าวครับ

ตอบ : เห็นเขามีก็อยากมีกับเขา

ถาม : ที่ไหนครับ

ตอบ : ร้านไทยวิวัฒน์ อ่างทอง

ถาม : ซื้อเงินสดหรือเปล่าครับ

ตอบ : เงินผ่อนระยะยาว

น.ส.บาง (อายุ 53 ปี)

ถาม : หม้อไฟฟ้าที่มานานานหรือยังครับ

ตอบ : เพิ่งซื้อเสียด้วยซ้ำ

ถาม : หนักยังงัยครับ

ตอบ : ซื้อเก๊ยจติดไฟหุงข้าว

ถาม : แล้วรู้จักหม้อหุงข้าวนี้ไฉ่ยังงัยครับ

ตอบ : เขามีกันทุกบ้าน

นอกจากชาวบ้านจะซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ให้ความสะดวกสบายแทนเครื่อง
ใช้แบบเก่าที่จำเป็นและราคาไม่แพงนักแล้ว ต่อมาชาวบ้านก็ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก
สะดวกอื่น ๆ เพิ่มขึ้นและมีราคาแพงขึ้นด้วยเหตุผลว่า "อยากดู", "มันสะดวก"

เช่นโทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องปั้มน้ำขึ้นบ้าน เป็นต้น จนกล่าวได้ว่านับแต่ไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านน้ำว้าถึงปัจจุบันประมาณ 12 ปี เครื่องใช้ไฟฟ้าได้กลายมาเป็นสิ่งจำเป็นที่ครัวเรือนชาวานาจำเป็นต้องมีต้องใช้ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตาราง 11 อัตราส่วนครัวเรือนที่มีเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทต่าง ๆ

ชนิดของเครื่องใช้ไฟฟ้า	จำนวนครัวเรือนที่มี	คิดเป็นร้อยละของครัวเรือนทั้งหมด
1. หม้อหุงข้าวไฟฟ้า	171	87
2. พัดลม	176	89
3. เตารีด	116	59
4. เครื่องรับโทรทัศน์ สี	114	58
5. เครื่องรับโทรทัศน์ขาวดำ	37	19
6. ตู้เย็น	89	45
7. เทป สเตอริโอ	25	13
8. กะทะไฟฟ้า	34	17
9. เครื่องปั้มน้ำขึ้นบ้าน	85	43

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัย ในปี พ.ศ. 2536

สำหรับครัวเรือนที่ยังไม่มีเครื่องใช้ไฟฟ้าบางชนิดก็เพราะราคาแพง ชาวานาจึงยังไม่มีเงินซื้อ แต่ส่วนใหญ่ตั้งใจว่าถ้ามีเงินเมื่อไรคงจะซื้อ

การที่ชาวานาต้องซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าเข้ามาใช้ในครัวเรือนดังกล่าวมานี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อภาวะค่าใช้จ่ายในครัวเรือน กล่าวคือ สินค้าไฟฟ้าบางอย่าง

ราคาแพง การที่ชาวนาจะก็ต้องนำรายได้จากการทำนาส่วนใหญ่ในรอบปีมาใช้ เมื่อซื้อแล้วเงินในครัวเรือนก็ไม่พอใช้จ่าย จำเป็นต้องกู้ยืมเงินมาใช้ หรือบางรายก็นำเงินที่กู้มาเพื่อลงทุนในการผลิตมาซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าเหล่านี้ นอกจากนี้กิจกรรมการดำรงชีวิตบางอย่างของชาวนาแต่เดิมพึ่งตนเองได้ เช่นการหุงข้าว ซึ่งแต่เดิมชาวนาสามารถใช้พื้นที่เก็บได้เองหรือถ่านที่เผาได้เอง แต่ปัจจุบันต้องให้เครื่องไฟฟ้าเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ชาวนาต้องเสียค่าใช้จ่ายด้านนี้กลายเป็นประจำ อย่างน้อยจะต้องเสียค่าไฟทุกเดือน ดังที่ชาวนาคนหนึ่งสังเกตเห็นข้อเท็จจริงนี้ เล่าให้ฟังว่า "รายจ่ายมันจีบาะ สมัยนี้ดูเข็นก็กินไฟแล้ว หม้อหุงข้าวก็กินไฟ โทรทัศน์ก็กินไฟ แล้วปั๊มน้ำขึ้นบ้านก็ไฟอีก ที่ก่อนไม่ต้อง หาบน้ำขึ้นบ้านก็สบายไม่ต้องไปปั๊ม "

2.3 การเปลี่ยนแปลงแหล่งได้มาและความหลากหลายของอาหารประจำวัน

แต่เดิมชาวนาเก็บข้าวไว้บริโภคเอง แล้วก็ซื้ออาหารที่จำเป็นบ้าง และหาไม่ได้ในหมู่บ้านบ้าง มีอาหารบางส่วนที่ชาวบ้านหาได้เอง เช่นปลา ตักบางอย่าง นอกจากนี้ความต้องการอาหารในการบริโภคในสมัยก่อนจะไม่ซับซ้อนเหมือนปัจจุบัน คือชาวนาในสมัยก่อนมีอะไรก็รับประทานกันได้ แต่ในปัจจุบันมีอาหารให้เลือกมาก เช่นชาวนาคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "สมัยก่อนเราไม่ค่อยมีรายจ่าย หากเราอยากกินเนื้อกินไก่กินทะเล เราถึงมีรายจ่าย ถ้าเราจะกินหอยกินปลาไม่ต้อง คว่าแหไปก็ได้กิน" ปัจจุบันนี้อาหารการกินในแต่ละวัน ชาวนาต้องซื้อเกือบทั้งสิ้นโดยส่วนใหญ่ซื้อจากร้านค้าย่อยในหมู่บ้าน ส่วนร้านค้าย่อยก็จะออกไปซื้อของจากตลาดในเมืองทุกเช้า มีบางครั้งรวีที่ไปจ่ายตลาดในตัวเมืองเองเป็นระยะ ดังนั้นชาวนาจึงต้องมีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้เป็นประจำเฉลี่ยวันละประมาณ 20-50 บาท ดังที่ชาวนาคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "เดี๋ยวนี้ใช้สอยต่างเคอะ อย่างวันหนึ่งไม่ให้อะไรเลย ค่ากับข้าวก็ไปแล้ววันละ 30, 40 แล้วค่าน้ำค่าไฟอีก" ความจำเป็นที่ชาวนาจะต้องใช้จ่ายในการซื้ออาหารประจำวันสำหรับการดำรงชีวิตในปัจจุบันจะเห็นได้ชัดเจนจากคำอธิบายของชาวนาต่อไปนี้

ศรีอยุธยา เมื่อจบแล้วไปต่อมหาวิทยาลัยสยามอีก 2 ปีจนจบปริญญาตรี ขณะนี้กำลัง
 รองานอยู่ ลูกสาวคนที่สองเรียนสำเร็จระดับ ปวช. ที่วิทยาลัยเทคนิคพระนคร-
 ศรีอยุธยา ปัจจุบันทำงานแล้ว ลูกสาวคนที่สามกำลังเรียนต่อระดับปวช. ที่วิทยาลัย
 เทคนิคพระนครศรีอยุธยาเช่นเดียวกัน ส่วนลูกชายอีก 2 คน กำลังเรียนระดับมัธยมและ
 ระดับประถมอยู่ที่ อ.ดอนพุด บุตรธิดาทุกคนที่ไปเรียนต่อในตัวเมืองล้วนพำนักอยู่หอพัก
 ทั้งสิ้น ปรากฏว่านายแก้วต้องเป็นหนี้สินเป็นจำนวนมากเพราะส่งลูกเรียนตั้งแต่ที่นายแก้ว
 เองยืนยันว่า "ถ้าผมไม่ส่งลูกเรียนผมไม่เป็นหนี้อย่างนี้หรอก ถึงเป็นก็ไม่มีมากเอาตัว
 รอดได้แน่ ถ้าเราไม่ส่งมันเรียนเราก็ไม่ต้องเสียเงิน และมันก็ต้องช่วยเราทำงานแะ
 เผลอ ๆ จะรวยกว่าทุกวัน คล้าย ๆ เดียวนี้เราทำคนเดียวกันถึง 7-8 คน"

นายชานปัจจุบันอายุ 69 ปี มีบุตรสาว 3 คนและบุตรชาย 3 คน นาย
 ชานได้ส่งบุตรชายทั้ง 3 คนไปเรียนที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยคนโตสุดเรียนถึง
 ระดับ ปวส. ปีที่ 1 ก็หนีเข้าป่าหลังเหตุการณ์ที่นักศึกษาประชาชนถูกคณะปฏิรูปการ
 ปกครองแผ่นดินปราบปรามเมื่อ 6 ตุลาคม 2519 คนที่สองเรียนจบระดับปริญญาตรีที่
 วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา คนที่สามสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 การส่งลูกเรียนทั้ง
 สามคน นายชานต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก ดังที่นายชานเล่าให้ฟังว่า "ไอ้คนโหดะใช้
 หมดไปหมดหมื่น ผมจำได้ ไอ้คนปฎิวัติให้แสนถึง แต่เป็นครู 4 ปีตกไปหลายสตางค์"
 ซึ่งการที่ต้องใช้เงินส่งลูกเรียนจำนวนมากเช่นนี้ นายชานถึงกับต้องกู้หนี้ยืมสินด้วยดัง
 ที่นายชานเล่าให้ฟังว่า "ผมมาขอตอนส่งลูกนี่แหละบอกตรง ๆ ผมก็จนและยอมรับ แต่
 ลูกพอรอดตัว"

นอกจากค่าใช้จ่ายที่ส่งลูกเรียนจะมากแล้ว ยังเป็นค่าใช้จ่ายที่หลักเลียง
 หรือผิดผ่อนไม่ได้ คือจะต้องจ่ายให้ตามเวลาเมื่อไม่มีก็ต้องไปหาหนี้ยืมสินทันที
 เช่นนางมาลีซึ่งส่งลูก 2 คนไปเรียนต่อในระดับ ปวส. และปวช. ในตัวจังหวัด
 พระนครศรีอยุธยาและที่กรุงเทพมหานครตามลำดับ เล่าให้ฟังว่า "บางทีลูกมาขอเงิน
 เรามีสินกว่าบาทเท่านี้เอง ต้องไปหาตัวก็เลยละตามบ้านนี่ละ เดียวเขาให้มึง
 ไม่ให้มึง เราต้องมีของไป ต้องมีทองหรืออะไรไป"

ชานบางคนรวบรวมเงินหลังจากได้ผลผลิตเพื่อไปผ่อนใช้หนี้ ปรากฏ

ว่าเป็นช่วงเดียวกับที่ลูกต้องการใช้เงินในการเรียน ชาวนาจำต้องให้ลูกไปก่อน โดยยอมต่างชำระหนี้ทั้งต้นและดอก ดังกรณีของนายชานผู้ส่งลูกไปเรียนต่อที่จังหวัด พระนครศรีอยุธยา 3 คน เล่าให้ฟังว่า "ส่งเขาอะพอส่งได้ ที่ลูกมาแบมือไม่มีจะให้ ก็ต้องระงับส่งให้หนี้ไว้ก่อน สักก็ค่อยทำสัญญาให้เขาใหม่ ดอกทบต้นไป"

2.4 การจัดงานประเพณี

การจัดงานประเพณีที่สำคัญของชาวนาได้แก่ งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ซึ่งงานประเพณีเหล่านี้ชาวนาได้จัดมาตั้งแต่อดีตแล้ว เพียงแต่ว่าในอดีตนั้นค่าใช้จ่ายในการจัดงานยังไม่มาก เพราะในสมัยก่อนชาวนายังไม่จัดงานใหญ่โตนัก ของกินของใช้ที่นำมาจัดงานส่วนหนึ่งก็หาได้ในหมู่บ้านแต่ก็บอกว่าค่าใช้จ่ายส่วนนี้เป็นค่าใช้จ่ายที่มากสำหรับครัวเรือนชาวนา เช่น นางมีเล่าถึงการจัดงานเผาศพสามี และบวชลูกชายคราวเดียวกันเมื่อ 25 ปีที่แล้วซึ่งนางมีก็บอกว่าสมัยนั้นยังไม่ต้องลงทุนมากเพราะของยังไม่แพง แต่นางมีก็ต้องเป็นหนี้ถึงหนึ่งหมื่นบาท เมื่อชาวนาต้องพึ่งพิงตลาดมากขึ้นค่าใช้จ่ายในการจัดงานก็มีมากขึ้นด้วย ซึ่งนอกจากของกินของใช้ที่ซื้อมาจัดงานจะมีราคาแพงขึ้นมากแล้ว ขอบเขตการจัดงานก็กว้างขวางขึ้น เช่นต้องมีหรรสพสมโภชซึ่งทำให้ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเพิ่มขึ้นในขณะที่เงินช่วยงานจากชาวบ้านไม่เพิ่มมากนักเพราะรายได้ของชาวบ้านนั้นต่ำจึงไม่มีเงินช่วยงานได้มาก จึงมักจะได้ยินเจ้าของงานพูดเสมอว่า "ช่วยยี่สิบแต่กินร้อย" ดังนั้นที่พบทั่วไป คือ เมื่อชาวนาจัดงานประเพณีในปัจจุบันต้องขาดทุนเสมอ อยู่ที่ว่าใครจะขาดทุนมากหรือน้อย เช่นตัวอย่างต่อไปนี้

นางแปด จัดงานบวชลูกชายเมื่อปี 2535

ถาม : จัดงานบวชลูกชายหมดเงินไปเยอะไหมครับ

ตอบ : หมดไปตั้ง 53,000 บาท

ถาม : ได้เงินช่วยงานเยอะไหมครับ

ตอบ : ก็ได้ 33,000 บาท

ถาม : ศึกษาค้นตั้งแต่ 20,000 ลิตร

ตอบ : จะ ก็ลูกน้องก็ต้องมีชาโดว์ ไอ้เราไม่ยอมให้มีมหาของมันมาเอง
ถึงเวลาเลิกไอ้เราเป็นเจ้าภาพเขาก็มาเอากับเรา

นางมาลี จัดงานบวชลูกชายเมื่อ 5 ปีที่แล้ว

ถาม : ตอนบวชลูกชายจัดงานใหญ่ไหมครับ

ตอบ : ใหญ่ ก็หลานตาคนแรก ตาเขาไม่เคยบวชใครเลย

ถาม : เงินทองพอหรือพอช่วย

ตอบ : ของเรา หมดไปสี่หมื่นกว่า

ถาม : ไปกู้เขามาหรือเปล่าครับ

ตอบ : ก็กู้เขามาบ้าง

ถาม : แล้วได้คืนไหมครับ

ตอบ : ได้ 20,000 คนเยอะหมดไม่ได้เงิน ก็ต้องเป็นหนี้เขาอีก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าครัวเรือนชาวนานั้นมีรายจ่ายหลายด้าน ซึ่งนอกจากที่กล่าวมาแล้วบางครั้งครัวเรือนก็มีประสบการณ์อื่น ๆ อีกที่ต้องเสียเงินเป็นจำนวนมาก เช่น ค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น ซึ่งค่าใช้จ่ายทั้งหมดนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่าเงินของชาวนานั้นจะถูกดูดซับเข้าไปสู่เมืองหรือภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด ชาวนาจึงไม่สามารถสะสมทุนเพื่อการผลิตได้ ทุนเบจจึงดำรงอยู่ด้วยความอ่อนด้อย ขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีความเต็มโตขึ้นเป็นลำดับ

เมื่อค่าใช้จ่ายของชาวนามีมาก และเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับในขณะที่ราคาข้าวไม่ได้สูงตามทำให้เกิดปัญหารายรับไม่พอกับรายจ่าย ชาวนาจึงต้องพยายามหาเงินมาเพิ่มเป็นค่าใช้จ่ายให้กับครอบครัว วิถีหาเงินเพิ่มเติมของชาวนามี 2 วิธีคือการทำงานเพิ่มนอกเหนือจากการทำนาและการกู้ยืม

ความจำเป็นของชาวนาที่จะต้องหาเงินมาเพิ่มเติมนอกเหนือจากการทำนานั้นเห็นได้เด่นชัดในช่วงปลายทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาซึ่งเป็นช่วงที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติได้ถูกประกาศให้มาได้ระยะหนึ่งแล้ว ทั้งนี้เพราะในช่วงดังกล่าวมีสินค้าจากตลาดได้แผ่ขยายเข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น ชาวบ้านเดินทางออกมาติดต่อและซื้อหาสิ่งของในเมืองมากขึ้น ถึงแม้ในช่วงนั้นยังอาศัยการเดินทางโดยเรืออยู่ก็ตาม ส่งผลให้ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องหาเงินมาใช้จ่ายมากขึ้น แต่โอกาสในการทำงานของชาวบ้านสมัยนั้นก็ยังมีย่อยมาก กิจกรรมที่พอหาเงินได้ก็คือ การหาปลาในลำคลอง และการทำงานรับจ้าง ได้แก่การไปรับจ้างถอนกล้า ต้อนนา และเกี่ยวข้าวแถบนาดอนและ การขึ้นไปรับจ้างหักข้าวโพดที่ไร่แถบ จ.ลพบุรี จ.นครราชสีมา ซึ่งสมัยนั้นก็ยังไปได้ลำบาก ชาวบ้านน้ำว่าต้องไปพักอยู่ที่ไร่ที่ไปรับจ้างหักข้าวโพดอยู่เป็นแรมเดือน จึงมีแรงงานไปรับจ้างหักข้าวโพดไม่มากนัก และส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานในวัยหนุ่มสาว นอกจากนี้จากการติดต่อระหว่างแรงงานรับจ้างบ้านน้ำว่ากับชาวไร่ทำให้มีชาวบ้านน้ำว่าบางคนไปลงทุนทำไร่ โดยบางคนไปเช่าไร่ผู้อื่น บางคนไปซื้อไร่เป็นของตัวเอง เพราะไร่สมัยนั้นราคายังถูกเนื่องจากเป็นที่กันดารแห้งแล้งและเป็นพื้นที่บุกรุกป่าสงวน แต่ชาวบ้านน้ำว่าส่วนใหญ่ไม่ประสบความสำเร็จในการทำไร่ เพราะประสบปัญหาความแห้งแล้งและการขาดแคลนทุนทำให้ต้องไปกู้ยืมเงินจากนายทุนในท้องถิ่นที่ทำไร่หนี้ ซึ่งวิธีคิดอัตราดอกเบี้ยที่เกษตรกรยิ่งเสียเปรียบมากกว่าที่กู้จากนายทุนบ้านน้ำว่า ในที่สุดชาวบ้านน้ำว่าก็ต้องขายไร่กลับมาในเวลาเพียงไม่กี่ปี หลายรายต้องหนีสินจากการทำไร่ด้วย

ก่อนจะถึงทศวรรษ 2520 ทางออกในการหาเงินมาใช้จ่ายเพิ่มเติมในครอบครัวของชาวบ้านน้ำว่าส่วนใหญ่ไม่มีอะไรมากไปกว่าการทำงานดังที่กล่าวมา แต่นับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาแรงงานจากบ้านน้ำว่าสามารถออกไปเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมืองได้บ้าง แต่ก็ยังเข้าไปได้เป็นบางส่วนและส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานในวัยรุ่น ชาวนาที่อายุ 30 ปีขึ้นไปส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในหมู่บ้าน แรงงานที่ไปรับจ้างในตัวเมืองมักได้ค่าจ้างต่ำ จึงมีรายได้มาช่วยเหลือครอบครัวน้อย

เมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมาชาวบ้านน้ำว่าบางส่วนเริ่มทำเกษตรกรรมอย่างอื่นเพิ่มขึ้น เช่น การเลี้ยงวัวพันธุ์ การเลี้ยงปลา การปลูกพริก แต่การทำเกษตรเหล่านี้ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะมีปัญหาในเรื่องทุนและตลาด

สามารถกล่าวได้ว่ารายได้ของชาวนาส่วนใหญ่ทั้งจากการทำนาและรายได้อื่นๆนั้นไม่เพียงพอแก่การลงทุนในการผลิตและการดำรงชีวิต ชาวนาจึงเหลือทางออกอีกทางเดียวคือการกู้ยืมซึ่งพบว่าความจำเป็นในการกู้ยืมของชาวนานั้นนับวันจะมีมากขึ้นดังที่ชาวนาจะบอกถึงสภาพของตัวเองในทำนองเดียวกันว่า "เดี๋ยวนี้มันยิ่งทำมันยิ่งแย่เป็นกันทั้งบ้าน ถ้าแบบนี้ไปมันยิ่งหนักต่อไปอีก ค่าลงทุนมันแพง ไม่ทำก็ไม่ได้ไม่รู้จะไปทำอะไรกัน" นอกจากนี้ยังพบว่าชาวนาที่ได้กู้หนี้ยืมสินแล้วมีโอกาสน้อยที่จะพ้นหนี้ได้ ผู้ที่นำโฉนดไปเป็นหลักประกันค่าประกันเงินกู้ส่วนใหญ่จะไม่สามารถไถ่ถอนโฉนดคืนออกมาได้ในที่สุดก็ต้องหลุดจำนองหรือไม่ก็ต้องขายให้หนี้ไป ปัจจุบันครัวเรือนส่วนใหญ่ในบ้านน้ำว้าก็ยังเป็นหนี้สินอยู่ พบว่าจากครัวเรือนทั้งหมด 197 ครัวเรือนจะมีครัวเรือนที่เป็นหนี้สินมากกว่า 10,000 บาทถึง 148 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 74.8 ของครัวเรือนทั้งหมด ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตาราง 12 จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน

จำนวนเงินที่เป็นหนี้สิน	จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน	ร้อยละของครัวเรือนทั้งหมด
10,000- 50,000	72	36.5
50,000- 100,000	36	18
100,000- 500,000	37	18.8
500,000-1,000,000	3	1.5
รวม	148	74.8

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยในปี 2536

จากการสัมภาษณ์พบว่าครัวเรือนที่เป็นหนี้สินตั้งแต่ประมาณ 50,000 บาท ขึ้นไป ล้วนมีปัญหาว่าจะใช้หนี้คืนได้หรือไม่ เพราะยังไม่เห็นทางที่จะหาเงินมาใช้หนี้ และผู้ที่เป็นหนี้ตั้งแต่ประมาณ 100,000 บาทขึ้นไปล้วนตอบตรงกันว่ามีทางเดียวจะปลดหนี้คือต้องขายนา แต่ขณะนี้กำลังรอโอกาสที่จะขายนาอยู่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

น.ส.กาหลง (เป็นหนี้ทั้งท.ก.ส.และนาทุนรวมประมาณ 900,000 บาท)

ถาม : คิดว่าจะปลดหนี้ทั้งหมดได้ยังไคร้

ตอบ : ก็ขายนาที่นั่นแหละ ก็มีคนซื้ออยู่ ตอนนั้นเจ็บขายไปเลย

นางทวาท (เป็นหนี้ท.ก.ส. 200,000 บาท)

ถาม : ขายเป็นหนี้ท.ก.ส. อยู่เท่าไรครับตอนนี้

ตอบ : ก็ 200,000

ถาม : แล้วขายคิดว่าจะใช้หนี้เขาได้หมดไหมครับ

ตอบ : มีให้เขาบ้างไม่ได้ให้บ้าง ก็ล่อกันมั่วอยู่อย่างนี้ ใช้ดอกบ้างอะไร

บ้างก็ล่อกันอย่างนี้ แต่ฉันว่าคงจะขายนาไปเลยหมดเรื่อง

การสูญเสียที่ดิน

การสูญเสียที่ดินในความหมายที่ชาวนาเคยมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินอยู่จำนวนหนึ่ง ต่อมาได้สูญเสียกรรมสิทธิ์นั้นไป ซึ่งอาจจะสูญเสียไปทั้งหมดหรือสูญเสียไปบางส่วนนั้นอาจรวมหมายถึงการสืบทอดที่ชาวนามอบที่ดินให้กับลูกหลานเมื่อแยกครัวเรือนออกไป เพราะการสืบทอดนั้นจะทำให้ชาวนาที่มอบมรดกมีที่ดินลดน้อยลง แต่การสืบทอดนั้นจะสร้างความตึงเครียดให้กับครัวเรือนที่สูญเสียที่ดินทำกินนั้นน้อยมาก เพราะการที่ครัวเรือนชาวนาใดจะมอบที่ดินให้กับบุตรหลานนั้น ครัวเรือนนั้นจะต้องมีที่ดินที่มากพอ และจะมอบให้บางส่วนเท่านั้น เพราะอย่างน้อยครัวเรือนเดิมจะตัดงเหลือที่ดินไว้เพียงพอกับการทำกิน ดังรายละเอียดที่กล่าวแล้วในเรื่องการครอบครองที่ดิน

การสืบทอดมรดกจะมีส่วนทำให้เกิดการตึงเครียดในเรื่องการสูญเสียที่ดิน

ก็ตรงที่ว่าที่ดินที่บุตรธิดาได้รับมรดกโดยทั่วไปนั้นจะเป็นที่ดินจำนวนที่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่บุตรธิดาจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการทำนาแต่เพียงบนที่ดินที่ได้รับมรดกมา แต่จำเป็นต้องเช่านาผู้อื่นทำเพิ่มเติม ซึ่งก็จะเข้าสู่กระบวนการความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ชาวนาเสียเปรียบ ทำให้ชาวนาอยู่ในข่ายที่จะสูญเสียที่ดินที่ได้รับมรดกนั้นได้

การสูญเสียที่ดินที่นับว่าเป็นความตึงเครียดของชาวนา คือ การสูญเสียที่ดินอันเกิดจากปัจจัย และเงื่อนไขทางการผลิตดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กระบวนการสูญเสียที่ดินของชาวนาส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากการที่ครอบครัวมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ทำให้จำเป็นต้องกู้เงินมาใช้โดยให้โฉนดที่ดินเป็นหลักประกันค้ำประกันเงินกู้ ซึ่งชาวนาที่กู้เงินแล้วมักจะไม่มีโอกาสใช้หนี้ตามกำหนดเวลา และมักจะถูกทบทดอกเบี้ยยเป็นเงินต้นเพิ่มขึ้นเสมอ รวมทั้งมักจะต้องกู้เงินเพิ่มขึ้นเสมอด้วย ซึ่งในทางหนึ่งก็จากนายทุนคนเดิมที่ชาวนาไปกู้เงินและให้ยึดโฉนดที่นาไว้เป็นประกันโดยจำนวนที่นาตามโฉนดนั้นชาวนาสามารถกู้เงินเพิ่มได้อีก ในอีกทางหนึ่งชาวนาจะนำโฉนดฉบับใหม่ไปค้ำประกันเงินยืมยืมใหม่มาใช้ เมื่อกู้แล้วก็ไม่มีเงินส่งใช้หนี้เหมือนเดิม ในที่สุดเงินต้นก็เพิ่มมากขึ้น นานเข้านายทุนก็จะมาเร่งให้ชาวนาโอนที่ดินให้หรือขายที่ดินให้ หรือไม่ก็เร่งให้ชาวนาใช้หนี้จนชาวนาต้องเอาที่ดินนั้นออกมาขายใช้หนี้ หรือไม่ชาวนาก็ได้คิดเองว่าคงจะไม่สามารถรับภาระหนี้สินที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลานั้นได้ นอกจากนี้มีชาวนาบางรายที่กู้เงินด้วยวิธีดังกล่าว แต่ได้ส่งดอกเบี้ยบ้างทำให้เงินต้นยังไม่เพิ่มขึ้นมากนัก แต่เห็นว่างคงไม่มีโอกาสจะไถ่คืนแน่ เมื่อถึงช่วงที่ราคาที่ดินดี เช่นเมื่อต้นทศวรรษ 2530 ซึ่งราคาที่ดินได้รับการกระตุ้นให้สูงด้วยการปั่นราคาของธุรกิจการค้าที่ดิน นายทุนจากในเมืองมากว้านซื้อที่ดินในบ้านน้ำว่ากันมาก ทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้น ชาวนาจึงรีบขายที่ดิน ด้วยคิดว่าเงินที่ขายที่ดินได้ส่วนหนึ่งก็ใช้หนี้ได้หมด อีกส่วนหนึ่งก็ยังมีเหลือเก็บดังที่ชาวนาคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า

ถาม : ตอนที่ชาวนาขายที่ดินกันเยอะ ตอนที่นายทุนข้างนอกมาซื้ออะ

ขายเพราะเป็นหนี้หรือเพราะราคาราคาขึ้นดีครับ

ตอบ : ก็ทั้งสองอย่าง เป็นหนี้ด้วย แล้วก็ตกใจราคา เลยขายกันออกสุด

คิดว่าราคามันดี ตอนก่อนไว้ละ 5,000 ก็ไม่มีใครซื้อ พอมาให้ไว้
ละหมื่นก็ขายกันแทบเกลี้ยงเลย ไร่สองไร่ก็เกลี้ยง บอกว่าใครไม่ขายก็ไว้
แล้ว ไร่ห้า หนึ่งไร่ พอสัก 2, 3 ปีก็ 50,000 เลย คราวนี้หยุด
เลยไม่มีใครซื้ออีกแล้ว

สำหรับในบ้านน้ำว่าพบว่ามีครัวเรือนที่มีที่ดินและเคยมีที่ดินรวม 124 ครัว
เรือน คิดเป็นร้อยละ 63 ของครัวเรือนในปัจจุบันทั้งหมด ในจำนวนนี้มีครัวเรือน
ที่มีประสบการณ์สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้สินด้วยสาเหตุดังที่กล่าวมาข้างต้น 55
ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 44 ของครัวเรือนที่มีที่ดินและเคยมีที่ดินทั้งหมด

นอกจากนี้ การที่ราคาที่ดินสูงขึ้นโดยการกระตุ้นของธุรกิจซื้อขายที่ดินยัง
ทำให้ชาวนา บางรายถึงจะไม่ได้เป็นหนี้สินก็ยังนำบางส่วนออกขายเช่นกัน ซึ่ง
สะท้อนให้เห็นว่ารายได้หรือความหวังที่จะมีรายได้ดีจากการทำนานั้นมีน้อย ดังนั้น
ถ้ามีผู้มาซื้อที่ดินซึ่งชาวนาเห็นว่ามีราคาก็จะพากันขายทันที

การกระตุ้นหรือการปั่นราคาที่ดินของตลาดที่ดินในช่วงต้นทศวรรษ 2530
ได้เข้าไปมีบทบาทในบ้านน้ำว่าไม่น้อย นายทุนจากตัวเมืองได้ส่งนายหน้าเข้าไปกว้าน
ซื้อที่ดิน โดยการเข้าไปในช่วงแรกนั้นจะให้ราคาที่ดินประมาณไร่ละ 10,000 บาทตลอด
โดยไม่เลือกพื้นที่ และตัวนายทุนเองก็มักไม่ได้มาดูพื้นที่ด้วย เพียงแต่มีโฉนดที่ดินก็ซื้อ
ขายกันได้ ทั้งนี้เพราะนายทุนซื้อที่ดินมิใช่เพราะต้องการทำการเกษตร แต่ต้องการ
เก็งกำไร ปรากฏว่ามีชาวนาบ้านน้ำว่านำที่ดินออกขายกันมาก เพราะไม่เคยได้
ราคาเท่านี้มาก่อน ซึ่งในตอนนั้นราคาซื้อขายที่ดินในหมู่ผู้ทำการเกษตรด้วยกันเอง
ราคาไร่ละประมาณ 5,000 บาทเท่านั้น และหลังจากนั้น 2-3 ปี ราคาที่ดินได้ขึ้นไป
ประมาณไร่ละ 50,000 บาท แต่ก็มีการซื้อขายกันไม่มากแล้ว เพราะชาวนาที่อยาก
ขายที่ดินก็ขายไปตั้งแต่ช่วงต้น และช่วงที่มีการซื้อขายกันในราคานี้ก็สั้นมากเนื่องจาก
ตลาดที่ดินเริ่มซบเซา ทำให้ไม่มีนายทุนต้องการซื้อที่ดินอีกรวมทั้งการซื้อขายที่ดินส่วน
ใหญ่ในช่วงนี้เป็นการซื้อขายในหมู่พ่อค้าที่ดินด้วยกันเอง

การเปลี่ยนแปลงราคาซื้อที่ดิน โดยเพิ่มราคาขึ้นมากในช่วง 2-3 ปีนั้น

ทำให้ชาวนาที่รับขายที่ดินไปในช่วงแรกเกิดความเสียดายที่ดินขายที่ดินไปก่อนและทำให้ชาวนาบางคนก็อยากจะขายที่ดินเช่นกัน แต่เห็นว่าราคาขึ้นไว้มากจึงคิดว่าราคาคงจะขึ้นไปอีกจึงเก็บที่ดินไว้ก่อน ปรากฏว่าการซื้อขายที่ดินหยุดชะงักไม่มีใครซื้ออีก ชาวนาดังกล่าวจึงยังขายที่ดินไม่ได้บางคนมีหนี้สินจำนวนมากอยากจะขายที่ดินใช้หนี้ก็หาคนซื้อไม่ได้ เช่น น.ส.กาหลงมีหนี้สินเกือบ 1,000,000 บาท และผลผลิตที่ได้จากการทำนาก็ไม่สามารถจะไถ่ดอกเบี้ยยได้ทัน น.ส.กาหลงรอจะขายที่ดินอยู่ทุกวันเพื่อใช้หนี้ และนำมาใช้จ่ายในครอบครัว แต่ไม่มีใครซื้อ แม้ว่า น.ส.กาหลงต้องการขายเพียงไร่ละ 40,000 ก็ตาม

ในช่วงที่มีการกว้านซื้อที่ดินดังกล่าว ปรากฏว่ามีนายทุนในเมืองต่าง ๆ เข้ามาซื้อที่ดินไปจากชาวบ้านน้ำว่าไม่ต่ำกว่า 1,000 ไร่หรือประมาณ 1 ใน 3 ของที่ดินที่ชาวบ้านน้ำว่าใช้ทำกินทั้งหมด ปัจจุบันถ้ามีนายทุนเข้ามาซื้อที่ดินอีกในราคาประมาณไร่ละ 40,000-50,000 บาท จะมีชาวนาพร้อมจะขายที่ดินอีกไม่ต่ำกว่า 1,000 ไร่

ปรากฏการณ์ผู้สูญเสียที่ดินของชาวนานั้นเป็นปรากฏการณ์ที่ชาวนาไม่เต็มใจ แต่ต้องเข้าสู่กระบวนการสูญเสียที่ดินโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังจะเห็นได้ว่าการกู้เงินครั้งแรกนั้นชาวนายังหวังว่าจะไถ่คืนทั้งสิ้น ไม่มีชาวนาคนใดที่ขายนาตั้งแต่ครั้งแรกที่มีปัญหาการเงิน และกว่าชาวนาจะตัดสินใจขายนาก็กินเวลานับสิบปีและอยู่ในภาวะที่หนี้สินพอกพูนจนไม่สามารถใช้คืนได้แล้ว และถ้าถามความรู้สึกของชาวนาจะพบเหมือนกันหมดว่าไม่มีใครอยากขายที่นา เช่นชาวนาคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ไม่มีใครอยากขายหรือกว้านที่ดินเก่าแก่ด้วย อยากจะซื้อคืนก็คงไม่มีปัญหาหรอก เดียวนี้ไร่ละตั้ง 5 หมื่น"

เพื่อเข้าใจถึงปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดินอย่างชัดเจน ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างชาวนาผู้สูญเสียที่ดิน 8 รายโดยตัวอย่างเหล่านี้จะครอบคลุมการสูญเสียที่ดินอันเนื่องมาจากปัญหาในการผลิตทั้งหมด

1. นายทุน ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้สินจากการกู้เงินมาปลูกบ้านลงทุนทำนา และให้จ่ายในครอบครัว

นายทุนปัจจุบันอายุ 70 ปีเป็นคนหมู่บ้านอื่นแต่ได้มาแต่งงานกับภรรยาชาว

บ้านน้ำว่าเมื่อ45ปีที่แล้ว เมื่อแต่งงานแยกครัวเรือนออกมาภรรยาได้ทีนาที่พ่อแม่มอบให้10ไร่ นายนั้นและภรรยาทำนามาโดยตลอด โดยในเวลาที่แยกครัวเรือนมาใหม่ๆ นั้นนอกจากนา10ไร่ที่มีแล้วยังเช่าผู้อื่นเพิ่มอีกประมาณ 20-30 ไร่

ในระหว่างที่ยังทำนาแบบเดิม นายนั้นสามารถทยอยซื้อนาเพิ่มได้ 3 แปลง รวม 25 ไร่ โดยในการซื้อทุกครั้งจะมีเงินของตนเองส่วนหนึ่ง และกู้เพิ่มเติมส่วนหนึ่ง เมื่อผ่อนหนี้หมดก็ซื้อแปลงใหม่ โดยกู้เงินมาสมทบเช่นเดิมซึ่งนายนั้นสามารถผ่อนใช้หนี้ได้มาตลอด จนกระทั่งเมื่อมีการนำรถไถมาใช้ นายนั้นทำนาเช่าเพิ่มมากขึ้นโดยทำสูงสุดถึงร้อยกว่าไร่ แต่รายได้ก็ไม่เหลือ เพราะต้องลงทุนมาก จนในปี2520 นายนั้นได้ไปกู้เงินมา70,000บาทโดยส่วนหนึ่งนำไปใช้จ่ายในการสร้างบ้าน อีกส่วนหนึ่งใช้จ่ายเป็นค่าเช่านา ซึ่งขณะนั้นมีการเช่ากันด้วยเงินสด นายนั้นได้ใช้โฉนดทีนา 16ไร่ไปค้ำประกันเงินกู้ดังกล่าว

ปรากฏว่าปีต่อ ๆ มารายได้จากการทำนาไม่พอใช้หนี้ เพียงสามารถส่งดอกเบี้ยยได้บ้างไม่ได้ส่งบ้าง หลังจากนั้นไม่กี่ปี นายนั้นก็ต้องไปกู้เงินมาจากนายทุนอีกคนหนึ่ง โดยค่อย ๆ ทยอยกู้มาจนถึง 50,000 บาท คราวนี้นายนั้นใช้โฉนดทีนา 7 ไร่ไปค้ำประกันไว้ เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และลงทุนในการทำนา จนเวลาผ่านไปประมาณ 10 ปี นายนั้นไม่สามารถใช้หนี้ทั้ง 2 รายได้ รายแรกจากเงินต้น 70,000 บาทก็กลายมาเป็นเงินทั้งหมดแสนกว่าบาท รายที่สองจากเงิน50,000 ก็กลายมาเป็นเงินต้นประมาณ 70,000 บาท ทั้งนี้เพราะนายทุนได้นำดอกมาทบเป็นเงินต้นด้วย โดยนายนั้นเสียดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ20 ต่อปีสำหรับนายทุนคนแรก และร้อยละ 2 ต่อเดือนสำหรับนายทุนคนที่สอง สุดท้ายนายนั้นต้องขายนาทั้ง2แปลงใช้หนี้โดยไม่เหลือเงินแม้แต่เล็กน้อย มีหน้าชำระรายที่สองเมื่อขายแล้วยังไม่พอใช้หนี้อีก20,000 บาท ซึ่งตามปกตินายนั้นย่อมไม่ใช้หนี้จำนวนนี้ได้เพราะไม่มีหลักทรัพย์อะไรค้ำประกันแล้ว แต่ด้วยความรู้สึกถ้าทำอย่างนั้นตนเองก็จะเป็นคนผิดจะไม่มีใครคบด้วยต่อไป คงจะไปหาขี้มเงินคนยาก นายนั้นจึงพยายามผ่อนใช้หนี้ทั้งหมด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์อย่างชัดเจน

นายนั้นมียูก 5 คนไม่ได้ส่งเรียนมากกว่าชั้นประถม 4 แม้แต่คนเดียว

ปัจจุบันลูกทุกคนแยกครัวเรือนไปหมดแล้ว ยกเว้นลูกสาวคนสุดท้องซึ่งยังอาศัยอยู่กับ
 นายหนุ่ม ปัจจุบันนายหนุ่มเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรดอนพุด โดยกู้เงินมาใช้ปีละ
 ประมาณ 30,000 บาท ในฤดูกาลผลิต 2536/37 นายหนุ่มทำนา 69 ไร่โดยเป็นนา
 ของตัวเอง 12 ไร่ นอกนั้นเป็นนาเช่า

2. นายชาน ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้สินจากการกู้เงินมาส่ง
 ลูกเรียน จัดงานประเพณี ลงทุนทำนา และใช้จ่ายในครอบครัว

นายชานปัจจุบันอายุ 69 ปีมีบุตรธิดา 6 คน เป็นชาวน้ำว่าโดยกำเนิด
 เมื่อแต่งงานแยกครัวเรือนออกมานั้น นายชานและภรรยาได้รับที่ดินจากพ่อแม่รวม
 40 ไร่ ซึ่งในช่วงต้นนั้นสามารถทำกินบนที่ดินจำนวนนี้ได้เพียงพอ จนมาช่วงการเปลี่ยน
 แปลงเป็นการทำนาแบบใหม่ นับแต่การใช้รถไถเป็นต้นมา นายชานได้ขยายที่ทำกินเป็น
 90 ไร่โดยเช่าเพิ่มเติมอีก 50 ไร่

เมื่อประมาณ 40 ปีที่แล้วนายชานได้ข่าวว่าทางรัฐบาลมีนโยบายจะปฏิรูป
 ที่ดิน โดยให้ชาวนาคนหนึ่งครอบครองที่ดินได้ไม่เกิน 50 ไร่ นายชานเชื่อตามข่าว และ
 คิดว่าตนอาจจะซื้อที่ดินเพิ่มเติมได้อีกซึ่งจะทำให้ตนมีที่ดินเกิน 50 ไร่ตามที่ข่าวว่า แล้ว
 ตนจะถูกยึดที่ดินคืนไป นายชานจึงได้โอนที่ดิน 20 ไร่ให้เป็นชื่อลูกสาวคนโต ในขณะนั้น
 อายุเพียง 4 ขวบ ซึ่งนาแปลงนี้เป็นชื่อลูกสาวมาโดยตลอดจนเมื่อลูกสาวได้แต่งงาน
 แยกครัวเรือนออกไปจึงได้แปลงนี้ไปโดยปริยาย ในขณะที่นายชานไม่สามารถซื้อที่ดิน
 เพิ่มเติมได้เลย "โอนใส่ชื่อลูกไปแล้วตั้งแต่อายุ 4 ขวบโน่น ตั้งแต่ปีบุลสงครามยังอยู่เกิน
 50 ไร่ไม่ได้ก็เลยรีบโอนให้กับลูกไปเสียก่อน ก็คิดว่าจะซื้อได้อีก เดียวจะเกิน แต่ก็
 ไปไม่รอด ซื้อไม่ได้เลย"

นายชานพอทำนาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวมาได้ตลอด ถึงไม่สามารถซื้อ
 ที่นาได้แต่ก็ไม่ถึงกับเป็นหนี้สิน จนกระทั่งได้ส่งลูก 3 คนสุดท้ายเข้าไปเรียนในจังหวัด
 พระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อค่าใช้จ่าย
 ในการศึกษาของบุตรธิดา นับแต่ที่ส่งลูกเข้าไปเรียน ปัญหาเงินไม่พอใช้จ่ายในครัว
 เรือนก็เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ ล้วนเพิ่มขึ้น เนื่องจากเป็นช่วงที่

การทำงานกำลังเปลี่ยนเข้าสู่การทำงานแบบใหม่ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการเรียนของลูกนั้นได้เพิ่มภาระให้กับครอบครัวมาก เมื่อมีปัญหาการเงินมากขึ้น นายชานจึงต้องกู้ยืมเงินครั้งแรกจำนวน 40,000 บาทเมื่อปี พ.ศ.2519 ด้วยสาเหตุที่ว่า"มันไม่พอใช้จ่ายในบ้าน ส่งลูกบ้าง เอามาหมุนลงทุนทำนาบ้าง กินบ้าง"

นายชานกู้เงินครั้งแรกจากนายทุนในตลาดอ่างทอง โดยเสียดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 3 ต่อเดือน ซึ่งเป็นดอกเบี้ยที่แพงกว่าการกู้เงินกันตามปกติ ทั้งนี้เพราะ "มันจำเป็น เราไม่มีที่จะไป เราก็กู้เอา" การกู้ยืมเงินครั้งนี้ นายชานได้นำเอาโฉนดที่นาไปให้นายทุนยึดไว้ ต่อมานายชานได้ไปเพิ่มเงินกู้จากนายทุนคนเดียวกันนี้อีก 20,000 บาทรวมเป็น 60,000 บาท

นับแต่การกู้เงินมานายชานแทบจะไม่ได้ส่งแม้แต่ดอกเบี้ย ทั้งนี้เพราะไม่มีรายได้เหลือพอ"พอข้าวราคาดี ข้าวเราไม่ด้ พอข้าวเราดี ราคากลับไม่ดี" ประกอบกับในห้วงเวลาดังกล่าว นายชานต้องจัดงานศพถึง 2 งาน คืองานของแม่และงานของภรรยา และมาช่วงหลังก็จัดงานบวชลูกชายและแต่งลูกสาวอีก ถึงจะไม่ได้จัดงานใหญ่โตแต่เงินที่เป็นรายได้ของครอบครัวก็ถูกนำมาใช้ในงานนี้เป็นจำนวนมาก ถึงแม้จะไม่ได้อะไรมาจัดงานโดยตรงแต่"เราเตรียมเงินไว้แล้ว แต่ก็ทำให้เราไม่มีใช้จ่ายอย่างอื่น ก็ต้องตัดใจไปกู้เขาอีก ถ้าใครโดนพายุอย่างผมถึงจะรู้ว่าเป็นอย่างไร"

จนเวลาผ่านไปประมาณ 10 ปีจากเงินกู้ 60,000 บาทถูกนำดอกมาทบเป็นเงินต้นอีก จนกลายเป็นเงิน 100,000 กว่าบาท เจ้าของเงินกู้จึงบอกให้นายชานโอนที่นาให้ ในปีพ.ศ. 2530 นายชานก็จำยอมโดยดีเพราะเห็นว่าตนไม่มีทางไถ่คืนได้ ปัจจุบันนายชานอาศัยอยู่กับลูกสาวคนเล็ก โดยยังทำนาเช่าอยู่ 40 ไร่และเป็นลูกค้า ธ.ก.ส. กู้เงินมาใช้ประมาณปีละ 30,000 บาท

3. นายพนต์ ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้สินจากการกู้เงินมาลงทุนทำไร่ ทำนา และใช้จ่ายในครอบครัว

นายพนต์ปัจจุบันอายุ 60 ปี ได้แต่งงานกับภรรยาเมื่อประมาณ 35 ปีที่แล้วและอาศัยอยู่กับแม่ของภรรยา เพราะภรรยาเป็นลูกสาวคนสุดท้อง ทั้งนี้แม่ของ

ภรรยาที่นา 21 ไร่ นายพยนต์ได้อาศัยนาแปลงนี้ทำกินมาโดยตลอด ซึ่งในช่วงแรกทำนาประมาณ 30 ไร่โดยเช่าผู้อื่นเพิ่มเติมบ้าง เมื่อเข้าสู่การทำนาแบบใหม่นายพยนต์ได้เพิ่มจำนวนนาที่ทำเป็นประมาณ 55 ไร่

นายพยนต์มาประสบกับภาวะการเป็นหนี้สินในช่วงที่ทำนาแบบใหม่เพราะต้องใช้เงินมากขึ้น ทั้งการลงทุนในการผลิตและการบริโภค ในขณะที่รายได้จากการทำนานั้นเริ่มไม่พอใช้ "มันขาดแคลน มันไม่ค่อยพอใช้ ตอนนั้นเงินทองมันไม่ค่อยมี" นายพยนต์จึงตัดสินใจไปทำไร่ที่ลำนารายณ์ จ.ลพบุรี ตามที่ญาติชักชวน โดยคิดว่าการไปทำไร่จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะเวลาทำไร่กับทำนาไม่ตรงกันคือเมื่อไถหว่านนาเสร็จแล้วก็ขึ้นไปทำไร่ได้เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ไร่แล้วก็ลงมาเกี่ยวข้าวได้ทัน นายพยนต์ได้ไปซื้อไร่ทั้งหมด 23 ไร่ ราคา 15,000 บาทโดยที่ไม่มีเงินอยู่เลย นายพยนต์จึงไปกู้เงินจากนายทุน เป็นการกู้แบบต้องการด่วนจึงเสียอัตราดอกเบี้ยถึงร้อยละ 2.5 ต่อเดือนโดยใช้โฉนดที่นา 21 ไร่ไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันไว้ พอปีรุ่งขึ้นนายพยนต์ได้ไปกู้เงินจากนายทุนอีกรายหนึ่งที่ดอกเบี้ยถูกกว่า คือคิดร้อยละ 20 ต่อปีมาใช้หนี้แทนนายทุนคนเดิม โดยใช้โฉนดที่ดิน 21 ไร่เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเช่นเดิม

นายพยนต์ทำไร่ได้เพียง 3 ปีก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะปัญหาความแห้งแล้ง และถูกเอารัดเอาเปรียบในกระบวนการผลิตอย่างมาก นายพยนต์จึงขายไร่กลับมาในราคาเดิม แต่ในระหว่างทำไร่นายพยนต์ก็กู้เงินจากนายทุนคนเดิมเพิ่มเติมไปอีก และเมื่อกลับมาทำนาอย่างเดียวกียังประสบปัญหาเงินไม่พอใช้อยู่เช่นเดิม นายพยนต์จึงแก้ปัญหาโดยไปกู้เงินมาใช้เป็นระยะ ๆ

ต่อมานายพยนต์เห็นว่าทำนาอย่างเดียวดังได้เงินไม่พอใช้แน่ จึงกลับไปทำไร่อีกครั้ง แต่ครั้งนี้ไปเช่าไร่ผู้อื่นทำซึ่งทำอยู่ได้นาน 3 ปีปรากฏว่าล้มเหลวเช่นเดิมและต้องเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นอีกมาก รวมหนี้ที่ไปกู้จากนายทุนเป็นระยะ 70,000 บาท และปรากฏว่านายพยนต์เกือบจะไม่ได้ส่งดอกเบี้ยเลย นายทุนจึงนำดอกเบี๋ยทบไปเรื่อย ๆ จนในระยะเวลาประมาณ 12 ปีเงินจำนวนนี้เพิ่มขึ้นเป็น 120,000 บาท นายพยนต์จึงตัดสินใจขายนาให้กับนายทุนที่ให้กู้เงินนั้น เพราะเห็นว่าดอกเบี๋ยจะเพิ่ม

ขึ้นอีก โดยขายให้ไ้ละ 6,000 บาท ซึ่งก็สามารถใช้หนี้หมดโดยไม่เหลือเงินเลย และหลังจากนั้นได้ปีเดียวนายทุนก็เข้ามาซื้อที่ดินในหมู่บ้านในราคาไ้ละ 10,000 บาท ซึ่งนายพนธ์ได้พูดถึงเรื่องนี้ว่า"มันเป็นโชคของผมในเรื่องนี้ คือพอขายหลุดชุดนี้ไปปั๊บ เขาเข้ามาซื้อเลย ไ้ละหมื่นสองหมื่น ตอนนั้นเราเป็นหนี้เขาแสนสอง เราขายนาให้เขาเราก็พอใช้หนี้ แล้วก็ยังมีเงินเหลือด้วย อันนี้ขายแล้วไม่มีเงินเหลือเลย"

นายพนธ์มีลูก 3 คน ลูกชาย 2 คนเข้าไปขายแรงงานอยู่ในกรุงเทพฯ และแยกครอบครัวไปแล้ว นายพนธ์อยู่กับภรรยาและลูกสาว ปัจจุบันทำนาเช่า 35 ไ้และเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรดอนพุดโดยกู้เงินมาใช้ประมาณปีละ 30,000 บาท

4. นายชิน ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้สินจากการกู้เงินมาใช้เป็นค่าเช่านา ลงทุนทำนาด้านอื่น ๆ และใช้จ่ายในครอบครัว

นายชินเป็นคนต่างหมู่บ้านเข้ามาแต่งงานกับแม่หม้ายบ้านน้ำว้าเมื่อ 15 ปีที่แล้ว ปัจจุบันนายชินอายุ 60 ปี มีบุตร 1 คนกำลังเรียนหนังสืออยู่ระดับมัธยมศึกษา เมื่อแต่งงานนั้นภรรยาของนายชินมีนาอยู่ 2 แปลง แปลงหนึ่ง 21 ไ้ อีกแปลงหนึ่ง 4 ไ้ ในช่วงเริ่มต้นครอบครัวกันนายชินทำนา 30 ไ้ซึ่งเป็นช่วงที่ทำนาแบบใหม่แล้ว การทำนาในจำนวนดังกล่าวไม่ทำให้ครอบครัวของนายชินมีเงินใช้จ่ายอย่างเพียงพอ นายชินจึงพยายามทำนาเพิ่ม พอดีในช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นช่วงที่ข้าวราคาดี พร้อม ๆ กับค่าเช่านาก็สูงตามและคิดเป็นเงินสด นายชินได้เช่าที่นาจากญาติเพิ่มอีกประมาณ 70 ไ้ โดยเสียค่าเช่าไ้ละ 500 บาทแต่เนื่องจากนายชินไม่มีเงินเลยจึงต้องไปกู้เงินเพื่อจ่ายเป็นค่าเช่านากับนำมาลงทุนด้านอื่น ๆ รวมทั้งใช้จ่ายในครอบครัว และขณะนั้นนายชินเป็นหนี้สหกรณ์การเกษตรดอนพุดอยู่ประมาณ 10,000 บาท นายชินเกรงว่าอาจถูกสหกรณ์ฟ้องยึดที่นา จึงคิดกู้เงินเพื่อการใช้หนี้สหกรณ์ด้วย นายชินได้กู้เงินจากนายทุนในหมู่บ้าน 50,000 บาทอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน ทั้งนี้ได้นำโฉนดที่นาแปลง 21 ไ้ให้นายทุนยึดไว้เป็นประกัน ปรากฏว่าในปีนั้นน้ำท่วมนามากกว่าปกติ นาที่นายชินทำเสียหายเป็นส่วนใหญ่ นายชินจึงได้ผล

ผลิตน้อย เป็นเหตุให้ไม่มีเงินสดจ่ายค่าเช่านาในปีต่อไป เจ้าของนาจึงเอานาคืนไปให้คนอื่นทำ นายชินจึงมีนาทำในฤดูต่อ ๆ มาน้อยมาก ประมาณ 30 ไร่เท่านั้นทำให้ไม่มีรายได้พอที่จะใช้หนี้รวมทั้งการส่งดอกเบี้ยยด้วย

ในระยะเวลาประมาณ 8 ปีจากเงินต้น 50,000 บาทได้ถูกนายทุนนำดอกไปทบเป็นเงินต้นตลอดเวลา จนเงินต้นเพิ่มเป็นประมาณ 120,000 บาทนายชินจำต้องขายนาใช้หนี้ในช่วงที่นายทุนเข้าไปกว้านซื้อที่ดิน โดยขายที่ดินแปลงที่นายทุนยึดโฉนดไว้ คือแปลง 21 ไร่ซึ่งขายได้ไร่ละ 12,000 บาท

5. นายข้าว ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้สินจากการกู้เงินมาสร้างบ้าน ซื้อรถไถนา ลงทุนทำนา และให้จ่ายในครอบครัว

นายข้าวเป็นชาวน้ำว่าโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 37 ปี นายข้าวได้แต่งงานแยกครอบครัวมาเมื่อ 13 ปีที่แล้ว ปัจจุบันมีลูก 2 คนซึ่งกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมคนหนึ่งชั้นประถมคนหนึ่ง

เมื่อแยกครัวออกมานายข้าวและภรรยาได้นำจากบิดามารดา รวม 30 ไร่ แต่เริ่มต้นด้วยการทำนาประมาณ 50 ไร่โดยเช่าจากผู้อื่นเพิ่มเติมและเคยทำนาสูงสุดถึง 100 ไร่ เพราะช่วงที่นายข้าวแยกครอบครัวมานั้นเป็นช่วงที่ทำนาแบบใหม่แล้ว

การเป็นหนี้สินของนายข้าวเริ่มต้นจากการปลูกบ้านใหม่หลังจากแต่งงานได้ 2 ปี โดยกู้เงินจากยายจำนวน 30,000 บาทเสียดอกเบี้ยร้อยละ 15 ต่อปี ส่วนการทำนานั้นก็มีรายได้ไม่ดี เพราะต้องลงทุนสูง ปีไหนที่ราคาข้าวดีนาที่ทำก็มักจะได้ผลผลิตไม่ดี นายข้าวพยายามที่จะขยายหารายได้อีกเช่นเพิ่มเติม โดยเริ่มจากการไปซื้อรถไถขนาดใหญ่โดยหวังจะมาหารายได้จากการรับจ้าง การซื้อรถไถครั้งนี้ นายข้าวต้องกู้เงินจากนายทุนมา 80,000 บาท เสียดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 2 ต่อเดือน ซึ่งราคารวมทั้งหมด 140,000 บาทโดยนายข้าวยังค้างชำระเจ้าของรถไว้อีก พอเริ่มนำรถออกรับจ้างก็เกิดเรื่อง คือคนขับรถไถได้ขับรถตกสะพานรถกับคนขับซึ่งเป็นลูกจ้างตาย นายข้าวต้องช่วยเงินทำศพลูกจ้างไป 20,000 บาท และเสียค่าซ่อมรถไป 40,000 บาท จากนั้นขายรถต่อไปในราคา 120,000 บาท แล้วไปออกรถใหม่โดยกู้

เงินมาสมทบอีก แต่หารับจ้างอยู่ได้ไม่นานก็ต้องขายไปเพราะงานไม่ดี เนื่องจากมีรถมากและมักจะต้องรับจ้างไถเงินเพื่อ นายข้าวต้องขายรถไถนาไปในราคาที่ขาดทุนมาก

ในระหว่างที่ทำกิจกรรมข้างต้น นายข้าวก็ยังคงทำนาเป็นอาชีพหลักอยู่เช่นเดิม อย่างน้อยก็ประมาณ 70 ไร่ แต่การทำนาก็ได้ผลไม่ดี นายข้าวจึงต้องกู้เงินมาลงทุนทำนา และใช้จ่ายในการกินอยู่ด้วย หนี้สินจึงพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ จนในระยะเพียง 8 ปี นายข้าวมีหนี้สินถึงแสนกว่าบาท จึงตัดสินใจขายนาใช้หนี้ไป 16 ไร่ โดยขายไปช่วงที่นายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินช่วงแรก ซึ่งขายไปได้ไร่ละ 10,000 บาท ปัจจุบันนายข้าวยังมีที่นาเหลืออีก 14 ไร่ ได้ตั้งใจว่าจะเก็บไว้ขายส่งลูกเรียน

ขณะนี้นายข้าวทำนาอยู่ 80 ไร่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนาเช่า โดยนายข้าวเป็นลูกค้าธ.ก.ส. และเป็นหนี้ธ.ก.ส.อยู่ 70,000 บาท

6. นายประสงค์ ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้จากการกู้เงินมาส่งลูกเรียน ลงทุนทำนา และใช้จ่ายในครอบครัว

นายประสงค์ปัจจุบันอายุ 65 ปี ได้แต่งงานกับชาวหนองมนด้วยกันเอง เมื่อ 40 ปีที่แล้วมีบุตรธิดารวม 7 คน

เนื่องจากภรรยาของนายประสงค์เป็นลูกสาวคนเดียวของพ่อแม่ ครอบครัวของนายประสงค์จึงอยู่กับพ่อแม่ของภรรยา โดยที่พ่อแม่ภรรยามีที่นา 32 ไร่ ส่วนตัวนายประสงค์เองไม่ได้รับแบ่งที่นามา นายประสงค์จึงทำกินกับพ่อตาแม่ยายโดยเริ่มต้นจากนาจำนวน 32 ไร่ นั้น ทั้งนี้พ่อตาแม่ยายมีหนี้สินแต่เดิมอยู่ก่อนแล้วนับหมื่นบาทแต่นายประสงค์ก็สามารถทำนาใช้หนี้ได้จนหมดตั้งแต่ในช่วงของการทำนาแบบเก่า อย่างไรก็ตามในช่วงนี้นายประสงค์ได้แบ่งขายนาไปแล้ว 5 ไร่ เพื่อเป็นค่ารักษาลูกชายซึ่งป่วยหนักต้องเข้ารักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลเป็นเวลานาน

เมื่อมาถึงการทำนาแบบใหม่ นายประสงค์ได้เช่านาทำเพิ่มเติมอีก โดยทำทั้งหมดประมาณ 60 ไร่ ในช่วงของการทำนาแบบใหม่นายประสงค์พบว่าไม่ค่อยมีรายได้เหลือเพราะค่าใช้จ่ายสูงในขณะที่ได้ผลตอบแทนต่ำและเป็นช่วงเดียวกับที่นายประสงค์เริ่มส่งลูก 3 คนสุดท้ายเข้าไปเรียนในตัวเมือง ประสบการณ์การขาดแคลนเงินของ

ครอบครัวถึงรุ่งรังขึ้น สภาพที่นายประสงค์เรียกว่า"ชักหน้าไม่ถึงหลัง"ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังที่ภรรยาของนายประสงค์เล่าให้ฟังว่า"แล้วมาลูกฉัน เล่าไม่อายเลย ลูกจะเข้าสอบเขาไม่ให้เข้าสอบไม่มีค่าเทอมให้เขาป็นั้น โอ้โฮฉันพยายเรือจึก ๆ ลมก็แรง นามันล่มตอนนั้นฉันเอาป็นไปจำนำเขา"หรือ"คิดอย่างนี้ วันเสาร์อาทิตย์เราจะเอาเงินที่ไหนให้ลูก"ความจำเป็นที่จะต้องหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัวและเพื่อส่งลูกเรียนต่อเช่นนี้ ในที่สุดนายประสงค์ก็จำเป็นจะต้องกู้ยืมเงิน"เงินมันไม่พอใช้ ไหนลูกจะเรียน ไหนจะค่าใช้จ่ายอย่างอื่นอีก"

นายประสงค์ต้องกู้เงินจากนายทุนในหมู่บ้านในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อปี โดยเอาโฉนดที่ดินแปลง 18 ไร่เป็นหลักทรัพย์ให้นายทุนยึดไว้ และไปเอาเงินเพิ่มเติมเป็นระยะ"ก็ไม่มีก็ไปเอาเพิ่ม พอวันสองวันไม่มีก็ไปเอาอีก"จากนั้นก็เอาโฉนดแปลง 9 ไร่ไปจำนองสหกรณ์การเกษตรดอนพุด เอาเงินมาอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งถึงแม้ นายประสงค์จะให้วิธีกู้เงินมาใช้จ่ายเพิ่มก็ปรากฏว่าสถานการณ์การเงินของครอบครัวก็ไม่ได้ดีขึ้น จนถึงกับต้องให้ลูกที่กำลังเรียนอยู่ลาออกกลางคัน คือคนแรกได้เรียนเพียงระดับมัธยม คนต่อมาได้เรียนเพียงระดับ ปวช. ปี1 ส่วนคนสุดท้ายได้เรียนจบระดับ ปวช. "แบบลูกเรียน 3 คน ต้องเอาออกมาคิดดู เราไม่มีเงินในถุงอยู่"

ปรากฏว่านายประสงค์ไม่สามารถใช้หนี้คืนได้เลย และมักจะขาดการส่งดอกเบี้ยอยู่บ่อย ๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะ"ข้าวมันราคาไม่ดี และนาก็ลุ่มบ่อ" ในที่สุดเมื่อมีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดิน นายประสงค์ก็จำต้องขายนาแปลง 9 ไร่ไปไ้ละ 10,000 บาทซึ่งสามารถใช้หนี้ทั้ง 2 แห่งได้หมด

7. นายดำ ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้สินจากการกู้เงินไปซื้อที่ดิน และลงทุนทำนา

นายดำปัจจุบันอายุ 37 ปี แต่งงานเมื่อ 15 ปีที่แล้วมีบุตร 2 คนกำลังเรียนอยู่ในระดับมัธยมคนหนึ่ง ระดับประถมคนหนึ่ง

เมื่อแยกครอบครัวแล้วภรรยาของนายดำได้รับมรดกที่นามา 6 ไร่ นายดำเช่าที่นาทำเพิ่มเป็นประมาณ 20 ไร่ ทั้งนี้นายดำและภรรยาได้ทำงานรับจ้างด้วย

เช่น ออกลำ ตำนาน เกี้ยวท้าว ทุดดิน หักท้าวโพด ดังนั้นถึงตำนานไม่มากนักครอบครัวของนายดำก็ยังพอมีพอกิน แต่ก็เพียงพอกินพออยู่เท่านั้น ไม่มีเงินเหลือเก็บ จนเมื่อปี พ.ศ. 2525 นายดำได้ซื้อที่นาเพิ่มอีก 11 ไร่ ในราคาไร่ละ 7,000 บาท แต่นายดำต้องไปกู้เงินมาซื้อทั้งสิ้น โดยกู้เงินจากนายทุนมาทั้งหมด 80,000 บาท ใช้โฉนดที่นาซึ่งซื้อใหม่ให้นายทุนยึดไว้เป็นประกัน "นาที่ซื้อเอาโฉนดให้เขาไปเลย ตั้งแต่ซื้อโฉนดอยู่ที่เขาตลอด ตั้งแต่วันที่ซื้อวันแรก เราไม่ได้ถือเลย เขาไปรอเราเลย พอแจ้งเงินกู้ไปโฉนดแล้วเขาก็เอาโฉนดเราไปเลย" ทั้งนี้ นายดำเสียดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อปี

หลังจากซื้อนายนายดำก็เขานำมาเพิ่มที่นา ซึ่งขณะนั้นเช่าเป็นเงินสดทั้งสิ้น เพราะเป็นช่วงที่ข้าวมีราคาแพง โดยเช่าเพิ่ม 25 ไร่ ด้วยค่าเช่า 20,000 บาท รวมเป็นนาที่ท่า 50 ไร่ ทั้งนี้ นายดำมีความหวังว่าจะได้มีโอกาสหลุดหนี้ได้ไว "กะว่าเหมาะก็ให้หลุดหนี้ที่เดียวเลย" แต่ปรากฏว่าข้าวเสียเพราะน้ำท่วมมากจึงไม่มีเงินส่งหนี้

นายดำและภรรยาซึ่งอายุยังไม่มากจึงพยายามทำงานหนักโดยการออกรับจ้างไปทั่ว ชนิดที่เรียกว่าใครจ้างทำอะไรก็ทำ "ตีหนึ่งตีสองลูกแล้วเตรียมแล้วออกหากิน" เพื่อจะส่งหนี้ให้ได้ ส่วนนานั้นก็ไม่ค่อยได้ผลเพราะ "หนูนั่นก็ดมึง อะไรมึงแล้วราคามันก็ลดมาเรื่อย ปีที่ซื้อนานั้น 4,000 มึง ก็กะว่าจะทำนาปลดหนี้ มันก็ลดลงมาเหลือ 3,000 อะไอย่างนี้" นายดำจึงทำได้เพียงพอส่งดอกเบี้ยบ้าง จนกระทั่งเมื่อ 4 ปีที่แล้ว นายดำจึงตัดสินใจขายนาแปลง 11 ไร่ นั้น แต่นายดำก็ยังนับว่าโชคดีกว่าชาวนาอีกหลายคน คือสามารถขายนาได้ราคาแพง โดยขายในช่วงที่ราคาที่ดินขึ้นถึงไร่ละ 50,000 บาท จากที่ 11 ไร่นายดำได้เงินเกือบ 600,000 บาท โดยขายให้กับนายทุนจากภายนอกหมู่บ้าน

การที่นายดำขายนาไปนั้น นอกจากเพราะปัญหาหนี้สินแล้ว ยังมีแรงจูงใจในเรื่องราคาด้วย ในลักษณะที่ว่าถ้าเก็บที่นาแปลงนี้ไว้ทำนาต่อไปก็ไม่มีโอกาสจะได้ประโยชน์เช่นนี้ ดังที่นายดำเล่าว่า "ใจผมคิดว่าตอนนั้นผมทำนาแปลงนี้ผมได้กำไรไม่กี่พันบาท ถ้าผมขายนาแปลงนี้ได้ประมาณ 400,000, 500,000 อย่างนี้ฝากธนาคารอยู่เฉย ๆ ก็ได้มากกว่าทำนา"

เมื่อนายค้าขายมาแล้วนำเงินไปใช้หนี้ประมาณ 80,000 บาทที่เหลือก็ซื้อของใช้ในบ้านซึ่งไม่เคยมีมาก่อนเลย เช่นรถจักรยานยนต์ โทรทัศน์สี ตู้เย็น หมดเงินไปประมาณ 60,000 บาทส่วนเงินที่เหลือให้ชาวบ้านกู้ไปในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อปี นอกนั้นฝากธนาคารไว้ โดยนายค้าตั้งใจว่าเงินที่หักและเงินในธนาคารจะไม่นำมาใช้ แต่จะเก็บไว้ส่งลูกเรียนต่อ

8. นางมาลี ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพราะเป็นหนี้จากการกู้เงินมาส่งลูกเรียน รักษาลูก ลงทุนทำนา และใช้จ่ายในครอบครัว

นางมาลีอายุ 51 ปี แต่งงานแยกครัวเรือนมาตั้งแต่อายุ 23 ปี ปัจจุบันมีลูก 4 คน

เมื่อแยกครัวเรือนออกมา นางมาลีได้รับมรดกเป็นพื้นนา 28 ไร่จึงเริ่มต้นด้วยการทำนาจำนวน 28 ไร่ซึ่งยังเป็นช่วงที่ใช้ควายไถนาอยู่ แต่อีก 2-3 ปีก็เปลี่ยนมาเป็นการใช้รถไถ นางมาลีทำนาเพิ่มขึ้นประมาณ 60-80 ไร่

ในช่วงที่ลูกยังไม่โต นางมาลีทำนาได้พอมีพอกินแต่ก็ไม่เหลือเงินเก็บ เพราะถึงแม้จะเพิ่มการทำมากขึ้นแต่ต้นทุนก็สูงตามไปด้วย "ไม่ค่อยมีเหลือหรอก ลงทุนสูง ราคาไม่ดี มีต้อยปีสองปีเท่านั้นเอง" จนเมื่อลูกโตขึ้นและทยอยกันเรียนหนังสือตาม ๆ กันไป และประกอบกับลูกสาวคนเล็กเป็นโรคเส้นเลือดแตกเป็นเกล็ดขึ้นตามผิวหนัง ต้องนำไปรักษาหลายที่รวมทั้งโรงพยาบาลเอกชนในกรุงเทพฯ ด้วย "ไปรักษาหลายที่ หมดเป็นแสน ไปโรงพยาบาลในกรุงเทพฯ ไปหมดไปเป่าโลสิหมดเยอะ ไปรามาอีกก็ไม่หาย ไปแผนโบราณก็ไป ใช้พันเป่าอะไรก็ไป รักษามาตั้งแต่ขวบหนึ่งเดี๋ยวนี้สิบกว่าขวบแล้วก็ไม่หาย" การที่ลูกเรียนหนังสือตั้งแต่ระดับมัธยมขึ้นไปและต้องรักษาลูกที่เจ็บป่วยนี้ เงินที่ได้จากการทำนา และที่ได้จากการหารายได้ทางอื่นไม่เพียงพอที่จะใช้ นางมาลีจึงต้องกู้ยืมเงินมาใช้ ด้วยความจำเป็นคือ "ใช้จ่ายหลายเรื่อง ลงทุนทำนา กินอยู่ ให้ลูกเรียน แล้วก็รักษาลูกคนเล็กด้วย"

นางมาลีกู้เงินจากชาวบ้านหลายราย โดยกู้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในเวลาไม่กี่ปี ยอดเงินกู้รวมทั้งดอกเบี้ยต้นรวมเป็น 200,000 บาท โดยนางมาลีไม่มีรายได้เหลือพอ

ที่จะส่งแม่แต่ดอกเบี้ย ในที่สุดจำต้องขายนาแปลง 20 ไร่เมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้ไร่ละ 10,000 บาท

หลังจากใช้หนี้หมดแล้วนางมาลีก็ต้องกู้หนี้ยืมสินอีก เพราะลูก 3 คนทยอยเข้าไปเรียนต่อในเมือง โดยไปเรียนที่วิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา 2 คน และเรียนที่โรงเรียนพาณิชย์การของเอกชนในในกรุงเทพฯ คนหนึ่ง ภาระค่าใช้จ่ายก็เพิ่มขึ้นอีกในขณะที่นางมาลียังทำนาอยู่เหมือนเดิม

ปัจจุบันนางมาลียืมเงินจากนายทุน รวมทั้งต้นทั้งดอกประมาณ 200,000 โดยกู้จากนายทุนหลายคน บางคนเสียดอกเบี้ยร้อยละ 3 บาทต่อเดือน บางคนร้อยละ 2 บาทต่อเดือน ทั้งนี้ นางมาลีได้นำโฉนดที่ดินของตนเองที่เหลือ 8 ไร่ไปให้นายทุนยึดไว้เป็นประกัน และยืมโฉนดที่ดินของแม่ไปค้ำประกันไว้กับนายทุนคนอื่นอีกด้วย

สรุป

ก่อนที่รัฐจะประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พลังการผลิตของชาวนาบ้านน้ำว้ายอยู่ในระดับต่ำ คือยังทำนาโดยการจ้างแรงงานคน สัตว์ และยังอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ชาวนาแต่ละครัวเรือนจึงสามารถทำนาได้ในจำนวนที่จำกัด โดยในแต่ละฤดูการผลิตชาวนาครัวเรือนหนึ่งจะทำนาได้ประมาณ 35 ไร่ และในปีใดที่น้ำท่วมมากหรือฝนแล้งข้าวก็จะประสบความเสียหาย แต่สำหรับผลผลิตต่อไร่จนถึงแม่พลังการผลิตจะต่ำแต่ชาวนาสามารถสร้างผลผลิตต่อไร่เท่ากับการทำนาในปัจจุบันที่ชาวนาใช้ปุ๋ยเคมีและเครื่องจักรในการทำนาแล้วคือเฉลี่ยไร่ละ 40 ถึงเท่ากัน ทั้งนี้ เพราะการทำนาในสมัยก่อนอาศัยความสมดุลของระบบนิเวศ ซึ่งช่วยให้ท้องนาได้รับความอุดมสมบูรณ์จากปุ๋ยธรรมชาติ ได้แก่โคลนตมที่มากับน้ำธรรมชาติ ดินเหนียวที่ตายจากการไถ อุจจาระและปัสสาวะจากควาย รวมทั้งการปราศจากศัตรูพืชรบกวน เพราะได้ถูกทำลายไปในวงจรธรรมชาติ เช่นงูกัดกินหนู เป็นต้น จนกระทั่งเมื่อรัฐประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ แห่งชาติในปี 2504 เป็นต้นมา ชนบทได้ถูกกำหนดให้เป็นแหล่งผลิตอาหารราคาถูกเพื่อหล่อเลี้ยงแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และส่งขายต่างประเทศเพื่อการสะสมทุนสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรม รัฐจึงสนับสนุนให้

เกิดการพัฒนาพลังการผลิตของชาวนาเพื่อให้ชาวนาสามารถผลิตข้าวได้มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นในบ้านน้ำว่าอย่างชัดเจนนับแต่ต้นทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา และภายใน 10 ปีต่อจากนี้ชาวนาได้เปลี่ยนจากการไถนาด้วยควายไปสู่การใช้รถไถนา เปลี่ยนจากการใช้แรงงานในครัวเรือนและการแลกเปลี่ยนแรงงานไปสู่การใช้แรงงานรับจ้าง เปลี่ยนจากการใช้ควายนวดข้าวไปสู่การใช้เครื่องจักร เปลี่ยนจากการอาศัยปุ๋ยธรรมชาติไปสู่การใช้ปุ๋ยเคมี เป็นต้น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้รัฐจะใช้แบบแผนของการสร้างกลุ่มเกษตรกรตัวอย่างจากผู้นำท้องถิ่น เกษตรกรก้าวหน้า ชาวนาผู้ถือครองที่ดินรายใหญ่ จากนั้นชาวนาคนอื่นๆจะปฏิบัติตาม ในที่สุดชาวนาต้องเปลี่ยนมาใช้วิธีการผลิตแบบใหม่โดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่การพัฒนาพลังการผลิตดังกล่าวทำได้เพียงให้ชาวนาทำนาได้ในจำนวนที่มากขึ้นเท่านั้น แต่ไม่สามารถสร้างผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น และไม่สามารถสร้างมูลค่าต่อหน่วยที่ดินเพิ่มขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะ ประการแรก รัฐยังไม่สามารถพัฒนาพื้นที่ชลประทานได้ประสบผลสำเร็จ ชาวนาบ้านน้ำว่ายังคงทำนาได้ปีละครั้ง และสามารถปลูกได้เฉพาะข้าวคุณภาพต่ำเท่านั้น เนื่องจากทุ่งนาบ้านน้ำว่าเป็นเขตที่น้ำท่วมลึกในฤดูน้ำและขาดน้ำในฤดูแล้ง ประการที่สอง การพัฒนาพลังการผลิตทำให้ความอุดมสมบูรณ์ที่ท้องนาเคยได้รับจากธรรมชาติสูญสิ้นไป ถึงแม้ชาวนาจะใช้ปุ๋ยเคมีแทน แต่ก็ทำได้เพียงการทดแทนความสมบูรณ์ตามธรรมชาติที่สูญเสียไปเท่านั้น แต่ไม่สามารถใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตได้มากกว่านี้ เพราะชาวนาขาดแคลนเงินทุน และไม่คุ้มค่าที่จะต้องลงทุนค่า ปุ๋ยมากเกินไปเนื่องจากราคาข้าวต่ำ

สำหรับความสัมพันธ์ทางการผลิตนั้นรัฐไม่ได้เข้าไปปรับปรุงความสัมพันธ์การผลิตในหมู่บ้านน้ำว่าแต่อย่างใด ชาวนายังคงตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่สืบทอดมาแต่เดิม เช่นชาวนาส่วนใหญ่ยังคงเป็นชาวนาเช่า และกู้เงินจากนายทุนเจ้าของที่ดินด้วยอัตราดอกเบี้ยที่แพง เมื่อรัฐได้ดำเนินการพัฒนาประเทศโดยใช้ชนบทเป็นแหล่งวัตถุดิบ อาหารราคาถูก และแรงงานราคาถูก เพื่อสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมรวมทั้งเป็นแหล่งให้ภาคอุตสาหกรรมดูดซับทุนเข้าไปสะสมทุนเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม ชาวนาบ้านน้ำว่าต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจแบบ

ตลาดมากขึ้นโดยในด้านหนึ่งชาวนาถูกกระตุ้นให้ปลูกข้าวเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดมากยิ่งขึ้น ชาวนานอกจากจะต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวไปตามความต้องการของตลาดแล้วยังต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เคยเก็บข้าวไว้บริโภคและขายบางส่วนไปสู่การขายข้าวทั้งหมดแล้วซื้อข้าวสารในท้องตลาดบริโภค ในขณะที่การขายข้าวของชาวนาต้องผ่านการเบียดบังส่วนเกินจากพ่อค้าหลายระดับ รวมทั้งการเก็บค่าพรีเมียมข้าว ค่าอากรส่งออก การใช้มาตรการบังคับให้ผู้ส่งออกขายข้าวสารรอง การกำหนดปริมาณโควตาส่งออกของรัฐ ซึ่งส่งผลให้ชาวนาถูกกดราคาซื้อข้าวลงไปอีก ทำให้ชาวนาค้าขายข้าวได้ในราคาต่ำ มาตรการการช่วยเหลือในเรื่องราคาของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นการประกันราคาข้าวหรือการรับจำนำข้าวล้วนไม่ได้ผล ทั้งนี้เพราะรัฐบาลยังกำหนดราคาประกัน และราคารับจำนำไว้ต่ำ รวมทั้งชาวนาจำเป็นต้องรับขายข้าวตั้งแต่ต้นฤดู และข้าราชการซึ่งเป็นกลไกในการปฏิบัติงานของรัฐปฏิบัติงานไร้ประสิทธิภาพ ในอีกด้านหนึ่งสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมได้หลั่งไหลเข้าสู่หมู่บ้านซึ่งนอกจากเพื่อรองรับการพลั่งทลายของวิถีชีวิตแบบการพึ่งตนเองในการบริโภคของชาวนาแล้ว ยังสามารถกระตุ้นให้ชาวนามีความต้องการ บริโภคสินค้าใหม่ ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง ทำให้ชาวนามีค่าใช้จ่ายในด้านนี้มากขึ้นเป็นลำดับ

รัฐได้กระตุ้นให้ชาวนาปลูกข้าวเพื่อขาย โดยพยายามให้ชาวนาทำนาแบบใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยรัฐไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของการผลิต ชาวนาจึงไม่เพียงถูกเบียดบังส่วนเกินจากกระบวนการค้าข้าวและกระบวนการบริโภค แต่ยังถูกเบียดบังส่วนเกินจากค่าเช่านาและดอกเบี้ยเงินกู้ด้วย โดยค่าเช่านาได้เปลี่ยนจากการทำนาแบบแบ่งครึ่งผลผลิตไปสู่การเช่าที่เจ้าของนาจะได้รับผลตอบแทนที่แน่นอน คือจ่ายค่าเช่าเป็นเงินสดหรือข้าวเปลือก ซึ่งในช่วงก่อนทศวรรษ 2530 ค่าเช่าจะอยู่ในอัตราที่สูงโดยตลอด เช่นค่าเช่าเป็นเงินขึ้นสูงถึงไร่ละ 500 บาท ทั้งนี้เพราะเป็นช่วงเวลาที่ยังแย่งกันเช่านาอยู่ แต่หลังจากนี้ค่าเช่าจะลดลงตามราคาขายข้าวของชาวนา ช่วงที่ข้าวราคาถูกค่าเช่านาก็จะถูกตามไปด้วย ทั้งนี้เพราะชาวนาเริ่มลดจำนวนนาที่ทาลงเพื่อลดความเสี่ยงในการขาดทุนจึงมีนาเหลือให้เช่ามาก เจ้าของนาจึงไม่สามารถเรียกร้องค่าเช่านาได้มากนัก ส่วนดอกเบี้ยเงินกู้

แต่เดิมชาวนาดัดแปลงอาชีพแหล่งเงินกู้จากนายทุนเป็นหลัก ซึ่งต้องเสียอัตราดอกเบี้ยสูงอย่างต่ำร้อยละ 20 ต่อปี จนกระทั่งต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา รัฐได้เข้าไปช่วยเหลือด้านเงินทุนให้กับชาวนาบ้านน้ำว้าโดยผ่าน ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตร แต่การช่วยเหลือของรัฐก็ทำได้เพียงให้ชาวนามีโอกาสกู้เงินจากสถาบันการเงินในระบบมากขึ้นเท่านั้น ชาวนายังคงต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสถาบันดังกล่าว ซึ่งทำให้ชาวนากู้เงินได้ในจำนวนที่จำกัด เพราะสถาบันการเงินในระบบย่อมมีข้อจำกัดในเพดานเงินกู้ และเป้าหมายในการกู้ รวมทั้งการพิจารณาจะให้ชาวนารายใดกู้เงินได้หรือไม่ก็จะดูจากความน่าเชื่อถือในการใช้เงินคืนเป็นสำคัญ ชาวนาจนจำนวนมากจึงไม่อาจใช้บริการเงินกู้ได้ สถาบันการเงินนอกระบบจึงยังคงมีบทบาทกับชาวนาบ้านน้ำว้าอยู่ และด้วยอัตราดอกเบี้ยที่แพงเช่นเดิม

การที่ชาวนาถูกเบียดบังส่วนเกินในรูปต่าง ๆ นั้น ไม่เพียงเกิดจากกลไกทางเศรษฐกิจการเมืองที่ไม่เป็นธรรมเท่านั้น แต่ระบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์และระบบเครือญาติก็ได้เข้ามามีส่วนทำให้การเอาวัดเอาเปรียบดำเนินไปอย่างราบรื่น เช่น ชาวนาจะยินยอมโดยดีในการเสียค่าเช่านาและดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนด โดยคิดว่าเป็นความกรุณาของเจ้าของที่ดินและเจ้าทองเงิน และคิดว่าเป็นบุญคุณด้วย

การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมโดยดูดซับทรัพยากรและความมั่งคั่งจากชนบทเข้าไปสนับสนุนการพัฒนาดังกล่าว ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบทมากขึ้นเป็นลำดับ ชาวนาบ้านน้ำว้าจึงต้องการให้บุตรหลานได้มีโอกาสเข้าไปดำรงชีวิตอยู่ในเมือง การลงทุนทางการศึกษาเพื่อให้บุตรหลานใช้เป็นช่องทางเข้าไปทำงานในเมืองจึงเกิดขึ้นโดยทั่วไป ชาวนาจึงต้องมีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้เพิ่มขึ้นอีกมาก นอกจากนี้ความแตกต่างดังกล่าวยังทำให้งานบริการสมัยใหม่ต่าง ๆ ล้วนอยู่ในเมืองชาวนาต้องเสียเงินจำนวนมากเพื่อเข้าไปใช้บริการดังกล่าว เช่น การรักษาพยาบาล เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้ชาวนาบ้านน้ำว้าต้องใช้จ่ายเงินมากขึ้นทั้งการลงทุนทางการผลิต การบริโภค การใช้บริการต่าง ๆ และการศึกษาของบุตรธิดา

ในขณะที่รายได้จากการทำนํานั้นต่ำ ความไม่สมดุลระหว่างรายรับและรายจ่าย
ของครอบครัวชาวนาปรากถูกชัดเจนขึ้นตามลำดับ ชาวนาต้องแก้ปัญหาด้วยการกู้ยืม
โดยในครั้งแรกจะกู้ยืมในจำนวนที่คิดว่าจะใช้คืนได้ แต่วิกฤตการณ์เงินไม่พอใช้ใน
ครอบครัวก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ชาวนาจึงไม่เพียงไม่สามารถใช้เงินคืนได้ แต่ยัง
ต้องกู้เงินเพิ่มขึ้นเรื่อย ดอกเบี้ยที่ไม่ได้ส่งก็ทบเป็นเงินต้นขึ้นเรื่อยๆ ในช่วงเวลา
ประมาณ 10 ปีนับตั้งแต่การกู้เงิน ยอดเงินที่เป็นหนี้สินจะเพิ่มขึ้นมากจนชาวนาต้อง
ตัดสินใจขายนาใช้หนี้ ประกอบกับในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ราคาที่ดินได้
รับการกระตุ้นจากตลาดการซื้อขายที่ดิน ทำให้นายทุนจากในเมืองเข้าไปกว้านซื้อที่
ดินในหมู่บ้านน้ำว่า เป็นเหตุให้ที่ดินมีราคาแพงกว่าการซื้อขายที่เคยมีมา ชาวนาที่
เป็นหนี้สินจึงพากันนำที่ดินออกขายเป็นจำนวนมาก

บทที่ 6

การตอบสนองด้านอาชีพ

การสูญเสียที่ดินของชาวนาน้ำว้าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยชาวนาไม่เต็มใจ แต่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาที่ชาวนาไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ มาร์กซ์ (Karl Marx) ได้เสนอทฤษฎีไว้ว่าเมื่อสังคมพัฒนาเข้าสู่วิถีการผลิตทุนนิยมแล้วชาวนาจะถูกเบียดขับออกจากที่ดินกลายเป็นแรงงานรับจ้าง การผลิตขนาดย่อมของชาวนาจะถูกแทนที่ด้วยการผลิตแบบไร้ขนาดใหญ่มาก (Marx, 1986: 637) สำหรับประเทศไทยที่สามอย่างประเทศไทยปรากฏการณ์ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างที่มาร์กซ์คาดไว้เพราะไม่มีการพัฒนาไปสู่การทำไร่ขนาดใหญ่ ชาวนายังคงถูกปล่อยให้ทำไร่ขนาดขนาดย่อมต่อไปในขณะที่แนวคิดของหลุยส์ (W. A. Lewis) ที่อธิบายว่าการจ้างงานในเมืองจะสามารถรองรับแรงงานจากชนบทได้ไม่สิ้นสุดจนกว่าค่าจ้างแรงงานในเมืองและในชนบทจะเท่ากัน (Lewis, 1954) ก็ไม่เป็นจริงในประเทศไทย เพราะเมืองสามารถรองรับแรงงานจากชนบทได้ประมาณร้อยละ 20 ของแรงงานในชนบททั้งหมด

ดังนั้นเมื่อชาวนาต้องถูกเบียดขับออกจากที่ดินของตนไปแล้ว ชาวนาจึงไม่มีเส้นทางที่แน่นอนว่าจะไปประกอบอาชีพอะไรเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ชาวนาต้องดิ้นรนกันเองตามแต่ใครจะมีช่องทางอย่างไร เช่น จากการศึกษาชาวนาในภาคกลาง ของวิทยากร เชียงกูล พบว่าครัวเรือนชาวนาที่สูญเสียที่ดินต้องทำงานรับจ้างกันมากขึ้น ชาวกุุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ลำบากที่สุดเนื่องจากมีงานทำต่ำกว่าระดับในบางฤดูกาล โดยจะได้งานเฉพาะในช่วงไถหว่านหรือเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นช่วงที่ต้องใช้แรงงานมาก ในช่วงที่ไม่ม้งานต้องเคลื่อนย้ายไปหางานนอกสาขาเกษตรทำ ซึ่งงานเหล่านี้ก็หาได้ยากมากขึ้นทุกที (วิทยากร เชียงกูล, 2526: 149) และจากการศึกษาครัวเรือนชาวนาในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ของนภาพร หะวานนท์ พบว่าที่ดินเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงของชาวนา ความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของครัวเรือนจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับจำนวนที่ดินเพาะปลูกที่ครัวเรือนนั้นมีอยู่ ครัวเรือนใดที่มีที่ดินทำกินน้อย หรือไม่มีที่ดินทำกินจะประสบวิกฤติมากกว่าครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินขนาดใหญ่ เช่น

สามารถมีบุตรหลานได้น้อยกว่าผู้ที่มีที่ดินขนาดใหญ่เพราะขาดแคลนปัจจัยในการเลี้ยงดู เป็นต้น คราวเรือนชาวนาลักษณะนี้ ต้องพยายามหาช่องทางเพิ่มรายได้เพื่อความอยู่รอด เห็นพบว่าคราวเรือนชาวนาที่เหลือที่ดินทำกินน้อย จะพยายามทำนาอย่างเข้มข้นมากกว่าคราวเรือนที่มีที่ดินทำกินขนาดใหญ่ (Napaporn Havanon. 1988 : 193)

สำหรับคราวเรือนชาวนาบ้านน้ำว่าที่สูญเสียที่ดิน ก็พบว่าประสบปัญหาความมั่นคงของครอบครัวและพยายามหาช่องทางทำงานต่างๆ เพื่อหารายได้ให้กับครอบครัว ดังที่ชาวนาคนหนึ่งตอบคำถามถึงทางอยู่รอดของครอบครัวหลังจากขายนาไปแล้วว่า " มันก็ต้องดิ้นรนกันไป จะทำยังงัยได้ นาก็หมดไปแล้ว พอทำอะไรได้ก็ต้องทำ มันไม่มีสตางค์ก็อยู่ไม่ได้ อะไรก็ต้องเอา "

ชาวนาในฐานะผู้สูญเสียที่ดินหรืออีกนัยหนึ่งสูญเสียความมั่นคงในอาชีพเกษตรกรรม จะมีกลยุทธ์ในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ทางสังคมวัฒนธรรม และเงื่อนไขอื่นๆ ที่แต่ละคราวเรือนมีอยู่ เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ทรัพยากรที่คราวเรือนมี เช่น แรงงาน ขนาดของที่ดินทำกิน ทรัพย์สิน เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนที่มีอิทธิพลต่อการตอบสนองด้านอาชีพของคราวเรือนชาวนา เช่น ระบบเครือญาติ ระบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใ้ดอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์กับพ่อค้า และการได้รับการฝึกอบรมด้านอาชีพจากหน่วยราชการ และเอกชน เงื่อนไขอื่น ๆ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทาน เป็นต้น

การที่ชาวนาใช้กลยุทธ์ต่างๆ ในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพก็เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว ดังนั้นนอกจากจะศึกษาถึงกลยุทธ์และเงื่อนไขในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพแล้ว จำเป็นต้องพิจารณาด้วยว่าการตอบสนองนั้นๆ สร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวได้หรือไม่เพียงใด และเป็นงานที่มีความมั่นคงหรือไม่

กลยุทธ์และเงื่อนไขในการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา

กลยุทธ์ที่ชาวนาสามารถเลือกใช้ในการตอบสนองด้านอาชีพสามารถแบ่งเป็นลักษณะกว้าง ๆ 2 ลักษณะ คือ การทำงานในไร่นาของตัวเองต่อไปและการหารายได้จากการทำงานนอกไร่นา

1. การทำงานในไร่นา

ที่ดินในบ้านน้ำว่าได้ถูกจับจองหมดแล้วตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้าน เมื่อชาวนาต้องสูญเสียที่ดินในเวลาต่อมาจึงไม่มีที่ว่างเปล่าที่จะหักร้างถางพงเพื่อหาที่ทำกินใหม่ได้ ทางเลือกของชาวนาบ้านน้ำว่ามี 2 ทางคือ การเข้าที่นาเพิ่มเติมสำหรับการทำนาแบบเดิมต่อไป และการกระจายชนิดของผลผลิต (diversification of farm activity)

1.1 การทำนาเช่า

ชาวนาส่วนใหญ่ที่สูญเสียที่ดินจะเกิดเพราะการกู้หนี้ยืมสินในช่วงปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา และมาตัดสินใจขายนาเพื่อใช้หนี้สินในช่วงปลายทศวรรษ 2520หรือต้นทศวรรษ2530 ซึ่งในห้วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ชาวนาแต่ละครัวเรือนทำนาแบบใหม่แล้วจึงทำนาในจำนวนมาก และจำนวนที่มากนี้ชาวนามักจะเช่าเพิ่มเติมจากที่นาที่ดินมีบางส่วนแล้ว การสูญเสียที่ดินจะก่อให้เกิดผลแก่ชาวนา คือประการแรกชาวนาจะขาดความมั่นคงในรายได้เพราะถึงแม้จะมีการเช่านาส่วนหนึ่งมาแต่เดิม แต่ชาวนาก็มีรายได้จากนาในส่วนที่เป็นของตัวเองเต็มเม็ดเต็มหน่วยมากกว่านาเช่า ส่งผลให้รายได้รวมมีมากกว่าผู้ที่ไม่มีนาคงของตนเอง การที่ชาวนาต้องสูญเสียที่ดินไปทำให้ชาวนาต้องเปลี่ยนไปสู่สภาพที่ลำบากมากกว่าเดิม ประการที่สอง การสูญเสียที่ดินทำให้ชาวนาได้ตระหนักว่า การทำนาแต่เพียงอย่างเดียวนั้นไม่ใช่หนทางที่จะทำให้ครอบครัวของตนอยู่รอดอีกต่อไป ปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดินจึงทำให้ชาวนาเคลื่อนไหวที่จะหาอาชีพใหม่อย่างกว้างขวาง

แม้ชาวนาจะรู้ว่าการทำนาเป็นอาชีพที่ไม่สามารถทำให้ครอบครัวอยู่รอดได้ และพยายามหาอาชีพใหม่ แต่ปรากฏว่าชาวนาส่วนใหญ่คือร้อยละ 90.90 ของ

ชาวนาผู้มีประสบการณ์ในการสูญเสียที่ดินก็ไม่อาจเลิกทำนาได้ สาเหตุสำคัญ คือทางเลือกอย่างอื่นไม่มี ถึงอยากจะมีอาชีพใหม่ก็ไม่รู้จะไปทำอะไร ถึงแม้พอจะหาอาชีพเสริมได้ แต่ก็ไม่สามารถยึดเป็นอาชีพหลักอย่างการทำนาได้ ดังตัวอย่าง คำให้สัมภาษณ์ของชาวนาต่อไปนี้

นายข้าว (อายุ 37 ปี สูญเสียที่ดินไป 16 ไร่ ปัจจุบันยังทำนา 80 ไร่ เป็นนาของตัวเองเพียง 10 ไร่)

ถาม : คิดว่าทำนาจะมีโอกาสทำให้ฐานะดีไหม

ตอบ : ก็ราคาอย่างนี้น่ากลัวยาก

ถาม : แล้วทำไมไม่ไปทำงานอย่างอื่นครับ

ตอบ : ไม่รู้จะไปทำอะไร ไม่รู้จะไปอย่างไรเพราะเรียนแค่ ป.4 ไม่รู้จะไปทำอะไร จนบ้านนี้แล้ว

นายพยนต์ (อายุ 65 ปี สูญเสียที่ดินไป 21 ไร่ ปัจจุบันทำนา 35 ไร่ เป็นนาเช่าทั้งหมด)

ถาม : เห็นลุงว่าทำนาไปไม่รอดแล้วทำไมลุงยังทำอยู่ครับ

ตอบ : มันไม่รู้ไปทางไหน มันก็ต้องทำนากันไปจนกระทั่งจากกันไปนั้นแหละ

นางทวาท (อายุ 70 ปี สูญเสียที่ดินไป 20 ไร่ ปัจจุบันทำนา 96 ไร่ นาของตัวเอง 10 ไร่)

ถาม : ยายคิดจะเลิกทำนาไหมครับ

ตอบ : ก็พินัยยังไม่หมดเลิกอย่างไรได้ ก็ทำสู้เสมอตาย ตายแล้วก็เลิกกัน

ถาม : คิดว่าทำนาต่อไปอย่างนี้จะหลุดหนี้ไหมครับ

ตอบ : ก็ยังไม่รู้สุดแต่เวรแต่กรรมของเราจะไปแต่ไหน มันจะหลุดได้หรือไม่ได้ก็ยังไม่รู้ สงสัยต้องทายอีก

ครัวเรือนชาวนาผู้สูญเสียที่ดินที่ยังคงทำนาอยู่นั้น พบว่าร้อยละ 92 จะเช่านาผู้อื่นทำ ซึ่งในจำนวนนี้ร้อยละ 54.35 ยังพอมีที่นาของตนเองเหลืออยู่บ้าง และร้อยละ 45.65 จะขายที่นาของตนเองหมดแล้ว มีเพียงร้อยละ 8 เท่านั้นที่ยังคงทำนาเฉพาะในที่ดินของตนเอง การทำนาหลังจากสูญเสียที่ดินนั้นชาวനาก็ยังคงทำด้วยกรรมวิธีเช่นเดิม เหมือนคนอื่นทั่ว ๆ ไป เพราะในทุ่งนาบ้านน้ำว่าชาวนาไม่อาจทำนาแบบเข้มข้นเพื่อเพิ่มผลผลิตได้ กล่าวคือชาวนาไม่สามารถทำนามากกว่า 1 ครั้งได้เพราะขาดน้ำในฤดูแล้ง ไม่สามารถปลูกข้าวที่มีคุณภาพดีได้เพราะเป็นที่ลุ่ม น้ำท่วมลึก ไม่สามารถใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ได้เพราะไม่คุ้มกับต้นทุนการผลิต ในปัจจุบันพบว่าชาวนาที่มีประสบการณ์การสูญเสียที่ดินส่วนใหญ่ยังคงทำนาอยู่เช่นเดิม

ถึงแม้ชาวนาอาจจะมีอาชีพเสริมบ้าง เช่น การทำงานรับจ้าง แต่อาชีพเหล่านี้ก็ไม่สามารถจะเป็นอาชีพหลักให้กับครอบครัวทั้งนี้เพราะเป็นอาชีพที่ไม่แน่นอนและมีรายได้ไม่มาก จึงไม่สามารถสร้างเงินที่เป็นก้อนใหญ่ให้กับครอบครัวได้ ซึ่งครอบครัวชาวนายังคงต้องการเงินก้อนใหญ่เพื่อหมุนใช้หนี้ เนื่องจากครัวเรือนชาวนามักจะเป็นหนี้ผูกพันมาแต่เดิม ชาวนาจำเป็นต้องกู้เงินในลักษณะหมุนเวียนอยู่เรื่อย ๆ ดังนั้นจึงต้องมีอาชีพหลักที่จะรวบรวมเงินได้เป็นก้อน ซึ่งไม่มีอาชีพอื่นนอกจากทำนา ดังที่ชาวนาคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ทำนาอย่างเดียวเดี๋ยวนี้ไม่พอหรอก ที่ผมทำอยู่ทุกวันนี้ คล้าย ๆ ว่าเรารวมค่าใช้จ่ายไว้ไปได้เงินก้อนตอนท้าย จะได้มีเงินหมุนเวียนใช้หนี้เขาบ้างอะไรบ้าง"

นอกจากนี้การที่ชาวนายังทำนาอยู่นั้นทำให้มีความน่าเชื่อถือทั้งในการกู้ยืมเงิน และทางสังคม ในการกู้ยืมเงินพบว่าครัวเรือนที่ไม่ได้ทำนา ยากที่จะเข้าไปใช้บริการกู้เงินจาก ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรได้ เพราะไม่มีความน่าเชื่อถือในการใช้เงินคืน ดังที่ชาวนาที่ยังทำนาอยู่เล่าให้ฟังว่า "ทำนาปีนี้ขาดทุน 2 หมื่นกว่า ค่าแรงมันแพง ค่าเกี่ยวจากไร่ละ 300 บาท แล้วเราไม่มีเครื่องมืออะไรเลย จ้างเขาทุกอย่าง ที่นี้ไอ้เราไม่ทำก็ไม่ได้ ลูกติดพันมืออยู่เงี้ย คล้าย ๆ ว่า เราเลิกทำปีบเราไปกู้ ธ.ก.ส. ไม่ได้ แล้วเราจะเอาทุนที่ไหน" และชาวนา รับจ้างให้เหตุผลที่ไม่ได้เป็นลูกค้า ธ.ก.ส. ว่า "เข้าไม่ได้ ไม่ได้ทำนากับเขา"

ปัจจุบันครัวเรือนที่มีประสพการณ์สูญเสียที่ดินและยังคงทำนาอยู่ร้อยละ 68 เป็นลูกหนี้ ธ.ก.ส. และร้อยละ 20 เป็นลูกหนี้สหกรณ์การเกษตร

ส่วนในทางสังคมพบว่าผู้ที่เลิกทำนาแล้วมาทำงานรับจ้างเป็นหลักนั้นจะมีลักษณะของการหาเช้ากินค่ำ มีเงินอยู่ในครัวเรือนวันละไม่มาก ชาวนากลุ่มนี้มักไม่ค่อยร่วมงานสังคมกับชาวนาทั่วไป ประการหนึ่งเพราะชาวนากลุ่มนี้ ต้องไปทำงานรับจ้างอยู่เนืองๆ จึงไม่ค่อยสนใจงานสังคมในหมู่บ้าน อีกประการหนึ่งชาวนากลุ่มนี้มักคิดว่าตนเองจนกว่าคนอื่นจึงมักแยกตัวออกไปไม่เกี่ยวข้องกับใครมากนัก ชาวนากลุ่มนี้จึงมักไม่ได้รับการยอมรับว่าเท่าเทียมกับคนอื่น เช่นพบว่าการสมัครเข้ากลุ่มลูกค้า ธ.ก.ส. จะไม่มีกลุ่มใดยินดีต้อนรับชาวนากลุ่มนี้เข้าเป็นสมาชิกนัก และยังพบว่าเมื่อชาวนาที่เลิกทำนาไม่มีโอกาสจะหาเงินก้อนใหญ่ได้ มักไม่มีโอกาสจัดงานทางสังคมวัฒนธรรมใด ๆ ได้มากนัก เช่น เมื่อสมาชิกในครัวเรือนเสียชีวิตก็รับเผาศพอย่างง่าย ๆ หรือบุตรหลานเมื่อจะมีคู่ครองก็มักจะใช้ชีวิตหนี้ตามกันไป เป็นต้น

อย่างไรก็ตามชาวนาผู้สูญเสียที่ดินก็มีประสบการณ์ว่า การทำนานั้นนอกจากจะไม่ใช่อาชีพที่ทำให้ครอบครัวอยู่รอดแล้ว บางครั้งอาจจะทำให้เป็นหนี้สินได้ด้วย จึงทำให้ชาวนาเปลี่ยนความหวังจากเดิมที่มุ่งทำนามากๆ เพื่อจะได้มีฐานะดีขึ้นบ้าง มาเป็นทำแค่ให้มีอาชีพหลักคือมีอาชีพที่ครอบครัวทำอย่างจริงจัง และทำให้ครอบครัวมีสถานะดีกว่าอาชีพอื่นจากนั้นต้องหารายได้จากอาชีพอื่นเพิ่มเติมบ้าง ชาวนาส่วนใหญ่จึงไม่มุ่งทำนามากอย่างแต่ก่อน เพราะการทำนามากย่อมลงทุนมาก ถ้าข้าวราคาไม่ดีจะเป็นหนี้มากตามไปด้วย ชาวนาจึงลดจำนวนนาลงอยู่ในระดับที่ตนเองพอหาเงินมาลงทุนได้ "ราคาขายมันไม่แน่นอน แล้วราคาจ้างก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ" เฉลี่ยแล้วปัจจุบันชาวนาผู้สูญเสียที่ดินจะทำนาในปริมาณที่น้อยกว่าที่เคยทำทั้งสิ้น

มีชาวนาบางรายเท่านั้นที่สูญเสียที่ดินแล้วยังเพิ่มจำนวนนาเช่ามากยิ่งขึ้น โดยหวังว่าจะช่วยทำให้ตนพ้นตัวได้ เพราะถ้าได้จังหวะราคาข้าวดีก็จะทำให้มีรายได้มาก เช่น นายชาปัจจุบันทำนาถึงสองร้อยกว่าไร่ จากแต่เดิมเคยทำนาร้อยกว่าไร่ แต่ความหวังเช่นนี้ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะปรากฏว่านายชาต้องเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะฤดูการผลิต 2535/36 เพียงปีเดียวก็เป็นหนี้สินจำนวนมาก เพราะเป็นปีที่

ราคาข้าวตกต่ำมาก แม้รัฐบาลกำหนดให้ ช.ก.ส. รับจำนำข้าวในราคาเกวียนละ 3,420 บาท ก็กำหนดให้ชาวนาแต่ละรายจำนำได้ในวงเงินไม่เกิน 100,000 บาท ซึ่งในปีนั้น นายชาทำนาทั้งหมด 180 ไร่ได้ข้าวทั้งหมด 75 เกวียน แต่สามารถจำนำ ช.ก.ส. ในราคาเกวียนละ 3,420 บาทได้เพียง 28 เกวียนได้เงินไม่ครบ 100,000 บาทดี เหลืออีกเกือบ 50 เกวียนต้องขายไปเกวียนละ 2,000 บาทเท่านั้น หักค่าใช้จ่ายแล้วนายชาขาดทุนในฤดูกาลผลิตนี้นับแสนบาท ตัวอย่างการเพิ่มจำนวนนาทำมากขึ้นของนายชาพร้อม ๆ กับการเพิ่มหนี้สินขึ้นเป็นลำดับนี้กลายเป็นตัวอย่างที่ชาวนาบ้านกล่าวถึงกันมากและเป็นตัวอย่างที่ทำให้ชาวนาไม่คิดทำนามากเกินไปนัก

การตอบสนองด้านอาชีพโดยชาวนาทำนั้น เป็นงานพื้นฐานที่ชาวนาสามารถทำได้โดยไม่ยาก เพราะประการแรกเป็นงานที่ชาวนาทำมาแต่เดิมแล้ว ประการที่สองการหาเช่านาในปัจจุบันหาได้ง่ายเพราะในภาพรวมนั้นชาวนาแต่ละครัวเรือนจะทำนายน้อยลง และมีชาวนาหลายครัวเรือนที่เลิกทำนา จึงเหลือที่นาที่ชาวนาสามารถจะหาเช่าได้ง่าย ประการที่สามการหาเงินทุนมาใช้สำหรับการทำนานั้น อย่างน้อยชาวนาสามารถที่จะกู้ได้จากธนาคารเกษตรและสหกรณ์ หรือสหกรณ์การเกษตรโดยไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน และค่าใช้จ่ายบางส่วน ชาวนาก็สามารถหามาผสมได้จากการทำงานอย่างอื่น เช่นการรับจ้างเป็นต้น ประการที่สี่การทำนาในปัจจุบันไม่ต้องอาศัยแรงงานในครัวเรือน ชาวนาคนเดียวก็สามารถทำนาได้ ทั้งนี้เพราะจะใช้การจ้างเป็นสำคัญ จากการศึกษาไม่พบเลยว่าชาวนาที่สูญเสียที่ดินไม่สามารถจะทำนาได้เพราะหาเช่าที่ดินไม่ได้ หรือหาเงินทุนไม่ได้ หรือขาดแคลนแรงงาน จะพบก็แต่ว่าชาวนาไม่อยากจะทำเพราะไม่คุ้มทุน

1.2 การกระจายชนิดของผลผลิต

การกระจายชนิดของผลผลิต หมายถึง การที่ชาวนาได้ปลูกพืชอื่น ๆ และเลี้ยงสัตว์ที่นอกเหนือจากการปลูกข้าว เพื่อเป็นการหารายได้ให้กับครอบครัว ซึ่งในบ้านน้ำว้านั้นมีทั้งการปลูกพืชฤดูแล้ง การเลี้ยงสัตว์ และการทำไร่นาสวนผสม

1.2.1 การปลูกพืชฤดูแล้ง

ในบ้านน้ำว้านั้นการจะปลูกพืชที่นอกเหนือจากข้าวนั้น จะทำได้ในฤดูแล้ง

เท่านั้น เพราะเมื่อถึงฤดูน้ำ น้ำจะท่วมลึก ทำให้พืชล้มลุกทุกชนิดต้องเสียหายทั้งหมด

ก่อนหน้านี้ 10 ปีขึ้นไปชาวบ้านน้ำว่ามีการปลูกพืชในฤดูแล้งน้อยมาก

ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านน้ำว่าไม่อำนวย จนกระทั่งเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวนาประสบปัญหาอย่างมากในการหารายได้มาใช้ในครอบครัวจึงเริ่มมีผู้นำพืชบางชนิดมาปลูกในบ้านน้ำว่า โดยปลูกในฤดูแล้งในที่นาที่ใกล้ๆ กับคลองน้ำว่า ซึ่งพอจะมีน้ำอยู่ในฤดูแล้ง

พืชชนิดแรกที่ถูกนำมาปลูกได้แก่ เผือก ผู้ที่นำมาปลูกคนแรกได้แก่นายชิน โดยได้ไปเห็นไปเห็นตัวอย่างมาจากหมู่บ้านแถบดอนแล้วนำมาทดลองปลูกดูปรากฏว่าไม่ได้ผลเพราะต้องลงทุนสูง เนื่องจากต้องลงทุนสูงในการซื้อยาฉีดฆ่าเพลี้ย ฆ่าหนอน ประกอบกับการปลูกเผือกเพียงเจ้าเดียวทำให้ศัตรูพืชมารวมอยู่ที่เดียวกันจนเกินกว่าจะกำจัดได้หมด "ต้องใช้ยาสารพัดอย่างเลย ยาผงพันหนึ่งได้ไม่กี่ขวด หนอนงูเต็มใบเลย 7 วันจะเต็มใบ ตัวงูเขียวปีเลย" และเมื่อได้ผลผลิตก็ปรากฏว่าราคาถูกจึงไม่คุ้มต้นทุนที่ลงไป นายชินทำได้เพียงปีเดียวก็เลิก จากนั้นก็มีผู้ทำตาม 1-2 ราย ก็ปรากฏว่าล้มเหลวด้วยเหตุผลเดียวกัน ในที่สุดเผือกถูกนำเข้ามาในหมู่บ้านน้ำว่าไม่กี่ปีก็ไม่มีใครปลูกอีก

จนกระทั่งต้นทศวรรษ 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการซื้อขายที่ดินกันมาก และถดถอยนั้น 2-3 ปีราคาข้าวก็ตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ค่าใช้จ่ายของชาวนามีมากขึ้น ชาวนาจึงพยายามหารายได้เสริมนอกเหนือจากการทำนาด้วยการปลูกพืชในฤดูแล้งชนิดต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดชาวนาได้ตัวอย่างมาจากการได้ไปเห็นมาด้วยตัวเอง พืชที่ชาวนานำมาปลูกในช่วงนี้คือข้าวโพด ผู้ที่นำมาปลูกเป็นคนแรก คือผู้ที่เคยขึ้นไปรับจ้างหักข้าวโพดที่ไร่แถบ จ. ลพบุรี แล้วนำมาทดลองปลูกแต่ชาวนาก็ไม่นิยมปลูกนักเพราะข้าวโพดราคาไม่ดี และชาวนาบ้านน้ำว่าไม่มีที่ดินในปริมาณมากพอที่จะปลูกข้าวโพดได้มาก ๆ เหมือนตามไร่ เพราะต้องอาศัยพื้นที่ที่อยู่ใกล้คลองน้ำว่าที่มีอยู่อย่างจำกัด จนถึงปัจจุบันก็ยังมีผู้ปลูกข้าวโพดในบ้านน้ำว่าไม่เกิน 5 ราย และเป็นผู้ที่มีประสบการณ์การสูญเสียที่ดินเพียง 3 รายเท่านั้น

ภายหลังที่มีผู้นำข้าวโพดมาปลูกได้ประมาณ 2 ปี ก็มีผู้นำข้าวโพดฝักอ่อน

มาปลูกซึ่งชาวบ้านน้ำว่าเรียกว่าข้าวโพดแฉี่ โดยผู้ที่นำมาปลูกเป็นคนแรกก็ได้เห็นตัวอย่างมาจากไร่แถบจังหวัดลพบุรีเช่นกัน การปลูกข้าวโพดแฉี่นี้โดยเฉลี่ยชาวนาจะมีรายได้ดีกว่าปลูกข้าวโพดเพราะข้าวโพดแฉี่ในระยะเวลาการเติบโตสั้น ในฤดูแล้งหนึ่งชาวนาสามารถปลูกได้ถึง 2 ครั้ง แต่ก็ไม่อาจนับว่าเป็นรายได้ที่ดีนักเพราะราคาก็ยังต่ำ ดังนั้นในปัจจุบันก็ยังมิมีผู้ปลูกข้าวโพดแฉี่ในบ้านน้ำว่าเพียง 10 รายในจำนวนนี้เป็นผู้ที่มีประสบการณ์การสูญเสียที่ดิน 4 ราย

เมื่อ พ.ศ. 2534 ชาวบ้านน้ำว่าได้เริ่มนำพริกเข้ามาปลูกโดยเห็นแบบอย่างและนำพันธุ์มาจากที่ปลูกอยู่ในบ้านหลวงซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ในอำเภอดอนพุดเช่นเดียวกันในระยะเริ่มแรกนั้นมีผู้เริ่มปลูก 3 ราย ปรากฏว่าได้ผลดีเพราะราคาพริกในปีนั้นดีผู้ที่ปลูกจึงได้กำไรพอสมควร ทำให้ในปีต่อ ๆ มา มีผู้เลียนแบบปลูกเพิ่มขึ้นอีกมากจนในปี 2536 มีผู้ปลูกพริกถึง 38 ราย

นอกจากการปลูกพืชฤดูแล้งดังที่กล่าวมาแล้ว ชาวนายังปลูกพืชชนิดอื่น ๆ อีกเล็กน้อย เช่น มีผู้ปลูกแพง 3 ราย ปลูกถั่ว 3 ราย เป็นต้น

การที่ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินสามารถใช้กลยุทธ์ตอบสนองด้านอาชีพด้วยการปลูกพืชฤดูแล้งดังกล่าวมาแล้วนั้น มีบางเฉพาะบางครั้งเร็วร้อนเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงงานเหล่านี้ได้ เพราะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ ดังนี้

1. ชาวนาจะต้องมีที่ดินอยู่บริเวณใกล้กับคลองน้ำว่า เพราะเป็นแหล่งเดียวที่พอจะมีน้ำให้ใช้ในการเพาะปลูกได้ ซึ่งในบริเวณดังกล่าวในบ้านน้ำว่ามีไม่เกิน 100 ไร่ ดังนั้นจึงมีผู้สูญเสียที่ดินจำนวนไม่น้อยที่อยากจะปลูกพืชในฤดูแล้งแต่ไม่มีที่ดิน

นายริด

ถาม : ลุงไม่ได้ทำพริกกับเขาบ้างหรือครับ

ตอบ : ที่มันไม่มี ไม่มีที่เหมาะสมกับเขา แต่พริกก็เพิ่งเริ่มทำกันปีสองปีนี้แหละ

นางทวาท

ถาม : พริกนี้ขายไม่ทำกับเขาบ้างหรือครับ

ตอบ : ไม่ได้ทำ ไม่มีที่ ที่ใกล้ๆ ไม่มี ทำพริกมันต้องเกี่ยวกับชายคลอง

ด้วยความขาดแคลนที่ดินดังกล่าวทำให้ชาวนาที่มีที่ดินอยู่ริมชายคลอง และไม่ประสงค์จะทำกินเองจึงสามารถเอาที่ดินออกให้เช่าได้ในอัตราที่แพง เพราะมีชาวนาต้องการที่จะปลูกพืชในฤดูแล้งกันมาก อัตราค่าเช่าในช่วง 3-4 ปีมานี้อยู่ในราคาไร่ละ 1,000 บาทมาตลอด ในขณะที่อัตราค่าเช่านาที่ปลูกข้าวทั่วไปคิดไร่ละ 10 ถึงข้าวเปลือก หรือ เทียบเงินได้ประมาณ 350 บาทเท่านั้น ในปี พ.ศ. 2536 ปรากฏว่ามีชาวนาที่ปลูกพืชฤดูแล้งดังกล่าวส่วนใหญ่ต้องเช่าที่ดินผู้อื่นถึงประมาณร้อยละ 80 ของผู้ที่ปลูกพืชฤดูแล้งทั้งหมด

เนื่องจากที่ดินที่สามารถปลูกพืชฤดูแล้งมีจำกัด ดังนั้นผู้ที่ปลูกพืชดังกล่าวจึงปลูกในพื้นที่ที่ไม่มากนัก โดยเฉลี่ยแล้วจะปลูกในพื้นที่คนละ 2 ไร่ รวมทั้งมีผู้สูญเสียที่ดินเพียงส่วนน้อยที่สามารถหาที่ดินสำหรับปลูกพืชฤดูแล้งนี้ได้ ดังปรากฏในปี 2536 มีชาวนาที่สูญเสียที่ดินปลูกข้าวโพด 3 ราย ข้าวโพดฝักอ่อน 3 รายพริก 8 รายแพง 3 ราย เป็นต้น

2. ชาวนาจะต้องมีทุนพอสมควร โดยเฉพาะเมื่อเริ่มต้นครั้งแรกต้องลงทุน 10,000 บาทขึ้นไป เพราะจะต้องซื้อเครื่องปั้มน้ำและท่อส่งน้ำที่จะสูบน้ำจากคลอง บ้านน้ำว่าขึ้นไปยังที่เพาะปลูกจากนั้นการลงทุนในการเพาะปลูกก็ยังใช้ทุนมาก ซึ่งการปลูกพริกจะใช้ทุนมากกว่าปลูกพืชชนิดอื่น แต่เมื่อเทียบรายได้แล้วชาวนาจะมีโอกาสได้รายได้จากการปลูกพริกมากกว่าพืชชนิดอื่นเช่นกัน ดังนั้นถ้าไม่ติดเรื่องทุนที่จะต้องใช้จ่ายแล้วชาวนาอยากจะปลูกพริกมากกว่าพืชชนิดอื่น เช่นพบว่าผู้ที่สูญเสียที่ดินที่ปลูกพืชชนิดอื่นต้องการปลูกพริกทั้งสิ้น แต่ที่ยังไม่ปลูกก็เพราะยังไม่มีทุน รวมทั้งไม่กล้าเสี่ยงด้วย เพราะถึงแม้บางปีพริกจะราคาดี แต่ในบางปีราคาก็ต่ำมากทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความผันผวนของตลาด เช่นในปี 2535 พริกราคากิโลกรัมละสิบกว่าบาท พอถึงปี พ.ศ. 2536 ชาวนากลับขายพริกได้ราคาโดยเฉลี่ยกิโลกรัมละ 3 บาทเท่านั้น นอกจากนั้นผลผลิต

พริกยังไม่แน่นอน เพราะบางครั้งศัตรูพืชเกิดดื้อยาทำให้ยาแบบเดิมที่เคยกำจัดศัตรูพืชได้ผลกลับใช้ไม่ได้ผลในปีนั้น เช่น ชาวนาที่ปลูกพริกขายหนึ่งเล้าให้ฟังว่า

ถาม : แล้วปีนี้ทำพริกได้กำไรไหมครับ

ตอบ : ปีนี้อาดทุน เผลยลงใบพริก

ถาม : แล้วไม่ได้ฉีดยาหรือครับ

ตอบ : ฉีด แต่เอาไม่อยู่ มันเป็นจังหวะเหมือนกัน เขาฉีดกันเอาอยู่ แต่เราฉีดกลับเอาไม่อยู่ มันไม่แน่นอน จะดีหรือไม่ดี ปีนี้นู่นไม่ได้
ปีหน้าหนูจะดี เขาว่าอย่างนั้น

ที่กล่าวว่าการทำงานพริกจะต้องลงทุนสูงมากกว่าปลูกพืชชนิดอื่นนั้น เพราะนอกจากจะต้องเตรียมเรื่องอุปกรณ์การสูบน้ำแล้วจะต้องมีค่าใช้จ่ายเรื่องยาฆ่าแมลง ค่าปุ๋ย ค่าไฟฟ้าสูบน้ำ ประมาณ 5,000 บาทต่อไร่ ในขณะที่ปลูกพืชชนิดอื่นจะลงทุนไร่ละไม่เกิน 1,500 บาท ดังนั้นการที่ชาวนาจะต้องลงทุนสูงในการทำนาอยู่แล้ว ในขณะที่ผลตอบแทนต่ำ การจะเหลือทุนไว้ลงทุนปลูกพืชชนิดอื่น ๆ อีกจึงเป็นสิ่งที่ไม่ง่ายนักสำหรับชาวนา

3. ชาวนาที่จะปลูกพืชในฤดูแล้งนั้น จะต้องมีความอดทนในคราวเรือนที่ยังแข็งแรงเหลืออยู่ เพราะเป็นงานที่หนัก จะต้องทำงานทั้งด้ายหญ้า พรวนดิน ใส่ปุ๋ย ฉีดยาฆ่าแมลง รดน้ำ ซึ่งต้องทำอยู่เป็นประจำทุกวันดังที่ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินที่ปลูกพริกเล้าให้ฟังว่า "เหมือนลูกอ่อนเลยต้องเข้าถึง เย็นถึง ไปไหนไม่ได้เลย 2 วันต้องรดน้ำที่ ถ้าวรดทุกวันได้ก็ดี ต้องฉีดยากันเรื่อย" ชาวนาบางคนมีอาการแพ้ยาจึงไม่สามารถจะปลูกพืชประเภทที่ต้องฉีดยาฆ่าศัตรูพืชอยู่เสมอ เช่นชาวนาผู้สูญเสียที่ดินคนหนึ่งเล้าให้ฟังถึงกรณีที่ตนไม่สามารถปลูกพืชฤดูแล้งได้ดังนี้

ถาม : เมื่อมันทำนาไม่ได้ผลอย่างนั้นนะครับ พี่มีโครงการอะไรไหมที่อยากจะทำให้มันดีขึ้น

ตอบ : อาจจะทำพริก อย่างที่บ้านหลวงเขา แต่ใจคิดว่าพริกนี้คงทำไม่ได้
เพราะต้องลิดยาเยอะ ลิดยาอะไรมันแพ้ไปหมดเลย

ถาม : แพ้ยาหรือครับ

ตอบ : มันแพ้ไปหมด คิดจะปลูกอ้อ อะไอย่างนี้ พอก็กว่าไม่ไหวหรือคน
เดียว พ่อแก่แก่ช่วยไม่ไหว แกเป็นไส้เลื่อนด้วยก็เลยยังไม่ได้ทำ

การที่ชาวนาไม่มีแรงงานในครัวเรือนเพียงพอที่จะปลูกพืชในฤดูแล้งได้นี้
ทำให้หลายครัวเรือนไม่กล้าจะปลูกพืชดังกล่าว เพราะถ้าปลูกก็ต้องใช้แรงงานรับ
จ้าง ซึ่งก็หมายความว่า จะต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายอีกมาก ในขณะที่ราคาพืชผลก็ไม่แน่นอน
ชาวนาที่ไม่มีแรงงานในครัวเรือนเพียงพอ จึงมักไม่หารายได้จากการปลูกพืชเสริม
ในฤดูแล้ง

ชาวนาที่สูญเสียที่ดินที่ตอบสนองด้านอาชีพด้วยการปลูกพืชในฤดูแล้งนี้
บางครัวเรือนอาจจะปลูกพืชชนิดเดียว บางครัวเรือนอาจจะปลูกมากกว่า 1 ชนิด
ซึ่งตามปกติชาวนาจะปลูกโดยแยกที่ดินกัน แต่มีบางครัวเรือนที่ใช้ที่ดินผืนเดียวกันเช่น
เมื่อปลูกพริกไปได้ระยะหนึ่ง เห็นว่าได้ผลไม่ดีก็รีบรื้อพริกทิ้ง แล้วปลูกข้าวโพด เป็นต้น
แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวนามักจะเลือกปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่งในแต่ละปี ขึ้นอยู่กับว่าตนมีทุน
พร้อมหรือไม่ และคิดว่าราคาพืชผลในปีนั้น ๆ พืชชนิดใดราคาจะดีกว่ากัน ในปัจจุบัน
ชาวนามีแนวโน้มที่จะปลูกพริกมากกว่าอย่างอื่น เพราะมีรายได้ดีกว่า

1.2.2 การเลี้ยงสัตว์

สภาพภูมิศาสตร์ของบ้านน้ำว่าที่มีน้ำท่วมลิกอยู่ปีละหลายเดือนนั้นทำให้
การเลี้ยงสัตว์เพื่อสร้างรายได้ไม่เคยปรากฏขึ้นเลยในอดีตทั้งนี้เพราะมีอุปสรรคที่จะ
เก็บสัตว์ให้พิน้ำในฤดูน้ำ จนกระทั่งเมื่อประมาณ 6-7 ปีที่ผ่านมาการกระตุ้นของตลาด
ในเรื่องการเลี้ยงปลา และการเลี้ยงวัวพันธุ์มีอยู่ทั่วไป ทำให้ชาวนาบ้านน้ำว่าบาง
ส่วนริเริ่มเลี้ยงปลา และเลี้ยงวัวพันธุ์

1) การเลี้ยงปลา

การเลี้ยงปลาในบ้านน้ำว่าเกิดจากการขยายตัวของธุรกิจการซื้อขายปลา

และการเพาะพันธุ์ปลา โดยธุรกิจการซื้อขายปลากระตุ้นให้ชาวนามีการเลี้ยงปลากันอย่างกว้างขวาง ชาวนามำนน้ำว่าที่เลี้ยงปลาในรุ่นแรก ๆ ก็เพราะได้เห็นตัวอย่างและได้รับการชักชวนจากผู้เลี้ยงปลาอยู่ก่อนในหมู่บ้านอื่น ส่วนธุรกิจการเพาะพันธุ์ปลานั้นนอกจากจะทำให้ชาวนามีความสะดวกในการหาซื้อพันธุ์ปลาแล้ว ธุรกิจดังกล่าวยังมีบริการต่าง ๆ ในการเลี้ยงปลาด้วย เช่น การแนะนำวิธีการเลี้ยงปลา การจำหน่ายอาหารปลาแบบส่งถึงบ้าน การให้เครดิตกับชาวนาด้วยการซื้ออาหารปลาเงินเชื่อเมื่อเลี้ยงปลาได้อายุใกล้จับแล้ว รวมทั้งการหาผู้รับซื้อปลาที่ชาวนาเลี้ยงได้ทั้งหมด

สำหรับชาวบ้านน้ำว่าได้เริ่มเลี้ยงปลาเมื่อ 5 ปีที่แล้ว โดยเลี้ยงปลาดุกบิ๊กอุยซึ่งเป็นปลาที่ได้รับการพัฒนาพันธุ์ขึ้นมาสําหรับการเลี้ยงโดยเฉพาะ มีลักษณะเด่นคือใช้ระยะเวลาเลี้ยงสั้น เพียง 2-3 เดือนก็จับขายได้ ทำให้สามารถเลี้ยงได้หลายรอบในแต่ละปี และมีความทนทานต่อโรคมาก ผู้ริเริ่มเลี้ยงในบ้านน้ำว่ารุ่นแรก ๆ มี 2 ราย เป็นชาวนาที่สูญเสียที่ดินทั้งคู่และเป็นญาติกันด้วย โดยทั้งสองได้ไปเห็นตัวอย่างและได้รับคำแนะนำจากคนต่างหมู่บ้านที่มีประสบการณ์การเลี้ยงปลา จึงพากันไปหาสถานเพาะพันธุ์ปลาตามที่ได้รับคำแนะนำที่ ต.สีร้อย อ.วิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง ทั้งสองรายได้รับคำแนะนำและบริการด้วยดีจากร้านเพาะพันธุ์ปลาดังกล่าว โดยได้รับคำแนะนำทั้งชนิดปลาที่ควรจะเลี้ยง วิธีเลี้ยง วิธีให้อาหารปลา ชาวนาทั้งสองรายจึงตกลงใจที่จะเลี้ยงปลาดุกบิ๊กอุย พร้อมกับเป็นลูกค้าซื้ออาหารจากร้านเพาะพันธุ์ปลาดังกล่าวด้วย โดยทางร้านจัดส่งให้ถึงบ้าน และเมื่อเลี้ยงปลาได้อายุก่อนที่ปลาจะจับได้ 1 เดือน ทางร้านจะให้ที่อาหารเงินเชื่อ "เขาแนะนำเรื่องอาหารเสร็จเลย เขาพูดว่าอาหารคุณไม่ต้องห่วงหรอก ปลาใกล้จะจับอีกเดือนคุณมาเอาอาหารได้ ให้เชื่อ เอาใจเราจะให้เราเลี้ยงหลานชายบอกเลขผมเอา 50,000 ตัว ผมบอกเขา 20,000 ตัว"

การเลี้ยงปลาดุกบิ๊กอุยนี้ใช้เวลาเลี้ยงประมาณ 3 เดือนก็จับขายได้ ชาวนาจึงสามารถเลี้ยงได้ถึงปีละ 2 ครั้ง โดยชาวนาจะเลี้ยงในฤดูแล้งต่อเนื่องถึงฤดูน้ำท่วมในระยะต้นๆ ซึ่งปรากฏว่าในระยะแรกได้ผลดี คือผู้เลี้ยงได้กำไรพอสมควรจึงมีชาวนาอีกหลายรายได้ทยอยกันเลี้ยงตาม ปรากฏว่าภายใน 2 ปี มีชาวนาเลี้ยงปลาดุกบิ๊กอุย

เพิ่มขึ้นถึง 14 ราย

เมื่อการเลี้ยงปลาในบ้านน้ำจืดเข้าสู่ปีที่สอง แนวโน้มที่เริ่มเห็นได้ คือราคาปลาเริ่มลดลงในขณะที่อาหารปลาค่อยๆสูงขึ้น พ่อค้าปลาซึ่งแต่เดิมจะรีบเข้ามาซื้อปลาเมื่อปลาได้เวลาจับ ก็เริ่มให้วิฤกตราดาคือด้วยการไม่ยอมเข้ามาซื้อปลาตามกำหนด ทำให้เจ้าของปลาจะต้องใช้ทุนอีกมากในการเลี้ยงปลา เพราะปลาที่โตแล้วนั้นจะกินอาหารจุ ช่วนาที่เลี้ยงปลาจำนวนประมาณ 100,000 ตัวบอกว่าในระยะนี้ค่าอาหารปลาตกวันละ 4,000-5,000 บาท ถ้าไม่ให้อาหาร หรือให้ไม่เพียงพอปลาที่จะพอมน้ำหนักก็จะเบา ในที่สุดช่วนาก็จะยอมขายให้พ่อค้าในราคาที่ต่ำ เพราะไม่สามารถแบกรับภาระค่าอาหารได้ พ่อค้าที่ผู้ขายพันธุ์ปลาติดต่อให้ ก็ใช้แนวปฏิบัติเช่นนี้เช่นเดียวกัน คือ จะไม่เข้ามารับซื้อปลาถ้าราคาไม่ต่ำอย่างที่ตนต้องการ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะช่วนาในท้องถิ่นต่างๆได้หันมาเลี้ยงปลากันมากขึ้น และเลี้ยงปลาชนิดเดียวกัน พ่อค้าปลาจึงสามารถจะเลือกซื้อปลาและกวดราคาได้ ซึ่งผิดกับในระยะแรกๆที่ยังมีผู้เลี้ยงปลาไม่มากราย ดังที่ช่วนาเล่าให้ฟังว่า "ตอนแรก ๆ พอมีกำไรคนยังเลี้ยงกันน้อย เขาต้องจ้อเรา แล้วอาหารปลาก็ยังถูก ตอนหลังมีเลี้ยงกันมาก เราต้องจ้อเขาแล้ว อาหารปลาก็แพงขึ้น ชาวทุนครับตอนหลังนี้"

ราคาซื้อปลาได้ลดลงมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งขึ้นปีที่ 4 ของการเลี้ยงปลา ราคาเหลือเพียงกิโลกรัมละ 17 บาท จากที่เคยขายได้ในระยะแรกๆถึงกิโลกรัมละ 30 บาท ซึ่งราคาขายเช่นนี้ทำให้ช่วนาต้องขาดทุนอย่างมากจนต้องเลิกเลี้ยงปลากันเกือบหมด หลังจากที่ผู้เลี้ยงบางรายได้เลิกเลี้ยงไปก่อนหน้านี้บ้างแล้ว จนปัจจุบันเหลือผู้เลี้ยงปลาดุกก็อยู่เพียง 1 รายเท่านั้น บางรายรายก็ปล่อยบ่อทิ้งไว้บางรายหาปลาที่สามารถเติบโตได้ตามธรรมชาติโดยไม่ต้องให้อาหารมาปล่อยทิ้งไว้ เช่น ปลานิล ทั้งนี้โดยช่วนาไม่ได้หวังผลทางเศรษฐกิจนัก เพราะปลาประเภทนี้ต้องใช้เวลานานถึงจะโต และเลี้ยงได้ในจำนวนที่ไม่มากและราคาก็ไม่ดีด้วย

อย่างไรก็ตามการที่ช่วนาจะตอบสนองการสูญเสียที่ดินด้วยการทำอาชีพเลี้ยงปลาได้ นั้นก็ไม่ใช่จะทำได้ง่าย เพราะต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการได้แก่

1. ชาวนาผู้เลี้ยงปลาจะต้องมีบ่อหรือมีที่ดินเป็นของตนเองสำหรับขุดทำบ่อเลี้ยงปลาโดยผู้ที่เริ่มเลี้ยงปลาในระยะแรกนั้นจะมีบ่อของตัวเองอยู่แล้ว ทั้งนี้เพราะในระยะก่อนหน้านั้นเล็กน้อย ชาวบ้านน้ำว่าเริ่มขุดดินถมโคกไว้ปลูกผักผลไม้ทำให้เกิดบ่อที่มีโคกดินล้อมรอบ ซึ่งสามารถใช้เลี้ยงปลาได้ และในระยะหลังชาวนาบางรายที่พอมีที่ดินเป็นของตนเอง ได้ลงทุนขุดบ่อเลี้ยงปลาขึ้นโดยเฉพาะ จากการศึกษาพบว่าชาวนาที่เลี้ยงปลาทุกรายต้องมีที่ดินเป็นของตนเองทั้งสิ้น และต้องเป็นที่ดินที่อยู่ใกล้กับคลองน้ำว่า เพราะต้องอาศัยน้ำจากคลองน้ำว่าในการเลี้ยงปลา และพบว่ามีชาวนาบางรายที่อยากจะเลี้ยงปลาเช่นกัน ในท่วงที่ราคาปลายังดี แต่ไม่มีที่ดินของตนเองจึงเลี้ยงไม่ได้

2. ชาวนาจะเลี้ยงปลาได้จะต้องมีทุนพอสมควร เพราะจะต้องลงทุนตั้งแต่การเริ่มเลี้ยงปลา โดยจะต้องซื้อพันธุ์ปลา อาหารปลา ยารักษาโรค ชาวนาที่เลี้ยงปลาดุกก็อยู่ในปี 2536 ให้สัมภาษณ์ว่าเลี้ยงปลาทั้งหมด 100,000 ตัว ในระยะเวลา 3 เดือน ต้องใช้ทุนถึง 180,000 บาท โดยทุนดังกล่าวส่วนหนึ่งได้กู้จากข.ก.ส. แต่กู้ได้เพียง 20,000 บาท ทุนส่วนใหญ่จะผูกพันเป็นหนี้ร้านจำหน่ายพันธุ์ปลาจากการซื้ออาหาร ซึ่งส่วนหนึ่งชาวนาได้รับเครดิตให้ซื้อเงินเชื่อในช่วงที่ปลาโตได้ขนาดเกือบจับขายได้ แต่ในช่วงก่อนหน้านั้นต้องปฏิบัติในลักษณะการกู้ยืมเงิน คือชาวนาต้องเอาโฉนดที่ดินไปให้ทางร้านพันธุ์ปลายึดไว้แล้วทำสัญญาในลักษณะของการกู้ยืมเงิน แต่ว่าเอาอาหารปลามาแทน การต้องใช้เงินทุนจำนวนมากเช่นนี้ทำให้ชาวนาที่ต้องการเลี้ยงปลาแต่ไม่มีทุนและไม่มีช่องทางหาทุนจึงไม่สามารถจะเลี้ยงได้ นอกจากนี้การที่ต้องลงทุนมากโดยยังไม่รู้แน่ชัดว่าผลตอบแทนจะเป็นอย่างไรแน่ รวมทั้งเป็นกิจกรรมที่ตนไม่คุ้นเคย ชาวนาจึงไม่กล้าที่จะนำทุนจำนวนมากมาใช้ในเรื่องนี้

3. ชาวนาผู้เลี้ยงปลาจะต้องเป็นผู้ที่มีความสนใจเป็นพิเศษ และเป็นผู้ที่มีหูตากว้างไกล ต้องสามารถติดต่อสัมพันธ์ได้ทั้งพ่อค้าพันธุ์ปลาและอาหารปลาและพ่อค้าซื้อปลา เพราะการเลี้ยงปลานั้นเป็นวิธีการแบบใหม่ที่ชาวนาโดยทั่วไปไม่มีประสบการณ์มาก่อน และเป็นกิจกรรมที่จะต้องฟังฟังตลาดภายนอกตลอด โดยในระหว่างเลี้ยงก็ต้องฟังฟังร้านจำหน่ายพันธุ์ปลา เมื่อจะขายก็ต้องฟังฟังพ่อค้า ทำให้ชาวนาหลายคน

ไม่เข้าใจวิธีการเลี้ยง วิธีการติดต่อกับตลาดจึงไม่กล้าที่จะคิดเลี้ยงปลา

2) การเลี้ยงวัวพันธุ์

การเลี้ยงวัวพันธุ์ในบ้านน้ำว้าเริ่มเมื่อ ปี พ.ศ. 2531 ซึ่งในขณะนั้นการเลี้ยงวัวพันธุ์มีแพร่หลายทั่วไป จนกลายเป็นเครือข่ายธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น มีผู้สั่งวัวจากต่างประเทศมาเป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์เพื่อเพาะพันธุ์ขาย มีผู้สั่งพ่อพันธุ์มาเลี้ยงไว้เพื่อรับจ้างเป็นพ่อพันธุ์โดยเฉพาะ จนมีการตั้งเป็นชมรมผู้เลี้ยงวัวในที่ต่าง ๆ เช่นที่ อ.ท่าวัง จ.ลพบุรี

ชาวบ้านน้ำว้าที่ซื้อวัวมาเลี้ยงในรุ่นแรก ๆ เล่าให้ฟังว่า

ถาม : ลองเล่าเรื่องวัวพ่อลูกสิครับ ตอนนั้นมันยังไปถึงได้ไปซื้อวัวมาเลี้ยง

ตอบ : ผมมองจิตใจดูว่าบ้านเรามันจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เดี่ยวหน้า

วัวมีคนมาหาแล้ว ผมก็รีบไปกู้เงินเขามาเลย พอได้เงินนั้นก็ไป

กู้เงินตาเหลียวไปซื้อวัวมาหมื่นเจ็ด สองตัวแม่ลูกก็ว่าซื้อแพงนะ

แหละ ที่นี้วัวมันนมขึ้นเรื่อยที่ ขึ้นราคาห้าหมื่นหกหมื่นแล้วเป็นแสน

เลย

ถาม : ตอนซื้อยังไม่แพง

ตอบ : ไม่แพง ซื้อหมื่นกว่าบาท ซื้อมาประมาณได้ 2 เดือนไอ้โยคนโน้นมา

คนโน้นมาวันยังค่ำเลย มาให้ราคาเพิ่มขึ้นเยอะ

ถาม : แล้วขายหรือเปล่าครับ

ตอบ : ไม่ขาย ก็ดีกว่าซื้อมาได้ถูกแล้ว แล้วดูว่าจะบูมขึ้นอีกเยอะ

ชาวบ้านน้ำว้าที่ซื้อวัวมาเลี้ยงรุ่นแรกนี้ได้พบเห็นตัวอย่างมาจากนอกหมู่บ้าน และเป็นการเริ่มเลี้ยงวัวในช่วงที่วัวยังได้รับความนิยมหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "บูม" ดังนั้นภายในไม่กี่เดือน ราคาวัวก็เพิ่มขึ้นตลอดจากตัวละเป็นพันขึ้นเป็นตัวละเป็นหมื่นและเป็นแสนในที่สุด คนที่เลี้ยงวัวในช่วงแรกๆจึงได้กำไรมากโดยการเพาะลูกขาย ซึ่งวัวจะตกลูกทุกปี เช่นกรณีชาวนาที่ยกตัวอย่างข้างต้นจากที่ซื้อวัวมา 2 ตัว

ราคา 17,000 บาทสามารถเพาะข้าวขายได้หลายตัวในเวลา 3-4 ปี ชาวนาผู้นี้ได้กำไรถึง 130,000 บาท

เนื่องจากการเฟื่องฟูของตลาดข้าวพันธุ์นั้นเป็นการกระตุ้นราคาของตลาดที่ปราศจากเหตุผลรองรับกล่าวคือข้าวดังกล่าวนี้เป็นข้าวพันธุ์สวยซื้อไว้สำหรับดูเล่นไม่มีประโยชน์อย่างอื่น ดังนั้นภายในไม่กี่ปีความนิยมก็ลดลงจากข้าวที่เคยขายตัวละเป็นแสนบาทก็ลดลงเป็นตัวละเป็นหมื่นบาท และเป็นพันบาทในที่สุด มีชาวนาในหมู่บ้านสังเกตเห็นข้อเท็จจริงนี้ เล่าให้ฟังว่า "มันเหมือนที่ดินแทนะ มันขึ้นราคากัน ข้าวนี้มันไม่ได้เอาไปทำอะไรเลย เอาไปเลี้ยงดูเลย ๆ มันจะแพงได้ยังไง" ปัญหาก็คือ มีชาวนาหลายรายที่ซื้อข้าวในขณะที่ราคากำลังแพงเพื่อหวังจะนำมาเพาะลูกขาย พอซื้อมาได้ไม่นานราคาข้าวก็ลดลงเป็นลำดับ ชาวนาซึ่งเลี้ยงข้าวในระยะนี้จึงขาดทุนเป็นจำนวนมาก ซึ่งปรากฏว่ามีชาวนาในบ้านน้ำว่าหลายรายประสบปัญหานี้

ถาม : แล้วเรื่องที่นำเลี้ยงข้าวละครับมันเป็นมาอย่างไร

ตอบ : ก็ตอนนั้นพวกบราธิลมันมาตั้งไข่ใหม่ ราคามันดี ตัวผู้ออกมาสวย ๆ ตัวหนึ่งสี่ห้าหมื่น ถ้าตัวเมียเจ็ดแปดหมื่นถึงแสนอะไรอย่างเงี เขาก็เล่นกันเราก็จึงอยากจะได้เล่น ตั้งแต่แม่ยังมีตัวลูกอยู่ตอนปี 31 นั้นแทนะ แต่ยังไม่กล้า

ถาม : ที่เห็นนั้นที่บ้านเราหรือข้างนอกครับ

ตอบ : ที่บ้านเราเขาก็เล่นกันแล้ว ที่นี้เราก็ไปเที่ยวสืบเสาะก็ไปตามที่ชมรมเลี้ยงวัวที่ทำวัง เขาบอกว่าปี 37 นั้นแทนะราคาถึงจะตก ตอนนั้นปี 34 เราก็คิดว่ายังทัน กู้เงิน ธ.ก.ส. เลข 140,000 บาท เอาโฉนดเข้า ธ.ก.ส. ซื้อวัวมา 3 ตัวก็มาเลี้ยงมาตับเป็นสัตว์ทั้งหมดเลย พอผ่านไปปีหนึ่งก็ออกลูกมา 3 ตัวเลย ราคาข้าวกลับอ้อเลยไม่มีการซื้อขาย ไม่มีใครมาซื้อเลยราคาตกลงฮวบฮาบเลย ตกเรื่อยไม่ขยับขึ้น ผมต้องยอมขายไปที่ละตัวสองตัว ผมขาดทุนไปแสนหนึ่งเห็น ๆ เลย ตอนนั้นยังเป็นหนี้ ธ.ก.ส. อยู่เลย

ถาม : วัวที่เลี้ยงกันนี้ เขาเอาไปทำอะไรครับ

ตอบ : เอาลูก เอาลูกสวยกัน เวียกว่าคนมีฐานะเลี้ยงของดี

นับแต่ปีพ.ศ.2535 ในบ้านน้ำว่าไม่มีใครเลี้ยงวัวพันธุ์อีกแล้ว ยกเว้นผู้ที่ยังมีวัวเหลืออยู่แต่เดิมยังขายไม่ได้เพราะไม่มีใครซื้อ อย่างไรก็ตามในช่วงที่วัวราคาดีนั้น ชาวนาที่จะซื้อวัวมาเลี้ยงได้ก็ต้องมีความพร้อมบางประการมิเช่นนั้นก็มีอาจเข้าสู่อาชีพนี้ได้ เงื่อนไขที่จำเป็นได้แก่

1. ชาวนาจะต้องมีโคกดินที่สูงพื่นน้ำ จึงสามารถเก็บวัวไว้ได้ในฤดูน้ำท่วม ซึ่งปรากฏว่ามีครัวเรือนส่วนน้อยเท่านั้นที่ถมโคกสูงไว้เป็นของตนเอง
2. ชาวนาที่จะเลี้ยงวัวได้นั้นจะต้องมีเงินที่จะลงทุนซื้อวัว โดยเฉพาะชาวนาส่วนใหญ่ที่ต้องการซื้อวัวนั้นตกอยู่ในช่วงที่วัวราคาแพงแล้วเพราะในช่วงแรกๆ ชาวนายังไม่เห็นปรากฏการณ์ของการได้กำไร ดังนั้นมีชาวนาหลายรายที่อยากจะเลี้ยงวัวแต่ไม่ได้เลี้ยงเพราะขาดเงินทุน

1.2.3. การทำไร่นาสวนผสม

การทำไร่นาสวนผสมเป็นทางออกในการประกอบอาชีพที่ทางราชการพยายามแนะนำให้ชาวนาทำแทนการทำนา หลังจากไม่สามารถจะช่วยแก้ปัญหาให้กับชาวนาในเรื่องราคาข้าวตกต่ำ โดยในระยะแรกนั้นทางราชการจะแนะนำในลักษณะที่พอให้รู้ว่ามีคำแนะนำในทางอาชีพใหม่ๆ คำแนะนำเช่นนี้มีปรากฏเมื่อประมาณ 5-6 ปีที่แล้ว ซึ่งเป็นช่วงที่ความคิดเรื่องไร่นาสวนผสมกำลังแพร่หลาย โดยเมื่อเจ้าหน้าที่ทางราชการมาประชุมชาวบ้านก็จะให้คำแนะนำไว้หรือไม่ก็แนะนำฝากกำนันผู้ใหญ่บ้านมาว่าชาวนาควรจะทำไร่นาสวนผสม แต่ทางราชการก็ไม่มีโครงการใด ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ชาวบ้านจึงไม่สนใจ และไม่มีใครเชื่อ พร้อมกับมีเหตุผลโต้แย้งด้วยว่าที่บ้านน้ำว่าไม่สามารถจะทำได้ เพราะประการแรกการทำไร่นาสวนผสมนั้นชาวนาจะต้องมีที่ดินเป็นของตนเอง แต่ในบ้านน้ำว่าส่วนใหญ่ชาวนาไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง

ประการที่สอง บ้านน้ำว่าเป็นบริเวณที่น้ำท่วมลึก จึงเป็นการยากที่จะตัดแปลงท้องนาให้เป็นไร่นาสวนผสม โดยพ้นจากการถูกน้ำท่วม ประการที่สามพื้นที่นาส่วนใหญ่ของ

ชาวนาจะอยู่ไกลจากคลองน้ำว่าซึ่งเป็นแหล่งน้ำแหล่งเดียวที่พอน้ำในฤดูแล้ง พื้นที่นาเหล่านี้จึงไม่สามารถจะตัดแปลงเป็นไร่นาสวนผสมได้เพราะไม่มีน้ำใช้ในฤดูแล้ง

แต่นับวันปัญหาของชาวนาจะทวีคูณมากขึ้นโดยเฉพาะปัญหาการตกต่ำของราคาข้าว ทางราชการจึงพยายามที่จะส่งเสริมเรื่องการทำไร่นาสวนผสมมากขึ้น วิธีการที่ทางราชการใช้ก็คือการสร้างเกษตรกรตัวอย่างขึ้นมาโดยทางราชการสนับสนุนค่าใช้จ่าย เริ่มในปีพ.ศ. 2535 ทางเกษตรอำเภอคอนพลัดได้ของงบประมาณจากทางจังหวัดเพื่อสนับสนุนทุนแบบให้เปล่าแก่เกษตรกรบางราย เพื่อใช้ในการขุดดินถมคันคู และจัดหาพันธุ์พืชสำหรับการทำไร่นาสวนผสม ซึ่งทางจังหวัดจัดสรรเงินสนับสนุนเกษตรกร 5 รายในวงเงินหลายแสนบาท เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนครั้งนี้เป็นชาว ต.ดงตะงาว 4 ราย ชาว ต.คอนพลัด 1 ราย ไม่มีชาวบ้านน้ำว่าได้รับการสนับสนุนปรากฏว่าผู้ที่ได้รับการสนับสนุนล้วนเป็นผู้นำท้องถิ่นและเป็นผู้มีฐานะดีกว่าชาวนาทัวไป ได้แก่ กำนัน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 2 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 1 คน และครู 1 คน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะกลุ่มคนดังกล่าวเป็นผู้ใกล้ชิดกับทางราชการ และเป็นผู้ที่พร้อมที่จะรับข่าวสารและเทคโนโลยีการผลิตใหม่ๆ ได้มากกว่าชาวนาทัวๆ ไป ลักษณะเช่นนี้ตรงกับงานศึกษาของ ดำรงค์ ฐานดี ที่อธิบายถึงการพัฒนาชนบทของรัฐบาลไทยว่า รัฐบาลได้ใช้ระบบราชการเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทุนนิยมในชนบทโดยเฉพาะเป็นเครื่องมือในการใช้ยุทธวิธีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของภาคเกษตรกรรม แต่ละยุทธวิธีจะกระตุ้นให้นายทุนในชนบทโดยเฉพาะชาวนาผู้มีฐานะดีได้แสดงบทบาทในการพัฒนาอาชีพ ทรัพยากรสาธารณะ เช่น ทุนและปัจจัยนำเข้าอื่นๆ ได้ถูกใช้เป็นช่องทางสำหรับผู้นำท้องถิ่นและชาวนาก้าวหน้าในการเพิ่มผลผลิต รัฐบาลเชื่อว่าชาวนาเหล่านี้จะเป็นผู้แพร่กระจายการใช้ทรัพยากรสาธารณะและการรู้วิธีใช้เทคนิคต่างๆ ไปยังชาวนาอื่นๆ ในชุมชน ผลก็คือชาวนารวยจะได้รับผลประโยชน์จากนโยบายการพัฒนาชนบทเช่นนี้ (Damrong Thandee. 1985)

วิธีการสร้างเกษตรกรตัวอย่างของทางราชการได้ส่งผลให้ชาวบ้านน้ำว่าสนใจพอสมควร แต่ก็ยังเป็นเพียงความสนใจในแง่ที่ว่าถ้าทางราชการมีทุนสนับสนุนอีกก็จะขอบ้าง แต่ปรากฏทางราชการมีทุนสนับสนุนให้ปีเดียวเท่านั้น ปีต่อมาทุนประเภท

นี้ไม่มีลิก จึงไม่มีชาวมาดอนไตเลียนแบบในการทำไร่นาสวนผสม ทั้งนี้เพราะเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้ทุนมาก และชาวนายังไม่แน่ใจเกี่ยวกับผลลัพธ์ที่จะได้

จนกระทั่งต้นปี 2537 ทางราชการได้เข้ามาสนับสนุนการทำไร่นาสวนผสมอย่างจริงจังเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาลตามโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตรเพื่อลดพื้นที่เพาะปลูกข้าว ซึ่งบ้านน้ำว้าเป็นพื้นที่ที่ทางราชการกำหนดให้อยู่ในโครงการนี้ วิธีการที่ทางราชการใช้ดำเนินการเพื่อบรรลุผลตามโครงการมีเพียงประการเดียว คือการสนับสนุนให้ชาวบ้านน้ำว้าทำไร่นาสวนผสม

จากการสำรวจของเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอตอนพูดในครั้งแรก มีชาวบ้านน้ำว้าแสดงความประสงค์จะทำไร่นาสวนผสมเกือบ 20 ราย เพราะคิดว่าทางราชการจะให้ทุนในการทำอย่างในครั้งแรก แต่ปรากฏว่าทางราชการสนับสนุนได้เพียงให้ชาวนากู้เงินจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์ในอัตราดอกเบี้ยต่ำคือ ร้อยละ 5 ต่อปี และใน 5 ปีแรกยังไม่ต้องส่งดอกเบี้ย ให้รวมส่งตั้งแต่ปีที่ 6 เป็นต้นไป โดยชาวนาจะต้องมีโฉนดที่ดินเป็นหลักประกันทำนองไว้กับธนาคาร ในที่สุดเหลือชาวนาเพียง 5 รายเท่านั้นที่เข้าสู่โครงการนี้ และมีชาวนาผู้สูญเสียที่ดินเพียง 1 ราย คือ นายประสงค์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน โดยที่นายประสงค์ยังมีที่ดินของตนเองเหลืออยู่ 18 ไร่

นายประสงค์ กู้เงินจาก ธ.ก.ส. 200,000 บาท มาขุดดินถมคันคู ขี้อันธ์ไม้และพันธุ์ปลา ทั้งที่ในตอนแรกทางเกษตรอำเภอบอกว่าจะจัดหาพันธุ์พืชและพันธุ์ปลา แจกให้เปล่าทั้งหมด แต่เมื่อนายประสงค์กู้เงินมาลงทุนดำเนินการ ทางเกษตรอำเภอกลับเพิกเฉย ดังที่นายประสงค์เล่าให้ฟังว่า "ตอนแรกบอกเลยว่าจะแจกพันธุ์ไม้พันธุ์ปลา ให้ขอได้ทุกอย่างแม้แต่กล้วย ไอ้เราก็ค่อยไปสิ ไม่มาสักทีก็เลยต้องลงทุนอีกหลายหมื่น"

ชาวนาที่เข้าโครงการทำไร่นาสวนผสมตามที่ทางราชการสนับสนุนนี้ จะต้องปลูกไม้ยืนต้นบนคันดิน ตามข้างๆ ทบคันดินให้ปลูกพืชล้มลุกต่างๆ ส่วนบริเวณพื้นที่ล่างที่ถูกขุดดินขึ้นมาถมเป็นคันขอบก็ให้เป็นบ่อเลี้ยงปลา ชาวนาอาจจะใช้ที่ดินส่วนนี้ทำนาด้วยก็ได้ โดยส่วนหนึ่งขุดดินให้ลึกลงไปอีกเพื่อเป็นบ่อเลี้ยงปลา พื้นที่เดิม

ก็สามารถทำนาได้

นายประสงค์ได้ใช้ที่ดินของตน 8 ไร่ในการจัดทำไร่นาสวนผสม โดยได้ไปซื้อมะม่วงมาปลูกไว้บนคันดินทั้งหมด แนวข้างคันดินก็ปลูกกล้วย ส่วนพื้นที่ล่างทั้งหมดใช้เลี้ยงปลาโดยไปซื้อลูกปลานิลมาปล่อยไว้ ปรากฏว่าในปี 2537 นี้เอง น้ำท่วมบริเวณบ้านน้ำว่ามากกว่าปีก่อน ๆ ทำให้คันดินไร่นาสวนผสมของนายประสงค์ถูกน้ำท่วมหมด และนายประสงค์ต้องตัดคันดินเพื่อปล่อยให้น้ำไหลเข้าไปภายในได้ มิเช่นนั้นคันดินจะพังเนื่องจากเป็นดินถมใหม่ ต้นไม้ที่นายประสงค์ปลูกไว้ตายเกือบหมด ปลาที่เลี้ยงไว้ก็เสียหายเป็นจำนวนมาก ส่วนชาวนาที่ร่วมโครงการนี้อีก 3 ราย ประสบปัญหาเดียวกันนายประสงค์ มีเพียงรายเดียวที่รอดพ้นจากการถูกน้ำท่วม เพราะได้ไปทำไร่นาสวนผสมอยู่ในพื้นที่ดอนนอกทุ่งนาบ้านน้ำว่า

จากประสบการณ์ครั้งนี้ นายประสงค์สรุปว่า "ผมคงไปไม่รอดแน่ถึงตอนนี้ ยังไม่เสียดอกเบี้ยย แต่ดอกก็ปีละหมื่น ควบ 5 ปี ต้องจ่ายเขา 50,000 บาท ผมจะมีจ่ายหรือเปล่ายังไม่รู้ ไม่รอดแน่ ทำไร่นาสวนผสมนี้ ถึงน้ำไม่ล้นเสียคิดดูแล้ว ก็ยาก ได้มะม่วงมั่ง เลี้ยงปลาบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ มันจะได้หรือตั้ง 50,000 บาท" และไม่เพียงนายประสงค์เท่านั้นที่ได้บทเรียน ชาวคนอื่น ๆ ก็ได้รับบทเรียนถึงความล้มเหลวของการทำไร่นาสวนผสมในพื้นที่อย่างบ้านน้ำว่าด้วย หลายคนพูดถึงนายประสงค์ในทำนองเดียวกันว่า "ไม่น่าไปเชื่อพวกเกษตรเลย อยู่ดีไม่ว่าดี"

ความล้มเหลวของการทำไร่นาสวนผสมในบ้านน้ำว่ามีสาเหตุพื้นฐานมาจากสภาพภูมิศาสตร์ไม่เอื้ออำนวย แต่ทางเกษตรอำเภอและผู้เกี่ยวข้องกลับไม่คำนึงถึงปัญหานี้ เพียงพยายามนำวิธีการที่เคยประสบความสำเร็จในพื้นที่อื่นมาชักจูงให้ชาวบ้านน้ำว่าปฏิบัติตาม ครั้นเมื่อชาวนาประสบปัญหาดังกล่าว ก็ไม่มีใครมาช่วยเหลือทั้งนี้เพราะระบบข้าราชการจะมีลักษณะรวบอำนาจอยู่ส่วนกลาง ข้าราชการในท้องถิ่นจะรับนโยบายจากเบื้องบนมาปฏิบัติเป็นหลักโดยไม่เข้าใจท้องถิ่นอย่างถ่องแท้ และไม่คำนึงถึงสิ่งที่เกิดกับชาวนาอย่างจริงจัง

ถึงแม้สภาพภูมิศาสตร์ของบ้านน้ำว่าไม่มีปัญหา ชาวนาที่สามารถทำไร่นาสวนผสมได้ก็มีน้อยมาก เพราะจะต้องมีที่ดินของตนเองพอสมควร และต้องอยู่ใกล้กับ

คลองน้ำว่าเพื่ออาศัยน้ำในฤดูแล้ง และต้องมีทุนมากในช่วงเริ่มต้น อย่างน้อยก็ต้อง 200,000 บาทขึ้นไป ถ้าไม่มีเงินของตนเองก็ต้องยอมเป็นหนี้สิน ซึ่งพบว่าชาวนาส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงอาชีพนี้ได้ ดังจะเห็นว่าผู้แสดงความจำนงในตอนแรกต้องถอนตัวไปเป็นจำนวนมากเมื่อรู้ว่าต้องกู้เงินจากธนาคาร เพราะชาวนาในจำนวนนี้ส่วนหนึ่งได้ใช้โฉนดที่ดินของตนที่มีอยู่ไปเป็นหลักประกันจำนองหรือค้ำประกันการกู้เงินมาก่อนหน้านี้แล้ว และชาวนาบางส่วนก็ไม่กล้าก่อนนี้ เพราะยังไม่เห็นชัดเจนว่าไร่นาส่วนผสมจะได้ผลจริงหรือไม่

จากเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เป็นข้อจำกัดในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพของชาวนาน้ำว่าด้วยการกระจายชนิดของผลผลิตนี้สอดคล้องกับข้อสรุปจากการศึกษาทางเลือกของแรงงานในภาคเกษตรกรรม ของสมภพ มานะรังสรรค์ ว่าเป็นกิจกรรมที่ (1) ต้องการทุนและการจัดการสูง (2) รongรับแรงงานได้ไม่มากจึงไม่สามารถดูดซับแรงงานเกษตรกรจำนวนมากที่หลุดลอยมาจากการผลิตพืชหลักได้มากนัก (3) จำเป็นต้องใช้ที่ดินที่มีสาธารณูปโภค ทางด้านการชลประทานอย่างพร้อมมูล (4) ตลาดจำหน่ายยังคับแคบ (สมภพ มานะรังสรรค์. 2534 : 75-78)

2. การทำงานนอกไร่นา

แม้ว่าชาวนาผู้สูญเสียที่ดินจะสามารถตอบสนองด้านอาชีพได้โดยปลูกพืชในฤดูแล้ง หรือการเลี้ยงสัตว์นอกเหนือจากการทำนาดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ทางเลือกดังกล่าวก็มีข้อจำกัดมาก ทั้งนี้เกิดจากสภาพภูมิศาสตร์ สภาพที่ไร้ทุนของชาวนา ข้อจำกัดของพลังการผลิตรวมทั้งภาวะที่ต้องพึ่งพิงตลาดอย่างสิ้นเชิง ทั้งการซื้อปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิต ทำให้ในด้านหนึ่งชาวนาไม่สามารถจะเลือกชนิดของพืชที่จะปลูกหรือสัตว์ที่จะเลี้ยงได้มากนัก รวมทั้งการกำหนดปริมาณการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ด้วย ในอีกด้านหนึ่งชาวนาต้องถูกกดราคาขาย ชาวนาจึงยังไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วย การตอบสนองด้านอาชีพตามวิธีอย่างนี้ที่กล่าว ชาวนาจำต้องให้แรงงานส่วนหนึ่งของครัวเรือนไปทำงานอย่างอื่นเพิ่มเติมเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวซึ่งสามารถจำแนกงานดังกล่าวได้เป็นการทำงานที่ต้องออกไปนอกหน่วยการผลิตของครัวเรือน

ได้แก่การทำงานรับจ้าง และการทำงานในลักษณะที่ครัวเรือนยังเป็นหน่วยการผลิต
เช่นการค้าขาย การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน

2.1 การทำงานรับจ้าง

การทำงานรับจ้างซึ่งเป็นลักษณะของการออกไปขายแรงงานภายนอก
หน่วยการผลิตครัวเรือนของชาวนานั้น มักจะมีผู้ให้ความสนใจกับการเคลื่อนย้าย
แรงงานจากชนบทไปเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมือง เพราะยุทธศาสตร์การพัฒนา
ประเทศที่เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมโดยดูดซับแรงงานจากชนบทเพื่อไปสนับสนุน
การพัฒนาดังกล่าว ทำให้มีแรงงานจากชนบทหลั่งไหลเข้าสู่เมืองจำนวนมาก ทั้งนี้
เนื่องจากการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นภาคการผลิตที่ทันสมัยกว่าจะอยู่ใน
ระดับเหนือกว่าระดับการยังชีพในชนบทซึ่งเป็นภาคที่ล้าหลัง ตัวแบบการพัฒนาเช่นนี้
เชื่อว่าการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมืองจะทำให้ภาคอุตสาหกรรมได้รับการ
พัฒนามากยิ่งขึ้นและก็จะยังมีการลงทุนเข้ามามากยิ่งขึ้นเป็นลำดับซึ่งจะทำให้ความต้องการ
แรงงานจากชนบททวีมากขึ้น การอพยพแรงงานระหว่างเมืองกับชนบทจะยังคงมีต่อไป
จนกว่าจะไม่มีแรงงานส่วนเกินในชนบท และจนกว่าค่าจ้างในชนบทและในเมืองจะ
เท่าเทียมกัน แต่ในความเป็นจริงก็คือการดูดซับแรงงานจากชาวนาเข้าสู่เมืองทำได้
จำกัดมากในขณะที่ยังเหลือแรงงานในชนบทเป็นจำนวนมาก

แรงงานที่เหลืออยู่ในชนบท มีทั้งแรงงานที่ครัวเรือนของตนเองไม่ได้
ทำการเกษตรแล้ว และแรงงานที่ครัวเรือนยังทำการเกษตรอยู่ แต่การทำการเกษตร
ดังกล่าวไม่ได้ใช้แรงงานตลอดเวลา แรงงานยังคงว่างงานเป็นระยะ แรงงานที่
เหลืออยู่ในชนบทจึงเคลื่อนไหวหางานทำอยู่ในภาคเกษตรกรรม ดังนั้นการตอบสนอง
ด้านอาชีพของชาวนาด้วยการทำงานรับจ้างนั้นจำเป็นต้องพิจารณาทั้งการเคลื่อนย้าย
เข้าทำงานในเมือง และการทำงานอยู่ในไร่นา

2.1.1 การทำงานรับจ้างในไร่นา

การทำงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรมนั้น ชาวนาบ้านน้ำว่าทำมาแต่อดีต
แล้ว เพียงแต่ว่ายังทำกันเป็นส่วนน้อยเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการจ้างงานยังมีไม่มาก
เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่ยังคงใช้แรงงานในครัวเรือนของตัวเองในการทำนา

ประกอบกับความกดดันในเรื่องค่าใช้จ่ากในครัวเรือนยังมีไม่มาก แต่เมื่อเข้าสู่การทำงานแบบใหม่ ชาวนาต้องจ้างแรงงานในการทำงานเป็นหลัก และชาวนามีภาระค่าใช้จ่ากในครัวเรือนเพิ่มขึ้น การทำงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรมจึงกว้างขวางมากกว่าเก่า การรับจ้างทำงานของผู้สูญเสียที่ดินในภาคเกษตรกรรมในปัจจุบันมีดังนี้

1. การรับจ้างทำงานในนา งานลักษณะนี้ที่สำคัญ คือการรับจ้างเกี่ยวข้าว ซึ่งเป็นงานที่ใช้แรงงานรับจ้างจำนวนมาก สำหรับแรงงานที่มุ่งหารายได้จากงานรับจ้างจะถือว่าฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเป็นโอกาสทองที่จะหารายได้เข้าครัวเรือน ดังนั้นในช่วงระยะเวลาที่รับจ้างเกี่ยวข้าวนี้ ชาวนาจะทุ่มเทแรงงานเต็มที่เพื่อสร้างรายได้ในช่วงเวลาซึ่งไม่ยาวนานนัก ดังจะเห็นตัวอย่างจากนางสบาย ชาวนาวัย 53 ปีที่ต้องทุ่มเทแรงงานเต็มที่ถึงขนาดต้องให้ยาม้าเข้าช่วย

ถาม : ตอนรับจ้างเกี่ยวข้าวทุกวันนี้เกี่ยวกันไหวหรือครับ

ตอบ : ต้องกินยาม้ากัน เราต้องรีบเกี่ยว กินยาม้าควมกระทั่งแดง กินนี้เห็นผลหัดเลย ตัวนี้อ่อนหมดเกี่ยวกันไม่ปวดเลย

ถาม : ไม่กินยาม้าเกี่ยวไม่ไหวหรือครับ

ตอบ : เกี่ยวได้ไม่เท่าไรก็ไม่ไหวแล้ว กินยาม้าแล้วเกี่ยวได้ทั้งวัน เข้ายันมืด

ถาม : ชาวนาคนอื่น ๆ ใช้กันเยอะไหมครับ

ตอบ : เยอะใช้กันทั่ว

ตามปกติชาวนาบ้านน้ำว้าจะไปรับจ้างเกี่ยวข้าวในแถบนาดอน ซึ่งจะเริ่มเกี่ยวประมาณกลางเดือน12 จากนั้นก็จะมารับจ้างเกี่ยวที่ทุ่งบ้านน้ำว้าซึ่งจะเริ่มเกี่ยวประมาณกลางเดือนอ้าย ชาวนาที่รับจ้างเกี่ยวข้าวเต็มที่ทั้งนาดอนและนาบ้านน้ำว้าในช่วงเวลาประมาณ 2 เดือนจะมีรายได้จากการเกี่ยวข้าวประมาณ 7,000-8,000 บาท แต่ในความเป็นจริงแล้วมีชาวนาน้อยรายที่จะสามารถไปรับจ้างเกี่ยวข้าวได้เต็มที่ เพราะประการแรก แรงงานที่เหลืออยู่ในหมู่บ้านน้ำว้าจำนวนมากเป็นแรงงานที่ค่อนข้าง

ทำงานสูงอายุ เนื่องจากแรงงานหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเข้าไปหางานในเมือง
แรงงานที่สูงอายุจึงไม่สามารถจะออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านได้ตลอด เพราะจะต้อง
เริ่มเดินทางตั้งแต่เช้าตรู่ กว่าที่จะกลับถึงบ้านในแต่ละวันก็ตกค่ำ สังหารผู้มีอายุไม่
เอื้ออำนวยให้ทำงานหนักได้ตลอด ประการที่สอง ชาวนามักจะมีเด็กเล็กที่ต้องดูแล
ถ้าไม่เป็นลูกของตนเองก็เป็นหลานที่ลูกที่ไปทำงานอยู่ในเมืองส่งมาให้เลี้ยง แรงงาน
ที่มีภาระเช่นนี้จะไม่สามารถออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านซึ่งต้องทำงานตลอดทั้งวันได้
ประการที่สาม ชาวนาที่ทำงานของตัวเองอยู่ด้วยนั้นเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวในทุ่งนาบ้าน
น้ำว่าส่วนใหญ่จะต้องดูแลนาของตัวเองไม่มีเวลาไปรับจ้างเกี่ยวได้ หรือรับจ้างเกี่ยว
ได้ก็เพียงเล็กน้อย

นอกจากการเกี่ยวข้าวแล้ว การรับจ้างในน่ายังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีก เช่น
การหว่านข้าว การหว่านปุ๋ย การฉีดยากำจัดวัชพืช การหอบข้าว เป็นต้น แต่กิจกรรม
ประเภทนี้มีการจ้างกันน้อย ชาวนาที่รับจ้างจึงมีรายได้ส่วนนี้ไม่มากนัก

2. การรับจ้างในช่วงปลูกพืชฤดูแล้ง งานรับจ้างประเภทนี้มีบ้าง
สำหรับครัวเรือนที่มีแรงงานไม่พอ หรือบางครัวเรือนที่ไม่อยากทำงานในบางวันก็
สามารถจ้างแรงงานในหมู่บ้านได้ เช่น ดายหญ้า พรวนดิน ดายรุ่นข้าวโพด ฉีดยาฆ่า
แมลง แต่งานประเภทนี้ก็มีไม่มากเพราะชาวนาที่ปลูกพืชฤดูแล้งก็มีน้อยรายอยู่แล้ว
ที่ปลูกส่วนใหญ่ก็มีแรงงานในครัวเรือนเพียงพอ และการจ้างแรงงานทำงานประเภทนี้
ก็ไม่ได้จ้างต่อเนื่องแต่จ้างเป็นรายวันเท่านั้น ผู้ที่สามารถรับจ้างทำงานเช่นนี้ได้
ส่วนใหญ่ก็คือผู้ที่ไม่ได้ปลูกพืชในฤดูแล้งจึงมีเวลาไปรับจ้างคนอื่นได้

3. งานรับจ้างหักข้าวโพด งานรับจ้างในลักษณะนี้ ชาวนาบ้านน้ำว่าได้
เริ่มกระทำมาตั้งแต่ประมาณ 30 ปีที่แล้วโดยมีชาวนาจากหมู่บ้านอื่นและจากหมู่บ้านน้ำ
ว่าเองได้ไปทำไร่ที่ลำนารายณ์ อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา
อ.พยุหะ จ.สระบุรี ผู้ที่ไปทำไร่นี้ต้องการแรงงานขึ้นไปช่วยดายรุ่นข้าวโพดและเก็บฝัก
ข้าวโพดจึงมาหาแรงงานในบ้านน้ำว่าโดยมาหาคนรู้จักหรือผู้ที่ เป็นญาติพี่น้องกันให้รวม
กลุ่มคนได้จำนวนหนึ่งประมาณ 5-10 คน แล้วขึ้นไปพำนักร่วมอยู่กับเจ้าของไร่ จนกว่าจะ
ทำงานเสร็จ ซึ่งก็เป็นเวลา 10 วันขึ้นไป จนถึง 2 เดือน ปรากฏว่ามีชาวนาบ้านน้ำว่า

ไปรับจ้างทำไร่ข้าวโพดกันมาก ช่วงที่ไปกันมากที่สุดก็ประมาณ 15-20 ปีที่แล้วโดยมีผู้ไปรับจ้างในไร่ข้าวโพดไม่ต่ำกว่าปีละ 200 คน ดังที่กำนันคนปัจจุบันเล่าให้ฟังว่า "เมื่อก่อนหน้าว่างงานคนมีฐานะไม่ได้จะออกไปรับจ้างหักข้าวโพด ไปกันทีละ 20 วันบ้าง เดือนสองเดือนบ้าง ไปเป็นกลุ่ม ๆ 5 คนบ้าง 10 คนบ้าง ได้เงินกลับมา 300 บาทก็ดีใจแล้วจะแวะซื้อของจากลพบุรีกลับมา ผ่าหม้ออะไรอย่างนี้"

ปัจจุบันแรงงานจากบ้านน้ำว่าที่ไปรับจ้างในไร่ข้าวโพดก็ยังคงมีอยู่ แต่ลดจำนวนลงเพราะแรงงานวัยรุ่นได้ไปทำงานในเมืองเป็นส่วนมาก ที่เหลืออยู่ก็มักจะเป็นแรงงานสูงอายุ โดยถ้าไปรับจ้างแถบจังหวัดลพบุรีและนครราชสีมาจะต้องไปค้างอยู่กับเจ้าของไร่ครึ่งละหลาย ๆ วันเช่นเดิม สำหรับไร่ที่อยู่ในเขตที่พอไปกลับได้ในวันเดียวเช่น อ.พยุหะ จ.สระบุรี จะมีหัวหน้ากลุ่มที่มีรถเกียร์เป็นของตนเอง รวบรวมแรงงานจำนวนหนึ่ง ประมาณ 10-15 คน เพื่อไปรับจ้างดายไร่ข้าวโพด หรือหักข้าวโพด โดยหัวหน้ากลุ่มจะเก็บค่ารถคนละ 10 บาทจากชาวนาที่ไปด้วย และได้ค่านายหน้าหรือ"ค่าหัว" จากเจ้าของไร่ตามจำนวนลูกจ้างที่พาไปในอัตราที่ แล้วแต่จะตกลงกัน ทั้งนี้หัวหน้ากลุ่มดังกล่าวจะเป็นผู้ติดต่อหาไร่ที่จะไปดายไร่ หรือหักข้าวโพด ในปี 2536 ในบ้านน้ำว่ามีรถเกียร์ 3 คันที่พาสมาชิกออกไปรับจ้างทำไร่ในลักษณะดังกล่าว

ระยะเวลาที่แรงงานไปรับจ้างทำไร่จะอยู่ในช่วงเดือน 8 ถึงเดือน 10 ในปัจจุบันอัตราค่าจ้างหักข้าวโพดคิดเป็นกระสอบๆ ละ 25 บาท ผู้ที่ทำงานเต็มที่จะได้ค่าจ้างประมาณวันละ 100 บาท ถ้าเทียบกับค่าเกี่ยวข้าวต่อวันการหักข้าวโพดจะได้ค่าจ้างน้อยกว่า

3. การรับจ้างเบ็ดเตล็ด นอกจากงานรับจ้างในไร่หลัก ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วชาวนายังพอมีงานรับจ้างเล็ก ๆ น้อยๆ ภายในหมู่บ้านอยู่บ้าง ในลักษณะที่ว่าใครจ้างทำอะไรก็ทำ เช่น ขุดดิน แต่การรับจ้างดังกล่าวนี้มีอยู่น้อยมากและเป็นงานที่แรงงานคาดหวังไม่ได้

การเข้าสู่อาชีพแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรมของผู้สูญเสียที่ดินนี้จะมีเงื่อนไขเข้ามาเกี่ยวข้องน้อยเพราะไม่ต้องง้อที่ดิน ทักษะฝีมือ และปัจจัยการผลิตใดๆ

ยกเว้นแรงงาน เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องได้แก่ความมีถนนทำให้สามารถเดินทางติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ หรือจังหวัดอื่น ๆ ได้สะดวก ทำให้แรงงานมีโอกาสเคลื่อนตัวออกทำงานรับจ้างได้มากขึ้นเพราะสามารถไปเข้าเย็นกลับได้ ทำให้เกิดกลุ่มแรงงานที่จัดกันเป็นคณะออกรับจ้างทั่วไป เช่น หักข้าวโพด เกียวข้าว เป็นต้น นอกจากนี้แรงงานที่ออกทำงานประเภทนี้จะต้องเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง เพราะงานรับจ้างประเภทนี้ต้องทำงานกลางแจ้งตลอดทั้งวัน ในความรู้สึกของชาวนานี้งานหักข้าวโพดจะเป็นงานที่หนักที่สุดรองลงมา คือ การเกี่ยวข้าว "โอ้โฮ เหนื่อย ร้อน แล้วมันคายด้วย แล้วอยู่กลางแจ้ง เหนื่อยกว่าเกี่ยวข้าว", "เหนื่อย ร้อน ลมเข้าไม่ได้ เหนื่อยกว่าเกี่ยวข้าว"

2.1.2 การทำงานรับจ้างในเมือง

รัฐได้ดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาภาค

อุตสาหกรรมมากกว่าชนบท เช่น จะเห็นได้ว่าในช่วงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 นั้นภาคเกษตรกรรมได้รับงบประมาณในการพัฒนาเพียงร้อยละ 14 และ 20 ของงบประมาณพัฒนาประเทศตามลำดับเท่านั้น (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2507 : 31) ดังนั้นความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทจึงปรากฏเห็นมากขึ้นเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าในอดีตสัดส่วนมูลค่าผลผลิตในสาขาเกษตรต่อมูลค่าผลิตภัณฑ์ประชาชาติเบื้องต้น (GNP) อยู่ในระดับที่สูงมาก กล่าวคือเคยสูงถึงประมาณครึ่งหนึ่งของผลิตภัณฑ์รายได้ประชาชาติเบื้องต้น (GNP) ในช่วงประมาณ 40 ปีที่แล้ว แต่สัดส่วนดังกล่าวนี้ลดลงเรื่อยๆ นับแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา เช่นลดลงเหลือร้อยละ 20, 17 และ 14 ในปี 2526, 2530 และ 2532 ตามลำดับ โดยภาคนอกเกษตรกรรมได้ขยายตัวขึ้นแทนที่และขยายตัวสูงกว่าภาคเกษตรกรรมมาก เช่นในปี 2527 ภาคเกษตรกรรมขยายตัวขึ้นร้อยละ 3.3 เท่านั้น ในขณะที่ภาคนอกเกษตรกรรมเติบโตขึ้นถึงร้อยละ 6.2 (สมภพ มานะรังสรรค์. 2534:70) สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง พ่อแม่ในยุคปัจจุบันจะพยายามเตรียมตัวให้บุตรหลานสามารถเข้าไปดำรงชีวิตอยู่ในเมืองได้เมื่อโตขึ้น

แรงงานจากบ้านนี้ว่าการเคลื่อนย้ายเข้าไปหางานในเมือง

อย่างกว้างขวาง และเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจน ก็นับแต่ปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมาทั้งที่การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมนั้นมียาก่อนหน้านี้นานแล้ว ถ้านับตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ก็จะเป็นเวลาประมาณ 15 ปี ที่เป็นเช่นนี้เพราะภาคอุตสาหกรรมนั้นพัฒนาไปอย่างเชื่องช้า ความต้องการแรงงานจากชนบทจึงมีน้อยในขณะที่เส้นทางติดต่อระหว่างเมืองกับบ้านน้ำว้าก็ยังเป็นไปได้ยาก

ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ภาคอุตสาหกรรมได้ขยายตัวจากกรุงเทพฯและเมืองปริมณฑลมาสู่จังหวัดที่ใกล้เคียงบ้านน้ำว้ามากขึ้น เช่น จังหวัดสระบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พร้อม ๆ กับเส้นทางคมนาคมติดต่อกับเมืองสะดวกขึ้น ในขณะที่มีความตึงเครียดในเรื่องรายได้กับรายจ่ายของครัวเรือนในชนบทมีปัญหามากขึ้น แรงงานจากบ้านน้ำว้าจึงเคลื่อนย้ายเข้าไปขายแรงงานในเมืองมากขึ้นเป็นลำดับ และจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา ชาวบ้านน้ำว้าได้ให้ความสำคัญอย่างจริงจังต่อการเตรียมบุตรหลานเพื่อจะได้มีโอกาสได้เข้าไปทำงานในเมือง โดยพยายามที่จะให้ลูกหลานได้เรียนหนังสือมากกว่าการศึกษาภาคบังคับ

การเคลื่อนย้ายแรงงานจากบ้านน้ำว้าเข้าไปทำงานในเมืองมี 2 ลักษณะ คือ การเคลื่อนย้ายแรงงานแบบชั่วคราว และการเคลื่อนย้ายแรงงานแบบถาวร

1) การเคลื่อนย้ายแรงงานแบบชั่วคราว

ถ้าถือว่าแรงงานที่เข้าไปทำงานในเมืองโดยอาศัยช่วงเวลาว่างจากการทำงานในไร่นาของตัวเอง เมื่อถึงเวลาทำนาก็กลับมาทำนาเป็นการเคลื่อนย้ายแรงงานแบบชั่วคราว แรงงานจากบ้านน้ำว้าก็มีการเคลื่อนย้ายในลักษณะนี้อยู่บ้าง แต่ไม่มาก ปีหนึ่งประมาณ 20-30 คนเท่านั้น แรงงานที่เข้าไปทำงานแบบชั่วคราวนี้ จะไปทำที่ จ.สระบุรี จ.พระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร และเมืองปริมณฑล งานที่ไปทำส่วนใหญ่จะเป็นงานก่อสร้าง ทั้งนี้เพราะงานก่อสร้างเป็นงานที่สามารถทำแบบชั่วคราวได้ เพราะเป็นการจ่ายค่าแรงเป็นรายวัน และเป็นงานที่ไม่จำกัดอายุ และความรู้ของผู้ทำงาน

การทำงานก่อสร้างถ้าอยู่ในจังหวัดที่ไกลจากบ้าน แรงงานก็ต้องเข้าไปอาศัยอยู่ในเมืองนั้นเลย ซึ่งส่วนใหญ่ก็อาศัยอยู่บริเวณที่ก่อสร้างนั้น แต่ถ้าอยู่ใน

ที่พอไปมาได้ ชาวบ้านน้ำว่าก็จะไปเสียเงินกลับ

นอกจากงานก่อสร้างแล้ว ชาวบ้านน้ำว่าบางคนจะไปเป็นพนักงานในโรงงานปูนซีเมนต์ จ.สระบุรี โดยจะเป็นแรงงานในส่วนที่เป็นลูกจ้างรายวัน ซึ่งสามารถเข้าออกได้ง่าย เช่น นายสมศักดิ์ อายุ 40 ปีไปทำงาน "บางทีกระเพาะแตกต้องเข้าไปแก้ไขในกระเพาะเลอะฉิบหายหมด มันปูนนะ บางทีของเสียก็ไปตัดออก ตัดเหล็กอะไรพวกนี้ มันเป็นงานเสี่ยง วันไหนเราไม่ไปก็ไม่ได้เงิน เราจะทำกี่วันหรือจะหยุดก็วันก็ได้ พอหน้าเกี่ยวข้าวเราก็หยุดเกี่ยวข้าวที่นา" ในปีหนึ่ง ๆ จะมีชาวบ้านที่มาน้ำว่าไปทำงานในโรงงานปูนซีเมนต์ดังกล่าว 3-5 คน

ผู้ที่เข้าไปทำงานในเมืองแบบชั่วคราวนี้จะเป็นแรงงานตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไปจนถึงอายุ 60 ปี และเป็นแรงงานที่เรียนไม่เกินการศึกษามัธยมศึกษา รวมทั้งเป็นแรงงานที่มีครอบครัวแล้วเป็นส่วนใหญ่ และพบว่าแรงงานเหล่านี้มักไม่มีทางเลือกที่จะทำอย่างอื่น จะเข้าไปเป็นแรงงานถาวรในภาคอุตสาหกรรมก็ไม่ได้เพราะไม่มีความรู้ อายุมากและเป็นห่วงครอบครัว ถ้าไม่ทำงานรับจ้างดังกล่าวตนเองก็ต้องตกงานไม่มีรายได้ใช้จ่ายในครอบครัว

งานประเภทชั่วคราวดังที่กล่าวมาจะเป็นงานที่ไม่ได้มีตลอดเวลา เช่น บางปีก็มี บางปีก็ไม่มี บางปีก็มีน้อย ดังนั้นชาวนาจะหวังรายได้ที่แน่นอนจากงานประเภทนี้ไม่ได้และถึงแม้ว่างานดังกล่าวจะเป็นงานระดับต่ำเพราะค่าจ้างแรงงานน้อยและเป็นการใช้แรงงานล้วน ๆ ซึ่งชาวนาน่าจะเข้าถึงได้โดยไม่ยาก แต่ปรากฏว่ามีให้ชาวนาจะเข้าสู่งานนี้ได้ง่าย เพราะต้องมีช่องทางของตนเองโดยเฉพาะจึงจะเข้าไปได้ โดยอาศัยเงื่อนไขทางสังคม เช่น บางรายอาศัยญาติ บางรายอาศัยคนรู้จักชักนำเข้าไป เช่นนายชิน ปัจจุบันอายุ 60 ปี เมื่อสูญเสียที่ดินไปแล้วพยายามชวนขายทำงานอย่างอื่นเพื่อสร้างรายได้ โดยในปี 2533-2535 ได้เข้าไปเป็นจับกังงานก่อสร้างในกรุงเทพฯ โดยหลานซึ่งเป็นช่างรับเหมาอยู่ได้มาชักชวนไป

นายสมศักดิ์ เข้าไปทำงานโรงปูนซีเมนต์ได้ก็เพราะหัวหน้าชุดที่นายสมศักดิ์ทำอยู่นั้นเป็นญาติกัน เป็นต้น

มีแรงงานชาวบ้านน้ำว่าบางส่วนที่ว่างงานในวงที่ยังไม่ได้ทำนา มีปัญหา

เรื่องราวได้ที่จะนำมาให้จ่ายในครอบครัวจะตอบคำถามในลักษณะเดียวกันว่าอยากจะ
ได้งานทำ แต่ไม่รู้จะไปทำที่ไหน เพราะไม่รู้จักรใคร "สมอยกไปปากทางก็ไปนั่งบ่นกัน
ว่าไม่รู้จะไปหาเงินทางไหนได้แล้ว ไม่รู้จักใครก็หางานยากสมัยนี้"

2) การเคลื่อนย้ายแรงงานแบบถาวร

นับแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากบ้านน้ำว่า
เข้าสู่เมืองเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจน และกว้างขวางมากขึ้นซึ่งมีข้อน่าสังเกต
ว่าแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานวัยรุ่นทั้งหญิงและชาย และแรงงานดังกล่าวนี้มุ่งที่จะ
ไปทำงานแบบถาวรอยู่ในเมืองตราบที่ยังมีงานทำอยู่และจะไม่กลับมาช่วยพ่อแม่ทำนา
อีก

การที่แรงงานวัยรุ่นมุ่งเข้าไปขายแรงงานในเมืองนั้นก็เพราะได้รับการ
บ่มเพาะความคิดให้เห็นถึงหน้าที่การงาน และวิถีชีวิตที่ดีกว่าถ้าเข้าไปอยู่ในเมือง
การบ่มเพาะความคิดดังกล่าวผ่านมากับระบบการศึกษา และการเสนอข่าวสารของ
สื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ เช่นวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ รวมทั้งได้รับฟังคำบอก
เล่าและคำชักชวนจากคนในหมู่บ้านที่ได้ไปทำงานในเมืองอยู่ก่อน นอกจากนี้ยังได้รับ
การสนับสนุนจากผู้ปกครองด้วย ในขณะที่ในชนบทก็ไม่มีการให้หนุ่มสาวทำ การทำนา
เป็นงานที่หนักเกินไปสำหรับหนุ่มสาวที่เติบโตในชนบทยุคปัจจุบัน ดังคำบอกเล่าของ
คนรุ่นพ่อแม่ว่า

มันทำนากันไม่ไหวหรอก เด็กรุ่นนี้

เดี๋ยวนี้มันไม่ทำนากันหรอก ทำไม่ไหวหรอก ต้องให้เขาเรียนหนังสือ เราก็
ควายอยู่แล้ว จะให้ลูกเป็นวัวอีกอย่างงี้ล่ะ

เราล่าบากอย่างนั้นแล้ว ต่อไปลูกมันจะหนักกว่าเรา แล้วเด็กสมัยนี้ทำนา
ไม่เป็นหรอก แล้วมันจะไปทำอะไรกัน โอ้เราล่าบากอย่างนี้ ทำนาขาดทุน
ก็เห็นๆกันอยู่แล้ว ลูกเนี่ยจะให้มันออกนามันไม่ไปหรอก มันไม่เป็นอย่างนี้แล้ว เรา

ไม่ให้มันเรียนแล้วมันจะทำอะไร

งานที่แรงงานจากชนบทเข้าไปรับจ้างอยู่ในเมืองอย่างถาวรมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ งานในโรงงาน เช่นงานในโรงงานทอผ้า แถบวังสิต สมุทรปราการ นครปฐม โรงงานทำรองเท้าในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงงานอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ในเมืองอุตสาหกรรมนวนคร โรงงานปูนซีเมนต์ในจังหวัดสระบุรี เป็นต้น ปัจจุบันมีแรงงานจากบ้านน้ำว่าเข้าไปทำงานอยู่ในโรงงานต่างๆ ประมาณ 60 คน ส่วนงานอีกลักษณะหนึ่ง คือ งานลูกจ้างในภาคบริการ เช่น ยาม คนงานในบริษัทห้างร้าน หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ซึ่งปัจจุบันมีแรงงานจากบ้านน้ำว่าอยู่ในงานลักษณะนี้ประมาณ 47 คน

จากข้อมูลพบว่าร้อยละ 60 ของครัวเรือนที่สูญเสียที่ดินมีสมาชิกของครัวเรือนเข้าไปทำงานอย่างถาวรอยู่ในเมือง ทั้งนี้ด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ ประการแรก ครัวเรือนที่สูญเสียที่ดินจะไม่มีที่ดินสำหรับแบ่งให้บุตรธิดา ดังนั้นพ่อแม่จึงสนับสนุนให้เข้าไปทำงานในเมือง ดังคำบอกเล่าของชาวนาที่มักจะตอบคล้าย ๆ กันว่า "ก็เราไม่มีที่ให้มัน อยากให้มันเอาตัวรอด" ประการที่สอง ครัวเรือนที่สูญเสียที่ดินมักจะมีค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งที่มีส่วนทำให้สูญเสียที่ดิน คือการส่งบุตรธิดาเรียนหนังสือมากกว่าการศึกษาภาคบังคับ ดังนั้นบุตรธิดาจึงมีโอกาสเข้าไปทำงานในเมืองได้มาก ประการที่สาม ถึงแม้ครัวเรือนชาวนายายายามจะส่งลูกเรียนมากกว่าการศึกษาภาคบังคับแต่ครัวเรือนชาวนาที่สูญเสียที่ดินก็ไม่มีคามมั่งคั่งพอที่จะส่งบุตรธิดาเรียนได้สูงนักและส่วนใหญ่จะส่งเรียนทางสายอาชีพซึ่งการเรียนในลักษณะนี้ยังยากที่จะเข้าสู่ระบบราชการ แต่สามารถเข้าสู่งานรับจ้างในเมืองได้

- อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชาวนายายายามจะส่งลูกหลานเรียนมากกว่าการศึกษาภาคบังคับ แต่ก็พบว่าแรงงานจากบ้านน้ำว่าที่เข้าไปขายแรงงานอย่างถาวรอยู่ในเมืองมีประมาณครึ่งต่อครึ่งระหว่างแรงงานที่สำเร็จเพียงการศึกษาภาคบังคับกับสำเร็จการศึกษามากกว่าภาคบังคับ ส่วนผู้ที่สำเร็จการศึกษามากกว่าภาคบังคับส่วนใหญ่ก็ยังสำเร็จเพียงระดับมัธยมต้น มีเพียงเล็กน้อยที่สำเร็จถึงระดับ ปวช..

ระดับการศึกษามีความสำคัญต่อรายได้และความมั่นคงของงานในเมือง เช่น พบว่าผู้ที่จบระดับ ปวช. จะได้งานที่มีรายได้ดี และมีความมั่นคงกว่าผู้ที่จบเพียงระดับมัธยมต้นหรือระดับประถมศึกษา ซึ่งแรงงานจากบ้านน้ำว่านั้นพบว่าไม่มีแรงงานที่จบการศึกษาระดับ ปวช. คนใดเลยที่เคยถูกให้ออกจากงาน ส่วนแรงงานที่สำเร็จการศึกษาต่ำกว่านี้เคยถูกให้ออกจากงาน โดยเฉพาะในกรณีที่เงินเดือนเพิ่มมากขึ้น ทางโรงงานจะให้ออกเพื่อรับคนงานใหม่ที่เงินเดือนสูงกว่า เช่นผู้ปกครองที่มีบุตรหลานเคยพบกรณีเช่นนี้เล่าให้ฟังว่า

เดี๋ยวนี้มีโรงงานเยอะ คนบ้านเราก็ไปทำกันมาก แต่ก็ไม่ใช่ไปกันตลอดหรอก โรงงานเดี๋ยวนี้ไม่ใช่เขาจ้างประจำนี่นา ให้อັกค์นั้นใจไปปีสองปีก็ทำสัญญากับเขาปีสองปี ครบแล้วก็ออก เขาก็รับคนใหม่โรงงานมันผลาญเงินเดือนก็ตั้งต้นใหม่ สมัยนี้เขาให้อย่างนี้ ปีหนึ่งหมดก็ต้องทำสัญญาใหม่ คล้ายเป็นคนใหม่ก็ไม่ต้องขึ้นเงินเดือน

ความมั่งหวังของครัวเรือนชาวนาที่มีสมาชิกของครัวเรือนเข้าไปขายแรงงานในเมืองนั้น ประการแรกเป็นความหวังให้สมาชิกนั้นสามารถเอาตัวรอดได้ ดังที่นายพรบอกให้ลูกสาวเข้าไปทำงานในโรงงานว่า "ลูกคนผู้หญิงไม่ได้เรียน ตอนนั้นทำไร่ก็เลยให้ไปช่วยแล้วให้เรียนการศึกษาผู้ใหญ่ พอแม่เขาตายก็เลยบอกว่าไม่ต้องห่วงพ่อหรอก ไปหางานโรงงานทำเถอะ อยู่ทำนาก็ไม่มีอนาคต เพื่อเราจะมือนาคตมึง" จากนั้นก็หวังว่าสมาชิกของครัวเรือนที่เข้าไปทำงานในเมืองจะสามารถช่วยเหลือครอบครัวได้บ้าง ซึ่งการช่วยเหลือนี้มี 2 ระดับ โดยในระดับแรกชาวนาที่ยังพอทำกิน เอาตัวรอดได้จะไม่เรียกร้องมากนักว่าเมื่อบุตรธิดาหรือสมาชิกของครัวเรือนมีรายได้แล้วต้องส่งเงินมาให้หรือไม่ กรณีเช่นนี้ขึ้นอยู่กับบุตรธิดาว่าจะให้เงินช่วยเหลือพ่อแม่เมื่อไร เท่าไร โดยไม่มีกำหนดแน่นอน เช่นนางทวยยกกล่าวถึงลูกที่เข้าไปทำงานในเมืองสองคนว่า "ไม่หวังเขาหรอก ให้เขาสบายก็แล้วกัน เขานึกถึงเขาก็คงมาตอบแทนบุญคุณอะไรเราบ้าง เขาไม่คิดถึงก็ตามเรื่องเขาเถอะ ไม่ว่าอะไรเขา"

อีกระดับหนึ่งคือ ครอบครัวเรณูสาวนามีความจำเป็นที่จะต้องได้รับเงินจากลูกหรือสมาชิกในครอบครัวที่เข้าไปทำงานในเมืองเป็นประจำทุกเดือน มิฉะนั้นครอบครัวจะอยู่ไม่ได้ กรณีเช่นนี้มักจะเกิดขึ้นในครัวเรือนที่พ่อแม่มีอายุมากจนทำงานไม่ไหว เช่น นางประนอม และสามีอายุ 70 กว่าปีทั้งคู่ ไม่สามารถจะทำงานหนักได้ ต้องรอให้ลูกสาวคนเดียวที่เข้าไปทำงานรับจ้างอยู่ในเมืองส่งเงินมาให้ทุกเดือน

ความช่วยเหลือของสมาชิกครัวเรือนที่เข้าไปทำงานในเมืองส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับแรกมากกว่า คือพ่อแม่มักจะไม่ได้คาดหวังให้ลูกส่งเงินมาให้โดยพ่อแม่ยังคงทำงานเป็นหลักอยู่ ส่วนลูกจะส่งมาให้เท่าไรก็ได้ ซึ่งปรากฏว่าลูกๆ ส่วนใหญ่ก็จะส่งเงินมาให้พ่อแม่ในลักษณะคล้ายเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งเท่าที่จะส่งมาให้ได้ พบว่าลูกที่ยังไม่ได้แต่งงานจะส่งเงินมาให้พ่อแม่เป็นประจำ แต่เมื่อแต่งงานแล้วการส่งเงินก็ลดลงทั้งระยะเวลาและจำนวนเงิน

เนื่องจากแรงงานที่เข้าไปรับจ้างในเมืองส่วนใหญ่มีรายได้ไม่มากเพราะเป็นแรงงานที่มีการศึกษาต่ำดังนั้นถึงแม้จะมีความพยายามส่งเงินมาให้ครอบครัวแต่ก็ส่งมาได้ไม่มากนัก ตามปกติผู้ที่ส่งมาประจำทุกเดือนจะส่งมาโดยประมาณเดือนละ 500-1,000 บาทเท่านั้น ซึ่งเท่ากับช่วยเหลือค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้บางส่วน แต่รายได้หลักนั้น ทางครอบครัวในชนบทจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบเอง ในบางรายที่ครอบครัวในชนบทไม่สามารถทำมาหากินได้ ต้องรอเงินจากลูกส่งมาช่วยอย่างเดียวจะประสบความยากลำบากในชีวิตร เช่นในกรณีของนางประนอมที่กล่าวข้างต้น สามีต้องไปบวชพระอยู่ที่วัดน้ำว่าเพื่อตัดรายจ่ายของครอบครัว และลูกสาวที่ไปทำงานอยู่ในเมืองก็ไม่อาจแต่งงานมีครอบครัวได้ เพราะเป็นห่วงพ่อแม่ตนเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่เคลื่อนย้ายเข้าไปทำงานอยู่อย่างถาวรในเมืองกับครอบครัวในชนบทไม่เพียงผู้ทำงานในเมืองส่งเงินมาช่วยเหลือครอบครัวในชนบทเท่านั้น แต่ครอบครัวในชนบทยังเป็นแหล่งที่มั่นคงที่แรงงานในเมืองต้องพึ่งพิงอาศัยในหลาย ๆ เรื่อง ได้แก่ การเลี้ยงบุตร การเป็นแหล่งพำนักเมื่อตกงาน เป็นต้น

การเลี้ยงดูบุตรของลูกหลานที่เข้าไปทำงานในเมืองนั้นเป็นแบบแผนที่พบ

ให้เห็นได้โดยทั่วไป เพราะแรงงานในเมืองส่วนใหญ่มีรายได้เพียงแค่ผลิตซ้ำตัวเองให้อยู่รอดไปวัน ๆ เท่านั้น เมื่อมีคู่ครอง และให้กำเนิดบุตรธิดาขึ้นมาผู้เป็นแม่ก็ไม่สามารถหยุดงานเลี้ยงดูลูกได้ แต่ต้องออกทำงานเหมือนเดิม และก็ไม่มีเงินที่จะใช้บริการรับจ้างเลี้ยงดูเด็กได้ หนทางเดียวที่เหลือ คือส่งลูกกลับไปให้พ่อแม่ที่อยู่ในชนบทเป็นผู้เลี้ยงดู ซึ่งลักษณะเช่นนี้เท่ากับภาคอุตสาหกรรมซึ่งเป็นวิธีการผลิตที่ก้าวหน้ากว่า ได้ผลกระทบในการผลิตซ้ำแรงงานของระบบไปให้กับภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นวิธีการผลิตที่ล้าหลังกว่า วิธีการเช่นนี้ทำให้ภาคอุตสาหกรรมสามารถเบียดบังส่วนเกินจากแรงงานได้มากขึ้น เพราะไม่ต้องจ่ายค่าจ้างในส่วนที่ต้องใช้ในการหล่อเลี้ยงเด็ก ๆ ที่จะเติบโตขึ้นมาเพื่อทำการผลิตในวันข้างหน้า ซึ่งหมายความว่าแรงงานจะได้รับการเลี้ยงดูจนเติบโตในชนบท และเข้าสู่ตลาดแรงงานในเมืองโดยนายจ้างสามารถจ้างพลังแรงงานที่พร้อมจะทำการผลิตได้ทันที ลักษณะเช่นนี้ยังพบได้จากกรณีที่คนงานถูกเลิกจ้างงานเพราะเจ็บป่วยหรือกรณีอื่น ๆ ชนบทก็เป็นแหล่งที่พักชั่วคราวของแรงงานเหล่านี้ ซึ่งเท่ากับภาคอุตสาหกรรมตัดค่าใช้จ่ายที่จะให้กับแรงงานในช่วงที่ว่างงานนี้ด้วย สำหรับบ้านน้ำว้าในปัจจุบันพบว่ามีผู้เข้าไปทำงานในเมืองส่งลูกของตนมาให้พ่อแม่เลี้ยงมากกว่า 15 คน และมีผู้เจ็บป่วยที่ต้องพักงานมาพักกับพ่อแม่อีก 3 คน

ถึงแม้ว่าจะส่งลูกมาให้พ่อแม่เลี้ยงดูในชนบท แต่แรงงานรับจ้างก็ไม่มีรายได้ที่จะส่งเงินมาให้พ่อแม่ได้มากนักส่วนใหญ่อีกส่งมาพอเป็นค่านม จะมีให้พ่อแม่ใช้บ้างก็เล็กน้อย บางรายส่งมาไม่พอแม้แต่ค่านม ดังที่ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินที่ต้องเลี้ยงหลานคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "อย่างเอาหลานมาให้เลี้ยง เขาก็ขอนมมาให้จะให้เดือนละห้าร้อย หกร้อยก็ยังดี เพราะถ้าย่าไม่เอามาเลี้ยงแม่เด็กก็จะไปทำงานไม่ได้ ก็มันหลานเราจำเป็นต้องเลี้ยง"

นอกจากนี้ยังพบว่า แรงงานจากชนบทที่ต้องการตั้งหลักฐานอยู่อย่างถาวรในเมืองยากมากที่จะอาศัยรายได้จากการทำงาน เช่นปรากฏว่าพ่อแม่จากชนบทบางรายต้องแบ่งเงินที่ขายนาได้ให้ลูกมาสร้างหลักฐานในเมือง เช่นการซื้อบ้าน เป็นต้น ซึ่งก็เท่ากับภาคอุตสาหกรรมในเมืองสามารถให้ประโยชน์จากแรงงานโดยให้ชนบทเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในส่วนที่ภาคอุตสาหกรรมควรจะได้รับผิดชอบ

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในระหว่างการดำรงชีวิต แรงงานที่เข้าไปอยู่อย่างถาวรในเมืองจะไม่สามารถส่งเงินมาช่วยเหลือครอบครัวในชนบทได้มากนักแต่พ่อแม่ก็มั่นใจว่าบุตรธิดามิงานทำเป็นหลักแหล่ง เมื่อตนเองเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตก็คงพอพึ่งบุตรธิดาเหล่านี้ได้ การที่ครัวเรือนชาวนาสามารถให้สมาชิกเข้าไปทำงานอยู่ในเมืองอย่างถาวรนั้นก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ ได้แก่

1. ครัวเรือนชาวนาจะต้องมีแรงงานในวัยหนุ่มสาว เพราะความต้องการแรงงานส่วนใหญ่ในภาคอุตสาหกรรมนั้นต้องการแรงงานในวัยหนุ่มสาว

2. ระดับการศึกษาจะมีความสำคัญต่อการเข้าไปทำงานอยู่อย่างถาวรในเมือง ประการแรกผู้ที่มีการศึกษาสูงสามารถได้งานที่มีรายได้และได้งานที่มั่นคงกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย สำหรับแรงงานในบ้านน่าจะว่าส่วนใหญ่มีการศึกษาเพียงภาคศึกษาศึกษาภาคบังคับ ดังนั้นจึงต้องทำงานในลักษณะของการใช้แรงงานเป็นหลัก และมีส่วนน้อยที่สำเร็จการศึกษาในระดับ ปวช. ขึ้นไป ซึ่งพบว่าผู้ที่ทำงานในระดับนี้มีรายได้ และมีความมั่นคงในการทำงานดีกว่า และสามารถส่งเงินมาช่วยเหลือครอบครัวได้มากกว่าแรงงานที่มีระดับการศึกษาน้อย ประการที่สองในปัจจุบันผู้ที่จบการศึกษาเพียงภาคบังคับจะหางานในเมืองยากมาก เพราะส่วนใหญ่จะประกาศรับผู้ที่จบระดับมัธยมต้นขึ้นไป ซึ่งสภาพความเป็นจริงเช่นนี้มีส่วนกระตุ้นให้ชาวบ้านน่าจะพยายามส่งลูกให้ได้รับการศึกษามากกว่าชั้นประถม ประการที่สามผู้ที่มีโอกาสเข้าไปเรียนในเมืองจะมีโอกาสรู้จักเพื่อนมากขึ้นทำให้มีเครือข่ายที่จะเข้าถึงงานได้มากขึ้นด้วย เช่น ชาวนาคนหนึ่งเล่าให้ฟังถึงลูกสาวของตนที่สามารถเข้าไปทำงานในโรงงานที่นครไต้หวันหลังจากเรียนจนชั้นมัธยมต้นในตัว จ. พระนครศรีอยุธยา เพราะเพื่อนเป็นผู้พาไปสมัครเป็นต้น

3. การรู้จักผู้ที่สามารถนำเข้าสู่งาน เช่นญาติพี่น้อง คนในหมู่บ้าน ก็นับว่ามีความสำคัญ โดยเฉพาะผู้ที่สำเร็จการศึกษาเพียงภาคบังคับ เพราะจะมีงานที่รับคนในระดับนี้เข้าทำงานน้อยประกอบกับคนที่จบการศึกษาในระดับนี้มักมีประสบการณ์ในเมืองน้อยไม่สามารถจะไปหาสมัครงานด้วยตนเองได้หรือแม้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมต้นก็มักจะต้องอาศัยเครือข่ายคนรู้จักก็นำไปหรือพาไป เช่นนายประสงค์

เล่าถึงลูกสาวซึ่งจบการศึกษาภาคบังคับ เข้าไปเป็นยามในกรุงเทพฯว่า

ถาม : ลูกสาวที่เป็นยามเข้าไปได้อย่างไรครับ

ตอบ : ก็มีคนรู้จักพาไป ต้องเสียเงินให้เขา 2,000 ถึงจะเข้าได้

ถาม : งานอย่างนั้นก็ต้องเสียเงินด้วยหรือครับ

ตอบ : ก็เราไม่รู้จักใครเขา ต้องเสียให้เขา

ถาม : ถ้าเราไม่ผ่านทางนี้ เราก็เข้าไม่ได้หรือครับ

ตอบ : เข้าไม่ได้หรอก เราไม่รู้เลย ไม่รู้จักใคร

ถาม : คนที่รู้จัก ที่ว่าเป็นใครครับ

ตอบ : ดอغةเขาบ้านนี้ เขามาชวนไป ก็บอกไปสิลูก อยู่ก็ลำบาก ตอนไป

สมัคร เขาก็ถามว่ามีคนรู้จักอยู่ในนี้หรือเปล่า จะไปสมัครเลย ๆ

เขาไม่สนใจหรอก

2.2 การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน

การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่สร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน ในบ้านน้ำว่าจากอดีตถึงปัจจุบันมี 3 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นงานที่ชาวบ้านฝึกหัดและถ่ายทอดกันมาแต่เดิม ลักษณะที่สองเป็นงานที่พ่อค้ามาติดต่อสั่งให้ชาวบ้านทำ ลักษณะที่สามเป็นงานที่ทางราชการเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านทำ

2.2.1 งานที่ชาวบ้านสืบทอดมาแต่เดิม

อุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ชาวบ้านเสาะหาและฝึกฝนกันเองมีอยู่ประเภทเดียวคือการทออบ โดยท้องถิ่นที่มีการทออบมาแต่เดิม คือ อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา ผู้ที่นำเข้ามาบ้านน้ำว่าคนแรก คือ นางบาง ซึ่งไปได้สามีอยู่ที่ อ.บางปะหัน จึงได้มีโอกาสฝึกทออบจนชำนาญ เมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้ว นางบางกลับมาอยู่บ้านน้ำว่าได้นำวัสดุมาทออบด้วย ทำเสร็จแล้วก็นำไปขายส่งที่ตลาด อ.บางปะหัน ต่อมาเมื่อผู้สนใจฝึกหัดจากนางบางบ้าง ฝึกกันเองบ้าง เมื่อทำได้แล้วก็นำไปขายส่งที่ อ.บางปะหัน เช่นกัน

การทำงานของคนบ้านน้ำว้า นั้น จะทำในสองลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นลักษณะของผู้ที่มีฝีมือที่สามารถสานโครงงอบเองได้ พร้อมกับเย็บใบลานติดกับโครงด้วย ลักษณะที่สอง เป็นลักษณะของผู้รับเย็บงอบทั่วไป คือ ซื้อโครงงอบมาจากผู้อื่น ตนเองทำหน้าที่เพียงเย็บใบลานให้ติดกับโครงเท่านั้น ซึ่งผู้รับทำงอบในบ้านน้ำว้า มักทำในลักษณะนี้ เพราะทำได้ง่าย

ตลาดซื้อขายงอบอยู่ที่ อ.บางปะหัน ผู้ที่จะสานงอบขายก็สามารถไปซื้อวัตถุดิบจาก อ.บางปะหัน เช่นกัน เช่น ไม้ไผ่ ใบลาน เป็นต้น ส่วนราคาขายนั้นทางตลาดผู้รับซื้อจะกำหนดไว้ตายตัวในแต่ละช่วงเวลา เช่น ในปัจจุบันผู้ที่ทำโครงและเย็บใบลานติดโครงเรียบร้อยแล้วจะขายได้ใบละ 16 บาท ส่วนผู้ที่เย็บใบลานติดโครงอย่างเดียวจะได้ค่าจ้างใบละ 2.50 บาท ซึ่งราคานี้ตายตัวมาไม่น้อยกว่า 10 ปีแล้ว สำหรับการรับซื้องอบนั้นตลาดที่ อ.บางปะหันจะรับซื้อทั้งหมด แล้วตลาดแห่งนี้จะนำไปส่งตลาดต่าง ๆ ทั่วประเทศอีกต่อหนึ่ง แต่ถึงแม้จะไม่มีปัญหาในการซื้องอบ ชาวบ้านน้ำว้าก็สนใจทำงอบกันไม่มากนัก ในอดีตมีประมาณ 20 ราย ปัจจุบันเหลือประมาณ 5-6 ราย และทุกรายจะสานเฉพาะในช่วงที่ว่างจากงานอื่นเท่านั้น ถ้ามีงานรับจ้างอื่น ๆ ชาวนาก็จะไปทำก่อน ทั้งนี้เพราะการสานงอบมีรายได้้น้อยมาก เช่นปัจจุบันผู้ที่มีฝีมือในการทำโครงงอบด้วยถ้าทำงานเต็มทีตลอดทั้งวันจะมีรายได้ไม่เกินวันละ 40 บาท ส่วนผู้ที่เย็บใบลานติดโครงงอบเพียงอย่างเดียวจะมีรายได้วันละประมาณ 25 บาทเท่านั้น ในขณะที่วัตถุดิบต่างๆ ผู้สานงอบจะเป็นผู้ลงทุนเอง จึงไม่แปลกอะไรที่ชาวนาที่เคยเย็บงอบจะกล่าวว่า "มัวเย็บงอบอยู่ไม่พอเลี้ยงลูกหรอก มันยาก"

ผู้ที่ยังเย็บงอบอยู่ในปัจจุบันก็จะเก็บเป็นบางวัน และบางเวลาในช่วงที่ไม่มีงานอื่นเท่านั้น ดังที่ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินรายหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

ถาม : ที่ป่าเย็บงอบนี้ได้ลูกอะไรครับ

ตอบ : ลูกมะลิบสลิ้ง

ถาม : วันหนึ่งเย็บได้กี่ลูกครับ

ตอบ : ไม้แห้งหรวก เวลาว่างถึงเย็น ถ้ามีงานอื่นเราก็ไปทำก่อน ไม้เขียน
งอมมันไม้พอให้หรวก

สำหรับการเข้าสู่อาชีพเขียนงอมนั้นไม่มีเงื่อนไขอะไรมาก ถ้าแรงงานมี
ความต้องการก็สามารถฝึกได้ไม่ยาก และใช้ทุนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ปัญหาของการ
เขียนงอมอยู่ตรงที่ราคาต่ำเท่านั้น

2.2.2 งานที่พ่อค้าสั่งทำ

งานอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่มีพ่อค้าจากภายนอกหมู่บ้านมาสั่งให้ชาว
บ้านนำว่าทำมืออยู่อย่างเดียวคือการสานแข่งปลาทุ โดยที่พ่อค้าคนกลางที่ทำแข่งปลาทุ
ส่งโรงงานได้กระจายงานไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อลดต้นทุนในการผลิต สำหรับบ้าน
นำว่าพ่อค้าได้ชักชวนให้ชาวบ้านสานแข่งปลาทุในขั้นตอนของการสานเป็นตาที่ใช้เป็น
พื้นที่แข่งเท่านั้น โดยยังไม่ต้องทำขอบ ทั้งนี้โดยพ่อค้าจะเป็นผู้นำไม้ไผ่สำหรับสานมา
ขายให้ ชาวบ้านจะต้องจักตอกเองแล้วนำมาสานเป็นตาตามที่กำหนด งานนี้เริ่มเข้า
มาในหมู่บ้านนำว่าเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว ดังที่ชาวบ้านผู้สูญเสียที่ดิน และได้สานแข่ง
ปลาทุเล่าให้ฟังว่า

ถาม : แล้วที่สานแข่งปลาทุนี้มีความเป็นมาอย่างไรครับ

ตอบ : คนที่บ้านทางกลางเขาเอาไม้ลงขายให้เรา แล้วเขาจะมารับแข่งที่
สานเป็นแผ่น ๆ แล้ว

ถาม : ไปติดต่อกับอย่างไรถึงรู้เรื่องกันครับ

ตอบ : ไม่ได้ไปติดต่อหรอก เขาเข้ามาถามว่าใครจะสานแข่งปลาทุบ้าง
เขาจะเอาไม้มาลงให้ ทางบ้านเราก็รับกัน แต่ก็ไม่ได้สานกันจริงจัง
หรอก เพราะสานตอนเลิกงานกัน มีเวลาถึงได้ทำ

ในช่วงแรกมีชาวบ้านนำว่ารับสานแข่งปลาทุถึงประมาณ 20 ราย แต่ต่อ
มาก็ค่อยๆ เลิกไปจนปัจจุบันเหลืออยู่ประมาณ 3-4 ราย ทั้งนี้เพราะพ่อค้าคิดราคา

ค่าसानให้ถูกเช่นในปัจจุบันคิดค่าसानให้ใบละ 20 สตางค์หรือร้อยละ 20 บาท ถ้าसानเต็มก็ทั้งวันชาวบ้านจะมีรายได้วันละประมาณ 40 บาท โดยยังไม่หักค่าไม้ไผ่ที่ต้องซื้อจากพ่อค้า ดังนั้นชาวบ้านหลายรายจึงเลิกसान เพราะได้ค่าตอบแทนน้อย นอกจากนี้พ่อค้าเองก็มีความต้องการจำนวนแข่งปลาทุ้งจำกัด ช่วงไหนที่ต้องการน้อยก็จะเอาไม้ไผ่มาลงให้ชาวบ้านน้อย ช่วงไหนที่ไม่ต้องการก็ไม่เอาไม้ไผ่มาลงให้ชาวบ้านจึงมีงานसानแข่งปลาทุ้งน้อยตามไปด้วย ในที่สุดก็ไม่อาจรอसानแข่งปลาทุ้งเพื่อหารายได้ให้กับครอบครัวได้

ผู้ที่ยังसानแข่งปลาทุ้ง 3-4 รายในปัจจุบันจะใช้เวลาว่างจากงานอื่น ๆ เท่านั้น เพราะงานมีไม่มากและพ่อค้าก็ไม่ได้เร่งรัดด้วย รวมทั้งชาวบ้านจะหวังรายได้จากการसानแข่งปลาทุ้งอย่างเดียวไม่ได้ เพราะเป็นรายได้ที่น้อย

เงื่อนไขที่ชาวบ้านจะเข้าสู่งานนี้ไม่มีอะไรยาก ถ้าชาวบ้านอยากจะทำก็สามารถซื้อไม้ไผ่จากพ่อค้าและทำส่งได้ทั้งหมด ทนที่ต้องลงก็ใช้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ปัญหาอยู่ที่ว่างานนี้มีน้อยและขึ้นอยู่กับการต้องการของพ่อค้า และเป็นงานที่มีรายได้ต่ำ ชาวบ้านจึงไม่ประสงค์ที่จะทำงานนี้มากนัก

2.2.3 งานที่ทางราชการส่งเสริม

หลังจากที่รัฐบาลตระหนักถึงผลของการพัฒนาที่ทำให้เมือง และชนบทมีความแตกต่างกันมาก รัฐบาลจึงพยายามดำเนินนโยบายกระจายรายได้ออกสู่ชนบทมากขึ้น วิธีการหนึ่งที่รัฐบาลมอบหมายให้ข้าราชการเข้าไปดำเนินการในหมู่บ้าน คือ การส่งเสริมให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยทางราชการเข้าไปสนับสนุนในเรื่องการจัดฝึกอบรม และบางโครงการสนับสนุนในเรื่องทุนด้วย สำหรับในบ้านน้ำว้ามีทางราชการเข้ามาตั้งกลุ่มฝึกอาชีพดังกล่าวดังต่อไปนี้

1) กลุ่มจักสาน

กลุ่มจักสานเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2528 โดยการสนับสนุนของทางราชการ โดยมีพัฒนาการถึงอำเภอตอนพูดเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดตั้ง พร้อมทั้งมีเงินสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มให้ 14,000 บาท

พัฒนาการตำบลกับอาสาพัฒนาชุมชน (อ.ช.) ซึ่งเป็นชาวบ้านที่ได้รับแต่งตั้ง

ให้เป็นตัวแทนของพัฒนากรอยู่ในหมู่บ้านน้ำว่าาคน ได้ร่วมกันชักชวนชาวบ้านให้มาฝึกทำเครื่องจักสาน เหตุผลที่ใช้ในการชักชวนก็เป็นดังที่อาสาพัฒนาชุมชน(อ.ช.)เล่าให้ฟังว่า "ก็บอกกับเขาว่า ชายได้ลูกหลายสตาต่างคนละ ลูกละร้อยอะไรยังงี้ ถ้าเราฝีมือดี ๆ เราก็ได้ลูกหนึ่งสองสามร้อย เขาเห็นดี เขาก็มาฝึกกัน" ชาวบ้านน้ำว่าาทั้งหมด 31 คนซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงได้มาสมัครเข้ากลุ่มจักสาน ทางพัฒนากรได้จัดหาครูฝึกให้โดยใช้ศาลาวัดเป็นที่ฝึก ใช้เวลาฝึกนาน 1 เดือน ในระหว่างฝึกทางพัฒนากรได้จัดหาอุปกรณ์ให้ทั้งหมด โดยใช้เงินที่ทางราชการสนับสนุน งานจักสานที่ฝึกให้สมาชิกทำได้แก่กระจาด ตะกร้า ขนาดต่าง ๆ

เมื่อฝึกครบกำหนดปรากฏว่าสมาชิกร้อยละ 90 สามารถทำเครื่องจักสานได้ แต่เมื่อถึงคราวต้องทำขายตามจุดมุ่งหมายของโครงการ ปรากฏว่าประสบปัญหาเพราะทำแล้วขายไม่ได้ ดังที่ผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งยอมรับว่า "ขายไม่ได้ พัฒนาการไปหาที่ขายก็ไม่ได้ก็เลยเลิกกันไป" เพราะฉะนั้นหลังจากฝึกมาไม่นานงานจักสานก็หายไปโดยปริยาย เพราะทำแล้วขายไม่ได้ในขณะที่ต้องลงทุนซื้อวัสดุต่าง ๆ เอง สมาชิกบางส่วนไม่เคยขายเครื่องจักสานของตนได้แม้แต่ใบเดียว ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มจักสานดังนี้

นายเด่น (อาสาพัฒนาชุมชน และเป็นประธานกลุ่มจักสานด้วย)

ตอนแรกก็พอขายได้ ลูกละสองร้อยสามร้อย ขายได้ พอมาลักระยะมันขายไม่ออก แล้วของก็แพงขึ้น อย่างหวายต้นหนึ่ง ตั้ง 7 บาท

นางบุง

ถาม: พี่เป็นสมาชิกกลุ่มจักสานที่สานกระจาด ตะกร้า กับเขาหรือเปล่าครับ

ตอบ: ทำเหมือนกัน ทำได้ 2 ลูกมั้ง

ถาม: ทำไม่เลิกเสียครับ

ตอบ: เลิกกันไปเอง ไม่รู้จะทำไปทำไม ขายก็ไม่ได้

ถาม: ของที่ใช้สานเขาเอามาให้หรือเปล่าครับ

ตอบ: เราไป^๕ทักเอง พยายาม^๕ทักเอง ละ^๕ไรต่ออะไร^๕ตัวเองทั้งนั้น

ไม่เพียงสมาชิกของกลุ่มจักสานเท่านั้นที่รับรู้ถึงความล้มเหลวของความหวังที่จะใช้งานจักสานเป็นช่องทางหารายได้ ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปก็รับรู้ถึงความล้มเหลวนี้ เช่น ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มกระจาดเขาพรอก แต่ก็เห็นเขาสานแล้วก็เลิกสานไป แพล็บเดียวไม่เห็นทำกันจริงจัง ถึงหนูไม่ได้ไปฝึกกับเขา หนูก็ยังสานเป็นเลย บ้านเราก็ก็นึกทำอะไรจริงจัง ทำแล้วก็ส่งขายตลาดไม่ได้"

เมื่อสมาชิกเลิกทำเครื่องจักสานเพราะขายไม่ได้ แต่กลุ่มก็ไม่ได้ถูกยุบไป เพราะเป็นนโยบายระดับบนที่มอบหมายให้อำเภอมารับดำเนินการทางอำเภอจึงต้องดำเนินการให้กลุ่มนี้ดำรงอยู่โดยให้นำเงินที่ได้รับสนับสนุนจากทางราชการ จำนวน 14,000 บาท ซึ่งหลังจากการลงทุนทวงฝึกแล้วยังเหลือเงินอยู่อีก 7,000 บาทมาหมุนเวียนกู้ยืมกันภายในกลุ่มโดยสมาชิกที่กู้ยืมจะต้องเสียดอกเบี้ยซึ่งในระยะแรกต้องเสียร้อยละ 2 ต่อเดือน จนเมื่อ 2 ปีที่แล้วจึงลดลงเหลือร้อยละ 1 บาทต่อเดือน ปัจจุบันจากเงินต้น 7,000 บาท ได้เพิ่มขึ้นเป็น 25,000 บาท โดยเงินที่เพิ่มขึ้นมาก็คือดอกเบี้ยจากสมาชิกที่กู้เงินนั่นเอง

กลุ่มจักสานจึงยังคงดำรงอยู่ด้วยผลประโยชน์ในการกู้ยืมเงิน แต่ไม่ได้กู้เป็นทุนหมุนเวียนสำหรับทำเครื่องจักสานตามจุดมุ่งหมายการช่วยเหลือของทางราชการแต่เดิม เพียงเป็นการกู้ยืมเงินไปใช้จ่ายธรรมดา ทางพัฒนากรจึงอำเภอดอนพุดยินยอมให้กลุ่มจักสานดำเนินการเช่นนี้ได้ก็เพื่อให้กลุ่มดำรงอยู่เพื่อจะแสดงผลงานกับผู้บังคับบัญชาตามลำดับขั้น ส่วนสมาชิกกลุ่มจักสานก็ยินดีที่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มต่อไป เพราะสามารถจะกู้เงินได้ ถึงแม้จะเป็นจำนวนเล็กน้อยก็ตาม ดังที่ประธานกลุ่มเล่าให้ฟังว่า "ก็ช่วยเหลือกันไป คนที่ไม่มีก็ไม่ต้องเอาอะไรไปจำนอง" แต่สำหรับชาวบ้านคนอื่นโดยเฉพาะผู้ที่ค่อนข้างมีการศึกษาจะมองเหตุการณ์นี้ว่าผิดปกติ เช่น นายเภา อดีตครูประชาบาล เล่าให้ฟังว่า

อีกกลุ่มจักสานพูดกันจริง ๆ มันกลุ่มเอาเงินมาใช้กัน เช่น เขาให้เงิน

มา 20,000 บาทยังงั้นนะ เขาอาจจะให้ทำมาหากินให้เป็นกองทุน
ให้หาผลกำไรไปลงทุนจักสาน เขาก็มีคนมาอบรมสอนแกะจาก สาน
อะไร คนก็ไปอบรม พอเสร็จแล้วพอวิทยากรกลับไป ทางนี้ก็แบ่งเงิน
กันแล้ว คุณเอาเท่านั้น มึงเอาเท่านั้น เงินมันก็ไม่สูญหรอก มันก็อยู่แค่นั้น
ก็ไม่เอาไปทำเป็นจริงเป็นจัง มันก็ไม่เกิดประโยชน์

ถึงแม้ว่าสมาชิกจะได้ประโยชน์จากการกู้ยืมเงินของกลุ่ม แต่ในความ
เป็นจริงแล้วประโยชน์นี้สมาชิกจะได้รับเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คิดเฉลี่ยแล้วจะกู้ได้
ประมาณคนละ 500-1,000 บาทต่อ 6 เดือนเท่านั้น

การที่กลุ่มจักสานต้องล้มเหลวไปภายในเวลาไม่ช้านั้น ก็เนื่องด้วยเป็น
โครงการที่ถูกกำหนดมาจากทางราชการ โดยประชาชนในท้องถิ่นไม่มีส่วนในการ
คิดว่าทำอะไรถึงจะขายได้หรือขายไม่ได้ ข้าราชการที่ทำโครงการมาให้ปฏิบัติก็ไม่ได้
ศึกษาตลาดอย่างถ่องแท้ เพียงแต่ใช้วิธีคิดในการทำโครงการด้วยการเห็นตัวอย่าง
ว่าที่ไหนเคยทำอะไรสำเร็จ ก็นำมาฝึกอบรมให้กับประชาชนในท้องถิ่นอื่น ๆ ทำบ้าง
ทั้งที่ตลาดเครื่องจักสานนั้นแคบมาก การที่บางท้องที่ทำออกขายได้ก็เพราะทำมาก่อน
ใครอื่นตั้งแต่สินค้าในตลาดยังมีน้อยจึงพอมีตลาดรับซื้อ เมื่อมีประชาชนในหมู่บ้าน
อื่น ๆ ทำขึ้นในระยะหลัง ๆ จึงมักไม่ประสบผลสำเร็จเพราะตลาดรับซื้อไม่สามารถ
ขยายตัวได้อีกแล้ว ส่วนข้าราชการในระดับผู้ปฏิบัติงานก็มุ่งแต่จะสนองนโยบายจาก
ระดับบน จึงไม่เพียงไม่โต้แย้งถึงความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมเท่านั้น แต่ยังได้
หลอกลวงชาวบ้านให้สมัครเข้ากลุ่มว่าทำแล้วจะขายได้แน่ ทางราชการจะช่วยหาตลาด
ให้เป็นต้น

นอกจากนี้งานจักสานยังเป็นงานที่ไม่สอดคล้องกับท้องถิ่นบ้านน้ำว่า
เพราะไม่มีวัตถุดิบอยู่ในท้องถิ่น ต้องพึ่งพาภายนอก วัตถุดิบที่สำคัญคือหวาย ซึ่งมี
ราคาแพง ต้องซื้อจากท้องตลาดทั้งหมด "ไม้ไผ่ก็ใช้ไม้ไผ่ทำไรเป็นแต่สานตาเลว
นอกนั้นก็ใช้หวายหมด ส่วนใหญ่ใช้หวาย" แม้แต่ไม้ไผ่บางส่วนก็ต้องหาซื้อจากภายนอก
เช่นกันเพราะในหมู่บ้านมีแต่กอไผ่ป่าซึ่งมีปล้องสั้นไม่เหมาะสำหรับทำเครื่อง

จักสานที่ต้องหาความละเอียดสวยงาม ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่จะพบว่าชาวบ้าน เมื่อสานกระจาด หรือตะกร้าได้ 1-2 ลูกแล้วขายไม่ได้ ก็หยุดทำไปเลย เพราะชาวบ้านไม่อาจนำทุนมาลงแล้วหาขายไป โดยไม่มีค่าตอบแทนได้

2) กลุ่มงอบ

กลุ่มงอบตั้งขึ้นในบ้านน้ำว้าโดยการดำเนินการของพัฒนาการกิ่งลำเภอดอนพุดเช่นเดียวกับกลุ่มจักสาน โดยตั้งขึ้นหลังกลุ่มจักสาน 3-4 ปี หลังจากกลุ่มจักสานไม่มีผลในการสร้างงานให้กับชาวบ้าน โดยทางราชการมีเงินทุนหมุนเวียนให้ 8,000 บาท

การสานและเย็บงอบเป็นงานที่มีอยู่ในบ้านน้ำว้ามาแต่เดิมดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ชาวบ้านก็ไม่นิยมทำมากนักเพราะรายได้น้อย แต่ทางราชการคิดว่าที่ชาวบ้านปัจจุบันไม่ทำกันเพราะขาดการสืบทอด และขาดเงินทุน จึงได้สนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มงอบขึ้นในหมู่บ้านเพื่อดำเนินการฝึกทำงอบ

เมื่อพัฒนากรเข้ามามีส่วนร่วมกับชาวบ้านให้เข้าไปเป็นสมาชิกกลุ่มงอบปรากฏว่าไม่มีใครสนใจ เพราะตัวชาวบ้านถ้าอยากจะทำงอบเป็นอาชีพก็คงจะฝึกหัดเสียก่อนหน้านี้อยู่แล้ว เนื่องจากสามารถฝึกหัดได้จากผู้ที่ทำเป็นอยู่แล้วในหมู่บ้าน พัฒนาการต้องขอความร่วมมือจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ช่วยชักชวนชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านต้องไปขอร้องชาวบ้าน ดังที่สมาชิกกลุ่มงอบคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ผู้ใหญ่บ้านก็มาบอกฉัน ถ้าพวกมันไม่ไปเงิน 8,000 นี้เขาก็หมุนไปก่อน ฉันก็เห็นแก่ผู้ใหญ่ ฉันก็ไปเสียกันไปเลย แม่ฉัน ตัวฉัน ไปฝึกกัน 8 วัน "

หลังจากการขอร้องของกำนันผู้ใหญ่บ้านแล้วก็มีชาวบ้านมาร่วมเข้ากลุ่มทั้งหมด 26 คน มีทั้งผู้ที่ทำงอบเป็นและทำงอบขายอยู่แล้ว และผู้ที่ยังทำงอบไม่เป็น ในการฝึกนั้นให้ผู้ที่สานและเย็บงอบเป็นอยู่แล้วสอนให้กับผู้ที่ยังไม่เป็น ใช้เวลาฝึกอยู่ 8 วัน ก็เสร็จสิ้นโครงการ

เมื่อการฝึกอบรมเสร็จสิ้นปรากฏว่ามีเพียงสมาชิกที่ทำงอบเป็นอยู่แล้วเท่านั้นที่ยังคงทำงานของตนตามปกติ สมาชิกที่ไม่เคยทำงอบก็ไม่มีใครเลยที่สานหรือเย็บงอบขาย ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านไม่สนใจอาชีพอยู่แล้ว "รายได้มันน้อย เย็บ

อย่างเดียวกันทั้ง 4 ลูก 5 ลูก เราไปทำอย่างอื่นมันได้มากกว่า" รวมทั้งในการฝึกนั้นสมาชิกไม่ได้สนใจฝึกอย่างจริงจังจึงทำกันไม่ค่อยเป็น ดังที่สมาชิกคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "คนไหนก็เป็นหน่อย คนนี้ก็เป็นหน่อย ไม่ค่อยเป็นกันหรอก คล้าย ๆ รับเงิน 8,000 เข้ามาในกลุ่ม ก็ทำไปตามนั้น"

ผลพวงที่เกิดจากกลุ่มงอบมีประการเดียว คือ มีเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่มที่ทางราชการให้มา 8,000 ซึ่งสมาชิกมีสิทธิ์กู้ได้โดยเสียดอกเบี้ยตามที่กลุ่มกำหนด โดยให้วิธีเดียวกับกลุ่มจักสาน คือในระยะแรกคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน มาในระยะหลังจึงคิดร้อยละ 1 บาท ต่อเดือน จากเงินทุนเดิม 8,000 บาท ปัจจุบันเพิ่มเป็นประมาณ 15,000 บาท โดยเพิ่มจากดอกเบี้ยที่ได้รับจากสมาชิกเช่นกัน

แต่ในกลุ่มงอบค่อนข้างมีความขัดแย้งในเรื่องการกู้ยืมเงิน เพราะในจำนวนสมาชิกทั้งหมดมีเพียง 5 คน เท่านั้นที่ทำงานจริง ๆ นอกนั้นไม่ได้ทำ แต่ทุกคนมีสิทธิ์กู้เงินเหมือนกัน ผู้ที่ทำงานบอคิดว่าตนน่าจะกู้ได้มากกว่าคนอื่น แต่สมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่มไม่ยินยอม เช่นสมาชิกผู้ทำงานคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "เราก็มองเห็นกันทั้ง ๆ หน้า คนนี้ไม่ได้ทำ เราก็มองเห็น จะค้าคนนี้ไม่ได้ทำหรอก จะชักได้ก็จะผิตใจกัน เราทำจริงก็อยากจะกู้มาลงทุนมากหน่อยก็ไม่ได้" นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ที่ทำงานจริงฐานะจะไม่ค่อยดีทางกลุ่มจึงให้กู้เงินได้น้อย ด้วยเกรงว่าจะไม่ใช้คืน ในขณะที่ผู้ไม่ได้ทำงานแต่มีฐานะดีกว่ากลับกู้เงินได้มากกว่า ดังคำบอกเล่าที่ว่า "คนทำจริง ๆ กู้ลงทุนสักพันก็ไม่ได้ยได้ คนจนกลัวจะไม่ได้คืน ไอ้คนที่ไม่ได้ทำมีสตางค์หน่อยก็เอาไป 2,000 ก่อน ไอ้คนที่ทำบางทีได้ 500 เท่านั้น "

การที่กลุ่มงอบล้มเหลวเช่นเดียวกับกลุ่มจักสาน ก็เพราะทางราชการยังไม่ได้เปลี่ยนวิธีคิดในการจัดฝึกอาชีพให้กับชาวบ้าน คือฝึกให้ชาวบ้านทำงานได้เท่านั้น แต่ไม่ได้สนใจเรื่องตลาด และถึงแม้กลุ่มนี้เกิดขึ้นจากการที่ทางราชการนำอาชีพที่มีอยู่เดิมในหมู่บ้านมาส่งเสริมให้แพร่หลายขึ้นซึ่งดูผิวเผินแล้วก็น่าจะประสบผลสำเร็จเพราะเป็นการขยายงานที่ชาวบ้านทำอยู่แล้วให้กว้างขวางยิ่งขึ้น แต่ในความเป็นจริง ทางราชการไม่ได้ศึกษาอย่างถ่องแท้เช่นกัน เพราะที่จริงงานทำงอบเป็นงานที่มีตลาดคับแคบอยู่แล้ว และตลาดที่มีอยู่ก็ถูกผูกขาดไปแล้วโดยการดำเนิน

ธุรกิจที่มีอยู่ก่อนหน้านั้นโดยมีแหล่งการผลิตที่สำคัญอยู่ที่ อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา ชาวบ้านน้ำว่าเมื่อทางถนนตัดลงไปขายส่งที่แหล่งนี้อีกต่อหนึ่งไม่สามารถหาตลาดเองอีกได้ ราคาจำหน่ายจบในท้องตลาดนั้นต่ำอยู่แล้ว เมื่อชาวบ้านต้องนำไปขายส่งให้พ่อค้าคนกลางอีกต่อหนึ่งเช่นนี้ราคาที่ได้ก็ยิ่งต่ำลงไปอีก การดำเนินโครงการช่องทางราชการจึงไม่อาจเกิดผลต่อการสร้างงานให้กับชาวบ้านแต่อย่างใด

3) กลุ่มเย็บถุงมือ

กลุ่มเย็บถุงมือเกิดขึ้นครั้งแรกด้วยผลประโยชน์ทางธุรกิจของกลุ่มพัฒนากร กล่าวคือมีพัฒนากร 2 สามีภรรยาซึ่งทำงานอยู่ในจังหวัดอ่างทองสามารถอาศัยหน้าที่การงานติดต่องานเย็บถุงมือจากโรงงานมากระจายให้ชาวบ้านทำ แต่แทนที่พัฒนากรดังกล่าวจะดำเนินการให้มีการติดต่อกันโดยตรงไปตรงมาระหว่างโรงงานกับชาวบ้าน กลับตั้งตัวเป็นนายหน้าแสวงหากำไรอีกทอดหนึ่ง พัฒนากรสองสามีภรรยา ดังกล่าวสามารถสร้างเครือข่ายชาวบ้านที่รับเย็บถุงมือในหลายหมู่บ้านได้อย่างกว้างขวางโดยอาศัยพัฒนากรด้วยกันในอำเภอต่าง ๆ เป็นตัวเชื่อม

สำหรับหมู่บ้านน้ำว่านั้นพัฒนากรตำบลได้พาพัฒนากรที่เป็นนายหน้าดังกล่าวเข้ามาชักชวนชาวบ้านเย็บถุงมือเมื่อต้นปี 2536 ปรากฏว่ามีชาวบ้านตกลงตามคำชักชวนรุ่นแรก 6 คน โดยชาวบ้านกลุ่มนี้อยู่ในระหว่างที่ว่างงานเพราะต่างก็ล้มเหลวจากงานที่ทำอยู่ในหมู่บ้าน ดังคำบอกเล่าที่ว่า "นี่ทำพริกมันก็ถูก เลี้ยงปลาก็ขาดทุน" พัฒนากรผู้เป็นนายหน้าได้รับชาวบ้านน้ำว่าทั้ง 6 คน ไปฝึกเย็บจักรที่บ้านของตนเป็นเวลา 1 วัน มีชาวบ้าน 1 คน ที่สามารถเย็บได้ พัฒนากรจึงให้ยืมจักรอุตสาหกรรมมา 1 คันเพื่อฝึกคนอื่นให้เป็นด้วย สำหรับสมาชิกคนอื่นๆ เมื่อฝึกจนเย็บเป็นก็มีปัญหาว่าไม่มีจักร ทั้งหมดจึงขอให้ผู้ใหญ่บ้านทำเรื่องขอลืมจากทางราชการในที่สุดทางจังหวัดให้ยืมจักรอุตสาหกรรมจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสระบุรี 8 คัน โดยกำหนดเวลาให้ยืมคราวละ 6 เดือน

งานเย็บถุงมือนั้นพัฒนากรผู้เป็นนายหน้าจะนำผ้าที่ตัดเป็นรูปถุงมือมาลงให้ และนำด้ายที่ใช้เย็บมาขายให้ด้วย ชาวบ้านสามารถเย็บถุงมือส่งได้ทั้งหมดตามวัตถุดิบ

ที่มาลงไว้ให้ แต่ค่าตอบแทนที่สาวนาได้รับนั้นต่ำมาก กล่าวคือได้ราคาเย็บถุงมือนับเป็นคู่ 1 โหล หรือ 24 ซ้าง ต่อ 9.50 บาทเฉลี่ยแล้วเย็บถุงมือนคู่หนึ่งสาวนาได้ค่าจ้าง 79 สตางค์ สาวนาสามีภรรยาคนหนึ่งทำงานนี้เต็มทีทุกวันจะเย็บถุงมือนี้ได้ประมาณ 40-50 โหลต่อเวลา 10 วัน ซึ่งจะได้ค่าจ้างประมาณ 380-445 บาท และเงินจำนวนนี้จะต้องใช้จ่ายเป็นค่าค่ายที่ใส่เย็บอีก โดยการเย็บถุงมือ 40 โหล จะใช้ค่าย 2 หลอด ราคาค่ายหลอดละ 41 บาท รวมเป็น 82 บาท ดังนั้นใน 10 วัน ถ้าเย็บถุงมือเต็มที่ผลิตเปลี่ยนกัน 2 คน จะได้ค่าจ้างประมาณ 300-360 บาท หรือเดือนหนึ่งประมาณ 900-1,080 เท่านั้น

การที่ค่าจ้างเย็บถุงมือนั้นต่ำนั้นก็เพราะงานดังกล่าวเป็นเพียงงานรับช่วงจากโรงงานซึ่งมีลักษณะต้องการแยกรับงานออกมาทำเป็นชิ้นส่วนโดยให้แรงงานสามารถทำงานอยู่ที่บ้านของตนเอง ซึ่งจะทำให้นายทุนสามารถลดค่าใช้จ่ายในส่วนของการจ้างแรงงานได้ นายทุนจึงกำหนดค่าจ้างให้ในราคาต่ำ และค่าจ้างส่วนหนึ่งได้ถูกหักไปโดยพัฒนาการที่ทำตัวเป็นนายหน้าติดต่อระหว่างโรงงานกับชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านผู้ทำงานก็รู้เรื่องนี้ดี ดังที่สาวนาคนหนึ่งกล่าวว่า "เขาบอกไม่รู้จะจริงหรือเปล่านะ เขาว่าเขาได้โหลละ 2 บาท เท่านั้น ฉันว่าไม่จริงหรอก เขาต้องได้มากกว่า แล้วยังได้ค่ายอีก แล้วเขาลงตั้งหลายที่ คิดดูเถอะ เดือนหนึ่งก็พันโหล แล้วค่ายอีก"

ดังนั้นเฉพาะการรับจ้างเย็บถุงมือนี้นั้นสาวบ้านจะมีรายได้ไม่พอดำรงชีวิต ข้อสรุปของสาวบ้านที่ทำงานนี้ก็คือ "ไม่พอกินหรือกินยาก" สาวบ้านกลุ่มนี้จึงพยายามดิ้นรนเพื่อพัฒนางานของตนเอง โดยมีชาวบ้าน 3 คน เข้าไปฝึกตัดเย็บเสื้อที่โรงงานในกรุงเทพฯ ตามคำแนะนำของร้านขายจักรแห่งหนึ่ง ซึ่งถ้าเย็บเป็นสาวบ้านจะสามารถรับผ้าและคำสั่งจากโรงงานมาเย็บเสื้ออยู่ที่บ้านได้ ปรากฏว่าการเข้าไปฝึกเย็บเสื้อครั้งนั้นของสาวบ้านล้มเหลวด้วยเหตุผลดังนี้

ที่แรกเจ้าของร้านจักรเขาก็พาไปหัดเสื้อกับเขาที่ บริษัท ไดมอนด์ อยู่

กรุงเทพฯ ดินแดง ที่นั่นเขาเริ่มแรกว่ากินอยู่กับเขาไม่ต้องเตรียมเงินไปกิน

พอไปถึงเสร็จแล้วเราต้องซื้อกินเอง เลยที่นั่นเตรียมสตางค์ไป 300 บาท

ผลที่สุดวันหนึ่ง 3 คน มีน้องสะใภ้ ลูกพี่ลูกน้องอีกคนหนึ่งก็เอาสตางค์ไปคนละ 300 กว่าบาท พอหมดสตางค์เราต้องกลับ ผลที่สุดเสียก็ไม่เป็น

สำหรับความช่วยเหลือจากทางราชการนั้น เมื่อทางศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสระบุรีให้ชาวบ้านยิมจักรธ ดันแล้ว ทางพัฒนากรก็ได้จัดตั้งชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มฝึกอาชีพ เพื่อเป็นผลงานของตนและหน่วยงาน โดยที่ความเป็นจริงแล้วพัฒนากรไม่ได้ช่วยเหลืออะไรเลย ครั้งหนึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้ได้ร้องเรียนกับภรรยาผู้ว่าราชการจังหวัดที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมเยียนชาวบ้านในหมู่บ้าน เพื่อขอให้จัดหางานมาให้เย็บ พัฒนากรได้รับอาสากับภรรยาผู้ว่าราชการจังหวัดว่าจะจัดหางานให้ชาวบ้านเอง แต่เมื่อภรรยาผู้ว่าราชการจังหวัดกลับไปแล้ว พัฒนากรดังกล่าวก็ไม่ได้ทำอะไรจนปัจจุบัน ดังที่สมาชิกกลุ่มนี้เล่าให้ฟังว่า "เขาพูดต่อหน้าเมียผู้ว่า ว่าเดี๋ยวผมหางานให้ทำ ทามาให้ลูกกลุ่มทำ พอเมียผู้ว่าไปก็ยังไม่ปรึกษาอีกคนแล้วก็หายไปไม่เห็หน้าอีกเลย"

นอกจากงานเย็บถุงมือจะมีรายได้ต่ำแล้ว ยังมีอันตรายต่อสุขภาพของผูทำงานและสมาชิกในครอบครัวจากการได้รับสารเคมีจากผ้าและละอองผ้าที่ฟุ้งกระจายในขณะที่ทำงาน "แม้ผ้าที่เย็บมันคันแต่เลย ลูกสะใภ้สาวก็เย็บไม่ได้เลย ต้องคืนเขาไป ลูกมันเล็กเย็บไม่ได้ ลูกมันแพ้ ผ้ามันเป็นขนอีกข้างมันเรียบ ทางชนเวลานั้นปู้มันจะเป็นละออง พอมันมันคันเป็นตุ่มคัน คันต้องให้ผ้าปิดจมูกเหมือนกัน ปิดหนัก ๆ เข้าหายใจไม่ออกก็ต้องเอาออกอีก"

ปัจจุบันกลุ่มเย็บถุงมือมีสมาชิกทั้งหมด 11 คน ซึ่งยังคงมีงานเย็บถุงมือเพียงอย่างเดียว ถึงแม้จะเป็นงานที่มีรายได้ไม่มากและมีอันตรายต่อสุขภาพ ชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ต้องทำเพราะไม่มีทางเลือกอย่างอื่น ถ้าเปรียบเทียบกับการทำงานรับรายได้จะไม่แตกต่างกันนัก แต่ชาวบ้านหวังว่าการเย็บจักรจะให้อนาคตกับตนมากกว่า คือต่อไปตนจะเย็บชานาญขึ้น จะทำให้มีผู้นำงานชนิดอื่นมาให้ทำเพิ่มขึ้น และหวังว่าทางราชการจะหางานมาให้ตนได้ เช่น การเย็บเสื้อโหลส่งโรงงาน เป็นต้น แต่ขณะนี้ปัญหาเฉพาะหน้าเกิดขึ้นกับชาวบ้านกลุ่มนี้คือทางศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

จำเป็นต้องเอาจักรดิน ในตอนที่ชาวบ้านเองก็ไม่มีรายได้พอจะซื้อจักรอุตสาหกรรมมาเป็นของตนเอง ถ้าทางราชการนำจักรดินไปจริงชาวบ้านหลายรายคงต้องเลิกงานนี้ไปโดยปริยาย

4) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเกิดขึ้นในหมู่บ้านน้ำว่าเมื่อประมาณ 5-6 ปีที่แล้ว จากการดำเนินงานจัดตั้งโดยหน่วยงานเกษตรอำเภอ มีพนักงานเคหกิจเป็นผู้รับผิดชอบ จุดประสงค์ของการตั้งกลุ่มนี้ตามที่เกษตรอำเภอตอนพูดระบุก็คือ ดูแลจัดบ้านให้น่าอยู่และดัดแปลงของที่จะเสียมาไว้ให้เป็นประโยชน์ แต่ในทางปฏิบัติกลุ่มนี้ไม่ได้ทำกิจกรรมดังกล่าวเพราะเป็นกิจกรรมที่ไม่มีความจำเป็นสำหรับชาวบ้านในชนบท ทางราชการจึงพยายามให้กลุ่มนี้ฝึกอาชีพเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว

เนื่องจากกลุ่มนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการฝึกอาชีพมาแต่เดิมทางราชการจึงไม่มีเงินสนับสนุน จึงใช้วิธีให้สมาชิกลงหุ้น ๆ ละ 50 บาท โดยสมาชิกคนหนึ่งจะลงกี่หุ้นก็ได้ทุนจำนวนนี้ทางกลุ่มจะนำไปใช้หมุนเวียนในการฝึกอาชีพและทำผลิตภัณฑ์ขาย เมื่อทางกลุ่มมีกำไรก็จะมีการปันผลให้กับผู้ถือหุ้น การทำผลิตภัณฑ์ขายนี้อาจทำในนามของกลุ่มซึ่งรายได้จะเข้ากลุ่ม หรือสมาชิกแต่ละคนจะนำไปทำขายเองก็ได้ แต่ถ้าขายในนามของกลุ่มก็จะถูกหักเปอร์เซ็นต์เข้ากลุ่ม

อาชีพที่ทางราชการฝึกให้ชาวบ้านจะมีสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกพนักงานเคหกิจจะกำหนดกิจกรรมในการฝึกเองโดยหาวัตถุดิบและครูฝึกมาจากภายนอกหมู่บ้าน เช่น ฝึกทำยาสระผม ยาหม่อง ไข่เค็ม เต้าเจี้ยว อีกลักษณะหนึ่งคือทางราชการจะพาสมาชิกไปดูกลุ่มแม่บ้านในอำเภออื่นหรือจังหวัดอื่น ที่ทำกิจกรรมบางอย่างประสบผลสำเร็จ เช่น พาไปดูงานของกลุ่มแม่บ้านที่ อ.มวกเหล็ก จ.สระบุรี ซึ่งประสบผลสำเร็จในการทำกล้วยฉาบขาย

ปรากฏว่าการฝึกอาชีพต่าง ๆ ของกลุ่มแม่บ้านบ้านน้ำว่าไม่ประสบผลสำเร็จ คือทำแล้วก็เลิกไปทั้งหมด สาเหตุสำคัญก็คือ ประการแรกเป็นกิจกรรมที่ทำโดยไม่คำนึงถึงตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เช่น เมื่อทำยาสระผม ยาหม่อง ขึ้นมาแล้วปรากฏว่าไม่มีใครซื้อ แม้แต่คนในบ้านน้ำว่าก็ไม่ซื้อ เพราะไม่มีใครเชื่อถือ เนื่องจาก

จากสินค้าประเภทนี้มีสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมตลิ่งชันตามลุ่มน้ำโดยทั่วไป ดังนั้นเมื่อกลุ่มนี้ทำยาสระผมและยาหม่องได้ครั้งเดียวก็เลิกไป หรือการทำผลิตภัณฑ์อื่นๆ ก็พบปัญหาเดียวกัน คือทำแล้วไม่รู้จะนำไปขายที่ไหนจะมีที่ขายที่แน่นอนก็เฉพาะในงาน "ของดีสระบุรี" ที่ทางจังหวัดจัดให้มีปีละครั้งเท่านั้น ซึ่งแม้แต่ประธานกลุ่มแม่บ้านก็ยอมรับว่า "ทำแล้วขายไม่ค่อยได้" และสมาชิกเองก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า "ส่วนใหญ่ทำก็ใช้กันเองขายไม่ได้" ประการที่สองวัตถุดิบต่างๆ สำหรับใช้ทำผลิตภัณฑ์นั้น ล้วนนำมาจากภายนอกหมู่บ้านทั้งสิ้น ดังนั้นถึงสมาชิกกลุ่มแม่บ้านจะทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ แต่สมาชิกก็ไม่สามารถทำผลิตภัณฑ์นั้นไว้มากๆ เพื่อรอจำหน่ายได้เพราะหมายถึงจะต้องลงทุนอีกมากโดยไม่แน่ใจว่าผลิตภัณฑ์จะขายได้หรือไม่ ดังนั้นจึงพบว่าการทำผลิตภัณฑ์ทุกชนิด เมื่อทางกลุ่มทดลองทำโดยใช้เงินทุนของกลุ่มแล้วขายไม่ได้ ไม่มีสมาชิกคนใดเลยที่จะไปซื้อวัตถุดิบมาทำผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นอาชีพของตนเอง นอกจากนี้ปรากฏว่ามีผลิตภัณฑ์บางอย่างเมื่อทำตอนแรกพอขายได้ คือเต้าเจี้ยว แต่การทำเต้าเจี้ยวต้องอาศัยหัวเชื้อ ซึ่งมีปัญหาดังที่ประธานกลุ่มเล่าให้ฟังว่า "เต้าเจี้ยวพอขายได้ แต่หาซื้อหัวเชื้อไม่ได้ ไปหาที่จังหวัดก็ไม่มี" ดังนั้นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่ทางราชการนำมาฝึกให้กลุ่มแม่บ้านนั้นจึงทำเฉพาะในช่วงฝึกเท่านั้น พอหลังจากนั้นก็เลิกไปทั้งหมด ประการที่สามการไปดูงานกลุ่มแม่บ้านในอำเภอหรือจังหวัดอื่น ๆ ปรากฏว่าไม่มีผลต่องานของกลุ่มแม่บ้านบ้านน้ำว่าแต่อย่างใด เพราะงานในแต่ละท้องถิ่นนั้นย่อมมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นยากจะเลียนแบบมาใช้อีกท้องถิ่นหนึ่งได้ เช่น การไปดูงานทำกล้วยฉาบดังกล่าวก่อนปรากฏผลดังที่สมาชิกเล่าให้ฟังว่า "เขาทำไฉนไฉนเราไม่รู้สูตรเขา แบบเขาปัดนะ ทอดกล้วยยังงั้นมันถึงจะกรอบ เราทอดแล้วมันไม่กรอบ พอเย็นแล้วมันไม่กรอบ มันต้องมีเคล็ดลับเขาไม่บอกเรา" ดังนั้นจากการไปดูงานกลุ่มแม่บ้านมาทุกที่ไม่ปรากฏเลยว่ากลุ่มแม่บ้านบ้านน้ำว่านำมาทำขายได้

จากการให้สัมภาษณ์ของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทุกคนมีความเห็นตรงกันหมดว่าการฝึกอาชีพให้กับกลุ่มแม่บ้านไม่ประสบผลสำเร็จและเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ เช่น คำให้สัมภาษณ์ที่ว่า "แบบว่าไม่เป็นไรไม่เป็นพายุ ไม่เป็นเรื่องเป็นราว" , "งานของกลุ่มไม่ได้อะไรหรอก จะขายที่งานของดีสระบุรีนั่นแหละ วางขายร้านในหมู่บ้านก็ขาย

ไม่ค่อยได้ ก็เลิกทั้งหมด" นอกจากนั้นสามีหรือญาติพี่น้องของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านก็ให้สัมภาษณ์ตรงกันว่างานของกลุ่มแม่บ้านนั้นไม่เคยมีรายได้เท่าควรครบถ้วน มีแต่ไปทำกิจกรรมที่เสียเวลา เช่น ค่าให้สัมภาษณ์ที่ว่า "ไม่มี ไม่มีรายได้ขึ้นมาเลย คิดคนว่างงาน เดี่ยวก็ประชุม อบรม ไปดูงาน เสียเวลา ไม่ได้อะไรขึ้นมา" , "ไม่เห็นทำอะไรเป็นเรื่องเป็นราว เห็นทอดกั๊วอะไรอยู่หนหนึ่ง แล้วโย้ยาสะระสมยาหม่องก็เท่านั้น ทำอย่างละครึ่งก็เลิก เหมือนกับว่าทำผ่าน ๆ ไป"

ความคาดหวังของทางราชการในระดับจังหวัดนั้นหวังว่ากิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจะสามารถสร้างอาชีพให้กับชาวนาได้ ทางจังหวัดจึงจัดงาน "ของดีสระบุรี" ปีละครั้ง แล้วให้กลุ่มแม่บ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ นำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่าย สำหรับบ้านน้ำว่าผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่ฝึกให้กับกลุ่มแม่บ้านล้มเหลวทั้งหมด ดังนั้นทางผู้รับผิดชอบในระดับอำเภอ จึงให้ชาวบ้านนำของที่ชาวบ้านทำได้เองตามปกติ เช่น น้ำปลา ปลาอย่าง นำไปขายในงานดังกล่าวแล้วให้บอกว่า เป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้าน และบางส่วนก็ไปซื้อจากตลาดไปขายอีกทีหนึ่ง แล้วบอกว่า เป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านเช่นกัน เช่น ผักต่าง ๆ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างทางราชการกับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรนั้น นอกจากในด้านการฝึกอาชีพแล้ว ทางราชการยังใช้ประโยชน์จากกลุ่มนี้ในลักษณะกลุ่มมวลชนที่สนับสนุนงานของทางราชการ ทั้งนี้เพราะกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรนั้นแยกไม่ออกจากกลุ่มแม่บ้านพัฒนา ซึ่งตั้งขึ้นมาก่อนโดยพัฒนากร เมื่อพนักงานเคหกิจจากเกษตรกิ่งอำเภอตอนพูดเข้ามาจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรก็ใช้สมาชิกจากกลุ่มแม่บ้านพัฒนาเดิมเป็นหลัก ดังนั้นคำว่ากลุ่มแม่บ้านในปัจจุบันจึงหมายถึงทั้ง 2 กลุ่มในเวลาเดียวกัน ข้าราชการฝ่ายปกครองจะเรียกไปใช้ก็ได้ ข้าราชการฝ่ายเกษตรจะเรียกใช้ก็ได้ จึงปรากฏว่าสมาชิกกลุ่มแม่บ้านจะมีกิจกรรมในลักษณะที่ทางราชการเรียกไปชุมนุมต้อนรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และสนับสนุนนโยบายของทางราชการอยู่เสมอ เช่น ตัวอย่างค่าให้สัมภาษณ์ของสมาชิกคนหนึ่งดังนี้

ถาม : งานของกลุ่มแม่บ้านคิดว่าเสียเวลาไหมครับ

ตอบ : คิดว่าเสียเวลา มันว่าเสียเวลา

ถาม : ทำไมครับ

ตอบ : แบบว่างานบางครั้งเขาขอร้อง งานนี้ต้องไปนะ ผู้ว่าเขามา

อย่างนี้ก็ต้องไปกับเขา เสียเวลาคิดว่ายังนั้น ก็ไปกัน บางทีไม่มี

ประโยชน์อะไรเลย เช่น พาพรรคต่อต้านโรคเอดส์ก็ไปกันที่จังหวัด

จากการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตั้งที่กล่าวมาพบว่าในปัจจุบัน สมาชิกหลายรายได้ลาออกจากกลุ่มไปแล้ว สมาชิกที่เหลือในปัจจุบันไม่ต่ำกว่าครึ่งถึงจะไม่ได้ลาออกแต่ก็ไม่ได้ไปร่วมกิจกรรม ซึ่งพบว่าปัจจุบันมีสมาชิกในกลุ่มทั้งหมด 30 กว่าคน แต่สามารถรวมกลุ่มทำกิจกรรมได้ประมาณ 15 คน เท่านั้น ดังที่ประธานกลุ่มเล่าว่า "ไปไม่หมดหรอก เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ก็ต้องทำมาหากิน" และพบว่าคนที่ไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มักจะเป็นคนเดิม และมักจะเป็นคนใกล้ชิด เท่านั้น ผู้ใหญ่บ้าน เพราะสามารถขอร้องกันได้ เช่นสมาชิกคนหนึ่งบอกว่า "ตามส่วนไม่暇ากไปหรอก กำหนดง่าไม่มีคนก็ขอให้ไป กำหนดง่าก็ถูกเขาสั่งมาอีกต่อ พอแม่บ้านไม่ไปกำหนดง่าแกก็เสียหน้า"

นอกจากนี้ยังพบว่าไม่มีใครเลยที่จะสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเพิ่มเติม ด้วยเหตุผลที่ตรงกันคือเสียเวลาทำมาหากิน เช่น "แม่บ้านต้องเสียสละทุกอย่าง แล้วอย่างเราภาระมันมีมาก เราก็ต้องเอาท้องเราก่อน", "กลุ่มแม่บ้านมีคนชวน บอกว่าไปเป็นไม่ได้หรอก เพราะถ้าไปอย่างเข้ากลับเย็นไม่มีใครหาให้กิน ไปเป็นแม่บ้านไม่ได้ มันก็เหมือนตัดตีนเรา"

ความล้มเหลวของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตั้งที่กล่าวมา คงไม่แตกต่างกันนักกับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในหมู่บ้านอื่น ๆ เพราะกำหนดคนปัจจุบันยืนยันว่ากลุ่มแม่บ้านบ้านน้ำว่าได้รับคำชมเชยจากทางอำเภอตอนพูดว่าเป็นกลุ่มแม่บ้านที่มีความเข้มแข็ง เพราะไม่ว่าทางราชการจะขอความร่วมมืออะไรก็จะได้รับความร่วมมือเสมอ ในขณะที่กลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอก็ไม่ค่อยร่วมกิจกรรม

ถ้าพิจารณาถึงเงื่อนไขต่างๆที่ชาวบ้านสามารถเข้าสู่งานลักษณะอุตสาหกรรม

ในครัวเรือนที่ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการดังที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นมีประเด็นที่น่าพิจารณา ดังนี้ ประการแรก แม้ว่าในระยะเริ่มต้นที่ชาวบ้านยังไม่เห็นถึงความล้มเหลวของโครงการก็มีชาวบ้านจำนวนไม่มากนักที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งทุกโครงการจะมีสมาชิกประมาณ 30 คน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะมีเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดของชาวบ้านได้แก่งานทุกประเภทจะต้องมีการฝึกอบรม ทำให้ชาวบ้านซึ่งตามปกติก็จะค่อนข้างสูงอายุไม่กล้าที่จะไปฝึกอบรมเพราะคิดว่าตนเองจะทำไม่ได้หรือทำไม่ได้ดี นอกจากนี้การฝึกอบรมมักจะกินเวลานาน อย่างน้อยเป็นสัปดาห์ขึ้นไป บางโครงการเป็นเดือน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าร่วมโครงการได้ เพราะต่างก็มีการกิจประจำของตนเองอยู่ เช่นบางคนต้องออกไปทำงานรับจ้าง บางคนต้องเลี้ยงดูบุตรหลานและคนชรา เป็นต้น ประการที่สอง การที่ชาวบ้านจะนำงานที่ได้รับการฝึกมาเป็นอาชีพที่มีรายได้นั้นชาวบ้านจะต้องเป็นผู้หาตลาดเอง เพราะทางราชการนั้นมุ่งเฉพาะแต่การฝึกอาชีพโดยไม่คำนึงถึงช่องทางของตลาด ซึ่งกรณีเช่นนี้ชาวบ้านย่อมไม่สามารถหาตลาดได้ เพราะไม่มีประสบการณ์และไม่มีทุนที่จะดำเนินการเรื่องนี้ ประกอบกับผลิตภัณฑ์เกือบทุกอย่างที่ทางราชการฝึกให้ นั้นมีสินค้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ในท้องตลาดอยู่แล้วซึ่งทั้งคุณภาพ ราคา และความน่าสนใจย่อมตอบสนองผู้บริโภคมากกว่า หรือไม่ก็เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีแหล่งผลิตอยู่ก่อนแล้วจนเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนขนาดใหญ่ที่มีตลาดเป็นของตนเอง ประการที่สาม ในขณะที่ชาวบ้านมีปัญหาเรื่องตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์นั้นชาวบ้านก็มีปัญหาเรื่องทุนด้วย เพราะงานต่างๆที่ได้รับการฝึกอบรมนั้นจะต้องอาศัยการซื้อวัตถุดิบจากภายนอกหมู่บ้าน ชาวบ้านพอจะมีทุนทำในลักษณะที่ทำแล้วต้องขายได้เลย เพื่อจะนำทุนมาหมุนเวียน ไม่สามารถจะทำเก็บไว้มาก ๆ เพื่อรอจำหน่าย ซึ่งก็เป็นข้อจำกัดที่ทำให้ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านไม่สามารถแพร่หลายได้

งานอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ปรากฏในบ้านน้ำว่า ดังที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นงานที่มีปัญหาเรื่องตลาดจำหน่ายสินค้า และเป็นงานที่ชาวบ้านทำได้ไม่นาน ก็ต้องล้มเลิกไป จะคงเหลือเฉพาะงานที่ชาวบ้านไม่ต้องรับผิดชอบเรื่องตลาด คืองานที่โรงงานในภาคอุตสาหกรรมได้กระจายงานออกมาให้ชาว

บ้านทำเพื่อลดต้นทุนการผลิตได้แก่ ยุงมือ เติ้งปลาทุ และงานที่มีแหล่งการผลิตขนาดใหญ่รับซื้อ อีกทอดหนึ่ง ได้แก่ งามอบ เป็นต้น ถึงงานประเภทนี้จะได้อำนาจต่ำเพราะนายทุนได้ผลกำไรค่าให้จ่ายในการดำรงชีวิตมาให้ชวาวนา คือชวาวนาต้องใช้จ่ายในการดำรงชีวิตตามปกติที่บ้านของตัวเองแต่ชวาวนาที่ยังไม่มีทางออกที่ดีกว่านี้ก็ยังคงทำงานประเภทนี้อยู่ เพราะอย่างน้อยก็ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นบ้าง ดังนั้นจึงมีแนวโน้มว่าการส่งเสริมงานอุตสาหกรรมในครัวเรือนของทางราชการคงไม่อาจทำได้ประสบผลสำเร็จในขณะที่ชวาวบ้านก็คงไม่อาจริเริ่มเองได้ทั้งนี้เพราะไม่มีทุนและไม่สามารถจะเข้าไปแข่งขันในท้องตลาดได้ เหลืออยู่ทางเดียว คือนายทุนผู้ควบคุมตลาดสินค้าประเภทใดประเภทหนึ่งได้กระจายงานบางส่วนออกมาให้ชวาวบ้านทำเท่านั้น แต่งานประเภทนี้ก็มีปัญหาในเรื่องค่าจ้างต่ำ เนื่องจากการกระจายขั้นตอนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมออกไปสู่หมู่บ้านต่าง ๆ เป็นเพียงรูปแบบการเอาวัดเอาเปรียบแบบใหม่ที่นายทุนพยายามใช้เพื่อที่จะจ่ายเงินในส่วนที่เกี่ยวกับการจ้างใช้แรงงานให้น้อยที่สุด เพื่อที่จะให้ได้กำไรมากที่สุดนั่นเอง เพราะการให้คนงานทำงานอยู่ที่บ้านของตนนั้น นายทุนจะสามารถลดค่าให้จ่ายได้มาก ทั้งไม่ต้องจ่ายค่าแรงตามกฎหมายแรงงาน ไม่ต้องจัดสวัสดิการให้กับคนงาน ไม่ต้องจัดสิ่งแวดล้อมในโรงงานให้ถูกสุขลักษณะตามที่กฎหมายกำหนด เป็นต้น

2.3 การค้าขาย

ชวาวบ้านน้ำว่าได้ออกไปรับสินค้าจากตัวเมืองเข้ามาขายในหมู่บ้านตั้งแต่อดีตมาแล้ว โดยเริ่มมาตั้งแต่หลังตั้งหมู่บ้านได้ไม่นานนัก พ่อค้าในรุ่นแรกเป็นชาวจีนที่มีประสบการณ์ค้าขายมาก่อนที่จะเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบ้านน้ำว่า สินค้าที่นำมาขายในช่วงแรกได้แก่ของผ้าและทองที่ใช้ที่จำเป็นไปสมัยนั้น พ่อค้าในลักษณะนี้พัฒนาเรื่อยมาจนกระทั่งการผลิตสินค้าในภาคอุตสาหกรรมมีมากขึ้นนับแต่ปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา สินค้าจากเมืองก็เข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้นโดยผ่านผู้ทำอาชีพค้าขายในหมู่บ้าน ปัจจุบันมีพ่อค้าแม่ค้าในหมู่บ้านออกไปซื้อสินค้าจากในเมืองเข้ามาขายในหมู่บ้าน 8 ราย เป็นพ่อค้าที่มีร้านเป็นแหล่งหลัก 6 ราย และเป็นพ่อค้าที่พายเรือขายสินค้า

อีก 2 ราย ส่วนสินค้าในร้านค้าต่าง ๆ ในปัจจุบันมีตั้งแต่ของชำ อาหารสด ของใช้ ที่จำเป็นในครัวเรือน เช่น สบู่ ผงซักฟอก ยาสีฟัน กระจกหน้าต่าง และเครื่องดื่ม ประเภทต่างๆในจำนวนนี้มี 3 ร้านที่ขายกล้วยเดี่ยว และมี 1 ร้านที่ขายกล้วยหวี

รายได้จากการค้าขายมีแนวโน้มที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าถ้าเป็นการค้าขาย ในสมัยก่อนที่เส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับเมืองยังไม่สะดวก พ่อค้าใน หมู่บ้านจะมีรายได้ดีกว่าในปัจจุบันโดยเฉลี่ย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านจะต้องพึ่งการซื้อ สินค้าจากพ่อค้าในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากชาวบ้านไม่สะดวกที่จะออกไปตลาด ด้วยตนเอง ดังพบว่าพ่อค้าในสมัยก่อนทำการค้าอย่างเดียวยังอยู่ได้โดยไม่ต้องทำนา และเงินที่ได้จากการค้าขายก็สามารถซื้อนาได้จำนวนมากด้วย แต่ในช่วงที่การติดต่อ ระหว่างหมู่บ้านกับเมืองทำได้สะดวกขึ้น ความสำคัญของพ่อค้าในหมู่บ้านก็จะลดลง พร้อม ๆ กับรายได้ด้วย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านสามารถที่จะออกไปซื้อสิ่งของที่จำเป็น จากตลาดโดยตรง โดยสามารถซื้อมาเก็บไว้ใช้ได้ในช่วงเวลาหนึ่ง ในขณะเดียวกัน ความสะดวกดังกล่าวทำให้มีผู้ยึดอาชีพพ่อค้ามากขึ้นกว่าเดิมด้วย จึงพบว่าพ่อค้าบาง คนที่เคยทำการค้าได้กำไรดีในสมัยก่อนได้เลิกค้าขายไปในสมัยนี้ด้วยเหตุผลว่ากำไร สู้สมัยก่อนไม่ได้ สำหรับผู้ทำการค้าในปัจจุบันพบว่าต้องทำนาด้วยทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะ การเปิดร้านค้าขายอย่างเดียวไม่สามารถทำให้ครัวเรือนชาวนาดำรงชีวิตอยู่ได้ ต้องอาศัยการทำงานเป็นงานหลักอยู่เช่นเดิม

สำหรับชาวนาผู้สูญเสียที่ดินสามารถเข้าสู่อาชีพค้าขายได้เพียงรายได้เดียว เท่านั้น ทั้งนี้เพราะการเข้าสู่อาชีพค้าขายนั้นจะต้องอาศัยเงินหลายประการ ดังต่อไปนี้

1. ผู้ที่จะค้าขายได้จะต้องมีทุนเริ่มต้นที่มากพอสมควร เพราะจะต้องซื้อ สินค้าเข้าร้านได้มากพอที่จะแข่งขันกับร้านค้าอื่น ๆ ในหมู่บ้านได้ และกว่าชาวบ้าน จะรู้จักและมาจับจ่ายซื้อของก็ต้องใช้เวลา ดังนั้นชาวบ้านที่จะเป็นพ่อค้าจะต้องมีทุน อีกจำนวนหนึ่งเพื่อซื้อสินค้าที่เสื่อมสภาพเข้ามาหมุนเวียนในร้าน จึงพบว่าผู้ที่ทำการ ค้าขายส่วนมากเป็นผู้ที่มีฐานะดีกว่าชาวนาโดยทั่วไป ผู้ที่มีฐานะดีกว่าก็สามารถ เปิดร้านค้าได้ใหญ่โตกว่า การที่ต้องให้เงินลงทุนดังกล่าวนี้ทำให้ชาวนาผู้สูญเสีย

ที่ดินมีโอกาสน้อยที่จะเข้าสู่อาชีพค้าขายได้ ส่วนผู้ที่เข้าสู่อาชีพนี้ได้คน ก็เป็นเพียงการใช้เรือพายขายสินค้าเท่านั้น ซึ่งยังเป็นการค้าขายที่เงินทุนไม่มากนัก เพราะขายเพียงของชำและอาหารสดเท่านั้น โดยพ่อค้าดังกล่าวอาศัยเงินทุนที่เหลืออยู่บ้างจากการขายนา และพบว่ามีความเสี่ยงที่ที่ดินบางคนอยากเข้าสู่อาชีพค้าขาย แต่ติดปัญหาอยู่ที่ไม่มีทุน

ถาม : ตัวพี่เคยคิดจะทำอาชีพอย่างอื่นบ้างไหมครับ

ตอบ : วันว่างหน้าอาจมี ตอนนั้นคิดไว้แล้วแต่ทุนรอนเราไม่มี

ถาม : พี่มีความคิดอยากจะทำอย่างอื่นไหมครับ

ตอบ : โอ้โฮ วางแผนไว้นานเลย หลายรูปแบบ

ถาม : อยากจะทำอะไรครับ

ตอบ : อยากจะตั้งร้านค้าขาย

ถาม : ขายอะไรครับ

ตอบ : ทองคำอะไรประเภทนี้ ทำเลเรามีมันใช้ได้ ผมคิดไว้ละ

2. ผู้ประกอบอาชีพค้าขายจะต้องมีประสบการณ์เพราะการค้าขายไม่ใช่ใครจะทำก็ได้ แต่จะต้องเป็นคนที่มีความเข้าใจเรื่องต่างๆ หลายประการ เช่น จะต้องเข้าใจว่าตนเองจะขายอะไร ขายอย่างไรจะหมุนเวียนเงินทุนอย่างไรจะติดต่อกับร้านค้าในเมืองอย่างไร จะทำบัญชีอย่างไร เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่าผู้ที่ทำการค้าขายในหมู่บ้านล้วนเป็นผู้มีประสบการณ์จากการได้ติดต่อกับพ่อค้าในเมืองมาก่อนจากการนำสินค้าในหมู่บ้านไปขายในตลาดเก่าปลา เป็นต้น หรือไม่ก็เป็นผู้ที่เคยไปทำงานรับจ้างในเมืองทำให้ได้เห็นการค้าขาย หรือไม่ก็ได้รับรู้จากผู้ทำการค้าขาย จึงได้รับประสบการณ์ในเรื่องนี้มา หรือไม่ก็มีญาติพี่น้องเป็นผู้ทำการค้าขายอยู่ก่อน สำหรับชาวนาผู้สูญเสียที่ดินที่เข้าสู่อาชีพนี้ได้ก็เพราะมีประสบการณ์จากการเคยเข้าไปทำงานรับจ้างในเมืองได้เรียนรู้เรื่องการค้าขายจากคนรู้จัก "ผมคนพวกเยอะ พวกดื่มเหล้า มั่งอะไรมั่ง ก็คอยถามช่องทางทำมาหากินเขา" นอกจากนี้การค้าขายเมื่อทำแล้วรู้สึกว่าประสบผลสำเร็จทั้งหมดเพราะถ้าทำไม่ดีอาจจะขาดทุนได้ ซึ่งเรื่องนี้ชาวนา

ตระหนักเป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อถามว่าทำไมไม่ค้าขายบ้าง คำตอบที่ได้้นอกจากจะ
เพราะไม่มีทุนแล้วยังกลัวขาดทุนอีกด้วย "ไม่ได้หรอก ไม่ถนัด ดีไม่ดีเป็นหนี้หนักเข้า
ไปอีก"

3. การจะทำการค้าขายได้จะต้องมีทำเลสำหรับการตั้งร้านค้าที่เหมาะสม
ซึ่งสำหรับบ้านน้ำว้าในปัจจุบันทำเลที่เหมาะสมแก่การตั้งร้านค้าคือริมถนนในหมู่บ้าน แต่
บ้านเรือนของชาวบ้านส่วนใหญ่จะอยู่ถัดจากถนนเข้าไป ผู้ที่ทำการค้าขายต้องออกมา
ปลูกร้านค้าขายต่างหากอยู่ริมถนน หรือไม่ก็ย้ายบ้านมาอยู่ที่ริมถนน ซึ่งผู้ที่ทำเช่นนี้
ได้ จะต้องเป็นผู้ที่มีที่ดินอยู่บริเวณริมถนนเท่านั้น ส่วนการพายเรือขายสินค้าถึงแม้ไม่
ต้องอาศัยที่ตั้งก็มีข้อจำกัดในการขายสินค้า กล่าวคือจะขายได้เฉพาะของชำและอาหาร
สดเท่านั้น เพราะเรือไม่สามารถบรรทุกสินค้าได้มาก นอกจากนั้นการพายเรือขายสินค้า
ไม่อาจทำได้ทั่วถึง โดยเฉพาะในฤดูแล้งเพราะเรือจะอยู่ได้เฉพาะในคลองไม่อาจเข้า
ไปหาลูกค้าได้ถึงบ้านอย่างในฤดูน้ำท่วม รวมทั้งการพายเรือขายสินค้าจะมีมาราย
ไม่ได้เพราะลูกค้ามีจำกัด และสินค้าที่ขายจะเป็นสินค้าประเภทเดียวกันด้วย ลูกค้าจึง
เป็นชนกลุ่มเดียวกัน

2.4 การขับจักรยานยนต์รับจ้าง

เนื่องจากหมู่บ้านน้ำว้าอยู่ห่างถนนทางหลวงแผ่นดินประมาณ 4 กิโลเมตร
อยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 5 กิโลเมตร การเข้าออกจากหมู่บ้านจึงทำได้ลำบาก
ถ้าไม่มียานพาหนะเป็นของตนเอง ทั้งนี้บ้านน้ำว้าไม่มีรถประจำทางรับคนเข้าออกไปสู่
ถนนใหญ่หรือออกไปอำเภอ เพราะมีผู้โดยสารไม่มากพอและระยะทางไม่ไกลพอที่รถ
โดยสารจะวิ่งแล้วได้กำไร พาหนะที่ใช้กันแพร่หลายคือรถจักรยานยนต์

ผู้ที่ไม่มีรถจักรยานยนต์เมื่อจะออกไปถนนใหญ่หรือไปอำเภอจึงมักจ้าง
ผู้ที่มีรถจักรยานยนต์ให้ไปส่ง เมื่อชาวบ้านใช้วิธีนี้มากขึ้น การขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง
ส่งคนออกจากหมู่บ้านและรับคนเข้าหมู่บ้านจึงกลายเป็นอาชีพอย่างหนึ่งที่ผู้มีรถ
จักรยานยนต์สามารถนำออกมาบริการรับส่งชาวบ้านในอัตราค่าบริการในปัจจุบัน
เฉลี่ยละ 10 บาท

ปัจจุบันมีชาวบ้านไม่ต่ำกว่า 10 คน นำรถจักรยานยนต์ออกมาวิ่งรับจ้าง ในจำนวนนี้ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นผู้ที่มาจากครัวเรือนที่มีประสบการณ์สูญเสียที่ดิน

สำหรับผู้ที่จะหารายได้จากการขับจักรยานยนต์รับจ้างได้นั้นก็มีเงื่อนไขประการเดียวคือต้องมีรถจักรยานยนต์เป็นของตนเอง ทั้งผู้มีรถจักรยานยนต์ดังกล่าวทั้งหมดซื้อมาใช้ในครอบครัว ไม่มีใครซื้อมาเพื่อรับจ้างโดยเฉพาะเพราะรายได้จากการขับจักรยานยนต์รับจ้างไม่มากพอถึงกับจะประกอบอาชีพอย่างจริงจังได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ามีอาชีพหลายอย่างที่ชาวนาใช้เป็นกลยุทธ์ตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดิน การที่ชาวนาครัวเรือนใดจะตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพอย่างไรขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่างๆที่ครัวเรือนของตนที่มีอยู่ ได้แก่ เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ เช่น ที่ดิน เงินทุน แรงงาน เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เช่น การศึกษา เครือข่ายของคนรู้จัก เงื่อนไขลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน เช่น แหล่งน้ำ ความสะดวกของการคมนาคม เป็นต้น ครัวเรือนชาวนาที่ครอบครองเงื่อนไขต่างๆ ได้มาก ก็มีโอกาที่จะเลือกอาชีพได้มากตามไปด้วย แต่การที่ชาวนาสามารถเข้าสู่อาชีพต่าง ๆ ได้ก็ไม่ได้หมายความว่าชาวนาจะประสบผลสำเร็จในอาชีพนั้น ๆ เพราะอาชีพต่าง ๆ มักมีความผันผวนในเรื่องรายได้หรือมีรายได้น้อย ชาวนาจึงอยู่ในภาวะที่ต้องดิ้นรนหาอาชีพเพิ่มอยู่เสมอเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว

ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ

การที่ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินบ้านน้ำว่าใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการตอบสนองด้านอาชีพก็ด้วยความประสงค์ที่จะสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว เพราะในปัจจุบันครัวเรือนจะดำรงอยู่ไม่ได้เลยถ้าไม่มีรายได้เพียงพอ ประเด็นปัญหาก็คือกลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนานั้นมีความมั่นคงหรือไม่ ทั้งในแง่ที่ว่า อาชีพนั้นมีความถาวรและต่อเนื่องหรือไม่ และอาชีพนั้นสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเพียงพอหรือไม่

1 การทำนาเช่า

ชาวนาบ้านน้ำว่าผู้สูญเสียที่ดินส่วนใหญ่ยังคงตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดิน

ด้วยการทำนาต่อไป โดยการทำนาเช่ามีทั้งที่ทำนาเช่าทั้งหมดและทำนาเช่าเพิ่มจากนาที่ตนเองยังเหลืออยู่ การทำนาดังกล่าวยังคงทำในลักษณะเดิมกล่าวคือยังทำนาได้เพียงปีละ1ครั้ง ยังปลูกได้เฉพาะข้าวคุณภาพต่ำ ยังคงจ้างแรงงานเป็นส่วนใหญ่ ในกระบวนการทำนายังคงเป็นการทำนาที่ต้องพึ่งพิงฝนและน้ำตามธรรมชาติ ยังคงสามารถสร้างผลผลิตในอัตราเฉลี่ยต่อไร่เท่าเดิมในขณะที่ราคาผลผลิตยังคงตกต่ำอยู่เหมือนเดิม และรัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะทำให้ราคารับซื้อข้าวชานาสูงไปกว่าระดับที่เป็นอยู่ รัฐบาลจึงมีนโยบายให้ชาวนาลดพื้นที่การปลูกข้าว เพื่อไปทำเกษตรกรรมอย่างอื่นแทน

การที่ชาวนานำนาน้ำว่ายังคงต้องทำนาเช่นเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพก่อนการสูญเสียที่ดินทั้งระดับของการพัฒนาผลผลิต และสภาพความสัมพันธ์ทางการผลิต การทำนาเช่าจึงไม่อาจสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวได้ ประการแรก ถ้าพิจารณาในด้านความถาวรของงานอาจกล่าวได้ว่า การทำนาเช่ามีความถาวรในแง่ที่ชาวนาสามารถจะทำนาเช่าได้ทุกปีถ้ายังประสงค์จะทำอยู่เพราะในปัจจุบันหานาเช่าได้ไม่ยาก แต่ถ้าพิจารณาถึงความต่อเนื่องจะเห็นได้ว่าการทำนาเป็นกิจกรรมที่ขาดความต่อเนื่อง เพราะการทำนาในแต่ละปีในปัจจุบันจะกินเวลาประมาณ6-7 เดือนเท่านั้น เนื่องจากมีการนำเครื่องจักรเข้ามาช่วยทำงานมากขึ้น เวลานอกเหนือจากนั้นจะเป็นเวลาว่างงาน นอกจากนี้ในช่วงที่ทำนาชาวนาก็ต้องว่างงานเป็นระยะด้วย ชาวนาจึงจำเป็นต้องหางานทำในช่วงที่ว่างงาน เพื่อหารายได้เพิ่มเติม ประการที่สองรายได้ที่ได้จากการทำนาเช่ายังอยู่ในภาวะที่วิกฤติกว่าช่วงก่อนที่ชาวนายังไม่สูญเสียที่ดิน เพราะจะต้องจ่ายค่าเช่าที่ดินเพิ่มขึ้นอีก รายได้จากการทำนาเช่าจึงไม่อาจสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวชาวนาได้ ดังคำสรุปของชาวนาที่ว่า "เดี๋ยวนี้หรือทำนาไม่พอหรอก มันเป็นหนี้ลวงหน้าเขาอยู่แล้ว", "ไม่พอนั่น ทำนาให้พอให้มันได้เงินก้อนไว้ใช้หนี้บ้าง อะไรม้าง ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าทำนาจะไม่มีการไ้ จะขาดทุนอะไรก็ยังงั้นแต่มันก็เลิกไม่ได้"

2 การกระจายชนิดของผลผลิต

การตอบสนองด้านอาชีพด้วยการทำการเกษตรในลักษณะการกระจายชนิดของผลผลิตของชาวนาบ้านน้ำว่าประกอบไปด้วยการปลูกพืชฤดูแล้ง การเลี้ยงสัตว์ และการทำไร่นาสวนผสม โดยการปลูกพืชฤดูแล้ง ได้แก่ การปลูกข้าวโพด ข้าวโพดฝักอ่อน และพริก การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ การเลี้ยงปลาและการเลี้ยงวัวพันธุ์

การปลูกพืชในฤดูแล้งไม่อาจนับว่าเป็นอาชีพที่มั่นคง ประการแรกถึงแม้ผู้ที่เข้าสู่อาชีพนี้จะมีที่ดินที่อยู่ใกล้คลองน้ำว่าสามารถปลูกพืชได้ทุกปี ไม่ว่าจะเป็นที่ดินของตนเองหรือที่ดินเช่าก็ตาม แต่การจะปลูกพืชได้ในแต่ละฤดูแล้งก็ต้องใช้ทุน และต้องให้ต่อเนื่องกันไปตลอดเวลา 3-4 เดือน ตามปกติคนที่ชาวนาจะใช้ในการปลูกพืชฤดูแล้งนี้จะได้จากเงินที่ขายข้าวได้ในแต่ละปี พบว่าในปีใดที่ชาวนาได้ผลผลิตข้าวต่ำหรือราคาข้าวต่ำมาก ชาวนานอกจากจะมีเงินไม่พอใช้หนี้แล้วยังไม่มีเงินลงทุนปลูกพืชฤดูแล้งอีกด้วย ครั้นจะกู้เงินก็ปรากฏว่าหนี้เก่ายังไม่ได้ใช้คืน ทำให้ชาวนาที่พบปัญหาเช่นนี้ไม่อาจปลูกพืชฤดูแล้งได้ ดังที่ชาวนาคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ปีนั้นผมไม่ได้ทำพริก ก็ข้าวขายไม่ได้ทุน ก็เลยไม่มีทุนลงพริก พริกมันต้องลงทุนมากธ.ก.ส. ก็กู้ไม่ได้แล้ว ข้าวราคาไม่ดีก็เลยไม่ได้ส่งหนี้เก่า แล้วหนี้ก่อนผมก็เยอะ ไม่กล้ากู้ใครแล้ว"

นอกจากนี้การปลูกพืชฤดูแล้งสามารถทำได้ในระยะสั้น ๆ ประมาณ 3-4 เดือน เพราะนอกนั้นจะเป็นช่วงเวลาที่น้ำท่วม การปลูกพืชจึงไม่มีความต่อเนื่องพอที่จะเป็นอาชีพหลักให้กับชาวนาได้เป็นเพียงอาชีพเสริมให้กับครัวเรือนชาวนาบางส่วนเท่านั้น

สำหรับความมั่นคงของรายได้ การปลูกพืชฤดูแล้งก็ไม่อาจสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวชาวนาได้ เพราะเป็นรายได้ที่ได้จากการปลูกพืชในช่วงสั้น ๆ ซึ่งย่อมไม่มากนัก และราคาพืชเหล่านี้ยังผันผวนไปตามความต้องการของตลาดด้วย บางปีราคาดีชาวนาก็มีรายได้ดี แต่ปีต่อมาราคาอาจต่ำจนชาวนาขาดทุนได้ เช่นในปี 2535 ชาวนาขายพริกได้ถึงกิโลกรัมละ 10 กว่าบาท แต่ในปี 2536 ราคาเหลือกิโลกรัมละ 2-3 บาทเท่านั้น ซึ่งราคานี้เป็นราคาที่ชาวนาต้องขาดทุน เป็นต้น

สำหรับการเลี้ยงสัตว์ทั้งการเลี้ยงปลาและเลี้ยงวัวพันธุ์ก็ไม่อาจเป็นอาชีพที่มั่นคงได้เช่นกัน กล่าวคือชาวนาไม่สามารถเลี้ยงได้อย่างต่อเนื่องเพราะต้องให้ทุน

สูง ชาวนาบางรายต้องเลิกเลี้ยงไปเพราะขาดเงินทุน ในขณะที่ราคาขายสัตว์ก็ขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนของตลาด ในระยะเวลาไม่กี่ปีทั้งปลาและวัวพันธุ์ราคาตกต่ำลงอย่างมาก จนชาวนาต้องเลิกเลี้ยงเกือบทุกราย ขณะนี้ปรากฏว่าชาวนาบางรายต้องเลิกเลี้ยงปลาไปโดยยังเป็นที่ค้าอาหารปลาอยู่กับร้านจำหน่ายพันธุ์ปลาเป็นจำนวนมาก ผู้เลี้ยงวัวก็เช่นกัน ส่วนใหญ่ยังคงมีหนี้ที่กู้มาซื้อวัวอยู่หลังจากที่ต้องขายไปในราคาถูก

จากตัวอย่างในบ้านน้ำว้าจะเห็นได้ชัดเจนว่า การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ของชาวนานั้นจะมุ่งตอบสนองความต้องการของตลาดที่เป็นอยู่เฉพาะหน้า คือเห็นว่าพืชอะไรพอได้ราคาก็ปลูกตามกัน หรือเห็นว่าสัตว์อะไรราคาดีก็เลี้ยงตาม ๆ กัน ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะเข้าสู่วงจรของอุปสงค์-อุปทาน คือเมื่อมีสินค้ามากขึ้นในขณะที่ความต้องการมีจำกัดราคาพืชและสัตว์ก็ตกต่ำลงชาวนาจึงมักจะประสบการขาดทุนในระยะหลัง ๆ นอกจากนี้ทั้งการขายพืชผักและการขายสัตว์จะต้องผ่านพ่อค้าคนกลางทั้งสิ้น บางส่วนมีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ บางส่วนต้องนำไปขายให้พ่อค้าคนกลางในเมืองทำให้ชาวนาต้องถูกเบียดบังส่วนเกินไปอีก

ส่วนการทำไร่นาสวนผสมนั้นเป็นอาชีพที่ทางราชการสนับสนุนให้ชาวนาทำโดยหวังจะให้ เป็นอาชีพแทนการปลูกข้าว ปรากฏว่ามีชาวนา 5 รายที่ทำตามคำแนะนำของทางราชการ โดยเริ่มทำครั้งแรกในต้นปี 2537 ซึ่งในปีนั้นเองน้ำได้ท่วมไร่นาสวนผสมของชาวนาเสียหายเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ทางออกด้านอาชีพด้วยการทำไร่นาสวนผสมแทบจะหมดหวังสำหรับชาวนาบ้านน้ำว้า เพราะผู้ทำเองก็ยอมรับถึงความล้มเหลวและต้องเสียทุนไปมากโดยไม่ทันได้รับผลตอบแทนแม้แต่ร้อยละ 1 ชาวนาคนอื่นๆ เมื่อเห็นตัวอย่างของความล้มเหลวดังกล่าวจึงไม่มีใครคิดเอาอย่างทำตาม

3 การทำงานรับจ้างในไร่นา

การทำงานรับจ้างในไร่นาของชาวนาบ้านน้ำว้ามี 2 ลักษณะ คือการรับจ้างทำนา ที่สำคัญได้แก่การรับจ้างเกี่ยวข้าวซึ่งชาวนาบ้านน้ำว้าได้ออกไปรับจ้างเกี่ยวข้าวทั้งนอกหมู่บ้าน และรับจ้างเกี่ยวข้าวในหมู่บ้านด้วย อีกลักษณะหนึ่งคือการรับจ้างทำ

ไร่ ได้แก่ การรับจ้างดายหญ้าไร่โพด และรับจ้างหักข้าวโพด ซึ่งชาวนาบ้านน้ำว่า จะต้องออกไปรับจ้างยังต่างอำเภอและต่างจังหวัด

การรับจ้างทำงานในไร่นาก็เป็นอาชีพที่ไม่มั่นคงสำหรับชาวนา ประการแรกเป็นงานที่มีระยะเวลาการทำงานสั้น เนื่องจากต้องขึ้นอยู่กับฤดูกาลผลิต และรายได้ในแต่ละฤดูกาลผลิตก็ไม่มากนัก เพราะเป็นการทำงานในช่วงสั้น ๆ ประการที่สอง การทำงานรับจ้างในไร่นานี้เป็นงานหนัก และเป็นงานรับจ้างที่ได้ผลตอบแทนตามงานที่ทำได้ คนที่จะทำงานนี้ได้จะต้องเป็นคนที่ยังแข็งแรง คนที่แข็งแรงน้อยย่อมทำงานได้น้อย ซึ่งจะได้ผลตอบแทนน้อยด้วย ผู้ที่ทำงานนี้จึงทำได้ในช่วงอายุจำกัด มีชาวนาในบ้านน้ำว่าหลายคนที่เคยทำงานรับจ้างประเภทนี้ แต่ปัจจุบันต้องเลิกทำ เพราะว่าอายุมากขึ้นจึงทำไม่ไหว ประการที่สามงานในไร่นาแต่ละปีจะมีน้อยหรือมากไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับผลผลิตของข้าวไร่ชาวนาที่จะได้ในแต่ละปี ปีใดผลผลิตได้น้อยงานก็จะลดน้อยไปด้วย การทำงานรับจ้างในไร่นาจึงไม่มีความแน่นอนทั้งปริมาณงานและรายได้ที่ได้รับ

4 การทำงานรับจ้างในเมืองแบบชั่วคราว

การทำงานรับจ้างในเมืองแบบชั่วคราวเป็นงานที่ชาวนาบ้านน้ำว่าส่วนหนึ่งเข้าไปทำในช่วงที่ว่างจากการทำนา งานดังกล่าวไม่แน่นอนเพราะมีงานในเมืองไม่มากที่ต้องการแรงงานแบบชั่วคราวในระยะไม่กี่เดือน และเป็นงานที่ค่าจ้างแรงงานถูก เนื่องจากในช่วงฤดูแล้งจะมีแรงงานจากชนบทเข้าไปหางานทำในลักษณะนี้มาก งานส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของการใช้แรงงานแบบเต็มขั้นเช่นการมกรก่อสร้าง เป็นต้น

สำหรับแรงงานจากบ้านน้ำว่าจะเข้าไปทำงานในลักษณะนี้ไม่มากนัก เพราะแรงงานที่เหลืออยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นแรงงานตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไป และแรงงานเหล่านี้ถ้าไม่จำเป็นก็จะไม่จากบ้านไปไหนนานๆ เพราะมักจะเป็นผู้ที่มีครอบครัวแล้ว ถ้าปีไหนมีรายได้จากการทำนาพอสมควรชาวนามักจะไม่ออกไปทำงานนี้ เพราะนอกจากจะต้องจากครอบครัวแล้ว งานเหล่านี้ยังเป็นงานหนักอีกด้วย เช่น ชาวนาผู้

สูญเสียที่ดินคนหนึ่งปัจจุบันอายุ 60 ปี ก่อนหน้านี้ 3-4 ปี ได้เข้าไปเป็นกรรมกรก่อสร้างในกรุงเทพฯทุกปีในระหว่างว่างจากฤดูทำนา แต่ปัจจุบันเลิกทำแล้วเหตุผลคือ "ร่างกายไปไม่ไหว" นอกจากนั้นการเข้าสู่งานรับจ้างชั่วคราวในเมืองก็ไม่ใช่ว่าจะหาได้ง่ายนัก ถ้าไม่มีคนรู้จักชักชวนชาวบ้านน่าจะไม่มีใครเข้าไป ซึ่งลักษณะเช่นนี้ทำให้ไม่แน่นอนว่าในแต่ละปีชาวบ้านจะมีงานทำหรือไม่ เช่นชาวบ้านคนหนึ่งในปี 2535 ได้เข้าไปเป็นกรรมกรก่อสร้างในกรุงเทพฯ แต่ในปี 2536 ไม่ได้เข้าไปทำ สาเหตุก็คือญาติซึ่งเข้าไปเป็นช่างรับเหมายู่ในกรุงเทพฯไม่มารับอย่างปีก่อน ดังนั้นการหางานรับจ้างแบบชั่วคราวในเมืองจึงไม่อาจเป็นงานที่มั่นคงสำหรับชาวบ้านได้ซึ่งชาวบ้านเองก็ให้ความหวังที่จะได้รายได้จากงานนี้น้อย

5 การทำงานรับจ้างในเมืองอย่างถาวร

การพิจารณาความมั่นคงของการทำงานรับจ้างอย่างถาวรในเมืองของแรงงานจากชนบทพิจารณาได้ 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นความมั่นคงของผู้ใช้แรงงานเอง และส่วนที่เป็นความมั่นคงของครัวเรือนชาวบ้านในชนบทที่ผู้ใช้แรงงานนั้นเป็นสมาชิกอยู่ การที่แรงงานจากบ้านน้ำว่าในชนบทเข้าไปขายแรงงานในเมืองนั้นในเบื้องต้น เป็นความเต็มใจของบิดามารดา ด้วยเห็นว่าเป็นช่องทางที่จะทำให้อาชีพของบุตรหลานดีกว่าอยู่ทำนา ชาวบ้านคนหนึ่งยอมทำนาอยู่คนเดียวเพื่อให้ลูกสาวเข้าไปทำงานโรงงานทอผ้า เพราะแม้แต่เป็นกรรมกรในโรงงานรายได้ก็ยังดีกว่าอยู่ทำนา หรืออีกครัวเรือนหนึ่งยอมให้ลูกสาวซึ่งเหลืออยู่กับตนคนเดียวเข้าไปเป็นยามในกรุงเทพฯ ก็เนื่องด้วยมีรายได้ดีกว่าอยู่ในชนบท ซึ่งความคิดเช่นนี้ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน เพราะในประการแรกรายได้ของผู้ที่เข้าไปทำงานอยู่อย่างถาวรในเมืองดีกว่าอยู่ในชนบทจริงอย่างน้อยผู้ทำงานก็สามารถเอาตัวเองรอดได้ ถึงแม้ต้องพึ่งพาชนบทบางเรื่อง เช่นส่งบุตรหลานมาให้เลี้ยงดู แต่ตัวผู้ใช้แรงงานและพ่อแม่ก็ยังเห็นตรงกันว่าดีกว่าอยู่ในชนบท ดังนั้นจึงไม่แปลกเลยที่แรงงานที่เข้าไปทำงานอยู่อย่างถาวรได้เปลี่ยนใจกลับมาอยู่ในชนบท เพราะเห็นว่าชนบทมีหนทางในการทำมาหากินมากกว่า เว้นเสียแต่ถูกออกจางานแล้วยังหางานใหม่ไม่ได้ ประการที่สองนับจนถึง

ปัจจุบันการทำงานอย่างถาวรในเมืองทองแรงงานบ้านน้ำว้าก็ยังมีความมั่นคงในแง่ของความต่อเนื่อง เพราะมีน้อยรายที่ต้องต้งงานกลับมาอยู่บ้าน ส่วนใหญ่เมื่อออกจากงานแล้วก็สามารถเข้างานใหม่ได้ ปัจจุบันมีผู้ออกจากงานมารองานใหม่อยู่ที่บ้านในชนบทประมาณ 3 คนเท่านั้น ดังนั้นถ้าเปรียบเทียบกับงานในชนบทแล้ว งานรับจ้างอย่างถาวรในเมืองจะมีความมั่นคงกว่าในแง่ของรายได้ และความต่อเนื่องของงาน

อย่างไรก็ตามความมั่นคงของการทำงานรับจ้างอย่างถาวรในเมืองก็ต้องได้รับการสนับสนุนจากชนบทด้วยจึงจะสามารถรักษาความมั่นคงของตนไว้ได้ เช่นพบว่าถ้าผู้ทำงานมีบุตรธิดามากจะส่งมาให้พ่อแม่ในชนบทเป็นผู้เลี้ยงดู ชาวนาบางคนขายนาแล้วแบ่งเงินส่วนหนึ่งไปซื้อบ้านให้บุตรธิดาที่ทำงานในเมืองอยู่อาศัย ชาวนาบางคนที่มีที่ดินของตนเหลืออยู่บ้างก็เตรียมแบ่งไว้ให้บุตรธิดาที่ทำงานอยู่ในเมืองเพื่อจะกลับมาอยู่อาศัยในช่วงที่อายุมากแล้ว หรือแยกปลดออกจากงาน ทั้งนี้เพราะรู้ว่าเฉพาะรายได้ของบุตรธิดาคงไม่สามารถสร้างครอบครัวให้มั่นคงอยู่ในเมืองได้ตลอดไป โดยเฉพาะในช่วงที่ทำงานไม่ได้แล้ว

สำหรับในส่วนที่เกี่ยวกับความมั่นคงของครัวเรือนในชนบทที่มีสมาชิกเข้าไปทำงานในเมืองนั้น พบว่าผู้ที่ทำงานในเมืองจะส่งเงินกลับมาช่วยครอบครัวเสมอ ซึ่งมีวิธีการส่งเงินอยู่ 3 วิธี คือ วิธีที่หนึ่งส่งเงินมาเป็นประจำทุกเดือน วิธีที่สองส่งเงินให้เป็นบางครั้งซึ่งโดยมากจะเป็นช่วงที่กลับมาเยี่ยมบ้าน วิธีที่สามจะส่งให้ในตอนที่ครอบครัวมีความจำเป็นที่จะต้องให้เงินมาก ๆ เช่น ตอนเกี่ยวข้าว ตอนใช้หนี้ เป็นต้น โดยผู้ที่ทำงานในเมืองจะเลือกส่งวิธีไหนนั้นก็ขึ้นอยู่กับความจำเป็นของครัวเรือนที่ต้องการความช่วยเหลือในส่วนนี้ ครอบครัวที่มีรายได้จากทางอื่นน้อยผู้ทำงานในเมือง จำเป็นต้องส่งเงินมาให้ทุกเดือน ครอบครัวที่ไม่เดือดร้อนนักบุตรหลานอาจจะส่งให้เป็นบางครั้ง เป็นต้น นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับรายได้และการมีครอบครัวของผู้ที่ทำงานในเมืองด้วย ผู้ที่มีรายได้มากก็มีความสามารถที่จะส่งเงินได้มาก ผู้ที่มีรายได้น้อยก็มีความสามารถส่งเงินได้น้อย จึงพบได้ว่าบางครอบครัวมีความเดือดร้อนมาก แต่บุตรหลานที่ทำงานอยู่ในเมืองก็มีเงินส่งมาช่วยเหลือน้อยมาก ทั้งนี้เพราะมี

รายได้ก็นั่นเอง ในขณะที่ตัวท่านนางครอบครัวพอมีฐานะลูกก็ยังส่งเงินมาให้มาก เมื่อเปรียบเทียบกับรายอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะลูกทำงานมีรายได้ดี เป็นต้น ส่วนการมีครอบครัวนั้นพบว่าบุตรหลานที่ยังไม่มีครอบครัว จะส่งเงินมาช่วยเหลือครอบครัวในชนบทได้มากกว่า เมื่อมีครอบครัวแล้วการส่งเงินมาให้ครอบครัวในชนบทจะลดน้อยลงทุกราย ดังที่ตัวนางผู้มีลูกทำงานอยู่ในเมืองคนหนึ่งเล่าว่า "ตอนก่อนเขาก็ส่งตอนนี่เขามีครอบครัวแล้ว เราจะไปรบกวนอะไรเขา"

อย่างไรก็ตามพบว่าการมีบุตรหลานทำงานอยู่ในเมืองเป็นหลักประกันที่สำคัญอย่างหนึ่งของครัวเรือนตัวนาง เพราะถ้าครัวเรือนเดือดร้อนจริงๆ ไม่มีวิธีหาเงินใด ๆ ได้อีก บุตรหลานที่ทำงานอยู่ในเมืองจะไม่ทอดทิ้งครอบครัว ส่วนใหญ่จะพยายามดิ้นรนช่วยเหลือ เช่นบางรายใช้วิธีกู้ยืมเงินจากนายจ้าง บางรายใช้วิธีขายเครื่องใช้ที่ตนมีอยู่ เป็นต้น ครัวเรือนที่มีบุตรหลานทำงานอยู่ในเมืองจะมีความมั่นใจเกี่ยวกับความอยู่รอดของครอบครัวมากกว่าครอบครัวที่มีฐานะอยู่ในระดับเดียวกันแต่ไม่มีลูกทำงานอยู่ในเมือง "แต่ตัวจะไปกินของใครเขา ถ้าลูกไม่มีเงินเดือนมันก็อย่างว่าอีก ลูกเรามีเงินเดือนมันไม่ทิ้งเราหรอก"

6 การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน

ครัวเรือนในบ้านน้ำว้ามีจำนวนน้อยมากที่อาศัยรายได้จากงานอุตสาหกรรมในครัวเรือน และที่ทำอยู่ก็มีรายได้ในส่วนนี้น้อย ทั้งนี้เพราะระบบเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ทำให้ตัวนางไม่มีศักยภาพที่จะผลิตงานลักษณะอุตสาหกรรมในครัวเรือนออกจำหน่ายในท้องตลาดได้ โดยขาดทั้งทุน ความรู้ และช่องทางที่จะเข้าไปแข่งขันกับสินค้าจากแหล่งอื่น ๆ ในท้องตลาด โดยเฉพาะการแข่งขันกับสินค้าอุตสาหกรรม นอกจากนี้ทางราชการไม่ได้ส่งเสริมงานด้านนี้อย่างจริงจัง ดังจะเห็นได้จากการทุ่มเททรัพยากรเพื่องานด้านนี้น้อยมาก เช่น การให้ทุนสนับสนุนในแต่ละโครงการเป็นเงินประมาณ 10,000 บาท เท่านั้น บางโครงการก็ไม่มีเงินช่วยเหลือเลย นอกจากนี้ยังเห็นได้จากการแสวงหาแหล่งใหม่ๆ เพื่อพัฒนางานด้านนี้ ซึ่งทางราชการไม่ได้ทำทางราชการยังส่งเสริมเพียงงานต่างๆ ที่มีทำกันโดยทั่วไปอยู่แล้วโดยไม่คำนึงว่า

จะจำหน่ายได้หรือไม่ ส่วนการกระจายขั้นตอนการผลิตสินค้าบางอย่างจากโรงงานออกไปสู่หมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อลดต้นทุนการผลิตยังเข้ามามีบทบาทน้อยในบ้านน้ำว่า

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนนั้น ยังไม่อาจเป็นอาชีพที่มั่นคงสำหรับครัวเรือนบ้านน้ำว่า แต่ถ้าพิจารณาจากสภาพปัจจุบันมีแนวโน้มว่าอุตสาหกรรมในครัวเรือนในลักษณะที่โรงงานกระจายขั้นตอนการผลิตออกมาสู่หมู่บ้านต่าง ๆ จะมีโอกาสเข้ามามีบทบาทด้านอาชีพกับชาวบ้านได้มากขึ้น เพราะเป็นงานที่มีรายได้แน่นอนและมีความต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านไม่ต้องรับภาระเรื่องการหาตลาดจำหน่าย แต่ก็จะมีปัญหาในเรื่องผลตอบแทนต่ำ แต่ในภาวะที่ชาวบ้านไม่มีโอกาสเลือกมากนัก งานในลักษณะนี้จะมีโอกาสเติบโตได้ในหมู่บ้านถ้ามีโรงงานใดกระจายงานลงมายังหมู่บ้านน้ำว่า ส่วนอุตสาหกรรมในครัวเรือนในลักษณะที่ชาวบ้านต้องผลิตเอง ต้องหาตลาดจำหน่ายเอง จะมีโอกาสเติบโตได้น้อยมาก

7 การค้าขาย

การค้าขายเป็นงานที่จำกัดจำนวนผู้ที่ประกอบอาชีพนี้ เพราะจำนวนร้านค้าจะต้องสอดคล้องกับจำนวนประชากรในหมู่บ้านเนื่องจากร้านค้าในหมู่บ้านต้องอาศัยประชากรในหมู่บ้านเท่านั้นเป็นลูกค้า

จำนวนร้านค้าในหมู่บ้านน้ำว่าปัจจุบันยังอยู่ในระดับที่ผู้ประกอบอาชีพนี้พอแสวงหากำไรได้พอสมควร ดังจะเห็นได้จากผู้สูญเสียที่ดินรายหนึ่งที่เข้าสู่อาชีพนี้ "ขายของแล้วก็ทำนาบ้างเล็กน้อยก็เหลือเงิน ได้เก็บปีหนึ่งหลายสตางค์ ขายของด้วยอะไรด้วย เพราะว่าขายของพอได้กิน ขายของดีหมดคนไหนะ จังหวะชีวิตมันเริ่มจะดีขึ้น"

อย่างไรก็ตามอาชีพนี้ของชาวบ้านน้ำว่าก็ไม่ใช่ว่าอาชีพที่จะมั่นคงตลอดไป เพราะมีปัญหาที่ผู้ประกอบอาชีพประสบเผชิญอยู่ในอนาคต คือปัญหาการแข่งขัน เพราะปัจจุบันร้านค้าได้เกิดขึ้นในทำเลต่างๆ ของหมู่บ้านจนครบแล้ว ถ้าจะมีร้านค้าใดเกิดขึ้นมาอีกก็จะต้องแข่งขันกับร้านค้าที่มีอยู่ ซึ่งปรากฏว่าในอดีตมีร้านค้าบางร้านเลิกไปเมื่อมีร้านค้าขนาดใหญ่กว่ามาตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง

สำหรับการขายเรือขายสินค้านั้นถึงจะมีข้อดีในแง่ที่ว่าสามารถนำสินค้าไปบริการลูกค้าได้ถึงบ้านได้บ้าน แต่ก็สามารถทำได้เฉพาะฤดูน้ำ ส่วนฤดูแล้ง การขายเรือขายสินค้ามักขายไม่ได้ เพราะชาวบ้านชอบที่จะออกไปซื้อของจากร้านค้ามากกว่า เนื่องจากไปได้สะดวกและไปได้ทุกเวลา รวมทั้งการขายเรือขายของยังมีโอกาสที่จะเพิ่มสินค้าที่จะขายได้น้อยเพราะขนาดของเรือเป็นข้อจำกัด ดังจะเห็นได้ว่านับแต่เริ่มขายของมาผู้ขายเรือขายของยังคงขายของแบบเดิม ประเภทของข้าวและอาหารสดอยู่เช่นเดิม

นอกจากนี้การมีอาชีพค้าขายแต่เพียงอย่างเดียวก็ยังไม่อาจสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวชาวนาได้ ดังจะเห็นได้ว่าผู้ที่ทำการค้าทุกรายในปัจจุบันยังต้องทำนาเป็นหลักอยู่เช่นเดิม รายได้จากการค้าขายจึงเป็นเพียงรายได้ที่สามารถช่วยเหลือครอบครัวได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

ดังนั้นแม้อาชีพค้าขายในหมู่บ้านเป็นอาชีพที่พอสร้างรายได้ให้กับชาวนาผู้สูญเสียที่ดิน แต่อาชีพนี้ก็มีชาวบ้านน้อยรายที่จะเข้าถึง เพราะมีเงื่อนไขที่สำคัญหลายประการดังที่กล่าวแล้วในตอนต้นและเป็นอาชีพที่มีได้ในจำนวนจำกัด เท่านั้น

8 การขับจักรยานยนต์รับจ้าง

การขับจักรยานยนต์รับจ้างของชาวบ้านน้ำว่าไม่อาจนับว่าเป็นอาชีพที่มั่นคงได้ไม่ว่าจะพิจารณาจากรายได้หรือความต่อเนื่อง เพราะเป็นงานที่ไม่แน่นอน ผู้ขับที่รับจ้างบางวันอาจมีรายได้ 50-60 บาท บางวันอาจไม่ได้เลยหรือได้เพียงเล็กน้อย ขึ้นอยู่กับว่าจะมีผู้ให้บริการมากน้อยเพียงใด และขึ้นอยู่กับว่าในแต่ละวันมีผู้นำรถจักรยานยนต์ออกมารับจ้างมากน้อยแค่ไหน ดังที่ผู้รับจ้างคนหนึ่งกล่าวว่า "บางที่ไปก็ได้ บางที่ก็ไม่ได้" และมีแนวโน้มว่ารายได้จะน้อยลงเรื่อย ๆ เพราะนับวันจะมีผู้ว่างงานนำรถจักรยานยนต์ออกมาวิ่งรับจ้างมากขึ้น ดังที่ชาวนาคนหนึ่งที่น่ารถจักรยานยนต์วิ่งรับจ้างเล่าให้ฟังว่า "เดี๋ยวนี้แยะ วิ่งเข้ามาทางบ้านเนี่ยะ 10 บาท เดียวนี้รถมันมาก ก็ได้ 40, 50 หักค่าน้ำมันแล้ว มันวิ่งมาบ้านเราบ้านเดียว ทางบ้านอื่นเขาก็มีรถของเขา วันหนึ่งได้สักก็เที่ยว เมื่อก่อนได้วันละร้อยกว่าทั้งนั้น"

ชาวบ้านเองก็ได้คิดว่ากาบับบวจักรยานยนต์จะเกิดเป็นอาชีพจริงจึงไม่ได้
 ไม่มีใครเลยที่คิดที่อรรถจักรยานยนต์เพื่อมาหารับจ้างโดยเฉพาะ มีแต่ชาวบ้านขึ้นมา
 ไว้ใช้ในครัวเรือนเวลาว่างงานก็นำออกมาวิ่งรับจ้างเท่านั้น "ตอนว่าง ตอนไม่มี
 งาน ก็ออกไปนั่งแถวตลาด มันก็พอได้มั่ง"

จากอาชีพต่าง ๆ ของชาวนาที่กล่าวมาทั้งหมดไม่มีอาชีพใดอาชีพหนึ่ง
 ที่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับครัวเรือนชาวนาได้เพียงอาชีพเดียว ชาวนาต้องใช้
 กลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพด้วยการทำอาชีพหลาย ๆ อย่างประกอบกัน การ
 ที่ชาวนาต้องประกอบอาชีพหลายอย่างในแต่ละปีนั้นก็เพราะต้องอาศัยรายได้จากงาน
 ทุกอย่างรวมกันเพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัว แต่ถึงแม้ชาวนาจะดำเนินกลยุทธ์
 ตอบสนองด้านอาชีพเช่นนี้ก็ใช่ว่าครอบครัวจะมั่นคง เพราะอาชีพต่าง ๆ มักไม่มี
 ความมั่นคงในตัวเอง กล่าวคือการทำงานในไร่นามักจะมีความผันผวนในเรื่องผลผลิต
 ที่ได้และราคาของผลผลิต การทำงานรับจ้างมักจะมีปัญหาในเรื่องความต่อเนื่องของ
 งาน ค่าจ้างแรงงานต่ำ และความเสื่อมสภาพของร่างกายของแรงงาน ตลอดจน
 การมีคู่ครองของบุตรหลานที่เข้าไปทำงานรับจ้างอย่างถาวรในเมืองก็มีปัญหาต่อการ
 ส่งเงินช่วยเหลือครอบครัวในชนบท การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนยังมีการพัฒนา
 น้อยมากและผู้ที่ทำอยู่ก็มีรายได้น้อย การค้าขายก็เป็นเพียงอาชีพที่มีชาวนาจำนวน
 เพียงเล็กน้อยที่สามารถเข้าสู่อาชีพนี้ได้ เป็นต้น

อาชีพต่างๆ ที่ชาวนาทำอาจแบ่งเป็นอาชีพที่ชาวนาเลียนแบบต่อกันมาหรือ
 แสวงหาเอง และอาชีพที่ทางราชการสนับสนุน ซึ่งพบว่างานที่ทางราชการเข้ามา
 ดำเนินการสนับสนุนในหมู่บ้านนี้แล้มีเหลือสำหรับการสร้างรายได้ให้กับชาวนาเพราะ
 ทางราชการทำเพียงการฝึกอบรมให้ชาวนาทำงานบางอย่างเป็นเท่านั้น แต่ไม่คำนึง
 ถึงตลาดจำหน่ายและความสามารถของชาวนาที่จะเข้าไปแข่งขันในท้องตลาดในขณะที่
 ที่งานที่ชาวบ้านทำกันเองนั้นทางราชการก็ไม่เคยให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเสี่ยงที่จะ
 ขาดทุนในอนาคต เช่นการเลี้ยงปลา การเลี้ยงวัวพันธุ์ ดังที่กล่าวข้างต้น ดังนั้น
 ชาวนาไม่เพียงไม่มีความมั่นคงในเรื่องรายได้ของอาชีพและความต่อเนื่องของงาน

ตาราง 13 แสดงกลยุทธ์การตอบสนองด้านอาชีพของครัวเรือนชาวนาผู้สูญเสียที่ดินบางครัวเรือน ปี พ.ศ. 2536

	การทำงานในไร่นา					การทำงานนอกไร่นา							
	ทำงาน	การกระจายชนิดของผลผลิต				รับจ้าง
ในไร่นา	รับจ้าง
ชั่วคราว
ในเมือง	รับจ้าง
ถาวร
ในเมือง	อุตสาหกรรมในครัวเรือน			ค้าขาย	กิจการงานอื่น
รับจ้าง
		พริก	ข้าวโพด	ถั่ว	กล้วยปลา				งอบ	ถักมือ	เย็บผ้า		
1 นายชวน	X	X					X	X					
2 นายชิน	X	X	X			X							X
3 นายพน	X					X							
4 นายพยนต์	X					X							
5 นายกร	X					X		X					
6 นางแปด	X							X					X
7 นางมาลี	X							X					
8 นายพร	X	X						X					
9 นายพลน	X							X					
10 นายทรง	X							X	X				
11 นายดา	X		X			X			X				X
12 นายแก้ว	X					X		X					
13 นางปาน						X							
14 นางนม						X				X			
15 นายชว	X	X			X	X							
16 นางประนอม								X					
17 นางหวาย	X					X		X					
18 นายริด	X												X
19 นางสมบัติ	X	X					X						
20 นายรัก							X	X					X
21 นายเคน	X							X					
22 นายโอง					X	X					X		
23 นางพระ	X					X							
24 นายบา	X							X				X	
25 นายสาราญ	X					X		X					
26 นายสง่า	X					X							
27 นายประสงค์	X		X		X			X					
28 นายชา	X					X							
29 นายนา	X							X					
30 นางมี	X						X	X					

เท่านั้นแต่ต้องขาดทุนและ เป็นหนี้สินจากอาชีพบางอย่างด้วย

จากความไม่แน่นอนดังกล่าวทำให้ในแต่ละปีชาวนาจะคาดไม่ได้เลยว่าจะมีรายได้จากงานอะไรเท่าไร บางปีอาจจะมีรายได้จากการทำนามากกว่าอย่างอื่น บางปีอาจจะน้อยกว่าอย่างอื่น เป็นต้น เพราะฉะนั้นถ้าถามชาวนาว่ามีอาชีพอะไร เป็นอาชีพหลัก ชาวนาที่ยังทำนาอยู่จะตอบเหมือนกันว่าอาชีพทำนา แต่ถ้าถามต่อไปว่าอาชีพอะไรทำให้มีรายได้มากที่สุดในรอบปีชาวนามักจะตอบแตกต่างกันไปและมักไม่ตรงกับอาชีพหลัก คำว่าอาชีพหลักของชาวนาจึงไม่ได้หมายความว่า จะเป็นอาชีพที่มีรายได้มากที่สุดด้วย

นายบำ

ถาม : อาชีพหลักของพี่คืออะไรครับ

ตอบ : ทำนาสิ เราชาวนาก็ต้องทำนา แล้วก็ทำค้าขายด้วย

ถาม : ทำนากับค้าขายอาชีพไหนมีรายได้มากกว่ากันครับ

ตอบ : มันไม่แน่ แต่ปีนี้ค้าขายดีกว่า ข้าวแถมค้าขายไม่ได้ผมคิดว่า
ค้าขายดีกว่า

นายแก้ว

ถาม : ปีที่แล้วทำนา 20 ไร่ มีรายได้พอกินไหมครับ

ตอบ : ไม่พอหรอก ได้ไม่กี่สตางค์ ค่าแรงก็จะหมิ่นอยู่แล้ว ได้ไม่กี่พัน

ถาม : ถ้าอย่างนั้น ค่าใช้จ่ายทุกวันนี้ได้จากไหนครับ

ตอบ : ก็หากินนอกแก้มานี้ เกือบตัวมากก็ได้กันมั้ง ลองคนก็ได้มา
200, 180 บ้าง ก็พอกินบ้างไม่พอบ้าง แล้วแม่ก็คนให้มา
บ้าง เดือนก็พัน พันห้า พอกินกันไป

การจำแนกชาวนาตามลักษณะการสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพ

จากกลยุทธ์การตอบสนองด้านอาชีพเพื่อความมั่นคงของครัวเรือนชาวนา

ที่มีประสิทธิภาพสูญเสียที่ดินดังกล่าวมา ถ้านำมาพิจารณาเกี่ยวกับการสูญเสียที่ดินจะสามารถแบ่งครัวเรือนชาวนาออกได้ 4 กลุ่ม

1 ครัวเรือนชาวนาไร้ที่ดิน

ครัวเรือนชาวนาไร้ที่ดินได้แก่ครัวเรือนชาวนาที่เคยมีที่ดินทำกินแล้วสูญเสียที่ดินไปทั้งหมด ปัจจุบันดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำงานนอกไร่นา ชาวนากลุ่มนี้มี 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 9.10 ของครัวเรือนชาวนาที่มีประสิทธิภาพสูญเสียที่ดินทั้งหมด ชาวนากลุ่มนี้เป็นชาวนาที่ลำบากมากกว่ากลุ่มอื่น เพราะอยู่รอดด้วยการทำงานรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ และไม่มีค่านาเชื่อถือในการกู้ยืมเงิน ดังปรากฏว่าชาวนากลุ่มนี้ไม่มีใครได้เป็นลูกค้าหรือสมาชิก ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรดอนพุดเลย

การที่ชาวนากลุ่มนี้เลิกทำนาซึ่งผิดกับครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่ที่ยังคงทำนาอยู่ ก็เริ่มด้วยชาวนากลุ่มนี้มีประสบการณ์ที่ทำให้สรุปได้ว่าการทำนามีความเสี่ยงที่จะขาดทุนและเป็นหนี้สิน "คิดแล้วถ้าทำนาต้องเป็นหนี้สินเขา" แต่ประสบการณ์เช่นนี้ชาวนาทัวไปก็ยังทำนาอยู่ก็ได้คิดเช่นกัน ลักษณะสำคัญต่อมาที่ช่วยทำให้ชาวนากลุ่มนี้ตัดสินใจเลิกทำนาคือ ประการแรก ครัวเรือนไม่อยู่ในสภาพที่จะทำนาต่อไปได้เพราะขาดแรงงานที่จะเป็นแรงงานหลักของครัวเรือนในการทำนา กล่าวคือเป็นครัวเรือนที่เหลืออยู่เฉพาะคนแก่ หรือคนแก่กับเด็ก เพราะสมาชิกของครัวเรือนที่ยังแข็งแรงอยู่ได้เข้าไปทำงานรับจ้างในเมือง หรือบางครัวเรือนผู้ที่เป็นแรงงานหลักในการทำนาได้ชราภาพลงโดยที่ไม่มีสมาชิกรุ่นใหม่เข้ามาแทนที่ "ก็หยุดทำนา ทำไม่ไหวแล้วหาไม่ได้ ไม่มีคนช่วย", "ทำงานจนหลังหง่อมแล้ว หยุดเสียที", "พวกบ้านเขาก็บวช ลูกก็ไปทำงาน ฉันจะทำยังงัยคนเดียว" ประการที่สองชาวนากลุ่มนี้เมื่อขายนาแล้วจะใช้หนี้ได้หมด จึงไม่มีการผูกพันที่จะต้องหมุนเวียนเงินก้อนใหญ่เพื่อใช้หนี้อีกแต่ครัวเรือนกลุ่มนี้ก็ไม่ได้เหลือทรัพย์สินที่มีค่าใด ๆ อยู่อีกยกเว้นบ้านที่พออยู่อาศัยได้ ในขณะที่เดียวกันก็มีความสามารถที่จะหาเงินจากการทำงานอื่น ๆ ได้น้อยมาก ชาวนากลุ่มนี้จึงขาดหลักประกันว่าถ้าทำนาอีกเมื่อเป็นหนี้สินแล้วจะนำเงินที่ไหนมาใช้นี้ "ก็คิดว่าทำไปเราก็จะเป็นหนี้เขา พอหมดหนี้แล้วเลิกดีกว่า" จากประสบการณ์และสภาพของครอบครัว

ดังกล่าวชาวนากลุ่มนี้จึงตัดสินใจเลิกทำนา ตัวอย่างชาวนาในกลุ่มนี้ เช่น

นางปานเมื่อขายนาไปแล้ว ก็เลิกทำนาหันมาประกอบอาชีพทำงานรับจ้างในไร่นา เช่น เกษตรกร และงานทุกอย่างที่มีคนจ้าง

นายโองเมื่อขายนาไปแล้ว ก็เลี้ยงปลาเป็นอาชีพหลัก แล้วให้น้องสาวออกไปทำงานรับจ้างในไร่นาบ้าง เวลาว่างก็सानแข่งปลา

นางประนอมเมื่อขายนาแล้ว ก็ทำนาเข้ามา 3 ปี จากนั้นก็เลิกทำนา โดยให้ลูกสาวซึ่งมีอยู่คนเดียว เข้าไปทำงานรับจ้างอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการ แล้วส่งเงินมาให้ใช้เป็นประจำ

นายรักเมื่อสูญเสียที่ดินแล้วก็เลิกทำนาแล้วยึดอาชีพเป็นช่างไม้มาตลอด โดยเข้าไปทำงานแบบชั่วคราวในเมืองบ้าง รับจ้างตามหมู่บ้านบ้าง และมีบุตรชาย 2 คนทำงานอย่างถาวรอยู่ในกรุงเทพฯ ส่งเงินมาช่วยเหลือครอบครัวบ้าง พร้อมกับส่งลูกมาให้เลี้ยง 1 คน นอกจากนี้ในเวลาว่างนายรวมยังนำรถจักรยานยนต์ออกวิ่งรับจ้างด้วย

2 ครัวเรือนชาวนาเช่า

ครัวเรือนชาวนาเช่าได้แก่ครัวเรือนชาวนาที่มีที่ดินทำกินแล้วสูญเสียที่ดินไปทั้งหมด แต่ปัจจุบันยังคงทำงานในไร่นาโดยเช่านาของผู้อื่นทำ โดยครัวเรือนดังกล่าวจะมีอาชีพอื่นไปพร้อม ๆ กันด้วย ครัวเรือนกลุ่มนี้ในปัจจุบันมี 21 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 38.18 ของครัวเรือนชาวนาที่มีประสบการณ์สูญเสียที่ดินทั้งหมด ตัวอย่างชาวนาในกลุ่มนี้ เช่น

นายชันหลังจากสูญเสียที่ดินแล้วยังคงทำนาเช่าต่อมาแต่ลดจำนวนที่ทำลงจากเดิมที่เคยทำสูงสุด 80-90 ไร่ เหลือ 40 ไร่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ครัวเรือนของนายชันยังมีรายได้จากการทำพริก บุตรชายที่เข้าไปทำงานอยู่ในเมืองส่งเงินมาให้เป็นประจำ และลูกชายออกไปทำงานรับจ้างชั่วคราวที่จังหวัดสระบุรีในช่วงที่ว่างจากการทำนา จากรายได้ต่าง ๆ ครอบครัวของนายชันพอมีเงินใช้ได้ตลอดปี แต่ไม่มีเงินเก็บ มีหนี้สินกับ ธ.ก.ส. หมุนเวียนประมาณปีละ 30,000 บาท

นายพยนต์หลังจากสูญเสียที่ดินแล้วยังคงทำนาเช่าต่อมาโดยลดจำนวนนาที่ทาลง ในฤดูกาลผลิต 2536/37 ทำ 35 ไร่ จากที่เคยทำมากที่สุด 55 ไร่ นอกจากนี้ครอบครัวของนายพยนต์ยังมีรายได้จากทางอื่น ๆ คือ นายพยนต์ได้ออกไปรับจ้างทำงานข้างไม้สร้างบ้านเป็นครั้งคราว บุตรสาวของนายพยนต์ออกไปรับจ้างทำงานในไร่นา เช่น หักข้าวโพด เกี่ยวข้าว ครอบครัวของนายพยนต์ต้องใช้เงินอย่างประหยัดมากจึงพอมีเงินให้ได้ตลอดปีแต่ไม่มีเงินเก็บ ปัจจุบันมีหนี้สินอยู่กับสหกรณ์การเกษตรดอนพุดในลักษณะหมุนเวียนประมาณปีละ 20,000 บาท

นางแปดหลังจากสูญเสียที่ดินแล้วยังคงทำนาเช่าต่อมา ในฤดูกาลผลิต 2536/37 ทำนา 50 ไร่ จากที่เคยทำสูงสุด 80 ไร่ นอกจากการทำนาแล้ว ครอบครัวนางแปดยังมีรายได้จากบุตรธิดาที่ทำงานแล้วส่งเงินมาให้ โดยเริ่มต้นจากบุตรชายซึ่งทำงานในโรงงานปูนซีเมนต์จังหวัดสระบุรีส่งมาช่วยเหลือระยะหนึ่งพอมีครอบครัวแล้วก็เลิกส่ง ต่อมาลูกสาวได้รับราชการเป็นครูก็ส่งเงินมาช่วยเหลือโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้สามีของนางแปดจะมีรายได้จากการรับรถจักรยานยนต์รับจ้างในยามว่างจากการทำนาด้วย จากรายได้ต่าง ๆ ทำให้ครอบครัวของนางแปดพอดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่ไม่มีเงินเก็บและเป็นหนี้สิน ก.ส. หมุนเวียนประมาณปีละ 30,000 บาท และเป็นหนี้สินนายทุนอีกเล็กน้อย ทั้งนี้นางแปดอยู่ในระหว่างส่งลูกศึกษาต่อระดับ ปวช. อีก 1 คน

นายแก้วหลังจากสูญเสียที่ดินแล้วยังคงทำนาเช่าต่อมา ในฤดูกาลผลิต 2536/37 ทำนา 30 ไร่ จากที่เคยทำสูงสุด 60 ไร่ นอกจากนี้นายแก้วยังมีรายได้จากบุตรสาวซึ่งทำงานในโรงงานส่งเงินมาให้บ้างเล็กน้อยพร้อมกับส่งลูกมาให้เลี้ยง 1 คน นายแก้วและภรรยาหมุนเวียนกันออกไปรับจ้างทำงานในไร่นาอยู่เป็นประจำทั้งเกี่ยวข้าวและหักข้าวโพด ปัจจุบันนายแก้วมีบุตรชายสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีกำลังรองงานอยู่ 1 คน มีบุตรชายกำลังเรียนอยู่ระดับประถมและมีธยมาดะ 1 คน รายได้ของนายแก้วไม่ค่อยพอใช้ ในแต่ละปีจึงมีหนี้สินค้างอยู่มากทั้งหนี้สินจากสหกรณ์การเกษตรดอนพุด และหนี้สินนายทุน นายแก้วหวังว่าเมื่อบุตรชายได้งานทำแล้วคงจะได้เงินมาใช้หนี้

3 คริวเรือนชาวนาเช่าบางส่วน

คริวเรือนชาวนาลักษณะนี้ได้แก่คริวเรือนที่มีที่ดินแล้วสูญเสียไปส่วนหนึ่ง ปัจจุบันยังคงมีที่ดินของตัวเองเหลือบางส่วน และใช้ที่ดินที่เหลือทำนาต่อไป แต่ก็ไม่ได้เพียงพอต้องเช่าที่ดินผู้อื่นเพิ่มเติม ทั้งนี้คริวชาวนาดังกล่าวล้วนต้องหารายได้จากอาชีพอื่น ๆ เพิ่มเติมทั้งสิ้น ชาวนากลุ่มนี้ปัจจุบันมี 25 คริวเรือนคิดเป็นร้อยละ 45 ของคริวเรือนชาวนาที่มีประสบการณ์สูญเสียที่ดินทั้งหมด ตัวอย่างของชาวนากลุ่มนี้ เช่น

นายอุ่นหลังจากขายนาไป 23 ไร่ ยังเหลือนาอยู่อีก 12 ไร่ ในฤดูกาลผลิต 2536/37 นายอุ่นเช่านาทำเพิ่มรวมเป็น 69 ไร่ จากที่เคยทำสูงสุด 100 กว่าไร่ ครอบครัวของนายอุ่นมี 3 คน คือนายอุ่น ภรรยาและลูกสาว รายได้ของครอบครัวนอกจากการทำนาแล้ว ลูกสาวยังออกไปรับจ้างทำงานในไร่นา เช่น หักข้าวโพด เกี่ยวข้าว และงานอื่น ๆ อยู่เสมอ ครอบครัวของนายอุ่นพอมีเงินใช้ได้เฉพาะปีหนึ่ง ๆ แต่ไม่มีเงินเก็บ ปัจจุบันมีหนี้สินหมุนเวียนอยู่กับสหกรณ์การเกษตรดอนพุดประมาณปีละ 30,000 บาท

นายซิวหลังจากขายนา 16 ไร่ ยังคงมีนาเหลืออยู่อีก 14 ไร่ ในฤดูกาลผลิต 2536/37 นายซิวทำนาทั้งหมด 80 ไร่ จากที่เคยทำมากที่สุด 100 กว่าไร่ เมื่อขายนาไปแล้วนายซิวพยายามทำอาชีพอื่นเพิ่มเติม โดยเริ่มจากการซื้อวัวพันธุ์มาเลี้ยงแต่ต้องประสบกับการขาดทุนไปเกือบ 1 แสนบาท ในปี 2535 ได้ซื้อมะเขือปลารวม 10,000 บาท แต่ในปีแรกนี้ได้กำไรประมาณ 5,000 บาท แต่ในปีรุ่งขึ้นกลับขาดทุนไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท ปัจจุบันนายซิวได้หยุดเลี้ยงปลาแล้ว ส่วนรายได้ อื่น ๆ นั้น ภรรยาของนายซิวออกรับจ้างทำงานในไร่นาอยู่เสมอตามแต่จะมีใครจ้าง นายซิวมีบุตรธิดา 2 คน คนหนึ่งกำลังเรียนระดับ ปวศ. อีกคนหนึ่งยังเรียนอยู่ชั้นประถม รายได้ของครอบครัวนายซิวไม่ค่อยพอใช้ โดยเฉพาะนายซิวเป็นหนี้ ธ.ก.ส. อยู่เกือบ 1 แสนบาท โดยยังไม่มีทีท่าว่าจะปลดหนี้ได้ มีแนวโน้มว่าถ้ามีการซื้อขายที่ดินกันอีกนายซิวคงต้องขายที่ดินที่เหลืออยู่

นายดำหลังจากขายที่ดินไป 11 ไร่ ยังคงเหลือที่ดินอยู่อีก 6 ไร่

ในฤดูกาลผลิต 2536/37 นายดำทำนา 10 ไร่ จากที่เคยทำสูงสุด 50 ไร่ นายดำหารายได้เพิ่มเติมให้กับครอบครัวด้วยการปลูกข้าวโพดในฤดูแล้ง และการออกรับจ้างทำงานในไร่นาพร้อมกันทั้งตัวเองและภรรยา โดยนายดำเป็นหัวหน้าชุดคนงานจากบ้านนำว่าที่ขั้บรถเกียร์พาคนงานออกไปรับจ้างเกี่ยวข้าว ค่ายรุ่นข้าวโพด และหักข้าวโพด นอกจากนี้ยามว่างงานภรรยาของนายดำจะสานเองด้วย รายได้ของครอบครัวนายดำนับว่าพออยู่ได้โดยไม่ต้องถนอมเงินจากธนาคารที่นำเงินส่วนหนึ่งที่เหลือจากการขายนาไปฝากไว้

นางมาลีหลังจากขายนาไป 20 ไร่ ยังเหลือนาของตนเองอีก 8 ไร่ ในฤดูกาลผลิต 2536/37 ทำนา 50 ไร่ จากที่เคยทำสูงสุด 80 ไร่ การทำนาของนางมาลีไม่ค่อยได้ผล และเมื่อ 2 ปีที่ผ่านมานางมาลีเป็นโรคมะเร็งต้องเข้าโรงพยาบาลผ่าตัด ซึ่งถึงแม้ยังมีชีวิตอยู่แต่ก็ไม่สามารถทำงานหนักได้ ในขณะที่บุตรธิดายังศึกษาต่อระดับ ปวช. อีก 2 คน รายได้เพิ่มของครอบครัวนางมาลีก็มีทางเดียวคือสามีเข้าไปเป็นยามอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ก็มีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวน้อยมาก นางมาลีจึงต้องหาเงินใช้โดยการกู้ยืม ซึ่งในปัจจุบันนางมาลีเป็นหนี้เงินจำนวนมากโดยเฉพาะเป็นหนี้นายทุนไม่ต่ำกว่า 2 แสนบาท อนาคตของครอบครัวนางมาลีคือต้องขายนาที่เหลืออยู่ และบิดามารดาของนางมาลีคงจะต้องยอมยกที่นาให้นางมาลีเพิ่มเติมอีก จึงจะขายหนี้นี้ได้หมด

4 คราวเรือนสาวนาที่ทำนาบนที่ดินของตนเอง

คราวเรือนสาวนาลักษณะนี้ได้แก่คราวเรือนสาวนาที่มีดินแล้วสูญเสียที่ดินบางส่วนไป ปัจจุบันยังคงใช้ที่ดินที่เหลืออยู่ทำนาหรือทำประโยชน์อื่น ๆ ต่อไปโดยไม่ได้เช่าที่ดินเพิ่มเติม แต่พยายามใช้ที่ดินที่เหลืออยู่ให้คุ้มค่าที่สุดที่สุด โดยการกระจายชนิดของผลผลิต หรือไม่ก็พยายามหารายได้ทางอื่นมาชดเชยให้มากขึ้น ปัจจุบันมีสาวนาในกลุ่มนี้ 4 คราวเรือน คิดเป็นร้อยละ 7.27 ของคราวเรือนที่มีประสบการณ์สูญเสียที่ดินทั้งหมด ตัวอย่างสาวนาในกลุ่มนี้ เช่น

นายหินหลังจากขายที่ดินไป 21 ไร่ ยังเหลือที่ดินอยู่อีก 4 ไร่ นายหิน

ไว้เพียงที่ดินที่เหลืออยู่ทำกิน ด้วยเกรงว่าถ้าทำนาต่อไปอีกตนอาจจะต้องเสียนา
ที่เหลืออยู่ก็ได้ แต่เนื่องจากที่ดินที่เหลืออยู่ของนายชินอยู่ใกล้คลองน้ำว่าจึงสามารถ
ใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชฤดูแล้งได้ โดยนายชินจะปลูกข้าวในฤดูทำนา ส่วนในฤดู
แล้งจะปลูกข้าวโพดบ้าง พริกบ้าง แต่การทำนาและการปลูกพืชฤดูแล้งไม่อาจสร้าง
รายได้เพียงพอแก่ครอบครัว เพราะผลผลิตและราคามักไม่ค่อยแน่นอน นายชินจึงมัก
ต้องออกไปทำงานรับจ้างทั้งที่อายุ 60 ปีแล้ว บางปีต้องเข้าไปเป็นกรรมกรก่อสร้างใน
เมือง บางปีออกไปรับจ้างทำงานในไร่และในปัจจุบันบุตรชายของนายชินซึ่งกำลัง
ศึกษาต่อระดับ ปวช. ได้ใช้เวลาว่างกับรถจักรยานยนต์รับจ้างด้วย

ถึงจะพยายามทำงานแต่ครอบครัวของนายชินก็หาเงินได้ไม่ค่อยพอใช้
เพราะมีนายชินเพียงคนเดียวที่สามารถทำงานได้เต็มที่ ภรรยามีโรคประจำตัวทำให้
ทำงานหนักไม่ได้ ส่วนบุตรชายก็กำลังเรียนหนังสืออยู่ นายชินจึงใช้วิธีแก้ปัญหาด้วย
การลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว ได้แก่การเลิกใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าบางชนิดแล้วกลับไป
ใช้เครื่องใช้แบบพื้นบ้านแทน เช่น การเลิกใช้หม้อหุงข้าวแล้วกลับไปใช้เตาฟืน
 เป็นต้น รวมทั้งการเก็บข้าวที่ปลูกได้สืบทอดทั้งหมดโดยไม่ขาย

นายประสงค์หลังจากขายนา 9 ไร่ยังคงเหลือนาของตนเองอีก 18 ไร่
นายประสงค์ใช้ที่ดินของตนเพียงเท่าที่เหลือทำกิน โดยที่นาบางส่วนของนายประสงค์
อยู่ใกล้คลองน้ำว่าจึงสามารถเลี้ยงปลาและปลูกพืชฤดูแล้งได้ นายประสงค์เลี้ยง
ปลาคุกกี้ก้อย ซึ่งในระยะแรกพอมีกำไร แต่พอถึงปีที่ 4 นายประสงค์ต้องขาดทุนเป็น
จำนวนมากจึงต้องเลิกเลี้ยงไปในครั้งนี้เอง ส่วนการปลูกพืชฤดูแล้งนั้นนายประสงค์ปลูก
ข้าวโพด ซึ่งพอมีรายได้บ้างเล็กน้อย แต่การทำนาและการกระจายชนิดของผลผลิต
ดังกล่าว นายประสงค์ก็ยังมีรายได้ไม่พอใช้จ่ายในครอบครัว ต้องอาศัยเงินบางส่วน
จากบุตรธิดา 3 คน ที่เข้าไปทำงานอยู่ในเมือง นายประสงค์พอมีเงินใช้จ่ายใน
ครอบครัวแต่ไม่ถึงกับเหลือเก็บ และมีหนี้สินหมุนเวียนอยู่กับ ธ.ก.ส. ประมาณปีละ
20,000 บาท

จนกระทั่งในต้นปี 2537 นายประสงค์ได้ตกลงใช้ที่ดินของตนเอง 8 ไร่

ทำไร่นาสวนผสมตามโครงการที่รัฐบาลสนับสนุน โดยนายประสงค์ต้องกู้เงินจาก ธ.ก.ส. 2 แสนบาท แต่เพียงลงมือทำในปีแรกไร่สวนผสมก็ถูกน้ำท่วมเสียหาย เกือบหมด

นายบ่าหลังจากขายที่นาของตนไป 20 ไร่ ยังคงเหลือที่นาอีก 10 ไร่ นายบ่าทำนาเพียงเท่าที่เหลืออยู่ แล้วหันมาขายเรือขายของประเภทของชำและอาหารสด ปรากฏว่าได้กำไรดีพอสมควร ประกอบกับในระยะนี้บุตรสาวของนายบ่า 3 คน ได้ทยอยเรียนจบชั้นมัธยมต้นแล้ว เข้าไปทำงานในโรงงานที่รังสิตทั้งหมด ลูกสาวทั้ง 3 คนซึ่งยังไม่แต่งงานได้ส่งเงินมาช่วยเหลือครอบครัวโดยตลอดประมาณ เดือนละ 4-5 พันบาท ปัจจุบันกล่าวได้ว่าครอบครัวนายบ่ามีเงินใช้พอสมควรซึ่งนายบ่า เล่าว่าฐานะของตนดีกว่าสมัยก่อน

สรุป

เมื่อชาวบ้านบ้านน้ำว่าสูญเสียที่ดินของตนไปรายได้ที่เคยได้จากการทำนา ของตัวเองก็หดหายไป ปัญหาทำให้จายในครอบครัวที่เคยมีอยู่แล้วก็ยิ่งเพิ่มหนักขึ้น ชาวนาต้องดิ้นรนหารายได้ด้วยการหางานต่างๆทำ การที่ชาวนาจะทำอาชีพอะไรได้ ก็ขึ้นกับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่แต่ละครัวเรือนมีอยู่ โดยเงื่อนไขที่จะช่วยให้ชาวนา สามารถเข้าสู่อาชีพได้นั้น ชาวนาจะต้องมีอยู่เองหรือแสวงหาเองโดยรัฐมีส่วนช่วย น้อยมาก ชาวนาจึงมีเงื่อนไขที่จะเข้าสู่อาชีพได้น้อย ที่สำคัญคือการขาดแคลนที่ดิน ขาดแคลนเงินทุน ขาดแคลนการศึกษา และขาดแคลนเทคโนโลยีที่เหมาะสม ชาวนา ส่วนใหญ่จึงไม่อาจทำงานในไร่ทำให้มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ได้ ในขณะเดียวกันก็มี โอกาสน้อยที่จะเข้าไปทำงานในเมือง ครัวเรือนชาวนาบ้านน้ำว่าส่วนใหญ่จึงยังคง ทำนาเป็นอาชีพหลักโดยการทำนาเช่า แล้วทำงานอย่างอื่นเสริมเท่าที่จะทำได้ ชาวนาต้องอาศัยกลยุทธ์การทำอาชีพหลายอย่างในขณะเดียวกันจึงพอจะพาครอบครัว ให้อยู่รอดได้ แต่กลยุทธ์เช่นนี้ก็ไม่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวได้ตลอดไป ทั้งนี้เพราะแต่ละอาชีพต่างก็มีความผันผวนในเรื่องรายได้ กล่าวคือถ้าเป็นอาชีพที่ ชาวนาเป็นผู้ผลิตเองก็พบกับความผันผวนของราคาในท้องตลาดและการขาดศักยภาพ

ที่จะเข้าไปแข่งขันในตลาด ถ้าเห็นค่าจ้างจ้างมักจะทำงานรับจ้างประเภทใช้
แรงงานซึ่งได้รับค่าจ้างต่ำและงานมักขาดความต่อเนื่อง ส่วนบทบาทของรัฐนั้น
ปรากฏว่ารัฐมิได้ทุ่มกับการพัฒนาชนบทเพื่อยกระดับความเป็นอยู่และสร้างโอกาสที่ดี
ขึ้นให้กับชาวนา นอกจากการพัฒนาที่มุ่งผนวกชาวนาให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของ
ประเทศแล้วรัฐเข้ามามีส่วนช่วยเหลือชาวนาอย่างมาก และที่มีโครงการช่วยเหลืออยู่
บ้างก็เป็นการช่วยเหลือที่ฉาบฉวยไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ นอกจากนี้งานที่ชาวนาน
เลียนแบบทำกันเองทางราชการก็ไม่เคยให้ข้อมูลถึงความเสี่ยงต่อการขาดทุนที่จะ
เกิดขึ้นในอนาคต จึงมีชาวนาต้องขาดทุนจากงานที่ทำด้วย

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษากระบวนการสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของ
ชาวนาในบ้านน้ำจ้าว อำเภอคอนพลู จังหวัดสระบุรี สรุปผลได้ดังนี้

บ้านน้ำจ้าวเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา ด้วยแรงผลักดันของความ
ต้องการข้าวเพื่อขายให้กับประเทศตะวันตก ทั้งขยายตัวอย่างมากในช่วงหลังการทำ
สนธิสัญญาเบาริงในปี 2395 เป็นต้นมา ดังจะเห็นว่าในช่วง พ.ศ. 2413-2443
การผลิตข้าวของไทยเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยพื้นที่การปลูกข้าวเพิ่มจากประมาณ 5.8
ล้านไร่ในพ.ศ. 2393 เป็น 9.2 ล้านไร่ในช่วงพ.ศ. 2448-2452 และการส่งข้าว
เป็นสินค้าออกก็เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนคือในช่วง พ.ศ. 2413-2453 เพิ่มขึ้นปีละ 5
เปอร์เซ็นต์ ช่วง พ.ศ. 2452/53 ถึง 2481/82 เพิ่มขึ้นปีละ 1.5 เปอร์เซ็นต์ ตั้ง
แต่ประมาณ พ.ศ. 2433 เป็นต้นมาข้าวกลายเป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งของไทยมาโดย
ตลอด (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2527:52) บรรพบุรุษของชาวน้ำจ้าวได้อพยพมาจาก
หมู่บ้านอื่นเพื่อบุกเบิกพื้นที่ปลูกข้าวตอบสนองความต้องการข้าวเพื่อขายให้ต่างประเทศ
ดังกล่าว เพราะการเพิ่มผลผลิตข้าวในสมัยนั้นทำได้วิธีเดียวคือการขยายพื้นที่เพาะ
ปลูก

การเปิดประเทศค้าขายกับประเทศตะวันตกหลังการทำสนธิสัญญาเบาริงไม่
เพียงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองของประเทศ แต่
ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านต่าง ๆ ด้วย คือหมู่บ้านได้ถูกผนวกเข้าสู่ระบบ
เศรษฐกิจของประเทศและทองโลกผ่านการค้าขายและถูกผนวกเข้าสู่ระบบการเมือง
ที่ใหญ่กว่า หมู่บ้านจึงเข้าสู่วิถีทางการเปลี่ยนแปลงจากพึ่งตนเองไปสู่การพึ่งพิงตลาด
มากขึ้นตามลำดับ ดังที่กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 4

อย่างไรก็ตามก่อนทศวรรษ 2500 การเปลี่ยนแปลงจากการพึ่งตนเองของ
ชาวนาไปสู่การพึ่งพิงตลาดก็เป็นไปอย่างเชื่องช้า ทั้งนี้เพราะระบบเศรษฐกิจต้องการ
เพียงข้าวส่งขายต่างประเทศ และรัฐต้องการเพียงภาษีนาและภาษีเกี่ยวกับการค้า

ข้าวในเวลาต่อมาเท่านั้น ชาวนายังคงถูกปล่อยให้ยังภายใต้พลังการผลิตที่ล่าหลัง และความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเดิม จากการศึกษาชาวนาภาคกลางของวิทยกร เชียงกุล ก็ยืนยันถึงข้อเท็จจริงนี้โดยชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในชนบทภาคกลาง ในช่วงร้อยปีนับแต่หลังการทำสนธิสัญญาเบาริงจนถึงปี พ.ศ. 2503 เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป จากระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองบางส่วนค่อยๆ เปลี่ยนเป็นระบบการผลิตเพื่อขายในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะการแผ่ขยายของเศรษฐกิจทุนนิยมโลกในช่วงต้นๆ ยังต้องการเพียงแค่วัตถุดิบ อาหาร และตลาดสำหรับระบายสินค้าอุตสาหกรรมขั้นต้น เช่น ผ้า น้ำตาล จึงประนีประนอมกับชนชั้นปกครองไทย ไม่มีการดำเนินการหรือกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต การเมือง การปกครองแบบเดิม ตราบที่วิถีการผลิตแบบเดิมยังรับใช้เศรษฐกิจทุนนิยมโลกในช่วงขยายตัวใหม่ ๆ ได้ ขณะที่แบบวิถีการผลิตแบบศักดินาและแบบพึ่งพาตนเองของไทยก็มีลักษณะเปลี่ยนแปลงช้า (วิทยากร เชียงกุล. 2526: 34-35)

สภาพการณ์ของชนบทก่อนการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 นั้น การพัฒนาพลังการผลิตของชาวนายังอยู่ในระดับต่ำ เพราะรัฐและภาคเศรษฐกิจได้เข้าไปดำเนินการในเรื่องนี้น้อยมาก ชาวนายังคงทำนาโดยอาศัยแรงงานคนและสัตว์และยังอาศัยน้ำตามธรรมชาติตลอดมา ส่วนสภาพความสัมพันธ์ทางการผลิตชาวนายังคงถูกเบียดบังส่วนเกินผ่านค่าเช่าที่ดิน และดอกเบี้ยในอัตราที่แพง ซึ่งเป็นรูปแบบการเบียดบังส่วนเกินที่สำคัญในวิถีการผลิตแบบยังชีพ ดังจะเห็นข้อมูลจากบ้านน้ำว่าว่าชาวนาต้องทำนาแบบแบ่งครึ่งผลผลิตกับเจ้าของนาโดยตลอด เพิ่งเมื่อกลางทศวรรษ 2510 จึงเริ่มถูกแทนที่โดยการเช่ารูปแบบอื่นแต่ทั้งหมดไปโดยสิ้นเชิงเมื่อต้นทศวรรษ 2530 นี้เอง ส่วนการกู้เงินนั้นชาวนาต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 2 บาทต่อเดือนมาตั้งแต่เมื่อ 50 ปีที่แล้ว การที่พลังการผลิตของชาวนายังต่ำ และถูกเบียดบังส่วนเกินในอัตราสูงถึงแม้ชาวนาจะมีกิจกรรมที่พึ่งตนเองในหลายด้าน แต่ก็ส่งผลให้ชาวนาไม่สามารถสะสมทุนเพื่อพัฒนาพลังการผลิตของตนได้ ดังนั้นในขณะที่รัฐเริ่มดำเนินนโยบายนำชนบทเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ชนบทยังคงอยู่ในสภาพที่อ่อนด้อย และถูกผนวกเข้า

สู่ระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่าอย่างง่ายด้าย

ปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดินของชาวนาเกิดขึ้นอย่างชัดเจนนับแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา เพราะเป็นการเริ่มต้นการพัฒนาประเทศในลักษณะเดียวกับประเทศในโลกที่สามโดยทั่วไปที่แม่แบบการพัฒนาถูกครอบงำมาจากประเทศศูนย์กลาง คือพัฒนาประเทศให้เกิดความทันสมัยโดยการเพิ่มผลผลิตให้มีปริมาณมากขึ้น และเร่งเปลี่ยนฐานจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ให้ความสำคัญสนับสนุนให้เกิดความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม ให้ความสำคัญของตลาดเป็นเครื่องกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ รัฐทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้เกิดการลงทุนเพื่อการพัฒนา โดยรัฐเป็นผู้ลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน รถไฟ ท่าเรือ เขื่อน นิคมอุตสาหกรรมฯลฯ ตลอดจนปรับปรุงการศึกษาและระบบราชการเพื่อให้เอกชนสามารถได้ประโยชน์ในการลงทุน และรัฐดำเนินการพัฒนาในลักษณะที่กำหนดมาจากเบื้องบน (top-down process) โดยประชาชนต้องยอมรับและปฏิบัติตาม ทั้งนี้รัฐจะถือว่าการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ และรายได้ต่อหัวของประชากรเป็นความสำเร็จของการพัฒนา ยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าวมีลักษณะที่เรียกว่าการพัฒนาแบบไม่สมดุล (unbalanced growth) คือเป็นการพัฒนาที่มองชนบทเป็นเพียงแหล่งสนับสนุนวัตถุดิบ อาหารราคาถูก แรงงานราคาถูก ให้ความสำคัญภาคอุตสาหกรรม รวมทั้งเป็นแหล่งให้ภาคอุตสาหกรรมดูดซับทุน เข้าไปสะสมสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมด้วย ดังนั้นรัฐจึงทุ่มเททรัพยากรเพื่อพัฒนาชนบทน้อยมากเมื่อเทียบกับภาคอุตสาหกรรม เช่น ในช่วงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 และ 2 ภาคเกษตรกรรมได้รับงบประมาณการพัฒนาเพียงร้อยละ 14 และ 20 ของงบประมาณการพัฒนาตามลำดับเท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2507 : 39)

เป้าหมายสำคัญในการพัฒนาชนบทของรัฐก็คือการเพิ่มผลผลิตผลิตของชาวนา เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งแบบแผนที่รัฐใช้ก็เป็นเช่นเดียวกับที่ปรากฏโดยทั่วไปในประเทศโลกที่สาม คือการใช้เทคโนโลยี

สมัยใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิต (Technocratic Model) เช่น การใช้เครื่องจักรต่าง ๆ การใช้ปุ๋ยเคมี เป็นต้น พร้อมกันนี้รัฐได้ใช้วิวัฒนาการโดยการใช้ผู้นำท้องถิ่น เกษตรกร รวย เกษตรกรก้าวหน้า เป็นผู้เริ่มต้นนำความรู้และเทคนิคการผลิตสมัยใหม่ไปใช้ เพื่อให้ชาวนาคนอื่น ๆ เลียนแบบต่อๆ กันไป ในที่สุดชาวนาไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะใช้ เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ เพราะประการแรกเทคโนโลยีใหม่สมัยทำให้ชาวนาทำงานได้มากขึ้นในขณะที่ใช้แรงงานน้อยลง หนื่อยยากน้อยลง เช่นการใช้รถไถนาแทนการใช้ควาย เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับความจำเป็นในการบริโภค การพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านการรักษาพยาบาล การศึกษา รวมทั้งการจัดงานประเพณี ที่ต้องใช้เงินมากขึ้น ทำให้ชาวนาต้องขยายจำนวนนาที่ทำเพิ่มขึ้นเพื่อหาเงินมาใช้จ่าย ประการที่สองการใช้เทคโนโลยีแบบใหม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ทำให้ชาวนาบางส่วนที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปใช้เทคโนโลยีแบบใหม่ไม่อาจผันแปรเปลี่ยนแปลงได้ เช่น การใช้รถไถนาทำให้การไถหว่านเสร็จเร็วขึ้นมาก ชาวนาที่ยังใช้ควายอยู่ไม่อาจใช้ต่อไปได้เพราะควายจะไปย่ำที่นาของคนอื่นที่ไถหว่านเสร็จก่อนหน้านี้แล้ว เป็นต้น ประการที่สามเมื่อชาวนาได้เปลี่ยนไปใช้เทคโนโลยีแบบใหม่บางอย่างก็ส่งผลให้ต้องใช้เทคโนโลยีอีกอย่างใหม่ตามมา เช่น เมื่อรัฐพัฒนาเขตชลประทานได้มากขึ้น และชาวนาเปลี่ยนมาใช้รถไถนาแทนควายก็ทำให้ชาวนามีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมี เพราะท้องนาขาดปุ๋ยที่เคยได้รับตามธรรมชาติ หรือการเลิกใช้ควายไถนาก็ทำให้ชาวนาต้องเลิกใช้แรงงานควายในกิจกรรมอื่น ๆ ตามไปด้วย เช่นการลากข้าว การนวดข้าว แล้วหันมาใช้เครื่องจักรแทนทั้งสิ้น

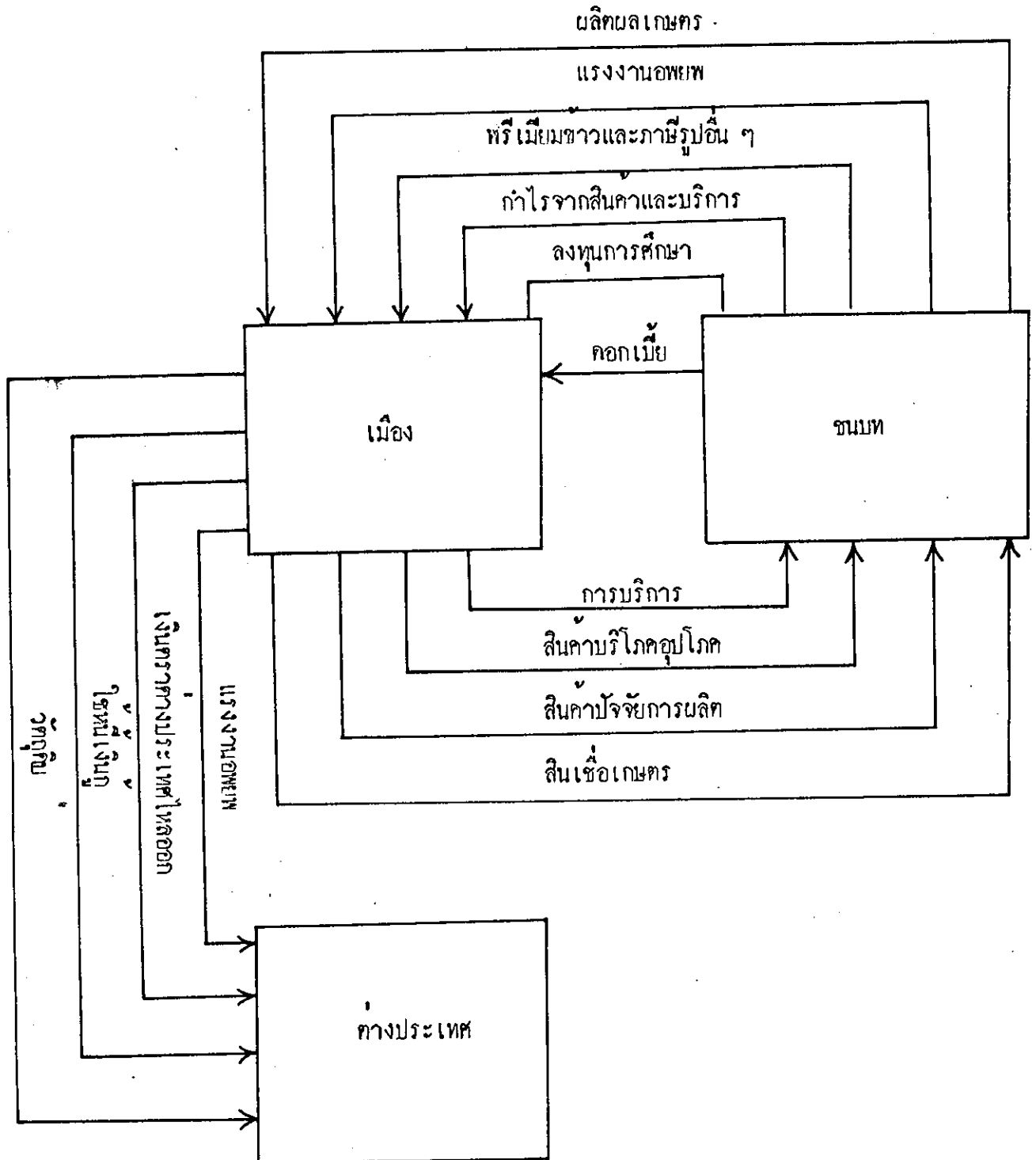
เป้าหมายในการเพิ่มผลผลิตของชาวนานี้จะเห็นได้ชัดเจนตั้งแต่ระยะต้นของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงของการใช้แผนฉบับที่ 1 และ 2 รัฐได้ตั้งเป้าหมายที่จะเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรขึ้นปีละ 4 เปอร์เซ็นต์ เป็นต้น การดำเนินนโยบายเพื่อเพิ่มผลผลิตของชาวนาโดยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่นี้ทำให้เกิดผลกับชาวนา 2 ประการ คือ ประการแรกชาวนาต้องพึ่งพิงตลาดมากขึ้น เพราะเทคโนโลยีสมัยใหม่ต้องซื้อหาจากตลาดทั้งสิ้น ในขณะที่ประเทศต้องพึ่งพิงประเทศศูนย์กลางอีกทอดหนึ่ง เพราะเทคโนโลยีส่วนใหญ่ต้องนำ

เข้าจากต่างประเทศ ประการที่สองชาวนาจะหมดสภาพของการพึ่งตนเองมากขึ้น
ทุกที เพราะการใช้เครื่องทุ่นแรงแบบใหม่ทำให้ชาวนาหมดความจำเป็นที่จะใช้แรง
งานของตัวเองในไร่ นา การเลิกใช้ควายไถนาและการพัฒนาชลประทานของรัฐทำ
ให้ปุ๋ยธรรมชาติหมดไปจากไร่ นา เป็นต้น

ภาวะที่รัฐสนับสนุนให้ชาวนาเพิ่มผลผลิตด้วยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่นั้น
ประสบผลสำเร็จน้อย ทั้งนี้เพราะประการแรกการทำนาโดยใช้เทคโนโลยีแบบใหม่
นั้นต้องลงทุนสูง ชาวนาไม่มีทุนพอที่จะใช้เทคโนโลยีได้อย่างเข้มข้น ดังจะเห็นได้ว่า
ชาวนายังมีเครื่องจักรการเกษตรเป็นของตนเองน้อย ยังสามารถใช้ปุ๋ยได้น้อย ซึ่ง
ลักษณะเช่นนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวนาโดยทั่วไป เช่น การศึกษาชาวใน
ภาคกลางของวิทยากร เชียงกูล และการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทของดำรง
ฐานดี ได้ชี้ให้เห็นว่าชาวนาฐานะดีเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้เต็มที่ และ
เป็นฝ่ายที่ได้รับประโยชน์จากแบบแผนการพัฒนาของรัฐเช่นนี้ ประการที่สองข้อจำกัด
ทางภูมิศาสตร์และความไร้ประสิทธิภาพในการพัฒนาการชลประทานของรัฐ ทำให้
ชาวนาที่อยู่ในเขตที่ลุ่มยังต้องอาศัยน้ำตามธรรมชาติในการทำนา และในหน้าแล้งจะ
ขาดน้ำสำหรับทำการเกษตร ชาวนาจึงสามารถทำนาได้เพียงปีละครั้งและปลูกได้
เฉพาะข้าวคุณภาพต่ำตามลักษณะทุ่งนาในเขตน้ำลึกหรือนาทุ่ง ส่วนหน้าแล้งต้องปล่อย
ที่นาทิ้งไว้เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นถึงจะมีการกระตุ้นให้ชาวนาใช้เทคโนโลยีแบบใหม่
เพียงใดชาวนาก็ไม่อาจสร้างผลผลิตเพิ่มได้มากนักเพราะไม่สามารถทำนาได้อย่าง
เข้มข้นเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยที่ดินได้ ชาวนาเพียงพัฒนาพลังการผลิตได้ในระดับที่
สามารถทำนาในพื้นที่มากขึ้นโดยใช้แรงงานน้อยลงเท่านั้น ในขณะที่ผลผลิตต่อไร่
ยังเท่าเดิม ผลผลิตของชาวนาที่เพิ่มขึ้นจึงเพียงเพิ่มขึ้นจากการทำนาเพิ่มขึ้นและการ
ทำนามากขึ้นนี้จะเกิดขึ้นจากการเช่านาเป็นส่วนใหญ่ ประการที่สามเกิดจากความ
บกพร่องในกระบวนการพัฒนาของรัฐเอง โดยรัฐใช้แบบแผนการบริหารงาน
สาธารณะในลักษณะรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (centralization) ทำให้ระบบ
ราชการซึ่งเป็นกลไกในการดำเนินงานพัฒนาของรัฐไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไป
ตามนโยบายของรัฐได้ ทั้งนี้เพราะที่ราชการไม่เข้าใจปัญหาของท้องถิ่นและไม่สน

ใจช่วยเหลือชาวบ้านอย่างแท้จริง เนื่องจากถ้าราชการจะมุ่งทำงานตอบสนองผู้บังคับบัญชามากกว่าจะทำงานเพื่อรับใช้ประชาชน นอกจากนี้ระบบราชการยังมีความอิสระเชิงสัมพัทธ์ (relative autonomy) ทำให้ไม่ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ รวมทั้งทำงานตัดสินใจของรัฐบาลอีกด้วย เช่น การคอร์รัปชันเงินหรือสิ่งของช่วยเหลือชาวบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้รัฐยังมีหน่วยงานจำนวนมากที่ทำงานพัฒนาอยู่ในชนบท หน่วยงานเหล่านี้นอกจากจะไม่ประสานงานกันแล้วยังขัดขวางให้พื้นตัวอีกด้วย เช่น การไม่ประสานงานกันในเรื่องการใช้ปุ๋ยของชาวนาระหว่างเกษตรอำเภอและ ช.ก.ส เป็นต้น

ในขณะที่รัฐดำเนินนโยบายเพื่อให้ชาวนาผลิตข้าวตอบสนองความต้องการของเมืองมากยิ่งขึ้นนั้น รัฐก็ดำเนินนโยบายสนับสนุนให้สินค้าจากภาคอุตสาหกรรมเข้าสู่หมู่บ้านอย่างเต็มที่โดยการสร้างถนน และเครื่องสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ไฟฟ้า เป็นต้น ทำให้หมู่บ้านเชื่อมโยงเข้ากับเมือง ซึ่งไม่ได้มีผลเพียงการลำเลียงวัตถุดิบจากชนบทเข้าสู่เมืองเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อการลำเลียงสินค้าจากเมืองเข้าสู่ชนบทด้วย ทำให้ชาวนาต้องพึ่งพิงสิ่งบริโภคนอกจากตลาดมากขึ้นและต้องออกไปใช้บริการต่าง ๆ ในเมืองมากขึ้น ซึ่งก็คือการดูดซับทุนจากชนบทเข้าไปพัฒนาภาคอุตสาหกรรมนั่นเอง จากยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐที่เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมโดยใช้ชนบทเป็นแหล่งสนับสนุนนั้น สามารถเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพประกอบ 7 แสดงวงจรการพึ่งพิงเมืองทองชนบท

ผลจากการพัฒนาชนบทของรัฐทั้งในด้านหนึ่งไม่ได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตของชาวนาที่สืบทอดมาจากสังคมเดิม ในขณะเดียวกันก็สนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้าไปมีบทบาทในชนบทมากขึ้น ทำให้ชนบททั่วไปรวมทั้งบ้านน้ำว้ามีวิธีการผลิตทั้งแบบก่อนทุนนิยมและแบบทุนนิยมผสมกันอยู่ ดังจะเห็นว่าชาวนายังคงทำนาในลักษณะชาวนาขนาดย่อม โดยส่วนใหญ่เป็นชาวนาเช่า และยังคงเสียดอกเบี้ยเงินกู้ให้กับเจ้าของเงินในอัตราสูง ในขณะที่ต้องทำการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ต้องอาศัยปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิตจากท้องตลาด ต้องอาศัยสินเชื่อกิจการจากธุรกิจในเมือง เป็นต้น การที่ชนบทยังคงถูกปล่อยให้มีวิธีการผลิตมากกว่า 1 แบบผสมกันอยู่โดยระบบเศรษฐกิจและรัฐไม่ได้มุ่งพัฒนาให้ชนบทเข้าสู่ระบบทุนนิยมโดยสมบูรณ์ก็เพราะลักษณะเช่นนี้ จะทำให้ภาคอุตสาหกรรมได้ประโยชน์มากกว่า กล่าวคือนายทุนอุตสาหกรรมจะได้ประโยชน์อย่างมากจากการที่ไม่ต้องจ่ายค่าจ้างในส่วนที่เป็นปัจจัยยังชีพสำหรับแรงงานในช่วงที่ว่างงาน เจ็บป่วย ชราภาพ และปัจจัยการยังชีพสำหรับหล่อเลี้ยงเด็กๆที่จะเติบโตขึ้นเป็นแรงงานสำหรับภาคอุตสาหกรรมในวันหน้า โดยผลกำไรจะทั้งหมดไปให้ชนบทเป็นผู้รับผิดชอบ (Meillassaux, 1981:103-110) ดังจะเห็นได้ว่าแรงงานจากชนบทที่เข้าไปทำงานในเมืองนั้นจะเป็นแรงงานในระยะวัยรุ่นขึ้นไป โดยบิดามารดาต้องรับผิดชอบในการเลี้ยงดูและลงทุนในการศึกษาให้กับแรงงานเหล่านี้ และเมื่อแรงงานเหล่านี้ว่างงานก็มักต้องกลับมาพักในชนบทรวมทั้งต้องเตรียมแผนสำหรับการกลับมาใช้ชีวิตในชนบทหลังจากหมดวัยการทำงานแล้ว นอกจากนี้ภาคอุตสาหกรรมยังสามารถใช้ชนบทเป็นแหล่งผลิตอาหารราคาถูกสำหรับคนงานในเมืองเพื่อที่นายทุนจะสามารถจ่ายค่าแรงราคาต่ำได้ต่อไป รวมทั้งชนบทยังจะคงเป็นแหล่งสำรองคนงานให้กับภาคอุตสาหกรรมต่อไปด้วย

จากการที่ชนบทมีวิธีการผลิตทั้งก่อนแบบทุนนิยมและแบบทุนนิยมผสมกันอยู่ดังกล่าวก่อน ทำให้รูปแบบการเบียดบังส่วนเกินจากชาวนามีลักษณะซับซ้อนมากกว่าการเบียดบังส่วนเกินในระบบทุนนิยม

ประการแรก ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงต้องเสียค่าเช่าที่ดินทำกิน ซึ่งเป็นมาตั้งแต่

อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยในอดีตนั้นจะใช้รูปแบบการแบ่งครึ่งผลผลิตเป็นหลัก ส่วนในระยะหลังค่าเช่าเปลี่ยนมาเป็นเงินสดบ้างเป็นข้าวเปลือกบ้าง โดยอัตราค่าเช่าจะขึ้นลงตามราคาขายข้าวคือในช่วงที่ข้าวราคาดีค่าเช่านั้นก็จะเป็นไปตามไปด้วย ชาวนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวนาเช่าจึงไม่ได้รับค่าตอบแทนจากการขายผลผลิตเต็มตามที่ตามกลไกของตลาด แต่ต้องแบ่งมูลค่าบางส่วนให้กับนายทุนเจ้าที่ดิน และถึงแม้ค่าเช่าที่ดินในปัจจุบันจะถูกกว่าการทำนาแบบแบ่งครึ่งอย่างในอดีตโดยเฉลี่ย แต่การที่ค่าเช่าขึ้นลงตามราคาขายข้าวก็เท่ากับว่าชาวนาไม่ค่อยได้รับผลพวงจากราคารับซื้อข้าวที่แพงขึ้นในบางปีนัก และการเปลี่ยนจากการเช่าแบบแบ่งครึ่งผลผลิตมาสู่การจ่ายค่าเช่าที่แน่นอน ก็เท่ากับเป็นการผลักภาระความเสี่ยงไปให้ชาวนาแต่เพียงฝ่ายเดียว เช่นในปีที่ข้าวเสียหายชาวนาก็ยังคงต้องจ่ายค่าเช่าให้กับเจ้าท้องถิ่นเต็มราคา เป็นต้น

ประการที่สอง ชาวนาต้องเสียดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราแพง ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีมาแต่ดั้งเดิมเช่นกัน โดยแต่เดิมชาวนาบ้านน้ำว่าจะกู้เงินจากเจ้าของที่ดินเป็นหลัก แต่การกู้เงินปรากฏชัดเจนและเพิ่มมากขึ้นในช่วงที่ชาวนาเปลี่ยนมาทำนาโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งนี้เพราะชาวนาต้องลงทุนในการผลิตมากขึ้น ต้องอาศัยสิ่งบริโภคจากตลาดมากขึ้น ในขณะที่ราคาขายข้าวต่ำ โดยในระยะแรกต้องกู้จากนายทุนซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยแพง จนเมื่อต้นทศวรรษ 2520 รัฐได้เข้าไปสนับสนุนด้านเงินทุนให้กับชาวนาผ่านธนาคารเกษตรและสหกรณ์ และสหกรณ์การเกษตร แต่การช่วยเหลือของรัฐก็ทำได้เพียงให้ชาวนากู้เงินโดยเสียดอกเบี้ยเช่นเดิม เพียงแต่เสียอัตราดอกเบี้ยที่ถูกลงตามระบบธนาคาร โดยชาวนาจะเสียดอกเบี้ยเฉลี่ยร้อยละ 13 ต่อปี ในขณะที่กูนายทุนจะเสียดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 20 ต่อปี นอกจากนี้การช่วยเหลือของรัฐยังมีข้อจำกัด คือสถาบันการเงินในระบบดังกล่าวจะให้กู้เงินในจำนวนที่จำกัด ในเป้าหมายการกู้ที่จำกัด และการที่ชาวนาค้นใจจะกู้เงินจากสถาบันการเงินดังกล่าวได้จะต้องมีความน่าเชื่อถือว่าจะใช้เงิน คืนได้ ส่งผลให้ชาวนาบางส่วนที่ไร้สมบัติไม่สามารถจะกู้เงินจากแหล่งนี้ได้ นายทุนจึงยังเป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญสำหรับชาวนาอยู่เช่นเดิม และด้วยการให้กู้ในอัตราดอกเบี้ยที่แพงเช่นเดิม ดังจะเห็นว่าจากยอดเงินกู้ของชาวนาบ้านน้ำว่าทั้งหมดในปัจจุบันร้อยละ 47 ของยอดเงินกู้ทั้ง

หมดมาจากนายทุน

ประการที่สาม ในการขายผลผลิตนั้นชาวนาต้องถูกกดราคาให้ต่ำ เพื่อประโยชน์ของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและรัฐ โดยในระบบเศรษฐกิจนั้นชาวนาต้องขายข้าวผ่านพ่อค้าคนกลางหลายระดับกว่าจะถึงผู้บริโภคในต่างประเทศ ชาวนาจึงถูกเบียดบังส่วนเกินไปโดยพ่อค้าดังกล่าว เช่น ในช่วง 5 ปีหลังของทศวรรษ 2510 ชาวนาจะขายข้าวได้เฉลี่ยตันละ 1655 บาท ในขณะที่ราคาส่งออกสูงถึงตันละ 3568 บาท ส่วนรัฐได้เข้ามาเบียดบังส่วนเกินของชาวนาโดยตรงในรูปของการเก็บภาษี ที่สำคัญได้แก่ ภาษีเมี่ยมข้าว ดังจะเห็นว่าในช่วง 5 ปีแรกของทศวรรษ 2520 ชาวนาขายข้าวได้เฉลี่ยตันละ 2152 บาท ในขณะที่รัฐเก็บค่าภาษีเมี่ยมเฉลี่ยถึงตันละ 960 บาทหรือคิดเป็นร้อยละ 47.5 ของราคาข้าวที่ชาวนาขายได้ นอกจากนั้นรัฐยังเก็บอากรส่งออก และกำหนดมาตรการบางอย่างที่ส่งผลให้ชาวนาถูกเบียดบังส่วนเกินมากยิ่งขึ้น ได้แก่ การบังคับให้ผู้ส่งออกขายข้าวสำรองและการกำหนดปริมาณโควตาส่งออก ทั้งพ่อค้าได้ผลักดันให้ชาวนาด้วยการกดราคารับซื้อข้าวอีกต่อหนึ่ง ถึงแม้ในปัจจุบันรัฐได้หยุดเก็บภาษีดังกล่าวและยกเลิกมาตรการบังคับให้ผู้ส่งออกขายข้าวสำรองเนื่องด้วยราคาข้าวในตลาดโลกต่ำ แต่การเก็บภาษีและการดำเนินมาตรการบางอย่างของรัฐที่ทำมาอย่างยาวนานก็เท่ากับการไม่เปิดโอกาสชาวนาได้สะสมทุนเพื่อพัฒนาพลังการผลิตของตนได้ นอกจากนี้การเข้ามามีส่วนทำให้ชาวนาขายข้าวได้ราคาต่ำของรัฐยังเพื่อประโยชน์ในการรักษาระดับราคาข้าวในประเทศให้ต่ำเพื่อที่ว่านายทุนอุตสาหกรรมจะยังสามารถจ้างแรงงานในราคาถูกต่อไป การที่การขายข้าวของชาวนาถูกเบียดบังส่วนเกินไปโดยพ่อค้าระดับต่าง ๆ และโดยรัฐดังที่กล่าวมาทำให้ชาวนาได้ผลตอบแทนต่ำกว่าที่ควร

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาดังที่กล่าวข้างต้นชาวนาต้องให้ทุนสูงขึ้นมาก ทั้งการลงทุนในการผลิต การบริโภค และการให้บริการต่าง ๆ ในเมือง ในขณะที่ด้านหนึ่งชาวนามักขายข้าวได้ในราคาต่ำ และเป็นราคาที่ไม่มีสอดคล้องกับราคาสินค้าต่าง ๆ ที่แพงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่นในฤดูการผลิต 2535/36 ชาวนาบ้านน้ำว่าต้องลงทุนในการผลิตไร่ละ 1108 บาทในขณะที่ชาวนาขายผลผลิตต่อไร่

ได้อย่างมาก 1197 บาท และมีหลายรายที่ขายผลผลิตต่อไร่ได้เพียง 735 บาท มีหน้าข้าวบางปีชาวนาได้ผลผลิตน้อยหรือไม่ได้เลย เพราะปัญหาน้ำมาก หรือความแห้งแล้ง รวมทั้งปัญหาศัตรูพืช ซึ่งก็หมายถึงในปีนั้นชาวนาเกือบไม่มีรายได้อะไรเลย ในอีกด้านหนึ่งชาวนาต้องเสียค่าเช่านา เสียดอกเบี้ยเงินกู้ในกระบวนการผลิตอีกด้วย นอกจากนี้ชาวนาต้องลงทุนอีกมากสำหรับการศึกษาของบุตรหลานเพื่อหาช่องทางสำหรับการเข้าไปทำงานในเมือง รายรับของชาวนาจึงไม่สมดุลกับรายจ่ายมากขึ้น เป็นลำดับชาวนาจึงแก้ปัญหาโดยการกู้ยืมเงินมาใช้จ่าย ซึ่งชาวนาส่วนใหญ่เมื่อกู้เงินมาแล้วก็ไม่สามารถใช้คืนได้เพราะรายได้จากการทำนาต่ำดังที่กล่าวมาแล้ว ในที่สุดก็ต้องขายที่นาเพื่อให้หนี้ ปรากฏว่าประมาณ 10 ปี หลังจากรัฐได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติชาวนาได้เริ่มเป็นหนี้สินมากขึ้นเป็นลำดับ และหลังจากนี้อีกประมาณ 10-15 ปี ชาวนาต่างน่านาออกขายเพื่อให้หนี้ เฉพาะที่บ้านน้ำว่ามีชาวนา 55 ครัวเรือนที่สูญเสียที่ดินเพราะการเป็นหนี้สินดังกล่าว คิดเป็นร้อยละ 44 ของครัวเรือนที่มีที่ดินและเคยมีที่ดิน การเป็นหนี้สินของชาวนาจนต้องขายนาในที่สุดนั้นเกือบทั้งหมดเป็นหนี้รายทุน

การที่ชาวนาบ้านน้ำว่าต้องตกอยู่ในสภาวะการสูญเสียที่ดินซึ่งเกิดจากชาวนามีพลังการผลิตต่ำและตกอยู่ในความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เสียเปรียบดังที่กล่าวมานั้นมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมบางประการเข้ามามีส่วนในกระบวนการสูญเสียที่ดินของชาวนาด้วย โดยพบว่าระบบเครือญาติและระบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใ้อุปถัมภ์ทำให้ชาวนายินยอมเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าและดอกเบี้ยด้วยการยินยอมแต่โดยดี โดยคิดว่าเป็นการช่วยเหลือและสมควรนึกถึงบุญคุณของผู้ช่วยเหลือดังกล่าว ทั้งที่กฎหมายกำหนดให้ชาวนาได้ประโยชน์มากกว่าสภาพที่ชาวนาประสบอยู่ เช่นกฎหมายกำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ไว้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี แต่ชาวนาต้องจ่ายให้นายทุนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 20 ต่อปี หรือกฎหมายกำหนดให้ชาวนาสามารถเช่านาจากเจ้าของที่ดินได้อย่างน้อย 6 ปีต่อเนื่องกัน เพื่อเป็นหลักประกันระดับหนึ่งสำหรับการมีที่ทำกินของชาวนา โดยในระหว่างนี้เจ้าของนาจะเอานาคืนไม่ได้แต่ในความเป็นจริงเจ้าของนาสามารถเอานาคืนได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะในช่วงที่ข้าวราคาดีซึ่งชาวนาจะแย่งนา

กันทำ เจ้าชลงนาจึงมักจะเอานาเดินไปให้คนอื่นที่ให้ค่าเช่าแพงกว่าทำ ชาวนาที่เช่า
นาอยู่แต่เดิมก็ยินยอมโดยดีทั้งที่การยอมเช่าที่ดินเองจะเดือดร้อนเพราะไม่มีที่ทำนา
การที่ชาวนาไม่คิดจะให้กฎหมายให้เป็นประโยชน์กับตัวเองก็เพราะเป็นเครือญาติกับ
ผู้ให้เช่านาหรือผู้ให้กู้เงิน หรือไม่ก็คิดว่าการที่บุคคลดังกล่าวยอมให้ตนเองเช่านา
หรือกู้เงินนั้นเป็นการกระทำที่เป็นบุญคุณ ถ้าตนเองบิดพลิ้วหรือตั้งแง่ตนเองก็จะกลายเป็น
เป็นคนคบไม่ได้ ลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้จึงไม่เพียงเป็นความสัมพันธ์เฉพาะคนเท่านั้น
แต่เป็นบรรทัดฐานของสังคมในชุมชนด้วย

ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติและผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ที่เข้ามามีส่วนใน
กระบวนการสูญเสียที่ดินของชาวนานี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในที่ต่างๆ คล้ายคลึงกัน
เช่นจากการศึกษาชาวนาภาคเหนือของอานันท์ กาญจนพันธุ์ พบว่าชาวนาจะขายที่ดิน
และเช่าที่ดินในหมู่เครือญาติกันเป็นอันดับแรก โดยเป็นการตกลงกันเองไม่เป็นไป
ตามกฎหมายของตลาดหรือกฎหมาย และพบว่าชาวนาหลายรายต้องเสียที่ดินให้กับ
นายทุนเงินกู้โดยอาศัยบารมีของการเป็นผู้อุปถัมภ์ให้กู้เงินโดยคิดดอกเบี้ยแพงแล้วบีบ
ให้ขายที่ดิน เพราะชาวนาไม่อาจสู้หนี้สินได้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527: 201-209)
จากการศึกษาการแบ่งชนชั้นชาวนาในชนบทภาคกลางของศิริรักษ์ ศิวารมย์ พบว่า
ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติและผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ทำให้ชาวนาต้องถูกเอารัด
เอาเปรียบมากยิ่งขึ้นไปอีก โดยชาวนาไม่รู้สิทธิถึงการเอารัดเอาเปรียบนั้น
(ศิริรักษ์ ศิวารมย์. 2528: 215-216) ความสัมพันธ์แบบเครือญาติและแบบผู้อุปถัมภ์-
ผู้ใต้อุปถัมภ์ดังที่กล่าวมาไม่เพียงทำให้ความขัดแย้งที่เกิดจากการเอารัดเอาเปรียบ
ในชนบทดำเนินไปอย่างราบรื่น ยังทำให้กลไกของตลาดหรือกลไกของราคาไม่ได้
มีบทบาทเต็มที่ในการเช่า กู้ยืม หรือซื้อขายที่ดิน ลักษณะเช่นนี้มีส่วนทำให้ชาวนาต้อง
สูญเสียที่ดินง่ายขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่าระบบความเชื่อเรื่องอำนาจนอกตัวกำหนดชีวิตความเป็น
อยู่ของคนทำให้ชาวนายอมรับสภาพความเสียเปรียบและความยากไร้ของตน โดย
ความเชื่อที่มีอิทธิพลกับชาวนามากที่สุดคือความเชื่อเรื่องบุญกรรม ชาวนาส่วนใหญ่
อธิบายความยากจนของตนที่เกิดจากการถูกเอารัดเอาเปรียบว่าเป็นเพราะเวร

กรรมที่ทำมาแต่ชาติก่อน ทำให้ชาวนาขอมวันสภาพความเสียเปรียบที่ตนประสบอยู่ ไม่เรียกร้องหรือต่อสู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆที่ชาวนาจะได้รับความเป็นธรรมมากขึ้น จากการศึกษาชาวนาภาคกลางของวิทยากร เชียงกูล ก็พบในประเด็นที่สอดคล้องกันว่าชนชั้นปกครองนำความเสียเปรียบกรรมเก่ามาครอบงำประชาชนให้ยอมรับในชะตากรรมของตนเอง ไม่มองมองหาสาเหตุทางสังคมการเมือง ไม่มีความตื่นตัวทางการเมือง เป็นต้น

นับแต่ชาวนาเริ่มเป็นหนี้สินจนกระทั่งขายที่ดิน ซึ่งกินเวลาประมาณ 10-15 ปีนั้น กระบวนการต่าง ๆ จะเกิดขึ้นกับชาวนาล้าย ๆ กันคือ ชาวนาจะเริ่มกู้เงินจากนายทุนไม่มากนัก โดยคิดว่าตนเองจะสามารถใช้หนี้คืนได้ แต่ปรากฏว่าชาวนามีรายได้ไม่เพียงพอในขณะที่ความจำเป็นในการใช้จ่ายยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ชาวนาจึงไม่เพียงไม่สามารถใช้หนี้คืนได้เท่านั้น ยังมักต้องไปกู้ยืมเพิ่มอีกเสมอ และนับแต่เริ่มกู้เงินชาวนาสวนใหญ่จะไม่มีโอกาสส่งเงินคืนทั้งต้นและดอก อย่างดีที่สุดก็ส่งดอกบ้างเป็นบางปี นายทุนจึงนำดอกทบเป็นเงินต้น จำนวนเงินต้นจึงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนยากที่ชาวนาจะหาเงินมาใช้หนี้คืนได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วในระยะเวลา 10 ปีหนี้สินของชาวนาจะเพิ่มขึ้นประมาณ 1 เท่าตัวจากเงินต้นที่กู้ไปจริง เมื่อเงินต้นเพิ่มมากขึ้นนายทุนมักเร่งให้ชาวนาขายนา หรือไม่ชาวนาก็เห็นว่าไม่สามารถจะรับภาระด้านหนี้สินได้อีกต่อไป จึงเริ่มน่านาออกขายซึ่งเห็นได้ชัดเจนในช่วงเริ่มทศวรรษ 2530 และหลังจากนั้นประมาณ 1 ปีนายทุนจากในเมืองได้เข้ามาซื้อที่ดินในหมู่บ้านเพื่อเก็งกำไร จึงทำให้ราคาที่ดินแพงกว่าที่ชาวนาเคยขายได้ ชาวนาจำนวนมากที่เป็นหนี้สินจึงพากันเอนาออกขายเพื่อใช้หนี้ ซึ่งชาวนาสวนใหญ่เมื่อขายนาแล้วจะนำเงินที่ขายนาได้ไปใช้หนี้ทั้งหมดหรือเกือบหมด

ชาวนาบางรายต้องสูญเสียที่ดินที่มีอยู่ทั้งหมด บางรายเสียไปบางส่วน บางรายเสียมากกว่ารายอื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนหนี้สินที่มีอยู่ โดยชาวนาจะขายนาในจำนวนที่สอดคล้องกับจำนวนหนี้สิน ชาวนาที่มีหนี้สินมากก็ต้องขายนาไปทั้งหมดหรือขายนาในจำนวนที่มากกว่าผู้ที่มีหนี้สินน้อย ชาวนาที่เป็นหนี้สินมากกว่ารายอื่นจะเกิดจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการคือ ประการแรกมีรายจ่ายมากกว่าชาวนารายอื่น ที่

สำคัญได้แก่การส่งบุตรหลาน ศึกษาต่อ ประการที่สองชาวนาบางระสบปัญหาในการทำนามากกว่าชาวนารายอื่น เช่น บางปีน้ำท่วมข้าวเสียหาย บางปีถูกหนูกัดกินข้าว เป็นต้น

การตอบสนองด้านอาชีพ

เมื่อชาวนาต้องสูญเสียที่ดินในขณะที่ความจำเป็นที่จะต้องใช้เงินในครอบครัวมิได้ลดไปด้วย ชาวนาจำเป็นต้องตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพโดยใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ซึ่งชาวนาจะสามารถใช้กลยุทธ์ใดได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ชาวนามีอยู่

กลยุทธ์ในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพที่ชาวนาบ้านน้ำว้าใช้ได้แก่ การทำนาเช่า การกระจายชนิดของผลผลิต การทำงานรับจ้างในไร่นา การทำงานรับจ้างในเมืองแบบชั่วคราว การทำงานรับจ้างในเมืองอย่างถาวร การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การค้าขาย และการขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง

การทำนาเช่าเป็นกิจกรรมที่ชาวนากระทำได้โดยไม่ต้องอาศัยเงื่อนไขใดเป็นพิเศษ เพราะเป็นกิจกรรมที่ชาวนาทำอยู่เดิมแล้ว การหาเช่าหรือการกู้เงินลงทุนชาวนามีช่องทางของตนเองอยู่แต่เดิมเช่นกัน ชาวนาผู้สูญเสียที่ดินถ้าต้องการจะทำนาต่อไปก็สามารถหาเช่าได้ทุกราย แต่การทำนาเช่านี้ไม่สามารถจะสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวชาวนาได้ เพราะชาวนาก็ยังทำนาในลักษณะเดิม ได้ราคาผลผลิตในระดับเดิม ในขณะที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในส่วนที่เป็นค่าเช่านาเพิ่มขึ้นด้วย

การกระจายชนิดของผลผลิตนั้น พบว่าชาวนาสามารถปลูกพืชในฤดูแล้งเลี้ยงสัตว์ และทำไร่นาสวนผสม การปลูกพืชฤดูแล้ง ได้แก่ การปลูกข้าวโพด ข้าวโพดฝักอ่อน และพริก การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ การเลี้ยงปลาและการเลี้ยงวัวพันธุ์ ซึ่งการใช้กลยุทธ์กระจายชนิดของผลผลิตนี้ ชาวนาเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่สามารถทำได้ กล่าวคือการปลูกพืชฤดูแล้งนี้ชาวนาต้องอาศัยที่ดินที่อยู่ใกล้คลองธรรมชาติอันเป็นแหล่งเดียวที่พอมีน้ำในฤดูแล้ง ซึ่งที่ดินที่อยู่ในบริเวณนี้มีน้อย และส่วนใหญ่จะต้องเช่าโดยเสียค่าเช่าในราคาแพง การเลี้ยงสัตว์ต้องลงทุนสูง ส่วนการทำ

ไร่นาสวนผสม ชาวนาต้องมียี่สิบแปดปีของตนเองและต้องให้ทุนในกาารเริ่มทำสูง ส่วนความมั่นคงของอาชีพนั้นพบว่าไม่มีกิจกรรมใดที่สามารถสร้าง ความมั่นคงให้กับครัวเรือนชาวนาได้ การปลูกพืชฤดูแล้งและการเลี้ยงสัตว์นั้นชาวนาต้องประสบกับความผันผวนของราคาในท้องตลาด บางปีชาวนาอาจมีกำไร บางปีอาจขาดทุน โดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์ทั้งการเลี้ยงปลาและเลี้ยงวัวพันธุ์ ซึ่งพบว่าชาวนาบ้านน้ำว่าเริ่มเลี้ยงในช่วงต้นทศวรรษ 2530 หลังจากนั้นประมาณ 3 ปีราคาก็เริ่มตก และต่อมาอีก 2-3 ปีราคาก็ตกลงอย่างมากจนชาวนาส่วนใหญ่ต้องขาดทุนและเลิกเลี้ยงไปในที่สุด ส่วนการทำไร่นาสวนผสมนั้นปรากฏว่าไม่อาจเป็นอาชีพสำหรับชาวนาบ้านน้ำว่าได้เนื่องด้วยปัญหาน้ำท่วมลึก

การทำงานรับจ้างในไร่นานั้นชาวนาบ้านน้ำว่าจะออกไปรับจ้างขายรุ่นข้าวโพดและหักข้าวโพดตามไร่ในต่างอำเภอและต่างจังหวัด และรับจ้างเกี่ยวข้าวในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน รวมทั้งการรับจ้างอื่น ๆ ตามแต่จะมีใครจ้าง งานนี้ต้องอาศัยความแข็งแรงของร่างกายเป็นสำคัญเพราะต้องทำงานกลางแจ้งตลอดทั้งวัน รวมทั้งเป็นงานที่ไม่มั่นคงเพราะเป็นงานเฉพาะฤดูกาล และขึ้นอยู่กับผลผลิตทางเกษตรกรรมในแต่ละปีว่าจะมีให้ชาวนาไปได้รับจ้างได้มากน้อยแค่ไหน ครัวเรือนชาวนาจึงมีรายได้จากงานลักษณะนี้ไม่มากนัก

การทำงานรับจ้างในเมืองแบบชั่วคราวเป็นงานที่ชาวนาบ้านน้ำว่าเข้าไปทำไม่มากนัก ทั้งนี้นอกจากจะเป็นงานที่หายากแล้วชาวนาจะต้องอาศัยคนชักนำเข้าไปด้วยงานนี้ก็ เป็นงานที่ไม่มั่นคงเพราะเป็นงานที่ทำชั่วคราว และค่าจ้างต่ำ

การทำงานรับจ้างอย่างถาวรในเมืองเป็นงานที่ผู้ให้แรงงานและบิดามารดาที่อยู่ในหมู่บ้านต่างเห็นตรงกันว่า เป็นงานที่สร้าง ความมั่นคงให้กับตัวผู้ให้แรงและครอบครัวในชนบทได้มากกว่าการทำงานอยู่ในชนบท ผู้ที่จะเข้าสู่อาชีพนี้ได้ต้องอาศัยการศึกษาและเครือข่ายผู้รู้จักชักนำเข้าสู่งาน สำหรับความมั่นคงนั้นพบว่าผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าจะมีความมั่นคงในงาน ทั้งในแง่รายได้และความต่อเนื่องของงานมากกว่าผู้มีการศึกษาต่ำ ส่วนครัวเรือนในชนบทจะได้รับความช่วยเหลือจากบุตรหลานที่เข้าไปทำงานมากน้อยแค่ไหนนั้นขึ้นอยู่กับความจำเป็นของครัวเรือนที่ต้องการความ

ช่วยเหลือ รายได้ของผู้ทำงานในเมืองและการมีครอบครัวหรือไม่ของผู้ทำงานในเมือง โดยมาพบแล้วพบว่าครัวเรือนที่มีบุตรหลานทำงานอยู่ในเมือง มีโอกาสได้รับความช่วยเหลือทางการเงินมากกว่าครอบครัวที่ไม่มีบุตรหลานทำงานอยู่ในเมือง แต่ก็พบแนวโน้มได้ชัดเจนว่าบุตรหลานที่ทำงานในเมือง เมื่อแต่งงานแล้วจะลดความช่วยเหลือครอบครัว หลายรายทิ้งความช่วยเหลือไปเลย งานนี้โดยตัวเองแล้วจึงไม่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวในชนบทได้อย่างเพียงพอ

การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนพบว่ายังได้รับการพัฒนาน้อย และมีบทบาทในการสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนชาวนาน้อยมาก ทั้งนี้เพราะชาวนาไม่มีทุนและไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะผลิตสินค้าเข้าไปแข่งขันในท้องตลาดได้ และทางราชการไม่ได้สนับสนุนงานนี้อย่างจริงจัง รวมทั้งมีโรงงานกระจายขั้นตอนการผลิตสินค้าเข้ามาให้ชาวนาในหมู่บ้านทำน้อย

การค้าขายเป็นอาชีพที่มีชาวนาจำนวนมากสามารถเข้าสู่อาชีพได้ ทั้งนี้เพราะอาชีพนี้มีผู้กระทำได้ในจำนวนจำกัดในแต่ละหมู่บ้านตามจำนวนประชากรที่จะมาเป็นลูกค้า นอกจากนั้นผู้ที่เข้าสู่อาชีพนี้จะต้องอาศัยทุนและความสามารถในการทำการค้า ส่วนในเรื่องความมั่นคงนั้นถึงอาชีพนี้พอจะมีรายได้ช่วยเหลือครอบครัว แต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลือได้ทั้งหมด ผู้ประกอบการค้าต้องทำนาเป็นอาชีพหลักควบคู่ไปด้วย

การขับรถจักรยานยนต์รับจ้างเป็นอาชีพที่ชาวนาที่มีรถจักรยานยนต์ทำในส่วที่ว่างงาน อาชีพนี้เป็นงานที่มีรายได้เพียงเล็กน้อยและไม่แน่นอน ไม่มีชาวนาคิดคิดว่าการขับรถจักรยานยนต์รับจ้างจะยึดเป็นอาชีพที่จริงจังได้

จากการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดินด้านอาชีพของชาวนาดังที่กล่าวมาพบว่ามีอาชีพใดที่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับครัวเรือนชาวนาได้เพียงอาชีพเดียว ชาวนาต้องให้กลยุทธ์ในลักษณะทำงานหลาย ๆ อาชีพในขณะเดียวกันจึงจะนำครอบครัวให้อยู่รอดได้ แต่ถึงแม้จะใช้กลยุทธ์เช่นนี้ก็มิอาจสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวได้ตลอดไป เพราะอาชีพแต่ละอาชีพต่างก็มีความผันผวนในเรื่องรายได้ ชาวนาจะคาดหมายไม่ได้เลยว่าปีใดจะมีรายได้จากอาชีพใดเท่าไร ชีวิตชาวนา

ในปัจจุบันจึงอยู่ในความไม่แน่นอนตลอดเวลาว่าตนจะนำครอบครัวให้อยู่รอดได้อย่างไร สภาพเช่นนี้ตรงกับผลการศึกษาชาวนาใน อ.นางรอง จ.บุรีรัมย์ ของ นภาพรณี หะวานนท์ ซึ่งพบว่าชาวนาที่เหลือที่ดินน้อยจะต้องชวนชวายประกอบอาชีพหลาย ๆ อย่างในเวลาเดียวกันเพื่อหารายได้เพิ่มให้กับครอบครัว เช่นการทำนาแบบเข้มข้น การทำงานรับจ้าง การค้าขาย การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การให้เช่าสัตว์ แต่การประกอบอาชีพหลายอย่างเช่นนี้ก็ไม่ใช่เป็นหลักประกันที่มั่นคงของครอบครัว เพราะนอกจากรายได้จะไม่แน่นอนแล้ว งานบางอย่างจะต้องลงทุนสูงซึ่งชาวนาจะต้องเสี่ยงกับการขาดทุนเพิ่มขึ้นด้วย

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาที่ได้ เสนอว่ามีประเด็นที่สมควรอภิปรายผลเพื่อเป็นข้อสรุปดังต่อไปนี้

1 การเปลี่ยนแปลงในชนบทจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพไปสู่การผลิตเพื่อขายจากการพึ่งตนเองไปสู่การพึ่งพิงเมือง จากชาวนามีที่ดินไปสู่ชาวนาไร้ที่ดิน รัฐได้เข้ามามีส่วนสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เช่น รัฐได้ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบเสรี รัฐได้สร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงชนบทเข้ากับเมืองสำหรับลำเลียงวัตถุดิบจากชนบทเข้าไปโรงงานอุตสาหกรรม ลำเลียงคนจากชนบทเข้าไปเป็นแรงงานในเมืองและเข้าไปใช้บริการต่าง ๆ ในเมือง และลำเลียงสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมเข้าสู่ชนบท รวมทั้งเพื่อกระตุ้นให้ชาวนามีความต้องการบริโภคสินค้าต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง รัฐได้ส่งเสริมให้ชาวนาสรางผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นต้น

ในขณะที่รัฐได้แสดงบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตในชนบทนั้นภาคเศรษฐกิจได้เข้าไปมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงชนบทโดยตรงน้อยมาก เช่น นายทุนไม่ได้เข้าไปทำไร่นาขนาดใหญ่ด้วยตนเอง แต่ภาคเศรษฐกิจจะอาศัยนายทุนพ่อค้าเป็นตัวเชื่อมระหว่างเมืองกับหมู่บ้านเพื่อจะดูดซับทรัพยากรและทุนเข้าไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนั้นนายทุนจึงเป็นฝ่ายกอบโกยผลประโยชน์

จากชนบทแต่เพียงประการเดียว โดยไม่ได้เข้าไปรับผิดชอบต่อการพัฒนาชนบทเลย นโยบายการพัฒนาของรัฐบาลดำเนินไปเพื่อผลประโยชน์ของนายทุนในภาคอุตสาหกรรม เป็นสำคัญ และด้วยนโยบายเช่นนี้ปรากฏการณ์การล่มสลายของภาคเกษตรกรรม คือ ชาวนาต้องหลุดลอยออกจากที่ดินทำกินของตนเองจึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป

2 เมื่อรัฐบาลดำเนินนโยบายให้ชนบทเป็นแหล่งสนับสนุนการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม รัฐบาลจึงมีความสนใจที่จะพัฒนาชนบทให้ก้าวหน้า เข้มแข็ง เพื่อความสุขของชาวชนบทน้อยมาก รัฐบาลยังแสดงท่าทีพอใจตลอดมาที่ชนบทได้ถูกดูดซับความมั่งคั่งไปส่งเสริมให้ภาคอุตสาหกรรมได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องโดยตลอด ดังนั้นจึงยังคงเห็นได้ในปัจจุบันว่า รัฐบาลยังคงพัฒนาประเทศไปตามแนวเดิม รัฐบาลพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นในชนบทเป็นเพียงปัญหาทางเทคนิค ไม่ใช่ปัญหาทางยุทธศาสตร์ การแก้ปัญหาของรัฐบาลออกมาในรูปของการกระจายอุตสาหกรรมออกไปในส่วนภูมิภาค เพื่อให้ชาวนามีโอกาสเข้ามาขายแรงงานได้มากขึ้น การแนะนำให้ชาวนาปลูกพืชชนิดใหม่ๆ แทนข้าว หรือการฝึกอาชีพเสริมให้กับชาวนา เป็นต้น ซึ่งการแก้ปัญหาเช่นนี้ยังไม่มีทีท่าว่าจะประสบผลสำเร็จ ปัญหาในชนบทยังคงเป็นเช่นเดิม คือชาวนาก็กังสุญเสียที่ดินต่อไป และเมื่อสูญเสียที่ดินแล้วก็มีการเลือกในการประกอบอาชีพอื่นน้อยมาก ทั้งนี้เพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจยังไม่เคยเปลี่ยนแปลง แม้ชาวนาจะปลูกพืชชนิดอื่นหรือทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนก็ยังต้องพบกับปัญหาขายไม่ได้หรือขายได้ราคาต่ำ การจะเข้าไปขายแรงงานในโรงงานก็ทำได้น้อยเพราะโรงงานยังต้องการแรงงานในจำนวนที่จำกัด และในกลุ่มที่มีอายุไม่มากนัก รัฐบาลมีบทบาทโดยตรงที่ทำให้ชาวนาอยู่ในสภาพที่ล้มละลาย ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้รับผิดชอบดำเนินการให้ชาวนามีทางออกสำหรับชีวิตที่ดีกว่า

3 การพัฒนาชนบทของรัฐบาลนั้นเป็นการพัฒนาที่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนในชนบทมีส่วนร่วม เป็นการพัฒนาที่ถูกกำหนดมาจากเบื้องบน การพัฒนาในลักษณะนี้ในเบื้องต้นจึงเป็นการทำลายศักยภาพและภูมิปัญญาของชาวชนบท เพราะเป็นการมองชาวชนบทเป็นเพียงผู้รับการพัฒนา (passive actors) ไม่ใช่ผู้ที่มีความสามารถ

ในการพัฒนา โดยรัฐเห็นว่าประชาชนในชนบทนั้นมีการศึกษาน้อย มีโลกทัศน์คับแคบ การพัฒนาจึงต้องเริ่มต้นจากรัฐ (top-down process) การพัฒนาจึงมีลักษณะแบบสั่งงานจากเบื้องบน และเมื่อรัฐกระตุ้นให้ชาวนาใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจตอบสนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรมโดยรัฐไม่ได้ดำเนินการเรื่องความเป็นธรรมที่ชาวนาควรจะได้รับ ชาวนาต้องเข้าสู่กระบวนการผลิตและการแลกเปลี่ยนผลผลิตตามยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐโดยไม่มีพลังของตนเองที่จะคัดค้านหรือเลือกสรรในสิ่งที่ตนเองปรารถนาหรือไม่ปรารถนาได้ ชาวนาเป็นเพียงผู้ถูกระงับที่ถูกระงับการพัฒนาของรัฐและการเอาวัดเอาเปรียบของระบบเศรษฐกิจพัฒนาไปโดยไม่มีโอกาสลุกขึ้นต่อต้านกระแสดังกล่าว และเมื่อชาวนาต้องล้มสลายจากงานในภาคเกษตรกรรม ชาวนาก็ไม่มีศักยภาพใด ๆ ที่จะสร้างทางเลือกของตนเองได้อย่างเหมาะสม ชาวนาจึงต้องเดินร่นอยู่ในทางเลือกที่ระบบเศรษฐกิจ และกระบวนการพัฒนาของรัฐเปิดโอกาสไว้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

4 การพัฒนาชนบทของรัฐเป็นไปในทางที่ทำให้ภาคเกษตรกรรมล้มละลายมากขึ้นเป็นลำดับ ชาวนาต้องหลุดออกจากที่ดินของตนมากขึ้น ในขณะที่ทางเลือกที่จะให้ชาวนาอยู่ในชนบทต่อไปเกือบไม่มี ชาวนาจำนวนมากต้องอพยพเข้าไปขายแรงงานในเมือง ทั้งให้คนแก่และเด็กอยู่ในหมู่บ้าน ลักษณะของครอบครัวที่ถูกอยู่ที่หนึ่งพ่อแม่อยู่อีกที่หนึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป รัฐจึงเป็นผู้ทำให้ชุมชนในชนบทล้มสลาย โดยรัฐมิได้หันมามองถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนี้ ยังคงปล่อยให้ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นตลอดมาแต่สำหรับชนบทแล้วปรากฏการณ์นั้นนอกจากจะทำให้ชนบทขาดกำลังคนที่จะฟื้นฟูชนบทได้แล้วยังขาดภูมิปัญญาที่ชุมชนจะสืบทอดและสร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม

5 กลไกของรัฐที่เข้าไปควบคุมการพัฒนาชนบทให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐนั้นคือข้าราชการ แม้ว่าโดยหลักแล้วนโยบายของรัฐจะไม่ให้ความสำคัญกับชนบทเมื่อเทียบกับภาคอุตสาหกรรม แต่ข้าราชการซึ่งเป็นกลไกของรัฐยังทำให้สภาพการณ์ในชนบทเลวร้ายลงไปอีก เพราะไม่สามารถทำให้สำเร็จได้แม้ตามนโยบายของรัฐบาล ทั้งนี้เพราะการปกครองแบบรวบอำนาจไว้ส่วนกลางแล้วส่งข้าราชการออกมาปกครอง

ดูแลประชาชนนั้นทำให้เกิดปัญหาต่อการพัฒนาชนบท เพราะข้าราชการเป็นคนมาจาก
 ที่อื่นเป็นผู้ได้รับการศึกษามาจากระบบการศึกษาในสังคมเมือง จึงไม่เข้าใจท้องถิ่น
 ไม่เข้าใจวิถีชีวิตของประชาชน ไม่เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในบริบทของท้องถิ่น และไม่
 เข้าใจสิ่งที่ตนเองมีหน้าที่รับผิดชอบอย่างแท้จริง ทำให้ไม่สามารถเสนอแนะหรือแก้
 ปัญหาให้กับประชาชนได้ถูกต้อง นอกจากนี้ข้าราชการซึ่งได้รับการฝึกอบรมมาใน
 ลักษณะของคนอีกชนชั้นหนึ่ง ซึ่งมีสถานะสูงกว่าคนส่วนใหญ่ เมื่อข้าราชการออกมา
 ปฏิบัติงานในชนบทจึงมักวางตัวเป็นเจ้านายประชาชน ไม่ได้อุทิศตัวเพื่อรับใช้
 ประชาชน และพบเสมอว่าข้าราชการมักจะเป็นผู้ทุจริตเงินงบประมาณที่รัฐมอบหมาย
 ให้มาพัฒนาชนบทตามนโยบายของรัฐบาล

6 การศึกษาที่รัฐจัดให้กับชาวชนบทนั้นนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังมีจุดมุ่งหมาย
 ไม่เปลี่ยนแปลง คือการคัดเลือกคนในชนบทเพื่อเข้าไปรับใช้การพัฒนาในเมือง การ
 ศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการดึงคนรุ่นใหม่ของชุมชนให้ออกจากชนบท ทำให้ชนบท
 ขาดคนที่มีความรู้ ขาดกำลังคนที่จะพัฒนาชุมชนของตนให้เข้มแข็ง และการที่ชาวชนบท
 จะใช้การศึกษาเป็นช่องทางเพื่อเปลี่ยนตัวเองไปดำรงชีวิตอยู่ในเมืองนั้นก็ไม่ใช่เรื่อง
 ง่ายนัก เพราะต้องเข้าสู่ระบบการแข่งขันแบบแพ้คัดออก ซึ่งแน่นอนว่าชาวชนบทย่อม
 แข่งขันสู้คนในเมืองไม่ได้ ดังนั้นถึงชาวชนบทบางส่วนจะสามารถใช้การศึกษาเป็น
 ช่องทางเข้าไปทำงานในเมืองได้ แต่ก็ต้องลงทุนสูงเมื่อเทียบกับรายได้ ชำนาญ
 จำนวนมากจึงต้องขายนาเพื่อให้บุตรหลานได้มีโอกาสศึกษาต่อ นอกจากนี้ด้วยการที่
 ชาวนาเสียเปรียบในระบบการแข่งขันถึงแม้บุตรหลานจะมีโอกาสได้เรียนมากกว่าการ
 ศึกษาภาคบังคับแต่ก็จะมีโอกาสเรียนต่อไปได้ไม่สูงนัก และสามารถใช้การศึกษาเป็น
 ช่องทางเข้าสู่งานในเมืองได้เฉพาะงานในลักษณะการใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ การ
 ศึกษาในปัจจุบันยังมีส่วนช่วยชุมชนในชนบทและคนในชนบทน้อย

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชนบท

ปัญหาการเป็นหนี้สินจนเป็นเหตุให้สูญเสียที่ดินรวมทั้งการไร้ทางออกในการประกอบอาชีพของชาวนานั้น เกิดจากการพัฒนาที่ชนบทถูกกำหนดให้เป็นส่วนที่ต้องพึ่งเมืองในทุก ๆ ด้าน การจะแก้ปัญหาให้ชาวนามีชีวิตที่ดีขึ้นไม่อาจทำได้เพียงการพัฒนาที่ผิวเผิน เพราะปัญหาดังกล่าวเกิดจากความผิดพลาดของยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐ ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องแก้ที่ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ กล่าวคือรัฐจะต้องให้ความสำคัญและทุ่มเทให้การพัฒนารัฐชนบท โดยถือว่าชนบทมีความสำคัญในตัวเอง ไม่ใช่เป็นฐานรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม ในด้านหนึ่งรัฐจะต้องทุ่มเททรัพยากรให้การพัฒนารัฐชนบทอย่างเต็มที่ ในอีกด้านหนึ่งรัฐจะต้องสนับสนุนให้ชนบทได้พัฒนาบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองให้มากที่สุด

การที่ชนบทจะพ้นสภาวะความอ่อนแอจากการพึ่งพิงภายนอกได้ มักจะมีการเสนอทางออกถึงการพึ่งตนเอง ในลักษณะของการกลับไปมีชีวิตอยู่โดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยการทำการเกษตรทางเลือกเพื่อเลี้ยงตัวเองเป็นหลัก ซึ่งการทำการเกษตรทางเลือกนี้ไม่เพียงจะทำให้ชาวนาอยู่รอดได้ แต่ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์อยู่ต่อไปอย่างยาวนานด้วย ถ้าเปรียบเทียบระหว่างการทำการเกษตรทางเลือกและเกษตรเพื่อการขายจะได้ดังนี้

ตาราง 14 เปรียบเทียบระหว่างการทำเกษตรทางเลือกและเกษตรเพื่อขาย

รายการ	เกษตรทางเลือก	เกษตรเพื่อขาย
แรงงาน	ใช้แรงงานตนเองและครอบครัวเป็นหลัก	ใช้แรงงานตนเองน้อย เพราะอาศัยเครื่องทุ่นแรง
เงิน	ใช้ไม่มากเพราะผลผลิตมีใช้เพื่อขาย	ใช้มากเพราะต้องลงทุนเพื่อให้ได้ผลผลิตสูง
วัตถุดิบ	ใช้เพียงเมล็ดพันธุ์	นอกจากเมล็ดพันธุ์แล้ว ยังมีปุ๋ย ยาฆ่าแมลงด้วย
เครื่องจักร	ไม่จำเป็นเพราะใช้แรงงานในครอบครัวก็เพียงพอ	ใช้มากเพราะต้องทำแข่งกับเวลา

ที่มา : ฤชฎา บุญชัย และคณะ. 2537:32

การทำเกษตรทางเลือกที่ประสบผลสำเร็จอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศไทยมีรูปแบบต่าง ๆ กันไป เช่น เกษตรกรรมผสมผสาน ไร่นาสวนผสม วนเกษตร เกษตรกรรมธรรมชาติ เป็นต้น อาจสรุปวิถีชีวิตของชาวนาที่ทำการเกษตรในลักษณะนี้ได้ว่า

เป็นการผลิตที่ใช้ต้นทุนต่ำ เกษตรกรไม่ต้องทำงานหนักอย่างชนิดขูดรีดแรงงานของตนเอง มีเวลาว่างมากขึ้น ชีวิตจึงสงบสุข ไม่เร่งร้อน ไม่เร่าร้อน และเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ภายในวิถีการผลิตเพื่อพึ่งตนเองนี้ นอกจากเกษตรกรมีหลักประกันว่ามีกินมีใช้ในปีของตนแล้ว ก็ยังหวังได้

ว่าจะสร้างความมั่นคงในชีวิตรและเศรษฐกิจเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้วิถีการ
ผลิตแบบนี้จึงไม่ใช่ทางออกของผู้พลัดหวัง แต่เป็นทางเลือกที่เปี่ยมด้วย
ความหวัง (จ่านงค์ แรกพินิจ. 2534: 125)

อย่างไรก็ตามการที่ชุมชนจะสามารถพัฒนาตนเองในลักษณะของการทำ
เกษตรทางเลือกได้นั้นมีเงื่อนไขหลายประการ กล่าวคือ ประการแรกหมู่บ้านจะต้อง
อยู่ในสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม เช่น อยู่ในเขตที่ปลูกไม้ยืนต้นได้ถ้าจะทำ
วนเกษตร ไม่อยู่ในเขตน้ำท่วมลึกถ้าจะทำเกษตรกรรมผสมผสาน หรือไร่นาสวน
ผสม เป็นต้น ประการที่สองจะต้องอยู่ในเขตที่ระบบนิเวศมีความสมบูรณ์อันจะก่อให้เกิด
เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างสิ่งที่มีชีวิต ซึ่งจะเอื้อต่อการบวนการพึ่งตนเอง
ของเกษตรกร ประการที่สามจะต้องเป็นชุมชนที่ไม่ถูกอิทธิพลจากเมืองเข้าไปครอบ
งำมากนัก เพราะถ้าหมู่บ้านตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการพัฒนาแบบใหม่มากแล้วก็ยากที่
จะเหนียวรั้งให้ชาวนาหันกลับไปสู่วิถีชีวิตแบบเดิมได้ เพราะนอกจากชาวนาจะคุ้น
เคยกับวิถีชีวิตและเทคโนโลยีแบบใหม่แล้ว สังคมในระดับกว้างของประเทศก็ได้
ผลิตซ้ำค่านิยมที่ให้ชาวนาเห็นความสำคัญ และเห็นความจำเป็นของสิ่งเอื้ออำนวย
ความสะดวกแบบใหม่อย่างต่อเนื่อง การจะไปเรียกร้องให้สังคมระดับกว้างหยุด
ผลิตซ้ำค่านิยมดังกล่าวนี้คงจะไม่สำเร็จ เพราะประเทศก็ถูกครอบงำจากต่าง
ประเทศอีกทอดหนึ่ง ตามลักษณะของยุคสมัยที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์
(globalization)

ดังตัวอย่างบ้านน้ำว่าที่ผู้วิจัยใช้เป็นกรณีศึกษาเป็นบริเวณน้ำท่วมลึก ใน
ปีหนึ่งจะมีน้ำท่วมยังอยู่ประมาณ 4-5 เดือนทำให้มีไม้ยืนต้นน้อยเพราะขึ้นได้เฉพาะ
ไม้ทนน้ำเท่านั้น ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญก็มีเพียงทุ่งนาและน้ำในคลองธรรมชาติ
แต่ถ้าพิจารณาถึงอิทธิพลของการพัฒนาแบบใหม่ก็พบว่าบ้านน้ำว่าอยู่ห่างจากทาง
หลวงแผ่นดินเพียง 4 ก.ม. ห่างจากที่ว่าการอำเภอและตัวตลาด 5 ก.ม. มีถนน
ลูกรังในเขตหมู่บ้านที่รถทุกชนิดสามารถเข้าออกได้สะดวก มีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านมา
ตั้งแต่ พ.ศ. 2524 ร้อยละ 77 ของครัวเรือนทั้งหมดมีโทรทัศน์ใช้ มีโทรศัพท์

เข้าหมู่บ้านเมื่อต้นปี 2537 ชาวนาปลูกข้าวเพื่อขายทั้งหมดแล้วที่ข้าวสารบริโภคให้รถไถนาแทนควายโดยสิ้นเชิง ชาวบ้านส่วนใหญ่พยายามส่งลูกเรียนมากกว่าการศึกษาภาคบังคับ จากสภาพบ้านน้ำว่าดังที่กล่าวมาจึงเป็นการยากที่จะฟื้นฟูเกษตรทางเลือกขึ้นใหม่

นอกจากนี้ยังมียุติงข้อสงสัยว่าการเลือกทางออกในปัจจุบันด้วยการทำเกษตรทางเลือกนั้นในอนาคตจะมีทางออกให้บุตรหลานอย่างไร เพราะเกษตรกรที่เลือกวิถีชีวิตเช่นนี้มีพื้นที่ดินไม่มากนักจึงมีปัญหาคือจะแบ่งที่ทำกินให้กับบุตรหลาน ครั้นจะให้บุตรหลานได้รับการศึกษาเพื่อเข้าสู่งานในสังคมเมืองก็มีความว่าการทำเกษตรทางเลือกซึ่งไม่มุ่งผลิตเพื่อขายนั้นเกษตรกรจะหาเงินที่ไหนมาเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับเป็นค่าการศึกษาของบุตรหลานได้

ดังนั้นถ้าการพึ่งตนเองของชุมชนน่าจะมีความหมายที่สามารถนำไปใช้ได้ อีกลักษณะหนึ่ง คือชนบทยังคงพัฒนาไปในลักษณะทำการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ยังคงใช้เทคโนโลยีแบบใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิต แต่ทำอย่างไรให้ในกระบวนการเหล่านี้ ชาวนา รู้เท่าทันได้โดยตลอด ชาวนามีศักยภาพและมีสิทธิที่จะเลือกและตัดสินใจโดยตลอด เช่นชาวนา รู้เท่าทันว่าจะปลูกอะไรดีหรือไม่ดีอย่างไร ทั้งเพื่อตนเองและส่วนรวมด้วย มีศักยภาพที่จะเลือกและตัดสินใจว่าจะเลือกปลูกพืชชนิดใด อย่างไร รู้เท่าทันว่าจะใช้เทคโนโลยีในการผลิตอย่างไรถึงจะเหมาะสมทั้งระยะสั้นและระยะยาว มีศักยภาพและมีสิทธิที่จะเลือกใช้เทคโนโลยีตามความเหมาะสมนั้นเป็นต้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าชาวนาต้องสร้างวิถีชีวิตแบบใหม่ของตน โดยที่ยังคงทำการผลิตเพื่อขาย ยังคงใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ยังคงซื้อสิ่งของบริโภคจากตลาด แต่ทำให้สิ่งเหล่านี้อยู่ภายใต้การควบคุมของชาวนาให้มากที่สุด ไม่ใช่ชาวนาตกเป็นเบี้ยล่างอย่างปัจจุบัน

การพึ่งตนเองของชาวนาในลักษณะนี้ก็เพื่อให้ชาวนาได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าที่สุด อย่างยาวนานที่สุด และถูกเอารัดเอาเปรียบน้อยที่สุด

การที่ชาวนาจะพึ่งตนเองในลักษณะดังกล่าวได้ชาวนาต้องได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ เพราะชาวนาจะไม่สามารถพัฒนาตนเองได้เลยถ้าให้ดำเนินการพัฒนาแต่เพียงลำพังในปัจจุบัน เพราะชาวนาได้ถูกทำให้อ่อนแอทุก ๆ ด้าน การพัฒนา

ชนบทควรดำเนินการดังต่อไปนี้

1 ที่ดินทำกิน

ปัญหาสำคัญของชาวนา คือ การไร้ที่ดินทำกิน รัฐจำเป็นต้องเข้ามาดำเนินการให้ชาวนามีที่ดินทำกินเสียก่อน เป็นเบื้องต้น มีเช่นนั้นการพัฒนาให้ชาวนามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นคงจะเป็นไปได้ยาก รัฐสามารถจัดสรรที่ดินทำกินให้กับชาวนาโดยซื้อที่ดินจากผู้ที่มีที่ดินมาก ๆ โดยเฉพาะจากนายทุนในเมืองที่เข้าไปกว้านซื้อที่ดินในชนบทไว้เป็นจำนวนมากเพื่อการเก็งกำไร ที่ดินเหล่านี้ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมอย่างจริงจัง เช่น บ้านน้ำว่าในปัจจุบันที่ดินทำกินของชาวนาได้กลายเป็นของนายทุนเก็งกำไรประมาณถึงหนึ่งในสามของที่ดินทำกินของชาวนาในหมู่บ้านทั้งหมด รัฐควรออกกฎหมายเพื่อให้รัฐสามารถจ่ายเงินให้นายทุนเจ้าของที่ดินในอัตราที่ต่ำกว่าราคาในท้องตลาดทั่วไปหรือรัฐอาจมีนโยบายหารายได้เพื่อนำมาใช้ในการปฏิรูปที่ดินโดยเฉพาะ เช่น การเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้าจากผู้มีรายได้ หรือมีทรัพย์สินมาก ๆ เช่น ภาษีมรดก ภาษีรายได้ ภาษีที่ดิน เป็นต้น

ที่ดินที่รัฐจัดสรรให้ไม่จำเป็นต้องมอบกรรมสิทธิ์ให้กับชาวนา แต่อาจใช้วิธีจัดสรรให้ชาวนาทำกินได้ชั่วคราว โดยตราใบที่ครัวเรือนนั้นยังทำกินอยู่ก็ให้ใช้สิทธิ์ทำกินบนที่ดินแปลงนั้นได้ตลอดไป เมื่อใดเลิกทำกินจึงมอบที่ดินแปลงนั้นให้ครัวเรือนชาวนาอื่นทำกินต่อไป การทำเช่นนี้ก็เพื่อให้ที่ดินได้ถูกใช้ประโยชน์ในการทำกินให้มากที่สุด

นอกจากการจัดสรรที่ทำกินให้กับชาวนาแล้ว รัฐควรดำเนินการจัดรูปที่ดินใหม่เพราะชาวนาในปัจจุบันจะครอบครองที่ดินขนาดย่อมหลายแปลงอยู่ห่างกัน ทำให้ต้องลงทุนในการผลิตสูงและได้ผลผลิตต่ำกว่าการมีที่ดินเป็นแปลงใหญ่ต่อเนื่องกัน รวมทั้งที่ดินในกลุ่มส่วนใหญ่ยังคงทำนาได้ปีละครั้ง ไร้ระยะเวลาทำนายนาน ปลูกได้เฉพาะข้าวคุณภาพต่ำ เพราะเป็นเขตน้ำท่วมลึก ในฤดูแล้งก็ต้องปล่อยให้น้ำร้างเพราะขาดน้ำ การจัดรูปที่ดินใหม่จะช่วยให้ข้อจำกัดที่เกิดจากธรรมชาติหมดไป เช่น อาจจะมีการถมคันคู หรือทำฝายเพื่อกั้นมิให้น้ำท่วมมากนัก หรือที่นาบางส่วนอาจจะมี

การถมดินให้สูงขึ้นเป็นต้น จุดประสงค์ก็เพื่อให้ชาวนาทำการเกษตรแบบขั้นบันได โดยปราศจากข้อจำกัดเรื่องน้ำท่วม

นอกจากนี้การจะเสริมสร้างประสิทธิภาพการใช้ที่ดินได้เต็มที่ รัฐจะต้องสร้างระบบชลประทานให้ได้ผลมากยิ่งขึ้นโดยเลือกวิธีการที่สอดคล้องกับชนบทในแต่ละแห่ง เช่นโครงการชลประทานขนาดเล็ก โครงการผันน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยใช้เครื่องสูบน้ำ โครงการขุดเจาะน้ำบาดาล เป็นต้น

2 จะผลิตอะไร

ชนบทที่มีลักษณะไม่แตกต่างจากบ้านน้ำท่วมจะต้องดำเนินการปลูกพืชเพื่อขายต่อไป ประสบการณ์ที่ผ่านมาชี้ว่าชาวนาปลูกเพียงข้าวเป็นหลักเพื่อขายในท้องตลาด ซึ่งแสดงถึงความล้มเหลวของการพัฒนา เพราะพืชชนิดนี้ชาวนาปลูกมาตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้านโดยไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งที่ในปัจจุบันราคาข้าวในตลาดโลกได้ตกต่ำลงอย่างมากและอย่างต่อเนื่อง เพราะข้าวไม่ใช่สินค้าสำคัญที่เป็นที่ต้องการของตลาดโลกอีกต่อไป ประกอบกับชาวนาส่วนใหญ่ยังปลูกได้เฉพาะข้าวคุณภาพต่ำ ราคาผลิตผลจึงยิ่งต่ำลงอีก

ดังนั้นในเบื้องต้นที่ชาวนายังต้องทำการเกษตรอยู่ รัฐจะต้องทุ่มทุนในการค้นคว้าวิจัยและสร้างตลาดให้กับพืชผลการเกษตร โดยรัฐต้องพยายามให้ชาวนาสามารถทำการเกษตรชนิดที่ท้องตลาดต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งรัฐอาจวางแผนพัฒนาการเกษตรโดยกำหนดอย่างชัดเจน เป็นขั้นที่ว่าในส่วนใดจะทำอะไร โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ชาวนาจะได้รับเป็นสำคัญ เช่นในเขตที่ปลูกข้าวจะต้องเป็นเขตที่ปลูกเฉพาะข้าวคุณภาพดีและจะต้องทำนาได้ปีละหลายครั้ง ส่วนการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่น ๆ รัฐจะต้องกำหนดอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ต้องเกิดจากการวิจัยอย่างชัดเจนและเปิดโอกาสให้ชาวนามีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้การวางแผนให้ชาวนาทำอะไรนั้น รัฐควรมีหลักประกันเรื่องราคาให้กับชาวนาไปพร้อมกันด้วย เช่น ประการแรก รัฐส่งเสริมการผลิตแบบครบวงจรโดยรัฐและธุรกิจเอกชน โดยส่งเสริมให้ชาวนาผลิตสินค้าที่ตรงกับ

ความต้องการของตลาดและมีการประกันราคากันต่ำ โดยให้ธุรกิจเอกชนทำสัญญาซื้อล่วงหน้ากับรัฐบาล และรัฐบาลทำสัญญาซื้อล่วงหน้ากับชาวนาหรือสถาบันเกษตรกร ประการที่สอง รัฐส่งเสริมการผลิตแบบครบวงจรโดยธุรกิจเอกชน โดยให้สัมปทานแก่ธุรกิจเอกชนที่จะผูกขาดการส่งเสริมการผลิตและรับซื้อผลผลิตเป็นรายสินค้าและรายท้องถิ่น (สมพันธ์ เตชะอธิก. 2531 : 80)

สิ่งที่รัฐควรจะต้องมีวิสัยทัศน์ที่แจ่มชัดก็คือ รัฐไม่ควรปล่อยให้ชนบทผลิตแต่พืชผลการเกษตรเท่านั้น เพราะการส่งพืชผลการเกษตรซึ่งเป็นเพียงสินค้าปฐมภูมิ ออกขายแข่งกันสินค้าอุตสาหกรรมนั้นผู้ผลิตพืชผลเกษตรย่อมเสียเปรียบมากเพราะสินค้าจะมีมูลค่าต่ำ รัฐต้องส่งเสริมให้ชนบทมีศักยภาพในการดัดแปลงพืชผลการเกษตรให้เป็นสินค้าอุตสาหกรรม โดยในประการแรกรัฐต้องส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมขนาดย่อมทั่วไปในท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อดัดแปลงสินค้าเกษตรกรรมให้เป็นสินค้าอุตสาหกรรม เช่นการทำอาหารกระป๋อง หรืออาหารบรรจุขวด เป็นต้น ประการที่สอง รัฐต้องเปลี่ยนฐานการผลิตอุตสาหกรรมของประเทศซึ่งปัจจุบันมีความเกี่ยวเนื่องกับสินค้าเกษตรน้อยมากให้เป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับสินค้าเกษตรมากขึ้น และพัฒนาให้เป็นทิศทางหลักของประเทศให้ได้ ทั้งนี้เพื่อให้ทั้งภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมมีโอกาสได้รับการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมกัน และเป็นการลดการชะงักงันต่างชาติทั้งด้านเทคโนโลยีและวัตถุดิบ

3 เงินทุน

เงินทุนเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของชาวนา เพราะชาวนาจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนทั้งในการผลิต การบริโภค และการดำรงชีวิตด้านอื่น ๆ

ในปัจจุบันชาวนาส່วนใหญ่ไม่เพียงขาดเงินลงทุนเท่านั้น แต่ยังมีหนี้เก่าที่ยากจะใช้คืนได้หมดด้วย รัฐจะต้องเริ่มต้นสนับสนุนด้านเงินทุนให้กับชาวนาด้วยการปลดหนี้ให้กับชาวนาที่ไม่มีความสามารถในการใช้หนี้คืนได้แล้ว และยืมเวลาให้หนี้ให้กับชาวนาอีกบางส่วน เพราะมีเช่นนั้นชาวนากลุ่มดังกล่าวนี้จะไม่มีความสามารถเริ่มต้นชีวิตใหม่ได้เลย เพราะจะถูกเงินไปลงทุนทำการผลิตใหม่ก็ไม่ได้ ในขณะที่ดอกเบี้ยก็เพิ่ม

ขึ้นทุกขณะ

จากนั้นรัฐควรสนับสนุนเงินทุนให้กับชาวนาโดยผ่านองค์กรของชุมชน กล่าวคือให้ชาวนาในหมู่บ้านจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ โดยให้ชาวนาดำเนินการบริหารกันเอง รัฐเป็นผู้สนับสนุนเงินเริ่มต้นแบบให้เปล่า ผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่ได้ให้กลุ่มใช้เพื่อผลประโยชน์ของสมาชิกในชุมชน มีตัวอย่างในหมู่บ้านหลายแห่งที่ชาวนาดำเนินการบริหารกลุ่มออมทรัพย์กันเองจนประสบผลสำเร็จอย่างมาก ทั้งที่รัฐมิได้สนับสนุนเงินทุนใดๆ เลย เช่น กลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นที่บ้านคีรีวง อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช ที่บ้านน้ำขาว อ.จะนะ จ.สงขลา เป็นต้น รัฐควรขยายประสบการณ์เหล่านี้ไปสู่หมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อเป็นบทเรียนให้ชาวนาสามารถดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านของตนให้เป็นผลสำเร็จ รัฐควรสนับสนุนให้กลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านต่าง ๆ สามารถพึ่งตนเองได้ และมีเงินทุนหมุนเวียนให้กับสมาชิกอย่างเพียงพอ สถาบันการเงินในลักษณะนี้ควรได้รับการพัฒนาให้เป็นหลักของชุมชนอย่างแท้จริง

อาจมีผู้แย้งว่ารัฐจะหาเงินที่ไหนมาสนับสนุนชาวนาดังที่กล่าวมา ซึ่งถ้าพิจารณาในกรอบการพัฒนาแบบเดิมก็จะเกิดปัญหาดังที่ว่า แต่ถ้ารัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาชนบทอย่างแท้จริงรัฐก็สามารถหางบประมาณมาสนับสนุนการพัฒนาชนบทได้โดยไม่ยาก กล่าวคือ ประการแรกรัฐจัดสรรงบประมาณที่เคยทุ่มเทให้กับภาคอุตสาหกรรมมาทุ่มเทให้กับชนบทบ้าง เช่น แทนที่รัฐจะทุ่มเทเงินจำนวนมหาศาลให้กับการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า รัฐอาจนำเงินจำนวนนี้มาสร้างโครงการชลประทานขนาดเล็กย่อยให้กับชนบทในเขตต่าง ๆ เป็นต้น ประการที่สองรัฐควรปฏิรูประบบการเก็บภาษีเสียใหม่ให้เป็นการจัดเก็บภาษีในอัตราที่ก้าวหน้า คือเก็บภาษีจากคนรวยให้มากกว่า และเก็บจากคนจนแต่น้อย เพราะในปัจจุบันรัฐยังจัดเก็บภาษีทางอ้อมเป็นหลัก ทำให้คนรวยและคนจนเสียภาษีในอัตราที่เท่ากัน เช่น ภาษีที่รวบรวมอยู่กับราคาสินค้าแต่ละชิ้น เป็นต้น

4 การใช้เทคโนโลยี

การพึ่งพิงทางเทคโนโลยีไม่ใช่เป็นเพียงปัญหาของชนบทแต่เป็นปัญหาสำคัญของประเทศด้วย ในแต่ละปีประเทศไทยจะเสียเงินตราเป็นจำนวนมากเพื่อนำเทคโนโลยีเข้าจากต่างประเทศ การจะพัฒนาชนบทให้พึ่งพิงตนเองได้และมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองนั้นรัฐจำเป็นต้องเพิ่มการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีให้มากขึ้น โดยส่งเสริมให้มีการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับประเทศอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเทคโนโลยีที่ใช้ในการเกษตรและดัดแปลงผลผลิตการเกษตร ซึ่งในความเป็นจริงประเทศไทยมีนักวิชาการด้านเครื่องจักรกลการเกษตรจำนวนมากอยู่ตามวิทยาลัยเทคนิค วิทยาลัยเกษตรกรรมต่าง ๆ รวมทั้งปัญญาชนชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย เพียงแต่รอการสนับสนุนอย่างจริงจังเท่านั้น

ปัจจุบันชาวนาต้องเสียเงินเป็นจำนวนมากในการซื้อเทคโนโลยี ทั้งนี้เนื่องจากจะเพราะมูลค่าที่สูงของเทคโนโลยี ทั้งส่วนใหญ่ต้องสั่งเข้ามาจากต่างประเทศ แล้ว รัฐยังเก็บภาษีนำเข้าและภาษีการค้าจากเทคโนโลยีเหล่านี้ด้วย เช่น เครื่องจักร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เป็นต้น ดังนั้นในช่วงที่ประเทศยังต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีจากต่างประเทศอยู่ รัฐต้องไม่คิดหาเงินโดยการเก็บภาษีจากชาวนา รัฐควรให้สินค้าประเภทเทคโนโลยีสำหรับการเกษตรเป็นสินค้าปลอดภาษี นอกจากนี้รัฐยังสามารถช่วยตัดขั้นตอนพ่อค้าคนกลางและพ่อค้าขายปลีกได้อีก เพื่อที่จะให้เทคโนโลยีมีราคาถูกยิ่งขึ้น โดยการจำหน่ายสินค้าเทคโนโลยีผ่านสถาบันทางการเกษตรที่รัฐดูแลอยู่ เช่น สหกรณ์การเกษตร เป็นต้น

นอกจากนี้ชาวนาแต่ละครัวเรือนพยายามซื้อเทคโนโลยีบางอย่าง ซึ่งมีราคาแพงเป็นของตนเอง เช่น เครื่องจักรต่าง ๆ หรือไม่ก็ต้องเสียค่าว่าจ้างในราคาแพง ทำให้ชาวนาต้องเสียเงินมากโดยไม่จำเป็น รัฐอาจดำเนินการสนับสนุนให้องค์กรชุมชนมีเครื่องจักรเป็นสมบัติของส่วนรวม สมาชิกภายในกลุ่มสามารถนำเครื่องจักรไปใช้ในไร่นาของตนเองได้ตามกฎเกณฑ์ที่ทางกลุ่มจะพิจารณาดตกลงกัน วิธีการเช่นนี้ นอกจากจะทำให้ชาวนาประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากแล้ว ชาวนายังสามารถร่วมกันพิจารณาและตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมอันจะ

ช่วยให้ชาวนาพึงตนเองได้มากขึ้น

5 การบริโภค

การบริโภคเป็นกิจกรรมที่ชาวนาต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากและแสดงให้เห็นถึงการพึงเมืองอย่างชัดเจน เพราะการบริโภคของชาวนาในปัจจุบันมิใช่เพียงเพื่อผลิตข้าวพลังแรงงานและพัฒนาคุณภาพชีวิตเท่านั้น แต่ชาวนาได้รับการกระตุ้นจากตลาดให้เกิดการบริโภคอย่างบ้าคลั่ง ทั้งบริโภคในสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อการผลิตข้าวพลังแรงงานไม่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต จนกลายเป็นกระแสการบริโภคที่เรียกว่าวัฒนธรรมบริโภคนิยม (consumptionism)

ดังนั้นในเบื้องต้นจะต้องสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องการบริโภคให้กับชาวนาเพื่อให้ชาวนาสามารถเลือกบริโภคสิ่งต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทันและอย่างประหยัด

นอกจากนี้สินค้าที่ชาวนาบริโภคในปัจจุบันจะผ่านพ่อค้าคนกลางหลายระดับทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้นมาก รัฐต้องสนับสนุนให้องค์กรของชุมชนได้ดำเนินการในลักษณะสหกรณ์ร้านค้า เพื่อสั่งซื้อสินค้าโดยตรงจากบริษัทผู้ผลิตมาจำหน่ายให้กับสมาชิกในชุมชนในราคาที่ถูกลง

6 วิธีดำเนินการ

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นกิจกรรมที่รัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดขึ้นกับชุมชนชาวนาโดยทั่วไป เพื่อให้ชาวนาลดการพึ่งพิงตลาด ลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ให้มากที่สุด และสามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยผลตอบแทนที่ได้จากการผลิตของตนเอง แต่กระบวนการที่จะทำให้เกิดกิจกรรมดังกล่าวบรรลุเป้าหมายนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย และรัฐไม่สามารถจะทำได้เพียงฝ่ายเดียว และไม่ควรถูกกระทำฝ่ายเดียวด้วย เพราะไม่มีโอกาสจะประสบผลสำเร็จได้เลย ดังผลงานการพัฒนาของรัฐที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไป รัฐต้องเปิดโอกาสให้ชาวนาเป็นผู้กระทำที่สำคัญ โดยมีการระดมภูมิปัญญาต่าง ๆ จากทุกส่วนของสังคมเข้ามาใช้ วิธีการที่จะทำให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ประสบผล

สำเร็จลงทำได้ดังนี้

6.1 การกระจายอำนาจ

รัฐจะต้องกระจายอำนาจให้ชุมชนต่าง ๆ ในชนบทให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรของชุมชน และการพัฒนาชุมชนทุก ๆ ด้าน การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริงจะทำให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและการพัฒนาดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับท้องถิ่น รวมทั้งตัวประชาชนเองจะได้รับการพัฒนาศักยภาพให้สามารถพึ่งตนเองได้ และมีพลังพอที่จะช่วยกันพัฒนาชุมชน การพัฒนาในลักษณะเช่นนี้รัฐจะต้องยอมลดอำนาจที่มีอยู่อย่างเบ็ดเสร็จให้เหลือเพียงเป็นผู้แนะนำ ประสานงาน และสนับสนุนในเรื่องทุน วิทยาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน เช่น ในเรื่องการจัดรูปที่ดินถ้ารัฐบาลกลางเข้ามาดำเนินการเอง อาจจะทำให้ยากเพราะชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ ถ้าให้ชาวบ้านดำเนินการกันเองอาจจะประสบผลสำเร็จมากกว่า หรือการชลประทานที่แต่เดิมรัฐเป็นผู้ผูกขาดการดำเนินการทั้งหมด ซึ่งปรากฏว่าไม่บังเกิดผลประโยชน์กับประชาชนเท่าที่ควร รัฐจะต้องเปิดโอกาสและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้านชลประทานที่เหมาะสมกับชุมชน เช่น ที่บ้านน้ำจ้าวพบว่าในฤดูแล้งคลองส่งน้ำของกรมชลประทานไม่มีน้ำอยู่เลย แต่ในคลองธรรมชาติมีน้ำอยู่พอสมควร ชาวนามีความคิดที่จะผันน้ำจากคลองธรรมชาติเข้าไปในนาแต่ทำไม่ได้เพราะขาดทุนและเทคโนโลยี ถ้ารัฐกระจายอำนาจให้ชุมชนจัดการในเรื่องนี้ได้เองชุมชนจะสามารถพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกของตนได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

6.2 องค์การชุมชน

การที่ชาวนาจะพึ่งตนเองและมีศักยภาพที่จะพัฒนาชีวิตและชุมชนด้วยตัวเองได้ ชาวนาจะต้องมีการรวมกันเป็นกลุ่ม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงาน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในอดีตที่ชาวนายังคงพึ่งตนเองได้ชาวนาก็มีลักษณะของการร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม เพราะมีแต่การรวมกันเป็นกลุ่มเท่านั้นที่จะทำให้เกิดความคิด เกิดพลังที่จะพึ่งตนเองได้

การที่จะทำให้ชาวนาซึ่งถูกทำให้ลู่แกว่งตัวใครตัวมันมานานหันกลับมาใช้
ชีวิตแบบรวมกลุ่มอีกครั้งนั้นจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยการสร้างจิตสำนึกร่วมกัน จิตสำนึก
ที่สำคัญ เช่น จิตสำนึกของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จิตสำนึกการรวมกลุ่ม การพึ่ง
ตนเอง การพัฒนาแบบไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น จิตสำนึกเหล่านี้ต้องได้รับการ
สร้างขึ้นและผลิตซ้ำให้แน่นติดต่อเนื่องตลอดเวลา

องค์กรชุมชนเป็นสิ่งสำคัญเพราะจะเป็นองค์กรที่รองรับการกระจายอำนาจ
ของรัฐ และจะเป็นส่วนที่ทำให้การพึ่งตนเองและการพัฒนาศักยภาพของชาวนาเป็น
จริงขึ้นได้ องค์กรชุมชนจะเป็นองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมของชุมชนในทุก ๆ ด้าน เช่น
การวางแผนการผลิต การจำหน่ายผลผลิต การออมทรัพย์และการบริการสินเชื่อ
การดำเนินกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้า เป็นต้น

องค์กรชุมชนต้องได้รับการส่งเสริมให้รวมตัวใหญ่ขึ้นในรูปสหพันธ์ คือ
องค์กรชุมชนในแต่ละแห่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น เช่น มีการรวมตัวกันถึงใน
ระดับเขต ทั้งนี้เพื่อให้องค์กรของชาวนาสามารถติดต่อกับภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ขึ้น เช่น การขายผลผลิต การสั่งซื้อสินค้าบริโภคอุปโภคสำหรับร้านค้าสหกรณ์ในหมู่บ้าน
เป็นต้น องค์กรชาวนาในระดับเขตนี้ควรมีโรงสี ยุ้งฉาง เป็นของกลุ่มด้วย

การที่จะให้ชุมชนมีความสามารถในการพัฒนาดังที่กล่าวมาไม่เพียง
ชาวนาต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับที่ใหญ่กว่าเท่านั้น
แต่ชาวนาต้องติดต่อยุ่ร่วมมือกับคนกลุ่มอื่น ๆ อยู่ตลอดเวลา ชาวนาต้องสร้างเครือข่าย
ความสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ เพื่อระดมทุนปัญหา ทรัพยากร มาใช้ให้เป็นประโยชน์มาก
ที่สุด นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้เสนอการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกันในลักษณะ
เบญจภาคีอันประกอบด้วยชุมชน องค์กรภาคเอกชน นักวิชาการ ราชการ และ
ธุรกิจ (ประเวศ วะสี. 2537:18) เครือข่ายความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะช่วยให้
ชาวนามีความสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่าง ๆ เป็นอันดี ไม่มีใครเป็นปฏิปักษ์กับใคร ทำให้
เกิดการรวมตัวเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา เป็นการรวมตัวแบบไม่แยกตัว มีปฏิสัมพันธ์แบบ
ต่อเนื่อง เป็นพลวัตที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็ง

องค์กรชุมชนดังกล่าวนี้จะต้องปลอดจากการแทรกแซงของรัฐ เพียงแต่รัฐ

ต้องแสดงบทบาทในทางสนับสนุนอย่างเต็มที่ ส่วนการบริหาร การดำเนินงาน และการตัดสินใจต่าง ๆ ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของชุมชน มีเช่นนั้นแล้วองค์กรชุมชนก็จะคล้ายกับองค์กรต่าง ๆ ที่รัฐเข้าไปจัดตั้งในชนบทที่ผ่านมา ซึ่งส่วนใหญ่จะประสบความสำเร็จล้มเหลวในการแสดงบทบาทการพัฒนามาโดยตลอด

6.3 การศึกษา

การศึกษาจะเป็นเครื่องมือที่จะช่วยทำให้ชาวนาสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ได้ เพราะการศึกษาจะช่วยทำให้ชาวนามีจิตสำนึกที่ถูกต้อง มีความรู้และทักษะที่จะช่วยให้ตนเองและชุมชนได้พัฒนาอย่างเหมาะสม

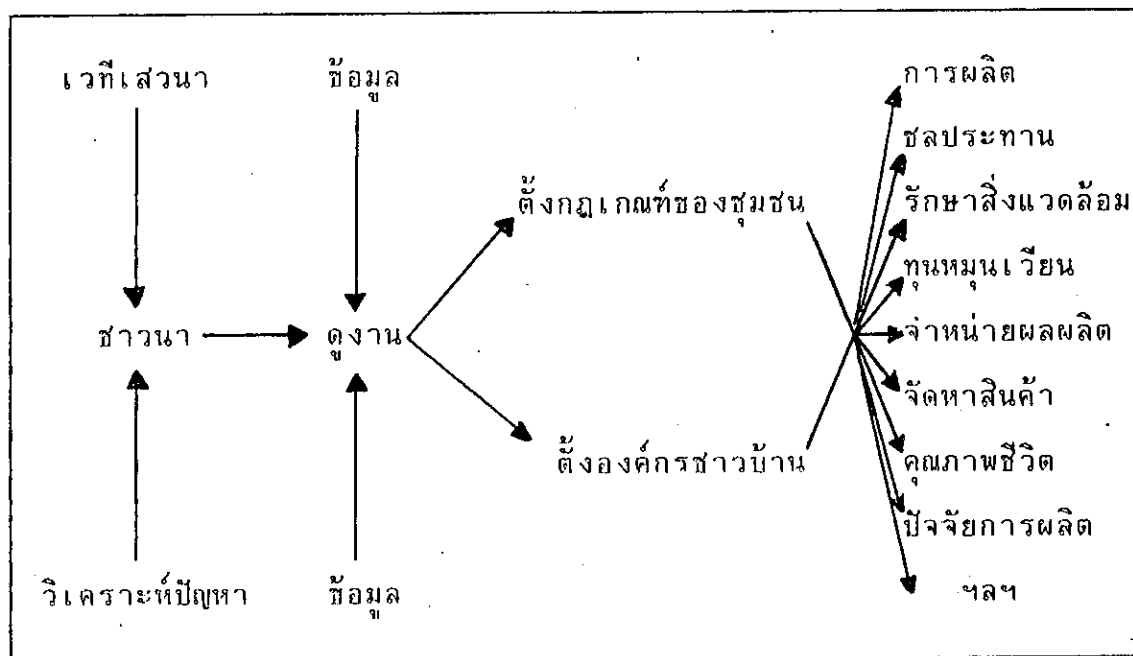
การศึกษาที่จะดำเนินการในชุมชนนั้นจะมีส่วนสำคัญ 2 ส่วนคือจะให้ชาวนาเรียนรู้อะไร และจะมีกระบวนการเรียนรู้อย่างไร

การที่จะบอกว่าชาวนาจะเรียนรู้อะไรบ้างนั้น คงไม่ใช่หน้าที่ของใครโดยเฉพาะ แต่จะต้องเกิดจากการระดมความคิดของคนหลายฝ่าย โดยมีชาวนาเป็นแกนกลาง ซึ่งอาจใช้เครื่องมือแบบญาติที่กล่าวถึงข้างต้นเข้ามาร่วมระดมความคิดสิ่งที่ชาวนาควรจะได้เรียนรู้ควรครอบคลุมถึงการพัฒนากิจการ การพัฒนาความรู้ความสามารถในด้านการผลิต การจำหน่ายผลผลิต การบริหารทรัพยากรของชุมชน การรักษาสภาพแวดล้อม การพัฒนาชีวิตด้านต่าง ๆ เป็นต้น โดยสาระความรู้จะต้องเกิดจากการผสมผสานกันเหมาะสมระหว่างภูมิปัญญาชาวบ้านกับวิทยาการสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายการพัฒนาที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็สามารถใช้ความรู้ใหม่ ๆ มาพัฒนาการผลิตของตนได้ด้วย

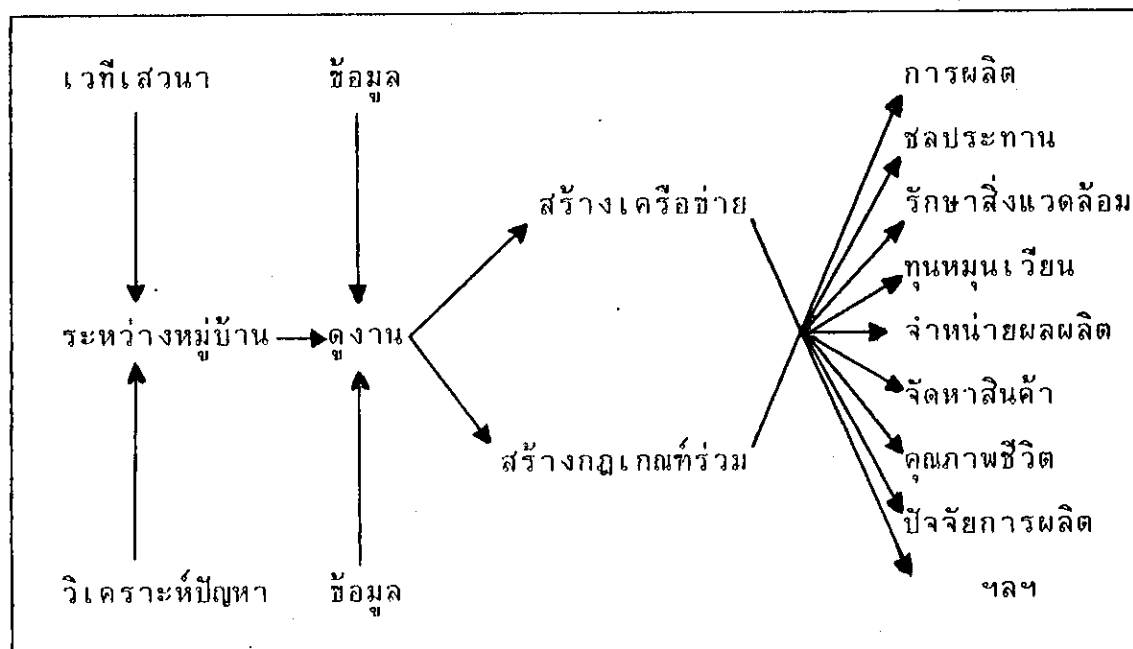
ส่วนกระบวนการเรียนรู้ของชาวนานั้น สามารถใช้รูปแบบการเรียนรู้ในลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนเป็นหลัก คืออาศัยเวทีเสวนา การดูงาน แล้วสรุปหากฎเกณฑ์หรือแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งอาจจะประยุกต์ใช้รูปแบบต่าง ๆ ได้หลายลักษณะ เช่น

รูปแบบที่ 1 การตั้งกลุ่มเสวนาภายในชุมชนโดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้นำและเชิญบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมด้วย เช่น กำนันการ องค์กรเอกชน นัก

วิชาการ เป็นต้น

รูปแบบที่ 2 การเสวนาระหว่างกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์

นอกจากการศึกษาในลักษณะแยกระบบโรงเรียนดังที่กล่าวมาแล้ว รัฐจำเป็นต้องปฏิรูปการศึกษาในระบบให้เกิดประโยชน์กับการพัฒนาชนบทให้มากที่สุด ซึ่งมีแนวทางในการดำเนินการดังต่อไปนี้

1 การศึกษาในปัจจุบันเป็นการศึกษาที่มุ่งรับใช้การพัฒนาในเมือง คนจากชนบทถูกดึงให้ออกจากหมู่บ้านเพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษา เพื่อจุดหมายปลายทางการรับใช้การพัฒนาดังกล่าว ทำให้ชนบทขาดคนรุ่นใหม่ที่จะช่วยกันพัฒนาชนบทให้ก้าวหน้า ดังนั้นการศึกษาจะต้องเปลี่ยนทิศทางใหม่ โดยจะต้องมุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจชนบททุก ๆ ด้าน ความเข้าใจนี้จะต้องเป็นสาระสำคัญของการจัดการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา

2 การศึกษาจะต้องมีเนื้อหาสาระที่มุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนและพัฒนาองค์ความรู้ในลักษณะที่สอดคล้องกับทฤษฎีของท้องถิ่น และเนื่องจากท้องถิ่นมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย การจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตรของการศึกษาทุกระดับที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่นระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ เป็นต้น นอกจากนี้การศึกษาในระดับอุดมศึกษาก็จะต้องมีการเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่นกับวิชาที่เรียน โดยอาจารย์และนักศึกษาจะต้องออกฝึกงานและศึกษาภาคสนามในท้องถิ่น เพื่อในด้านหนึ่ง อาจารย์และนักศึกษาจะได้นำความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมลงสู่ชนบท ในอีกด้านหนึ่งเพื่อให้นักศึกษาและอาจารย์ได้เรียนรู้ได้เข้าใจวิถีชีวิตของชาวชนบท และสามารถนำภูมิปัญญาของชาวบ้านกลับไปสู่ห้องเรียนเพื่อผลิตซ้ำให้เป็นระบบและชัดเจนขึ้น และสามารถนำกลับเข้าสู่สังคมไทยเพื่อเป็นภูมิปัญญาในการพัฒนาสังคมต่อไป

3 การศึกษาจะต้องมีลักษณะครบวงจร คือเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตเพื่อการทำงาน ไม่ใช่การศึกษาเพื่อการเรียนรู้เพียงประการเดียว การศึกษาจะต้องมีเป้าหมายที่แจ่มชัดที่จะสร้างคนและองค์ความรู้ที่ทำให้ผู้เรียนสามารถอยู่ทำงานในชนบทและพัฒนาชนบทได้ โดยการพัฒนาชนบทนั้นไม่ได้จำกัดว่าจะต้องเป็นการเกษตรเท่านั้น การศึกษาจะต้องเป็นตัวสร้างลู่ทางใหม่ ๆ ในการพัฒนาการเกษตรให้เข้าสู่

อุตสาหกรรม หรือธุรกิจได้โดยศักยภาพของชุมชนเอง ไม่ใช่โดยการครอบงำไปจากภายนอกอย่างเช่นปัจจุบัน

4 จะต้องส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงเรียนชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยมุ่งให้เป็นสถานแสวงหาความรู้ของทั้งผู้ใหญ่และเด็ก เป็นความรู้เกี่ยวกับการทำงานและการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โรงเรียนดังกล่าวจะเน้นภาคปฏิบัติและการนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน เป็นสำคัญ ครูนอกจากจะมาจากระบบราชการแล้วยังมาจากปัญญาชนในท้องถิ่นเองด้วย เพราะครูจะไม่ใช่เป็นเพียงผู้ทำหน้าที่สอนหนังสือเท่านั้น แต่จะต้องเป็นนักพัฒนาที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความต้องการของท้องถิ่นและประเทศโดยส่วนรวม และสามารถตอบสนองความต้องการนั้นด้วยความพยายามที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์

ความพยายามที่จะแก้ปัญหาของชาวนานั้นเป็นเรื่องใหญ่ และเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือกันทุ่มเททรัพยากรและความรู้ต่าง ๆ เพื่อดำเนินการพัฒนาอย่างเต็มที่ รัฐบาลที่ปัญหาชาวนายังไม่ได้รับการแก้ไขรัฐบาลนั้นจะกล่าวไม่ได้เลยว่าประเทศเรามีผลการพัฒนาเป็นที่น่าพอใจแล้ว และนักการศึกษา นักพัฒนา นักวางแผน นักเศรษฐศาสตร์ ฯลฯ จะกล่าวไม่ได้เลยว่าตนได้ทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์แล้ว

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชนบทในปัจจุบันมักจะออกมาในรูปของหลักการและแนวความคิด แต่ยังขาดแนวทางที่เป็นรูปธรรมที่จะดำเนินการให้ไปสู่หลักการหรือแนวความคิดนั้น เช่น ข้อเสนอแนะที่ว่าให้กระจายอำนาจไปให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากที่สุด แต่ในทางปฏิบัติก็ยังไม่มีการบอกได้ชัดเจนว่าจะทำอย่างไร ดังนั้นการวิจัยต่อ ๆ ไปควรให้ความสนใจที่จะศึกษาหาแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลในการพัฒนาอย่างแท้จริง ประเด็นที่ควรศึกษา เช่น แนวทางการจัดรูปที่ดินในแต่ละท้องถิ่น แนวพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน แนวทางการจัดการศึกษา

เพื่อการพึ่งตนเอง การพัฒนาเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับท้องถิ่น แนวทางการสร้าง
อุตสาหกรรมขนาดย่อมในชุมชน เป็นต้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กล้า สมตระกูล. "สู่ถนนสายใหม่...อาชีพอิสระ," วารสารการศึกษานอกโรงเรียน. 25(47):24-28; กุมภาพันธ์-มีนาคม 2532.
- กาญจนา แก้วเทพ. จิตสำนึกชาวนา. กรุงเทพฯ:สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2527.
- เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. "โครงสร้างการกระจายรายได้ของระบบเศรษฐกิจไทย," วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง. 2(1):1-56; เมษายน 2525.
- คณะกรรมการประเมินโครงการนำร่องขยายการศึกษาภาคบังคับต่อจากระดับประถมศึกษาปีที่ 6 อีก 3 ปี. รายงานผลการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับการดำเนินงานของโรงเรียนโครงการนำร่องขยายการศึกษาภาคบังคับต่อจากประถมศึกษาปีที่ 6 อีก 3 ปี. กรุงเทพฯ:ม.ป.ท., 2534. อัดสำเนา.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. "การศึกษาไทยวันนี้: ข้อเท็จจริงและข้อสังเกต," วารสารเศรษฐกิจและสังคม. 26(2):25-29; มีนาคม-เมษายน 2532.
- _____. เครื่องชี้ภาวะสังคม. กรุงเทพฯ:กองศึกษาและเผยแพร่การพัฒนา, 2530.
- _____. "ทำไมเขาไม่ให้ลูกเรียนต่อ," วารสารเศรษฐกิจและสังคม. 26(2):25-29; มีนาคม-เมษายน 2532.
- _____. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2. กรุงเทพฯ:สำนักนายกรัฐมนตรี, 2507.
- _____. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7. กรุงเทพฯ:สำนักนายกรัฐมนตรี, ม.ป.ป.
- โครงการปรับปรุงระบบแผนและพัฒนาเกษตรกร. แนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ตำบลบ้านหลวง. สระบุรี:สำนักงานการเกษตรถึง อ.คอนพุด, 2535. อัดสำเนา.

- จามะวี พัทธกษัตริย์. "ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงสังคมชาวนาไทย," วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง. 7(4):1-31; มิถุนายน 2527.
- จำนงค์ แรกพินิจ. "เกษตรชาตสู่พื้นฐานภูมิปัญญาไทย:กรณีประเพณีหมัดหลี่," ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนา. กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534.
- จิตราภรณ์ วณิชพงศ์. "การตายของข้าวและชาวนา ราคาของคนจนในสายตาของรัฐบาลสวน," สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. 39(50):11-13; 16-22 พฤษภาคม 2536.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของทวีปอาหรับบท(ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านยากจน). กรุงเทพฯ:สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- _____. "เศรษฐกิจไทย:การพัฒนาที่ขาดความสมดุลและไม่เป็นธรรม," วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. 3(1):5-42; มีนาคม 2533.
- จักรทิพย์ นาคสุภา. "การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองท้องถิ่น:ความหมายและความสัมพันธ์," วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง. 4(1):9-14; กันยายน 2527.
- _____. "ปัญหาพัฒนาการเศรษฐกิจไทย," ใน เศรษฐกิจไทย:โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง. บรรณาธิการโดย ปรีดา ท้าวบ่อ. หน้า 13-41. กรุงเทพฯ:ดอกหญ้า, 2525.
- _____. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ:สร้างสรรค์ 2527.
- ฉันทนา บรรพศิริโชติ และสุวิชัย หวันแก้ว. บรรณาธิการ. ทางเลือกการพัฒนา. กรุงเทพฯ:โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- ชยันต์ วรรณะภุติ. "รัฐ การพัฒนาชนบทและการสืบทอดลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านภาคเหนือของไทย," ใน รัฐกับหมู่บ้าน. บรรณาธิการโดย อนัญญา ภูซังคกุล. หน้า 146-203. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

- ดำรงดี ฐานดี. รัฐกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- เด็กรวี, คาร์เมน ไคลานา และอลเลน เดอร์ แจนวีชัย. "กรอบความคิดรวบยอด
สำหรับการวิเคราะห์ชาวนาเชิงประวัติศาสตร์," สังคมศาสตร์. แปลโดย
อังกาบ กอศรีพร. 1(1,2):1-26; เมษายน 2527-ตุลาคม 2528.
- ทรงชัย ณ ยะลา. วิวาทะว่าด้วยสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบทกึ่งศักดินา. กรุงเทพฯ:น้ำหยาด,
2524.
- ทวีเกียรติ ประเสริฐเจริญสุข. "สถานการณ์คนชนบทภาคกลาง," ใน ทางเลือกการ
พัฒนา. บรรณาธิการโดย จันทนา บรรพศิริโชติ และสุริชัย หวันแก้ว. หน้า
43-52. กรุงเทพฯ:โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. "ความต้องการสินเชื่อกองชาวนาไทย," วารสารเศรษฐ
ศาสตร์และบริหารธุรกิจ. 7(3); พฤษภาคม 2521.
- เทอร์ตัน, แอนดรู. "อำนาจท้องถิ่นและความแตกต่างทางชนชั้นในชนบท," ใน รัฐกับ
หมู่บ้าน. บรรณาธิการโดย อนัญญา กุชชดกุล. หน้า 31-74. กรุงเทพฯ:
สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- นภาพร หะวานนท์. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์.
กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2536. อัดสำเนา.
- นฤจร อธิกิจรัส. "ปัญหาความยากจนกับบทบาทของกลุ่มเกษตรกร," สังคมศาสตร์.
4(1):54-65; เมษายน-กันยายน 2523.
- เบลล์, ปีเตอร์ เอฟ. "รัฐไทย พัฒนาการทุนนิยมกับชนบทไทย," ใน รัฐกับหมู่บ้าน.
บรรณาธิการโดย อนัญญา กุชชดกุล. หน้า 75-145. กรุงเทพฯ:สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2533.
- ประเวศ วะสี. "ความรับผิดชอบขององค์กรพัฒนาเอกชน," ทางใหม่. 8(6):
14-18; พฤศจิกายน-ธันวาคม 2537.

ประเสริฐ คงธรรม. "ยุทธศาสตร์เชิงทัศน์ในยุคประชาธิปไตยครึ่งใบปัจจุบัน," ใน วิพากษ์การรัฐ. บรรณาธิการโดย ปรีชา ธรรมรินทร์ และบัณฑิต ธรรมตรีรัตน์. หน้า 27-29. กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2528.

ประเสริฐ โฉมจันทร์ และนางนุช โสรัตน์. ชนกิจเกษตร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, มปป.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย: บทวิเคราะห์เศรษฐกิจศาสตร์การเมือง," ใน รวมบทความก้าวต่อไปของสังคมไทย.

บรรณาธิการโดยคณะกรรมการบัณฑิตศึกษาคณะรัฐศาสตร์. หน้า 91-136. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการบัณฑิตศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.

_____. "ปรัชญาและวิถีวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์การเมือง," ใน จากเศรษฐศาสตร์การเมืองถึงสังคมไทย. บรรณาธิการโดย กนกศักดิ์ แก้วเทพ และสมเกียรติ วันทนะ. หน้า 1-43. กรุงเทพฯ: วลี, 2524.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และจำรัส ม่วงยาม. เส้นทางเดินของชาวนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ชวบ้าน, 2522.

พัฒนาที่ดิน, กรม. ความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับการผลิตของเกษตรกรภาคกลางใน 11 จังหวัด. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2518.

_____. สถิติการใช้โฉนดที่ดินเป็นหลักประกันเงินกู้และการสูญเสียที่ดินเพื่อการเกษตร. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2520.

พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. "รัฐ: สิ่งปฏิรูปทางประวัติศาสตร์ (ครั้งที่ 3)," ใน แลไปข้างหน้าประชาธิปไตย. บรรณาธิการโดย ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์. หน้า 131-150. กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

_____. "อันเนื่องมาจากสิ่งที่เรียกว่าวิถีการผลิตทุนนิยมส่วนรอบข้าง," วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. 9(3): 89-116; กันยายน 2534.

เพ็ญแพท ประจวบไกรจเนก และลัสมเด็ลล สดมณ. ค่านิยมของชาวสยามไทย: ค่านิยมทาง

วัดกับค่านิยมทางระเบียบประเพณี. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรม

ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.

ภาวดี ทองอุไทย. "แรงงานหญิงและสิ่งทอ ผลกระทบของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ของอุตสาหกรรมสิ่งทอต่อการจ้างแรงงานสตรี," วารสารเศรษฐ

ศาสตร์ธรรมศาสตร์. 9(3):25-40; 2534.

มดิชน. 7 พฤศจิกายน 2534. หน้า 7.

_____. 21 ธันวาคม 2537. หน้า 17.

ภุชญา บุญชัย และคณะ. "กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน," ทิศทางไทย. 2(10):

21-41; มกราคม 2538.

รังสรรค์ ฐานะพรพันธุ์. "การศึกษาภาวะการแข่งขันในตลาดข้าวภายในประเทศ:

สำรวจงานวิชาการ," วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. 5(1):169-

196; มีนาคม 2530.

ลิขิต อุดมภักดี. "รัฐ: สิ่งปฏิรูปทางประวัติศาสตร์," วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง.

5(1-2):1-12; ตุลาคม 2528-มีนาคม 2529.

เลนิน, วี.ไอ. คนจนในชนบท. กรุงเทพฯ: ค่ำหยาด, 2524.

_____. พัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย. กรุงเทพฯ: แนวหน้าจุฬา, 2527.

วรวิทย์ เจริญเลิศ. "พัฒนาเศรษฐกิจไทยกับการเติบโตของเศรษฐกิจนอกระบบ:

ห่อสิ่งเกิดบางประการเกี่ยวกับธุรกิจตัดเย็บเสื้อผ้าห้องแถว," สังคมพัฒนา

ฉบับผู้ไถ่. 1:18-30; 2534.

วิทยากร เกียงกุล. ปัญหาพื้นฐานของชาวนาไทย. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2525.

_____. พจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์การเมือง. กรุงเทพฯ: ผลึก, 2532.

_____. พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย: ศึกษากรณีภาคกลาง พ.ศ. 2503-2523.

กรุงเทพฯ: ต้นหมาก, 2526.

- วิบูลย์ลักษณ์ ทองเชื้อ และคนอื่นๆ. "ผลการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนในแผน
พัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 6," วารสารการศึกษาแห่งชาติ. 24(5):
71-80; มิถุนายน-กรกฎาคม 2533.
- วิวัฒน์ชัย อุตถากร. "ยุทธศาสตร์การพัฒนากับการศึกษาเพื่อพึ่งตนเอง," ใน การ
จัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. บรรณาธิการโดย โอวาท สุกชนารักษ์.
หน้า 3-26. กรุงเทพฯ: กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย, 2530.
- _____. "ทุนกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ," ใน ทางเลือกการพัฒนา.
บรรณาธิการโดย จันทนา บรรพศิริโชติ และสุริชัย หวันแก้ว. หน้า 12-
35. กรุงเทพฯ: โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- _____. "วิเคราะห์แผน 6 สูตรกรพัฒนาที่ก้าวหน้าหรือย่ำเท้าอยู่กับที่"
ใน แนวคิดเชิงทฤษฎีและการวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ:
ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- ศิริ ผาสุก. ทุนนิยมของไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิษณุการพิมพ์, 2522.
- ศิวัรักษ์ ศิวารมย์. กระบวนการแห่งชนชั้นชาวนาในชนบทศึกษาเฉพาะกรณีภาคกลาง
พ.ศ. 2485-2524. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต: กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528, อัดสำเนา.
- _____. "การแบ่งชนชั้นชาวนา : กำเนิดและความเป็นไป," วารสาร
เศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. 5(1): 5-67; 1 มีนาคม 2530.
- เศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงาน. "ปริมาณการส่งออก," ข่าวเศรษฐกิจการเกษตร.
39(436): 40-43; มีนาคม 2536.
- สถิติแห่งชาติ, สำนักงาน. สมุดสถิติประจำปี เล่มที่ 20 และเล่มที่ 28. กรุงเทพฯ:
สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป. .

สมพร อิศวิลานนท์ และศรัณย์ วรธนังจนวิทยา. "การยอมรับวิทยาการการผลิตข้าว และความแตกต่างของอัตราค่าจ้างและค่าเช่าที่ดินในภูมิภาคต่าง ๆ ของ ประเทศไทย," วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. 8(1):71-90; มีนาคม 2533.

สมพันธ์ เตชะอธิก. ไผ่ผืนเพื่อหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เอ็ดดิสัน, 2531.

สมภพ มานะรังสรรค์. "ทางเลือกของแรงงานในภาคเกษตร," ใน พลวัตรไทย. บรรณาธิการโดย ผาสัก หงษ์ไพจิตร และสังคิด พิริยะรังสรรค์. หน้า 69-98. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

สมศักดิ์ สามีคศิธรรม. แนวคิดมาร์กซิสกับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคม ชั่ววณาประเทศโลกที่สาม. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.

_____. "รัฐ ขบวนการแรงงานและการสะสมทุน," ใน แลไปข้างหน้า ประชาธิปไตย. บรรณาธิการโดย ศิโรตม์ คร้ามไพบูลย์. หน้า 71-92. กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2534.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2531.

สาโรจน์ อังสุมาลิน. "นโยบายและมาตรการข้าวของไทย," วารสารเศรษฐศาสตร์ และบริหารธุรกิจ. 17(2):7-18; มกราคม-มิถุนายน 2530.

สุชัย ตวีรัตน์. "วิเคราะห์สภาพสังคมไทยด้วยวิธีทางเศรษฐศาสตร์การเมือง," ใน จากเศรษฐศาสตร์การเมืองถึงสังคมไทย. บรรณาธิการโดย กนกศักดิ์ แก้วเทพ และสมเกียรติ วันทะนะ. หน้า 86-181. กรุงเทพฯ: วลี, 2524.

สุธี ประศาสน์เศรษฐ์. "เศรษฐกิจไทย: เส้นทางแห่งความด้อยพัฒนา," ใน เศรษฐกิจ ไทย: เส้นทางแห่งความด้อยพัฒนา. บรรณาธิการโดยปรีดา ชั่วบ่อ. หน้า 23-41. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2525.

สุวิทย์ ไพบยวัฒน์. วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทไทยในภาคกลางของประเทศไทยระหว่าง

พ.ศ. 2394-2475. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

เสน่ห์ จามริก. การเมืองกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการ

การศึกษาแห่งชาติ, 2526.

_____. "การศึกษาเพื่อการพัฒนา พัฒนาอะไร อย่างไร," ใน การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาตนเอง. บรรณาธิการโดย โอวาท สุกธนาภิรักษ์. หน้า 27-58. กรุงเทพฯ:กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย, 2530.

_____. "วิพากษ์ยุทธศาสตร์การพัฒนา," ใน วิพากษ์ทฤษฎี. บรรณาธิการโดย ปรีชา ธรรมวินทร และบัณฑิต ธรรมตรีรัตน์. หน้า 61-70.

กรุงเทพฯ:สหพันธ์นักศึกษาระดับประเทศไทย, 2528.

โสภณ ภรรมาภักดิ์. พรีเมียมข้าว. ม.ป.ท., 2510.

อนุช อาภาภิรม. ทฤษฎีประวัติศาสตร์และสังคม. กรุงเทพฯ:กลุ่มนางนวล, 2522.

อัมมาร์ สยามวาลา. ข้าวในระบบเศรษฐกิจของไทย. กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

อาคม ศานทกุล. "รัฐทุนนิยมระบบราชการไทย: บทเสนอว่าด้วยรัฐกับประชาสังคมในระบบทุนนิยม," วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง. 5(1-2):19-31; ตุลาคม 2529.

อนันท์ กาญจนพันธุ์. "ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาไทย," สังคมศาสตร์. 3(2):1-24; 2523.

_____. "การใช้ที่ดิน: พื้นฐานของความขัดแย้งในหมู่บ้านภาคเหนือ (2516-2524)," สังคมศาสตร์. 7(1,2):81-110; เมษายน 2527-กรกฎาคม 2528.

_____. "การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม: แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง," ใน แนวคิดเชิงทฤษฎีและการวิจัยเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ:ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

อานันท์ กาญจนพันธ์. "ความขัดแย้งในการใช้แรงงานในชนบทภาคเหนือของไทย,"
 ใน รัฐกับหมู่บ้าน. บรรณาธิการโดย อนัญญา ภูซังคกุล. หน้า 262-306.
 กรุงเทพฯ:สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

_____. "ชาวนาภาคเหนือกับความขัดแย้งในระบบการผลิตด้านเกษตรกรรม
 (พ.ศ. 2511-2523)," ใน พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา.
 กรุงเทพฯ:โครงการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

อารยะ ภูสาหัส. เงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจและทางเลือกของชาวนาไร่ที่ดิน
ในการหารายได้สำหรับครัวเรือนในบ้านคลอง จะเกิงเทรา. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531
 ลัดสำเนา.

อุทัย ดุลยเกษม. วัฒนธรรมสำหรับองค์การพัฒนาเอกชนกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม
ไทย. กรุงเทพฯ:สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.

เอิร์ช, พิลิป. "หมู่บ้านสู่รัฐ-รัฐสู่หมู่บ้าน," ใน รัฐกับหมู่บ้าน. บรรณาธิการโดย
 อนัญญา ภูซังคกุล. หน้า 122-145. กรุงเทพฯ:สถาบันไทยคดีศึกษา
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

Alavi, Hamza. "Peasant Classes and Primordial Loyalties," The
Jurnal of Peasant Studies. 1(1):22-61; October 1973.

_____. "State and Class under Peripheral Capitalism,"
 in Introduction to the Sociology of Developing
Countries. edited by Hamza Alavi and Teodor Shanin.
 New York. Monthly Review Press, 1982.

Anan Ganjanapan. The Patial Commercialization of Rice
Production in Northern Thailand (1900-1981). Doctor's
 Thesis. Cornell University. 1985. mimeographed.

- Barlett, P.F. "Adaptive Strategies in Peasant Agricultural Productions," Annual Review Anthropology. 9:545-573; 1980.
- Bedford, R.D. "The Variety and Forms of Population Mobility in Southeast Asia and Melanesia: The Case of Circulation," in Population Mobility and development: Southeast Asia and the Pacific. edited by G.W. Jones and H.V. Richer. Canberra: The Australian National University, 1981.
- Bernstein, Henry. "African Peasantries: Theoretical Framework," The Journal of Peasant Studies. 6(4):421-443; July 1979.
- Cain, M. "The Economic Activities of Children in a Village in Bangladesh," Population and Development Review. 3(3): 201-228; 1977.
- Clay, Jason W. The Articulation of Non-Capitalist Agricultural Production System with Capitalist Exchange system: The Case of Garanhans, Brazil. Doctor's Thesis. Cornell University, 1980. mimeographed.
- Cliffe, Lionel. "Labour Migration and Peasant Differentiation : Zambia Experiences," The Journal of Peasant Studies. 5(3):326-346; April 1978.
- Cook, Scott. "Value, Price, and Simple Commodity Production: The Case of the Zapotec Stoneworker," The Journal of Peasant Studies. 3(4):395-427; July 1976.

- Damrong Thandee. Politic of Policy Implementation: A Case study of Rural Development in Thailand. Bangkok: Chulalongkorn University Social Research Institute, 1985.
- Delacroix, Jacques and Charles Ragin. "Modernizing institutions, mobilization and Third World development: A cross-national study," American Journal of Sociology. 84(1):123-150; July 1987.
- Duggett, Michael. "Marx on Peasants," The Journal of Peasant Studies. 2(2):159-181; January 1975.
- Elkan, W. "Migration Labor in Africa: An Economist's Approach," American Economic Review. 49:188-197; 1959.
- Fagerline, Ingemar and Laurence J. Saha. Education and National Development: A Comparative Perspective. Oxford: Pergamon Press, 1983.
- Feldman, David and Alain Fournier. "Social Relation and Agricultural Production in Nepal's Terai," The Journal of Peasant Studies. 3(4):447-466; 1976.
- Fuhs, Friedrich W. Labour Utilization and Farm Income in Rural Thailand: Result of Case Study in Rural village. Wicsbaden: Fanz Steiner Verlag, 1979.
- Goodman, D.E. "Rural Structure, Surplus Mobilisation and Mode of Production in Peripheral Region: The Brazilian North-east," The Journal of Peasant Studies. 5(1):3-32; October 1977.

- Hamzaouit, Salah. "Non Capitalist Relations of Production in Capitalist Society: The Khammessat in Southern Tunisia," The Journal of Peasant Studies. 6(4):444-469; July 1979.
- Herrin, A.N. "Rural Electrification and Fertility Change in the Southern Philippines," Population and Development Review. 5(1):61-68; 1979.
- Hirsch, Philip. Development Dilemmas in Rural Thailand. New York: Oxford University Press, 1990.
- Hugo, G.S. "Circulation in West Java, Indonesia," in Circulation in Third World Countries. edited by R.M. Prothero and M. Chapman. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1985.
- Joshi, P.C. "Land Reform and Agrarian Change in India and Pakistan Since 1947: 1," The Journal of Peasant Studies. 1(2):164-185; January 1974.
- Lewis, W.A. "Economic Development with unlimited Supplies of Labor," The Manchester School. 139-191; 22 May 1954.
- Luther, Huns U. Peasant and State in Thailand Democratic Period (1975-1976). Paper read at the Seminar "Underdevelopment and Subsistence Reproduction in Southeast Asia" University of Bielefeld, 21-23 April 1978.
- Mann, Susan A. and James M. Dickinson. "Obstacles to the Development of a Capitalist Agriculture," The Journal of Peasant Studies. 5(1):466-481; July 1978.

- Marx, Karl. Capital Vol.1 London:Penquin Books, 1986.
- Marx, Karl and Frederick Engels. The German Ideology. New York, 1939.
- Maude, A. "Population Mobility and Rural Household in Kelantan, Malaysia," in Population Mobility and Development:Southeast Asia and the Pacific. edited by G.W. Jones and H.V. Richer. Anberra:The Australian National University, 1981.
- McEachern, Dough. "Capitalist and Colonial Production:A Conclusion," in Colonialism and Colonial Production. edited by Hamza Alavi and others. London & Canberra: Croom Helm, 1982.
- Meillassoux, Claude. Maidens, Meal and Money:Capitalism and the Domestic Community. Cambridge:Cambridge University Press, 1981.
- Miliband, Ralph. "Marx and the state." in Karl Marx. edited by Tom Bottomore. New Jersey. Prentice-Hall, Inc., 1973.
- Mintz, Sidney. "The Rural Proletariate and the Problem of Rural Proletariate Conciousness," The Journal of Peasant Studies. 1(3):291-325; April 1974.
- Moore, M.P. "Cooperative Labour in Peasant Agriculture," The Journal of Peasant studies. 2(3):270-291; April 1975.
- Mouzelis, Nicos. "Peasant Agriculture, Production and the Law of Capitalist Development:A Reply to Vergopoulos," The Journal of Peasant Studies. 6(3):351-443; April 1979.

- Napaporn Havanon. Rice, Labor, and Children: A Study of Peasants' Livelihood Strategies in Northeast Thailand. Doctor's Thesis. Brown University. 1988. mimeographed.
- Peek, P. "Agrarian Change and Rural Emigration," in Why People Move. edited by J. Balan. Vendone: The Unesco Press, 1981.
- Piker, Steven. "The Post-Peasant Village in Central Plain Thai Society," in Change and Persistence in Thai Society. edited by G.W. Skinner and A.T. Kirsch. New York: Cornell University Press, 1975.
- Popkin, Samuel L. The Retional Peasant: Political Economy of Rural Society in Vietnam. Berkeley: University of California Press, 1979.
- Raikes, Philip. "Rural Differentiation and Class Formation in Tanzania," The Journal of Peasant Studies. 5(3): 283-325; April 1978.
- Scott, C.D. "Peasant, Proletarianization and the Articulation of Modes of Production: The Case of Sugar Cane Cutters in Northern Peru, 1940-69," The Journal of Peasant Studies. 3(3): 321-341; April 1976.
- Scott, James C. The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and ubsistence in Southeast Asia. New Haven: Yale University press, 1976.

- Singhanetra-Renard, A. "Mobility in Northern Thailand: A View from Within," in Population Mobility and Development: Southeast Asia and Pacific. edited by G.W. Jones and H.V. Richer. Canberra: The Australian National University, 1981.
- Sowell, Thomas. Marxism: Philosophy and Economics. London: Unwin Paperbacks, 1985.
- Taussig, M. "Peasant Economics and the Development of Capitalist Agriculture in the Cauca Valley, Columbia," Latin American Perspective. 5(3):62-90; 1978.
- Todaro, M. "A Model of Labor Migration and Urban Employment in Africa," The American Economic Review. 59:138-147; 1969.
- Tongrot Onchan. Rural Employment Income and Equity Issues in Agricultural Development of Thailand. Paper presented at the conference on Food Security Issues in ASEAN Agricultural Development, Organized by the Agricultural Economic Society of Southeast Asia, Singapore, November 3-7, 1981.
- Turton, Andrew. "Northern Thai Peasant Society: Twentieth-Century Transformations in Political and Rural Structures," The Journal of Peasant Studies. 3(3):267-279; April 1976.
- _____. "The Current Situation in the Thai Countryside," Journal of Contemporary Asia. 8(1):104-142; 1987.

Vergopoulos, Kostas. "Capitalism and Peasant Productivity,"
The Journal of Peasant Studies. 5(4):446-465; July
1978.

Welf, Eric R. Peasants. New Jersey:Prentice-Hall INC, 1966.

White, Ben. "Problems in the Empirical Analysis of Agrarian
Differentiation," in Agrarian Transformation:Local
Process and the State in Southeast Asia. edited by
Gillian Hart, Andrew Turton and Benjamin White.

Berkeley: University of California Press, 1989

World Bank. Thailand:Toward a Development Strategy of Full
Participation. Washington D.C.:The World Bank, 1980.

Yongyut Chalamwong. Rural Household Labor Supply for Offfarm
Work in Thailand.Research Paper No.16. Bangkok:Center
for Applied Economic Research, Kasetsart University,
1982.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นายเลิศชาย ศิริชัย
วัน เดือน ปีเกิด	16 มีนาคม พ.ศ. 2498
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 8 ต.บ้านอิฐ อ.เมือง จ.อ่างทอง
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 74/54 ต.ท่าทราย อ.เมือง จ.นนทบุรี
หน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
หน้าที่การงานในอดีต	- ครูโรงเรียนประตูลี - อาจารย์วิทยาลัยเทคนิคหนองคาย - อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ถ.ประชาชื่น เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร 10210
ประวัติการศึกษา	<p>พ.ศ. 2514 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนปทุมโรจน์
ราชบุรีบำรุง อ.เมือง จ.อ่างทอง   พ.ศ. 2519 ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง
วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา   พ.ศ. 2523 การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน   พ.ศ. 2530 การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร   พ.ศ. 2538 การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร</p>

การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา-ศึกษากรณีหมู่บ้านภาคกลาง

บทคัดย่อ

ทอง

เลิศชาย ศิริชัย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

มีนาคม 2538

การสูญเสียที่ดินของชาวนาเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนหลังจาก
รัฐกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศด้วยการเน้นพัฒนาภาคอุตสาหกรรม นับแต่
การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา
โดยการดูดซับทรัพยากรและความมั่งคั่งจากชนบทเข้าไปสนับสนุนการพัฒนาดังกล่าว

รัฐได้กระตุ้นให้ชาวนาผลิตข้าวเพื่อขายโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการ
ผลิตชาวนาต้องเปลี่ยนมาใช้รถไถนา ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้แรงงานรับจ้าง ใช้เครื่องนวด
ข้าวโดยไม่มีทางเลือกเลย แต่ชาวนาก็ไม่สามารถสร้างผลผลิตเพิ่มได้มากนักเพราะ
รัฐไม่ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง ชนบทยังคงมีระบบชลประทาน
ที่ล้าหลัง การสนับสนุนเงินทุน ความรู้ และเทคโนโลยี ยังมีน้อย ทำให้ชาวนาไม่
สามารถทำการผลิตอย่างเข้มข้นได้ ในขณะเดียวกันรัฐก็ไม่ได้เข้าไปแก้ไขความ
เสียเปรียบที่ชาวนาได้รับในกระบวนการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต ชาวนาต้อง
เสียค่าเช่านา เสียดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราสูง และยังขายข้าวได้ในราคาต่ำ นอก
จากนี้รัฐยังมีส่วนโดยตรงทำให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาต่ำ โดยการใช้มาตรการ
ทางภาษีและมาตรการอื่น ๆ ในการขายข้าวให้ต่างประเทศ

ชาวนาไม่เพียงต้องลงทุนในการผลิตเพิ่มขึ้นเท่านั้น ยังต้องลงทุนในการ
บริโภคมากขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะการผลิตข้าวเพื่อขายได้พัฒนาถึงขั้นที่ชาวนาปลูกข้าว
เพื่อขายทั้งหมด และซื้อหาสิ่งของบริโภคจากท้องตลาดเป็นหลัก ในขณะที่สินค้าจาก
ภาคอุตสาหกรรมสามารถสร้างความต้องการของชาวนาด้วยการเสนอสิ่งที่สะดวก
และแปลกใหม่กว่าเครื่องใช้พื้นบ้าน นอกจากนี้ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับ
ชนบท ทำให้ชาวนาต้องเข้าไปใช้บริการต่างๆ ในเมือง เช่น การศึกษา การรักษา
พยาบาล จึงต้องลงทุนสูงเช่นกัน

ชาวนาต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนในขณะที่มีรายได้น้อย รายรับและ
รายจ่ายของชาวนาจึงไม่สมดุลกันมากขึ้นเป็นลำดับ ชาวนาต้องแก้ปัญหาด้วยการกู้ยืม
โดยส่วนใหญ่ต้องกู้จากสถาบันการเงินนอกระบบ ซึ่งต้องเสียอัตราดอกเบี้ยสูง
ชาวนาส่วนใหญ่จึงไม่สามารถใช้หนี้คืนได้ ในที่สุดต้องขายนาบางส่วนหรือทั้งหมด
เพื่อใช้หนี้ ทำให้เกิดปรากฏการณ์การสูญเสียที่ดินของชาวนาในรูปแบบต่าง ๆ

ชาวนาที่สูญเสียที่ดินได้ใช้กลยุทธ์ต่างๆ ในการตอบสนองต่อการสูญเสียที่ดิน
ด้านอาชีพตามเงื่อนไขแต่ละครัวเรือนมีอยู่ กลยุทธ์ที่ชาวนาใช้ประกอบไปด้วย การ
ทำนาเช่า การกระจายชนิดของผลผลิต การทำงานรับจ้างในไร่นา การทำงาน
รับจ้างในเมืองแบบชั่วคราว การทำงานรับจ้างในเมืองแบบถาวร การทำอุตสาหกรรม
ในครัวเรือน การค้าขาย และการขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง โดยชาวนาจะใช้
กลยุทธ์ในลักษณะประกอบอาชีพหลายๆอย่างในขณะเดียวกัน ซึ่งชาวนาต้องใช้กลยุทธ์
เช่นนี้จึงจะพอทำให้ครอบครัวอยู่รอดได้ แต่กลยุทธ์เช่นนี้ก็อาจทำให้ครอบครัวมี
ความมั่นคงได้ตลอดไป เพราะอาชีพแต่ละอย่างล้วนมีความไม่แน่นอนในเรื่องรายได้
โดยในกระบวนการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนาที่รัฐมีบทบาทในการช่วยเหลือ
มาก ชาวนาในปัจจุบันจึงอยู่ในภาวะที่ไม่มีความมั่นคงในชีวิต

LAND DEPRIVATION AND PEASANT'S OCCUPATIONAL RESPONSES :

A STUDY IN A CENTRAL THAI VILLAGE

AN ABSTRACT

BY

LERTCHAI SIRICHAJ

Presented in partail fulfillment of the requirements for the

Doctor of Education degree in Development Education

at Srinakharinwirot University

March 1995

Rice farmers losing their farmland have become a clearly visible phenomenon in Thai society since the state decided to develop the nation by concentrating on the industrial sector; namely, since the debut of the first National Economic Development Plan in 1961. Both natural resources and prosperity in the rural areas were eaten up by rapid industrial development.

The state has since encouraged farmers to grow rice for sale using modern production technology. Plowing trucks, chemical fertilizers, hired labor and rice extracting machines have been introduced to replace traditional methods of farming. Still, they are unable to satisfactorily increase productivity because the state has not extended any serious effort toward developing rural areas, efforts especially needed in those areas with obsolete irrigation systems. Lack of government grants and lack of know-how about modern technology are other factors stymying farmers in their efforts to make a productive living. At the same time, the state has not dealt with the exploitation of farmers in the production and marketing processes. They are obliged to spend vast amounts of money on farm rental and high-interest loans but can sell their produce only at a relatively low price. Moreover, the agricultural tax imposed by the state significantly contributed to the low price of rice.

Farmers not only invest more and more in order to increase productivity, but also spent more on consumption. Production has developed in the direction of farmers selling all the rice grown and buying consumer goods mainly from the market. Manufactured goods attract rural dwellers by offering more convenient or intriguing

products than traditional ones. In addition, the development disparity between rural and urban areas has forced farmers to migrate to towns for various services like education and medical treatment, further driving up their spending.

Although their income is still low, farmers clearly must shoulder more expenses these days. Their revenue and expenditure therefore become more and more unbalanced, and they are driven to seek loans, mostly from makeshift financial institutions which demand high rates of interest. Most farmers are unable to repay their debts, cornering them into selling some or all of their land to clear them up. Thus the situation of farmers losing their land is perpetuated.

In such a predicament, what can the farmer who has lost his livelihood do? Many turn to various money making strategies, such as farming rented land, working as farmhands, seeking temporary or permanent employment in towns, setting up a family industry, small trading or driving motorbike taxis. Often they are employed in a combination of these occupations in order to make ends meet. However, such jobs cannot provide the security of a steady income. The state, meanwhile, play little attention to the plight of farmers, and they must continue to live in a perpetual state of anxious instability.